

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

**DİMİTRİ CANTEMİR EDVARI'NIN MAKAM KAVRAMI
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

GÖNÜL YEPREM

İstanbul, 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

**DİMİTRİ CANTEMİR EDVARI'NIN MAKAM KAVRAMI
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

GÖNÜL YEPREM

Danışmanı

Y.Doç. Dr. M. NURİ UYGUN

İstanbul, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi GÖNÜL YEPREM nın DİMİTRİ CANTEMİR EDVARI'NIN MAKAM KAVRAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2007 tarih ve 2007-8/30 sayılı kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

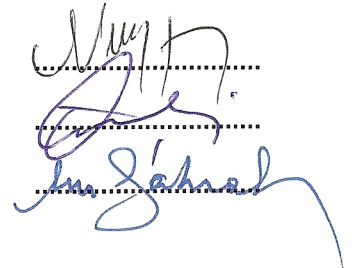
İmzası

Tez Savunma Tarihi : 04.12.2007

1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. M.NURİ UYGUN

2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. AHMET HAKKI TURABI

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. MUSTAFA TAHRALI

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM DIMITRİE CANTEMİR'İN HAYATI VE ESERLERİ

I. DIMITRİE CANTEMİR'İN HAYATI.....	5
A. EĞİTİMİ	8
B. MÛSİKÎ HAYATI.....	9
II. ESERLERİ.....	11
A. KİTAPLARI.....	11
B. BESTELERİ.....	13

İKİNCİ BÖLÜM DİMİTRİE CANTEMİR'İN YAŞADIĞI DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİ VE MÛSİKÎ ÇEVRELERİ

I. SİYASÎ VE KÜLTÜREL DURUM.....	19
A. SİYASÎ DURUM.....	19
B. KÜLTÜREL DURUM.....	22
II. İSTANBUL'DAKİ MÛSİKÎSİ ÇEVRELERİ.....	24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KANTEMİROĞLU EDVÂRİ VE MUHTEVÂSİ

I. EDVÂRIN NÜSHALARI.....	26
II. EDVÂRIN FİZİKÎ YAPISI VE BÖLÜMLERİ.....	27
A. FİZİKÎ YAPISI.....	27
B. BÖLÜMLERİ.....	27
1. Birinci Bölüm.....	27
2. İkinci Bölüm.....	29
III. KANTEMİROĞLU NOTASI.....	31
IV. KANTEMİROĞLU EDVÂRİ'NDA ESERLERİ BULUNAN BESTEKÂRLAR..	37
V. KANTEMİROĞLU EDVÂRİ'NDA MAKAM VE TERKÎB.....	38

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM KANTEMİROĞLU EDVÂRİ'NDAKİ ESERLERİN MAKAM ANALİZLERİ

I. ACEM MAKÂMI.....	41
A. ACEM MAKAM TARİFLERİ.....	41
B. ACEM ANALİZLER	46
C. ACEM ANALİZ SONUÇLARI.....	104

1.Acem Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	104
2.Cantemir'in Acem Makâmı Tarifi ile Acem Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması	104
3.Analizi yapılan Acem Eserler ile Günümüzdeki Acem Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	105
II. BAYÂTÎ MAKÂMI.....	106
A. BAYÂTÎ MAKAM TARİFLERİ	106
B. BAYÂTÎ ANALİZLER	110
C. BAYÂTÎ ANALİZ SONUÇLARI.....	136
1.Bayâtî Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	136
2.Cantemir'in Bayâtî Makâmı Tarifi ile Bayâtî Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması.....	137
3.Analizi yapılan Bayâtî Eserler ile Günümüzdeki Bayâtî Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması	137
III. BÛSELİK AŞÎRÂNÎ MAKÂMI.....	139
A. BÛSELİK AŞÎRÂNÎ MAKAM TARİFLERİ	139
B. BÛSELİK AŞÎRÂNÎ ANALİZLER	142
C. BÛSELİK AŞÎRÂNÎ ANALİZ SONUÇLARI.....	159
1.Bûselik Aşîrânî Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	159
2.Cantemir'in Bûselik Aşîrânî Makâmı Tarifi ile Bûselik Aşîrânî Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması.....	160
3.Analizi yapılan Bûselik Aşîrânî Eserler ile Günümüzdeki Bûselik Aşîrânî Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	160
IV. BÛSELİK MAKÂMI.....	161
A. BÛSELİK MAKAM TARİFLERİ	161
B. BÛSELİK ANALİZLER	165
C. BÛSELİK ANALİZ SONUÇLARI.....	185
1.Bûselik Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	185
2.Cantemir'in Bûselik Makâmı Tarifi ile Bûselik Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması.....	185
3.Analizi yapılan Bûselik Eserler ile Günümüzdeki Bûselik Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	186
V. EVC MAKÂMI.....	187
A. EVC MAKAM TARİFLERİ	187
B. EVC ANALİZLER.....	191
C. EVC ANALİZ SONUÇLARI.....	211
1.Evc Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	211
2.Cantemir'in Evc Makâmı Tarifi ile Evc Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması.....	211
3.Analizi yapılan Evc Eserler ile Günümüzdeki Evc Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	212

VI. HÜSEYNÎ MAKÂMI.....	213
A. HÜSEYNÎ MAKAM TARİFLERİ	213
B. HÜSEYNÎ ANALİZLER.....	216
C. HÜSEYNÎ ANALİZ SONUÇLARI.....	350
1.Hüseynî Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	350
2.Cantemir'in Hüseynî Makâmı Tarifi ile Hüseynî Eserlerin Analiz	
Sonuçlarının Karşılaştırılması	351
3.Analizi yapılan Hüseynî Eserler ile Günümüzdeki Hüseynî Makâmı	
Tariflerinin Karşılaştırılması.....	352
VII. IRAK MAKÂMI.....	353
A. IRAK MAKAM TARİFLERİ	353
B. IRAK ANALİZLER.....	357
C. IRAK ANALİZ SONUÇLARI.....	421
1.Irak Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	421
2.Cantemir'in Irak Makâmı Tarifi ile Irak Eserlerin Analiz Sonuçlarının	
Karşılaştırılması	422
3.Analizi yapılan Irak Eserler ile Günümüzdeki Irak Makâmı Tariflerinin	
Karşılaştırılması.....	422
VIII. KÜRDÎ MAKÂMI.....	424
A. KÜRDÎ MAKAM TARİFLERİ	424
B. KÜRDÎ ANALİZLER.....	427
C. KÜRDÎ ANALİZ SONUÇLARI.....	444
1.Kürdî Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	444
2.Cantemir'in Kürdî Makâmı Tarifi ile Kürdî Eserlerin Analiz	
Sonuçlarının Karşılaştırılması	445
3.Analizi yapılan Kürdî Eserler ile Günümüzdeki Kürdî Makâmı	
Tariflerinin Karşılaştırılması.....	445
IX. MÂHUR MAKÂMI.....	446
A. MÂHUR MAKAM TARİFLERİ	446
B. MÂHUR ANALİZLER.....	449
C. MÂHUR ANALİZ SONUÇLARI.....	471
1.Mâhur Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	471
2.Cantemir'in Mâhur Makâmı Tarifi ile Mâhur Eserlerin Analiz	
Sonuçlarının Karşılaştırılması	472
3.Analizi yapılan Mâhur Eserler ile Günümüzdeki Mâhur Makâmı	
Tariflerinin Karşılaştırılması.....	472
X. MUHAYYER MAKÂMI.....	473
A. MUHAYYER MAKAM TARİFLERİ	473
B. MUHAYYER ANALİZLER.....	476
C. MUHAYYER ANALİZ SONUÇLARI.....	512
1.Muhayyer Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	512
2.Cantemir'in Muhayyer Makâmı Tarifi ile Muhayyer Eserlerin Analiz	
Sonuçlarının Karşılaştırılması	513

3.Analizi yapılan Muhayyer Eserler ile Günümüzdeki Muhayyer Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	513
XI. NEVÂ MAKÂMI.....	514
A. NEVÂ MAKAM TARİFLERİ	514
B. NEVÂ ANALİZLER.....	517
C. NEVÂ ANALİZ SONUÇLARI.....	588
1.Nevâ Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	588
2.Cantemir'in Nevâ Makâmı Tarifi ile Nevâ Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması	589
3.Analizi yapılan Nevâ Eserler ile Günümüzdeki Nevâ Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	589
XII. NİKRİZ MAKÂMI.....	590
A. NİKRİZ MAKAM TARİFLERİ	590
B. NİKRİZ ANALİZLER.....	594
C. NİKRİZ ANALİZ SONUÇLARI.....	609
1.Nikriz Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	609
2.Cantemir'in Nikriz Makâmı Tarifi ile Nikriz Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması	609
3.Analizi yapılan Nikriz Eserler ile Günümüzdeki Nikriz Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	610
XIII. PENÇGÂH MAKÂMI.....	611
A. PENÇGÂH MAKAM TARİFLERİ	611
B. PENÇGÂH ANALİZLER.....	616
C. PENÇGÂH ANALİZ SONUÇLARI.....	639
1.Pençgâh Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	639
2.Cantemir'in Pençgâh Makâmı Tarifi ile Pençgâh Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması	640
3.Analizi yapılan Pençgâh Eserler ile Günümüzdeki Pençgâh Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	640
XIV. RAST MAKÂMI.....	642
A. RAST MAKAM TARİFLERİ	642
B. RAST ANALİZLER.....	645
C. RAST ANALİZ SONUÇLARI.....	715
1.Rast Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	715
2.Cantemir'in Rast Makâmı Tarifi ile Rast Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması	716
3.Analizi yapılan Rast Eserler ile Günümüzdeki Rast Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması	716
XV. REHÂVÎ MAKÂMI.....	718
A. REHÂVÎ MAKAM TARİFLERİ	718
B. REHÂVÎ ANALİZLER.....	721
C. REHÂVÎ ANALİZ SONUÇLARI.....	733

1.Rehâvi Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	733
2.Cantemir'in Rehâvi Makâmı Tarifi ile Rehâvi Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması	734
3.Analizi yapılan Rehâvi Eserler ile Günümüzdeki Rehâvi Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	734
XVI.SABÂ MAKÂMI.....	735
A. SABÂ MAKAM TARİFLERİ	735
B. SABÂ ANALİZLER.....	738
C. SABÂ ANALİZ SONUÇLARI.....	766
1.Sabâ Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	766
2.Cantemir'in Sabâ Makâmı Tarifi ile Sabâ Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması	767
3.Analizi yapılan Sabâ Eserler ile Günümüzdeki Sabâ Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	767
XVII. SEGÂH MAKÂMI.....	769
A. SEGÂH MAKAM TARİFLERİ	769
B. SEGÂH ANALİZLER	773
C. SEGÂH ANALİZ SONUÇLARI.....	826
1.Segâh Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	826
2.Cantemir'in Segâh Makâmı Tarifi ile Segâh Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması.....	827
3.Analizi yapılan Segâh Eserler ile Günümüzdeki Segâh Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	827
XVIII. SÜNBÜLE MAKÂMI.....	828
A. SÜNBÜLE MAKAM TARİFLERİ.....	828
B. SÜNBÜLE ANALİZLER.....	831
C. SÜNBÜLE ANALİZ SONUÇLARI.....	843
1.Sünbüle Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	843
2.Cantemir'in Sünbüle Makâmı Tarifi ile Sünbüle Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması.....	844
3.Analizi yapılan Sünbüle Eserler ile Günümüzdeki Sünbüle Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	844
XIX. UŞŞAK MAKÂMI.....	845
A. UŞŞAK MAKAM TARİFLERİ	845
B. UŞŞAK ANALİZLER.....	849
C. UŞŞAK ANALİZ SONUÇLARI.....	865
1.Uşşak Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	865
2.Cantemir'in Uşşak Makâmı Tarifi ile Uşşak Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması	865
3.Analizi yapılan Uşşak Eserler ile Günümüzdeki Uşşak Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	866

XX. UZZÂL MAKÂMI.....	867
A. UZZÂL MAKAM TARİFLERİ	867
B. UZZÂL ANALİZLER.....	870
C. UZZÂL ANALİZ SONUÇLARI.....	893
1.Uzzâl Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri.....	893
2.Cantemir’in Uzzâl Makâmı Tarifi ile Uzzâl Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması	894
3.Analizi yapılan Uzzâl Eserler ile Günümüzdeki Uzzâl Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması.....	894
SONUÇ.....	894
EKLER.....	897
KAYNAKÇA.....	899

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1	: Edvâr'ın ikinci bölümde notası verilen eserlerin makamları ve sayıları.....	30
Tablo 2	: Kantemiroğlu nota sistemi harf işaretleri.....	32
Tablo 3	: Edvâr'da eserleri yer alan bestekârların listesi.....	37
Tablo 4	: Analizi yapılacak makamların listesi.....	40
Tablo 5	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı acem eserlerin listesi.....	46
Tablo 6	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı bayâtî eserlerin listesi.....	110
Tablo 7	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı bûselik aşîrânî eserlerin listesi.....	142
Tablo 8	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı bûselik eserlerin listesi.....	165
Tablo 9	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı evc eserlerin listesi.....	191
Tablo 10	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı hüseyinî eserlerin listesi.....	216
Tablo 11	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı ırak eserlerin listesi.....	357
Tablo 12	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı kürdî eserlerin listesi.....	427
Tablo 13	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı mâhur eserlerin listesi.....	449
Tablo 14	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı muhayyer eserlerin listesi.....	476
Tablo 15	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı nevâ eserlerin listesi.....	517
Tablo 16	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı nikriz eserlerin listesi.....	594
Tablo 17	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı pençgâh eserlerin listesi.....	616
Tablo 18	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı rast eserlerin listesi.....	645
Tablo 19	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı rehâvî eserlerin listesi.....	721
Tablo 20	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı sabâ eserlerin listesi.....	738
Tablo 21	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı segâh eserlerin listesi.....	773
Tablo 22	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı sünbüle eserlerin listesi.....	831
Tablo 23	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı uşşak eserlerin listesi.....	849
Tablo 24	: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı uzzâl eserlerin listesi.....	870

KISALTMALAR

C	: Cilt
FBE	: Fen Bilimleri Enstitüsü
Kol.	: Koleksiyon
MM	: Mûsikî Mecmuası
s	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SH	: Şehbâl
T.D.V.İ.A.	: Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TM	: Türk Mûsikîsi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
YLT	: Yüksek Lisans Tezi

GİRİŞ

Mûsikîmiz üzerine X. yüzyıldan günümüze kadar pek çok nazarı çalışma yapılmış, edvâr¹ kitapları ve risâleler² yazılmıştır. Bu eserlerin pek çoğu bize yazıldığı zamanın anlayışını yansıttığından nazariyât tarihi açısından büyük önem taşımaktadır.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru Dimitrie Cantemir tarafından yazılmış olan, *Kantemiroğlu Edvârı* adıyla da bilinen *Kitâbu İlmi'l-Mûsikî alâ Vechi'l-Hurûfât* isimli kitabın, yalnız nazariyât bölümü (birinci bölüm) değil, 350 civarındaki peşrev ve semânin notalarını kapsayan derleme bölümü (ikinci bölüm) de önceki edvârlardan çok farklıdır. Eugenia Popescu-Judetz'in de Osmanlı kitabının onuncu cildindeki "*Kantemiroğlu-Prens Müzisyen*" makalesinde belirttiği gibi, Türk mûsikîsi tarihinde bir dönüm noktası diyebileceğimiz bu eserde, diğer edvâr kitaplarındakinden farklı olarak, sistemden değil müziğin kendisinden yola çıkan bir müzik teorisi vardır. Makamları, perdeleri çeşitli sınıflandırmalarla açıklayan eser, öğretim ve notalama yöntemini esas almaktadır. Bu çalışması ile Cantemir, notasyonu teorisinin merkezine yerleştiren ilk mûsikî kuramcısı olmuştur.

Eserin ikinci bölümünde Cantemir kendi icat ettiği nota sistemini kullanarak kendi bestelerini, kendisiyle aynı dönemde yaşamış ünlü bestekârların eserlerini ve daha önceki dönemlerde bestelenmiş eserleri yazıya aktarmış ve böylece yüzlerce eserin unutulmasını engelleyerek, notaya alındığı dönemdeki haliyle günümüze aktarılmasını sağlamıştır. Bu sayede, eserler üzerinde yapılacak analizlerle tam olarak XVI. ve XVII. yüzyıl makam anlayışlarının yansıtılmasına çalışılacaktır.

Yapacağımız çalışma dört bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde Dimitrie Cantemir'in hayatı ve eserleri, ikinci bölümde Dimitrie Cantemir'in yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti ve mûsikî çevrelerindeki durum, üçüncü bölümde *Kantemiroğlu Edvârı* ve muhtevası, dördüncü bölümde ise edvârda târifi ve notası verilmiş makamlardaki eserlerin analizleri yer alacaktır.

¹ **Devirler, daireler** anlamlarına gelir. Eski nazariyât kitaplarında makamlar ve usûller daireler ile açıklandığı için bu ismi almışlardır.

² **Mektup, küçük kitap** anlamlarına gelir.

Cantemir, koleksiyonunda yer alan eserlerin bazılarını makam, bazılarını ise terkîbler arasında sınıflandırmışsa da bugün bu terkîbler de makam adı altında toplanmakta ve kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda en az beş adet notası bulunan eserleri terkîb ya da makam olarak ayırmaksızın analizimize dahil edeceğiz.

Çalışmamızın ana konusunu, Cantemir'in verdiği makam tarifleri ile aynı makamdan notasını verdiği eserleri analiz ederek, sonuçlarını karşılaştırmak ve bunların tutarlılıklarını incelemek oluşturmaktadır. Bundan sonra bu sonuçlar Cantemir'in çağdaşı Osman Dede'nin makam tarifleri ve günümüz nazariyâtçılarının makam tarifleriyle mukayese edilecektir. Mukayesemizde yer vereceğimiz nazariyâtçılar; eğer makâmın tarifini vermişse Osman Dede, Hüseyin Saadettin Arel, eğer Arel'den farklı bir târif vermiş ise Suphi Ezgi, Ekrem Karadeniz, İsmail Hakkı Özkan ve gerekli gördüğümüz noktalarda Fikret Kutluğ olarak sınırlandırılmıştır.

Ayrıca Cantemir'in nota koleksiyonunda beşten az örneği bulunan makamlar, sağlıklı bir değerlendirme olmayacağı düşüncesiyle analiz dışı bırakılmıştır. Analizlerimiz en az beş adet notası bulunan makamlarla sınırlandırılmıştır.

Analizler, eserlerin özellikle makâmın tüm karakterini ortaya koyan birinci hâneleri ve mülâzimeleri üzerinde yapılacaktır. Çünkü eserlerin ikinci ve üçüncü hâneleri genellikle başka makamlarda bestelenmiştir. Nadiren ikinci ve üçüncü hâneler de birinci hânedeki ve mülâzimedeki makâmın, farklı bir bölgesinin işlenmesiyle oluşmuşsa bu bölümlerde analize dâhil edilecektir.

Cantemir tarafından Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan Edvârın tamamı Yalçın Tura tarafından günümüz alfabesine çevrilmekle beraber Owen Wright tarafından da edvârın nota kısmının çevrileri yapılmıştır. Yalçın Tura, eserleri Owen Wright'ın çevirisine göre iki kat daha ağır olarak ve mansur akorduna göre günümüz notasına aktarmıştır. Owen Wright ise Tura'nın çevrisine oranla iki kat daha hızlı ve bolahenk akorduyla yazmıştır. Owen Wright'ın notaları, değerleri ve porte üzerindeki yerleri bakımından, günümüz mûsikîşinaslarının kolayca okuyabileceği biçimdedir. Tura'nın ve Wright'ın çevrileri arasında, analiz sonuçlarını değiştirecek ölçüde büyük farklılıklar

yoktur. Bu çalışmamızda, eserlerin analizlerini, okunması çok daha kolay olduğu için Owen Wright çevirileri üzerinde yapmayı uygun gördük.

Çalışmamızda Kantemiroğlu Edvârî'nin nazariyât kısmından yaptığımız alıntılar ve incelemeler için orijinal nüshayı yeniden çevirmek yerine, Yalçın Tura'nın edvârın tıpkı basımını ve çeviri yazısını içeren YKY'dan çıkan **“Kantemiroğlu - Mûsikîyi Harflerle Tesbit ve İcra İlminin Kitabı”** isimli çalışmasından yararlandık.

Tura ve Wright'ın çevirilerini karşılaştırırken eserlerin ve bestekârların isimlerinde Osmanlıca çeviriden kaynaklanan farklılıklar olduğu dikkatimizi çekti. Bunu gidermek için bu isimleri orijinal metinden yeniden okuyarak yazdık.³

Eserleri tekrar notaya alırken bazı eserlerde birbirinden bir koma farklı iki notanın birkaç defa art arda yazılmış olması dikkatimizi çekti. Bunu başlangıçta bir çeviri hatası olarak düşünüp orijinal notadan kontrol ettiğimizde Cantemir'in de aynı şekilde yazdığını fark ettik. Ancak Cantemir'in bu şekilde tam olarak neyi ifade etmek istediğini anlamadığımızdan eserlerin bu bölümlerini analizlerimize dâhil etmedik.⁴

Analiz yapacağımız eserlerin notalarını yeniden yazarken Owen Wright'ın çevirisini aynen almakla beraber; değiştirme işaretlerini donanıma yazmak yerine, hiçbir makâmı belli bir donanımla özdeşleştirmeyi doğru bulmadığımızdan, değiştirme işaretlerine ölçü içinde yer vererek Wright'tan ayrıldık.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde yer vereceğimiz makam analizlerini yazarken her hangi bir makam sınıflamasının dar kalıpları içinde kalmamak için makamlar alfabetik sırayla yazılacaktır. Owen Wright gibi biz de, hâlâ en yaygın sistem olduğu için, Arel- Ezgi Sistemi'nin perde isimleri ile diyez ve bemollerini kullandık. Dolayısıyla çalışmamızdaki notalarda natürel si'ler, bûselik perdesini göstermektedir. Nikriz ve uzzâl eserlerde Cantemir'in segâh perdesini dört komalık bemollü si olarak

³ Meselâ, 69 no'lu nevâ eserde eserin ismini Wright “karkara” yazmıştır. Ama orijinal metinde eserin ismi “farfara” olarak kayıtlıdır.

⁴ Meselâ, 322 no'lu Hüsni eserinin üçüncü hânesinin (b) bölümünün ilk ölçüsünde olduğu gibi.

yazdık. Çünkü Cantemir dönemindeki segâh perdesi günümüzdeki kürdî perdesinden tiz, uşşak perdesinden biraz pest bir perdeydi. Bu yüzden -en geç- Meragî'den beri uzzâl ve nikriz makamlarının dügâhtan sonraki perdesi hep segâh perdesi olarak zikredilmiştir.

Her makâmın başında, nota analizleri öncesinde o makamdan edvârda yer alan eserlerin listelerine yer verilecektir. Bu listelerin solundaki sütunların ilki eserlerin sıra numaraları, ikicisi ise edvârdaki orijinal eser numaralarıdır. Ayrıca eserlerin notasının en üstünde de orijinal edvâr numaraları yer almaktadır.

Birinci Bölüm

DIMITRIE CANTEMİR'İN HAYATI VE ESERLERİ

I. DIMITRIE CANTEMİR'İN HAYATI

Tanınmış bir devlet adamı, tarihçi ve oryantalist olmasının yanı sıra Türk mûsikîsi alanında da yaptığı çalışmalarla adını duyuran Prens Dimitrie Cantemir, hayatının uzun bir bölümünü II. Süleyman (1687–1691), II. Ahmed (1691–1695), II. Mustafa (1695–1703) ve III. Ahmed'in (1703–1730) saltanatları döneminde İstanbul'da geçirmiştir.⁵

Türk kaynaklarında Kantemiroğlu ismiyle de anılan Dimitrie Cantemir 26 Ekim 1673 yılında Boğdan'da doğmuştur. Eski kaynaklardan bazıları Boğdan'ın başkenti Yaş'da (Iaşi) doğduğunu söylese de⁶ son yapılan araştırmalar Vasliu ilinin şimdi kendi adıyla anılan Siliştene köyünde doğduğu bilgisini vermektedir.⁷

Mütevâzı bir köylü ailesinden gelen, okuma yazma bilmeyen ama kültüre düşkün bir kişi olarak bilinen babası Constantin Cantemir, Dimitrie doğduğunda henüz prensliğe tâyin olmamıştır.⁸ Önceleri ücretli asker olarak çalışmış, savaşlarda gösterdiği gayret ve başarılar sayesinde kısa sürede adını duyurmuştur. Osmanlıların Polonyalılara karşı yaptığı savaşta, Osmanlıların safında kahramanca savaşmasından sonra Türklere sadık cesur bir savaşçı olarak Boğdan'da üç sancağın mülkî ve askerî âmiri olmak üzere serdar rütbesine yükseltilmiştir. 1685 yılında da Boğdan boyarları⁹ tarafından Boğdan Voyvodalığına seçilmiştir.¹⁰

Voyvodaların Osmanlıya bağlılıklarını göstermek için kendi oğullarından birinin de içinde bulunduğu soylu birkaç genci İstanbul'da bırakmaları gerekmekteydi.

⁵ Eugenia Popescu-Judet, **Prens Dimitrie Cantemir**, Selçuk Alimdar (çev.). İstanbul: Pan Yayınları, 2000, s.13

⁶ Bedrettin Tuncel, "Dimitrie Cantemir ve Türkler", **Dimitrie Cantemir**, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, 1975, s.35; Yalçın Tura, **Kantemiroğlu - Mûsikîyi Harflerle Tesbit ve İcra İlminin Kitabı**, C:1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.XX

⁷ Mihai Maxim, "Kantemiroğlu", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C:24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, s.320

⁸ Halil Can, "Kantemiroğlu", **MM**, Sayı 236, s.21, İstanbul, 1968

⁹ Soylulara verilen unvan.

¹⁰ Popescu-Judet, s.13

Dimitrie Cantemir de İstanbul'a ilk kez 1687'de 14 yaşında Ağabeyi Antioch'un yerini almak üzere gelmiş ve üç yıl boyunca İstanbul'da ikâmet etmek zorunda kalmıştır.¹¹ Bu üç yılın ardından Boğdan'a dönen Dimitrie iki yıl sonra babasının ölümü üzerine Boğdan Voyvodalığına seçilmiştir. Ama Eflak Voyvodası Constantin Brancoveanu'nun, damadı Constantin Duka'yı Boğdan'ın başına getirmesi sonucu Dimitrie'nin bu ilk voyvodalığı yalnızca üç hafta sürebilmiştir.¹² Bunun üzerine İstanbul'a dönen Dimitrie Cantemir 1700 yılında, ağabeyinin Boğdan Voyvodası seçilmesi üzerine, ülkesine dönmüş ve Eflak Voyvodası Serban Cantacuzino'nun kızı Cassandra Cantacuzino ile evlenmiştir. Çok geçmeden ağabeyinin Voyvodalık görevi son bulunca tekrar İstanbul'a dönen Dimitrie 1710 yılında prens seçilinceye kadar burada yaşamış ve bu şehirde dört kız, dört erkek evlat sahibi olmuştur.¹³

Cantemir İstanbul'da bulunduğu yıllarda önceleri Boğdan prenslerinin ikâmetgâhı olan Fenerdeki Boğdan Sarayı'nda oturmuş daha sonra Ortaköy'de bir yalı satın alarak yaz aylarını bu yalıda geçirmiştir. İstanbul'daki son yıllarını ise, Fener semtindeki Sancaktar yokuşunda, temelini kayın pederi Serban Cantacuzino'nun attığı, ama yapımına izin verilmediğinden yarım kalan, kendi çizdiği planlara göre tamamladığı sarayda geçirmiştir.

Dimitrie Cantemir'in gelirleri iki defa Boğdan voyvodalığı yapmış olan ağabeyi Antioch Cantemir'in tahsisatından, sekiz yıl Boğdan voyvodası olan babasından kalan mirastan, kendi voyvodalığı zamanında edindiği mal varlığından ve Eflak Voyvodası Serban Cantacuzino'nun kızı Cassandra ile evlenmesinden gelen çeyizden oluşmaktaydı.¹⁴

1710 yılında, Rusya İmparatoru Büyük (Deli) Petro'nun, Osmanlı devletine savaş açması sonucu Türkler Boğdan'da güvenilir bir hükümdar istiyorlardı. Bunun üzerine Kırım Hanı Devlet Giray Han'ın da araya girmesiyle 1710 yılında Dimitrie Cantemir Boğdan tahtına getirilmiştir. Gösterişli bir törenle voyvodalığa atanan, dönemin Padişahı Sultan III. Ahmed tarafından yakınlık gösterilen Dimitrie her ne

¹¹ Can, MM, s.21

¹² Maxim, T.D.V.İ.A., s.320

¹³ Tura, s.XXI

¹⁴ Maxim, T.D.V.İ.A., s.320

kadar Osmanlıya bağlılığını bildirse de göreve atandıktan kısa bir süre sonra planını değiştirmiştir. Bazı kaynaklara göre Osmanlı Devleti'nin zayıflayıp çökmekte olduğu kanaatiyle Rusya tarafına geçmiş, kendisini Balkan Hristiyanlarının kurtarıcısı ilân eden Rus İmparatoru Çar Büyük Petro ile gizlice anlaşmıştır.

Anlaşmaya göre, Boğdan'a Rus himayesinde Osmanlıya karşı tam bağımsızlık verilecek, haraç alınmayacak, Cantemir ailesinin babadan oğula geçen bir hanedan olarak hükümlanlığı teminat altına alınacak, Çar, Boğdan'ı tekrar Osmanlı yönetimine bağlayacak hiçbir barış imzalamayacak ve harekâtın başarısız olması durumunda Cantemir Rusya'ya sığınarak mülk edinebilecekti.¹⁵

Osmanlı-Rus savaşında Rusların yanında yer alarak on bin askeriyle Ruslara destek veren Cantemir, 1711 Temmuzunda Rusların, Baltacı Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından Prut kıyılarında kuşatılarak kesin bir yenilgiye uğratılması ve Çar Petro'nun imzaladığı barış antlaşmasında Osmanlıların bütün şartlarını kabul etmek zorunda kalması üzerine zor duruma düşmüştür. Barış görüşmeleri sırasında Yaş'a dönerek eşini ve çocuklarını yanına almış, Boğdanlı boyarlar ve ahaliden 4000 kadar kişiyle Rusya'ya sığınmıştır.¹⁶

Çar I. Petro, Cantemir'e verdiği sözü tutarak ona Ukrayna'da Harkov'da hükmedebileceği ve hayatını sürdürebileceği evler ve araziler bağışlamıştır. 1713 yılına kadar burada yaşayan Cantemir daha sonra Moskova'ya gitmiş ve Çar'ın Doğu ilişkileri konusunda şahsî danışmanı olarak faaliyet göstermiştir. Karısının Moskova'da hastalanarak ölmesinin ardından birkaç yıl sonra Petersburg'da, Rus ordusu generallerinden birinin kızıyla evlenmiştir. 1721, 1722 yıllarında, Çar'ın emriyle Kafkas bölgesi hakkında araştırmalar yapmak üzere İran seferine katılmıştır. Kafkasya'dan döndükten kısa bir süre sonra rahatsızlanan Dimitrie Cantemir Moskova'daki malikânesinde 21 Ağustos 1723 yılında ölmüştür.¹⁷

¹⁵ Popescu-Judet, s.30

¹⁶ Maxim, **T.D.V.İ.A.**, s.321

¹⁷ Popescu-Judet, s.35; Maxim, **T.D.V.İ.A.**, s.321; Tura, s.XXIII

A. EĞİTİMİ

Cantemir eğitim ve öğrenimine, babasının Boğdan'ın başşehri Yaş'taki sarayında başlamıştır. Okuryazar olmayan ama kültüre ve eğitime büyük önem veren babası, çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilenmiştir. Dimitrie, Boğdan'da bulunduğu sırada Eski Yunan dili ve kültürü üzerine geniş kapsamlı bir öğrenim görmüştür.¹⁸ Latince ve Slavca dillerini de öğrenen Cantemir beşerî bilimler konusunda da klasik metinlerde, felsefede ve mistik teolojide son derece bilgili olan Giritli keşiş Yeremia Kakevellas'dan dersler almıştır.

İstanbul'a ilk geldiğinde pek çok dili konuşabilen, beşerî bilimler ve güzel sanatlar hakkında temel bilgilerini almış olan Dimitrie, İstanbul'da da Enderun'a ve Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne devam ederek eğitim ve öğretimini sürdürmüştür.

Enderun'da talim terbiye gören Dimitrie burada Türk dilini, Türk mûsikîsini, Arapça ve Farsçayı öğrenmeye çalışmış, İslâm kültürüyle tanışmıştır.¹⁹ Arapça hocası iyi bir din bilgini ve Kur'an müfessiri olan Nefioğlu, Türk dili ve İslâm dinini öğrendiği hocası matematikçi, astronomi ve felsefe bilgini Yanyalı Es'ad Efendi olarak da bilinen Sâdi Efendi olmuştur.²⁰ Büyük Okul diye bilinen Patrikhane Akademisi'nde de Eski Yunan ve Latin kültürü üzerine dersler almış ve Rönesans döneminin ürünü olan hümanizma üzerine de öğrenim görmüştür. Buradaki hocaları yeni Aristoculuğu tanıtan, siyaset adamı, filozof ve hümanist Aleksander Mavrokordatos ile, ampirist Van Helmont'un öğrencilerinden dilci Iacomı ve Arta başpiskoposu coğrafyacı Meletius ve coğrafyacı Hrisantos Notaras'tır.²¹

Vaktini hiç boş geçirmeyen, yaşadığı yerin âdet ve törelerini gözlemlemeye, öğrenmeye çalışan Cantemir, konağını âdetâ bilginlerin ve sanatçıların toplantı yerine çevirmiş, böylece sanatla ve bilimle ilişkisini sürdürmeye devam etmiştir.²²

¹⁸ Miron Sava, “*Kantemir'in Kişiliği*”, **MM**, Sayı 315, s.6, İstanbul, 1976

¹⁹ Tura, s.XX-XXI

²⁰ Popescu-Judet, s.14; Maxim, **T.D.V.İ.A.**, s.320, Tura, s.XX-XXI

²¹ Popescu-Judet, s.14

²² Can, **MM**, s.22

B. MÛSİKÎ HAYATI

Dimitrie Cantemir'in mûsikî çalışmalarına başladığı dönem, Türk mûsikîsinde zirve çağı olarak anılan dönem ile aynı zamana denk düşmektedir. İki dev bestekâr İtrî ve Hâfız Post 60'a yaklaşan en olgun çağlarını yaşamakta diğer taraftan da Nazîm, Osman Dede, Derviş Ali Şîrûganî gibi büyük bestekârlar 40 yaş civarında ve çalışmalarının en verimli dönemlerini yaşamaktadırlar.²³

Müziğe karşı doğal bir yeteneği olan Prens Dimitrie ilk mûsikî bilgilerini Enderun'da edinmesinin ardından bu alanda kendini yetiştirmiş ve Türk mûsikî nazariyecisi, besteci ve tanbur icracısı olarak şöhret kazanmıştır. Mûsikî alanındaki hocaları Rum dönmesi Kemânî Ahmed Çelebi ve Rum tanbûrî Angeli olmuştur.²⁴

Virtüözlük derecesinde tanbur çalmasının yanı sıra kemençe dersleri de almış olan, ney üflediği rivayet edilen ve sözlü mûsikîye karşı özel bir yeteneği olduğuna ya da hanende olduğuna dair hiçbir bilgi bulunmayan Cantemir yalnızca seçkin bir tanbûrî olarak tanınmıştır.²⁵ Birçok kez yüksek rütbeli subayların davetlerinde ve toplantılarında çalmak üzere davet almıştır. Yeteneklerini takdir eden bazı nüfuzlu arkadaşları onun müzik teorisine olan yeni yaklaşımını desteklemişler ve onun Türk Müziği öğrencileri olmuşlardır. Mûsikîye karşı olan yeteneği ve icracılıktaki ustalığı sayesinde hükümdarların sevgisini kazanmış, yüksek mevkilerdeki Türkler ve hanedan üyeleri arasından arkadaşlar ve hâmilîler edinmiştir.²⁶

Mûsikî bilgisini dönemin ünlü hoca ve müzisyenleri ile kendi deneyimlerinden elde ettiğini ifade eden Prens Dimitrie, o dönemin en yetkili mûsikî meraklılarından Hazîne-i Hümayûn Kethüdası İsmail Efendi ile Saray-ı Hümayûn Hazînedarı Latîf Çelebi'nin dilekleri ve yüreklendirmeleri üzerine 1700 yılı civarında Türk mûsikîsi tarihinde *Kantemiroğlu Edvârı* diye anılan, Kitâbu İlmi'l-Mûsikî alâ Vechi'l-Hurûfât adlı Türkçe bir mûsikî kitabı yazmış ve bu eseri Sultan II. Ahmed'e sunmuştur.²⁷ İki

²³ Etem Ruhi Üngör, “*Kantemiroğlu ve Türk Mûsikîsi*”, **MM**, Sayı 315, s.9, İstanbul, 1976

²⁴ Eugenia Popescu-Judetz, “Kantemiroğlu-Prens Müzisyen”, **Osmanlı**, C:10, Ankara: Yeni Türkiye yayınları, 1999, s.600

²⁵ Popescu-Judetz, **Prens Dimitrie Cantemir**, s.16

²⁶ Popescu-Judetz, **Osmanlı**, s. 605

²⁷ Tura, s.XXII

bölümden oluşan bu kitabın birinci kısmı, Türk mûsikîsinin perde, makam ve usûlleri hakkında birtakım teknik bilgileri içermektedir. İkinci bölüm ise 350'nin üzerinde XVI. ve XVII. asırlarda bestelenmiş olan peşrev ve semâîlerin notasının verildiği bir koleksiyondan oluşmaktadır.²⁸

Türk mûsikîşinasların nota kullanmadığı ve eserlerin meşk usûlüyle aktarıldığı bu dönemde Cantemir, müzik yazısının müzik teorisinin temelini oluşturduğuna inanarak harfler ve sayılarla yazılan bir nota sistemi geliştirmiştir.²⁹ Dimitrie Cantemir bu yeni nota sisteminin yayılmasında istediği başarıyı sağlayamamışsa da mûsikî edvârında yer verdiği peşrev ve semâîleri kendi îcadı olan notayla yazarak günümüze kadar değışmeden gelmelerini sağlamıştır.

Besteciliği yönünden çok fazla üretken olmamasına rağmen peşrev ve semâîlerinin orijinallığı sebebiyle her zaman için takdir edilen Cantemir, bestelerinde rast, pençgâh ve bûselik-aşîran gibi makamları, berefşan ve devr-i kebir gibi usûlleri daha çok tercih etmiştir.³⁰

Cantemir Rusya'da geçirdiği yıllarda mûsikî ile uğraşını farklı bir zeminde sürdürmeye devam etmiştir. Mûsikî tutkunu olan Çar Petro'nun hizmetinde yabancı müzisyenler ve seferleri sırasında kendisine eşlik eden yaklaşık yirmi kişilik özel bir korosu bulunmaktaydı. Çar Petro, kilise mûsikî akademisini de himaye ederek mûsikîde uzmanlaşmaları için öğrencileri sık sık yurt dışına yollamaktaydı. Böyle bir ortamda Bizans mûsikîsi nazariyâtına ve kilise mûsikîsine hâkim olmasının yanı sıra Slavonik âyinleri de kolaylıkla anlayabilen Cantemir, Slavonik hakkındaki derin bilgisi, Yunan dili ve mûsikîsindeki hâkimiyeti nedeniyle Bizans âyinlerinin Rum Ortodoks kilisesi için tercüme edilmesinde etkin bir rol oynamıştır. Rusya'da yaşadığı yıllarda ses aralıklarını doğru verebilecek bir de âlet tasarladığı bilgisini kendisi "***Moskova'da Haşmetli İmparator'un bile bakma nezâketini gösterip hor görülmesine izin vermediği matematik temeline dayalı bir alet icat ettim.***" sözleriyle bize aktarmıştır.³¹

²⁸İsmail Baha Süreksan, "Kantemiroğlu ve Türk Mûsikîsi", **Dimitrei Cantemir**, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, 1975, s.78

²⁹ Popescu-Judet, **Osmanlı**, s.601

³⁰ Popescu-Judet, **Osmanlı**, s.604

³¹ Popescu-Judet, **Prens Dimitrie Cantemir**, s.31

II. ESERLERİ

A. KİTAPLARI

Siyasî kimliğinin yanı sıra daha çok ilim ve kültür adamı olarak ün kazanmış olan Dimitrie Cantemir, pek de uzun sayılmayan ömrüne pek çok eser sığdırmıştır. Felsefe, tarih, coğrafya, İslâm dini ve mûsikî alanında eserler veren Cantemir'in başlıca eserleri şunlardır:

1- *Kitâbu İlmi'l-Mûsikî alâ vechi'l-Hurûfât (Harfler üzerine mûsikî ilmi kitabı)*: Bu esere tezin üçüncü bölümünde ayrıntılarıyla yer verilmiştir.

2- *Historia Incrementorum atque Decrementorum Aulae Othmanicae (Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü Tarihi)*: Cantemir'in yazımına 1710 yılından önce İstanbul'da başladığı ama Rusya'da bitirebildiği bu eser o dönemde Avrupa'da Paul Rycaut'nun eseriyle birlikte en çok okunan Osmanlı tarihi kitabı olmuş ve batının onu doğu ilişkileri konusunda önde gelen otoritelerden biri kabul etmesini sağlamıştır.³² Osmanlı Devleti'nin kuruluş öncesinden başlayan kitap, III. Sultan Ahmed'in saltanatının ortalarına kadar geçen olayları içermektedir. Cantemir eserde siyasî olayların yanı sıra ekonomik ve kültürel değerlendirmelere de yer vermiştir.³³ Cantemir tarafından Lâtince olarak yazılan kitap oğlu Antioh tarafından İngiltere'ye götürülmüş ve N. Tindal'ın İngilizceye çevirisiyle ilk defa 1734'te Londra'da yayımlanmıştır. Fransızca çevirisi de Jonquieres tarafından yapılmış ve 1743'te Paris'te basılmıştır. 1876'da Rumence'ye çevrilen kitap Rumence metninden Özdemir Çobanoğlu tarafından Türkçeye tercüme edilerek ilkin 1979'da Kültür Bakanlığı tarafından, sonra da 1998'de Cumhuriyet Kitapları tarafından yayımlanmıştır.³⁴

3- *Divanul sau gâlceava Inteleptului cu lumea (Dîvan veya Bilgenin Âlemle Tartışması)*: Rumence olarak İstanbul'da yazdığı –felsefeyle ilgili– bu eserde Cantemir, insanın hayvanî arzulardan temizlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁵

³² Popescu-Judetz, **Prens Dimitrie Cantemir**, s.33

³³ Maxim, **T.D.V.İ.A.**, s.321

³⁴ Dimitrie Cantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, Özdemir Çobanoğlu (çev.). C:I-II, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998

³⁵ Maxim, **T.D.V.İ.A.**, s.321

4- *Kniga sistima ili sostoianie muhammedanskoi religii*: Cantemir'in İslâm dini ve inançları konusunda Çar Petro'nun isteği üzerine kaleme aldığı eser 1722'de Petersburg'da Rusça olarak yayımlanmıştır. Altı bölüm halinde düzenlenen kitapta Sünnî ve Şîî düşünce tarzlarının birbirine karıştırıldığı görülür. Tartışma götürür, karmaşık bir çalışma olan kitap, bir Kur'an tefsiri veya İslâm dininin teolojik yorumu olmaktan çok, İslâm inançları ve geleneklerini Hristiyan bir bakış açısıyla yansıtan bir eserdir.³⁶

5- *Vita Constantini Cantemyrii*: Babası Constantin Cantemir'in hayatını konu alan bir eserdir.

6- *Historia Moldo-Vlahica*: Cantemir Berlin Akademisinin isteği üzerine yazdığı bu eseri daha sonra *Hronicul vechimii Romano-Moldo-Vlahilor (Rumen-Moldova-Eflâk Halkının Eski Tarihi)* adıyla genişleterek yeniden kaleme almıştır. Eserde Rumen halkının tarihi, Daçya ve Roma antik dönemlerinden ve onun devamı olarak Ortaçağ'da kurulan Eflâk ve Boğdan Prenslüklerinden itibaren kronolojik olarak anlatılmıştır.³⁷

7- *Descriptio Moldavia*: Yine Berlin Akademisinin isteği üzerine yazdığı bu kitapta da Cantemir, Boğdan'ın coğrafyası, dili, dinî inançları, devlet düzeni, sosyal örgütlenmesi ve halk âdetlerini ele almıştır. Osmanlı-Boğdan ilişkileri de bu kitapta etraflıca tasvir edilmiştir.³⁸

8- *Istoria Ieroglifica*: Bir roman niteliğindeki eser, kuşların dünyasına uyarlanarak Boğdan ve Eflâk aristokrasisinin hikâyesini ve bunların Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini anlatmaktadır.³⁹

9- *De Statu Politico Aulae Othomanicae (Osmanlı Saray Düzeni)*: Osmanlı Devleti'nin teşkilat yapısına ve idarî sistemine dair kaleme aldığı bu eserin tek nüshası 1722'deki Kafkas seferi sırasında denize düşerek kaybolmuştur.⁴⁰

³⁶ Popescu-Judet, *Prens Dimitrie Cantemir*, s.34

³⁷ Popescu-Judet, *Prens Dimitrie Cantemir*, s.33

³⁸ Maxim, *T.D.V.İ.A.*, s.322

³⁹ Maxim, *T.D.V.İ.A.*, s.322

B. BESTELERİ

Cantemir'in çok sayıda eseri yazılı kaynaklar ve sözlü gelenek yoluyla günümüze kadar birkaç kanaldan ulaşmıştır. En başta kendi harf sistemiyle notaya aldığı eserleri, ardından notaların yayılmasına katkı sağlayan Kevserî Mecmuası ve daha geç dönemde de Hamparsum notasıyla yazılmış eserleri günümüze kadar büyük bir değişime uğramadan ulaşabilmiştir.

Ancak Cantemir'e atfedilen eserlerin sayıları çeşitli kaynaklarda farklı olarak verilmiştir. Etem Ruhi Üngör Mûsikî Mecmuasındaki bir makalesinde⁴¹ Cantemir'in günümüze kadar ulaşan elli beş eseri olduğu bilgisini verirken, İsmail Baha Sürelsan UNESCO Türkiye Milli Komisyonunca hazırlanan kitapçıktaki Kantemiroğlu ve Türk Mûsikîsi isimli makalesinde eserlerinin sayısını otuz iki⁴², Yalçın Tura Yapı Kredi yayınlarından çıkan kitabında otuz dört⁴³, Dr. Eugenia Popescu-Judetz Prens Dimitrie'nin hayatını yazdığı kitabında toplam elli olarak bildirir.⁴⁴

Eugenia Popescu-Judetz, Prens Dimitrie Cantemir isimli kitabında Cantemir'e ait elli eserin ismini ve kaynaklarını aşağıda yazıldığı gibi vermektedir.

1- “Subh-i Seher” Hüseyinî peşrev/sakîl: Edvâr II 105-7 ve Kevserî Mecmuası; Popescu-Judetz, Dimitrie Cantemir (8) 321-22; Wright, Demetrius Cantemir (198) 421-22. Edvâr I 110'da diğer sakîl-i cedîd olarak kayıtlı.

2- Rast peşrev/berevşan: Edvâr II 120 ve Kevserî; Popescu-Judetz (14) 334-35; Wright (227) 477. Edvâr I 106'da berevşân-ı cedîd olarak kayıtlı.

3- Hüseyinî saz semâîsi/aksak semâî: Edvâr II 137 ve Kevserî; Wright (267) 536-37. Edvâr I 136'da diğer küçük semâî olarak kayıtlı.

4- Bûselik-aşîran saz semâîsi/aksak semâî: Edvâr II 138-9 ve Kevserî; Karadeniz Koleksiyonu 17:245; Arel, Türk Mûsikîsi Nazariyatı bir kısmı 141'de;

⁴⁰ Maxim, T.D.V.İ.A., s.321

⁴¹ Üngör, s.9

⁴² Sürelsan, s.103,104

⁴³ Tura,s.xxiv,xxv,xxvi

⁴⁴ Popescu-Judetz, Prens Dimitrie Cantemir, s.79-92

Wright (271) 546-47; Jäger, Katalog der hamparsum-notası-Manuskripte 204/2.16. Edvâr I 139'da semâ-i hakîr olarak kayıtlı.

5- “Nazîre” Isfahan peşrev/remel: Edvâr II 142-43 ve Kevserî; Popescu-Judetiz (9) 322-42; Wright (278) 559-60; Jäger 203/1.11/3. Edvâr I 124 ve 135'te nazîre-i remel-i cedîd ve nazîre-i remel olarak kayıtlı.

6- Bûselik-aşîran peşrev/bereşan: Edvâr II 143-4 ve Kevserî; Karadeniz Kol. 15: 116-67; Scrierile Muzicale 69-75; Popescu-Judetiz (5) 312-17; Wright (271) 561-64; Jäger 204/2. 15. Edvâr I 113 ve 139'da bereşan-ı cedîd ve bereşan-ı hakîr olarak kayıtlı.

7- Geveşt peşrev/sakîl: Edvâr II 144-45 ve Kevserî; Popescu-Judetiz (7) 319-21; Wright (280) 564-67. Edvâr I 124 ve 141'de saki-i cedîd ve sakîl-i hakîr olarak kayıtlı.

8- Bestenigâr peşrev/bereşan: Edvâr II 145 ve Kevserî; Karadeniz Kol. 32: 294-95; Popescu-Judetiz (3) 308-1; Wright (281) 568-69. Edvâr I 115 ve 141'de bereşan-ı cedîd ve bereşan-ı hakîr olarak kayıtlı.

9- Geveşt saz semâisi/aksak semâi: Edvâr II 147-48; Popescu-Judetiz (20) 345-47; Wright (284) 574-76. Edvâr I 141'de semâ-i hakîr olarak kayıtlı.

10-Muhayyer peşrev/Muhammes: Edvâr II 148-49 ve Kevserî; Popescu-Judetiz (11) 327-29; Wright (285) 577-78. Edvâr I 113'te muhammes-i cedîd olarak kayıtlı.

11- Mâhur peşrev/darbeyn (remel+bereşan): Edvâr II 151-52 ve Kevserî; Popescu-Judetiz (10) 324-25; Wright (289) 586-87. Edvâr I 120'de darbeyn-i cedîd olarak kayıtlı.

12- Sultânî-ırak peşrev/devr-i kebir: Edvâr II 152-53 ve Kevserî; Scrierile Muzicale 65-68; Popescu-Judetiz (17) 339-41; Wright (290) 589-90; Jäger 203/1.1/2. Edvâr I 124'te devr-i kebir-i cedîd olarak kayıtlı.

13- Zengûle peşrev/devr-i kebir: Edvâr II 163 ve Kevserî; Ezgi 4: 217; Popescu-Judetiz (19) 343-45; Wright (302) 625-26; Süreisan, Kantemiroğlu 92-94. Edvâr I 115'te devr-i kebir-i cedîd olarak kayıtlı.

14- “Mevc-i Deryâ” Rast peşrev/düyek: Edvâr II 167-78 ve Kevserî; Hamparsum-Mandoli, T.R.T kütüphanesi 130; Popescu-Judetiz (15) 335-37; Wright (310) 640-41. Edvâr I 132'de düyek “Mevc-i Deryâ” olarak kayıtlı.

15- “Hûri” Pençgâh peşrev/devr-i kebir: Edvâr II 174-75 ve Kevserî; bir kısmı Ezgi, Nazarî ve Amelî TM 5: 527'de; Popescu-Judetiz (13) 333-34; Wright (321) 666-67; Jäger 205/3.48, Y.211/9.106. Edvâr I 123'te devr-i kebir-i cedîd olarak kayıtlı.

16- Uşşak-aşîran peşrev/darb-ı fetih: Edvâr II 176 ve Kevserî; Popescu-Judetiz (18) 341-43; Wright (323) 670-71. Edvâr I 124'te darb-i fetih-i cedîd olarak kayıtlı.

17- “Gamm-Fersâ” Bayâtî peşrev/çenber: Edvâr II 180-81 ve Kevserî; Popescu-Judetiz (2) 307-8; Wright (331) 686-87; Edvâr I 117'de çenber-i cedîd olarak kayıtlı.

18- Büzürk peşrev/darbeyn-i cedîd (devr-i kebir+bereşşan): Edvâr II 181-2 ve Kevserî; Arel, Şehbâl 12: 236; Popescu-Judetiz (6) 317-19; Wright (332) 688-89

19- Bûselik peşrev/devr-i revan: Edvâr II 183 ve Kevserî; Karadeniz Kol.15:114; Popescu-Judetiz (4) 310-2; Wright (335) 694-95. Edvâr I 121'de devr-i revân- TM 376'da; Popescu-Judetiz (16) 337-39; Wright (336) 696-97. Edvâr I 115'te fer'-i ı cedîd olarak kayıtlı.

20- Sipîhr peşrev/fer'-i muhammes: Edvâr II 183-4 ve Kevserî; bir kısmı Arel muhammes-i cedîd olarak kayıtlı.

21- Acemli yegâh peşrev/bereşşan: Edvâr II 185-6 ve Kevserî (yegah/peşrev); Yekta SH11: 211 ve Arel TM 273'te bir kısmı; Ezgi 5:527'de bir kısmı; Popescu-Judetiz (1) 305-6; Wright (339) 702-3. Edvâr I 115'te kayıtlı.

22- “Gamm- Fersâ” Bayâtî peşrev/çenber: Edvâr II 205; Wright (351) 750-31. Edvâr I 117’de çenber-i cedîd olarak kayıtlı.

23- Acem tarab peşrev/darb-ı fetih: Karadeniz Kol. 13:120-1; Scierile Muzicale 104-8; Popescu-Judetz (41) 401-4; Karadeniz (153) 434-35

24- Acem tarab saz semâîsi/aksak semâî: Karadeniz Kol. 32:291; Scierile Muzicale 108-10; Popescu-Judetz (42) 404-5

25- Bûselik-aşîran peşrev/berefşan: Scierile Muzicale 42-44; Popescu-Judetz (21) 348-49; Jäger 218/16b.12.

26- Bûselik-aşîran saz semâîsi/aksak semâî: Scierile Muzicale 93-96; Popescu-Judetz (30) 385-87; Jäger 218/16b.34.

27- Bûselik-aşîran peşrev/berefşan: Halil Can Koleksiyonu; Popescu-Judetz (22) 349-57

28- Bûselik-aşîran saz semâîsi/aksak semâî: Halil Can Koleksiyonu; Popescu-Judetz (31) 385-87

29- Irak peşrev/düyek: Şamlı Selim 102-4, aslen devr-i kebir olarak yazılmıştır.

30- Irak saz semâîsi/aksak semâî: Şamlı Selim, Sâzende105.

31- İsfahan-ı cedîd peşrev/remel: Scierile Muzicale 75-86; Popescu-Judetz (23) 357-59.

32- Nevâ peşrev/fahte: Hamparsum-Mandoli 221; MM 236:14-15, Halil Can tarafından notaya alınmıştır; Popescu-Judetz (24) 363-66.

33- Nevâ saz semâîsi/aksak semâî: : Hamparsum-Mandoli 223 ve 231;Scierile Muzicale 62-65; İstanbul Konservatuarı Neşriyatı 35; Popescu-Judetz (32) 389-90; Jäger 205/3. 29, Y.207/5.34 ve Y.211/9/61.

34-Nihâvend peşrev/devr-i kebir: Kevserî Mecmuası'nda notaya alınmış; Yekta, Revue Musicale 5: 119-21; Scrierile Muzicale 45-52; Popescu-Judetz (12) 329-32; Süreksan, 95-101; Jäger 207/5.5 ve 211/9.5.

35- Nihâvend saz semâîsi/aksak semâî: Scrierile Muzicale 53-55; Popescu-Judetz (33) 390-391; Jäger 205/3.3

36- Pençgâh peşrev/devr-i kebir: İstanbul Konservatuari Neşriyatı 171, Scrierile Muzicale 35-42; Popescu-Judetz (25) 366-69.

37- Pençgâh saz semâîsi/aksak semâî: Scrierile Muzicale 96-99; Popescu-Judetz (34) 391-93.

38- Pençgâh saz semâîsi/aksak semâî: İstanbul Konservatuari Neşriyatı 171; Popescu-Judetz (35) 393-94.

39- Pençgâh saz semâîsi/aksak semâî: Şamlı Selim 20; Karadeniz Kol. 8:9.

40- Rast peşrev/düyek: İsmail Hakkı, Mahzen-i Esrâr 5-7; Karadeniz Kol. 12:34-35; İstanbul Konservatuari Neşriyatı; MM 236: 16-17, Halil Can tarafından notaya alınmıştır; Popescu-Judetz (26) 370-72; Jäger 212/10-87.

41- Rast saz semâîsi/aksak semâî: Hamparsum-Mandoli 132; : İsmail Hakkı 7-9; Karadeniz Kol. 12: 36; MM 236:18, Halil Can tarafından notaya alınmıştır; Popescu-Judetz (36) 395-96; Jäger 212/10-90.

42- “Tereşüd” Rast saz semâîsi/aksak semâî: Hamparsum-Mandoli 34.

43- Rehâvî peşrev/sakil: İstanbul Konservatuari Neşriyatı 1:1-4; Popescu-Judetz (27) 372-9; Jäger 207/5.19.

44- Rehâvî saz semâîsi/aksak semâî: İstanbul Konservatuari Neşriyatı 1:18; Popescu-Judetz (37) 396-7.

45- Sazkâr peşrev/hâvî: Şamlı Selim 10-11; Türk Mûsikîsi Klasikleri 1:1-3; Popescu-Judetz (28) 379-81.

46- *Uşşak peşrev/darb-ı fetih*: Kevserî; Scrierile Muzicale 86-93; Popescu-Judetiz (29) 382-85; Jäger 205/3.31.

47- “*Nâdide*” *Uşşak saz semâisi/aksak semâi*: : Kevserî; Yekta SH 48:473; Popescu-Judetiz (38) 398-99; Jäger 205/3-21.

48- *Nihâvend beste/aksak semâi*: Scrierile Muzicale 30-32; Popescu-Judetiz (40) 400-1

49- *Nihâvend beste/muhammes*: Scrierile Muzicale 32-34; Popescu-Judetiz (39) 399-400

50- *Air de Cantemir (Segâh peşrev/düyek)*: Fonton-Neubauer, Essai sur la musique 137-8; Scrierile Muzicale 99-103; Popescu-Judetiz (43) 405-6⁴⁵

⁴⁵ Popescu-Judetiz, **Prens Dimitrie Cantemir**, s.83-92

İkinci Bölüm

DİMİTRİE CANTEMİR'İN YAŞADIĞI DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİ VE MÛSİKÎ ÇEVRELERİ

I. SİYASÎ VE KÜLTÜREL DURUM

A. SİYASÎ DURUM

XVII. yüzyılın son çeyreği ve XVIII. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan bu dönem 1683 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminin başlangıcı olarak bilinir. Avrupa'nın askerî gücünün artması ve Osmanlı Devletinin askerî teknoloji alanındaki üstünlüklerini yitirmesi sonucu, fetihlerin yerini artık yenilgiler ve toprak kayıpları aldı. Dolayısıyla malî güçlüklerle karşı karşıya kalan imparatorlukta ayaklanmalar arttı ve malî dengeler giderek bozuldu. Bunu fırsat bilen Avrupa ülkeleri müttefikler halinde Osmanlı Devletine saldırmaya başladılar.⁴⁶

Dimitrie doğduğunda (1673) Osmanlı tahtında artık saltanatının son dönemini geçirmekte olan IV. Sultan Mehmed (Avcı Mehmed) bulunuyordu. Köprülüler ve daha sonra Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığında geçirilen başarılı yıllar 1683 yılında yaşanan Viyana bozgunuyla son buldu. Osmanlı tarihinin en ağır mağlubiyeti olan bu olay, Osmanlı Devleti'nin Kânunî'den beri gelip giden duraklama devrini resmen başlatmış oldu. Osmanlı Devleti'nin eskiye oranla çok daha başarısız olduğu bu döneme, uluslararası alanda askerî yenilgiler ve toprak kayıpları damgasını vurdu.⁴⁷

1687 yılında IV. Mehmed tahttan indirilip yerine kardeşi II. Süleyman getirildi. II. Süleyman devri, yeniçeri ve sipahilerin birleşerek isyan etmesiyle başladı. Dört ay süren bu ayaklanmayı fırsat bilen Avusturya, Almanya, Venedik ve Rusya dörtlü müttefikler halinde Osmanlı topraklarına saldırmaya başladılar. Osmanlılar sırayla Eğri'yi, Mora'yı, Belgrad'ı, Semendere'yi ve Niş'i kaybetti. Bütün bu sıkıntılar karşısında, II. Sultan Süleyman, Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa'yı sadrazamlığa

⁴⁶ Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu, 1700–1922**, Ayşe Bertay (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.73,74

⁴⁷ Osmanlı Vakfı araştırmaları, 10.06.2007, <http://www.osmanli.org.tr/osmanlisultanlari-5-228.html>

getirdi. İyi bir ordu kurarak Avusturyalıların üzerine yürüyen Mustafa Paşa, Niş'i, Belgrad'ı ve Semendere'yi geri almayı başardı. İkinci Almanya seferine hazırlanan II. Sultan Süleyman'ın saltanatının üçüncü yılında Edirne'de hastalanarak ölmesi üzerine yerine kardeşi II. Ahmed tahta çıkarıldı.⁴⁸(1691) II. Ahmed dönemi II. Süleyman döneminden pek de farklı değildi. Aynı politikalarla yönetilen devlet hızla toprak kaybetmeye devam etti. Saltanatı kardeşi gibi üç yıl süren II. Ahmed 1695 yılında Edirne'de öldü.

II. Ahmed'in ölümünün ardından IV. Mehmed'in oğlu II. Mustafa tahta çıktı. İyi eğitim görmüş, liyâkat sahibi olan bu padişah tahta çıkar çıkmaz önce Sakız adasını geri aldı. Ardından birer yıl arayla iki defa Avusturya seferine çıkarak burada Lipöve, Lugeş ve Siş Kalelerini feth etti.⁴⁹ Avusturya'yı Osmanlı topraklarından tamamen atmak isteyen II. Mustafa, üçüncü defa Avusturya üzerine sefere çıktı ama Osmanlı ordusu Zenta'da büyük bir yenilgiye uğradı (11 Eylül 1697). Büyük kayıplar veren Osmanlı ordusu toparlanana kadar Avusturya ordusu Bosna'ya girerek Saray Bosna şehrine kadar ilerledi. Bütün bunlar olurken Rusya, Osmanlı devletinin savaş halinde bulunmasından yararlanarak 1696'da Azak kelesini ele geçirdi.

On altı yıl dört devletle süren savaşlar sonunda Osmanlı devleti kaybettiği toprakları geri almasının mümkün olmadığını anlayıp Osmanlı Sadrazamı Amca-zâde Hüseyin Paşa ve Reîsü'l-Küttâb (Dışişleri Bakanı) Râmi Mehmed Efendi'nin gayretleriyle, 1698 yılında Karlofça'da barış görüşmelerine başladı. Uzun süren müzakereler sonunda 26 Ocak 1699'da Karlofça anlaşması imzalandı.⁵⁰ Osmanlı tarihinde yeni bir dönem açan bu anlaşmayla bir Osmanlı hükümdarı ilk kez yenildiğini ve topraklarını kaybettiğini resmen kabul etti. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti Avrupa'daki hâkimiyetini tamamen kaybetmiş oldu.⁵¹

Karlofça'nın ardından Osmanlı yönetimi uzun süren savaşlar nedeniyle giderek artmış olan iç problemler üzerine yoğunlaştı. Askerî, malî tedbirler alındı ve bir dizi

⁴⁸ Ahmet Rasim, **Osmanlı Tarihi**, C:2, İstanbul: Emre Yayınları, 2002, s.201-205

⁴⁹ Osmanlı, C:12, s.172

⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C:3, 1. kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu basımevi, 1988, s.585-595

⁵¹ Donald Quataert, s.75

reform gerçekleştirildi. Ama yine de II. Mustafa'ya karşı asker, halk ve ulema arasında ciddi bir hoşnutsuzluk ortaya çıktı. Ayrıca Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin devlet işlerine karışması ve akrabalarını devlet idaresinde önemli makamlara getirmesi belli çevrelerde rahatsızlık uyandırdı. Bunların sonucunda Edirne Vak'ası olarak bilinen ayaklanmayla âsiler Ağustos 1703 tarihinde Padişah'ı tahttan indirerek yerine III. Ahmed'i getirdiler. II. Mustafa tahttan indirilmesinden beş ay sonra Edirne'de 1703 yılında vefat etti.⁵²

IV. Mehmed'in oğlu ve II. Mustafa'nın kardeşi olan III. Ahmed tahta çıktıktan kısa bir süre sonra, devlet iradesine tam olarak hâkim olabilmek için kendisini tahta çıkaran âsileri cezalandırdı. Ardından iyi bir sadrazam arayışına giren padişah, birçok sadrazam değiştirdikten sonra II. Mustafa'nın damadı Çorlulu Ali Paşa'yı sadrazam tayin etti. İç durumu düzeltmek üzere çalışmalar yapan sadrazamın çabalarıyla ekonomik ve sosyal durumda iyileşmeler meydana geldi.⁵³

III. Ahmed döneminin en önemli başarısı Prut'ta Ruslara karşı yaşandı. İsveç Kralı Demirbaş Karl'ın Osmanlı topraklarına sığınması nedeniyle başlayan bu savaş sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusunun Rusları Prut kıyılarında sıkıştırarak barışa mecbur bırakmasıyla son buldu (1711). Bu anlaşmayla Azak kalesi geri alınmış oldu.⁵⁴ Bu savaşın ardından Rus kralını serbest bırakıp onunla barış imzalayan Baltacı Mehmed Paşa görevinden alınarak yerine tekrar Çorlulu Ali Paşa Sadrazamlığa getirildi. Sadrazam Ali Paşa Rusya zaferinden sonra Karlofça ile kaybedilen toprakları geri almayı umarak Venedik üzerine sefere çıktı ve Mora Yarımadası'nı geri aldı. Ama Venedik ile Avusturya Osmanlı ordusuna karşı birleşince Ali Paşa'nın da şehit olduğu bir mağlubiyetle ordu Belgrad'a çekilmek zorunda kaldı. 1717 yılında Belgrad da Avusturya'nın eline geçince 1718'de Pasarofça anlaşmasıyla Avusturya ve Venedik ile savaşa son verildi. Böylece batıda ve kuzeyde sükûnet sağlanmış oldu.⁵⁵

⁵² Abdülkadir Özcan, "Mustafa II", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C:31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, s.278-279

⁵³ Osmanlı, C:12, s.177

⁵⁴ Sâmîha Ayverdi, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1999, s.442-443

⁵⁵ Osmanlı, C:12, s.178-179

1718 yılında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesiyle Osmanlı tarihinde Lâle Devri olarak anılan dönem başlamış oldu. İktisadî ve sosyal alanda pek çok yeniliğin yapıldığı bu dönemde Osmanlı artık yüzünü batıya dönmeye başladı. Her çeşit kültür ve sanat faaliyetlerinde artış oldu. Kütüphaneler, okullar ve fabrikalar açıldı. Lüks tüketimin arttığı ve eğlencenin hâkim olduğu bu dönem, halkın refahına doğrudan bir katkı yapmadığı ve Osmanlı-İran meselelerinde rahat davranıldığı için 1730'da Patrona Halil isyanıyla son buldu.⁵⁶

B. KÜLTÜREL DURUM

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki duraklama ve gerileme süreci kültür hayatını da etkilemiştir. Özellikle XVII. yüzyılda, Osmanlı ilim dünyasında önemli bir düşüş başlamış ve ilim adamları pek çok alanda geçmişteki eserleri tekrardan öteye gidememişlerdir.⁵⁷

XVII. Yüzyılda Osmanlı'daki bilim ve düşünce alanlarındaki gerilemeden eserlerinde de açıkça söz eden dönemin en büyük bilim adamları tarih, coğrafya, bibliyografya, astronomi, düşünce ve yönetim alanlarında eserler vermiş olan Kâtip Çelebi ve Koçi Bey'dir. Bunlardan başka Hezarfen Hüseyin Efendi, Naîmâ Efendi, Sarı Abdullah Efendi, Hibrî Ali Efendi, Münecimbaşı Ahmed Dede ile tasavvuf alanında da Niyâzi-i Mısırî ve Abdülmecid Sivâsî Efendi dönemin önemli bilim ve düşünce adamlarıdır. Bu devrin diğer bir önemli siması da "Seyahatnamesi" ile dünya çapında ün kazanmış Türk gezgini Evliya Çelebi'dir.

Edebiyat alanında ise artık Osmanlı edebiyatındaki İran tesirlerinin azaldığı görülmüştür. Devrin ünlü şairleri Bağdatlı Rûhî, Nef'î, Şeyhülislâm Yahyâ ve Nâilî'dir. Halk edebiyatında ise Âşık Ömer ve Cevherî ün kazanmışlardır.

Güzel sanatlarda minyatür ve hat sanatı alanlarında çalışmalar yapılmıştır. Bu yüzyılın en ünlü hattatı Sultan II. Mustafa'nın da hocası olan Hâfız Osman ve Sultan Ahmed Camii'nin yazılarını yazan Kasım Gülbârî'dir. Minyatür de ise Hünernâme'nin

⁵⁶Münir Aktepe, "Ahmed III" **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C:2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, s.36-38

⁵⁷ Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Server Tanilli (çev.). C:1, Ankara: Say Yayınları, 1992, s.319

resimlerini yapan Osman Çelebi, Nakkaş Hasan Paşa ve Bihzat Esedî ün kazanmışlardır.⁵⁸

Bu yüzyıldaki mimarî eserler incelendiğinde kaynaklarındaki azalış ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle büyük çaplı yapılar yerine çeşmeler ve küçük camiler gibi orta ölçekli yapılara yönelindiği gözlenmiştir. XVII. yüzyılda İstanbul'da yalnızca iki büyük caminin yapıldığı görülür bunlar mimar Mehmed Ağa'nın yaptığı Sultan Ahmed Camii ile 1597'de başlanıp 1663'te bitirilen Eminönü'ndeki Yeni Cami'dir.⁵⁹

XVIII. yüzyılda Lâle Devrinin refah ortamı içinde kültür, sanat ve teknoloji alanında önemli çalışmalar yapılmıştır. Yüzyılın başında Damat İbrahim Paşa yirmi beş kişilik bir ilim kurulu kurmuş ve pek çok önemli eseri Türkçeye tercüme ettirmiştir.

XVIII. yüzyılın en büyük ıslahatlarından biri matbaanın kurulması olmuştur. Bunun yanı sıra kâğıt fabrikası, kumaş fabrikası, çini fabrikası kurulmuş gemicilik ve silah sanayi gibi askerî alanlarda birçok teknik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca tıp alanında eserler yazılması ve matematik alanında okullar açılması ve mühendisler yetiştirilmesi de bu yüzyıla ait önemli gelişmelerdendir.

XVIII. yüzyıl edebiyatına bakıldığında, dîvan şiirinde dilde kısmen sadeleşme olmuş ve İstanbul şivesi, bütün incelikleriyle kullanılmaya başlanmıştır. Devrin en önemli şairleri Nedim, Nâbî ve Şeyh Gâlib'dir.

Bu yüzyılın en önemli sanatçılarından biri de Lâle Devrinde yetişen son büyük minyatür sanatçısı Levnî'dir.

XVIII. yüzyıl Osmanlı mimarisi, batı tarzından etkilenmiş ve kendi tarzını bırakarak Türk-Batı karması eserler verilmiş ve daha sonra ise tamamen batı mimarlık tarzını benimsemiştir. Devrin en dikkat çeken eserlerinden biri Sultan Ahmed Çeşmesi'dir.⁶⁰

⁵⁸ Veli Şirin, **Ana Hatlarıyla Siyâsî ve Kültürel Osmanlı Tarihi**, İstanbul, Marifet yayınları, 1996, s.308-338

⁵⁹ Mantran, s.318

⁶⁰ Şirin, s.310-338

II. İSTANBUL'DAKİ MÛSİKÎ ÇEVRELERİ

Siyasî anlamda duraklama dönemine giren Osmanlı İmparatorluğu sanat alanında ve özellikle de mûsikî alanında en parlak dönemini yaşamıştır. XVII. yüzyılda bestekârlık ve icracılık alanındaki gelişmeler mûsikî sanatının çok ilerlemesini sağlamış, XVIII. yüzyılın sonlarında Türk mûsikîsi en olgun çağını yaşamıştır.

Saray, mehterhaneler, Enderun ve tekkeler, özellikle de Mevlevî tekkeleri, mûsikî sanatının gelişmesini ve pek çok üstadın yetişmesini sağlayan önemli merkezler olmuşlardır. Sanatla yakından ilgilenen Osmanlı padişahlarının da mûsikîşinaslara karşı himayeci yaklaşımları bu sahada önemli eserler ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Özellikle Cantemir'in İstanbul'da yaşadığı dönemde kendileri de mûsikîyle meşgul olan IV. Mehmed ve Lâle Devri padişahı III. Ahmed'in saraylarında mûsikî sanatı çok itibar görmüş ve mûsikîşinaslar himaye edilmişlerdir.

XVII. yüzyıl, Türk mûsikîsinde klasik bir üslubun oluşmaya başladığı ve ilk olgun ürünlerini verdiği bir dönem sayılabilir. Dinî ve din dışı alanda pek çok eserin verildiği bu dönemin ikinci yarısında tahta çıkan IV. Mehmed, saraydaki mûsikîşinasların sayısını artırmış ve saraydaki mûsikî okulunu genişletmiştir.⁶¹ Klasik Türk mûsikîsinin şekillenmesinde önemli bir payı bulunan Hâfız Post, Galatalı Vehbi Osman Çelebi, Nane Ahmed Çelebi, Taşçızâde Receb Çelebi, Nazîm, Gevrekzâde Mustafa Ağa ve Türk mûsikîsine dair yüzlerce eseri dönemin batı notasıyla tespit eden Ali Ufkî Bey IV. Mehmed'in kültür ortamında yetişmiş sanatkârlardan bazılarıdır.⁶²

Bu devirde Mevlevî çevrelerinde yetişmiş ve İstanbul üslubuna en çok katkıda bulunmuş bestekârların başında Buhûrîzâde Mustafa Efendi (İtrî) gelir. Dinî ve din dışı hemen her türde eser vermiş olan İtrî dışında Hâfız Kumral, Âmâ Kadri, Küçük İmam, Kasımpaşalı Osman Efendi, Hâfız Kömür, Âhenî Mehmed Çelebi ve Sütçüzâde Âsâ Efendi de saray dışında tanınmış veya saray dışında yetişip sonradan sarayın ilgisini çekmiş, İstanbul üslubuna katkıda bulunan XVII. yüzyıl bestekârlarından bazılarıdır.

⁶¹ Popescu-Judetz, **Prens Dimitrie Cantemir**, s.21

⁶² Nuri Özcan, **Türk Mûsikîsi Tarihi Ders Notları**, İstanbul, 2000, s.26

XVII. yüzyıl dinî mûsikî alanında da büyük eserlerin verildiği bir dönem olmuştur. Yüzyılın başlarında cami mûsikîsinde ölümsüz eserler bırakan Hatip Zâkirî Hasan Efendi, bestekâr mutasavvıf Aziz Mahmud Hüdâî ile yüzyılın son çeyreğinde ise Bayâtî Mevlevî Âyini'nin bestekârı Kûçek Derviş Mustafa Efendi, dinî mûsikînin her alanında yüzlerce eser besteleyen Gülşenî Şeyhi Ali Şîruganî bu yüzyılda yaşamış büyük bestekârlardır.⁶³

Klasik üslubun olgunluk çağı olan XVIII. yüzyılda mûsikîyle uğraşanların sayısı artmış özellikle de bestekârlık alanında ilerlemeler olmuştur. Gerek dinî, gerekse din dışı mûsikînin repertuarı bu yüzyılda artık iyice genişlemiştir. Bu devir mûsikîsinin en önemli özelliklerinden birisi, bestekârların tarz farkı gözetmeden her alanda (dîvan, tekke, âşık) eser vermiş olmalarıdır.

Bu dönemin en büyük mûsikîşinası hiç şüphesiz Kutb-i Nâyî Osman Dede'dir. Türk mûsikîsinin en uzun eseri olan Mirâciye'nin yanı sıra dinî ve din dışı mûsikîde sayısız eserler vermiş, Cantemir gibi o da harf notası geliştirmiş ve Rabt-ı Tâ'bîrât-ı Mûsikî adlı bir de edvâr kitabı yazmıştır. Ayrıca yine bu dönemde dinî ve din dışı alanda eserler vermiş olan başlıca mûsikîşinaslar arasında Ali Şîruganî'den sonra dinî mûsikîde en çok eser besteleyen Çâlâkzâde Mustafa, büyük şarkı bestekârı Tanbûrî Mustafa çavuş ile Hasan Ağa (Enfi), Niznâm Yusuf Çelebi'yi de saymak mümkündür.⁶⁴

XVIII. yüzyıl gayrimüslimlerin mûsikî ve bestekârlık alanında Türk mûsikîsinde ağırlıklarını iyice duyurdukları bir dönemdir. Başta Cantemir olmak üzere Türk mûsikîsine icracı, bestekâr, nazariyâtçı ve nota sistemi kurucusu olarak katkıda bulunmuş birçok gayrimüslim mûsikîşinas vardır. Eserleri klasik repertuarın en değerli örnekleri arasında olan Zaharya, bestekâr ve geleneksel tanbur üslubunun bilinen en eski temsilcisi Tanbûrî İzak, Türk mûsikîsine batı kemanını soktuğu söylenen Kemânî Âmâ Corci, Petraki, Haham Musi XVIII. yüzyıl gayrimüslim bestekârlarından bazılarıdır.⁶⁵

⁶³ Alâeddin Yavaşca, "Saray Dışında Mûsikî Hayatı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:5, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, 1994, s.527-528

⁶⁴ Özcan, s.33

⁶⁵ Yavaşca, s.528

Üçüncü Bölüm

KANTEMİROĞLU EDVÂRI VE MUHTEVÂSI

Dimitrie Cantemir 1700 yılı civarında Türkçe bir mûsikî kitabı yazmış ve bu eseri Sultan II. Ahmed'e sunmuştur. Cantemir'in *Kitâbu İlmi'l-Mûsikî alâ Vechi'l-Hurûfât* adlı bu eseri Türk mûsikîsi tarihinde *Kantemiroğlu Edvârı* olarak da bilinmektedir.

I. EDVÂRIN NÜSHALARI

Eserin bizzat müellifi tarafından yazılmış olan tek nüshası, Hüseyin Saadettin Arel'in, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ne bağışlamış olduğu kitaplar arasında 2768 numarayla kayıtlı bulunmaktadır. Eserin mikrofilm i ise Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivinde 2547 numarayla kayıtlı bulunmaktadır.⁶⁶

Kitabın ilk neşri, Hüseyin Saadettin Arel tarafından Bedî Mensî imzasıyla sahibi bulunduğu Şehbâl dergisinin 66-85 sayılarında (70. sayı hariç), metin kısmı ve bazı notaların kopyası (batı notasına çevrilmeden) yayımlanarak yapılmıştır. Kitabın orijinal metnin transkripsiyonu ve bugünkü Türkçe'ye çevrisi, günümüz batı notasına çevrilmiş notalarla birlikte, 1976 yılında Yalçın Tura tarafından yayımlanmaya başlanmış, ama bu yayın yarıda kalmıştır. Daha sonra aynı müellifin tamamladığı çeviriler YKY tarafından yeniden neşredilmiştir (İstanbul, 2001). Bundan başka Eugenia Popescu-Judetz, Kantemiroğlu'nun bestelediği peşrev ve semâîlerin batı notasına çevrilmiş şekillerine ve kitabın aslının küçültülmüş fotoğraflarına da yer vererek eseri Rumence'ye tercüme etmiş ve 1973'te Bükreş'te yayımlamıştır. Ayrıca İngiliz müzikolog Owen Wright, eserdeki besteleri batı notasına çevirerek "*Demetrius Cantemir-The Collection of Notations*" ismi ile neşretmiş (1992), Walter Feldman da "*Music of the Ottoman Court*" adlı eserinde Kantemiroğlu'ndan batı notasına çevirdiği bazı notalara yer vermiştir.⁶⁷

⁶⁶ Tura, s.XXXIV

⁶⁷ Eugenia Popescu-Judetz, "Kantemiroğlu" **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C:24, İstanbul: Türkiye Diyanet s.323

II. EDVÂRIN FİZÎKÎ YAPISI VE BÖLÜMLERİ

A. FİZÎKÎ YAPISI

Yalçın Tura “*Kantemiroğlu - Mûsikîyi Harflerle Tesbit ve İcra İlminin Kitabı*” isimli çalışmasında orijinal nüshanın fiziki yapısını şu şekilde tarif etmiştir. “130X185 mm boyutunda, koyu kahve-vişne rengi arası bir ciltle kaplıdır. Cildi kitaba bağlayan yapraklar ebruludur. Kitabın baş tarafına Hüseyin Saadettin Arel tarafından yazılmış bazı notlar ve fihristler eklenmiştir. Yaprakların ön ve arka yüzleri ayrı ayrı numaralanmıştır; sol yandaki numaralar tek, sağ yandakiler çift numaralıdır. Sonradan, toplam 170 varak olarak ayrıca numaralanmıştır. Sahifelerde, 90X153 mm’lik çerçeve içinde, oldukça okunaklı bir nesih kırmastıyla yazılmış, genellikle 23 satır bulunmaktadır. Kitabın dili, yer yer eski Anadolu Türkçesi’nin özelliklerini taşıyan bir Osmanlı Türkçesidir.”⁶⁸

B. BÖLÜMLERİ

Kitap ana iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, Türk mûsikîsinin perde, makam ve usûlleri hakkında nazari bilgiler; ikinci bölümde ise, XVI. ve XVII. asırlarda kırk sekiz makamdan bestelenmiş olduğu tahmin edilen 350’nin üzerinde saz eserinin alfabetik olarak sıralanmış notası bulunmaktadır.

1. Birinci Bölüm

Eserin birinci bölümü olan nazariyât kısmı kendi içinde dokuz bölümden oluşmaktadır.

“ İşâret-i Perdehâ-yı Mûsikî ” (Müzikte kullanılan perdelerin işâretleri) ismini taşıyan birinci bölümde Cantemir, önce tanbur sazı üzerinde perdelerin isimlerini, sonra bu perdelerin kendi nota sistemine göre harf işaretlerinin yazılışlarını ve adlarını bildirmiştir. Bundan sonra perdeleri önce tam ve tam olmayan perdeler olarak daha sonra da perdeleri kalın sesli perdeler, ikinci derece ince sesli perdeler ve üçüncü derece ince sesli perdeler olarak sınıflandırarak kendi harf notasındaki karşılıklarını vermiştir.

⁶⁸ Tura, s.XXXIV, XXXV

Bunların ardından yine bu bölümde *mûsikî harflerinin ilmine giriş* başlıklı kısım yer almaktadır. Cantemir burada usûl ve vezin üzerinde durarak kendi notasyon sisteminde notaların sürelerinin nasıl yazıldığını uzun uzun açıklamıştır.

“Dibâce-i İlm-i Mûsikî” (Mûsikî ilmine giriş) isimli ikinci bölümde ise Cantemir mûsikînin tanımını yapmış ve daha sonra makam, terkîb, ağaze ve nağme konularına açıklık getirmeye çalışmıştır. Bölümün sonunda ise makam sınıflamalarını ve ardından şedd makâmın, görünüşte makâmın ve ismi olup da cismi olmayan makâmın tarifini vermiştir.

“Edvâr-ı Mûsikî” (Mûsikî Edvârı) isimli üçüncü bölümde makamları; kalın sesli tam perdelerin makamları, ince sesli tam perdelerin makamları, kalın seslerden inceye doğru giderken önümüze çıkan ara (yarım) perdelerin makamları, ince seslerden kalın seslere doğru giderken önümüze çıkan ara (yarım) perdelerin makamları, birleşik makamlar, sözde (görünüşte) makamlar, ismi olup da cismi olmayan makamlar olarak yedi türe ayırmış ve bu bölümde kalın sesli makamların açıklanmasına yer vermiştir.

“Teşrih-i Makāmat fî Perdeha-yı Tiz” (İnce Sesli Perdelerdeki Makamların Açıklanışı) isimli dördüncü bölümde önce ince sesli perdelerin makamları açıklanmış, ardından yarım perdelerin makamları ve birleşik makamların açıklanışı yer almıştır.

“Teşrih-i Sûretâ Makām” (Görünüşte Makamların Açıklanışı) isimli beşinci bölümde Cantemir, görünüşte makamları ve ismi olup da cismi olmayan makamları açıklamıştır.

“Teşrih-i Terkibât-ı Müsta’mel(e)” (Kullanılan Terkîblerin Açıklanışı) isimli altıncı bölümde ise o dönemde kullanılan yirmi kadar terkîbin açıklanışı yer almaktadır.

“Hiss-i Ünsiyyet (ü) Zıdd Arbedest-i Mûsikî” (Mûsikîde Hoşlanıp Uyuşma ve Ters Düşüp Çatışma) isimli yedinci bölümde Cantemir, önce makamlardaki uyuşma ve anlaşmanın, ardından ters düşme ve çatışmanın tarifini vermiş sonra perdeler ve makamlar açısından bu durumu ele alarak incelemiştir.

“Edvâr-ı Mûsikî alâ Kavî-i Kadim” (Eskilere Göre Mûsikî Edvârı) isimli sekizinci bölümde Cantemir, önce “Mûsikîşinasların Şeyhi” denilen bir zâttan söz eder

ve bu bölümdeki bazı açıklamaları ona atfeder. Bu bölümde on iki makâmın nasıl oluştuğundan ve eskilere göre bu on iki makâmın açıklanışından, eski edvârlardaki perde isimlerinden, eski edvârlara göre şeddin nasıl yapıldığından, âğâze, şûbe ve terkîb'den söz edilmiştir.

“İlmü Usûl-i Mûsikî alâ Vechi Vezni'r-Rukûm” (Mûsikîde Usûlün Vezin ve Rakama Göre İlmi) isimli son bölümde ise önce usûlün târifî ve usûlü meydana getiren temel unsurlar yer almakta, ardından yirmi iki adet usûlün vuruşları şekillerle gösterilmektedir. Bölüm, *türlere göre mûsikî icra'ı ve fasıl* başlıklı konu altında türler ve biçimler hakkında bilgiler verilerek son bulmaktadır.

Dokuzuncu bölümden sonra iki sütun halinde mûsikî eserleri fihristi yer almaktadır.

2. İkinci Bölüm

Edvârın bu ikinci kısmında ise yaklaşık 48 makamdan bestelenmiş 355 kadar peşrev ve semâînin notası yer almaktadır. Yirmi dört farklı usûl ile bestelenmiş bu eserler makamlarına göre değil usûllerine göre sıralanmıştır.

İkinci bölümde yer alan notaların ilk sayfasından 124. sayfasına kadar olan kısımda 236 adet peşrev yer almaktadır. 125. sayfadan 140. sayfaya kadar ise 37 adet saz semâîsi yer almaktadır. Ardından yine 76 peşrev daha yazılmış ve bunu bir semâî ile iki peşrev izlemiştir. Bölümün sonunda ise şedd yollarını gösteren bir cetvel ile Safiyüddin'in *Kitabü'l-Edvâr*'ından aktarılan iki “tarîka” ve bir peşrev yer almaktadır.⁶⁹

⁶⁹ Tura, s.XXXVI

Tablo 1: Edvâr'ın ikinci bölümde notası verilen eserlerin makamları ve sayıları

SAYI	MAKAM	ADET	SAYI	MAKAM	ADET
1	ACEM	22	25	NEVÂ	33
2	ACEM AŞÎRÂNÎ	4	26	NEVRÛZ	1
3	ACEM YEGÂHI	1	27	SEGÂH-BESTENİGÂR	1
4	ARAZBÂR	3	28	NİHÂVEND	2
5	BAYÂTÎ	12	29	NİKRİZ	5
6	BÛSELİK	8	30	NİŞÂBÛR	3
7	BÛSELİK AŞÎRÂNÎ	6	31	NÛHÛFT	4
8	BÛZÛRK	1	32	PENÇGÂH	11
9	ÇARGÂH	2	33	RAST	27
10	DÛGÂH	1	34	REHÂVÎ	5
11	EVC	9	35	SABÂ	12
12	GEVEŞT	3	36	SEGÂH	20
13	HİCAZ	3	37	SELMEK	1
14	HİSAR	3	38	SİPİHR	1
15	HÛZÎ AŞÎRÂNÎ	1	39	SÛNBÛLE	5
16	HÛSEYNÎ	52	40	ŞEHNAZ	4
17	NECD-(Î) ⁷⁰ HÛSEYNÎ	1	41	ŞÛRÎ	1
18	İRÂK	27	42	TÂHİR	1
19	SULTÂNÎ İRÂK	1	43	BABA TÂHİR	1
20	ISFAHÂN	2	44	UŞŞAK	8
21	KÛRDÎ	6	45	UŞŞAK AŞÎRÂNÎ	1
22	MÂHUR	10	46	UZZÂL	9
23	MÂYE	1	47	ZENGÛLE	1
24	MUHAYYER	12	48	ZÎREFKEN(D) ⁷¹	1

⁷⁰ Parantez içindeki harf orijinal yazmada yazılmamıştır.

⁷¹ Parantez içindeki harf orijinal yazmada yazılmamıştır.

III. KANTEMİROĞLU NOTASI

Yüzyıllar boyunca müziği okuyup yazmak için insanoğlu birtakım işaretler icat etmiş ve kullanmıştır. Bizans notası, ebced notası, batı notası gibi dünyanın farklı yerlerinde bazı notasyon sistemleri geliştirilip kullanılmışsa da, Türk mûsikîsi, meşk yoluyla aktarıldığı ve mûsikînin inceliklerinin yazılabileceğine inanılmadığı için, Türkler arasında Cantemir'in yaşadığı döneme kadar bir notasyon sistemi geliştirilmemiştir. Bu durumun eksikliğini fark eden Cantemir bir nota sistemi icat etmiş ve yazdığı mûsikî edvârının ikinci bölümündeki eserleri kendi sistemini kullanarak notaya almıştır.

Şunu belirtmek gerekir ki Cantemir gibi onun çağdaşı Kutb-i Nayî Osman Dede de “Nota-i Türkî” isimli, Cantemir’inkine benzer bir harf notası geliştirmiştir.

Cantemir’in harfler ve rakamlar kullanılarak oluşturduğu bu nota sistemi, batı notasından ve yine harfler kullanılarak oluşturulan ebced notasından çok farklıdır. Cantemir, o dönemin Osmanlı yazı dilinde kullanılan Arap alfabesinin harflerini kullanmış ve perdeleri ifade etmek için yine perde isimlerinin bir veya birkaç harfini nota işareti olarak belirlemiştir. Perde işaretlerini belirlerken genellikle perde isminin ilk veya ilk iki harfini, nadiren de sondan veya ortadan bir veya iki harfini almıştır. Harf işaretlerini belirlerken nesih, sülûs ve rik’a yazı şekillerini karışık olarak kullanmıştır.

Perdeleri, yegâhtan tiz nevâya kadar tam perdeler ve tam olmayan perdeler olarak sınıflandıran Cantemir, on altısı tam perde⁷², on yedisi de tam olmayan perde⁷³ olmak üzere toplam otuz üç perdeye otuz üç harf işareti tespit etmiştir. Bundan başka kaba çargâh perdesinden söz eden Cantemir, bu sesin tanburda perdesi bulunmadığını belirttikten sonra bu sınıflamasının dışında bu perde için de ayrı bir işaret vermiş, böylece Cantemir sistemindeki harf işaretleri otuz dörde ulaşmıştır.

⁷² Kalından inceye ya da inceden kalına doğru gidildiğinde değişmeyen perdeler tam perdelerdir.

⁷³ Kalından inceye doğru gidişte başka inceden kalına doğru gidişte başka sadâ ve nağme veren perdeler tam olmayan perdelerdir.

Tablo 2: Kantemiroğlu nota sistemi harf işaretleri

Perde İsmi	Harf İşareti	Harfin Okunuşu	Perdenin Türü
Kaba Çargâh	ج	Cim, Elif ve He	Tam perde
Yegâh	ی	Ye	Tam perde
Aşîran	ع	Ayin ve He	Tam perde
Acem Aşîranı	ع	Ayin ve He	Tam olmayan perde
Irak	و	Noktasız Kaf	Tam perde
Rehâvi	ر	Ra	Tam olmayan perde
Rast	ر	Ra	Tam perde
Zengûle	ن	Nun	Tam olmayan perde
Dügâh	د	Dal	Tam perde
Nihâvend	ه	He	Tam olmayan perde
Segâh	س	Dişsiz Sin	Tam perde
Bûselik	ب	Noktasız Be	Tam olmayan perde
Çargâh	ج	Cim ve Elif	Tam perde
Sabâ	س	Sad	Tam olmayan perde
Uzzâl	و	Ucu kapalı Lam	Tam olmayan perde
Nevâ	و	Güzel He	Tam perde
Bayâtî	ب	Be, Ye ve Elif	Tam olmayan perde
Hisar	ه	Ha	Tam olmayan perde
Hüseyinî	ه	Ha ve He	Tam perde
Acem	ع	Kuyruksuz Ayin	Tam olmayan perde
Evc	ی	Elif	Tam perde
Mâhur	و	Mim ve Elif	Tam olmayan perde
Gerdaniye	ک	Kef	Tam perde
Şehnaz	ه	Noktasız Şin ve He	Tam olmayan perde
Muhayyer	م	Mim	Tam perde
Sünbûle	و	Lam ve He	Tam olmayan perde
Tiz Segâh	س	Dişli Sin	Tam perde
Tiz Bûselik	ب	Be ve He	Tam olmayan perde
Tiz Çargâh	ج	He yuvarlağı	Tam perde
Tiz Sabâ	س	Sad ve He	Tam olmayan perde
Tiz Uzzal	و	Lam ve He	Tam olmayan perde
Tiz Nevâ	و	He Yuvarlağı	Tam perde
Tiz Bayâtî	ب	Be, Ye, Elif ve He	Tam olmayan perde
Tiz Hüseyinî	ه	Ha ve He	Tam perde

Perde işaretlerini harfler yoluyla gösteren Cantemir, perdelerin süreleri için ise birden sekize kadar olan Arap rakamlarını kullanmıştır. Bu rakamları harf işaretlerinin altına yazarak nota sürelerini göstermeyi seçmiştir.

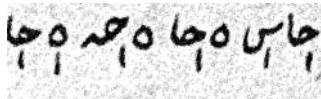
1	2	3	4	5	6	7	8
١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨

Rakamların belirttiği süre değerlerinin nasıl okunacağı konusunu oldukça karmaşık bir şekilde açıklayan Cantemir, önce en küçük süre biriminin ne olduğunu zamanı örnek göstererek *sabit vezin* adıyla açıklamaktadır. Sabit veznin rakamı birdir. Bu rakam bir mızrap vuruşu anlamına gelmektedir. Sabit vezne göre harflerin altına yazılan her bir rakam değeri kadar mızrap vurulacaktır.⁷⁴

Sabit vezni açıkladıktan sonra *ârizî vezin*'den söz eden Cantemir, ârizî vezin için, sabit veznin aksine bir mızrap vurulduktan sonra harfin altındaki rakamının değeri kadar mızrap vuruluyormuş gibi beklemek gerektiği açıklamasını yapmaktadır.⁷⁵ Kantemiroğlu notası ârizî vezne göre yazılmıştır. Ama beklemek gereken birim vuruşun süresi net olmadığı için bu notaları günümüz notasına çevirirken 1 rakamına karşılık sekizlik nota mı yoksa dörtlük nota mı yazılacağı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.⁷⁶

Kantemiroğlu notasında bir harfin altına genellikle bir rakam gelmektedir. Ama birim zaman eşit iki parçaya bölünerek bir birim zamanda iki nota çalınması istendiği durumlarda rakam iki harfin ortasına yazılmaktadır.

Örnek: Edvârda yer alan altı numaralı segâh peşrevin bir bölümü.

⁷⁴ Tura, s.13,20

⁷⁵ Tura, s.14,21

⁷⁶ Yalçın Tura “Kantemiroğlu - Mûsikîyi Harflerle Tesbit ve İcra İlminin Kitabı” isimli çalışmasında notaları çevirirken bir rakamına karşılık dörtlük nota kullanmış, Owen Wright ise “Demetrius Cantemir-The Collection of Notations” isimli çalışmasındaki çevirilerde bir rakamına karşılık sekizlik nota kullanmıştır.

Hız konusuna açıklık getirmek için de nota yazımında kullanılmak üzere Büyük, küçük ve en küçük olmak üzere üç vezinden söz etmektedir. Büyük vezinde kullanılacak rakamların birden dörde kadar, küçük vezinde birden sekize kadar ve en küçük vezinde birden on altıya kadar olması gerektiğini açıklayan Cantemir, büyük vezindeki bir vuruşun, küçük veznin iki, en küçük veznin dört vuruşuna denk geldiğini ifade etmektedir.⁷⁷

Cantemir, notasını verdiği eserlerin başında önce eserin makâmını, usûlünü, sonra biliniyorsa bestekârını ve varsa eserin ismini yazmıştır. Bununla beraber bölüm başlarını, ekleri ve gerekli gördüğü yönlendirmeleri sözcüklerle notaların aralarında belirtmiştir.

Kantemiroğlu notası ritim yazısı bakımından bazı noktalarda bütünüyle anlaşılamamış olsa da perdeler konusunda hiçbir soru işareti bırakmamaktadır. Böylece bu notasyon sistemi tüm eksikliklerine rağmen yaklaşık üç yüz elli yıllık eserleri günümüze ulaştırmış ve o dönemin makam anlayışı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır.

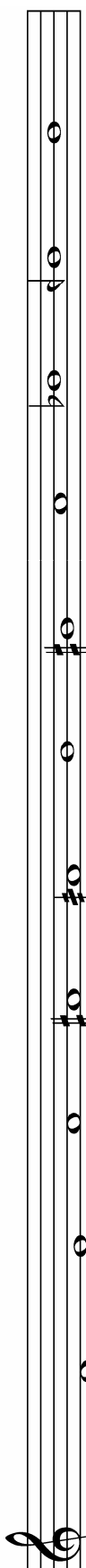
Cantemir kendi nota yazısını öğrencilerine öğreterek yayılmasına çalışmışsa da bu yazı mûsikîşinaslar tarafından pek ilgi görmemiştir. Kantemiroğlu Edvârı dışında, Kantemiroğlu notası Ali Mustafa Kevserî Dede'nin (ö.yak.1770) Kantemiroğlu Edvârı'nı kopyaladığı ve Cantemir notasını kullanarak başka eserleri de notaya aldığı Kevserî Mecmûası'nda görülmektedir.⁷⁸

Cantemir'den sonra da başka pek çok nota yazısı geliştirilmişse de hiçbiri kalıcı olmayı başaramamıştır.

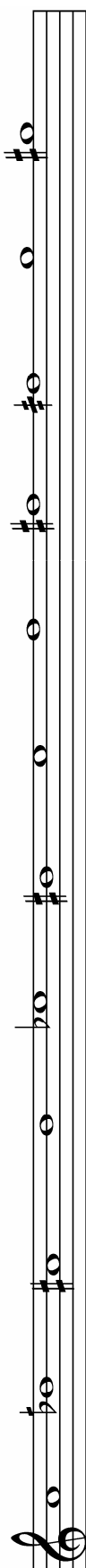
⁷⁷ Tura, s.16-20

⁷⁸ Popescu-Judetz, **Osmanlı** s.602

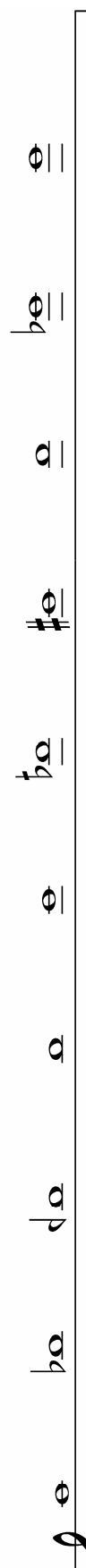
KANTEMIROĞLU NOTASINDAKİ PERDE İSİMLERİNİN GÜNÜMÜZ NOTASINDAKİ KARŞILIKLARI

Nerm Yegâh Aşîran Acem Irak Rehâvi Rast Zengûle Dügâh Nihâvend Segâh Bûselik
Çargâh Aşîran

Çargâh Sabâ Uzzal Nevâ Bayâtî Hisar Hüseynî Acem Evc Mahur Gerdaniye Şehnaz

Muhayyer Sünbüle Tiz Bûselik Tiz Çargâh Tiz Sabâ Tiz Uzzal Tiz Nevâ Tiz Bayâtî Tiz Hüseynî

IV. KANTEMİROĞLU EDVÂRİ'NDA ESERLERİ BULUNAN BESTEKÂRLAR

Tablo 3: Edvâr'da eserleri yer alan bestekârların listesi

NO	BESTEKÂR	ESER ADEDİ	NO	BESTEKÂR	ESER ADEDİ
1	Acemler	20	34	Karaoğlan (Sarrâczâde)	1
2	Ağa Mü'min	4	35	Kemânî Mustafa	1
3	Ağa Rızâ	1	36	Kul Mehmed (Büyük)	2
4	Ahmed Bey	3	37	Kul Mehmed (Küçük)	1
5	Ahmed Çelebi	2	38	Kutb-i Nayi (Osman Dede)	2
6	Ali Bey (Büyük)	1	39	Küçük Hafîb	1
7	Ali Hoca	4	40	Mehmed Ali	1
8	Âmâ Çengi	1	41	Melik Can	3
9	Baba Mest	1	42	Mîr-i Bağdâd	1
10	Baba Zeytûn	1	43	Mîr-i Hac	2
11	Bâyezîd	2	44	Miskalî Hüseyin	1
12	Câmûs	1	45	Muzaffer	19
13	Çengî Cafer	1	46	Müstakim Ağa	1
14	Çengi İbrahim Ağa	1	47	Nefîrî Behram	4
15	Çengi Mustafa	2	48	Osman Paşa	2
16	Derviş Mehmed	1	49	Papa Ferruh	5
17	Derviş Mustafa	4	50	Reftâr	1
18	Derviş Recep	1	51	Safiyüddin Abdülmü'min	2
19	Edirneli Ahmed	2	52	Seyfîl- Mısırî	1
20	Edirneli Mehmed Çelebi	1	53	Solakzâde	15
21	Ermeni Murad Çelebi	1	54	Sultan Korkud	1
22	Eyyûbî Mehmed Çelebi	6	55	Şah Kulu	1
23	Hacı Kâsım	1	56	Şah Murad	4
24	Halife oğlu	1	57	Şerif	19
25	Harun Yahudi	1	58	Tanbûrî Koca Angeli	4
26	Hasan Ağa	1	59	Tatar Han	1
27	Hasan Can	3	60	Tatar Gazi Giray Han	3
28	Haydar Can	1	61	Tatar İbrahim Çelebi	1
29	Hindîler	3	62	Torlak Neyzen	1
30	İbrahim Ağa	2	63	Tullab-ı Acem	1
31	Kanbûsî Mehmed Çelebi	2	64	Vâhîd	2
32	Kantemiroğlu	16	65	Zâkîr	1
33	Kapucu	1	66	Zurnazen İbrahim Ağa	4

V. KANTEMİROĞLU EDVÂRÎ'NDA MAKAM VE TERKÎB

Perdeyi harfe, terkîbî söze, mûsikîyi dile benzeten Cantemir, makamları sınırlı ama terkîbleri sınırsız görmekte ve bu nedenle de mûsikî ilminin bir bakıma sonsuz olduğunu ifade etmektedir.

Terkîbîn, çıkarılan seslerin birkaç perdede gezinip birkaç makāma uğradıktan sonra bu makamlardan birinin karar perdesine gidip orada karar vermesiyle oluşacağını ve karar verdiği makāmın terkîbî olacağını ya da o makāma uyan terkîbî oluşturacağını ifade eden Cantemir, terkîblerin sonu olmadığını söylemekle beraber kullanılan yirmi iki adet terkîbin adını ve tarifini aktarmaktadır.

Kantemiroğlu Edvârî'nda yer alan terkîbler; ısfahan, büzürg, hicaz, geveşt, selmek, mâye, acem aşîrânî, bûselik aşîrânî, hüzzam, nihâvend, nühüft, horasânî hüseyinî, hûzî bûselik, râhatü'l-ervâh, rû-yi ırak, muhâlif-i ırak, sultânî ırak, arazbar, baba tâhir, kûçek, müberka ve karcığar olarak sıralanmaktadır.

Cantemir her terkîbin bir ulu makāma bağlı olduğunu açıkladıktan sonra bazı terkîblerin sıkça kullanıldığı için yanlış olarak makam adıyla adlandırıldıklarını söylemektedir.

Makamları basit ve birleşik olmak üzere iki şekilde tarif eden Cantemir, sekiz tam perde arasından birini kutup alıp, seyri sırasında kutup edindiği perdenin makāmı olduğunu kendi başına gösteren, başka makamlardan farklı olduğunu fark ettiren ve kutbuna bağlı öteki terkîbleri kendine bağlayan makāmların basit, iki, üç veya dört makāmın bir araya gelmesiyle doğan makamların birleşik olduğunu açıklamıştır.

Cantemir, makamları basit ve birleşik olarak tarif ettikten sonra kalın sesli tam perdelerin makamları, ince sesli tam perdelerin makamları, kalın seslerden ince seslere doğru giderken önümüze çıkan ara perdelerin makamları, ince seslerden kalın seslere doğru giderken önümüze çıkan ara perdelerin makamları, birleşik makamlar, görünüşte makamlar ve ismi olup da cismi olmayan makamlar olarak yedi farklı şekilde sınıflandırmıştır.

Bu sınıflamaya göre edvârdaki makamlar şu şekilde yerleştirilmiştir.

1- Kalın sesli tam perdelerin makamları: Irak, rast, düğâh, segâh, çargâh, nevâ, hüseyinî.

2- İnce sesli tam perdelerin makamları: Evc, gerdâniye, muhayyer.

3- Kalın seslerden ince seslere doğru giderken önümüze çıkan ara perdelerin makamları: Kürdî, sabâ, bayâtî, acem.

4- İnce seslerden kalın seslere doğru giderken önümüze çıkan ara perdelerin makamları: Şehnaz, hisâr, uzzâl, bûselik, zengûle.

5- Birleşik makamlar: Sünbûle, mâhur, pençgâh, nikrîz, nişâbur.

6- Görünüşte makamlar: Beste-nigâr, zîr-efken(d)

7- İsmi olup da cismi olmayan makamlar: Rehâvi

Görünüşte mākamı bir makāmın başka bir makam şekline girip başka bir makam görünüşü kazanması ve o makāmın perdelerinde başka bir makamda bestelenmiş eser çalınması şeklinde açıklayan Cantemir, ismi olup da cismi olmayan makāmı ise ismi olan ama kendine mahsus perdesi olmayan ve kendine ait ses bölgesi, nağmesi bulunmadığından başka bir makāmın cismine bürünen, ancak seslendiriliş hareketinden anlaşılan makam olarak açıklamıştır.⁷⁹

⁷⁹ Tura, s.40, 45.

Dördüncü Bölüm

KANTEMİROĞLU EDVÂRÎ'NDAKİ ESERLERİN MAKAM ANALİZLERİ

Kantemiroğlu Edvârî'nda yer alan eserlerin kırk sekiz makamdan bestelenmiş olduğunu çalışmamızın diğer bölümlerinde belirtmiştik. Ancak girişte de açıkladığımız üzere sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi için beşten daha az örneği bulunan makamları analize dâhil etmedik.

Tablo 4: Analizi yapılacak makamların listesi

SAYI	MAKAM	ADET
1	ACEM	22
2	BAYÂTÎ	12
3	BÛSELİK	8
4	BÛSELİK AŞÎRÂNÎ	6
5	EVC	9
6	HÜSEYNÎ	52
7	IRAK	27
8	KÛRDÎ	6
9	MÂHUR	10
10	MUHAYYER	12
11	NEVÂ	33
12	NİKRİZ	5
13	PENÇGÂH	11
14	RAST	27
15	REHÂVÎ	5
16	SABÂ	13
17	SEGÂH	20
18	SÛNBÛLE	5
19	UŞŞAK	8
20	UZZÂL	9

I. ACEM MAKÂMI

A. ACEM MAKAM TARİFLERİ

Safiyüddin Urmevî’de ve Abdülkadir Merâgî’de ismi anılmayan bu makâma ilk kez Hızır bin Abdullah’ın Kitâb-ı Mûsikî adlı edvârında terkîbler içinde rastlanmaktadır.⁸⁰

Arapların en sevdiği beş makamdan biri olan acem makâmını (hüseynî, muhayyer, pençgâh, uzzâl)⁸¹ Cantemir yarım perdelerin makamları arasında sınıflandırmış ve şu tarifile açıklamıştır.

“Makâm-ı acem bir garaib ü acaib makamdır. Acem perdesi hüseyinî ile evc perdelerin arasında olan nîm perdedir. Hareket-i ağazesini düğâh perdesinden şüru idüb ve tamam perdeler ile hüseyinî perdesine çıkub andan kendü perdesinde kendüyi beyan ider. Kendü perdesinden evc perdesini aşub gerdaniye perdesine gider. Andan tiz hüseyinîye dek çıkar ve gene ol yoldan avdet idüb düğâh kararına varır. Düğâh’tan dahi aşağı inmek murad ider ise yegâh’a dek inebilür. Andan gene tize çıkub ve tamam perdeler ile gelüb düğâh perdesinde karar u istirahat kılar.

Makâm-ı merkumun üç karargâhı vardır. Evvelen, düğâh perdesi ki bizzat acem makâmını ider. Saniyen kendü acem perdesi ki asma karar dinilür ve gene safî acem makâmı icra olunur. Salisen acem aşîranı perdesidir ki andan acem aşîranı didikleri terkîb icra olunur; zira acem aşîranı tiz perdelerde cümle acem perdeleri ile hareket idüb ve acem aşîranı perdesinde karar-ı istirahat eylemekle sırf acemden fark olunur.”⁸²

Cantemir önce acem perdesinin hüseyinî ve evc arasındaki yarım perde olduğunu söylemiş ve ardından makâmın seyre düğâh perdesinden başladığını aktarmıştır. Bu makamda evc perdesinin kullanılmadığını açıkça ifade eden Cantemir makâmın tiz bölgede tiz hüseyinîye, pest bölgede ise yegâha kadar genişlediği bilgisini

⁸⁰ Binnaz Başar Çelik, “Hızır Bin Abdullah’ın Kitâbü’l Edvâr’ında Makamlar”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2001), s.79

⁸¹ Süleyman Erguner, “Kutb-i Nâyî Osman Dede ve Rabt-ı Tâbirât-ı Mûsikî”, (Yayınlanmamış Y.L.T. , Marmara Üniversitesi SBE, 1991),s.66

⁸² Tura, s.75-76

verir. Makâmın durağının düğâh perdesi olduğunu, acem perdesinde asma karar yapıldığını aktardıktan sonra, acem-aşîran perdesine inilince acem-aşîrânî makâmının ortaya çıkacağını yazmıştır.

Cantemir'in çağdaşı Kutbü'n-nayî Osman Dede'nin şiirsel üslûpta ve beyitler halinde yazmış olduğu Rabt-ı Tâbirât-ı Mûsikî isimli eserinde on iki ana makamdan sekizincisi olarak yer verilmiş olan acem makâmının tarifi yapılmamıştır.⁸³

Hüseyin Saadettin Arel ise, acem makâmını daha basit ifade etmiştir. Arel, acem makâmının çargâh makâmından bir beşlinin bayâtî makâmına eklenmesiyle oluşan inici bir makam olduğunu ve notası yazılırken donanıma, bayâtî makâmındaki gibi “si” koma bemolü yazıldığını aktarmıştır.

Makâmın seyri için ise; *“Ya bayâtî makâmıyla yahut acem perdesindeki çargâh makâmının beşlisi ile başlanarak bunda gezinildikten sonra ötekine geçilir ve bayâtî makâmıyla karar verilir. Arada başka geçkiler yapılmasına mani yoktur.”* açıklamasını yapmıştır.⁸⁴

Arel'e göre acem makam dizisi;

Acem Dizisi

Suphi Ezgi ise “*Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi*” isimli eserinde Arel'den farklı olarak uşşak dizisiyle onun altıncı derecesinden acem aşîran dizisinin birbirine karıştırılmasından acem makâmının doğduğunu ifade etmektedir. Ayrıca makâmın

⁸³ Erguner, s.66

⁸⁴ Hüseyin Sadettin Arel, **Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri**, İstanbul: Hüsnü tabiat Matbaası, 1968, s.93,94

durak perdesinin düğâh, güçlü perdesinin ise acem perdesi olduğu bilgisini vermektedir.⁸⁵

Ezgi'ye göre acem makam dizisi;

Abdülkadir Töre'nin öğrencisi olan Ekrem Karadeniz, “*Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*” isimli eserinde acem makâmı seyrinin çoğunlukla acem ve hüseyinî perdelerinden başladığını ve düğâh perdesinde karar verdiğini ifade ettikten sonra makâmın dizisi için;

“Bu makam aynen necid hüseyinî çıkış ve iniş ıskalasını kullanır. Nota yazılırken eserin baş tarafına hiçbir arıza konulmaz; iniş ıskalasındaki uşşak perdesine mahsus olan bemol işareti ise eser arasında yeri geldikçe gösterilir.”

Makâmın seyri için ise;

“Çoğunlukla hüseyinî ve acem perdelerinden terennüme başlayıp ıskaladaki perdelerle tize doğru seyrettikten sonra aynı şekilde acem perdesine iner ve bu perde üzerinde ısrarlı duruşlar yapar. Bundan sonra iniş ıskalasındaki perdelerle karara doğru giderken çargâh ve nevâ perdeleri üzerinde de kısa duruşlar yaptıktan sonra hüseyinî, nevâ, çargâh ve uşşak perdelerini kullanarak düğâh perdesinde karar verir. Makâmın hususi çeşnisi başlangıçta acem perdesi üzerinde ısrarlı duruşlar, bundan sonra çargâh ve karara doğru nevâ perdesi üzerinde kısa duruşlar yapmak suretiyle meydana getirilir. Bazı bestekârlar karara doğru eviç ve hisar perdelerini de

⁸⁵ Subhi Ezgi, *Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi*, Millî Mecmua Matbaası, 1933, s.155

kullanmışlarsa da bu şekil makâmın çeşnisinin ana şartlarından değildir.” açıklamalarını yapmıştır.⁸⁶

Arel okulunun takipçisi sayılan, son dönem nazariyatçılarından İsmail Hakkı Özkan’ın bugün yaygın olarak kullanılan “*Türk Mûsikî Nazariyatı ve Usûller*”i isimli eserinde, acem makâmı tarifi Arel’inkiyle aynı olmakla beraber daha detaylı bilgi içermektedir. Özkan makâmın güçlüsünün nevâ perdesi olduğunu acem perdesinin de güçlüye yakın önemde bir perde olduğunu aktarır. Yedeninin rast perdesi olduğunu ve makâmın kendisi geniş bir seyir alanına sahip olduğu için ayrıca bir genişlemesi olmadığını söylemektedir.⁸⁷

İsmail Hakkı Özkan’da Arel ile aynı diziyi acem makam dizisi olarak vermektedir.

Yine son dönem nazariyatçılarından Fikret Kutluğ “*Türk Mûsikisinde Makamlar*” isimli nazariyât kitabında Arel okulunun acem makâmını çargâh makâmını esas alarak izah etmesini uygun görmeyerek acem makâmını oluşturan başlıca dizinin çargâh perdesine göçürülmüş nigâr makâmı dizisi olduğunu ifade etmektedir.

Kutluğ bu düşüncesini şu sözlerle açıklamaktadır;

“Arel-Dr. Ezgi sisteminin kabul ettiği çargâh makâmının dizisinde, beşli karar perdesinden başlamakta, dörtlü ise güçlü perdesinden tiz durağa doğru çıkmaktadır. Bu diziyi acem makâmının seyri ile karşılaştırdığımızda, güçlü perdesi gerdaniye perdesi olmaktadır. Hâlbuki acem makâmı çoğu zaman acem perdesinden başlamakta, çargâh perdesini sık sık göstermekte ve bütün asma kararlar bu iki perdede verilmektedir. Bu durumda, ilk seyirlerini çargâh beşlisinin dışında bir seyir ile gösteren acem makâmı, çargâh-acem ve muhayyer perdeleri çevresinde dolaşımlar yapmaktadır. Bu seyirlerde, çargâh-acem seslerinin teşkil ettiği dörtlü içinde makâmın çeşnisi belirtilmektedir. Bu dörtlü ise başka bir makâmın dörtlüsüdür ve beşli dörtlüden sonra gelmektedir. Bu makam nigâr makâmıdır. Nigâr makâmı ele

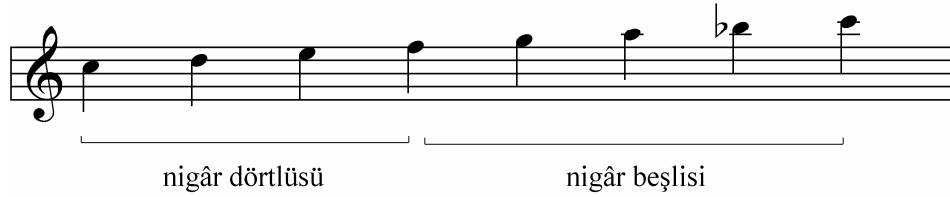
⁸⁶ Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve esasları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.97

⁸⁷ İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, İstanbul: Ötüken yayınları 2006, s.340-341

alınmadan acem makâmının başlaması seyirlerinin tahlilini yapmak mümkün değildir. Çünkü, acem makâmı, çargâh perdesine göçürülmüş nigâr makâmı ses dizisi içinde ve nigâr çeşnisi ile başlamaktadır.”

Fikret Kutluğ acem makâmının dizi şemasını aşağıdaki gibi vermiştir;

Çargâhta Nigâr Dizisi

Bayâtî Dizisi

Bunların dışında Kutluğ, makâmın acem perdesi etrafındaki seslerle ilk seyrini gösterdiğini ve acem perdesinin en çok asma karar verilen perde olduğunu, makâmın güçlü perdesinin nevâ perdesi, karar perdesinin düğâh perdesi ve tiz durak perdesinin muhayyer perdesi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca çargâhta ve segâhta asma kararlar verildiği, kesin karar giderken nâdiren düğâh perdesinin yeden olarak rast perdesini aldığı bilgisini de vermektedir.⁸⁸

⁸⁸ Yakup Fikret Kutluğ, **Türk Musikisinde Makamlar**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.355-356

B. ACEM ANALİZLER

Tablo 5: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı acem eserlerin listesi

NO		BESTE KÂRI	USÛLÜ	ADI
1	18	Şerif	Darb-ı Fetih	
2	50	Muzaffer	Berevşan	
3	135		Düyek	Murassa
4	136		Düyek	Ruhban
5	137		Muhammes	Ümmü'l-Kıyas
6	138		Düyek	Gül-i Ra'na
7	139		Düyek	Karaca
8	140	Halife oğlu	Çenber	
9	141		Düyek	Eylence
10	142	Muzaffer	Sakîl	
11	143		Sakîl	Küçük Sakîl
12	149	Solakzâde	Fahte	
13	150	Solakzâde	Hâvî	
14	151	Müstakim Ağa	Darbeyn	
15	152		Devr-i Kebîr	Büyük Devir
16	153	Âmâ Çengi	Devr-i Kebîr	
17	186		Düyek	Küçük Murassa
18	187		Hafif	Köhne dolap
19	260	Ali Hoca	Semâî	
20	261		Semâî	
21	269		Semâî	
22	292a		Muhammes	Sancak
22	292b		Muhammes	Sancak

(18)
ACEM PEŞREV

Darb-1 Fetih

Şerîf

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Zeyl

ANALİZ: Birinci hânede eser seslendirmeye karar perdesinden başladıktan sonra hemen tiz bölgeye atlayarak seyre devam ediyor. Ardından nevâ üzerinde bûselikli yarım kararı gerdaniye ve rast perdelerinde rastlı kısa kalışlar izliyor. Birinci hâne dügâh perdesinde uşşak nağmeleriyle son buluyor. Acem perdesinden seyre başlayan mülâzime bölümünde ise makâmın daha çok orta ve pest bölgesinin kullanıldığı dikkat çekiyor. Nevâ üzerinde bûselikli yarım kararın ardından yine dügâhta uşşak ile bölüm son buluyor. Eserin ikinci hânesinde acem makâmı seyri gösteriliyor, yine nevâ perdesi üzerinde yarım karar yapıp onu izleyen nağmelerin ardından dügâhta uşşaklı karar veriliyor. Zeyl bölümünde ise nevâ'da bûselik ve çargâhta çargâhlı⁸⁹ kalışların ardından yine diğer bölümlerin hepsinde aynı olan notalarla karara gidiyor. Üçüncü hâneye ise nikrizle girildikten sonra inici bir seyirle devam eden nağmeler dügâh perdesinde uşşakla son buluyor.

⁸⁹ Arel-Ezgi Sistemi'nde "çargâh çeşnisi" olarak bilinen bu cinse Fikret Kutluğ "nigâr çeşnisi", Yavuz Özütün "mahur ya da acem aşîran" çeşnisi demektedir. Bunun nedeni çargâh çeşnisinin Arel-Ezgi Sistemi'nde icat olunmuş, geçmişi olmayan bir çeşni olmasıdır. Nigâr, mâhur ve acem aşîran çeşnileri ise çargâh çeşnisiyle aynı aralıklara sahip ve çok eskiden beri kullanılan çeşnilerdir. Biz Kutluğ ve Özütün hocalarımızın düşüncelerine katılmakla beraber, bu çeşniye, günümüzde çargâh çeşnisi olarak yaygınlık kazandığı ve pek çok çevre tarafından böyle bilindiği için çargâh çeşnisi demeyi uygun gördük.

(50)

ACEM PEŞREV

Berefşan

Muzaffer

1. Hâne

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

ANALİZ: Acem ile düğâh perdeleri arasında seyreden birinci hânenin ilk cümlesi nevâ üzerinde kısa asma kalışların ardından düğâhta uşşak ile karar veriyor. Birinci hânenin ikinci cümlesinde çargâh perdesindeki kısa asma kararlar yine düğâhta uşşak ile son buluyor. Nevâ perdesi üzerinde seyreden ikinci hâne, nevâ üzerinde bûselikle son buluyor. Üçüncü hânedeki ise hicaz makâmına geçiyor.

(135)
ACEM PEŞREV
"Murassa"

Düyek

Anonim

1. Hâne

(b)

Mülâzime

ANALİZ: Karar perdesinden seyre başlayan birinci hânenin (a) ve (b) cümlelerinde acem makâmı tizde en çok muhayyer perdesine çıkarak gösteriliyor. Oldukça uzun olan mülâzime bölümünde ise nevâ'da bûselikli, çargâhta çargâhlı ve çargâhta bûselikli asma kalışlar dikkati çekiyor. İkinci hânenin girişinde çargâh ve acem perdeleri arasında gidiş geliş görülüyor, burada kısmen de olsa çargâh çeşnisi gösteriliyor ve birinci bölüm yerinde uşşak ile karar veriyor. İkinci hânenin ikinci bölümünün ilk iki ölçüsünde nevâ perdesi üzerinde mâhur çeşnisi gösteriliyor, üçüncü ölçüden itibaren muhayyer perdesi üzerinde uşşak cinsi kullanılıp, dördüncü ölçüde uşşaklı seyir ile düğâh perdesi üzerinde karar veriliyor. Hânenin bitimine kadar olan kalan bölümde ise nevâ perdesi üzerindeki bûselik gösterilip nevâ üzerinde kısa kalışlar yapıldıktan sonra düğâh perdesi üzerinde uşşaklı karar veriliyor. Üçüncü hânenin ilk üç ölçüsünde nevâ perdesi üzerindeki bûselik kullanılıp net bir kalış yapılmamış, dördüncü ölçü sonunda muhayyer perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile düşülmüştür. İkinci dört ölçü de aynen ilk kısım gibi olup ikinci dört ölçünün sonunda gerdaniye perdesi üzerinde kalış yapılmıştır. Üçüncü hânenin ikinci bölümü olan (b) kısmına ise düğâh perdesi üzerindeki uşşak gösterilerek girilmiş, daha sonra yegâh perdesi üzerine bûselikle düşülmüş, hâne sonuna doğru nevâ perdesi üzerinde bûselikli ve düğâh üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, hâne nevâ perdesi üzerinde yarım kararlar sonlanmıştır.

(136)
ACEM PEŞREV
"Ruhbân"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hânê

ANALİZ: Birinci hânede acem makâmına özgü acem perdesi üzerinde ısrar edilmeyip tıpkı bayâtî makâmında olduğu gibi nevâ üzerindeki bûselikle esere girilip, yine bayâtî makâmının kararı gibi hâne sonunda uşşakla karar verilmiştir. Karara gidilmeden önce rast perdesinde küçük bir rastlı kalış yapılmıştır. Mülâzime bölümünde birinci hânedeki uşşak sesleri kullanılmış ve hâne sonunda uşşakla karar verilmiştir. İkinci hâneye tiz durak üzerinden inici bir seyirle başlanılmış nevâ perdesi üzerinde bûselik gösterilmiş (a) bölümünün sonunda çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kalış yapılmıştır. (b) bölümünün ilk iki ölçüsüne yine çargâh perdesi üzerindeki çargâh çeşniyle girilip acem perdesi üzerinde kısa bir kalış yapıldıktan sonra yine uşşak cinsiyle hâne sona ermiştir. Üçüncü hâneye nevâ üzerindeki bûseliğin ardından düğâh perdesi üzerinde uşşak gösterilerek başlanmış, hüseynî perdesi üzerinde kürdîli kalış yapıp hâne sonuna kadar uşşak sesleri kullanılmış ve düğâh perdesi üzerinde uşşakla karar verilerek hâne son bulmuştur.

(137)
ACEM PEŞREV
"Ümmü'l-kıyas"

Muhammes

Anonim

1.Hâne

Mülâzime

2. Hâne

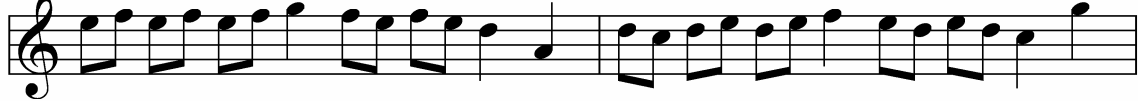
(a)

(b)

(c)

3. Hâne

Analiz: Birinci hânenin ilk üç ölçüsünde acem perdesi üzerinde acem aşîran çeşnisi gösterilerek dördüncü ölçüden itibaren uşşak seyrine geçilip beşinci ölçüde düğâh perdesi üzerinde uşşakla cinsiyle karar verilmiştir. Altıncı ölçüden hâne sonuna kadar uşşak makâmı sesleri inici bir şekilde gösterilip hâne sonunda tam karar verilmiştir. Mülâzimeye çargâh perdesi üzerindeki çargâh çeşnisiyle başlanıp acem perdesi üzerinde kalış yapılmış daha sonra birinci hânenin altıncı ölçüsünden hâne sonuna kadar olan bölüm aynen kullanılmıştır. İkinci hânenin ilk beş ölçüsündeki acem perdesi üzerinde acem aşîran çeşnisiyle kalışlar dikkat çekicidir. Altı- sekizinci ölçülerde nevâ perdesi üzerinde bûselikli yedi- dokuzuncu ölçülerde çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kalınıp dokuzuncu ölçü sonundan hâne sonuna kadar uşşak seyri gösterilip hâne sonunda tam karar verilmiştir. Üçüncü hânenin ilk ölçüsünde çargâh perdesi üzerinde çargâh çeşnisi gösterilip acem perdesi üzerinde kalınmış, ikinci ölçüde ise nevâ perdesi üzerindeki bûselik gösterilip gerdaniye perdesi üzerinde kalış yapılmıştır. Üçüncü hânedan hâne sonuna kadar olan bölüm ikinci hânenin (c) bölümüyle aynıdır.

(138)

ACEM PEŞREV

"Gül-i ra'na"

Düyek

Anonim

1.Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede çıkıcı şekilde uşşak gösterilip acem perdesi üzerinde ısrar edildikten sonra hâne sonunda acem perdesi üzerinde kalış yapılmıştır. Mülâzimenin üçüncü ölçüsünde nevâ perdesinde bûselikle kalış yapıp ardından rast perdesi üzerinde bûselik gösterilmiştir. On birinci ölçüye yine rast perdesi üzerinde bûselik gösterilerek başlanılmış ve hemen ardından aynı perde üzerinde rast gösterilmiş daha sonra nevâ üzerinde bûselikli kullanılıp yerinde uşşak cinsiyle karar verilmiştir. Mülâzimenin (b) bölümünde herhangi bir perde üzerinde ısrarlı kalış olmayıp uşşak sesleri üzerinde gezinilmiş hâne sonunda tam karar verilmiştir. İkinci hâneye yerinde uşşak cinsiyle başlanıp çargâh perdesi üzerinde asma kalış yapılmış ve ardından nevâ

perdesindeki bûselik üzerinde ısrarla durulup hâne sonunda bu perde üzerinde karar verilmiş hâne bir köprü ile mülâzimeye bağlanmıştır. Üçüncü hânedeki zirgüleli hicaz makâmına geçilmiştir.

(139)

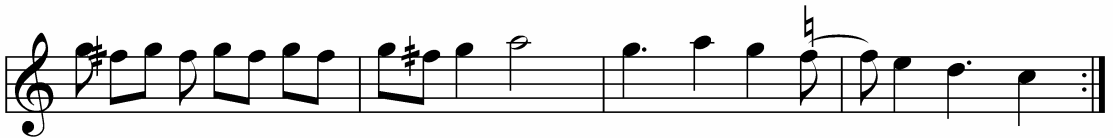
ACEM PEŞREV

"Karaca"

Düyek

Anonim

1.Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

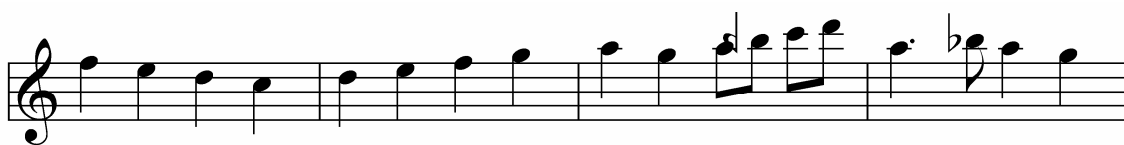
(d)

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

3. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hâneye inici uşşak seyriyle başlanmış ve dördüncü ölçünün sonunda acem çeşnisi üzerinde karar verilmiştir. Beş-sekizinci ölçülerde de aynı yapı vardır. Dokuz-on ikinci ölçülerde nevâ perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilmiştir. On üç-on altıncı ölçülerde uşşak seyir gösterilip ardından muhayyer perdesi üzerinde kalış yapılmış, hâne çargâh perdesi üzerinde çargâh çeşnili bir kalışla mülâzimeye bağlanmıştır. Mülâzimenin (a) bölümünde nevâ üzerindeki bûselik gösterilip daha sonra yerinde uşşakla tam karar yapılmıştır. (b) bölümüne ise çargâh perdesi üzerindeki kalış ile başlanıp sonra rast perdesi üzerinde rast gösterilmiş ve ardından nevâ üzerinde kısa bir kalış yapıp yerinde uşşak cinsiyle karar verilmiştir. (b) bölümü acem perdesi üzerinde acem aşîran çeşnili kalışla son bulmuştur. Mülâzimenin (c) ve (d) bölümlerinde ise uşşak sesleri gösterilmiştir. İkinci hânenin (a) bölümünde acem perdesi üzerinde acem aşîran çeşnisi ve onun pest tarafa doğru genişlemesi olan çargâh perdesi üzerindeki çargâh çeşnisi üzerinde durulmuş fakat bölüm sonu acem perdesi üzerinde değil gerdaniye perdesi üzerindeki bûselikle sona ermiştir. Bu kalış tam bir bitiş hissi uyandırmamakla beraber (a) bölümünü (b) bölümüne bağlayan bir köprü vazifesi gördüğü kanaatine varılmıştır. Hânenin (b) bölümünde nevâ perdesi üzerinde bûselik ve bunu müteakip düğâh perdesi üzerinde uşşak gösterilerek hâne sonunda tam karar verilmiştir. (c) Bölümünde ise karar sesi üzerindeki uşşak çıkıcı olarak kullanılıp nevâ perdesi üzerinde yarım kararlar yapılmıştır. Üçüncü ölçünün bir-sekiz ölçülerinde uşşak sesleri gösterilip sekizinci ölçüde acem perdesi üzerinde yarım karar yapılmış, dokuz-on

altı ölçülerde de aynı yapı kullanılmış fakat on altıncı ölçüde neva perdesi üzerinde kalış yapılmıştır. Hânenin (b) bölümüne çargâh perdesi üzerindeki çargâh çeşnisi gösterilerek girilmiş, ardından sırasıyla acem ve hüseyinî perdeleri üzerinde kalışlar yapılmış, hâne sonu nevâ perdesi üzerinde bûselik ile son bulmuş, hâne çargâh perdesi köprü olarak kullanılarak mülâzimeye bağlanmıştır.

(140)

ACEM PEŞREV

Çenber

Halife oğlu

1.Hâne

Mülâzime

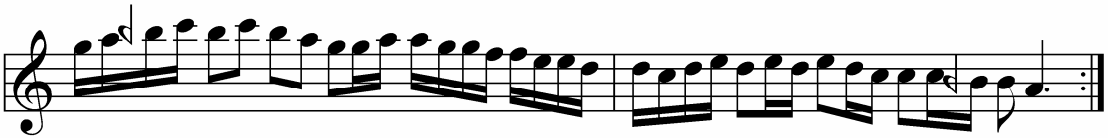
(a)

(b)

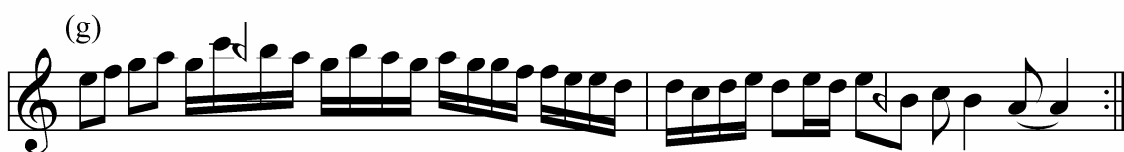
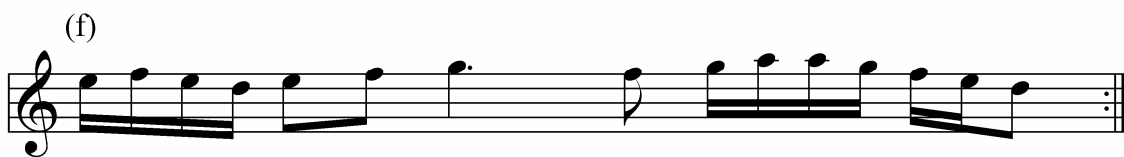

(c)

(d)

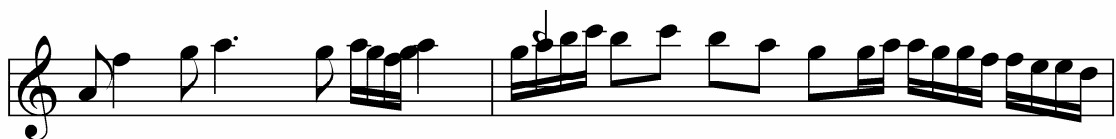
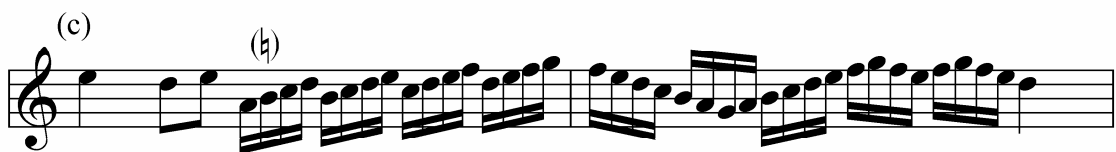

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye nevâ perdesi üzerindeki bûselikle girilip bu perde üzerinde kısa kalışlar yapılmış, hâne düğâh perdesi üzerinde uşşakla tam karar verilerek son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümüne çıkıcı bir uşşak seyri gösterilerek başlanmış ardından acem üzerinde acem aşîran, hüseyinî üzerinde kürdî ve yerinde inici bûselik kullanılıp hâne sonu hüseyinî perdesi üzerinde asma kalışla bölüm sona ermiştir. Mülâzimenin (c) bölümünde sırasıyla nevâ üzerinde bûselik, hüseyinî üzerinde kürdî ve tiz durak üzerinde uşşak gösterilip inici bir uşşak seyir kullanılarak bölüm sonunda tam karar yapılmıştır. Mülâzimenin (d) bölümünde uşşak sesleri kullanılıp nevâ perdesi üzerinde bûselikli kalışlar yapılmış (e) ve (f) bölümlerinde de yine aynı yapılar görülmektedir. (g) bölümünde ise inici uşşak seyri görülmektedir. İkinci hânenin (a), (b) ve (c) bölümlerinde tiz durak üzerindeki uşşaklı yapı üzerinde durulup, muhayyer perdesi üzerinde de aynı kalışlar yapılmıştır ve hâne inici uşşak makâmı sesleriyle son bulmuştur. Üçüncü hânenin (a) ve (b) bölümlerinde rast perdesi üzerinde mahur çeşnili kalışlar yapıldığı görülmüştür. (c) bölümünde ise bûselik cinsi kullanılarak gezinildikten sonra hâne inici uşşak sesleriyle son bulmuştur.

(141)
ACEM PEŞREV
"Eylence"

Düyek

Anonim

1.Hâne

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânenin (a) bölümüne nevâ perdesi üzerinde bûselik gösterilerek girilip bölüm düğâh perdesi üzerinde uşşakla son bulmuştur. Hânenin (b) bölümü ise yerinde uşşak sesleriyle seyre başlamış daha sonra çargâh perdesi üzerinde kısa bir asma kalış yapıp bölüm, aynen (a) bölümü gibi son bulmuştur. İkinci hâneye çıkıcı acem seyriyle girilip gerdaniye perdesi üzerindeki bûselik işlenmiş hâne nevâ perdesi üzerinde bûselikli kalışla sona ermiştir. Üçüncü hânenin ikinci ölçüsünde nevâ perdesi üzerinde bûselikli kalış yapıp bunu müteakiben çargâh perdesi üzerinde çargâh çeşnili kalış yapılmıştır. Üçüncü hânenin (b) bölümünde nevâ perdesi üzerinde bûselik sesleri kullanılıp bu bûseliğin üçüncü deresi olan acem perdesi üzerinde yarım karar yapılmıştır.

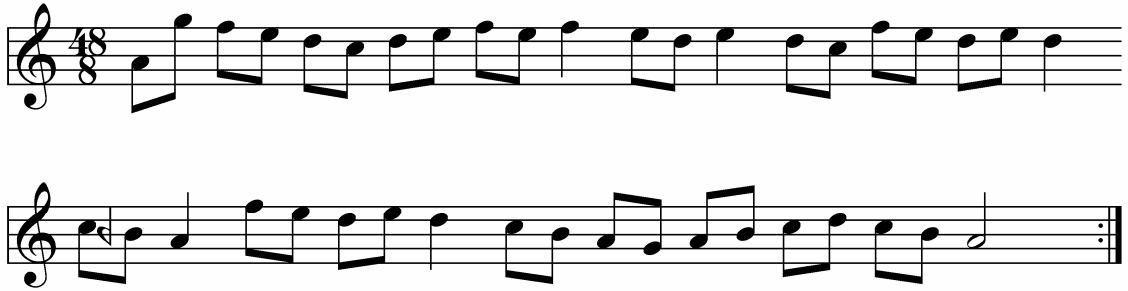
(142)

ACEM PEŞREV

Sakîl

Muzaffer

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

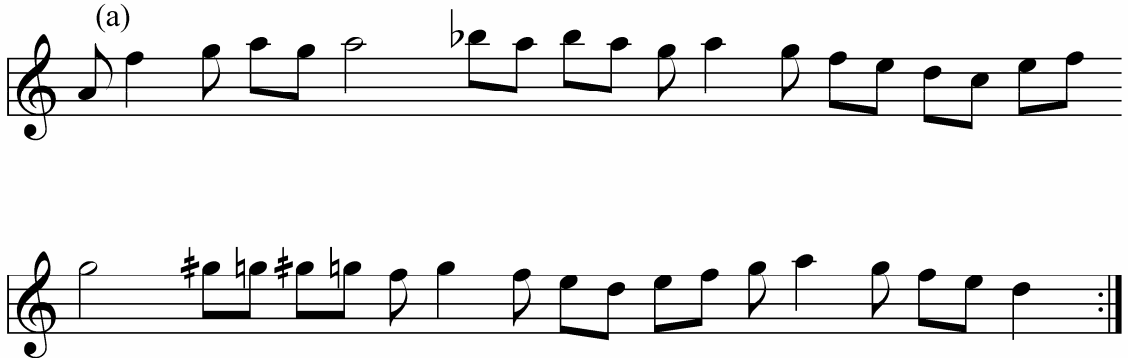

(b)

2. Hâne

(a)

(143)

ACEM PEŞREV

"Küçük sakıl"

Sakıl

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede çıkıcı bir uşşak seyri kullanılmış ve hâne sonunda acem perdesi üzerinde acem aşîranlı yarım karar verilmiştir. Mülâzime ise nevâ perdesindeki bûselik sesleri üzerinde gezinip yerinde uşşakla karar verilmiştir. İkinci hâne tiz durak muhayyer perdesi üzerindeki uşşakla seyre başlamış nevâ üzerinde bûselikli kalış yapıldıktan sonra acem perdesi üzerinde acem aşîranlı yarım karar verilmiştir. Üçüncü hânede ise nevâ perdesi üzerinde bûselikli ve çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kalışlar yapıldıktan sonra acem perdesi üzerinde acem aşîranlı yarım kararlar son bulmuştur.

(149)

ACEM PEŞREV

Fahte

Solakzâde

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye hüseyinî üzerinde kürdî ve nevâ üzerinde bûselik gösterilerek girilip, hâne sonunda yerinde uşşak cinsiyle tam karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünün girişinde rast üzerinde rast gösterilip bölüm sonunda nevâ üzerinde bûselikle yarım karar verilmiştir. (b) bölümünde ise sırasıyla nevâ üzerinde bûselikli ve karar perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılarak bölüm bitirilmiştir. İkinci hânenin (a) bölümünde tiz durak üzerinden girilip nevâ üzerine bûselikli düşülmüş ardından gerdaniye üzerinde rastlı kalış yapılmış ve bölüm acem perdesi üzerinde acem aşîran çeşnisiyle sona ermiştir. (b) bölümünde ise uşşak dizisi sesleri üzerinde dolaşılıp hâne sonunda karar sesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. Eserin üçüncü Hânesinin ilk üç ölçüsünde sabâ makâmı gösterilip dördüncü ölçüde çargâhta çargâhlı kalış yapılmış ve hâne düğâh üzerinde uşşaklı tam kararla son bulmuştur.

(150)

ACEM PEŞREV

Hâvî

Solakzâde

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye nevâ üzerindeki bûselik sesleri kullanılarak girilip onun üçüncü derecesi olan acem perdesi üzerinde kalış yapılmış ardından inici bir seyirle uşşak sesleri kullanılıp hâne yine acem üzerinde acem aşîran çeşnisiyle son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümü sırasıyla nevâ üzerinde bûselikli, çargâh üzerinde çargâh ve segâh üzerinde segâhlı kalışlarla seyredip yerinde uşşak çeşnisiyle bitmiştir. Mülâzimenin (b) bölümü ise yerinde uşşak ve nevâ üzerinde bûselikle seyredip acem üzerindeki acem aşîran çeşnisini de göstererek yine nevâ üzerinde bûselikle yarım karar yapmış ve hâne inici bir uşşak seyri kullanarak yerinde uşşaklı tam kararla sona ermiştir. İkinci hânenin (a) bölümü çıkıcı bir uşşak dizisiyle başlamış ardından

gerdaniye üzerinde rast ve tiz durak üzerinde uşşaklı kalışlar yapılarak bölüm nevâ üzerinde bûselikli kalışla bitmiştir. İkinci hânenin (b) bölümünde ise sırasıyla nevâ üzerinde bûselik, çargâh üzerinde çargâh, segâh üzerinde segâh ve yerinde uşşak kullanılarak seyredip acem üzerinde acem aşîranlı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hânenin (a) bölümünde çargâh perdesi üzerinde çargâh ve onun pest tarafa doğru genişlemesi olan rast perdesi üzerinde çargâh yapılarak bölüm yine çargâhta çargâhlı kalışla bitmiştir. Hânenin (b) bölümünde düğâh üzerinden nevâyâ uşşakla çıkılmış, nevâ üzerinde bûselikli kalış yapılmış ardından segâh üzerinde segâhlı kalınmış ve hâne acem perdesi üzerinde acem aşîranlı kalışla son bulmuştur.

(151)

ACEM PEŞREV

Darbeyn

Müstakîm Ağa

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânedede acem perdesi üzerinde acem aşîranlı kalışlar yapılmıştır. Mülâzimenin (a) bölümünde inici bir uşşak seyir kullanılmış, (b) bölümünün ilk ölçüsünde çargâh üzerinde bûselikli kalış ve ardından acem üzerinde acem aşîranlı kalış yapılmıştır. (c) bölümü ise (a) bölümünün aynıdır. İkinci hânenin (a) bölümüne çıkıcı bir uşşak makâmı dizisiyle girilmiş, ardından gerdaniye üzerinde rast çeşnisiyle kalınmıştır. (b) bölümünde nevâ üzerindeki bûselik sesleri kullanılıp acem üzerinde acem aşîranlı kalınmış ve hâne yerinde uşşak cinsiyle son bulmuştur. Üçüncü hânenin (a) bölümü rast üzerinde bûselikli kalışla başlamış bunu nevâ üzerinde bûselikli kalış takip etmiştir. Bu hânenin (b) ve (c) bölümleri ikinci hânenin (b) ve (c) bölümleri ile aynıdır.

(152)

ACEM PEŞREV

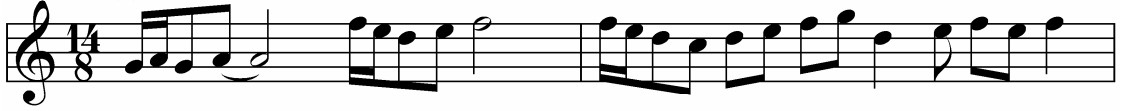
"Büyük devir"

Devr-i Keb r

Anonim

1. H ne

(a)

(b)

M l zime

(a)

(b)

(c)

2. H ne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâne (a) bölümünde acem üzerinde acem aşîranlı kalışla başlayıp (b) bölümünde uşşak makâmı dizisi sesleri kullanılarak tam kararla son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde yine uşşak sesleri kullanılmış ve (b) bölümü yerinde hüseyinî çeşnisiyle son bulmuştur. (c) bölümünün ilk ölçüsünde ise rast üzerinde rast çeşnisiyle kalış yapılmış ve bölüm uşşak makâmı dizisi kullanılarak tam kararla son bulmuştur. İkinci Hânenin (a) bölümünde muhayyer üzerinde kürdîli kalış yapılmış (b) bölümünde ise sırasıyla acem üzerinde acem aşîran, nevâ üzerinde bûselikli kalışlar yapılarak hâne yerinde hüseyinî cinsiyle sonlanmıştır. Üçüncü hâne çargâh üzerinde çargâhlı kalışla başlayıp uşşak seyri gösterilerek yerinde uşşaklı tam kararla sonlanmıştır.

(153)

ACEM PEŞREV

Devr-i Kebîr

Âmâ Çengi

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

Teslim

2. Hâne

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Eserin birinci hânesi acem üzerinde acem aşîranlı kalışla başlamıştır. Mülâzimenin (a) bölümü uşşak makâmında seyredildikten sonra yerinde uşşaklı tam kararlar son bulmuş, (b) bölümünde ise nevâ üzerinde bûselikli kalış yapılmıştır. Teslim bölümünde ise yine uşşak makam dizisi sesleri kullanılmış ve bölüm tam kararlar son bulmuştur. İkinci hâneye çıkıcı bir seyirle başlanmış ve hâne acem üzerinde acem aşîranlı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hânenin (a) bölümü çargâh üzerinde çargâhlı kalışlarla başlayıp ardından yerinde uşşak cinsi gösterilmiş ve hâne acem üzerinde acem aşîranlı kalışla bitmiştir.

(186)
ACEM PEŞREV
"Küçük Murassa"

Düyek

Anonim

1.Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâne inici bir uşşak seyirle başlayıp acem perdesi üzerinde kısa bir kalış yapıldıktan sonra yine inici bir seyir kullanılarak yerinde tam kararla bitmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde sırasıyla çargâh üzerinde çargâhlı, hâne acem üzerinde acem aşîranlı ve nevâ üzerinde bûselikli kalışlar yapılmış ve bölüm yerinde hüseyinî ile son bulmuştur. (b) bölümünde ise uşşak makam dizisi sesleri kullanılmış ve hâne yerinde tam kararla son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümü acem üzerinde acem aşîran çeşnisiyle kalınarak bitmiş, bunu (b) bölümünde nevâ üzerinde bûselikli kalışlar

izlemiştir. Hâne yerinde hüseyinîyle bitmiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümü çıkıcı bir uşşak seyirle başlamış ve ardından acem üzerinde acem aşîranlı kalınmıştır. (b) bölümünde ise nevâ üzerinde bûselikli ve hüseyinî üzerinde kürdîli kalışlar yapılarak hâne yerinde hüseyinîyle son bulmuştur.

(187)

ACEM PEŞREV

"Köhne dolap "

Hafif

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

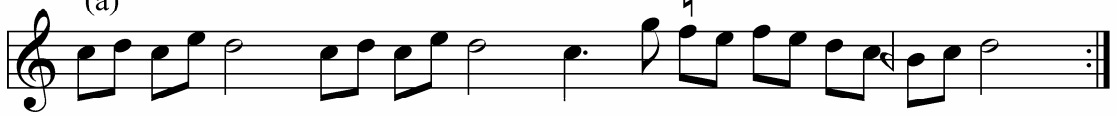

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Birinci hânenin (a) bölümünde uşşak makâmı sesleri gösterilerek bölüm tam kararla bitmiş (b) bölümünün sonunda ise nevâ üzerinde bûselikle kalınmıştır. Mülâzimenin (a) bölümüne rast üzerinde rast gösterilerek girilmiş bölümün sonunda hüseyinî üzerinde uşaklı kalış yapılmıştır. (b) bölümünde nevâ üzerinde rastlı kalınıp yerinde uşşakla karar verilmiştir. İkinci hânenin (a) bölümüne nevâ üzerindeki bûselik dizisi sesleri kullanılarak girilmiş ardından muhayyer üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. (b) bölümünde ise inici tâhir dizisi sesleri kullanılarak karar verilmiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde nevâ üzerinde bûselikli, (b) bölümünde hüseyinî üzerinde kürdî ve yerinde uşşaklı (c) bölümünde ise nevâ üzerinde bûselikli kalınarak yerinde uşşakla hâne son bulmuştur.

(260)
ACEM SAZ SEMÂİSİ

Semâî

Ali Hoca

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânenin (a) bölümünde acem üzerinde acem aşîran kullanılmış ve hâne inici uşşak seyirle son bulmuştur. Mülâzimenin (a) ve (b) bölümlerinde de aynı yapı görülmektedir. İkinci hânenin (a) bölümünde muhayyer üzerinde uşşaklı kalış yapılmış (b) bölümünde ise gerdaniye üzerinde rastlı kalınıp hâne inici uşşak nağmeleriyle son bulmuştur. Üçüncü hânenin (a) bölümünde ise hüzzam makâmına geçilmiştir.(b) bölümünde nevâ üzerinde bûselikli kalış yapıp yerinde uşşak çeşnisiyle hâne bitmiştir.

(261)
ACEM SAZ SEMÂÎSÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânenin (a) bölümünde acem üzerinde acem aşîran kullanılmış, (b) bölümünde ise sırasıyla hüseyî üzerinde kürdîli ve nevâ üzerinde bûselikli kalışlar yapıp hâne yerinde uşşakla son bulmuştur. Mülâzimenin giriş kısmında acem üzerinde acem aşîranlı ve nevâ üzerinde bûselikli kalışlar yapıp mülâzime birinci hânenin (b) bölümü aynen kullanılarak son bulmuştur. İkinci hânenin (b) bölümüne çıkıcı bir seyirle girilmiş ve muhayyer üzerinde kürdîli kalış yapılmıştır. Hânenin (b) bölümünde ise sırasıyla acem üzerinde acem aşîran, hüseyî üzerinde kürdî ve nevâ üzerinde bûselikli kalışlar yapılarak teslim bölümünde yerinde uşşaklı kalış yapılarak hâne sona ermiştir. Üçüncü hânede ise yerinde hicaz çeşnisi gösterilmiştir.

(269)

ACEM SAZ SEMÂÎSÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânede acem üzerinde acem aşîranlı kalınmıştır. Mülâzimenin (a) bölümünde sırasıyla hüseyinî üzerinde kürdî, nevâ üzerinde bûselik, acem üzerinde acem aşîran v e çargâh üzerinde çargâhlı kalışlar yapılarak bölüm düğâhta uşaklı kalışla bitmiştir. (b) bölümünde ise uşşak makâmı nağmeleri kullanılmış nevâ perdesi üzerinde kalışlar yapılmış ve hâne yerinde uşşak cinsiyle bitmiştir. İkinci hânenin (a) bölümünde acem üzerinde acem aşîran gösterilmiş, (b) bölümüne muhayyer üzerinde uşşakla girilip hâne acem üzerinde acem aşîranlı kalışla bitmiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde yerinde uşşak nağmeleri gösterilip nevâ üzerinde kalınmış, (b) bölümünde ise acem üzerinde acem aşîranlı kalınmıştır.

(292a)
ACEM PEŞREV
"Sancak"

Muhammes

Anonim

1.Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

Terkîb-i intikâl

2. Hâne

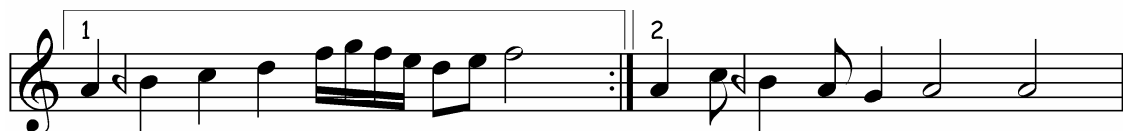
(a)

(b)

Zeyl

3. Hâne

(a)

(b)

Zeyl

Analiz: Birinci hânenin (a) bölümünde nevâ üzerinde bûselik ile kalınmış ve bölüm acem üzerinde acem aşîranlı kalışla bitmiştir. (b) bölümüne ise inici uşşak nağmeleriyle girilip önce nevâ üzerinde bûselikli ardından da yerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. Mülâzime bölümünde çıkıcı uşşak seyrinin ardından acem perdesi üzerinde kalış yapılmıştır. Terkîb-i intikâl bölümü birinci hânenin (b) bölümüyle aynıdır. İkinci hânenin (a) bölümünde sırasıyla muhayyer üzerinde uşşak, gerdaniye üzerinde rast ve acem üzerinde acem aşîranlı kalışlar yapılmış, (b) bölümünde nevâ üzerinde bûselikli kalınarak hâne sona ermiştir. Zeyl bölümü inici uşşak nağmeleriyle başlayıp önce nevâ üzerinde bûselikli kalınmış ve ardından da yerinde uşşakla son bulmuştur. Üçüncü hânenin (a) bölümü acemde acem aşîran ve ardından çargâhta n,igârlı kalışlarla seyretmiş, (b) bölümünde nevâ üzerinde bûselikli kalış yapılarak hâne sona ermiştir. Eserin sonunda zeyl bölümü aynen tekrar etmiştir.

(292b)
ACEM PEŞREV
"Sancak"

Muhammes

Anonim

1.Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

Terkîb-i intikal

2. Hâne

(a)

(b)

Zeyl

3. Hâne

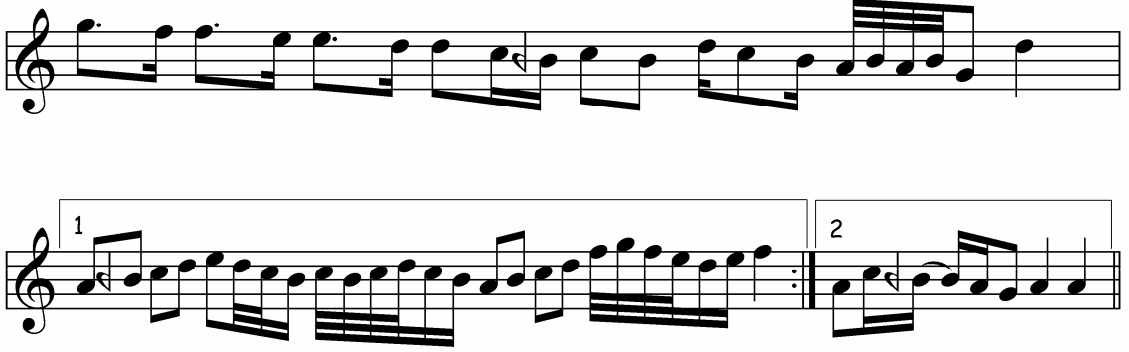
(a)

(b)

Zeyl

Analiz: Eser (292a) no.lu eserin bir merteye küçültülerek yazılmış halidir, dolayısıyla bir önceki eserin analizi bu eser için de aynen geçerlidir.

C. ACEM ANALİZ SONUÇLARI

1. Acem Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Kantemiroğlu koleksiyonundaki acem eserlerin çok azının doğrudan acem perdesinden seyre başladığı⁹⁰, karar perdesinden (dügâh)⁹¹ yada başka bir perdeden⁹² seyre başlayan eserlerinde hemen tiz bölgeye, acem perdesine atladığı dikkat çekmiştir.

Acem eserlerde en çok acem ve nevâ perdelerinde asma kararların yapıldığı görülmüştür. Makâmın seyri sırasında nevâ perdesi üzerindeki uzun kalışlarının cümle sonu hissi uyandırması sebebiyle nevâ perdesinin güçlü görevi üstlendiği söylenebilir. Bunlardan başka çargâh perdesi üzerinde de sıklıkla vurgular yapıldığı dikkat çekmiştir.

Dügâhta uşşak, çargâhta çargâh ve acemde acem aşîrandan oluşan acem makâmı seyir sahası içinde en fazla nevâda bûselikli, acemde çargâhlı (acem aşîranlı), çargâhta çargâhlı ve sonra sırasıyla muhayyerde uşşaklı, hüseynîde kürdîli, rastta ve gerdaniyede rastlı, dügâhta hüseynîli ve segâhta segâhlı kalışlar yapıldığı tespit edilmiştir.

Eserlerin birinci hâne ve mülâzimelerinde genel olarak dügâh ve muhayyer perdeleri arasında seyrettikleri söylenebilir. Tiz bölgeye çıkılan ikinci ve üçüncü hânelerde ise genellikle tiz çargâha ve bazı eserlerde de tiz nevâ ve tiz hüseynîye kadar çıkıldığı gözlenmiştir. Pest bölgeden neredeyse genişlemeyen eserlerin en fazla rast perdesine, nâdiren de geveşt perdesine kadar indiği dikkat çekmiştir.

Koleksiyondaki acem eserlerin çoğu dügâhta uşşakla karar vermiş, az sayıda eserinde dügâhta hüseynî ile karar verdiği gözlenmiştir. Bazı eserlerin de kararda rast perdesini yeden olarak kullandığı dikkat çekmiştir.

2. Cantemir'in Acem Makâmı Tarifi ile Acem Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir'in verdiği acem makâmı tarifi ile notasını verdiği acem eserlerin analiz sonuçlarına bakıldığında aralarında çok büyük farklılıklar olmadığı gözlenmiştir.

⁹⁰ 50, 139 ve 292a ile 292b numaralı eserler.

⁹¹ 18, 135, 136, 140, 141, 142, 150, 152, 153, 186, 187, 261, 269 numaralı eserler.

⁹² 137, 149, 151, 260 numaralı eserler.

Yalnızca Cantemir'in aktardığından farklı olarak, pestte yegâh perdesine kadar genişlemiş bir eser örneğine rastlanmamıştır.

3. Analizi yapılan Acem Eserler ile Günümüzdeki Acem Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Günümüz acem makâmı tarifleri incelendiğinde makâmın seyre acem perdesi ve civarından başladığı tespit edilmiş, analizi yapılan eserlerde ise seyre büyük çoğunlukla karar perdesi ile girilip ardından acem perdesi üzerine doğru seyredildiği görülmüştür.

H. Sadettin Arel ve Ekrem Karadeniz makâmın güçlü perdesini açıkça belirtmemiş, Suphi Ezgi acem perdesinin, İ. Hakkı Özkan ise nevâ perdesinin güçlü görevi üstlendiğini ifade etmiştir. Analizi yapılan acem eserlere bakıldığında İ.Hakkı Özkan'ın ifadesiyle örtüşen bir yapı görülmüştür.

Günümüz nazariyâtçılarının acem makam dizisi için yaptığı tarifler terminoloji olarak farklı olmakla beraber özünde aynı aralıklara sahip çeşni ve kalışları içermektedir. Bu çeşniler nevâ üzerinde bûselik, acem üzerinde çargâh (acem aşîran) ve dügâhta uşşak çeşnileridir. Analizi yapılan eserlerde de makâmın bu çeşniler üzerine kurulduğu, dolayısıyla günümüz anlayışıyla benzerlik arz ettiği görülmüştür.

II. BAYÂTÎ MAKÂMI

A. BAYÂTÎ MAKAM TARİFLERİ

Bayâtî makâmı, Safiyyüddin'den günümüze farklı şekillerde tarif bulmuş ve zaman içinde değişikliğe uğradığı görülmüş makamlardan biridir. Makâmın adı olan Bayâtî isminin bir Türk boyu olan Bayat boyundan geldiği varsayılmaktadır.⁹³ Ancak bunun doğruluğunu ispatlayacak bir belge mevcut değildir.

Kantemiroğlu Edvârı'nda kalından inceye doğru giderken karşılaşılan ara perdelerin makamları içinde yer alan Bayâtî makâmı şu sözlerle açıklanmıştır.

“Bayâtî perdesi, nevâ ile hüseyinî mabeyninde olan nim perdeye dirler. Hareket-i âğâze-i makam-ı bayâtî, düğâh perdesinden şürû ider; andan segâh, çargâh ve nevâ perdeleri; nevâ yüzünden çıkub, nevâ üzerinde bir cüzî meks idüb bayâtî perdesini tidiretir. Andan hüseyinî perdesini sıçrayub evc perdesine düşer; andan dahi tize çıkmak iktiza ider ise tamam perdeler ile tiz bayâtî'ye dek ve tiz hüseyinî'ye dek çıkmak hükmi vardır. Tiz perdelerden nerme vardukda, gene ol yoldan hüseyinî perdesini aşub ve kendü perdesini ohşayarak nevâ perdesini bir hoş basub kendüyi beyan ider. Andan yegâh perdesine dek iner; andan gene ol tarikden avdet idüb düğâh perdesinde karar-ı istirahat kılar.”⁹⁴

Cantemir önce nevâ ile hüseyinî perdeleri arasındaki yarım perdenin bayâtî perdesi olduğu bilgisini verdikten sonra bayâtî makâmının seyri hakkında şunları aktarmaktadır. Bayâtî makâmının seslendirilişine düğâh perdesinden başlanır. Oradan nevâ yüzünden segâh, çargâh ve nevâyâ çıkılıp nevâ perdesinde biraz durulur ve bayâtî perdesi titretilir. Cantemir hüseyinî perdesinin kullanılmadığını oradan, hüseyinî perdesi atlanarak, evc perdesine geçilir sözleriyle ifade etmektedir. Evc'ten daha yukarı çıkılmak istenirse, tam perdeler üzerinden, tiz bayâtî'ye ve tiz hüseyinî'ye de çıkmak mümkündür. Makam ince sesli perdelerden kalın seslere doğru inmek isterse, gene aynı yoldan geçip hüseyinî perdesini aşarak ve kendi perdesini okşayıp nevâ perdesine

⁹³ Kutluğ, s.192; Özkan s.149

⁹⁴ Tura s.74-75

güzelce basarak kendini ortaya koyar. Nevâdan yegâha kadar iner ve gene aynı yoldan dönüp düğâh perdesinde kararını verir.

Cantemir bayâtî perdesi üzerinde durmuş, hüseyinî perdesinin kullanılmadığına dikkat çekmiştir.

Osman Dede'nin şubeler arasında yer verdiği bayâtî makâmının tarifi yapılmamıştır.⁹⁵

Hüseyin Sadettin Arel basit makamlar içinde bayâtî makâmına ayrıca yer vermeyerek uşşak makâmını açıklarken bayâtî makâmından kısaca şöyle söz etmiştir.

“Uşşak makamının inici-çıkıcı bir şekli vardır ki güçlüden başlar ve dizinin tiz tarafındaki puselik kısmında dolaştıktan sonra tıpkı uşşak gibi inerek düğâh perdesinde kalır. Bu makâma “Beyâtî” adı verilmiştir.”⁹⁶

Dr. Suphi Ezgi de H. Sadettin Arel gibi bayâtî makâmını uşşak makâmından ayrı görmemiş ve o da uşşak makâmı içinde bayâtî makâmı için kısaca şu târife yer vermiştir.

“Eğer (uşşak) makâm nazil bir halde, puselik beşlisi ile uşşak dörtlüsünde karışık olarak seyredirse ona (beyâtî) denilir. Beyâfîde dördüncü (Nevâ-re) sesi durak derecesinde hükümlüdür. Beyâfînin uşşaktan başka bir mahiyeti yoktur. Kadim ve cedid bestekârlardan bazıları Nevâda bir hicaz geçkisi yapmışlardır. Bu Makâm tebdili Beyâfînin mürekkep olduğunu ispat etmez.”⁹⁷

Töre- Karadeniz Sistemi'nde ise bayâtî makâmına basit makamlar içinde ayrıca yer verilmiştir. Karadeniz, “*Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*” isimli eserinde bayâtî makâmının çoğunlukla orta bölgeden seyre başlayıp düğâh perdesinde karar verdiği ve bu makâmın çıkış ve inişte aynen uşşak makâmının kullandığı ıskalaları kullandığı bilgisini vermektedir. Karadeniz, bayâtî makâmın iki türlü seyri olduğunu ifade etmiş ve şöyle açıklamıştır.

⁹⁵ Erguner, s:70,71

⁹⁶ Arel, s.20

⁹⁷ Ezgi, s.57

“1—Çargâh ve nevâ perdelerinden terennüme başlayıp seyir esnasında ıskaladaki perdelerden nevâ ve acem perdeleri üzerinde kısa duruşlar yaptıktan ve karara doğru hisar ve eviç perdeleri kullandıktan sonra tekrar iniş ıskalasındaki acem, hüseyinî, nevâ perdelerine avdet eder. Bundan sonra çargâh ve uşşak perdelerini kullanarak düğâh perdesinde karar verir.

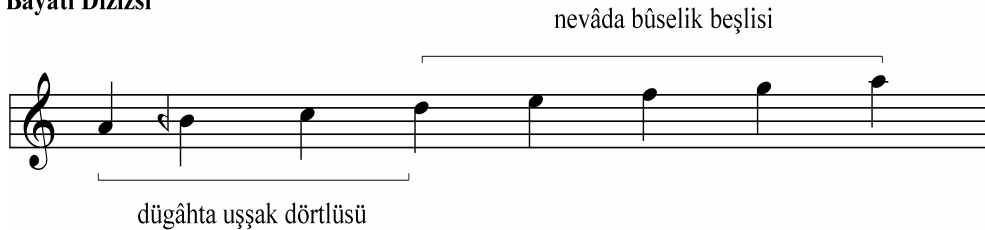
2 — Yine çargâh ve nevâ perdelerinden terennüme başlayıp nevâ perdesi üzerinde duruşlar yaparak nevâ makamının çeşnisini ve acem perdesi üzerinde de acem makamının çeşnisini hafifçe gösterir. Bundan sonraki seyrinde hisar ve eviç perdeleri kullanmadan çargâh ve uşşak perdeleriyle düğâh perdesinde karar verir.

Bayâtî makamının uşşak makamından farkı birinci şekilde karardan evvel hisar ve eviç perdeleri kullanarak makama mahsus çeşniyi meydana getirmekten ibarettir. Bundan başka bu makam nevâ perdesi üzerinde kesin duruşlarla hususî çeşnisini verir. Ayrıca acem perdesi üzerinde de duruşlar yapar ve inişte uşşak perdesiyle karar verir. uşşak makâmı gibi düğâh perdesi üzerinde ısrarlı duruşlar yapmaz. Makbul olanı birinci şekildeki seyir ve çeşnidir.”⁹⁸

Günümüz nazariyâtçılarından İsmail Hakkı Özkan da bayâtî makâmına basit makamlar içinde ayrıca yer vermiş ve her bakımdan uşşak makâmına benzeyen bayâtî makâmının bazı geçki ve özellikleri dolayısıyla uşşak makâmından ayrıldığını ve kendi kişiliğini ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

Özkan, bayâtî makâmının özelliklerini şöyle sıralamıştır. Durağı düğâh perdesidir, çıkıcı-inici bir makamdır ve dizisi uşşak makâmıyla aynıdır.

Bayâtî Dizisi

⁹⁸ Karadeniz, s.94

Makâmın asma karar perdeleri için ise segâhta segâhlı ve ferahnâklı, nevâda hicazlı ve çargâhta nikrizli asma karar yapıldığı bilgisini vermektedir. Bunlardan başka acem perdesinin bayâtî için önemli bir perde olduğu ve sık sık bu perdenin gösterildiği bilgisi de yer almaktadır.

Özkan, yedeni rast perdesi olan makâmın genişlemesi hakkında pest bölgeden hemen hiç genişleme göstermediğini genellikle tiz taraftan muhayyerde uşşak ya da muhayyerde kürdî cinsleri ile genişlediği bilgisini aktarmaktadır.

Makâmın seyri için ise *“Güçlü perdesi civarından seyre başlanır. Acem perdesi sık sık gösterilerek diziyi meydana getiren çeşnilerde karışık gezinilir. Nevâ perdesinde bûselik çeşnisi ile yarım karar yapılır. Bu arada gerekli yerlerde gerekli asma kararlar ve makâmın özellikleri gösterilir. Nihâyet yine karışık gezindikten ve istenirse genişlemiş kısımda da dolaşıldıktan sonra ana diziyle düğâh perdesinde tam karar yapılır.”* açıklamasını yapmıştır.⁹⁹

⁹⁹ Özkan s.149, 151

B. BAYÂTÎ ANALİZLER

Tablo 6: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı bayâtî eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	17		Darb-ı Fetih	
2	58	Nefîri Behram	Fahte	
3	100	Acemler	Düyek	
4	101		Frenkçin	
5	102	Acemler	Devr-i Revân	
6	159	Behram	Sakîl	
7	236	Kapucı	Sakîl	
8	264	Ahmed Çelebi	Semâî	
9	286	Acemler	Sofyan	
10	330	İbrahim Ağa	Fahte	
11	331	Kantemiroğlu	Çenber	Gam-Fersâ
12	347	Karaoğlu (Serraczâde)	Devr-i Kebîr	
13	351	Kantemiroğlu	Çenber	Gam-Fersâ

(17)

BAYÂTÎ PEŞREV

Darb-ı Fetih

Anonim

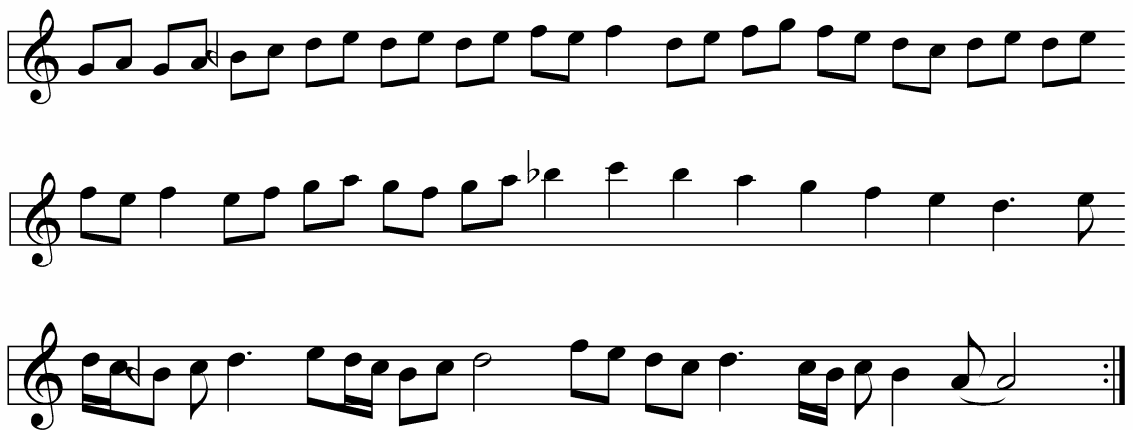
1. Hâne

Mûlâzime

2. Hâne

Zeyl

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye acem perdesinden inici bir seyirle başlandıktan sonra bayâtî nağmeleriyle seyredilmiş ve rast perdesinde rastlı kısa bir kalışı hemen ardından nevâda bûselik ve düğâhta uşşaklı kalışlar izlemiştir. Birinci hâne günümüzde kullanılan bayâtî makâmı yapısında olduğu gibi düğâhta uşşaklı kalışla sona ermiştir. Bayâtî perdesinin sıklıkla kullanıldığı mülâzime bölümünde ise nevâda kürdî, nevâda bûselik ve düğâhta uşşak cinslerinden mürekkep bir yapı kullanılmıştır. Eserin ikinci hânesinde yine birinci hânedeki yapının aynısı karşımıza çıkmaktadır. Eserin zeyl bölümünde önce yegâhta rastlı genişleme ve kısa rast nağmeleri ardından bayâtî perdesinin de kullanıldığı çıkıcı bir hareketi izleyen segâhlı kalışlar dikkat çekmektedir. Zeyl bölümünün sonunda ise nevâda bûselik ve düğâhta uşşakla karara gidilmiştir. Eserin üçüncü hânesinde ise rastlı asma kararı nevâda kürdîli, çargâhta bûselikli asma kararlar izleyip, üçüncü hâne nevâda bûselik ve düğâhta uşşaklı nağmelerle son bulmuştur. Bu eserde günümüz bayâtîsi ile eski bayâtî özelliklerini bir arada görmek mümkündür.

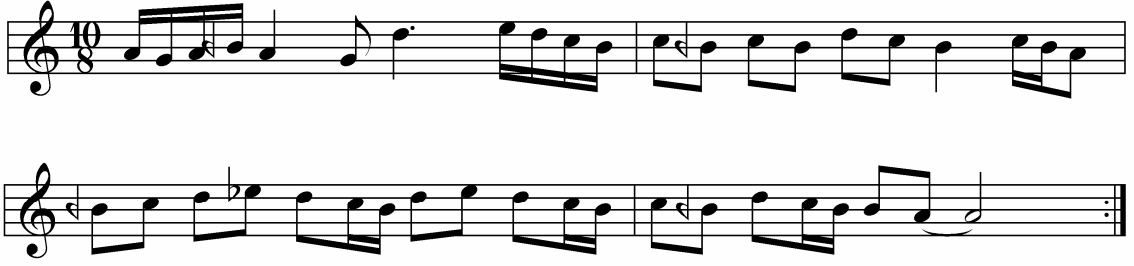
(58)

BAYÂTÎ PEŞREV

Fahtc

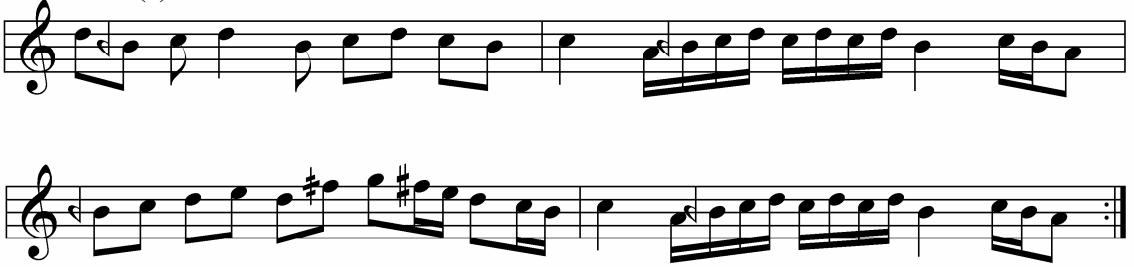
Nefiri Behram

1. Hâne

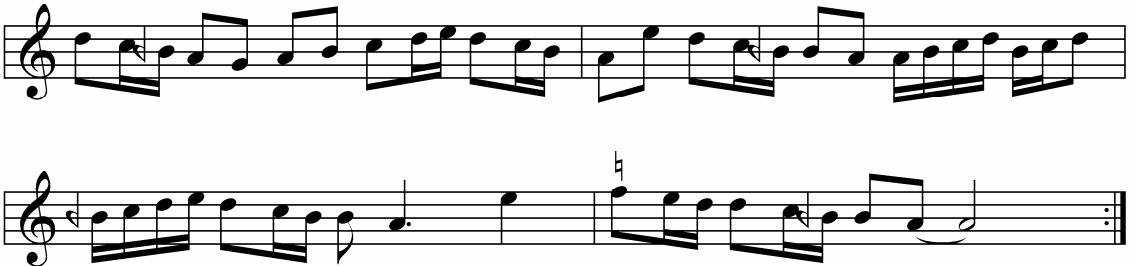

Mûlâzime

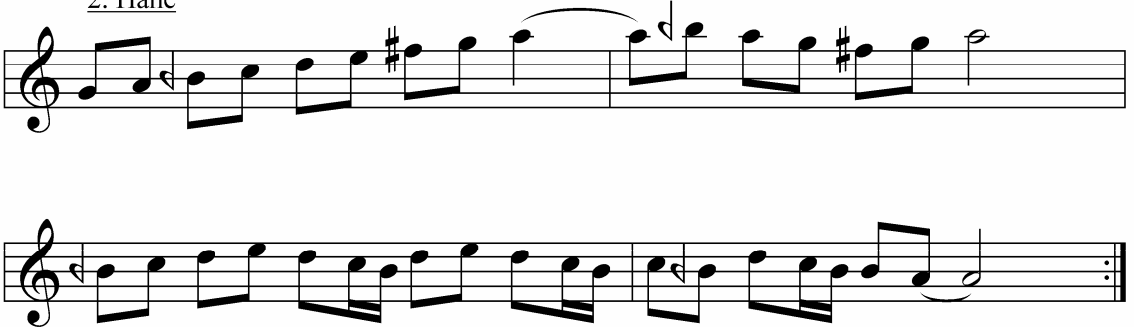
(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Esere karar perdesi üzerindeki uşşakla girilip güçlü üzerine çıkılmış, ardından bayâtî perdesi kullanılıp hâne düğâh perdesi üzerinde uşşakla karar vermiştir. Mülâzimeye güçlü civarından girilip çargâh ve düğâh perdelerinde kısa kalışlar yapıldıktan sonra bölüm inici bayâtî dizisi sesleriyle son bulmuştur. İkinci hâneye çıkıcı bir seyirle girilip muhayyer üzerinde uşşakla kalış yapılmış, ardından hâne düğâhta uşşaklı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hânenin girişinde günümüz bayâtîsindeki acem perdesi yerine evc perdesi kullanılmış, bir nevi tâhir dizisi ile karar sesi üzerine düşülmüştür. Üçüncü hâne inici bayâtî dizisi sesleri ile bitmiştir.

(100)

BAYÂTÎ PEŞREV

Düyek

Acemler

1. Hâne (a)

(b)

(c)

2. Hâne

3. Hâne (a)

(b)

Analiz: Esere güçlü civârından girilmiş bayâtî perdesi üzerinde hâne boyunca ısrar edilmiştir. Ayrıca hânede segâh perdesi üzerinde segâhlı kalışlar da dikkat çekmektedir. İkinci

hâneye tiz durak üzerinden girilip nevâ perdesi üzerinde bûselikli karar verilmiş ve hâne sonunda bayâtî perdesi kullanılmıştır. Üçüncü hânede güçlü perdesi üzerinde bayâtî perdesi kullanılarak durulmuş, ayrıca bölüm sonlarında segâh perdesinde segâhlı kalışlar yapılmıştır.

(101)

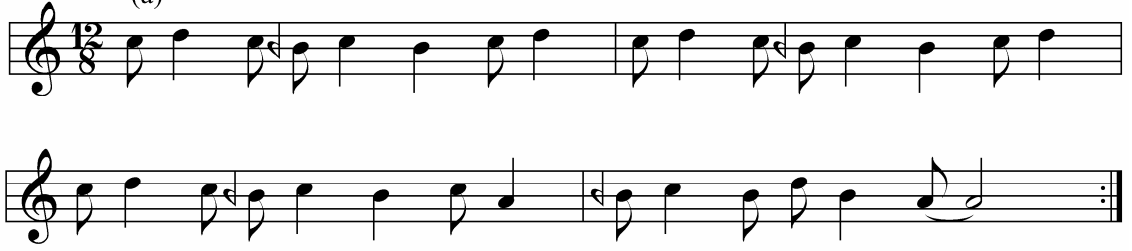
BAYÂTÎ PEŞREV

Frenkçin

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye güçlü civârında seyir ile girilip (b) bölümünde nevâ üzerindeki rast gösterilerek karar perdesi üzerine uşşakla düşülmüş, (c) bölümünde ise önce tiz durak üzerinde seyredilmiş, gerdâniyede rastlı kalınmış ve tiz durak üzerinden inici bayâtî dizisi kullanılarak karar perdesi üzerinde uşşakla karar verilmiştir. İkinci hânenin girişinde nevâ perdesi üzerindeki bûselik dizisi gösterilip hâne düğâh perdesinde uşşaklı tam kararlar son bulmuştur. Üçüncü hânenin girişinde bayâtî perdesi kullanılarak nevâ perdesi üzerinde kalışlar yapılmış ve hâne düğâh üzerinde tam kararlar son bulmuştur.

(102)

BAYÂTÎ PEŞREV

Devr-i Revân

Acemler

1. Hâne

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye güçlü üzerinden girilip segâh perdesi üzerinde kısa kalışlar yapılmış, ardından bayâtî perdesi kullanılarak düğâh perdesi üzerinde uşşakla tam karar yapılmıştır. Hânenin (b) bölümünde ise karar perdesi üzerindeki uşşak sesleri üzerinde seyir edilmiştir. İkinci hâneye tiz durak üzerinden girilmiş ve nevâ perdesi üzerine rastlı

düş÷lm÷ştür. Hâne sonunda düğâh perdesi üzerinde uşşakla karar verilmiş, dolayısıyla hâne boyunca Tâhir makâmı sesleri gösterilmiştir. Üçüncü hânede segâh perdesi üzerinde segâhlı kalış yapılmış ve hâne düğâh perdesinde tam kararla son bulmuştur.

(159)

BAYÂTÎ PEŞREV

Sakîl

Behram

1. Hâne

Mûlâzime (a)

(b)

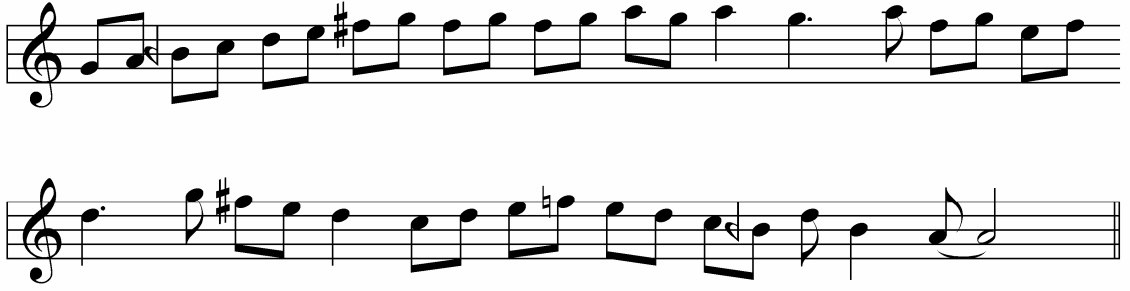
Teslim

2. Hâne

Teslim

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye nevâ dizisi ile girilip tiz durak üzerine seyredilmiş, hâne sonunda ise tâhir makâmı sesleri kullanılıp düğâh perdesinde karar verilmiştir. Mülâzime bölümüne segâh perdesinde segâhlı kalışlarla girilip düğâh perdesinde karar verilmiş, ardından nevâ dizisi sesleri kullanılarak tiz durağa çıkılmış ve mülâzime günümüz bayâtî dizisi gösterilerek son bulmuştur. Teslim bölümü mülâzimenin giriş bölümüyle aynıdır. İkinci hâneye nevâ dizisi kullanılarak girilip tiz durak üzerinde uşşakla kalınmış ve hâne sonunda nevâ perdesinde rastlı kalış yapılmıştır. Üçüncü hâne hüseyinî perdesi üzerinde kürdîli kalışlar görülmüştür ve hâne bayâtî nağmeleriyle düğâh perdesi üzerinde karar verilerek son bulmuştur.

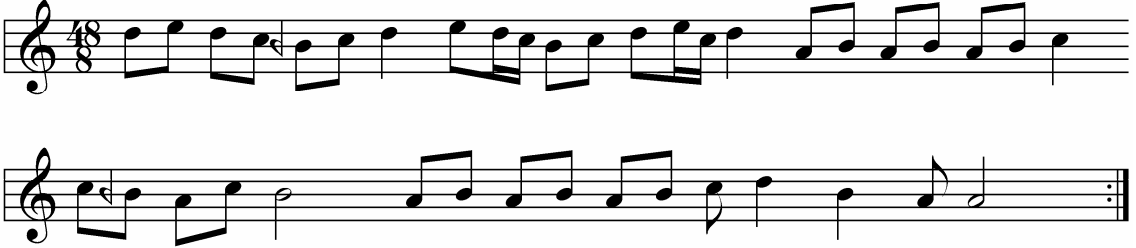
(236)

BAYÂTÎ PEŞREV

Sakîl

Kapucı

1. Hâne

Mülâzime (a)

2. Hâne

Analiz: Birinci hânede nevâ perdesi üzerinde kalışlar yapıp ardından segâh perdesi üzerinde segâhlı durulmuş, hâne dügâh perdesi üzerinde uşşaklı kararlar son bulmuştur. Mülâzime bölümü nevâ üzerinde bûselikli kalışlarla başlamış ardından bayâtî perdesi kullanılarak çargâh perdesi üzerinde düşülmüş ve hâne dügâhta uşşaklı tam kararlar son bulmuştur. İkinci hâneye nevâ dizisi ile tiz durak üzerine çıkılarak girilmiş, fakat eserin diğer sayfası kayıp olduğu için hânenin devamı analiz edilememiştir.

(264)
BAYÂTÎ SEMÂÎ

Semâî

Ahmed Çelebi

1. Hâne
(a)

(b)

Mülâzime
(a)

(b)

(c)

2. Hâne
(a)

(b)

3. Hâne
(a)

(b)

Analiz: Eserin birinci hânesinin (a) ve (b) cümlelerinde dügâh ve acem arasında bayâtî perdesinin de kullanıldığı nağmeler, dügâhta uşşaklı kalışlarla son

bulmuştur. Mülâzime bölümünün (a) cümlesinde nevâda bûselik gösterildikten sonra (b) ve (c) bölümleri yine birinci hânede olduğu gibi bayâtî perdesi kullanılarak düğâhta uşşaklı kalışlarla sona ermiştir. İkinci hânenin (a) cümlesinde muhayyer perdesi üzerinde uşşaklı kalışın ardından (b) cümlesinde günümüz bayâtî makâmı tarifine uygun nevâda bûselik ve düğâhta uşşak nağmeleri dikkat çekmektedir. Üçüncü hâne nağmeleri ise birinci hâne ve mülâzimeyle aynı özellikleri göstermektedir.

Özetle, esasen nevâda bûselik ve düğâhta uşşaktan mürekkep bir yapı göze çarpmaktadır. Ancak sıkça görülen bayâtî perdesi nevâ'da hicaz mı, çargâh'ta bûselik mi, nevâ'da kürdî mi yapıldığı belli olmayan bir tarzda kullanmıştır. Bunun nedeni de bayâtî perdesinden sonra tiz tarafa doğru bir ilerlemenin olmamasıdır. Bunun dışında eserin günümüz bayâtî makâmına da çok yakın bölümler içerdiği dikkat çekmektedir.

(286)

BAYÂTÎ PEŞREV

Sofyan

Acemler

1. Hâne Mülâzime

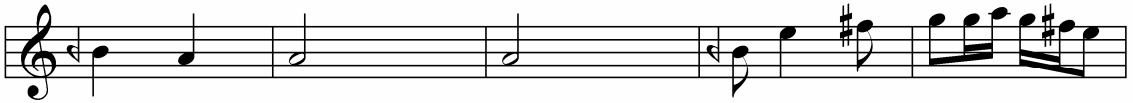
(a)

(b)

(c)

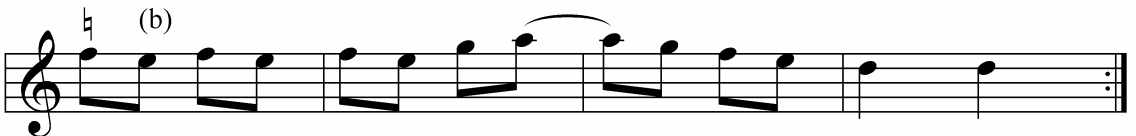

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

(d)

3.Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Eserin birinci hânesi ve mülâzimenin (a) cümlesi acemli rast nağmeleriyle başlamaktadır. Ardından mülâzimenin (b) cümlesinin segâhlî kararını (c) bölümünde hüseyinî nağmeleri izlemektedir. Dügâh perdesinde uşşaklı kalışların da

görüldüğü mülâzime karar perdesinde uşşak çeşnisiyle son bulmaktadır. Eserin ikinci hânesinde nevâ makâmına üçüncü hânesinde ise Segâh makâmına geçki yapılmıştır. Bu nedenle birinci hâne ve mülâzime bölümleri bize makâmın seyri ve yapısı hakkında bilgi vermektedir.

(330)
BAYÂTÎ PEŞREV

Fahte

İbrahim Aga

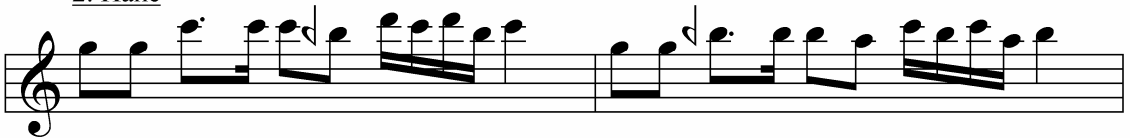
1. Hâne

Mûlâzime

2. Hâne

Analiz: Eserin birinci hânesi inici nağmeler ile, nevâda rast ve düğâhta uşşak kullanılarak tâhir makâmı gibi karşımıza çıkmaktadır. Mülâzime bölümüne hüseyinî perdesinde uşşak ile başlayıp nevâ üzerinde rastlı kalışlar yapılmış ve mülâzime tâhir dizisi sesleriyle düğâh üzerinde uşşaklı karar vererek bitmiştir. Eserin ikinci hânesinde muhayyerde uşşak gösterildikten sonra zeyl bölümünde yine tâhir makâmı yapısı karşımıza çıkmaktadır. Eserin üçüncü hânesinde ise yine nevâ makâmı gösterilerek düğâhta uşşaklı karar verilmiştir.

Bu eser 61 numaralı Nefîri Behram'a ait gösterilen Fahte usûlüyle bestelenmiş Arazbar Peşrev'in bir benzeridir.

İbrahim Ağanın bu eseri günümüz bayâtî makâmı tarifleriyle bağdaşmadığı gibi Cantemir'in Bayâtî makâmı tarifiyle de hiçbir benzerlik göstermemektedir.

(331)
BAYÂTÎ PEŞREV
"Gam Fersâ"

Çenber

Kantemiroğlu

1. Hâne

Mûlâzime

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

Analiz: Cantemir bu eserde ve 351'inci eser olarak yazılan bu eserin ikinci versiyonunda makâmı, nevâda kürdî, çargâh'ta bûselik, dügâhta uşşak ve yegâhta rast cinslerinden oluşan bir terkip olarak kullanmıştır. Eserin yalnızca ikinci hânesinde nevâda bûselik ve dügâhta uşşak kullanılarak günümüz bayâtî makâmı tarifine uygun bir yapı karşımıza çıkmaktadır.

(347a)

BAYÂTÎ PEŞREV

Devr-i Kebîr

Karaoğlan Serraczâde

1. Hâne
(a)

(b)

Mûlâzime
(a)

(b)

2. Hâne
(a)

(b)

3. Hâne
(a)

(b)

Analiz: Bu eserin (a) ve (b) versiyonları notaları ve makamsal yapıları açısından birbirinin aynı olmakla beraber yalnızca ritmik yapı olarak birbirinden farklılık arz

etmektedir. Bu nedenle evsat usûlüyle bestelenmiş notalar tekrar yazılmamış ve her iki eserinde analizleri ortak yapılmıştır.

Eser birinci hânesinin (a) cümlesinde petse doğru bir genişlemeyle seyre başladıktan sonra dügâhta uşşakla karar verilmiştir. (b) cümlesinde ise segâhlı bir kalışı yine dügâhta uşşak kararı izlemiştir. Eserin mülâzimesinin (a) cümlesinde rast gösterilerek rastlı karar verildikten sonra mülâzimenin (b) cümlesinde yine birinci hânenin (b) cümlesindeki yapının aynı karşımıza çıkmaktadır. Eserin ikinci hânesinin (a) cümlesinde nevâda rast (b) cümlesinde ise günümüz bayâtîsi yani nevâda bûselik ve dügâhta uşşaklı kalışlar yapılmıştır. Eserin üçüncü hânesinde ise eviç üzerinde segâh ve hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışlar görülmektedir.

Bayâtî perdesinin hiç kullanılmadığı bu eserde bestekâr makâmı daha çok dügâhta uşşak, nevâda rast cinslerinden mürekkep olarak kullanmıştır.

(351)
BAYÂTÎ PEŞREV
"Gam Fersâ"

Çenber

Kantemiroğlu

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Bu eser 331 numaralı eserin bir değişik versiyonu olduğundan tekrar analizine ihtiyaç duyulmamıştır.

C. BAYÂTÎ ANALİZ SONUÇLARI

1. Bayâtî Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Bayâtî eserler incelendiğinde eserlerin çoğunun güçlü civarından başlayıp, düğâh üzerindeki uşşak çeşnisinde seyrettiği görülmüştür.¹⁰⁰ Genel olarak çıkıcı-inici bir yapı ile seyreden eserlerin hepsi düğâhta uşşak ile karar vererek sona ermiştir.

Nevâ perdesinin güçlü görevi gösterdiğini söyleyebileceğimiz bayâtî eserlerin dizisi hakkında net bir kanıya varmak oldukça güçtür. Alt çeşnisi düğâhta uşşak olan makâmın üst çeşnisi nevâda rast, nevâda kürdî, nevâda bûselik olmak üzere karışık bir şekilde kullanılmıştır. Makâmın bazen günümüz bayâtî dizisi, bazen bayâtî perdesini¹⁰¹ kullanarak düğâhta uşşaklı karar veren bir dizi, bazen de nevâ yahut tâhir dizisi gibi hareket ettiği dikkat çekmiştir. Bir başka dikkat çekici nokta ise bayâtî perdesinin kullanıldığı bölümlerde ya bayâtîden yukarıdaki perdelere çıkılmamış yada evc yerine acem perdesi kullanılmıştır.

Bayâtî eserlerde sıklıkla yapılan asma kararlar en sık rastlanandan en aza doğru sırasıyla; nevâda bûselik, segâhta segâh, nevâda kürdî, nevâda rast, çargâhta bûselik, muhayyerde uşşak, rastta rast ve çargâhta çargâh olarak sıralanmaktadır.

Birinci hâne ve mülâzime bölümlerinde pek genişleme göstermeyen eserlerin, ikinci hâne ve üçüncü hânelerinde tizde en fazla tiz nevâ perdesine pestte ise en fazla yegâh perdesine kadar genişlediği gözlenmiştir. Tizde genellikle muhayyerde uşşak çeşnisiyle genişleyen eserlerin nadiren muhayyerde kürdî¹⁰² ile genişlediği de görülmüştür.

Notası verilen on üç eserden on tanesi yedensiz karar verirken üç eserin rast perdesini yeden olarak kullanıp karar verdiği¹⁰³ tespit edilmiştir.

¹⁰⁰ Yalnızca 330 numaralı eserde bu durum görülmemiştir.

¹⁰¹ Yukarıda da sözü geçtiği gibi Cantemir'de bayâtî perdesi, nevâ ve hüseyinî arasındaki yarım perdedir.

¹⁰² Cantemir'e ait olan 331 ve 3351 numaralı eserler.

¹⁰³ 100, 102, 286 numaralı eserler rast yedenle karar vermiştir.

2. Cantemir'in Bayâtî Makâmı Tarifi ile Bayâtî Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir'in bayâtî makâmı tarifiyle notası verilen eserler arasında ciddi farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Cantemir bayâtî makâmının seslendirilişine düğâh perdesinden başladığını aktarmıştır ama bayâtî eserlerden yalnızca 58 ve 330 numaralı eserlerin düğâh perdesiyle seyre başladığı görülmüştür. Bu iki eserden de 330 numaralı İbrahim Ağanın eseri, 61 numaralı Nefîri Behram'a ait fahte usûlüyle bestelenmiş arazbar peşrevin bir benzeridir ve ne günümüz bayâtî makâmı tarifleriyle ne de Cantemir'in Bayâtî makâmı tarifiyle hiçbir benzerlik göstermemektedir.

Ayrıca en önemlisi, makâmı düğâhta uşşak ve nevâda hicaz terkibi olarak tanımlamış olan Cantemir, Gam-Fersâ adını verdiği çenber peşrevinde makâmı, düğâhta uşşak, çargâhta bûselik ve nevâda kürdî terkibi olarak kullanmıştır. Notasını verdiği bayâtî eserlerin bazıları da yukarıdaki örneğe benzer özellikler göstermektedir. Cantemir'in kendi eserleri de dâhil, notasını verdiği hiçbir eserde bayâtî makâmı, karşımıza nevâda hicaz ve düğâhta uşşak terkibi olarak çıkmamaktadır.

Kitâbü ilmi'l-musiki'deki bayâtî eserler içinde bayâtî perdesinin kullanıldığı eserlerden yalnız Ahmed Çelebi'nin semâîsi ve Acemlere ait düyek peşrev, terkipleriyle, başka hiçbir bayâtî esere benzemeyen bir makâmsal lezzet sunmaktadır. Bu lezzetin kaynağı, bayâtî perdesinin nevâda kürdiye mi, çargâhta buseliğe mi, nevâda hicaza mı ait olduğu anlaşılmayacak tarzda kullanılmasıdır.

3. Analizi yapılan Bayâtî Eserler ile Günümüzdeki Bayâtî Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Cantemir'in bayâtî makâmını tarifine ve yapılan analizlere göre Cantemir dönemindeki bayâtî makâmı ile günümüzde kullanılan bayâtî makâmı arasında önemli farklılıklar olduğunu söyleyebiliriz.

Arel ve Ezgi bayâtîyi uşşak makâmıyla bir görmüş ve dizisinin düğâhta bir uşşak dörtlüsüne nevâda bir bûselik beşlisi eklenmesiyle oluştuğunu aktarmıştır. Oysa Cantemir dönemindeki bayâtî eserlerin içinde bu dizinin de kullanıldığı bölümler

olmakla beraber çok daha zengin çeşnilere sahip bir makam dizisi karşımıza çıkmaktadır.

Cantemir dönemindeki bayâtî ile günümüz bayâtî makamları çıkıcı-inici olmaları, düğâhta uşşakla karar vermeleri ve tizde, muhayyerde uşşakla genişlemeleri bakımından benzetilmektedirler.

İsmail Hakkı Özkan bayâtî makâmının uşşakla aynı diziyi kullandığını ama bayâtînin uşşaktan nevâda hicaz, çargâhta nikriz yaparak ve acem perdesinde sıklıkla vurgulamalar yaparak ayrıldığını aktarmaktadır. Ezgi ve Karadeniz de nevâda bir hicaz çeşnisinden söz etmektedirler. Ama Cantemir'in tarifinde de sözü edilen bu hicaz çeşnisine analiz edilen eserlerde rastlanmamış, ayrıca acem perdesinde vurgu yapıldığına da tesadüf edilmemiştir. Günümüz nazariyâtçıları da bayâtî makam tariflerinde Cantemir'de adı geçen bayâtî perdesinden ve üzerindeki vurgulamalardan söz etmemektedir.

III. BÜSELİK AŞÎRÂNİ MAKÂMİ

A. BÜSELİK AŞÎRÂNİ MAKAM TARİFLERİ

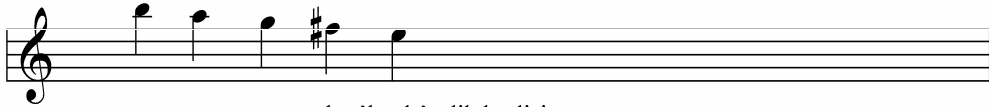
Tarihi çok eskilere uzanmayan bu makâmın ilk örneklerine Cantemir'in de yaşadığı dönemi içine alan XVIII. yüzyılda rastlanmaktadır.¹⁰⁴

Günümüzde makamlar arasında zikredilen bûselik aşîrânına Cantemir terkîbler arasında yer vermiş ve bûselik aşîrânı için bir cümleyle şu tarifi vermiştir. *“Bûselik aşîrânı, gerek nerm, gerek tiz perdelerde bûselik gibi hareket idüb, aşîran perdesinde karar kılar.”*¹⁰⁵ Tariften de anlaşılacağı gibi Cantemir bûselik aşîrânını bûselikten çok farklı görmemiş ve bûselik makâmının aşîran perdesinde karar vermesiyle bu terkîbin ortaya çıktığını aktarmıştır.

Osman Dede, terkîbler arasında yer verdiği bûselik aşîrânının tarifini yapmamıştır.¹⁰⁶

H. Sadettin Arel mürekkep makamlar içinde yer verdiği bûselik aşîrân makâmının iki farklı türünden söz etmektedir. Birinci şekil bûselik aşîran makâmının hüseynde bir hüseyin beşli, dügâhta bir bûselik beşli ve hüseyin aşîranda bir hüseyin beşliden mürekkep olduğunu ve makâmın donanımına yalnızca fa bakiye diyezinin yazıldığını aktarmaktadır.

hüseynde hüseyin beşlisi

dügâhta bûselik beşlisi

hüseyin aşîranda hüseyin beşlisi

¹⁰⁴ Kutluğ, s.238

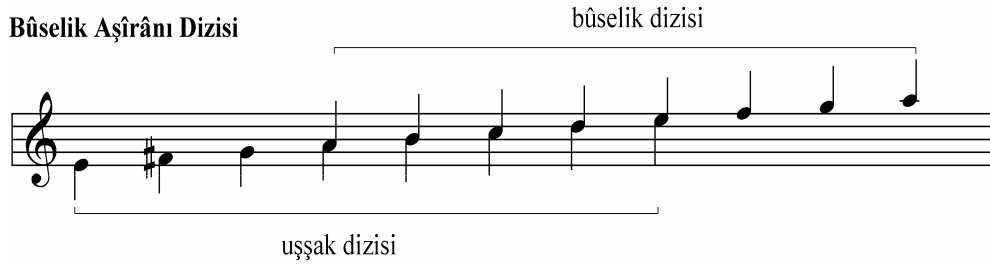
¹⁰⁵ Tura, s.105

¹⁰⁶ Erguner, s.71

İkinci şekil bûselik aşîran makâmının ise bûselik makam dizisi ile hüseyî aşîranda hüseyî beşliden oluştuğu ve birinci şekilden farkının hüseyî beşlisiyle başlamayıp bûselik dizisiyle başlaması olduğunu ve nota yazılırken donanıma hiçbir işaret konulmadığını aktarmıştır.¹⁰⁷

Arel, makâmın seyri için *“Hüseyî perdesi üzerinde karar veren bir hüseyî makamının beşlisi ile başlanarak o beşlide ve yine aynı dizinin her tarafında gezinildikten sonra hüseyî perdesine gelinir. Oradan itibaren düğâh üzerinde kurulmuş bûselik beşlisine geçilir. Nihayet hüseyî aşîran perdesi üzerinde kurulmuş hüseyî beşlisi ile hüseyî aşîran perdesinde karar verilir.”* tarifini vermektedir.

Dr. Suphi Ezgi ise Arel’den farklı olarak yalnızca bir türlü makam tarifi vermiş ve yerinde bûselik dizisiyle hüseyî aşîranda bir uşşak dizisinin birleşimiyle bûselik aşîran makâmın oluştuğunu aktarmıştır.

Ezgi, makâmın güçlüsünün hüseyî perdesi, durağının ise hüseyî aşîran perdesi olduğunu aktardıktan sonra makâmın seyri için *“Makam ya bûselik makâmı gibi onun güçlü veya üçüncü sesinden başlar ve yürüyüşünde hareket eder ve yahut güçlü olan hüseyînin tiz tarafındaki uşşak dizisinde (her iki dizide müşterek ve mevcut seslerin birbirine tetabukundan istifade ederek) gezinir; evvelâ güçlüde muvakkat kalır ve sonra bûselik dizisini tamamlar ve bu sûretle uşşak dizisinin tiz tarafını teşkil eden bûselik beşlisini icra etmiş olur ve bunu müteakip hüseyî aşîranda kalır.”* açıklamasını yapmaktadır.¹⁰⁸

Ekrem Karadeniz, hüseyî aşîran perdesinde karar veren birleşik makamlar arasında sınıflandırdığı bûselik aşîran makâmının bûselik ve hüseyî aşîran

¹⁰⁷ Arel, s.60, 61

¹⁰⁸ Ezgi, s.175

makamlarının birleşmesinden meydana geldiğini aktardıktan sonra makâmın seyri için ise şu açıklamaları yapmıştır.

“Önce, nevâ ve hüseynî perdelerinden terennüme başlayıp bûselik makâmının seyrini icra ettikten sonra hüseynî aşîran makâmına geçer, bu makâmında seyrini icra ettikten sonra rast, arak¹⁰⁹, hüseynî aşîran ve yegâh perdelerini kullanarak hüseynî aşîran perdesinde karar verir.”¹¹⁰

İsmail Hakkı Özkan bûselik aşîran makâmını Arel’in tarifiyle aynı şekilde açıklamış ve makâmın iki şekilde de kullanıldığını aktarmıştır.¹¹¹

¹⁰⁹ Ekrem Karadeniz ırak yerine arak kelimesini kullanmaktadır.

¹¹⁰ Karadeniz, s.119

¹¹¹ Özkan, s.535,536

B. BÛSELİK AŞÎRÂNİ ANALİZLER

Tablo 7: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı bûselik aşîrânî eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	110	Şerif	Zincir	
2	113	Muzaffer	Sakîl	
3	114	Çengî Mustafa	Hafif	
4	200		Çenberli Sofyan	
5	271		Semâî	
6	279	Kantemiroğlu	Berevşan	

(110)
BÛSELİK AŞÎRÂNÎ PEŞREV

Zencir

Şerîf

1. Hâne

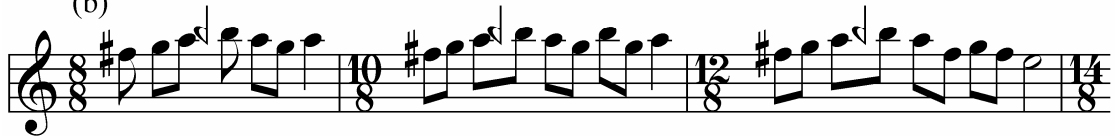

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapılmış, bûselik perdesi üzerinde çeşnisiz kalınmış ve düğâh üzerinde bûselikli kalış ile hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümünde hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, bu çeşni de kullanılarak bûselik beşlisi ile düğâh perdesi üzerine inilmiş ve hüseyinî aşîran perdesinde uşşaklı kalış ile (a) bölümü sona ermiştir. (b) bölümünde ise muhayyer perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi de gösterilerek hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış yapılmış ve mülâzimenin (a) bölümünde olduğu gibi hüseyinî aşîran üzerinde uşşaklı karar ile mülâzime son bulmuştur. İkinci hânede nevâ üzerinde rastlı kalışın ardından muhayyer üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, düğâhta bûselikli tam karar ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hânede hüseyinî perdesi üzerindeki kürdî çeşnisi kullanılmış, ardından bûselik dizisi kullanılarak düğâh perdesine kadar inilmiş ve hâne tam karar ile sona ermiştir.

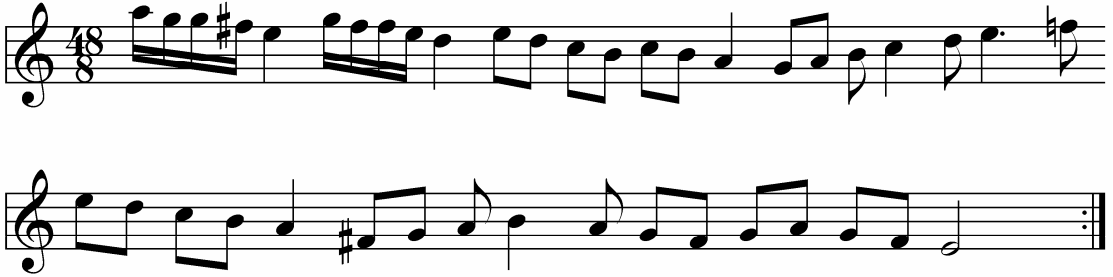
(113)

BÛSELİK AŞÎRÂNÎ PEŞREV

Sakîl

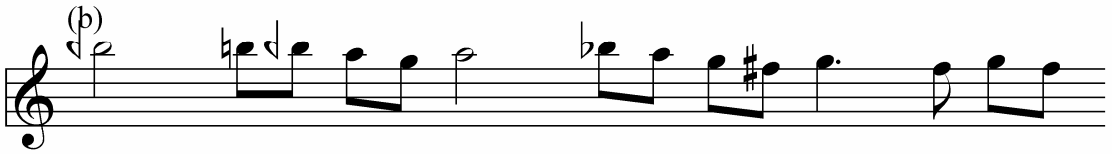
Muzaffer

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede hüseyî üzerinde uşşaklı kalış yapıp ardından bûselik beşlisi ile düğâh perdesi üzerine inilmiş ve hüseyî aşîran üzerinde uşşaklı tam karar ile hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyî üzerindeki uşşak çeşnisi ile seyredilip, bûselik dizisi ile düğâh perdesi üzerine düşülmüş ve hüseyî aşîran üzerinde uşşaklı kalış ile bölüm sona ermiştir. (b) bölümünde ise muhayyer üzerinde uşşak, gerdâniye üzerinde bûselik çeşnileri ile kalışlar yapıp bûselik dizisi ile düğâh perdesi üzerine inilmiş ve mülâzime hüseyî aşîran üzerinde uşşaklı tam karar ile son bulmuştur. İkinci hâneye düğâh üzerindeki bûselik beşlisi kullanılarak girilip hüseyî üzerinde kalışlar yapılmış ve inici bir seyirle bûselik dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerine inilip hüseyî aşîran üzerinde uşşaklı karar ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hânede bûselik çeşnisi ile düğâh perdesine inilip hüseyî aşîran üzerinde uşşaklı tam karar ile hâne son bulmuştur.

(114)
BÛSELİK AŞÎRÂNI PEŞREV

Hafif

Çengî Mustafa

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

Zeyl

3. Hâne

Zeyl

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerine bûselik dizisi ile inilmiş hüseyinî aşîran üzerinde uşşaklı kalış yapılmış ve hâne bu şekilde son bulmuştur. Mülâzimenin tamamında hüseyinî aşîran makam dizisi ile seyredilmiştir. İkinci hânede hüseyinî perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi üzerinde durulmuştur. Zeyl bölümünde ise hüseyinî aşîran dizisi inici olarak kullanılmıştır. Üçüncü hânede de ikinci hânede olduğu gibi hüseyinî üzerinde uşşak çeşnisi ile durulmuştur.

(200)

BÛSELİK AŞÎRÂNÎ PEŞREV

Çenberli sofyan

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mûlâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hânenin (a) bölümünde hüseyî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır, (b) bölümünde ise dügâh perdesi üzerine bûselik çeşnisi ile inilmiş ve hâne sonunda hüseyî aşîran perdesi üzerinde uşşaklı tam karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde rast perdesi üzerinde mâhur çeşnisi gösterilmiş, (b) bölümünde dügâh perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi kullanılmış ve hüseyî aşîran üzerinde uşşaklı kalışlar yapılarak mülâzime son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümünde nevâ üzerinde rastlı kalış yapılmış, (b) bölümünde muhayyer üzerindeki uşşakta gösterilerek nevâ üzerinde rastlı kalış yapıp hüseyî aşîran üzerinde uşşaklı kalış ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hânedeki hüseyî aşîran perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile seyredilmiş ve hâne sonunda bu perde üzerinde aynı çeşniyle tam karar yapılarak hâne sona ermiştir.

(271)
BÛSELİK AŞÎRÂNÎ SEMÂÎ

Semâî (-i lenk)

Anonim

1. Hâne

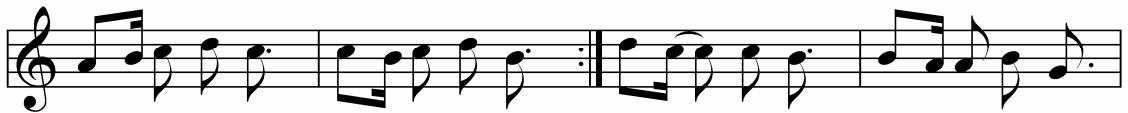

Mûlâzime

(a)

(b)

Teslim

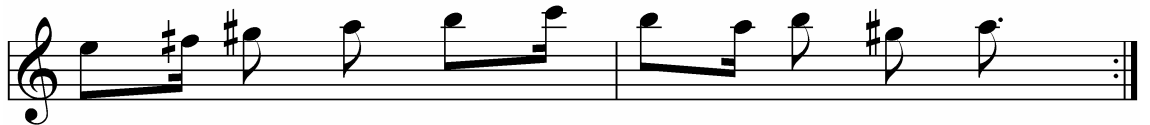
2. Hâne

(a)

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede düğâh üzerinde bûselik, rast üzerinde mâhurlu kalışlar yapıp hüseyinî aşîran üzerinde kürdîli kalışla hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne çargâh perdesinde çargâhlı kalışlarla girilmiş, düğâh üzerinde bûselik, rast üzerinde mâhur ve hüseyinî aşîran üzerinde kürdîli kalışlar yapılmıştır. (b) bölümünde ise düğâh üzerindeki bûselik çeşnisi kullanılmış, rast üzerine mâhur çeşnisi ile inilmiş, segâh üzerinde çeşnisiz kalışın ardından rast üzerinde mâhur çeşnisi ile kalınarak hâne son bulmuş, teslîm bölümü ise hüseyinî aşîran perdesinde kürdîli kalış yapılarak sona ermiştir. İkinci hâneye hüseyinî perdesindeki uşşak çeşnisi kullanılarak tiz durağa çıkılmış, tiz durak üzerindeki bûselik çeşnisi kullanılıp hüseyinî perdesinde kürdî çeşnisi ile kalış yapılmış, muhayyer üzerinde bûselik çeşnisi ile seyredilip kalış yapıldıktan

sonra hüseyinî perdesinde kürdîli kalışla hâne son bulmuştur. Üçüncü hânede hüseyinî aşîran perdesi üzerindeki zîrgüleli hicaz dizisi ile seyredilip hüseyinî aşîran ve hüseyinî perdesi üzerindeki hicaz çeşnileri kullanılmış, tiz durak üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilip kalış yapılmıştır ve hâne bu şekilde son bulmuştur.

(279)
BÛSELİK AŞÎRÂNÎ PEŞREV

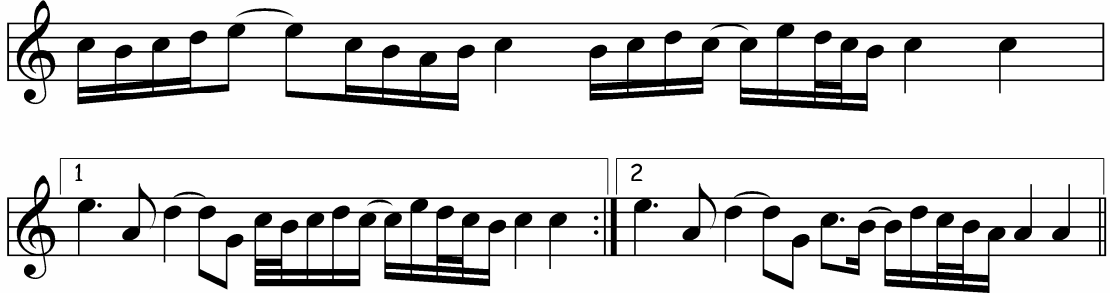
Berefşan

Kantemiroğlu

1. Hâne
(a)

(b)

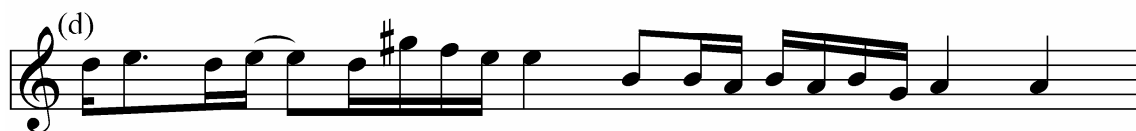
(c)

Mülâzime

(a)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneni (a) bölümünde çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kalışlar yapılmış, ardından düğâh perdesi üzerinde bûselik çeşnisi ile kalınmış ve bölümün sonunda hüseyinî aşîran perdesi üzerinde kürdîli kalış yapılmıştır. (b) bölümünde de çargâhta çargâhlı kalışlara devam edilmiştir. (c) bölümünde ise hüseyinî perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılıp kalış yapılmış, ardından bu çeşni ile düğâh perdesi üzerindeki bûselik beşlisi beraber kullanılarak düğâh perdesi üzerine inilmiş, hüseyinî aşîran perdesi üzerindeki uşşak çeşnisinin gösterilmesinin ardından aynı perde üzerinde kürdîli kalışla birinci hâne son bulmuştur. Mülâzimeye evc perdesi üzerinde segâhlı kalışla girilmiş, ardından hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. (b) bölümünde hüseyinî üzerinde uşşaklı ve evcde segâhlı kalışlara devam edilmiş ve hicaz çeşnisi ile düğâh perdesi üzerine inilmiştir. (c) bölümünde hüseyinî üzerinde uşşak ve düğâh üzerinde hicaz çeşnileri kullanılarak uzzâl makâmı gösterilip, (d) bölümünde hüseyinîde uşşak ve düğâhta bûselikli kalışlar yapılmış ve hüseyinî aşîranda kürdî çeşnisi ile kalınarak bölüm son bulmuştur. (e) bölümüne isi muhayyer perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile girilip hüseyinî üzerine uşşak çeşnisi ile inilmiş, ardından bûselik makam dizisiyle düğâh perdesi üzerine düşülmüş, hüseyinî aşîran üzerindeki uşşak

gösterilmesinin ardından aynı perde üzerinde kürdîli kalışla mülâzime sona ermiştir. İkinci hânenin (a) bölümüne muhayyer perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılarak girilip ardından nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiş, evcde segâhlı kalış yapılmış, muhayyerde kürdîli kalışın ardından bûselik dizisi ile düğâh perdesi üzerine inilmiş ve (a) bölümü sona ermiştir. (b) bölümünde ise hüseyinî üzerinde uşşak ve nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılmış,, düğâh üzerinde bûselikli kalış yapılmış ve hüseyinî aşîran üzerinde kürdîli kalışla hâne sona ermiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde hüseyinî aşîran perdesi üzerinde hicaz çeşnisi ile kalışlar yapılmış, ardından aynı çeşni bir oktav üstte hüseyinî perdesinde kullanılmıştır, (c) bölümünde hüseyinî üzerinde hicaz çeşnisi kullanılmaya devam edilmiş, bûselik çeşnisi ile düğâh perdesi üzerine inilmiş böylece hisar bûselik makâmı hissettirilerek hâne sonuna kadar seyredilmiş ve hâne hüseyinî aşîran perdesi üzerinde kürdîli kalışla sona ermiştir.

C. BÜSELİK AŞÎRÂNİ ANALİZ SONUÇLARI

1. Bûselik Aşîranı Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Cantemir koleksiyonunda notası verilmiş altı bûselik aşîranı eserden, düğâh perdesiyle seyre başlayan üç eser¹¹² ile hüseyinî aşîran perdesiyle seyre başlayan 114 numaralı eser hemen tiz bölgeye atlayarak seyre devam etmiş, diğer iki eser ise muhayyer¹¹³ ve çargâh¹¹⁴ perdesiyle seyre başlayıp, yine tiz bölgede seyre devam etmiştir.

Hüseyinîde uşşak, düğâhta bûselik ve hüseyinî aşîranda uşşak çeşnilerinin birlikte kullanılmasıyla oluşmuş bûselik aşîran eserlerin üçünün inici,¹¹⁵ üçünün ise inici- çıkıcı bir seyir izlediği gözlenmiştir.¹¹⁶ Esrelerde yapılan analizler sonucunda hüseyinî perdesinin güçlü görevi gösterdiği söylenebilir.

110, 113, 114 ve 200 numaralı ilk dört eser genel olarak aynı seyir özelliklerine sahiptir. 271 numaralı bestekârı belli olmayan eserde ise asma karar farklılaşmış ve seyir sahasının ilk dört esere göre daha geniş kullanıldığı dikkat çekmiştir. Bu eseri diğerlerinden farklı kılan hüseyinî ve hüseyinî aşîran perdelerinde kürdîli, rastta mahurlu, muhayyerde bûselikli kalıpların çok kullanılmasıdır. 279 numaralı Cantemir'e ait eserde ise ilk dört eserin seyir özellikleri ile 271 numaralı eserin seyir özelliklerinin karışık olarak kullanıldığı bir yapı dikkat çekmiştir. Yine Cantemir'e ait eserde sıklıkla hicaz geçkilerinin yapıldığı tespit edilmiştir.

Eserlerde hüseyinîde uşşak, düğâhta bûselik ve hüseyinî aşîranda uşşaklı kalıplardan sonra en çok nevâda rastlı, muhayyerde uşşaklı, rastta mâhurlu, hüseyinîde kürdîli, çargâhta çargâhlı kalıplarla, nadiren de gerdâniyede ve muhayyerde bûselikli, muhayyerde kürdîli, evcde segâhlı asma kalıplar yapıldığı görülmüştür.

Geniş bir ses sahası içinde seyreden eserlerin ilk dördünde tizde daha çok tiz segâh perdesine, pestte ise hüseyinî aşîran perdesine kadar bir sahada seyredilmiş, 271

¹¹² 110, 200, 271 numaralı eserler.

¹¹³ 113 numaralı eser.

¹¹⁴ 279 numaralı eser.

¹¹⁵ 113, 114, 200 numaralı eserler.

¹¹⁶ 110, 271, 279 numaralı eserler.

ile 279 numaralı eserlerin ise iki oktavlık geniş bir ses sahası içinde tizde en çok tiz nevâya kadar çıktığı, pestte ise en çok yegâh perdesine kadar indiği tespit edilmiştir. Eserlerin tamamı hüseyinî aşîran perdesinde uşşaklı kalıpla son bulmuştur.

2. Cantemir'in Bûselik Aşîranı Makâmı Tarifi ile Bûselik Aşîranı Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir bu makam için kısaca bûselik yapılp aşîran perdesinde karar verilirse bûselik aşîran makâmı olacağını açıklamıştır. Bu durumda Cantemir'in bûselik makâmı tarifini dikkate almak gerekir. Cantemir bûselik makâmını tarif ederken düğâhta bûselik çeşnisi üzerine hüseyinîden sonra acem perdesinin mi yoksa evc perdesinin mi geleceğini açıklamamıştır. Ama bûselik eserlerin analizlerine bakıldığında Cantemir dönemindeki bûselik eserlerde hüseyinîden sonra evc perdesi kullandığı ve dolayısıyla hüseyinî perdesi üzerinde bir uşşak çeşnisinin varlığı görülmüştür. Sonuç olarak Cantemir'in bûselik makâmından türediği bûselik aşîrânı makam tarifi ile notası verilen eserlerin analizlerine bakıldığında her ikisinin de birbiri ile tutarlı olduğu görülmektedir.

3. Analizi yapılan Bûselik Aşîranı Eserler ile Günümüzdeki Bûselik Aşîranı Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Ezgi'nin bir, Arel ve Özkan'ın ise iki şeklinden söz ettiği bûselik aşîrân makâmında, hüseyinî üzerinde bir kürdî veya hüseyinî üzerinde uşşak çeşnisi yer almaktadır. İncelenen eserlerde ise hüseyinîde kürdî değil uşşak çeşnisinin daha çok kullanıldığı, dolayısıyla eserlerin Arel ve Özkan'ın söz ettiği birinci türe uyduğu tespit edilmiştir.

IV. BÛSELİK MAKÂMI

A. BÛSELİK MAKAM TARİFLERİ

Bilinen en eski makamlardan biri olan ve on iki ana makam arasında yer bulan bûselik makâmı, Safiyyüddin’de de on iki makamdan üçüncüsü olarak yer almaktadır.¹¹⁷ Bûselik makâmının günümüze kadar yapı itibariyle bir takım değişiklikler geçirdiği bilinmektedir.¹¹⁸

Bûselik makâmını ince seslerden kalın seslere doğru giderken önümüze çıkan ara perdelerin makamları arasında sınıflandıran Cantemir, bu makâm için şu tarifi yapmıştır.

“Bûselik perdesi çârgâh ile segâh arasında olan nim perdeye dirlir. Hareket-i âğâzesini düğâh perdesinden şürû idüb segâh perdesini sıçrar ve kendü perdesine basdıktan sonra çargâh perdesinde kendüyi beyân ider.

Kendü perdesinden tize varınca tamam perdeler ile tiz hüseyinî perdesine dek sırf hüseyinî gibi hareket eylemek hükmi vardır ve gene ol yoldan avdet idüb ve kendü perdesinden segâh’ı aşub düğâh perdesinde karar kılar. Andan dahi aşağı varmak murâd ider ise hüseyinî şeklinde, yegâh perdesine dek iner ve gene ol yoldan avdet idüb düğâh kararına gelür.

Makâm-ı merkumun iki karargâhı vardır. Biri düğâh perdesidir ki sırf bûselik makâmını icra ider. Biri dahi aşîran perdesidir ki perde-i mezkûrede karar kıldıkda, makam nâmı ile meşhûr olan bûselik aşîranı didikleri terkib peydâ olunur.”¹¹⁹

Çargâh ve segâh perdesi arasındaki yarım perdenin bûselik perdesi olduğunu aktaran Cantemir makâmın seyre düğâh perdesinden başlayıp sonra sırayla bûselik ve çargâh perdeleriyle kendini gösterdiğini ve makâmın yukarıya doğru tam perdelerle tiz hüseyinîye kadar hüseyinî makâmı gibi hareket edebileceğini, pest bölgede ise yine hüseyinî gibi yegâh perdesine kadar genişleyebileceğini aktarmaktadır. Cantemir,

¹¹⁷ Mehmet Nuri Uygun, *Safiyyüddin Abdülmü’min Urmevî ve Kitâbü’l-Edvârı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1999, s.93

¹¹⁸ Kutluğ s.152,153

¹¹⁹ Tura, s.81,83

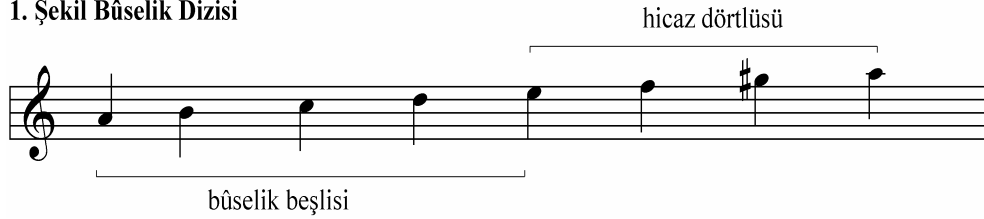
makâmın düğâh ve aşîran olmak üzere iki perdede karar verebileceğini, düğâh perdesinde karar verdiğinde bûselik makâmı, aşîran perdesinde karar verdiğinde ise bûselik aşîrânı terkinin ortaya çıktığını açıklamaktadır.

Osman Dede'nin şubeler arasında yer verdiği bûseliğin tarifi yapılmamıştır.¹²⁰

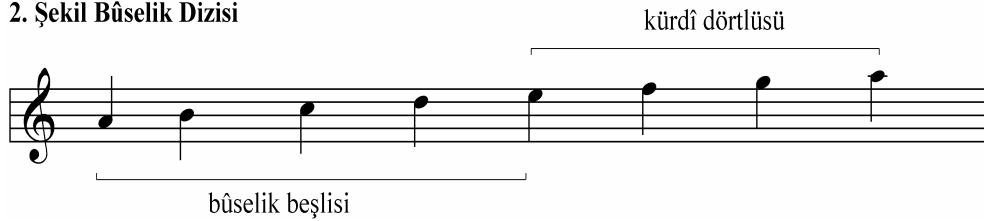
Arel- Ezgi Sistemi'nde ise; bûselik makâmının iki türlü olduğu şu sözlerle ifade edilmiştir.

“Bûselik makamının dizisi iki türdür; bestekârlar ekseriya bu iki şekli mûmteziç bir halde kullanmışlardır: Birinci dizi, pest tarafta bir bûselik beşlisine tiz tarafta bir hicaz dörtlüsünün birleşmesinden husule gelmiştir. İkinci dizi, pest tarafta bir bûselik beşlisine tiz tarafta bir kürdî dörtlüsünün iltihakından vücut bulmuştur.”

1. Şekil Bûselik Dizisi

2. Şekil Bûselik Dizisi

Her iki dizide de güçlü sesinin hüseyinî perdesi olduğu bilgisinden sora makâmın seyri için ise ***“Makam, evvelâ bûselik beşlisinde ya güçlü veya üçüncü ve yahut durak nağmelerinden başlar, bûselik beşlisinde seyrettikten sonra o nağmelerde muvakkat bir karar yapar ve bazan da tizdeki kürdî veya hicaz dörtlüsünde dahi gezinip avdetle durakta kalır.”*** açıklaması yer almaktadır.¹²¹

Töre-Karadeniz Sistemi'nde ise bûselik makâmının çoğunlukla çargâh veya rast, çargâh perdelerinden terennüme başladığı ve düğâh perdesinde karar verdiği bilgisi yer

¹²⁰ Erguner, s.70

¹²¹ Ezgi, s.75

aldıktan sonra makâmın ıskalası için ise çıkış ve inişte farklı ıskalalar kullanıldığı aktarılmaktadır. Bu sisteme göre makâm çıkışta düğâh, bûselik, çargâh, nevâ, hüseyinî, nevrüz¹²², şehnaz¹²³ ve muhayyer perdelerini; inişte ise muhayyer, gerdâniye, acem, hüseyinî, nevâ, çargâh, bûselik ve düğâh perdelerini kullanmaktadır.

Karadeniz *“Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları”* isimli eserinde makâmın seyri için ise şu açıklamalara yer vermiştir;

“Çoklukla Çargâh veya Rast, Çargâh perdelerinden terennüme başlayıp Çargâh perdesi üzerinde hafifçe Acem makamının çeşnisini meydana getirir. Bu esnada bûselik perdesi üzerinde de hafif duruşlar yapıp zengûle perdesini kullanarak düğâh'ta karar verir. Bundan sonra tıpkı hüseyinî makamı gibi hüseyinî perdesi üzerinde bu makama mahsus çeşniyi hafifçe meydana getirdikten sonra karara doğru bûselik perdesi üzerinde duruşlar yaparak zengûle perdesiyle düğâh perdesinde karar verir. İcabında çıkış ıskalasındaki perdelerle tize doğru da şehnaz makamı çeşnisiyle seyrettikten sonra iniş ıskalasındaki perdelerle karara verir. Bûselik makamının en uygun seyri budur.

Bir kısım bestekârlar başlangıçta hüseyinî çeşnisi ile terennüme başlayıp sonradan bûselik perdesine iniş ve burada kısa duruşlar yaptıktan sonra zengûle perdesiyle düğâh perdesinde karar vermişlerdir.

Diğer bir kısım bestekârlar da bûselik ve çargâh perdelerinden terennüme başlayarak hüseyinî perdesine yükseldikten sonra, burada hüseyinî makamının çeşnisini meydana getirmişler ve bûselik kararına inmeden evvel tıpkı gülizar makamı gibi hafif ve kısa bir şekilde eviç ve hisar perdeleriyle neva perdesine inmiş ve bundan sonra yine hüseyinî göstererek bûselik perdesinde alışılmış duruşları yaptıktan sonra zengûle perdesiyle düğâh perdesinde karar vermişlerse de bu seyir ve çeşni bûselik makamının asıl şartlarından değildir. Yukarıda da söylediğimiz gibi en uygun seyir ilk anlattığımız şekildedir. Eskiler de çoğunlukla bu üslûbu seçmişlerdir. Makamın

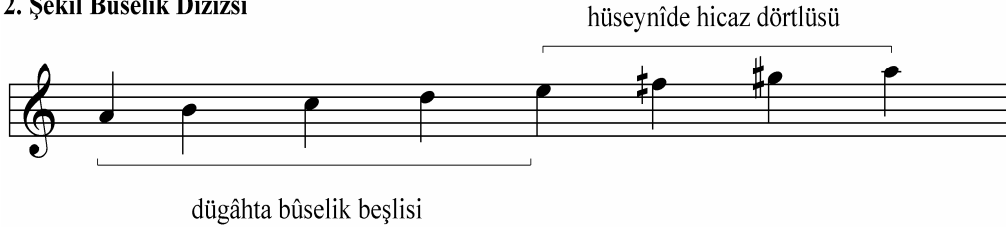
¹²² Töre-Karadeniz Sistemi'nde acem perdesinden 300 sent (1,5 koma) daha ince olan ses nevrüz perdesi olarak adlandırılmıştır.

¹²³ Töre-Karadeniz Sistemi'nde gerdaniye perdesinden 1100 sent (5,5 koma) daha ince olan ses şehnaz perdesi olarak adlandırılmıştır.

*hususî çeşnisi, başlangıçta çargâh perdesi üzerinde acem çeşnisi göstermek ve bûselik perdesi üzerinde ısrarlı duruşlar yapmak ve arada hüseyinî perdesi üzerinde de kısa duruşlar yaparak hüseyinî makamının çeşnisini de gösterdikten sonra bûselik ve zengûle perdeleriyle karar vermek suretiyle meydana getirilir.*¹²⁴

İsmail Hakkı Özkan, durağı düğâh, yedeni bakiye diyezli nim zirgüle perdesi olan bûselik makâmının çıkıcı bir makam olmakla beraber bazen de inici-çıkıcı olarak da kullanıldığını aktardıktan sonra makâmın dizisi için ise Arel-Ezgi Sistemi'nde olduğu gibi aynı iki tip diziyi vermiştir. Arel-Ezgi'den farklı olarak ikinci şekil bûselik dizisinde acem perdesi yerine dik acem perdesini kullanmıştır.

2. Şekil Bûselik Dizisi

İkinci şekil dizinin daha az kullanıldığını aktaran Özkan bu yapının makâmın şedlerinde daha çok kullanıldığını ifade etmiştir. Makâmın güçlünün hüseyinî perdesi olduğunu aktaran Özkan, bazı klasik eserlerde çargâh perdesinin birinci hüseyinî perdesinin ise ikinci güçlü olarak kullanıldığını belirtmiştir.

Özkan, Makamda en sık rastlanan asma karar perdelerini; nevâda hicaz, çargâhta nikriz ve hüseyinîde uşşak olarak vermiş ve makâmın genellikle tiz durak üzerine eklenen bûselik cinsiyle tiz bölgeden genişleme gösterdiği bilgisini aktarmıştır.

¹²⁴ Karadeniz, s.109

B. BÜSELİK ANALİZLER

Tablo 8: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı bûselik eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	16	Şerif	Darb-ı Fetih	
2	117		Derv-i Kebîr	
3	161	Acemler	Sakîl	
4	262		Semâî	
5	263		Semâî	
6	334		Sakîl	Nazîre-i Sakîl-i Acemî
7	335	Kantemiroğlu	Derv-i Revân	
8	349		Muhammes	Feth-i Bağdat

(16)
BÛSELİK PEŞREV

Darb-ı Fetih

Şerîf

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Zeyl

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye hüseyinî perdesi üzerindeki uşşakla girilmiş bu perde üzerinde kalış yapılmış, çargâh perdesi üzerinde çargah çeşnisi işlendikten sonra bûselik dizisi ile karar sesi üzerine inilmiş, ardından nevâ üzerinde rast ile kalınmış ve hâne düğâh perdesi üzerinde bûselikli karar ile sona ermiştir. Mülâzime bölümünde rast perdesi üzerinde mâhur çeşnisi ile kalışlar yapılmış, ardından düğâh perdesi üzerindeki bûselikle seyre devam edilip, nevâ üzerinde rastlı kalışı mülâzime sonunda düğâh üzerinde bûselikli tam karar izlemiştir. İkinci hâneye nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile seyredilerek girilip muhayyer perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, nevâda rastlı kalışı bûselik dizisi ile karar sesi üzerine iniş izlemiştir ve diğer hânelerde de olduğu

gibi nevâda rastlı kalış ve dügâhta bûselikli tam karar ile hâne son bulmuştur. Zeyl bölümlünde uşşak çeşnisi ile hüseyinî perdesi üzerinde ısrarlı kalışlar yapılmış, rast perdesi üzerine mâhur çeşnisi ile inilmiş, dügâhta bûselikli kalışın ardından nevâda rast çeşnisi ile kalış yapıp bölüm dügâhta bûselikli tam karar ile sona ermiştir. Üçüncü hâneye hüseyinî perdesi ile girilip dügâh üzerine bûselik beşli ile düşülmüş, nevâda rastlı kalış, dügâhta bûselik beşlisi ve rastta mâhur çeşnisi ile kalışın ardından nevâda rast ve dügâhta bûselikli tam kararın gösterilmesi ile hâne son bulmuştur.

(117)
BÛSELİK PEŞREV

Devr-i kebîr

Anonim

1. Hâne
(a)

(b)

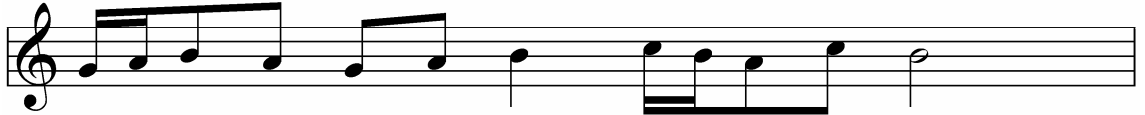
Mülâzime
(a)

(b)

(c)

2. Hâne
(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye düğâh perdesi üzerindeki bûselik beşlisi ile seyredilerek girilip hüseyinî perdesi üzerinde kalınmış ve hâne düğâh üzerinde bûselikli kalış ile sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, (b) bölümüne nevâ perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi ile girilip, düğâh perdesine bûselik çeşnisi ile inilmiş ve (c) bölümünde düğâh perdesi üzerinde bûselik beşlisi ile seyredilip bu perde üzerinde tam karar yapılmıştır. İkinci hâneye hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalış ile girilip ardından düğâh perdesi üzerine bûselik çeşnisi ile inilmiş, yine hüseyinî perdesinde uşşaklı kalınmış ve düğâh üzerinde bûselik çeşnisi ile kalış yapıp hâne son bulmuştur. Üçüncü hânedeki düğâh perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilip hüseyinî üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapılmış, bu çeşni ile düğâh üzerindeki bûselik beşlisi birleştirilerek düğâh perdesi üzerine inilmiş ve düğâh perdesi üzerinde tam karar ile hâne sona ermiştir.

(161)

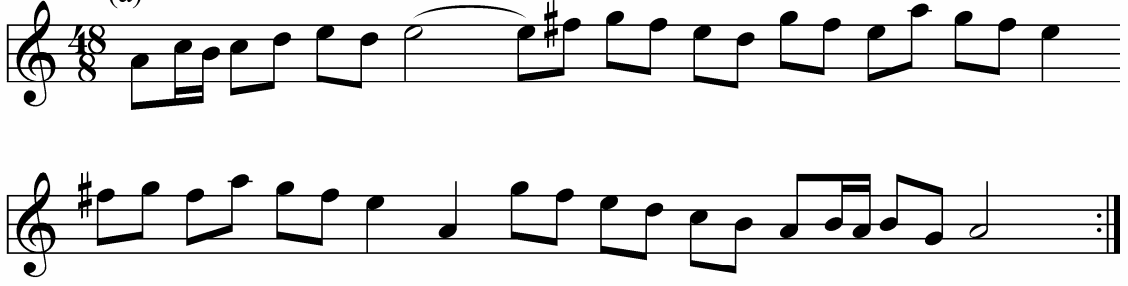
BÛSELİK PEŞREV

Sakîl

Acemler

1. Hâne

(a)

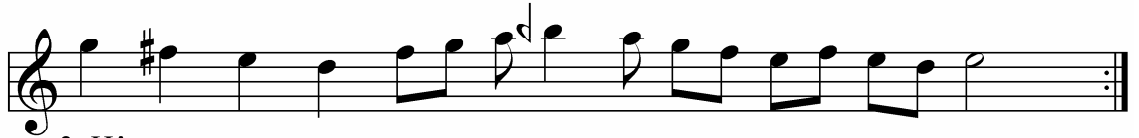
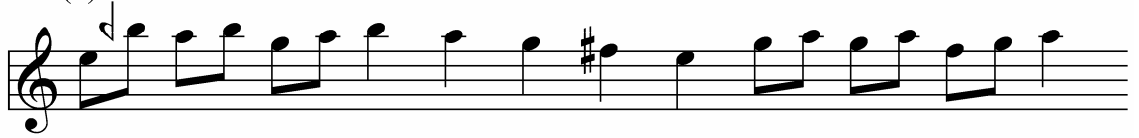

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, nevâ üzerinde rastlı kısa bir kalışın ardından hüseyinî üzerindeki uşşak ve düğâh üzerindeki bûselik beşlileri birleştirilip dizi oluşturularak düğâh üzerinde bûselikli kalışla hâne son bulmuştur. Mülâzime bölümüne çargâh perdesi üzerinde çargâhlı küçük kalışlar ile girilip (a) bölümü sonunda hüseyinîde uşşak dörtlüsü ve düğâhta bûselik beşlisi birleştirilerek düğâh perdesine inilmiştir. (b) bölümünde ise girişte hüseyinî üzerinde

uşşak ve nevâ üzerindeki rast çeşnileri işlenip düğâh üzerinde bûselikli kalış yapılmış ve (a) bölümünün sonu gibi mülâzime bölümü son bulmuştur. Teslim bölümü aynen mülâzimenin (a) bölümü gibidir. İkinci hâneye rast üzerinde mahur çeşnili ile girilip ardından hüseyinî üzerindeki uşşak da kullanılarak tiz durağa doğru seyredilmiş (a) bölümü sonunda hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. (b) bölümünde de hüseyinî üzerindeki uşşaklı kalışlara devam edilmiştir. Üçüncü hânde muhayyer ve hüseyinî perdeleri üzerindeki uşşak çeşnileri kullanılmış (a) bölümü sonunda hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, (b) bölümü sonunda ise düğâh perdesi üzerine bûselik dizisi ile düşölerek hâne sona ermiştir.

(262)
BÛSELİK SEMÂÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mûlâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye düğâh üzerindeki bûselik çeşnisi ile girilip ardından çıkıcı bir dizi ile (Hüseynî üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak) tiz durağa çıkılmış ve hâne düğâh üzerindeki bûselikli kalış ile son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümüne düğâh üzerindeki bûselik beşlisi ile kalış ile girilip ardından hüseyinî perdesi üzerindeki kürdî çeşnisi gösterilmiş, (b) bölümünde de düğâh üzerinde bûselik beşlisi ile seyre devam edilip bu şekilde mülâzime sona ermiştir. İkinci hânedeki muhayyer üzerindeki uşşak çeşnisi de gösterilerek hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, bûselik dizisi ile düğâh perdesi üzerine inilmiş ve düğâhta bûselikli karar ile hâne son bulmuştur. Üçüncü hânedeki karar sesi üzerindeki bûselik çeşnisi ile seyredilmiş ve düğâh üzerinde bûselikli tam karar ile hâne sona ermiştir.

(263)

BÛSELİK SEMÂÎ

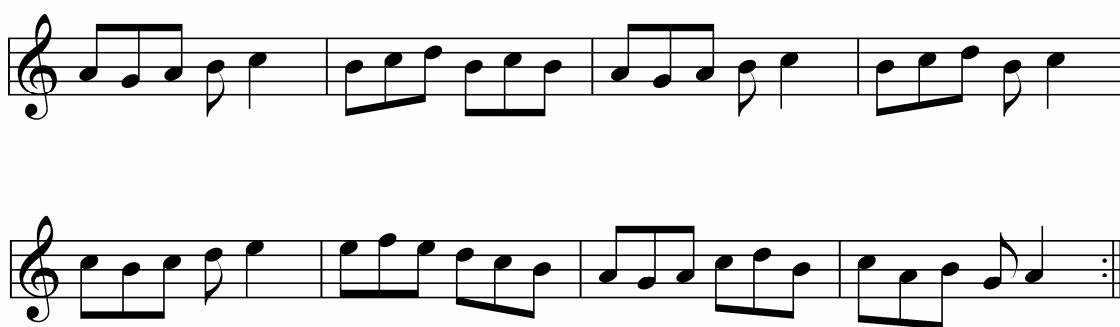
Semâî

Anonim

1. Hâne

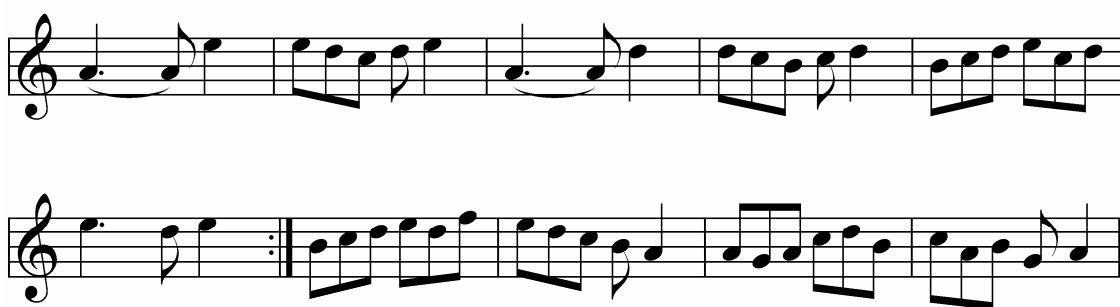
Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye hüseyinî perdesiyle girilip düğâh perdesi ile bu perde arasında bûselik beşlisi ile iniş çıkışlar yapılmış ve hâne düğâh üzerinde bûselikli karar ile son bulmuştur. Mülâzime bölümünde çargâh perdesi üzerinde ısrar edilmiş ardından çargâh çeşnisi kullanılmış ve düğâh üzerinde bûselikli kalış ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hâne rast perdesi üzerinden tiz durağa çıkışla başlamış tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi de gösterilerek hüseyinî üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapılmıştır ve hâne düğâh üzerinde bûselik çeşnisi ile karar verilerek son bulmuştur. Üçüncü hânedeki hüseyinî perdesinde duruşlar yapıp düğâh üzerine bûselik beşlisi ile inilmiş ve düğâhta bûselikli kalış ile hâne sona ermiştir.

(334)

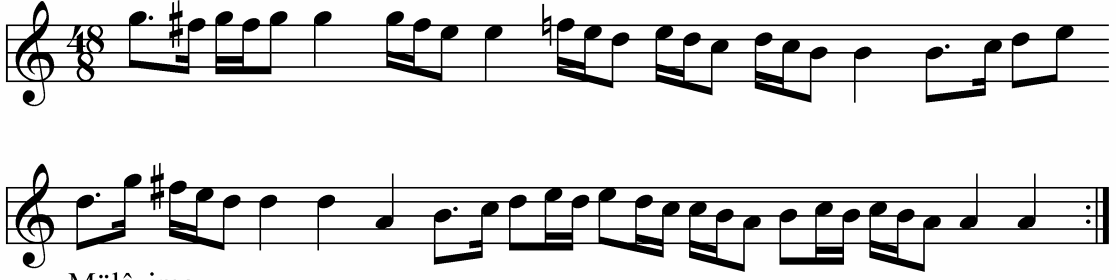
BÛSELİK PEŞREV

"Nazîre-i sakîl-i 'acemî"

Sakîl

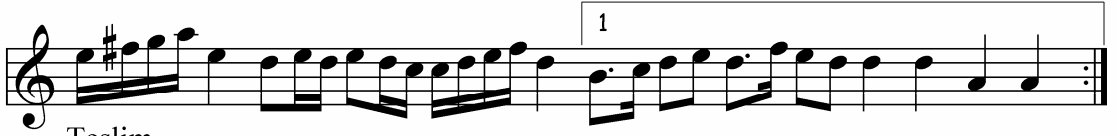
Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

Teslim

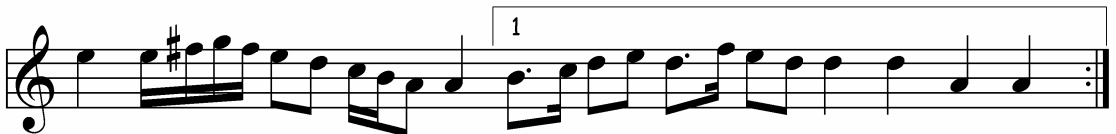

Teslim

2. Hâne

(a)

Teslim

2

(b)

1

Detailed description: This block contains the first four measures of a musical piece titled 'Teslim'. The notation is on a single staff in treble clef. Measure 1 starts with a repeat sign and a '2' above it, indicating a second ending. Measures 2 and 3 contain sixteenth-note patterns. Measure 4 ends with a repeat sign and a '1' above it, indicating a first ending.

Teslim

2

3. Hâne

(a)

Detailed description: This block contains measures 5 through 8. Measure 5 starts with a repeat sign and a '2' above it. Measure 6 is the start of a new section titled '3. Hâne'. Measure 7 is marked with '(a)'. Measure 8 ends with a repeat sign. The notation continues with sixteenth-note patterns.

Teslim

(b)

Detailed description: This block contains measures 9 through 12. Measure 9 is marked with '(b)'. The notation continues with sixteenth-note patterns across the four measures.

Teslim

Detailed description: This block contains the final two measures of the piece. Both measures consist of sixteenth-note patterns, with the final measure ending with a repeat sign.

Analiz: Birinci hâneye hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışla girilip, ardından acem perdesi kullanılarak bûselik perdesi üzerine çeşnisiz inilmiş, nevâ üzerinde rastlı kalışı hâne sonunda düğâh perdesi üzerine hüseyinî perdesinden bûselik beşlisi ile iniş izlemiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinî üzerinde uşşak ve nevâ üzerinde rastlı kalışlar yapılmış, ardından düğâh üzerine bûselik beşlisi ile inilerek kalış yapılmıştır. (b) bölümünde ise çargâhta pençgâhlı, hüseyinîde uşşaklı kalışlar yapıp düğâhta bûselikli kalış ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hâneye hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışla girilip bu çeşnide kullanılarak düğâh üzerine bûselik çeşnisi ile inilmiş, (a) bölümü düğâh üzerinde bûselikli kalışla son bulmuştur. (b) bölümünde ise muhayyer perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapıp, hüseyinî üzerindeki uşşakta gösterilmiş, düğâh üzerine bûselik çeşnisi ile inilmiş ve düğâh üzerinde bûselikli kalışla hâne sona ermiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde çargâh perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilip bölüm sonunda düğâh üzerinde bûselikli kalış yapılmış, (b) bölümünde ise hüseyinî üzerinde uşşaklı kalınıp, rast üzerindeki mâhur çeşnisi gösterilip, düğâh üzerinde bûselikli kalış yapılarak hâne sona ermiştir.

(335)
BÛSELİK PEŞREV

Devr-i revân

Kantemiroğlu

1. Hâne

Mûlâzime

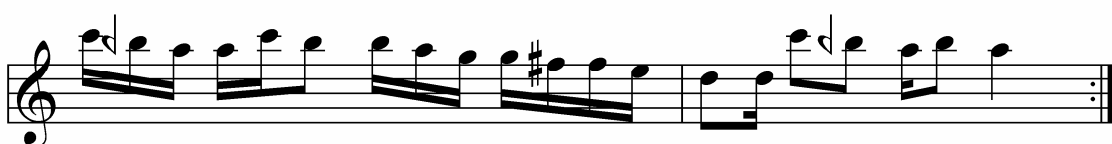
(b)

(c)

2. Hâne

Zeyl

3. Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Birinci hânede çargâh perdesi üzerendi ısrarlı kalışlar yapıp, düğâh üzerinde bûselikli kalış ile hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılırken nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisinin yedeni olan hicaz perdesi de gösterilmiştir, ardından muhayyer perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi de kullanılarak hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır, (b) bölümünde ise nevâ üzerinde bûselik, çargâhta çargâhlı kalışları düğâhta bûselikli kalış izlemiş, hüseyinî perdesinde uşşaklı kalışları düğâhta bûselikli tam karar izleyerek mülâzime son bulmuştur. İkinci hâneye tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak girilip nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiş, hüseyinî ve muhayyer perdeleri üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır. Zeyl bölümünde ise nevâ üzerinde rastlı kalışlar yapıp düğâhta bûselikli kalış ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde çargâh ve düğâh üzerinde bûselikli kalış yapılmış, (b) bölümünde de çargâh ve hüseyinî perdeleri üzerinde bûselik çeşnisi ile kalış yapıp, (c) bölümünde çargâhta çargâhlı kalış yapıp düğâhta bûselikli tam karar ile hâne sona ermiştir.

(349)

BÛSELİK PEŞREV

"Feth-i Bağdad"

Muhammes

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye hüseyinî perdesinden düğâh perdesine bûselik beşlisi ile inilerek girilmiş, hüseyinî üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak tiz durağa çıkılmış ve düğâhta bûselikli tam karar ile hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış yapıp düğâh üzerine bûselik çeşnisi ile inilmiş ve hüseyinî üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapılmış, (b) bölümünde düğâh perdesi üzerine bûselik dizisi kullanılarak inilmiş ve düğâh üzerinde bûselikli kalış yapılmış, (c) bölümünde ise çargâh ve bûselik perdeleri üzerinde ısrarlı duruşlar yapıp, düğâh üzerinde bûselik beşlisi ile kalış yapılarak mülâzime son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümüne nevâ üzerindeki rast çeşnisi ile girilip gerdâniye perdesinde kalınmış ve hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış ile hâne sona ermiştir.

C. BÜSELİK ANALİZ SONUÇLARI

1. Bûselik Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Seyre genellikle karar¹²⁵ (dügâh), güçlü¹²⁶ (hüseyînî) yada bu iki perde arasında bir perdeden¹²⁷ başlayan bûselik eserler genellikle önce dügâh üzerindeki bûselik çeşnisini göstererek seyretmiştir.

Dügâhta bûselik, hüseyînîde uşşak cinslerinin birleşmesiyle oluşan bûselik eserler, genellikle sade bir yapı ile karşımıza çıkmaktadır. En çok hüseyînîde uşşak ile yarım karar yapılan eserlerin en sık kullanılan asma kararları ise sırasıyla nevâda rast, çargâhta pençgâh, muhayyerde uşşak ve nevâda bûseliktir.

Genel olarak inici-çıkıcı bir şekilde seyreden eserlerin hepsi dügâhta bûselikli tam kararlar ve çoğu rastlı yedenle son bulmuştur. 335 numaralı Cantemir'e ait eserde ise zengûle perdesi yeden olarak kullanılmıştır. 16 numaralı ve 334 numaralı eserler yedensiz karar vermişlerdir.

Birinci hâne ve mülâzime bölümlerinde genişleme göstermeyen eserlerin, ikinci hâne ve üçüncü hânelerinde tizde en fazla tiz nevâ perdesine kadar çıkılmış ve muhayyerde uşşakla genişlenmiş, pestte ise genişleme olmamış, 16 numaralı eser dışında¹²⁸ en fazla rast perdesine kadar inilmiştir.

2. Cantemir'in Bûselik Makâmı Tarifi ile Bûselik Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir'in makâmı tarifi ile eserlerin özelliklerini karşılaştırdığımızda aralarında çok büyük farklılıklar olmadığını tespit ettik. Cantemir, makâmın dügâh perdesiyle seyre başladığını aktarmıştır ("*Hareket-i âğâzesini dügâh perdesinden şürû idüb....*") ama hüseyînî, çargâh ve gerdâniye perdeleriyle de seyre başlayan eserler olduğu görülmüştür. Bundan başka, Cantemir pestte yegâh perdesine kadar bir

¹²⁵ 16, 117, 161, 262 numaralı eserler.

¹²⁶ 263, 349 numaralı eserler.

¹²⁷ 335 numaralı eser.

¹²⁸ 16 numaralı eserin mülâzime bölümünde rastta mâhur çeşnisi gösterildikten sonra hüseyînî aşıranda nişâbur gösterilmiştir.

genişleme sahasından söz etmiştir ama yapılan analizlerde eserlerin pestte pek genişleme göstermediği tespit edilmiştir.

3.Analizi yapılan Bûselik Eserler ile Günümüzdeki Bûselik Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Cantemir dönemindeki bûselik makâmı düğâhta bûselik beşlisi ile hüseynde uşşak dörtlüsünün birleşiminden meydana gelmiş ve makam oldukça sade bir şekilde kullanılmıştır. Oysa günümüz nazariyâtçıları makâmın düğâhta bûselik beşlisi üzerine hüseynde kürdî yada hicaz dörtlünün eklenmesiyle oluştuğunu ifade etmektedirler. Buradan anlaşıyor ki Cantemir dönemindeki bûselik makâmı dizisi ile günümüzde kullanılan bûselik makâmı dizisi birbirinden farklıdır.

Cantemir dönemindeki eserlerin bazılarında iniş cazibesiyle evc perdesi acem perdesine dönüşmüşse de hüseyinî üzerinde bir kürdî çeşnisinin makâmın dizisini meydana getirdiği söylenemez. Zaten bu şekil asma kararlar da çok fazla görülmemiştir. Günümüzde kullanılan hüseyinî üzerindeki hicaz cinsine ise hiçbir eserde rastlanmamıştır.

Karar perdesi, güçlü perdesi ve seyre düğâh üzerinde bûselik gösterilerek başlanması, inici-çıkıcı bir seyir göstermesi ve İ. Hakkı Özkan'ın söz ettiği tizde genişleyip pestte genişleme göstermemesi, günümüz bûselik makâmı ile Cantemir dönemindeki bûselik makâmının ortak özellikleridir.

V. ECV MAKAMI

A. EVC MAKAM TARİFLERİ

Günümüz nazariyât kitaplarında eviç ismiyle yazılan makam eski kaynaklarda evc olarak yer almaktadır. Kantemiroğlu Edvârî'nda da makam evc olarak yazıldığı için biz çalışmamızda makâmın ismini evc olarak kullanmayı uygun gördük.

Evc eski kaynaklarda bir makam olarak değil, şube¹²⁹ ya da terkîb¹³⁰ olarak karşımıza çıkmaktadır. Hafız Post ve Eyyubi Ebubekir Ağa'nın güfte mecmualarında evc makâmından bestelenmiş eserlerin güftelerine rastlanmakta¹³¹ ise de evc makâmının kesin olarak ne zaman makam sıfatıyla kullanılmaya başlandığı bilinmemektedir.

Evc makâmını ince sesli perdelerin makamları arasında sınıflandıran Cantemir, bu makam için şu tarifi vermiştir.

“Evc perdesi ırak perdesinin tizidir. Makâm-ı merkûm tiz perdeden âğâze idüb tamam perdeler ile gerek nermden tize gerek tizden nerme varsa üç perde ile kendüyi beyân idüb icra itmez, ol ecluden lâzım gelür ki gene tamam perdeler ile aşağı inüb, nermde sekizinci perdesi olan ırak perdesi varub, karar virmelidür ve bu denlü karar istirahati ile kendüyi icra ider ve eger kendü evc perdesinde karar kılsa ol zaman sırf tiz ırak olub evc makâmı icra olmaz idi.

Makâm-ı merkûm, hüseyinî perdesini ihrac idüb acem perdesi ile hareket eylemek ruhsatı vardır öyle ki cümle terkibâtını acem perdesinin içinde icra eylemek kadir olabilir. Bu sebebden, benim kıyâsında evc makâmının fasl-ı nağme-i mahsûsiyyesi ırak makamından tefrik olunur.”¹³²

Cantemir, makâmın tiz perdelerden seyre başladığını ve bu bölgede kalından inceye ya da inceden kalına doğru gezindikten sonra ırak perdesine inerek makâmın bu perdede karar vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Eğer makam evc perdesinde karar

¹²⁹ Murat Bardakçı, **Maragalı Abdülkadir**, İstanbul: Pan Yayıncılık, 1986 s.74

¹³⁰ Hakkı Tekin, “Lâdikli Mehmet Çelebi ve er-Risaletü'l Fethiyyesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi SBE, 1999), s.194

¹³¹ Kutluğ, s.272

¹³² Tura s.67

188

İsmail Hakkı Özkan evc ve ırak makamlarının dizileri arasında fark olmadığını ama iki makam arasında önemli farklar olduğunu ifade etmiş ve evc makâmının evc perdesi civarından seyre başladığını bu nedenle ırak perdesindeki segâh dörtlüsünün evc perdesi üzerinde de aynen kullanılarak bu bölgede bir seyir alanı oluşturduğunu aktarmıştır. Bununla beraber Özkan, “*Türk MüsİKİsİ Nazariyatı ve Usûlleri*” isimli eserinde evc makâmının, evcde segâh, nevâda rast, yerinde uşşak dizisi ve ırakta segâhın birbirlerine eklenmeleriyle oluştuğu bilgisine yer vermiştir.

EVC MAKAMI DİZİLERİ

evcde eksik segâh beşlisi

evcde eksik ferahnâk beşlisi

nevâda rast beşlisi

nevâda bûselik beşlisi

dügâhta uşşak

ırakda segâh dörtlüsü

yerinde inici uşşak-bayâtî dizisi

Makâmın güçlüsünün evc perdesi olduğunu bu perde üzerinde acem yedenli yarım karar yapılabileceğini ve makâmın durak perdesindeki yedeninin acem aşîran perdesi olduğunu ifade eden Özkan, makâmın asma karar perdeleri için ise şunları aktarmıştır.

“Nevâ perdesindeki rast çeşnisi çok az kullanılır, çünkü makam, ferahnâk makâmına benzeyebilir. Nim hicazda hicazlı kalınabilir. Ayrıca evc makâmı seyrinin

orta kısmına geçildiğinde yerinde uşşak makâmı dizisi vardır. Dolayısıyla nevâ perdesinde bûselik çeşniyle asma karar yapılabilir. Yerindeki uşşak dizisine evc perdesi yerine acem perdesi kullanılarak girilir. Evc seyri içinde yerindeki uşşak makâmı dizisini sağlam bir şekilde göstermek ve belli etmek gereklidir. Bu uşşak dizisi evc makâmının birçok asma karar perdelerinin gösterildiği dizidir. Yani uşşak makâmının asma karar perdeleri evc makâmının da asma karar perdeleridir.”

Makâmın genişlemesi hakkında ise, tiz tarafında evc perdesi üzerinde segâhla, pest tarafta ise yegâhta rast ve nadiren de kaba nim hicazda hicazla genişleme yapıldığı bilgilerini vermiştir.¹³⁷

¹³⁷ Özkan, s. 477, 478

B. EVC ANALİZLER

Tablo 9: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı evc eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	9	Acemler	Darb-ı Fetih	
2	131		Düyek	Çâk girîbân
3	132		Düyek	Meclis ârâ
4	133	Muzaffer	Devr-i Kebîr	
5	145	Zurnazen İbrahim	Hafif	Küçük hafif
6	146	Zâkir	Sakîl	
7	272	Solakzâde	Semâî	
8	273	Şerif Çelebi	Semâî	
9	328	Eyüplü Mehmet Çelebi	Devr-i Revân	

(9)
EVC PEŞREV

Darb-1 Fetih

Acemler

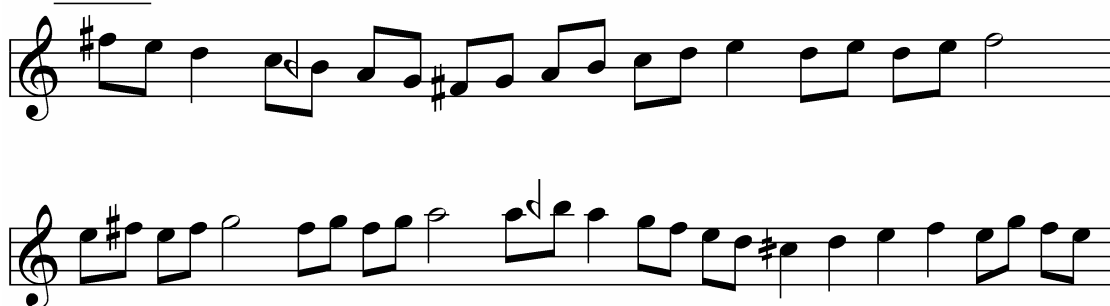
1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hâneye nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi yeden hicaz perdesi de kullanılarak gösterilmiş, ardından evc perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış, segâh perdesine ferahnâk beşlisi ile inilip ardından nevâ perdesi üzerinde yine rastlı kalış yapılmış ve ırak perdesi üzerinde segâhlı tam karar ile hâne son bulmuştur. Mülâzime bölümünde düğâh perdesi üzerinde uşşaklı ve ırak perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış ve mülâzime bu şekilde sona ermiştir. İkinci hâneye evc makam dizisi gösterilerek girilip karar sesine inilmiş ardından yine evc perdesine çıkılmış, muhayyer üzerindeki uşşak çeşnisi de kullanılıp ardından nevâ üzerindeki rast çeşnisi yedeniyle gösterilmiş ve ırakta segâhlı tam karar ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hânedeki düğâh perdesinde uşşaklı kalış yapıldıktan sonra ırakta segâhlı kalış yapılmış, ırak perdesi üzerindeki segâh çeşnisi ile seyredilip hâne sonunda ırakta segâhlı kalış yapılmıştır.

(131)
EVC PEŞREV
" Çâk girîbân"

Düyek

Anonim

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânenin girişinde nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş ardından evc perdesi üzerinde segâhlı kalış yapılmış ve hâne sonunda ırak perdesi üzerinde segâhlı karar verilerek hâne son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde evc perdesinde segâhlı kalışlar yapılmış ardından nevâ üzerine rast çeşnisi ile inilmiş, (b) bölümünde nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi bir perde üzerinde kalınmadan gösterilmiş ve çargâhta pençgâhlı kalınmış, (c) bölümünde düğâh üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. (d) bölümünde ırak perdesi üzerindeki segâh çeşnisi üzerinde durulmuş ve mülâzime sonunda bu çeşni ile ırakta tam karar verilmiştir. (e) bölümünde ise ırak perdesi üzerindeki segâh çeşnisi ile girilip düğâh üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, mülâzime sonuna kadar ırakta segâhlı kalışlara devam edilmiş ve mülâzime bu şekilde son bulmuştur. İkinci hâne evc perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış, ardından muhayyerde uşşaklı kalış yapılmış ve hâne evcde segâhlı kalış ile son bulmuştur. Üçüncü hâne ise ırak perdesindeki segâh çeşnisi ile seyredilmiş ve ırak üzerinde segâhlı tam karar ile hâne sona ermiştir.

(132)
EVC PEŞREV
" Meclis ârâ"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hâneye evc perdesindeki segâh çeşnisi ile girilmiş, nevâda rastlı kalış yapılmış, evcde segâhlı kalışlar yapılarak hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne de evcde segâh çeşnisi gösterilerek girilip ardından nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile yedeni hicaz perdesi de kullanılarak seyredilmiş, dügâhta uşşaklı kalış yapılmış ve ırakta segâhlı kalış ile bölüm sona ermiştir. (b) bölümüne dügâh üzerindeki uşşak çeşnisi ile girilmiş, rastta rast çeşnisi gösterilmiş, ırakta segâhlı kalış yapılmış, ırak üzerinden ırak çeşnisi ile tiz durağa çıkılmış ve tekrar karara evc dizisi ile inilmiş ve ırakta segâhlı kalış ile mülâzime son bulmuştur. İkinci hânedeki nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş ardından evcde segâhlı kalışlar yapılmış ve evcde segâhlı kalış yapılarak hâne son bulmuştur. Üçüncü hâneye nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilerek girilmiş, evc üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış ve hâne bu şekilde sona ermiştir.

(133)
EVC PEŞREV

Devr-i kebîr

Muzaffer

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

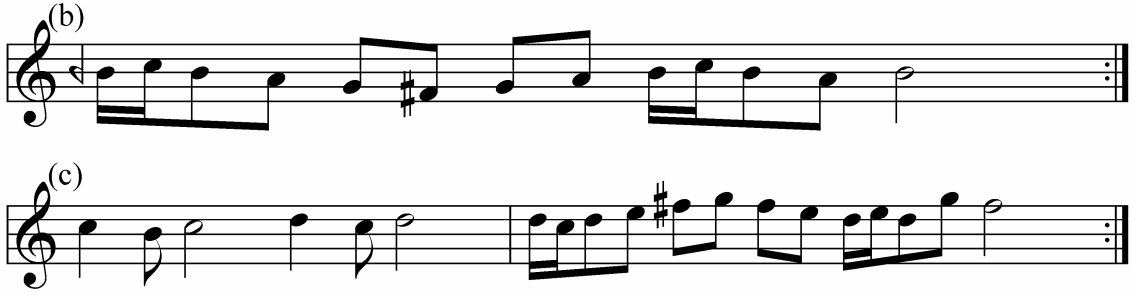
(b)

3. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hâneye nevâ üzerindeki rast çeşnisi gösterilerek girilip evc perdesinde segâhlı kalışlar yapılmıştır. Mülâzimeye evc perdesiyle girilip segâh perdesine ferahnâk beşlisi ile inilmiş, ardından ırak perdesinde segâhlı kalış yapılmış, (b) bölümünde düğâh üzerindeki uşşaklı kalışları ırakta segâhlı kalış izlemiş ve ırak perdesinden evce ırak dizisiyle çıkılmasının ardından ırakta segâhlı kalış yapılarak mülâzime son bulmuştur. İkinci hânedeki ırak perdesinden çıkıcı bir seyirle ırak makam dizisi kullanılarak evc perdesine kadar çıkılmış ve kalınmış, ardından nevâ üzerinde rastlı kalışlar yapıp hâne sonunda evc perdesinde segâhlı kalış yapılmıştır. Üçüncü hânedeki ise ırak ve segâhta segâhlı kalışları nevâdaki rast çeşnisi gösterilerek evc perdesinde segâhlı kalış izlemiştir.

(145)
EVC PEŞREV
"Küçük Hafif"

Hafif

Zurnazen İbrahim

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

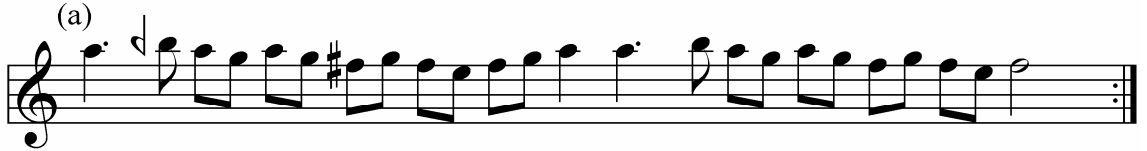

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Eserin birinci hânesine nevâdaki rast çeşnisi ve onun üçüncü derecesi olan evc perdesinde kalışlarla girilmiş, hüseyîde uşşaklı, nevâda rastlı kalışları hâne sonunda ırakta segâhlı kalış izlemiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde önce düğâh perdesi üzerinde kısa uşşaklı kalışlar yapıldıktan sonra ırak perdesinde segâhlı kalış yapılmış, (b) bölümünde de nevâ perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi de gösterilerek düğâh üzerinde uşşaklı kalınmış ve mülâzime ırakta segâhlı tam karar ile son bulmuştur. İkinci hâneye muhayyer perdesindeki uşşak çeşnisi gösterilerek girilip ardından evcde segâhlı kalış yapılmış, evc dizisi gösterilerek tiz muhayyer perdesinden ırak perdesine kadar inilmiş ve ırakta segâhlı tam karar ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hânedeki ise nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi yedeni ile birlikte kullanılmış ardından evcde segâhlı kalış yapılmış ve yine muhayyer perdesinden ırak üzerine evc dizisi ile inilip bu perde üzerinde tam karar verilmiştir.

(146)
EVC PEŞREV

Sakîl

Zâkir

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi de gösterilerek evc üzerinde segâhlı kalışlar yapılmıştır. Mülâzime bölümüne tiz durak civarından girilip inici bir seyirle evc dizisi ile karara kadar inilmiş daha sonra karar sesinden çıkıcı bir seyirle ırak dizisi ile tiz durağa çıkılıp kalış yapılmış, düğâh üzerinde uşşaklı kısa kalışların ardından ırak perdesinde segâhlı tam karar ile mülâzime son bulmuştur. İkinci

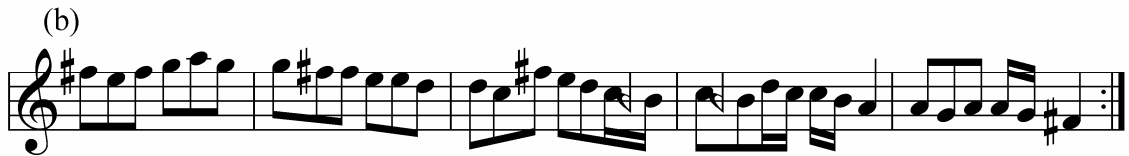
hânedede ırak makam dizisi kullanılarak seyre başlanıp ardından nevâ üzerinde rastlı kısa bir kalış yapılmış ve evc üzerinde segâhlı karar verilmiştir. Üçüncü hânedede sırasıyla gerdâniyede bûselik, muhayyerde uşşaklı kalışlar yapıp hâne evcde segâhlı kalışla son bulmuştur.

(272)
EVC SEMÂÎ

Semâî

Solakzâde

1. Hâne

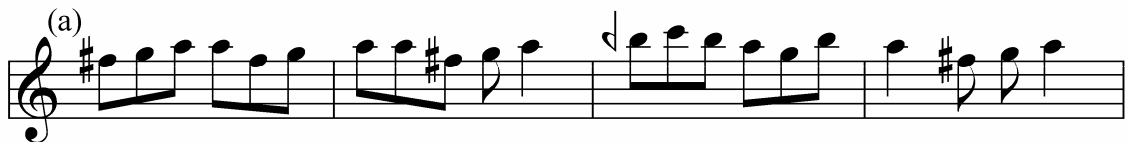
Mûlâzime

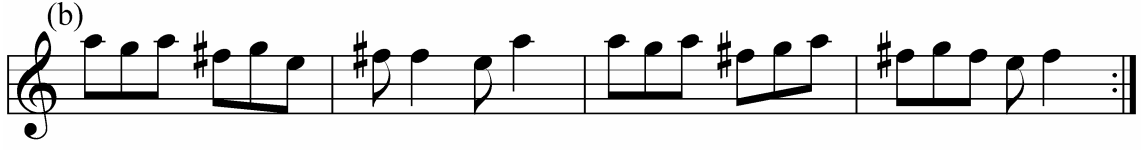

2. Hâne

3. Hâne

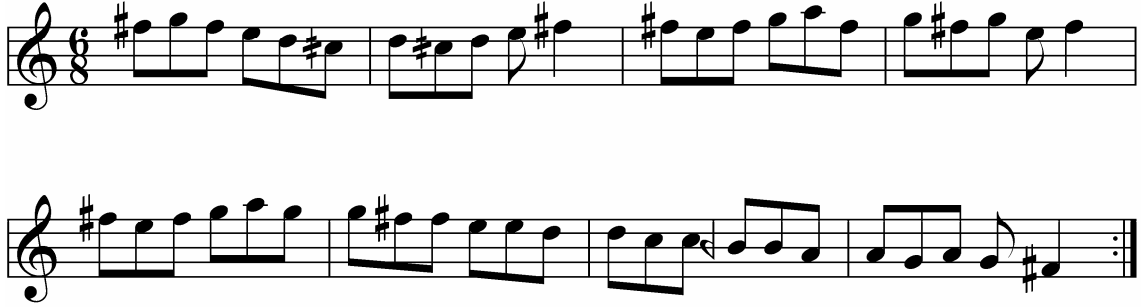
Analiz: Eserin birinci hânesinde nevâ perdesindeki rast çeşnisi de gösterilerek evcde segâhlı kalışlar yapılmış, dügâhta uşşaklı kalışı hâne sonunda ırakta segâhlı kalış izlemiştir. Mülâzime bölümüne karar sesi ile girilip çıkıcı bir seyir izlenmiş çargâhta kısa bir kalışı segâhta segâhlı bir kalış izlemiş ve mülâzime ırakta segâhlı tam karar ile son bulmuştur. İkinci hâneye dügâhta uşşaklı kalış ile girilip, ırak perdesinde ırak dizisi ile tiz durağa çıkılmış ve bu perdede segâhlı kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânedeki muhayyer perdesinde uşşaklı kalışlar yapılmış, evcde segâhlı kalışlar ile hâne sona ermiştir.

(273)
EVC SEMÂÎ

Semâî

Şerif Çelebi

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

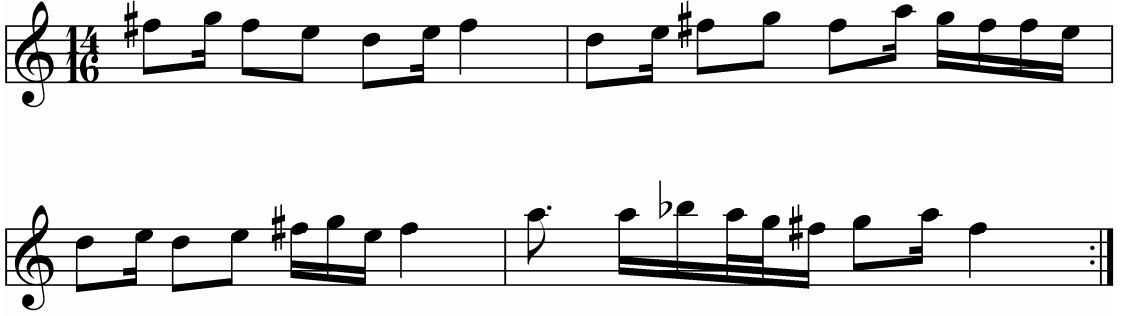
Analiz: Birinci hânede nevâ perdesinde rast çeşnisi de kullanılarak evcde segâhlı kalışlar yapılmış, ardından evc dizisi ile evc perdesinden ırak perdesine kadar inilmiş ve tam karar verilmiştir. Mülâzime bölümünde düğâhta uşşaklı kalışlar yapılmış ve ırakta segâhlı kalış ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hâneye nevâ perdesindeki rast gösterilerek evcde segâhlı kalışlar ile girilmiş, ardından muhayyer perdesinde uşşaklı kalış yapılmış ve evcde segâhlı kalış ile hâne son bulmuştur. Üçüncü hâneye muhayyer perdesinden girilip bu perdede uşşaklı kalışlar yapılmış ve gerdâniyede rastlı kalış ile hâne sona ermiştir.

(328)
EVC PEŞREV

Devr-i revân

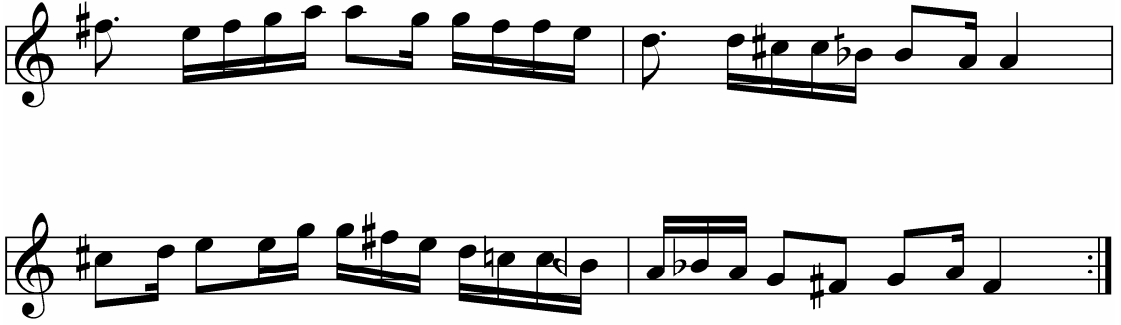
Eyüplü Mehmed Çelebi

1. Hâne

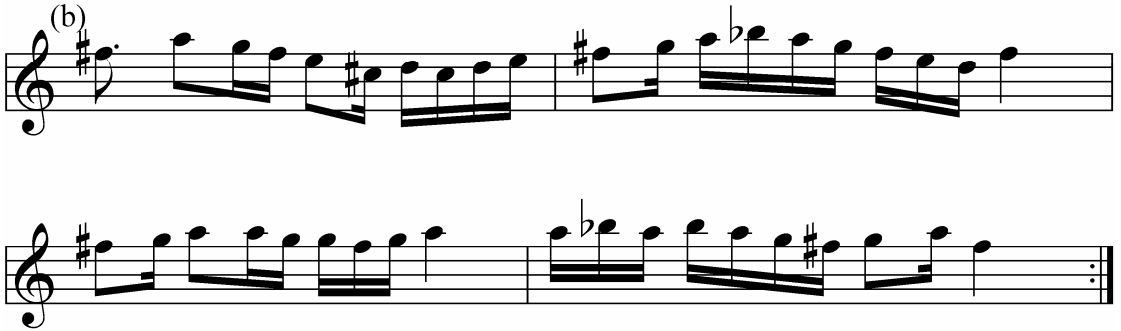

Mülâzime

(a)

(b)

Terkîbi- intikal

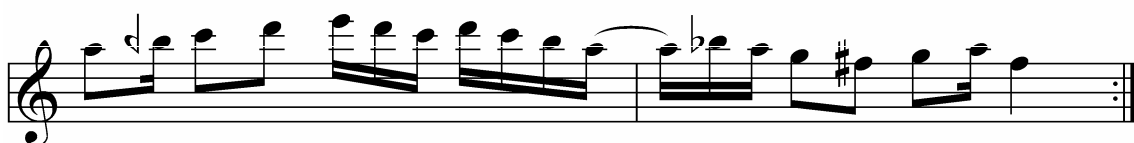
(c)

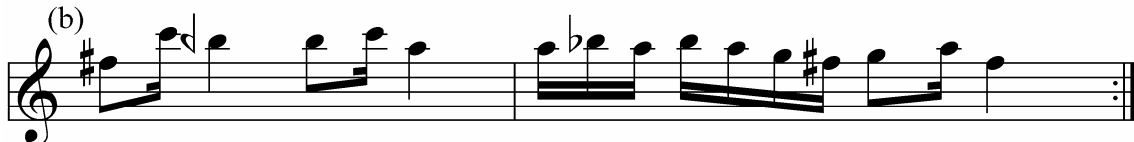

2. Hâne

(a)

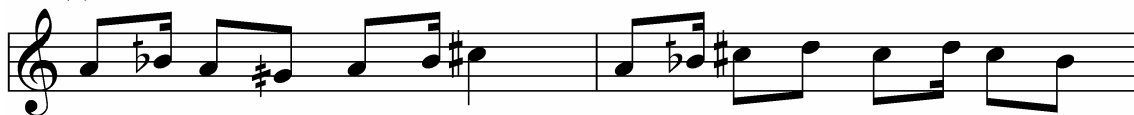

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Birinci hânede evc perdesinde segâhlî kalışlar yapılmıştır. Mülâzimeye evc perdesiyle girilip nevâ üzerine rast çeşnisi ile inilmiş, düğâh perdesinde hicazlı kalış yapılmış, (a) bölümü ırakta segâhlî kalış ile son bulmuştur (tiz bölgedeki sünbüle ve karar bölgesindeki kürdî perdeleri kullanılarak evcde ve ırakta yapılan segâhlî kalışlar bize râhatü'l ervâh makâmını hatırlatmaktadır). (b) bölümünde yine sünbüle perdesi kullanılarak yapılan evcde segâhlî kalışlar devam etmiştir. (c) bölümünde ise düğâhta uşşaklı kalışlar yapılmış ve ırakta segâhlî kalış ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hânede muhayyer perdesindeki kürdî ve uşşak çeşnileri gösterilmiş, ardından evcde segâhlî kalınmış, gerdâniyede rastlı kalışı hâne sonunda evcde segâhlî kalış izlemiştir. Üçüncü hânede hicaz makâmına geçilmiştir.

C. EVC ANALİZ SONUÇLARI

1. Evc Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Evc eserlerin çoğu ses vermeye evc perdesinden, nevâ üzerindeki rast çeşnisini göstererek başlamıştır. 131 ve 133 numaralı eserler ise çargâh ve nevâ perdeleriyle ses vermeye başlamış ama yine nevâdaki rast ile seyretmişlerdir. Makâmın karar perdesi irak güçlüsü ise evc perdesidir.

Irakta ve evcte segâh ile dügâhta uşşak cinslerinden mürekkep bir şekilde karşımıza çıkan evc makâmı sade bir şekilde kullanılmıştır. Irakta ve evcde segâhlı, dügâhta uşşaklı kalıpların sıkça yapıldığı eserlerde en fazla yapılan asma kararlar sırasıyla nevâda rast¹³⁸, muhayyerde uşşak¹³⁹, gerdâniyede rast¹⁴⁰ ile yapılmıştır. Bunların dışında 328 numaralı eserde dügâhta hicazlı kalıplar yapılarak râhatü'l-ervâh makâmını hatırlatan bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Yine bu eserin üçüncü hânesinde hicaz makâmına geçiş yapılmıştır.

Genel olarak inici bir yapıda seyreden eserlerin hepsi irak perdesinde segâh ile tam karar yaparak sona ermiştir. 272 numaralı eser¹⁴¹ dışında hiçbir eser kararda yeden kullanmamıştır.

Makâmın genişlemesine bakıldığında tizde muhayyerde uşşak ile yada nadiren gerdâniyede rast ile genişleyen makam pestte genişleme göstermemiştir. Yalnızca 132 numaralı eserde rastta rast çeşnisi gösterildikten sonra hüseyinî aşîran perdesine nişâbur ile inilmiştir.

2. Cantemir'in Evc Makâmı Tarifi ile Evc Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Analiz sonuçlarına bakıldığında makâmın seyre girişi ve kararı Cantemir'in tarifıyla aynıdır.

¹³⁸ 9, 131, 132, 133, 145, 146, 328 numaralı eserler.

¹³⁹ 131, 145, 146, 272, 273 numaralı eserler.

¹⁴⁰ 273, 328 numaralı eserler.

¹⁴¹ Hüseyinî aşîran perdesini yeden olarak kullanmış.

Cantemir, “*Makām-ı merkûm, hüseyinî perdesini ihrac idüb acem perdesi ile hareket eylemek ruhsatı vardır...*” sözleri ile başlayıp devam eden cümlesinde evc makâmının ırak makâmından farkını makâmın hüseyinî perdesini bırakıp acem perdesini kullanma ruhsatı olması ile açıklamaktadır. Fakat yapılan analizlerin -145 numaralı eserin mülâzimesinin (a) bölümündeki kısa acem hariç- hiçbirinde sözünü ettiği durumla karşılaşılmamıştır.

3. Analizi yapılan Evc Eserler ile Günümüzdeki Evc Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Günümüz evc makâmı tariflerinde ortak olarak ifade edilen evc perdesi üzerinde segâhla seyre başlama, nevâ üzerinde rast, düğâh üzerinde uşşak ve ırak üzerinde segâhlı kalırlardan oluşan evc makâmı anlayışı, analizi yapılan eserlerde de aynen görülmüştür. Yalnızca tizde ve pestte yeden olarak acem ve acem aşîran perdelerinin kullanımı ve iniş cazibesıyla nevâ perdesinde bûselik çeşnisi gösterilmesi bakımından günümüz evc makâmı ile farklılık arz etmektedir.

VI. HÜSEYNÎ MAKÂMI

A. HÜSEYNÎ MAKAM TARİFLERİ

Safıyyüddin'den bu yana on iki ana makam arasında yer verilmiş olan hüseyinî makâmının, Safıyyüddin'den öncede bilindiği folklorumuzda ve folklor tarihimizde açıkça görülür. Hüseyinî makâmı Orta Asya, İran, Irak, Azerbaycan ve Anadolu'da halk ezgilerinde kullanılan ve çok sevilen bir makamdır.¹⁴²

Türk halk mûsikîsinde çok sevilen hüseyinî makâmından, saz şairleri tarafından, kırık hava ve uzun hava türlerinde olmak üzere çok eser bestelenmiştir. hüseyinî makâmı Türk halk mûsikîsinde asıl adı ile değil, genel anlamda kullanılan kerem adıyla şöhret bulmuş ve tanınmıştır.¹⁴³

Cantemir, edvârında hüseyinî makâmı için tam perdelerin makamları arasında, üstünlüğü ve sözü geçerliliği ile mühim bir yer tutar ve benim gözümde, öteki bütün makamlardan daha yüce, üstün, değerli, azametli ve büyüktür demiş ve makâmı aşağıdaki gibi tarif etmiştir.

“Tarif-i makamât kanunı üzre düğâh perdesinden hareket-i âğâzesini şürû idüb, segâh, çargâh, nevâ perdeleri ile çıkub, kendü perdesinde kendüyi icra ider ve gine tamam perdeler ile inüb düğâh perdesinde karar ü istirahat ider. Yegâh perdesinden tiz hüseyinî perdesine dek hükmi vardır ve cümle sair makamâtı ve terkibatı kendüye tabi itdirir.”¹⁴⁴

Cantemir hüseyinî makâmının düğâh perdesinden başlayarak sırayla düğâh, segâh, çargâh ve nevâ perdelerinden geçip kendi perdesi olan hüseyinî perdesinde kendini gösterdikten sonra yine tam perdelerle inip düğâh perdesinde karar verdiğini söylemiştir. Cantemir burada hüseyinî beşlisinin üzerinde önemle durmakta ve seyrini bu beşli üzerinden tarif etmektedir. Makâmın genişliği konusunda da, yegâhtan tiz hüseyinîye kadar bir genişleme bölgesi olduğuna işaret etmektedir.

¹⁴² Kutluğ, s.170 -521

¹⁴³ Kutluğ, s.521

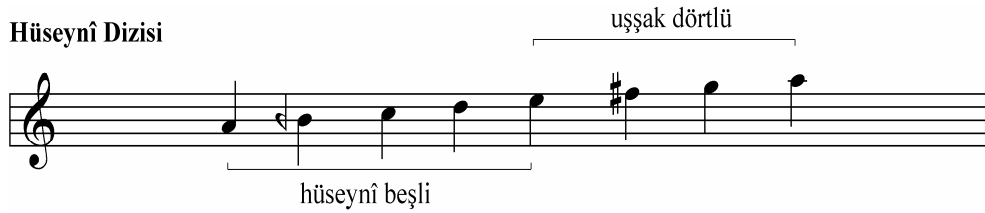
¹⁴⁴ Tura, s.63

Osman Dede'nin *Rabt-ı Tabirat-ı Mûsikî* isimli eserinde on iki makamdan altıncısı olan hüseyinî'nin tarifi verilmemiştir.

Arel-Ezgi Sistemi'nde hüseyinî makâmının kararı dügâh perdesidir. Çıkıcı olan makâmın dizisi dügâhta bir hüseyinî beşliye hüseyinîde bir uşşak dörtlünün eklenmesiyle oluşmaktadır. Dizideki perdelerin isimleri pestten tize doğru dügâh, Segâh, çargâh, nevâ, hüseyinî, evc, gerdaniye ve muhayyer olarak sıralanmıştır. Makâmın güçlüsü dizinin beşinci derecesi olan hüseyinî perdesidir. Nota yazılırken donanımına si için koma bemolü beşinci çizgideki fa için bir bakiye diyezi yazılır.¹⁴⁵

Dr. Suphi Ezgi Makâmın seyri için *“Sâit olduğu zaman evvelâ, pestteki hüseyinî beşlisindeki durak ve ya güçlüden başlar, onda seyrederek güçlü ve ya durakta muvakkat kalır, sonra tiz taraftaki uşşak dörtlüsünde dahi gezinerek karargâhta durur; eğer makam nazil ise tiz taraftaki uşşak dörtlüsünden başlar, güçlüde asma kalır ve sonra hüseyinî beşlisi ile karargâhta durur.”* açıklamasını yapmıştır.

Arel-Ezgi Sistemi'ne göre hüseyinî dizisi;

Töre-Karadeniz Sistemi'ne göre hüseyinî makâmı çoğunlukla nevâ ve hüseyinî perdelerinden seyre başlar ve dügâh perdesinde karar verir. Bu sistemde makâmın dizisi ve seyri şöyle açıklanmıştır.

“Bu makam gerek çıkış ve gerek inişte aynen uşşak makâmının ıskalalarını kullanır. Nota yazılırken eserin baş tarafına eviç perdesine mahsus olan diyez işaretinin konulması, iniş ıskalasındaki uşşak perdesine mahsus olan bemol

¹⁴⁵ Ezgi, s.94, 95; Arel s.20

işaretinin ise yeri geldikçe gösterilmesi en uygun şekildir. Bununla beraber bir kısım eserlerin baş tarafına hiçbir işaret konulmadığı ve arızaların eserin arasında yeri geldikçe gösterildiği de olur. Bu şekilde yazmakta da mahzur yoktur.

Çoğunlukla nevâ ve hüseyinî perdelerinden, bazen da muhayyer veya ıskalanın uygun başka bir perdesinden terennüme başlar. Hüseyinî perdesini ısrarlı bir şekilde kullanıp bu perde üzerinde duruşlar yaparak çıkış ıskalasındaki perdelerle tize doğru seyrederken nağmelerin icabına göre tiz segâh ve hattâ tiz nevâ perdesine kadar yükseldikten sonra, aynı şekilde tekrar hüseyinî perdesine iner ve burada yaptığı duruştan sonra bu defa eviç yerine acem perdesi kullanarak iniş ıskalasındaki perdelerle uşşak makâmı gibi karar verir. Bazı bestekârlar arada hicaz ve kürdî perdeleri de kullanmışlarsa da bu şekil, makâmın aslî seyir şartlarından değildir. Makâmın hususî çeşnisi hüseyinî perdesini ısrarlı şekilde fazla kullanmak ve inişte uşşak makâmı gibi eviç yerine acem, segâh yerine uşşak perdesi kullanarak düğâh perdesinde karar vermek suretiyle meydana gelir.”

İsmail Hakkı Özkan hüseyinî makâmının düğâhta karar veren inici-çıkıcı bir makam olduğunu, makâmın dizisinin ise düğâhta hüseyinî beşliye hüseyinîde uşşak dörtlünün eklenmesiyle oluştuğunu aktarmıştır. İnici nağmelerde evc perdesinin acem perdesine dönüşebileceği açıklamasını yapan Özkan, bu yeni şekle acemli hüseyinî dizisi denildiği bilgisini vermiştir.

Güçlüsü hüseyinî, yedeni rast perdesi olan makâmın asma kararları, çargâhta çargâh ve pençgâh, segâhta segâh ve ferahnâk, nevâda rast ve bûselik çeşnili olarak yapılabilir.

Seyre güçlü perdesi civarından başlayan makam Pestten genişleme göstermezken tizde muhayyer perdesi üzerinde hüseyinî yada bûselik beşli ile genişlemektedir.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Özkan, s.179, 181

B. HÜSEYNÎ ANALİZLER

Tablo 10: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı hüseyinî eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	10		Darb-ı Fetih	Ciğer delen
2	11	Muzaffer	Darb-ı Fetih	
3	22	Harun Yahudi	Fahte	Küll-i Külliyyât
4	23	Kutb-i Nâyi	Fahte	Külliyat
5	24	Muzaffer	Fahte	Nazîre-i Külliyyat
6	25	Hasan Can	Düyek	Şükûfe-zâr
7	26	Hasan Can	Düyek	Gülşen-i Râz
8	28	Solakzâde	Düyek	Baharistan
9	46	Şah Murad	Berevşan	
10	47		Berevşan	Berevşân-ı kebîr
11	48		Berevşan	Delikli
12	73	Şah Murad	Değişme	
13	74	Şah Murad	Düyek	
14	76	Muzaffer	Çenber	
15	77	Melik Can	Çenber	
16	78	Şah Kulu	Sakîl	
17	79	Ferruh	Sakîl	
18	80		Sakîl	Nazire-i Sâkil-i Ferruh
19	82		Muhammes	Büyük Muhammes
20	83	Kul Mehmet	Düyek	
21	84(a-b)		Düyek	Âşık
22	85		Düyek	Cihan-ârâ
23	86		Düyek	Kız düyek'i
24	87	Hasan Can	Düyek	
25	88		Düyek	Mevc-i Deryâ
26	89	Ağa Rıza	Sakîl	
27	90		Düyek	Nazîre-i şükûfe-zâr
28	164	Şah Murad	Düyek	Tozkoparan
29	171	Acemler	Devr-i Revân	
30	172	Hindî	Devr-i Revân	
31	173	Muzaffer	Zencir	

32	184		Düyek	Ma'suk
33	188	Tatar Han	Zencir	Büyük zencir
34	196	Kul Mehmet	Düyek	Küçük
35	197		Düyek	Feryâd-ı Yusuf
36	198		Sakîl	Subh-i Seher
37	212	İbrahim Ağa	Fahte	
38	221		Muhammes	Hezâr Dinâr
39	222	Derviş Mustafa	Hâvi	
40	224	Hacı Kasım	Hafîf	Süleymannâme
41	225	Edirneli Mehmet Çelebi	Hafîf	Rakkas
42	226		Fahte	Fahte-i kebîr
43	234	Kul Mehmet	Devr-i Kebîr	
44	267		(Aksak) Semâî	
45	268	Baba Mest	(Aksak) Semâî	
46	296		Fahte	Küll-i Külliyyat
47	311		Fahte	Tûtî Fahtesi
48	314		Düyek	Nazîre-i Gamzekâr
49	316	Osman Paşa	Muhammes	Küçük Muhammes
50	320	Torlak Neyzen	Evsat	
51	322	Mir-i Bağdat	Devr-i Kebîr	
52	327		Düyek	Gamze-kâr

(10)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Ciğer Delen"

Darb-ı fetih

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Zeyl

3. Hâne

serbend

Analiz: Birinci hâneye hüseyinî dizisi üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilerek girilmiş, daha sonra hüseyinî makam dizisi inici olarak kullanılıp düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapılmıştır. Bunu müteakiben nevâ perdesi üzerinde rastlı, hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalınıp, acem perdesi kullanılarak çargâh perdesi üzerinde çargâhlı asma kalış yapılmıştır. Hüseyinî dizisinin gösterilmesinin ardından pest bölgeye doğru yegâh üzerindeki rast çeşnisi ile genişlemenin sadece irak perdesine kadar olan bölümü gösterilip düğâh üzerinde uşşaklı kalışla hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümüne makâmın güçlü sesi olan hüseyinî perdesi üzerinden girilmiş ve düğâh perdesi üzerine hüseyinî çeşnisi ile düşüldükten sonra yine hüseyinî perdesi üzerine çıkılmıştır. Çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kalışları müteakiben mülâzime yerinde uşşak çeşnisi ile karar vermiştir. İkinci hâneye nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi gösterilerek girilmiş, tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisinin kullanılmasının ardından, hüseyinî perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi üzerinde durulmuş ve hâne düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnisi ile kalınarak bitmiştir. Zeyl bölümünde nevâ üzerinde rastlı kalışlar yapılmış, düğâh makam dizisi inici olarak gösterilip düğâh perdesi üzerine düşülmüş, bu perde üzerinden hüseyinî makam dizisi çıkıcı olarak kullanılıp muhayyer perdesi üzerine çıkılıp aynı dizi ile yine karar perdesi üzerine inilmiş ve bölüm düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hâneye çıkıcı hüseyinî dizisi ile girilmiş, muhayyer ve hüseyinî perdeleri üzerinde uşşak çeşnisi ile kalışlar yapılmış ve hâne yerinde hüseyinî dizisi ile son bulmuştur. Serbend bölümüne karar perdesi üzerinden güçlü üzerine atlayarak girilip, nevâ perdesi üzerinde bûselikli kalış yapılmış, düğâh üzerinde uşşak çeşnisinin gösterilmesin müteakip bölüm inici hüseyinî dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerinde tam karar ile sona ermiştir.

(11)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Darb-ı fetih

Muzaffer

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Zeyl

3. Hâne

serbend

Analiz: Bieinci hâneye güçlü üzerine çıkışla girilmiş, inici hüseyinî dizisi ile düğâh perdesi üzerine, ardından hüseyinî aşîran perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile düşülmüş, hüseyinî perdesinin üzerinde uşşaklı kalışların ardından inici hüseyinî dizisi ile düğâh perdesi üzerine düşülüp hâne bu perde üzerinde uşşaklı kararla son bulmuştur. Mülâzime bölümüne hüseyinî perdesinde uşşak çeşnili kalışla girilip, düğâh perdesi üzerine inici necid hüseyinî dizisi ile düşülmüş, aynı perde üzerinde hüseyinî çeşnili de kalındıktan sonra, güçlü perdesi üzerinde ısrar edilmiş ve hâne düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnili ile kalınarak son ermiştir. İkinci hâneye muhayyer perdesi üzerinden girilmiş bu perde üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak, hüseyinî perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile düşülmüştür. Hâne girişteki yapı aynen kullanılarak hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalınarak son bulmuştur. Zeyl bölümünde hüseyinî makam dizisi sesleri üzerinde gezinilmiş, bölüm düğâh perdesi üzerinde kararla son bulmuştur. Üçüncü hânedeki hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalışlar yapılmıştır, daha sonra çargâh perdesi üzerinde çargâh çeşnisi sesleri kullanılmış, çıkıcı hüseyinî dizisinin gösterilmesini müteakiben hâne inici hüseyinî dizisi ile düğâh perdesi üzerinde tam karar verilerek son bulmuştur. Serbend bölümüne hüseyinî perdesi üzerinde ısrarlı kalışlar yapılarak girildikten sonra, nevâ perdesi üzerinde bûselikli ve çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kalışlar yapılmış ve hâne düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kararla sona ermiştir.

22 ve 23 numaralı eserlerde hüseyinî makâmı dışında birden çok makâma geçki yapıldığı için bu eserler analize dâhil edilmemiştir.

(24)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Nazire-i Külliyyat"

Fahte

Muzaffer

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

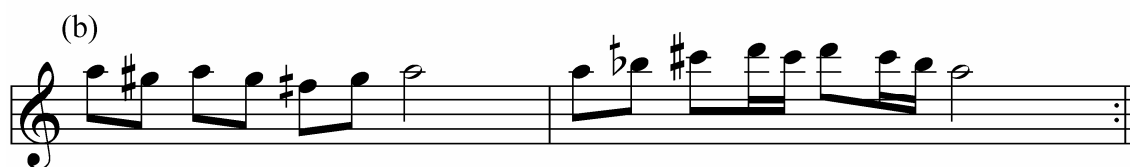
2. Hâne

(a)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye güçlü perdesi üzerine çıkışla girip, düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalınmış, hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışın ardından düğâh perdesi üzerine inici necid hüseyinî dizisi ile düşülmüştür. Hânenin (b) bölümünde ise nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi ile kalınmış, düğâh perdesi üzerine uşşaklı düşülmüştür ve nevâ makam dizisi gösterilmiştir. Hâne hüseyinî dizisinin gösterilmesi ile düğâh perdesi üzerinde hüseyinîli tam karar ile son bulmuştur. Mülâzime bölümüne düğâh perdesi üzerindeki hüseyinî çeşnisi çıkıcı olarak kullanılarak girilip hüseyinî perdesi üzerinde kalınmıştır, ardından nevâ perdesi üzerinde bûselik çeşnisi ile kalış yapıp (b) bölümü düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnisi ile karar verilmiştir. (c) bölümünde ise hüseyinî dizisi çıkıcı olarak kullanılmış, segâh perdesi üzerinde segâhlı kalış yapılmış ve mülâzime düğâh perdesi üzerinde hüseyinîli tam karar ile son bulmuştur. İkinci hâneye tiz durak üzerine karar perdesi üzerinden hüseyinî dizisi kullanılarak çıkıcı bir seyir ile başlanmış ve muhayyer üzerinde uşşak çeşnisi ile kalınmıştır. Hânenin (b) bölümünde de tiz durak üzerinde aynı çeşni ile gezinildikten sonra inici necid hüseyinî dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerine düşülmüş ve hâne karar sesi üzerinde hüseyinî çeşnisi ile son bulmuştur. Üçüncü hânenin (a) bölümünde yerinde uzzal makam dizisi gösterilip (b) bölümünde muhayyer perdesi üzerinde bûselik çeşnisi ile kalış yapılmış, (c) bölümünde hüseyinî üzerinde hicaz çeşnisi ve düğâh üzerinde hicaz çeşnisi ile kalışları müteakiben (d) bölümü segâh perdesinde segâhlı kalış ve düğâh perdesinde hüseyinîli kalış ile son bulmuştur.

(25)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Şükûfezâr"

Düyek

Hasan Can

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

(d)

(e)

2. Hâne

(a)

(b)

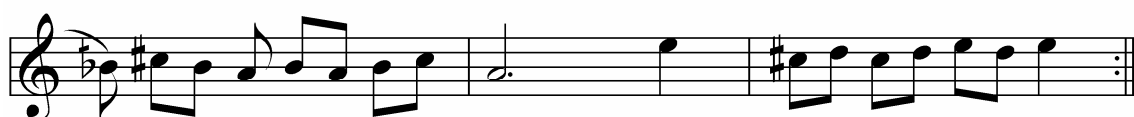

3. Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Birinci hâneye karar sesi üzerinden tiz durak üzerine çıkış ile girilip, yegâh perdesi üzerinde rast çeşnisi ile kalınmış, (a) bölümü düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalışla sona ermiştir. (b) bölümünde ise hüseyinî perdesi üzerindeki hicaz çeşnisi gösterilip kalış yapılmış ve hâne düğâh perdesi üzerinde sabâlî kalış ile son bulmuştur. Mülâzimeye hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalış ile başlanmış, (b) bölümünde bu perde üzerinden karar perdesi üzerine hüseyinî çeşnisi gösterilerek düşülmüştür. Karar perdesi üzerinden nevâ perdesi üzerine uşşak çeşnili çıkışların ardından hüseyinî perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilerek bölüm sona ermiştir. (d) bölümünde düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi üzerindeki seslerde gezinilmiş, nevâ perdesi üzerinde kalışlar yapılmış bölüm karar perdesinden güçlü perdesi üzerine çıkışla sona ermiştir. (e) bölümünde ise çıkıcı hüseyinî dizisi gösterilmiş ve mülâzime bölümü inici hüseyinî dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerinde tam karar ile son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümünde düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, ardından nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi ile kalışlar yapıp tiz durak üzerine çıkılmıştır. (b) bölümünde de nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilip hâne düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnili kalışla sona ermiştir. 3. Hânede uzal makam dizisi gösterilmiş düğâh perdesi üzerinde hicaz, hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır.

(26)

HÜSEYNÎ PEŞREV

"Gülşen-i Râz"

Düyek

Hasan Can

1. Hânc

Mülâzime

2. Hâne
(a)

(b)

3. Hâne
(a)

Analiz: Birinci hânede hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalışlar yapılmış, ardından acem perdesi kullanılarak necid hüseyinî dizisi ile inici bir seyir izlenip herhangi bir perde üzerinde kalınmamış ve hâne hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı yarım karar ile sona ermiştir. Mülâzimeye hüseyinî perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile girilip evc perdesi üzerinde segâhlı kısa bir kalış yapılmış, tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilip karar sesine hüseyinî dizisi inici olarak kullanılarak inilmiş, hüseyinî dizinin inici ve çıkıcı olarak kullanılmasından sonra hâne düğâh perdesi üzerinde uşşaklı tam karar ile son bulmuştur. İkinci hânede hüseyinî perdesi üzerinde kürdî, nevâ perdesi üzerinde bûselik ve çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kalışlar yapılmış, hâne gerdâniye perdesi üzerinde kalışla son bulmuştur. Üçüncü hânenin (a) bölümünde sırasıyla nevâ üzerinde rast, evc üzerinde segâh ve hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır. (b) bölümünde nevâ perdesi üzerinde bûselik çeşnisi ile kalış yapıldıktan sonra, hüseyinî aşîran makam dizisi hatırlatılarak hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı (düğâh perdesi üzerindeki bûselik çeşnisinin kullanılmasıyla) kalış yapılmıştır. (c) bölümünde de aynı yapı görülmüştür.

(28)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Baharistan"

Düyek

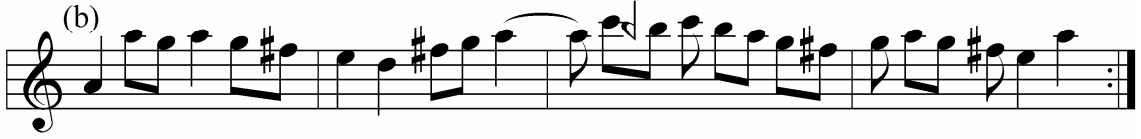
Solakzâde

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

(d)

2. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânenin (a) bölümüne hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalınarak başlanmış, ardından hüseyinî dizisi inici olarak kullanılarak karar sesi üzerine düşülmüştür. (b) bölümünde ise tiz durak üzerinde uşşaklı kalış yapıp, hâne tiz durak üzerinde son bulmuştur. Mülâzimenin (a), (b), (c) ve (d) bölümlerine tiz durak üzerinden girilmiş ve hüseyinî dizisi ile karar sesi üzerine düşülmüştür, bölüm karar sesi üzerinde uşşaklı tam ile son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümünde tiz durak üzerinde uşşaklı, (b) bölümünde hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapıldıktan sonra, (c) bölümünde tiz durak üzerinde seyredilip hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile karar verilmiş ve hâne son bulmuştur. Üçüncü hâne Nevâ perdesi üzerinde rastlı, hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapıldıktan sonra hâne evc perdesi üzerinde segâhlı kalışla sona ermiştir.

(46)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Berefşan

Şah Murad

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede hüseyî makam dizisi inici ev çıkıcı olarak kullanıldıktan sonra hâne düğâh perdesi üzerinde tam kararla son bulmuştur. Mülâzime bölümünde ise düğâh perdesi üzerindeki hüseyî dizisi kullanılıp bu perde üzerinde aynı çeşni ile tam karar verilmiştir. İkinci hâneye karar sesi üzerinden tiz durak üzerine doğru hüseyî makam dizisi kullanılarak çıkılmış ve muhayyer perdesi üzerinde uşşak çeşnisiyle kalınmış, hâne sonunda ise inici hüseyî dizisiyle tiz duruktan karar sesine inilmiş ve karar sesi üzerinde sabâ çeşnisi ile kûçek makâmı hatırlatılarak kalış yapılmıştır. Üçüncü hâneye düğâh perdesi üzerinde hicaz çeşnisi ile gezilerek ve bu perde üzerinde kalışla girilmiş, daha sonra çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kalınmış ve hâne düğâh üzerinde hüseyîli tam karar ile son bulmuştur.

(47)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Berefşân-ı kebîr"

Berefşan

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

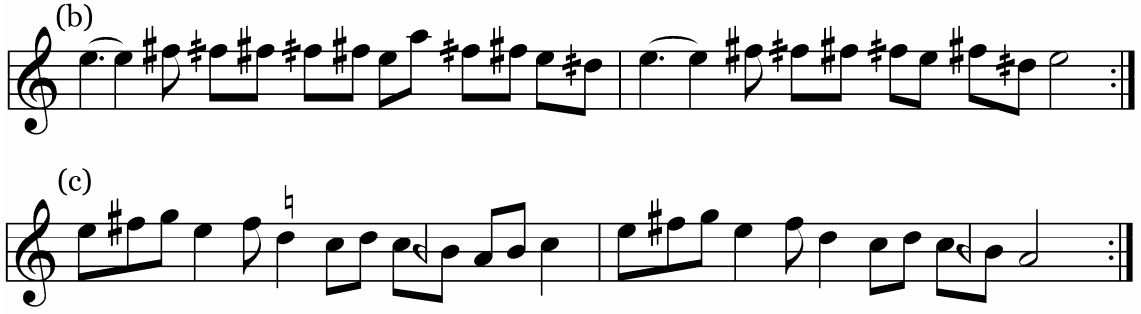

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye karar sesi üzerinden girildikten sonra gerdâniye perdesine çıkılmış bu perde üzerinden acem perdesi kullanılarak necid hüseyinî dizisi olarak düğâh perdesine inilmiş ve bu perde üzerinde hüseyinî çeşnili tam karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi sesleri üzerinde gezinilerek girilip, düğâh perdesinde uşşaklı kalış yapılmış, hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışın ardından bölüm hüseyinî çeşnisi ile düğâh üzerinde kalışla son bulmuştur. (b) bölümünde ise hüseyinî dizisi gösterilmiştir. Üçüncü hâneye hüseyinî perdesi üzerinde hicaz çeşnisi sesleri kullanılarak girilip nevâ perdesi üzerine nikriz çeşnisi ile düşülmüş, ardından muhayyer perdesi üzerine hicaz çeşnisi ile çıkılıp bu perde üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. (b) bölümünde hicaz perdesi üzerindeki hicaz çeşnisi kullanılıp bu perde üzerinde kalış yapılmış, (c) bölümünde ise mülâzimenin (b) bölümü aynen kullanılarak hâne bitmiştir.

(48)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"delikli"

Berefşan

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye güçlü perdesi üzerinden girilerek hüseyinî çeşnisi ile karar sesi üzerine inilmiş, ardından hüseyinî dizisi kullanılarak tiz durak üzerine çıkılmıştır. Hâne düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnisi ile kalınarak son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde uşşak çeşnisi ile düğâh perdesi üzerinde kalınmış, ardından hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnili yarım karar verilmiştir. (b) bölümünün girişinde nevâ perdesi üzerinde bûselik çeşnisi ile kalınmış, hüseyinî dizisi gösterilerek karar perdesi üzerine düşülmüş ve düğâh perdesinde hüseyinî çeşnili kalış ile bölüm bitmiştir. (c) bölümünde ise düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapılarak mülâzime son bulmuştur. İkinci hâneye tiz durak üzerinden girilmiş, hüseyinî dizisi inici ve çıkıcı olarak ard arda kullanılmış ve hâne düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnili tam kararla son bulmuştur. Üçüncü hâneye çıkıcı hüseyinî dizisi ile girilip tiz durak üzerinde uşşak çeşnili karar yapılmış, inici necid hüseyinî dizisi ile karara doğru seyredilip bu perde üzerinde uşşaklı tam karar verilmiştir.

(73)
HÜSEYNÎ PEŞREV

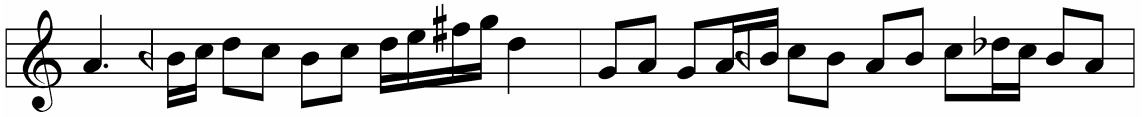
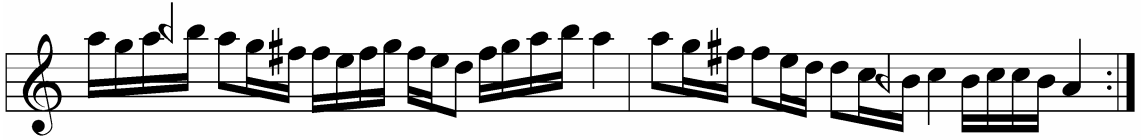
Değişme

Şah Murad

1. Hâne (Nim Sakil)

Mülâzime (Çenber)

2. Hâne (Fahte)

(a)

(b)

(c)

Three staves of musical notation for Hâne (Fahte). Staff (a) is in 10/8 time, staff (b) is in 8/8 time, and staff (c) is in 16/8 time. All staves are in treble clef and key of D major. Each staff ends with a repeat sign and a final double bar line.

3. Hâne (Bereşan)

(a)

(b)

(c)

(d)

Four staves of musical notation for Hâne (Bereşan). Staves (a) and (b) are in 16/8 time, staff (c) is in 16/8 time, and staff (d) is in 16/8 time. All staves are in treble clef and key of D major. Each staff ends with a repeat sign and a final double bar line.

4. Hâne (Semâî)

(a)

(b)

Two staves of musical notation for Hâne (Semâî). Staff (a) is in 6/8 time and staff (b) is in 6/8 time. Both staves are in treble clef and key of D major. Each staff ends with a repeat sign and a final double bar line.

Analiz: Birinci hâneye hüseyinî makam dizisi gösterilerek girilip düğâh perdesi üzerinde sabâ çeşni ile karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne tiz durak üzerinde uşşak çeşnili kalışla başlanmış, ardından hüseyinî dizisi inici olarak kullanılıp düğâh perdesinde kalış yapılmış, üynü perde üzerinde sabâ çeşnisi gösterildikten sonra, karar perdesi üzerinde hüseyinî çeşnili karar verilmiştir. (c) bölümünde rast üzerinde rast, hüseyinî üzerinde uşşak ve nevâda rastlı kalışlar yapıldıktan sonra düğâh perdesi üzerinde hüseyinîli tam karar ile mülâzime son bulmuştur. İkinci hânede muhayyer perdesi üzerinde uşşaklı, evc perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hâneye düğâh perdesi üzerinde hicaz çeşnisi gösterilerek girilmiş, aynı çeşni muhayyer perdesi üzerinde de kullanılmıştır. Hüseyinî perdesinde hicazlı ve nîm hicaz perdesinde çeşnisiz kalışların ardından hâne yerinde hicaz çeşnili karar ile son bulmuştur. Dördüncü hânenin dört bölümünde de düğâh perdesin üzerindeki hüseyinî çeşnisi üzerinde durulmuş ve hâne bu perde üzerinde uşşaklı tam karar ile sona ermiştir.

(74)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Düyek

Şah Murad

1. Hâne

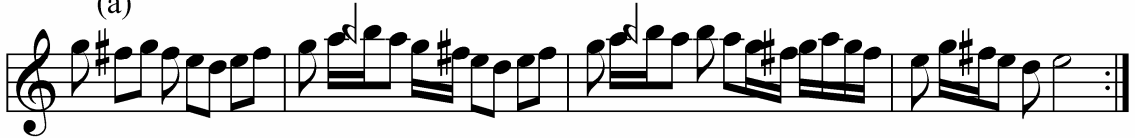

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

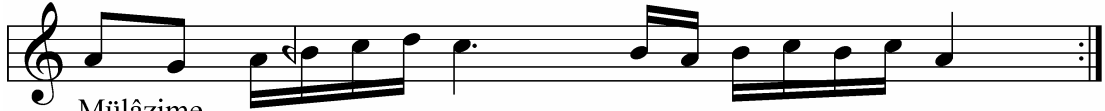
Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerindeki hüseyinî çeşnisi gösterilip, düğâh perdesi üzerindeki sabâ çeşnisi kullanılmış ve hâne yerinde uşşak çeşnili kalış ile son bulmuştur. Mülâzime bölümüne nevâ perdesi üzerinde bûselik ve düğâh üzerinde uşşak çeşnileri ile girilip, segâh perdesi üzerinde segâh, çargâh perdesi üzerinde çargâh çeşnili kısa kalışlar yapılmış, sabâ çeşnisi gösterilmiş ve düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışla mülâzime sona ermiştir. İkinci hânenin (a) bölümünde hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalınmıştır. (b) bölümünde ise nevâ perdesi üzerinde rast çeşnili kalışlar yapıp, segâh perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile kalınmış ve hâne düğâh perdesi üzerinde uşşaklı tam karar ile bitmiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde nevâ perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilip kalışlar yapılmıştır. (b) bölümüne hüseyinî dizisi inici olarak gösterilerek karara inişle girilip, segâh perdesi üzerinde segâh çeşnili kalınmış ve hâne düğâh üzerinde uşşaklı kararlar son bulmuştur.

(76)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Çenber

Muzaffer

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

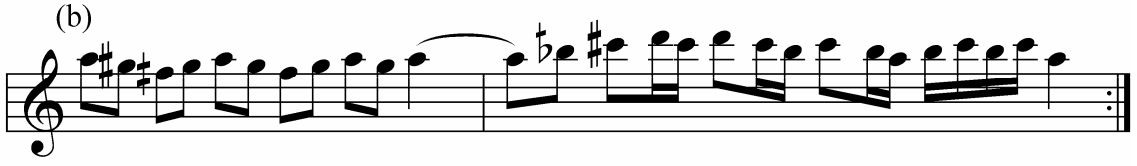
(b)

3. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hâneye düğâh üzerinden tiz durak üzerine hüseyinî dizisi ile çıkılarak girilmiş, ardından düğâh üzerinden uşşak çeşniyle hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde tiz durak üzerindeki uşşak çeşni gösterilip, rast çeşni ile nevâ perdesi üzerine düşülmüş ve düğâh üzerinde uşşak çeşni ile karar verilmiştir. (b) bölümünde de benzer yapı görülüp, (c) bölümünde ise düğâh üzerinde hüseyinîli tam karar yapılmıştır. İkinci hâneye rast perdesi üzerindeki rast çeşni gösterilerek girilip, düğâh üzerinde uşşakla kalınmış, ardından hüseyinî üzerindeki uşşak çeşni ile tiz durağa çıkılıp bu perde üzerinde uşşak çeşni ile kalınmıştır. Hânenin (b) bölümü ise evc perdesi üzerinde segâh çeşni ile kalınarak karar vermiştir. Üçüncü hânedeki düğâh ve muhayyer perdeleri üzerinde hicaz çeşni ile kalışlar yapıp, ardından düğâh perdesi üzerine zirgüle çeşni ile inilmiş, hâne düğâh üzerinde hüseyinîli tam karar ile sona ermiştir.

(77)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Çenber

Melik Can

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hâneye düğâh üzerinde hüseyinî üzerine çıkılarak girilip bu perde üzerinde uşşak çeşnisi ile kalınmış, ardından tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak pest bölgeye doğru inilip, segâh perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile kalınarak hâne sona ermiştir. İkinci hânenin girişinde hüseyinî dizisi inici olarak kullanılmış, ardından düğâh üzerinde uşşaklı kalışlar yapıp, çıkıcı hüseyinî dizisi gösterilmiş ve (a) bölümü düğâh üzerinde hüseyinî çeşnisi gösterilerek sona ermiştir. (b) bölümüne ise rast dizisi çıkıcı olarak kullanılarak girilip, segâh üzerinde yine segâhlı kalınmış, düğâh üzerinden çıkıcı hüseyinî dizisini hâne sonunda hüseyinî çeşnili tam karar izlemiştir. İkinci hâneye güçlü perdesi üzerinden girilip uşşak çeşnisi ile tiz durağa çıkılmış, tiz durak üzerinde uşşak çeşnisi ile kalınmıştır. (b) bölümünde ise tiz durak üzerinden inici hüseyinî dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerine kadar inilmiş ve hâne düğâh üzerinde hüseyinî çeşnili karar ile son bulmuştur. Üçüncü hânedeki ardı ardına rast ve hüseyinî dizileri kullanılıp, hüseyinî üzerinde uşşaklı kalınmış, nevâ üzerinde rast çeşnisinin gösterilmesini müteakiben karar sesi üzerinden yegâh üzerine rast çeşnisiyle inme izlemiş ve hâne düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnisi ile kalınarak sona ermiştir.

(78)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Sakîl

Şah Kulu

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

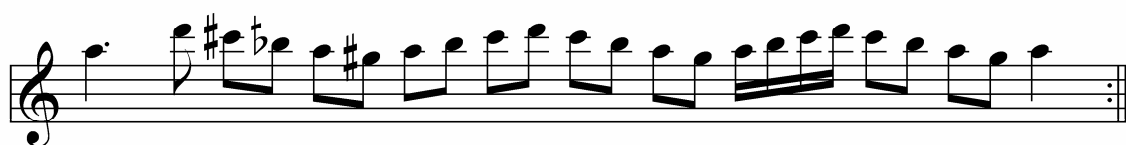

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

3. Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Birinci hânede güçlü perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilip ardından inici bir seyirle karar sesi üzerine düşülmüş ve hüseyinîli tam karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde segâh perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile kalınmış, ardından hüseyinî üzerinde uşşaklı yarım karar verilmiş, (b) bölümüne tiz durak üzerinden girilip nevâ perdesi üzerine rast çeşnisiyle inilmiş, necid hüseyinî dizisinin gösterilmesini, bölüm sonunda karar üzerinde hüseyinîli kalış izlemiştir. (c) bölümünde ise hüseyinî dizisi çıkıcı ve inici olarak kullanılıp, hâne düğâh üzerinde hüseyinîli kalışla son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümüne çıkıcı olarak zirgüle dizisi ile girilip, muhayyer üzerinde hicazlı kalınmış, (b) bölümünde de tiz durak üzerindeki bu çeşni kullanılıp, hüseyinî perdesinde hicaz çeşnisi ile kalış yapılmıştır. (c) bölümüne ise çargâh perdesi üzerindeki nikriz ile girilip, ardından hüseyinî üzerindeki uşşak gösterilmiş, düğâh perdesi üzerinde sabâ çeşnisi ile kalınıp kûçek makâmı hissettirilmiştir. Üçüncü hâneye ise rast perdesi üzerindeki mâhur çeşnisi ile girilip, düğâh üzerinde bûselik çeşnisi ile kalınmış, bunu gerdâniye üzerinde rastlı kalış izlemiş, hüseyinî üzerinde uşşaklı kalınıp, acem perdesi de kullanılarak düğâh üzerine düşülüp, hüseyinîli tam karar verilmiştir.

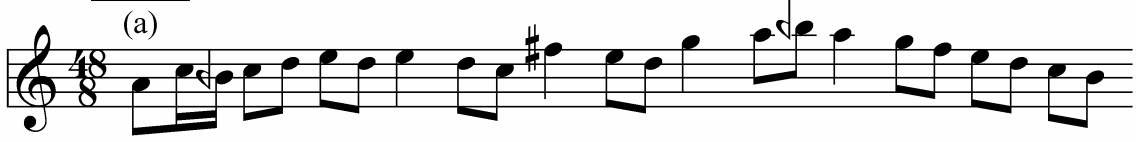
(79)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Sakîl

Ferruh

1. Hâne

(a)

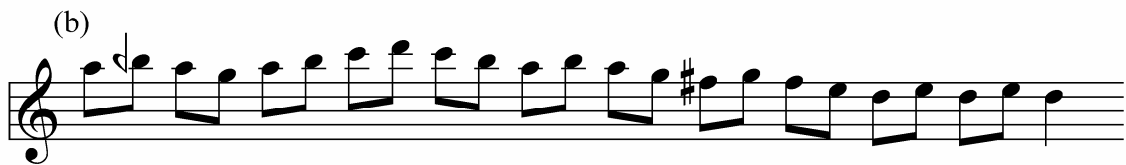
2. Hâne

(a)

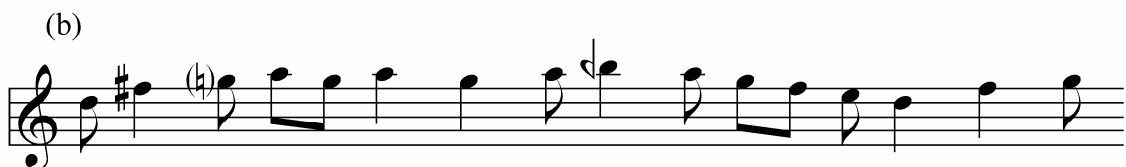

(b)

3. Hâne

(80)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Nazîre-i Sakîl-i Ferruh"

Sakîl

Anonim

1. Hâne

(a)

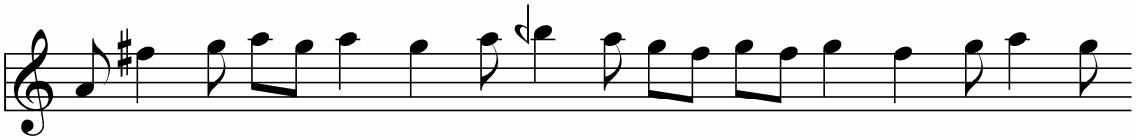
(b)

(c)

2. Hâne

3. Hâne

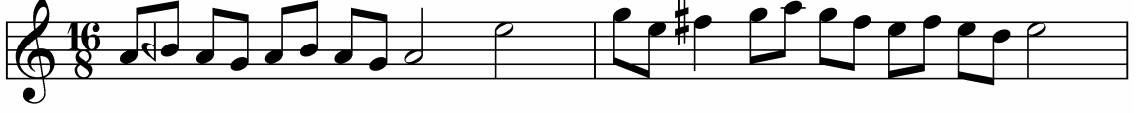
Analiz: Birinci hâneye düğâh perdesi üzerinden girilip hüseyinî çeşnisi ile hüseyinî perdesine çıkılmış, nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi gösterilip, uşşak çeşnisi ile düğâh perdesi üzerine inilmiş, (a) bölümü düğâh perdesi üzerinde hüseyinîlî kalışla sona ermiştir. (b) bölümünde nevâ üzerinde rastlı, segâh üzerinde segâhlî kalışlar yapıldıktan sonra, Hâne (c) bölümünde düğâh üzerinde hüseyinîli kalışlar yapılarak son bulmuştur. İkinci hânedeki tiz durak üzerinde uşşak çeşnisi ile gezinilip, hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışla hâne sona ermiştir. Üçüncü hânedeki ise düğâhtaki hicaz makam dizisi üzerinde seyredilmiştir.

(82)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Büyük Muhammes"

Muhammes

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

(d)

(e)

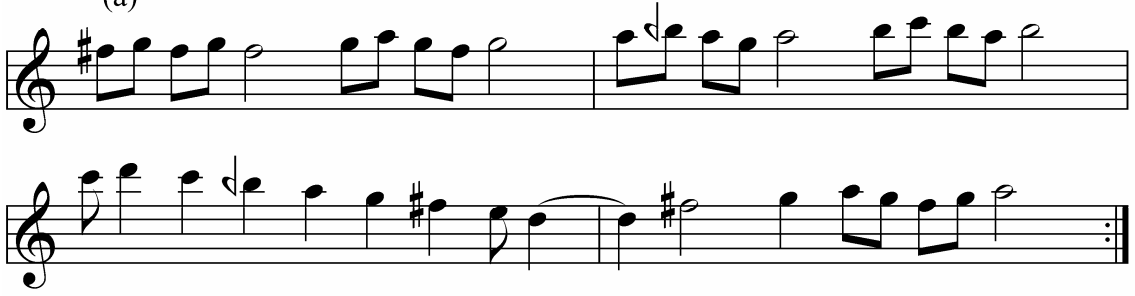

(f)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

(c)

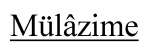

Analiz: Birinci hâneye düğâh üzerindeki uşşak çeşnisi ile girilip hemen ardından hüseyinî perdesine çıkılmış ve bu perde üzerinde uşşaklı kalış yapılmış ve hâne karar sesi üzerinde hüseyinî çeşnisi ile kalınarak son bulmuştur. Mülâzime bölümünde düğâh perdesi üzerindeki uşşak ve hüseyinî çeşnileri gösterilmiş, ardından hüseyinî ve düğâh üzerinde uşşak çeşnisi ile kalışlar yapılmış, (c) bölümünde necîd hüseyinî dizisinin gösterilmesini (d) bölümünde yine hüseyinî ve düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar izlemiştir. (e) bölümünde düğâh perdesi üzerinde sabâ çeşnisi ile kalınmış, (f) bölümünde hüseyinî üzerinde uşşaklı ve düğâh üzerinde hüseyinîli kalışlar yapılarak mülâzime son bulmuştur. İkinci hânedeyse sırasıyla evc üzerinde segâh, rast üzerinde rast, muhayyer üzerinde uşşak ve tiz segâh üzerinde segâhlı kalışlar yapıp, tiz durak üzerinden nevâyâ rast çeşnisi ile inilmiş ve hâne hüseyinî üzerinde kürdîli kalışla sona ermiştir. Üçüncü hânedeyse düğâh perdesindeki zirgüleli hicaz dizisi sesleri üzerinde gezinilip, muhayyer ve düğâh perdelerinde hicaz çeşnili kalışlar yapılmıştır.

(83)

Büyük Kul Mehmed

(a)

(a)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede hüseyinî üzerindeki uşşak, çargâhtaki çargâh çeşnileri gösterildikten sonra, acem perdesi ile dügâha inilerek necid hüseyinî dizisi gösterilmiş, (b) bölümünde ise tiz durak ve hüseyinî perdeleri üzerindeki uşşak çeşnileri kullanıldıktan sonra hâne dügâhta hüseyinî dizisinin inici olarak gösterilmesi ile son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinî, (b) bölümünde ise necid hüseyinî dizisi üzerinde belirgin kalışlar yapılmadan seyredilmiş ve dügâh üzerinde uşşaklı kalışla mülâzime son bulmuştur. İkinci hânede çargâh üzerinde çargâh, nevâ üzerinde bûselik, gerdâniyede rast, muhayyerde uşşak çeşnileri ile kalışlar yapılmış, nevâda rast ve hüseyinîde uşşaklı kalışları hâne sonunda dügâhta hüseyinî dizisinin inici olarak gösterilmesi izlemiştir. Üçüncü hânenin girişinde dügâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilip, ardından (a) bölümü sonunda hüseyinî perdesi üzerinde kalınmış, (b) bölümüne hüseyinî üzerindeki uşşak kullanılarak tiz durak üzerine çıkış ile başlanıp, inici hicaz diziyle dügâh perdesine inilmiş ve dügâh üzerinde hicaz çeşnisi ile bölüm sona ermiştir. (c) ve (d) bölümlerinde ise hüseyinî dizisi kullanılmış (c) bölümü dügâh üzerinde uşşak, (d) bölümü ve dolayısıyla hâne hüseyinî üzerinde uşşak çeşnili kalışlarla sona ermiştir.

(84a)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Âşık"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

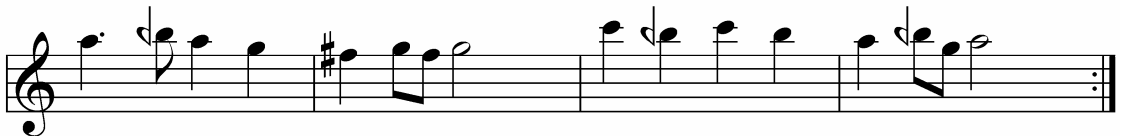

(c)

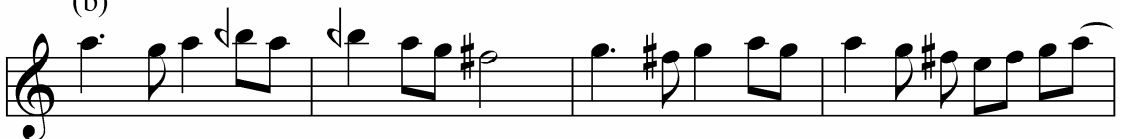

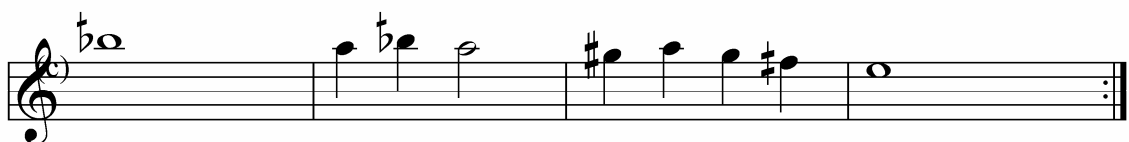
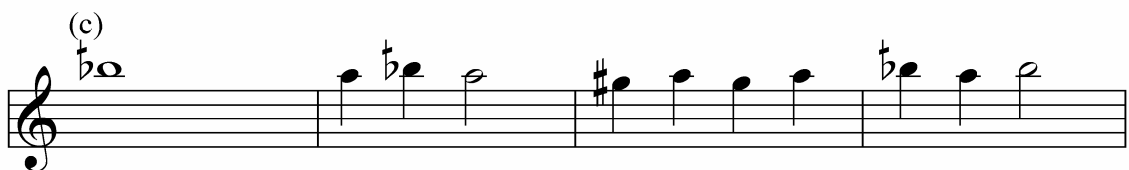
2. Hâne

(a)

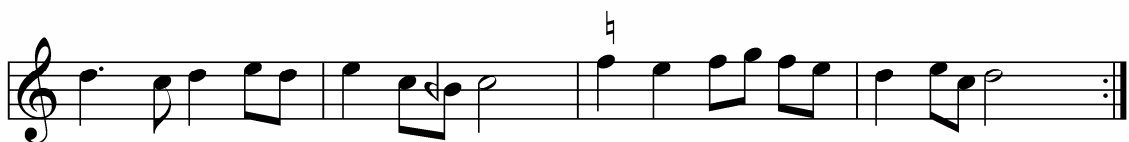
(b)

3. Hâne

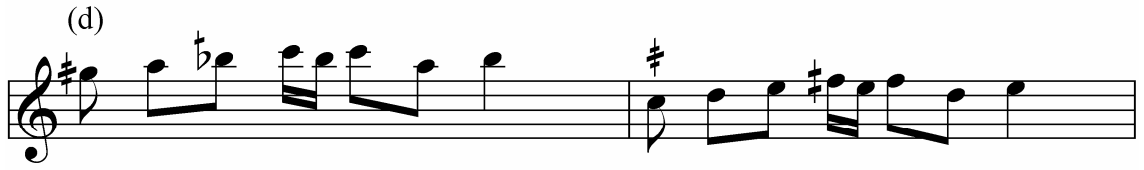
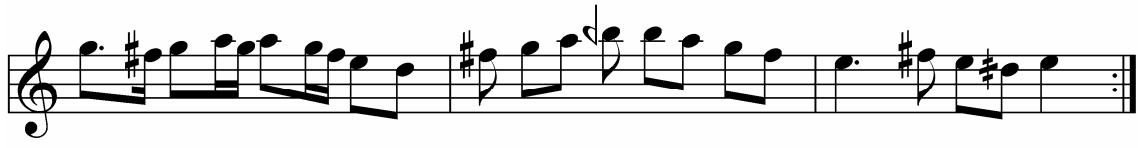
(a)

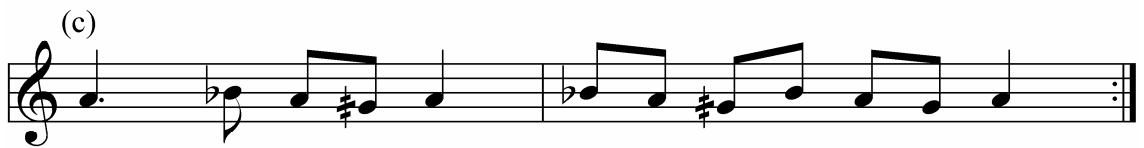
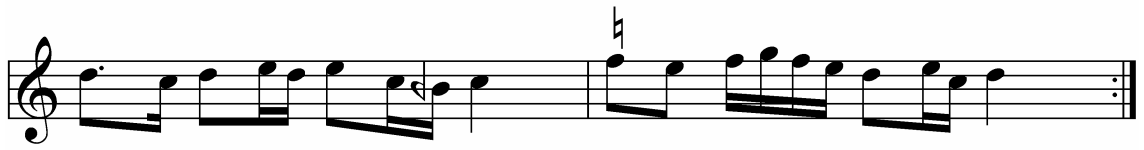
(b)

3. Hâne

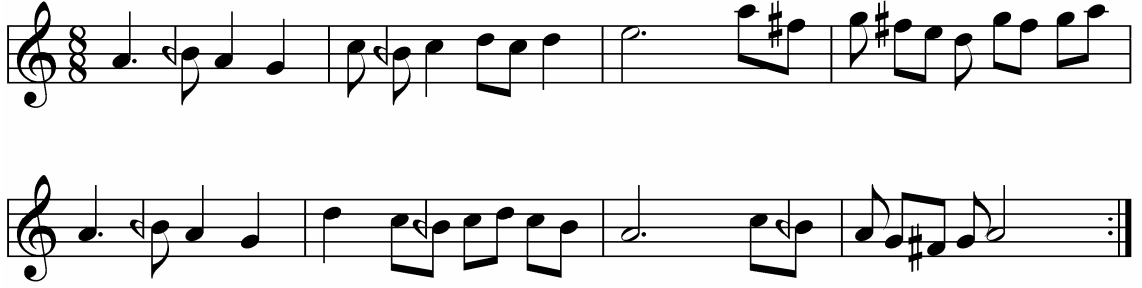
Analiz: (84b) no.lu parçı bir önceki (84a)'nın bir mertebe küçültülerek yazılmış hâli olduğundan analizine gerek duyulmamıştır.

(85)
HÜSEYNÎ PEŞREV
" Cihan-ârâ "

Düyek

Anonim

1. Hâne

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

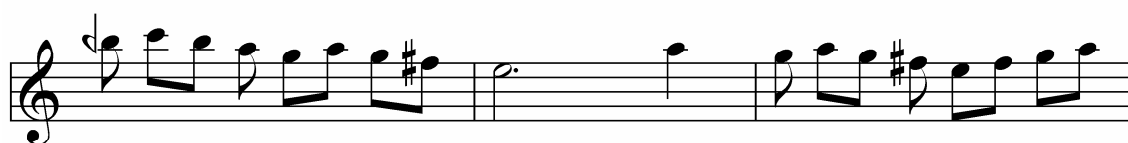

2. Hâne

(a)

Zeyl

3. Hâne

(a)

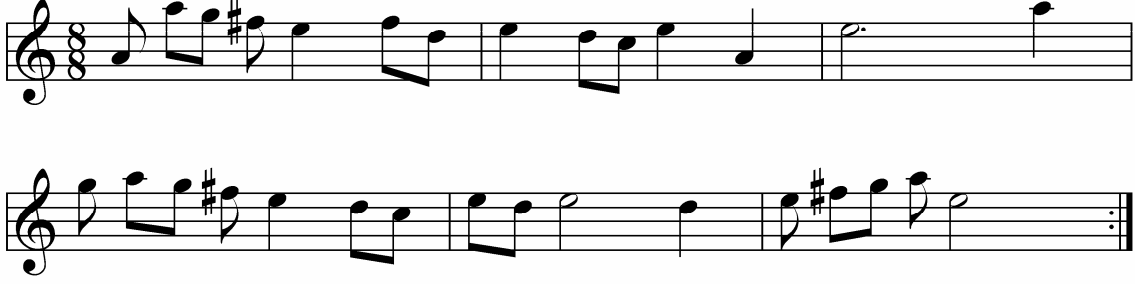
Analiz: Birinci hâneye düğâh perdesi üzerindeki hüseyinî dizisi çıkıcı olarak kullanılarak girilmiş, rast üzerinde rast ve düğâh üzerinde uşşak çeşnileri ile kalındıktan sonra (a) düğâh üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. (b) bölümüne ise tiz durak üzerinden girilip hüseyinî makam dizisinin güçlü üzerindeki bölümü kullanılarak hüseyinî perdesine kadar inilmiş, ardından yerinde sabâ çeşnisi gösterilip, hâne düğâh üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. (b) bölümünde ise hüseyinî makam dizisi sesleri üzerinde gezinilmiş ve mülâzime düğâh üzerinde uşşaklı kararlar sona ermiştir. İkinci hâneye nevâ üzerinde rastlı kalışla girilip ardından tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi üzerinde gezinilmiş, hâne sonunda tiz durak üzerinden nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiştir. Zeyl bölümünde ise tiz durak üzerinden nevâ üzerine rast, hüseyinîye uşşak çeşnileri kullanılarak inilmiş ve bölüm düğâh üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hânedeki evc üzerinde segâh, muhayyer üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış ve zeyl bölümünün aynen tekrarı ile eser son bulmuştur.

(86)
HÜSEYNÎ PEŞREV
" Kız "

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

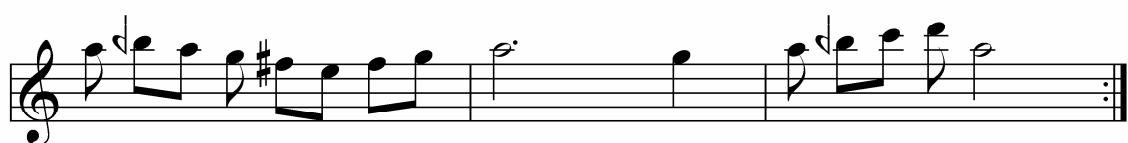
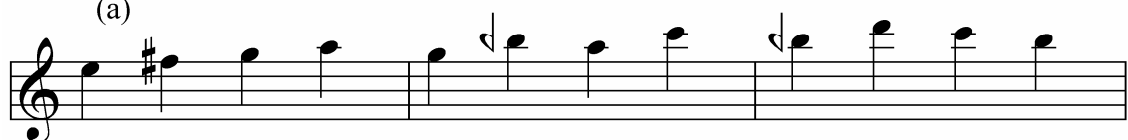

(c)

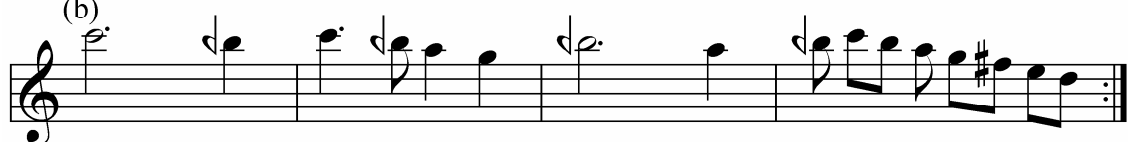

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Birinci hânede güçlü perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır. Mülâzimenin (a) bölümüne tiz duraktan girilip gerdâniye üzerinde rastlı kalınmış, ardından nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiş ve düğâh üzerinde uşşaklı kalışla bölüm sona ermiştir. (b) bölümünde düğâh perdesi üzerindeki sabâ çeşnisi üzerinde gezinilmiş, ardından necid hüseyinî dizisi kullanılmış, (c) bölümüne hüseyinî üzerindeki uşşak çeşnisi ile girilip, düğâh üzerinde uşşaklı kalışlar yapılarak mülâzime son bulmuştur. İkinci hâneye güçlü üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak tiz durak üzerine çıkışla girilip bu perde üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. (b) ve (c) bölümlerinde tiz durak üzerinde uşşak çeşnisi seyredilmiştir. Üçüncü hânede de tiz durak üzerindeki uşşaklı seyir devam etmiş ve bu perde üzerinde aynı çeşni ile karar verilmiştir.

(87)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Düyek

Hasan Can

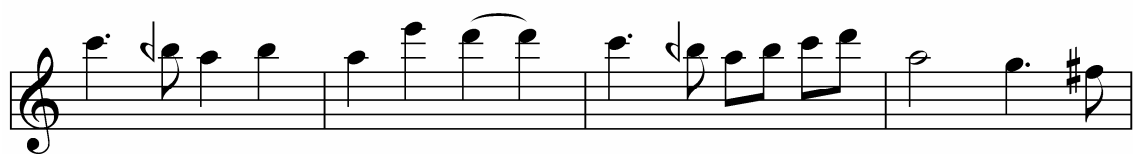
1. Hâne

Mülâzime

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede sekiz ölçütlük müzik cümleleri tekrarlı olarak kullanılmıştır. Birinci cümlede düğâh üzerindeki hüseyinî çeşnisi gösterilip, tiz durak üzerinde uşşak çeşnisi kullanılarak hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalınmıştır, ikinci cümlede hüseyinî ve muhayyer perdeleri üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış ve nevâ üzerine rast çeşnisi ile inilmiştir, hâne hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışı düğâh üzerine hüseyinîli iniş köprüsü kullanılarak sona ermiştir. Mülâzimenin girişinde hüseyinî dizisi inici olarak kullanılmış, dizisinin sesleri üzerinde seyredilmiş, düğâh üzerindeki uşşak çeşnisi üzerinde seyre devam edilip, nevâ üzerinde rastlı kalış yapılmış, ardından düğâh üzerine hüseyinî çeşnisi ile düşülmüş, ve mülâzime nevâda rast ve düğâhta uşşaklı kalışlarla sona ermiştir. İkinci hâneye çıkıcı rast dizisi ile girilip hâne boyunca tiz durak üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır, hâne hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hânede ise gerdâniye ve nevâ üzerinde mâhur çeşnileri kullanılarak girilip, ardından muhayyer ve hüseyinî üzerinde uşşaklı, nevâda ve gerdâniyede rastlı kalışlar yapılmış, hüseyinîde uşşaklı kalışla hâne sona ermiştir.

(88)

HÜSEYNÎ PEŞREV

" Mevc-i deryâ "

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

(a)

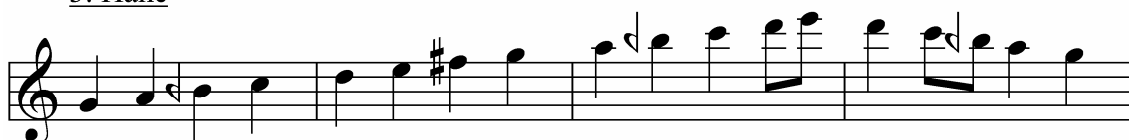

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerindeki hüseyinî çeşnisi gösterilip, yegâh üzerine rast çeşnisi ile inilmiş ve hâne düğâh üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. Mülâzime bölümünde de hüseyinî çeşnisi kullanılıp, çargâh üzerinde çargâhlı kalınmış ve birinci hânenin son bölümü aynen kullanılarak mülâzime son bulmuştur. İkinci hânede evc üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış, ardından hüseyinî üzerindeki uşşak çeşnisi ile tiz durağa çıkılıp bu perde üzerinde uşşaklı kalınmıştır. (b) bölümü boyunca tiz durak üzerinde uşşak çeşnisi ile seyredilip, hâne hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışla sona ermiştir. Üçüncü hâneye çıkıcı rast dizisi ile girilmiş, muhayyer üzerinde uşşaklı ve nevâda rastlı kalışlar yapılmış ve hâne hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. Hüseyinî perdesinden düğâha iniş bölümü ise hâneler arası köprü işlevi görmektedir.

(89)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Sakîl

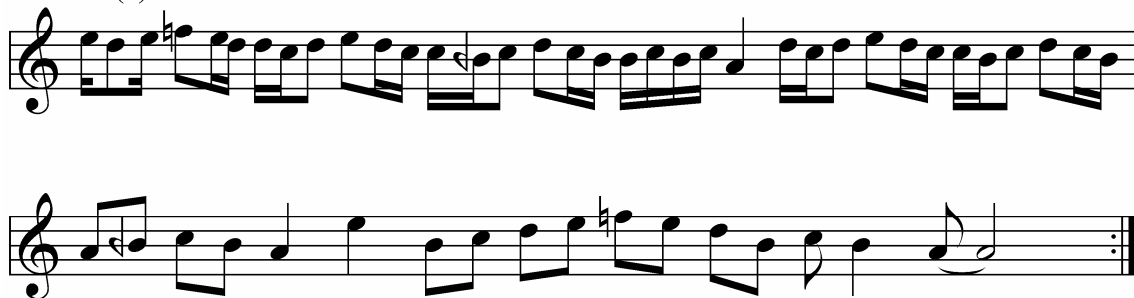
Ağa Rıza

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede hüseyî makam dizi tiz durak üzerinden başlanarak inici olarak kullanılmış ve hâne sonunda necid hüseyî dizisi ile karar verilmiştir. İkinci hânenin (a) bölümünde de necid hüseyî dizisi üzerinde seyredilmiş, (b) bölümünde ise tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi de gösterilerek hüseyî üzerinde uşşaklı kalınmış ve mülâzime necid hüseyî dizisi ile karar vermiştir. İkinci hânede acem makâmı dizisi kullanılmıştır. Üçüncü hâneye ise düğâh üzerindeki hicaz dizisi ile girilip nevâ perdesi üzerinde kalınmış ve inici zirgüleli hicaz dizisi kullanılarak hâne düğâh perdesi üzerinde son bulmuştur.

(90)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Nazîre-i Şükûfezâr"

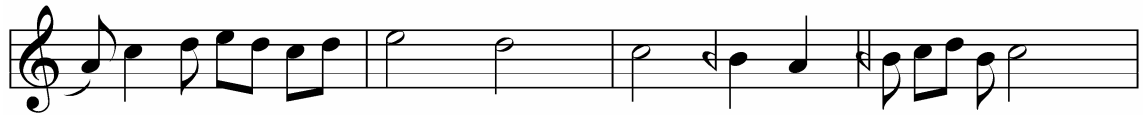
Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Birinci hânede hüseyinî dizisi çıkıcı olarak kullanılmış, düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnisi ile kalınmış, bunu hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalış izlemiş ve hâne düğâh perdesi üzerinde uşşaklı karar ile sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne nevâ perdesi üzerinde bûselikli kalışla girilip, çıkıcı hüseyinî dizisi ile tiz durağa çıkılmış ve bölüm düğâh üzerinde uşşaklı kararlar ile sona ermiştir. (b) bölümünde düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi üzerinde durulmuş, nevâ ve çargâh perdelerinde kalışlar yapılmış ve yerinde uşşak çeşnisi ile bölüm bitmiştir. (c) bölümünde ise hüseyinî dizisi kullanılıp, düğâh perdesinde tam karar verilmiştir. İkinci hânede hüseyinî dizisiyle tiz durak üzerine çıkılıp bu perde üzerinde uşşak çeşnili kalış yapılmış, bunu müteakiben hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalınıp, inici necid hüseyinî dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnili karar verilmiştir. Üçüncü hâneye düğâh perdesi üzerinde hicaz çeşnisi gösterilerek girilmiş, (b) bölümünde segâh ve bûselik perdeleri kromatik olarak kullanılarak, hâne düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnili tam kararlar ile son bulmuştur.

(164)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Tozkoparan"

Düyek

Şah Murad

1. Hâne
(a)

(b)

(c)

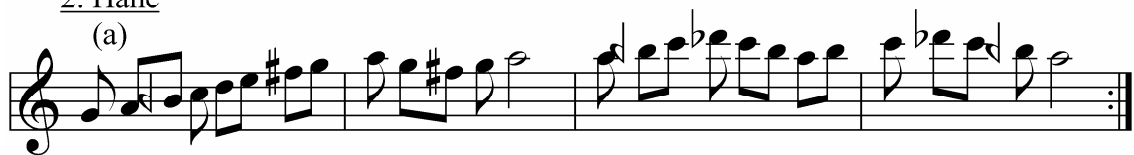
Mülâzime

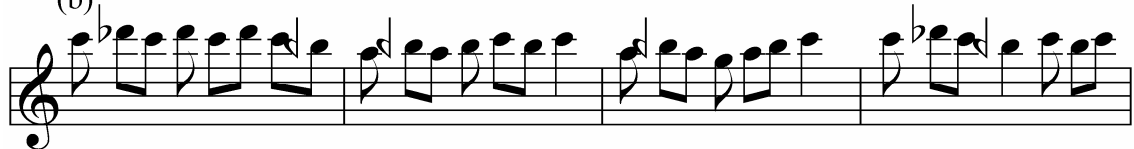

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye güçlü perdesi üzerinden girilip düğâh perdesinde hüseyî çeşnili kalış yapılmış, nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi gösterildikten sonra (b) bölümü hüseyî çeşnisi ile sona ermiştir. (b) bölümünde nevâ perdesi üzerinde bûselik çeşnisi ile kalınmış, ardından hüseyî perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. (c) bölümünde ise nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi ile kalışlar yapıp, tiz durak üzerinde hâne son bulmuştur. Mülâzime bölümüne tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi ile başlanıp, rast çeşnisi ile nevâ perdesi üzerine düşülmüş, çargâh üzerinde çargah, düğâh üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. Hâne nevâ üzerinde rastlı, muhayyer üzerinde uşşaklı kalışlarla devam etmiş ve mülâzime düğâh perdesi üzerinde uşşaklı karar ile son bulmuştur. İkinci hâneye hüseyî dizisi ile girilmiş ve tiz durak üzerinde uşşak çeşnisi ile kalınmıştır, (b) bölümünde de tiz durak üzerinde seyredilip, hüseyî perdesinde uşşak çeşnisi ile kalış yapılmış ve hüseyî çeşnisi ile düğâh perdesi üzerine düşülmüş, uşşak çeşnisinin üzerinde ısrar edilmesinin ardından evc perdesi üzerinde segâh çeşnisi gösterilerek hâne son bulmuştur. Üçüncü hânedeki nevâ perdesi üzerinde bûselikli kalış yapılmış, uşşak çeşnisi ile hüseyî aşîran perdesi üzerine inilmiş, (b) bölümü muhayyer perdesi üzerinde uşşaklı kalışla sona ermiştir. (c) bölümüne tiz durak üzerindeki sabâ çeşnisi ile başlanmış, hâne ikinci hânenin (b) bölümünün tekrarı ile son bulmuştur.

(171)

HÜSEYİNİ PEŞREV

Devr-i revân

Acemler

1. Hâne

(a)

Mülâzime

(a)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışla girilip, (b) bölümünde inici hüseyinî dizisi ile karara inilmiş, hâne hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı yarım karar ile sona ermiştir. Mülâzeme bölümünde muhayyer perdesi ve hüseyinî perdesi üzerindeki uşşak çeşnileri üzerinde durulmuş, ardından nevâ üzerinde bûselik kullanılarak karar sesi üzerine uşşak çeşnisi ile inilmiş ve uşşak çeşnisi ile tam karar verilerek bölüm son bulmuştur. İkinci hâneye hüseyinî dizisi ile karar sesinden tiz durak üzerine çıkışla girilmiş, muhayyer perdesinde uşşaklı kalış yapılmış, hüseyinî perdesinde uşşak, nevâ perdesinde rast, çargâh perdesinde çargâh ve segâh perdesinde segâhlı kalışları hâne sonunda düğâh perdesinde uşşaklı tam karar izlemiştir. Üçüncü hânede acem perdesi kullanılmış, bu perde üzerinde acem aşîranlı kalınmış, bunu segâh üzerinde segâhlı kalışlar izlemiş ve hâne yerinde uşşak çeşnili karar ile son bulmuştur.

(172)

HÜSEYNÎ PEŞREV

Devr-i revân

Hindî

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

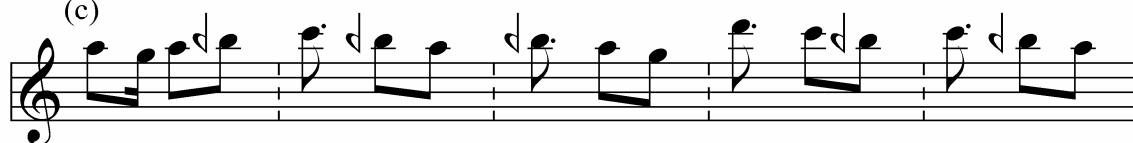
(a)

(b)

(c)

3. Hâne

(a)

(b)

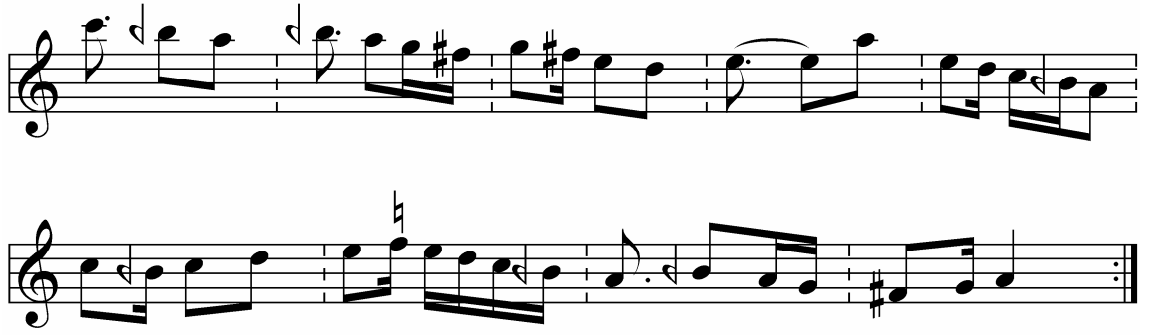

(c)

Teslim

Analiz: Birinci hânenin (a) bölümüne hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnisi başlanıp ardından düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnisi ile kalınmıştır. (b) bölümünde de aynı şekilde hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışları düğâh üzerinde uşşaklı tam karar izlemiş ve hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümüne sabâ çeşnisi ile girilmiş, (b) bölümünde rast üzerine rast çeşnisi eli düşülüp mülâzime yerinde uşşaklı tam karar ile sona ermiştir. İkinci hânenin (a) bölümünde evc perdesi üzerinde segâhlı kalış, (b) bölümünde muhayyer üzerinde uşşaklı kalış görülmüş, (c) bölümüne ise tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisiyle girilip nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile düşülmüş ve hâne düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnili tam karar ile son bulmuştur. Üçüncü hânenin (a) ve (b) bölümlerinde yerinde hicaz makâmı dizisi sesleri üzerinde durulmuş, (c) bölümünde ise muhayyer perdesi üzerinde hicaz çeşnisi kullanılmıştır. İkinci hânenin (c) bölümü teslim bölümü olarak aynen tekrarlanmıştır.

(173)

HÜSEYNÎ PEŞREV

Zencir

Muzaffer

1. Hâne

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye güçlü sesi üzerinden girilip, nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi ile kalınmış ve hâne tiz durak üzerinden hüseyinî dizisi ile karara düşülerek son bulmuştur. İkinci hânedeki muhayyer ve hüseyinî perdeleri üzerinde uşşaklı kalıplar görülmüş ve hâne hüseyinî üzerinde uşşaklı yarım kararlar sona ermiştir. Üçüncü hânedeki hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalıplar yapılmıştır.

(184)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Ma'suk"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

(d)

(e)

(f)

Example 1(a) is a musical score for a single melodic line in treble clef. The key signature has one sharp (F#). The melody consists of the following notes: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), C#5 (quarter), B4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), F#4 (quarter), E4 (quarter), D4 (half). The piece ends with a double bar line.

[illegible]

(c)

Example 1(c) shows a musical score for a single melodic line on a five-line staff. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The melody consists of the following notes: F#4 (quarter), G#4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), C5 (quarter), B4 (quarter), A4 (quarter), G#4 (quarter), F#4 (quarter), E4 (quarter), D4 (half). The piece ends with a double bar line and repeat dots.

(d)

A musical staff in treble clef showing a sequence of notes: a dotted quarter note on G4, an eighth note on A4, a quarter note on B4, an eighth note on A4, a quarter note on G4, an eighth note on F#4, a quarter note on E4, an eighth note on D4, and a quarter note on C4. The staff ends with a double bar line and repeat dots.

(c)

Musical notation for Example 1(c) in G major, 2/4 time. The melody consists of the following notes: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), C5 (quarter), B4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), F#4 (quarter), E4 (quarter), D4 (half). The notes are written on a single staff with a treble clef.[illegible]

The first staff of music is in treble clef with a key signature of one sharp (F#). It contains three measures of music. The first measure has a quarter note on G4, an eighth note on A4, a quarter note on B4, and an eighth note on A4. The second measure has a quarter note on G4, an eighth note on F#4, a quarter note on E4, and an eighth note on D4. The third measure has a quarter note on C4, an eighth note on D4, a quarter note on E4, and an eighth note on D4.

Analiz: Birinci hânenin girişinde düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalınmış, ardından hüseyinî çeşnisi gösterilmiş ve hâne düğâh perdesi üzerinde hüseyinîli tam karar ile sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde düğâh perdesi üzerindeki hüseyinî çeşnisi gösterilmiş, (b) bölümünde hüseyinî aşîran perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile düşülmüştür. (c) bölümünde de aynı yapı devam etmiş, (d) bölümünde hüseyinî dizisi inici olarak kullanılıp düğâh perdesi üzerinde kalış yapılmıştır. (e) ve (f) bölümlerinde de hüseyinî dizisi üzerinde durulup mülâzime düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnili tam karar ile son bulmuştur. İkinci hâneye muhayyer perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalış ile girilmiş, (b) ve (c) bölümlerinde evc perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış, (d) bölümünde ise düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalınmıştır. (e) bölümü hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlarla başlayıp inici bir seyirle düğâh perdesi üzerine düşülmüş ve hâne düğâh üzerinde hüseyinîli tam karar ile sona ermiştir. Üçüncü hânedeki düğâh perdesi üzerinde hicaz çeşnili kalışlar yapılmıştır.

(188)

HÜSEYNÎ PEŞREV

"Büyük Zencir"

Zencîr

Tatar Han

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede nevâ perdesinde rastlı, hüseyinî perdesinde uşşaklı kalışlar yapıldıktan sonra inici hüseyinî dizisi kullanılarak düğâh perdesinde karar verilmiştir. İkinci hâneye tiz durak üzerine çıkış ve bu perde üzerinde uşşaklı kalışla başlanmış, daha sonra nevâda rastlı kalış yapılarak mülâzime düğâh üzerinde hüseyinîli tam karar ile sona ermiştir. İkinci hâneye (a) bölümünde tiz durak üzerinde uşşaklı kalışlar hâkimdir. (b) bölümünde ise hüseyinî dizisi kullanılmış ve düğâh perdesi üzerinde hüseyinîli tam karar yapılmıştır. Üçüncü hânede düğâh perdesi üzerinde uşşak ve segâh perdesi üzerinde segâh çeşnileri ile kalındıktan sonra diğer hânelerde de olduğu gibi düğâh perdesi üzerinde hüseyinîli tam karar ile hâne bitirilmiştir.

(196)
HÜSEYİNÎ PEŞREV
"Küçük "

Düyek

Kul Mehmed

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

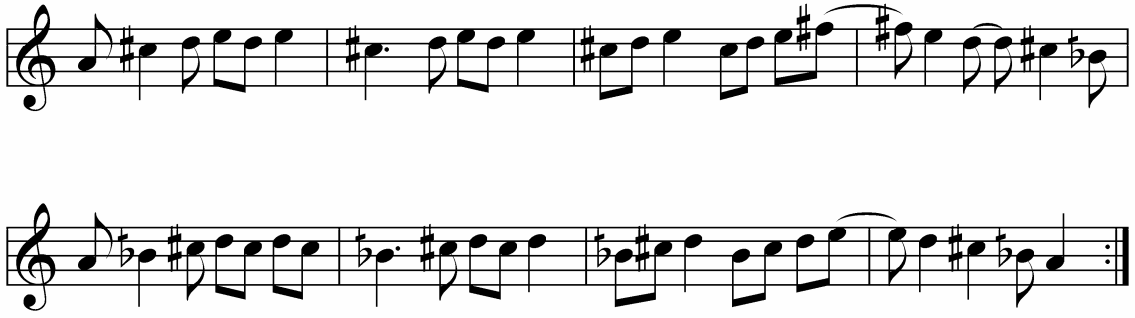
(d)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnisi gösterilmiştir. Mülâzime bölümü nevâ üzerinde rast ve yerinde uşşak çeşnili kalışlarla başlamış (Tâhir makam dizisi kullanılmış), Ardından rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi seslerinde gezinilip (b) bölümü düğâh üzerinde hüseyinî çeşnisi ile karar vermiştir. (c) bölümüne çıkıcı hüseyinî dizisi ile girilip, düğâh perdesinde uşşaklı kalınmış, (d) bölümünde de bu perde üzerindeki uşşak çeşnisi üzerinde gezinilmiş ve hâne bitirilmiştir. İkinci hânede tiz durak ve hüseyinî perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılmış, hâne nevâ üzerinde rastlı kalış ile son bulmuştur. Üçüncü hânede ise düğâh perdesi üzerindeki uzzâl ve hicaz makâmı hatırlatılmıştır.

(197)
HÜSEYNÎ PEŞREV
" Feryâd-ı Yusuf "

Düyek

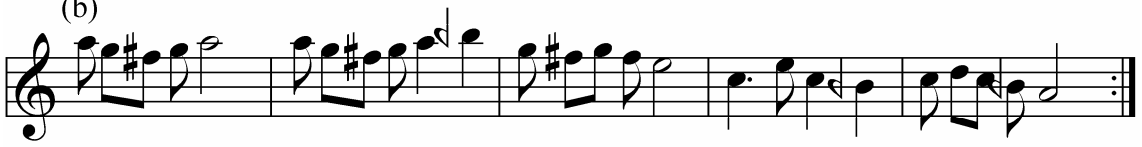
Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

(c)

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hâneye düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile girilmiş, ardından tiz durak, hüseyî ve karar perdeleri üzerinde de uşşak çeşnili kalışlar yapılarak hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümünde sırasıyla hüseyî üzerinde uşşak, segâhta segâh, düğâhta uşşak ve rastta rast çeşnileriyle kalışlar yapılmış ve mülâzime hüseyîli tam karar ile sona ermiştir. İkinci hânedeki tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilmiş ve yapılan kalışın ardından hüseyî üzerinde uşşaklı durulup yerinde hüseyî çeşnisi ile tam karar verilmiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalınmış, Daha sonra tiz durak üzerinde hicaz çeşnisi ile kalınmış, hüsynî perdesi üzerinde hicazlı kalışı takiben hâne düğâh perdesi üzerinde sabâlı kalış ile son bulmuştur.

(198)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Subh-i seher"

Sakîl

Anonim

1. Hâne

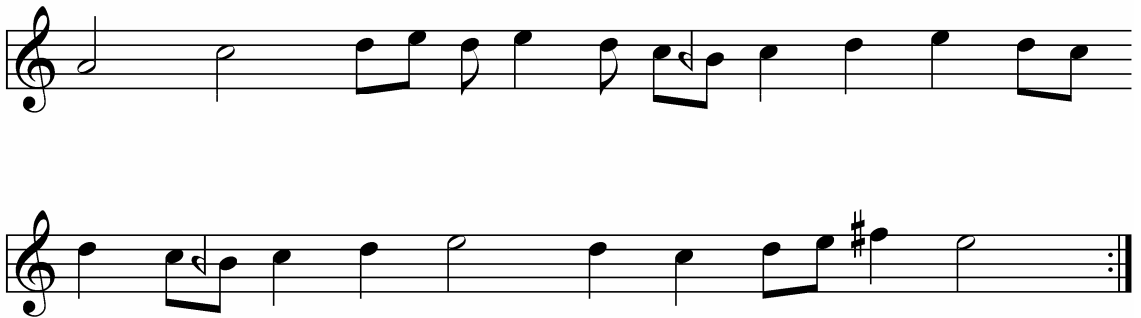

Mülâzime

(a)

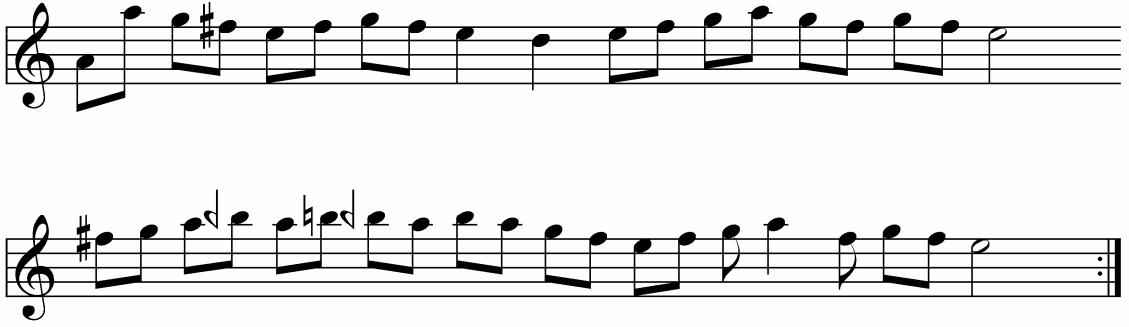
(b)

Teslim

2. Hâne

3. Hâne

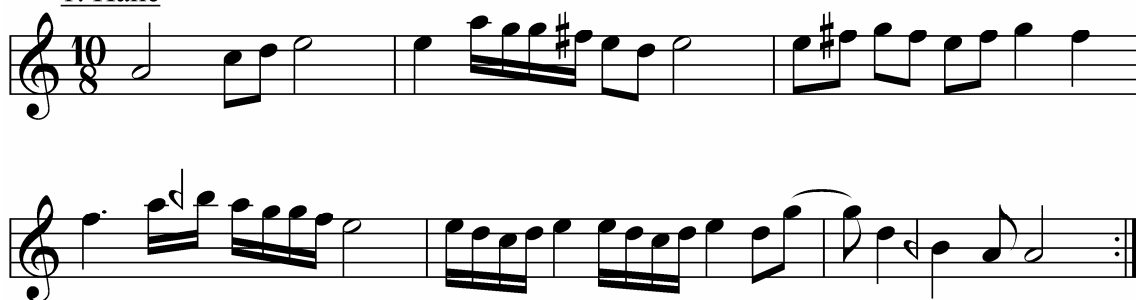
Analiz: Birinci hânede hüseyinî makam dizisi üzerinde seyredilmiş ve düğâh perdesi üzerinde uşşaklı karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne hüseyinî üzerinde uşşak ve nevâda rastlı kalışlarla girilmiş, ardından düğâh perdesinde hüseyinî çeşnisiyle kalınmış, (b) bölümünde ise düğâh üzerindeki hüseyinî çeşnisinde gezinilmiş ve hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. Teslim bölümü mülâzimenin (a) bölümünün bir varyasyonudur. İkinc hânede tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilerek hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânede ise zirgüleli hicaz dizisi üzerinde seyredilmiştir.

(212)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Fahte

İbrahim Ağa

1. Hâne

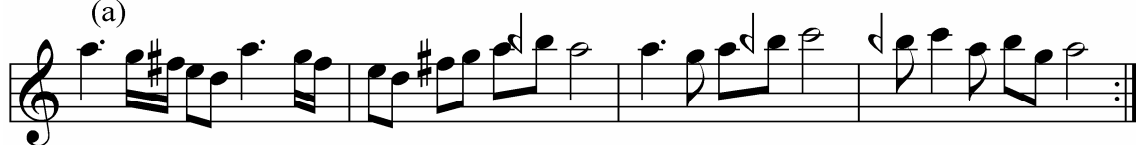

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

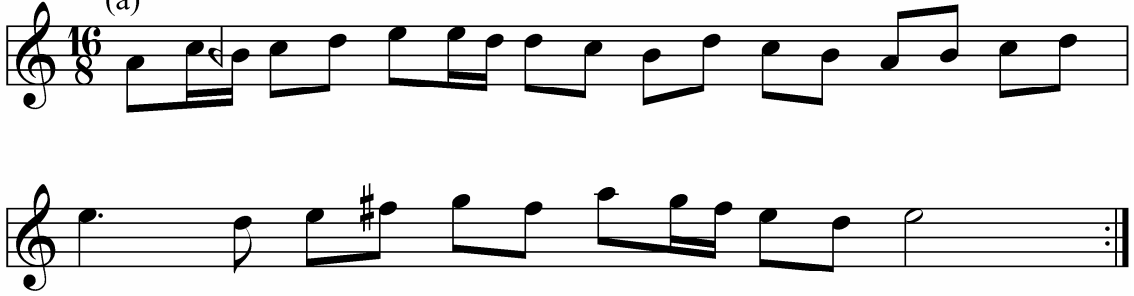
Analiz: Birinci hânede hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış ve hâne düğâh perdesi üzerinde hüseyinîli kararlar sona ermiştir. Mülâzime bölümünde ise hüseyinî perdesinde uşşaklı ve nevâ perdesinde rastlı kalışlar görülmekte ve mülâzime düğâh perdesi üzerinde hüseyinîli kararlar sona ermektedir. İkinci hâneye tiz durak üzerinde uşşaklı kalışlar ile girilip bunu hüseyinî perdesinde uşşaklı kalışlar takip etmiş ve hâne yerinde hüseyinî çeşnisi ile karar vermiştir. Üçüncü hânede düğâh ve hüseyinî perdeleri üzerinde hicaz çeşnisi kullanılarak kalışlar yapılmış ve hâne diğer hâneler gibi hüseyinîli tam karar ile son bulmuştur.

(221)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Hezâr dinâr"

Düyek

Anonim

1. Hâne
(a)

(b)

Mülâzime
(a)

Teslim

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

(d)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede hüseyinî dizisi gösterilip hüseyinî perdesi üzerinde yarım kararlar hâne sona ermiştir. Mülâzimeye yerinde hüseyinî çeşnisi ile girilip, teslimde hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. (b) bölümünde ise tiz durak üzerinde uşşaklı ve onun pest tarafa genişlemesi olan nevâ üzerinde rastlı seyir izlenip, hüseyinî dizisi gösterildikten sonra yerinde hüseyinîli tam karar ile bölüm sona ermiştir. İkinci hâneye nevâ üzerindeki rast çeşnisi ile girilip muhayyer perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. Bu perde üzerinde uşşak çeşnisi ile seyrin ardından hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, ve hâne düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnisiyle tam karar verilerek sona ermiştir. Üçüncü hânede sırasıyla hüseyinî üzerinde uşşak, çargâh üzerinde çargâh ve segâh üzerinde segâhlı kalışlar yapıldıktan sonra hâne yerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur.

(222)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Hâvi

Dervîş Mustafa

1. Hâne

(a)

Mûlâzime

(a)

(b)

2 Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede tiz durak üzerindeki uşşak ve nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile seyredilip hâne hüseyinî dizisi ile son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde güçlü sesi üzerinde durulup hüseyinî dizisi inici olarak kullanılarak düğâh perdesi üzerine düşülmüş, ardından çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kalınmış ve bölüm düğâhta hüseyinî çeşnili kalışla son bulmuştur. (b) bölümünde ise düğâh perdesi üzerindeki hüseyinî çeşnisi gösterilmiştir. Ve mülâzime sona ermiştir. İkinci hâneye nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilerek girilip, çargâh perdesi üzerinde kısa bir kalış yapıldıktan sonra, hüseyinîli tam karar ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hânede düğâh perdesi üzerindeki zirgüleli hicaz dizisi kullanılmış ve hâne düğâh perdesi üzerinde hicaz çeşnisi ile son bulmuştur.

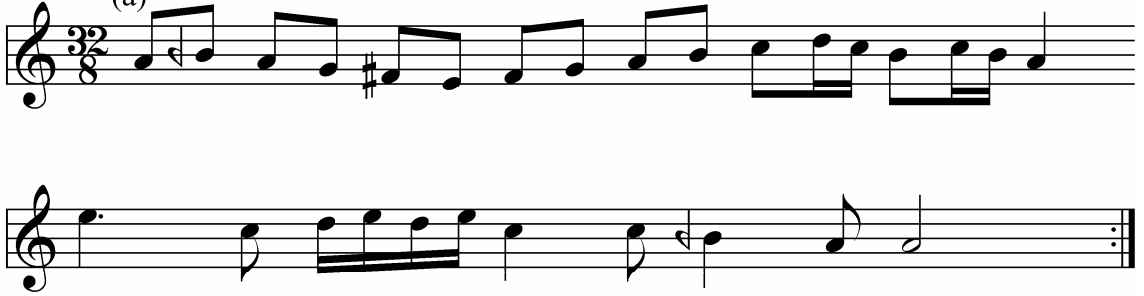
(224)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Süleymannâme"

Hafif

Hacı Kasım

1. Hâne

(a)

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2 Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye hüseyinî aşîran perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile düşülerek girilmiş ve düğâh perdesi üzerinde hüseyinîli kalışla hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinî dizisi kullanılmış, (b) bölümünde ise çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kalışları bölüm sonunda hüseyinîli tam karar izlemiştir. İkinci hânedeki hüseyinî perdesinde uşşaklı kalınmış, tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi ve gerdâniye perdesindeki rast çeşnileri gösterildikten sonra hâne hüseyinîde uşşaklı yarım karar ile sona ermiştir. Üçüncü hânedeki düğâh ve hüseyinî perdeleri üzerinde hicaz çeşnili kalışlar yapılmış, birinci hânedeki evc perdesi üzerinde segâhlı, ikinci hânedeki ise hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır.

(225)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Rakkas"

Hafif

Edirneli Mehmed Çelebi

1. Hâne

Mülâzime
(a)

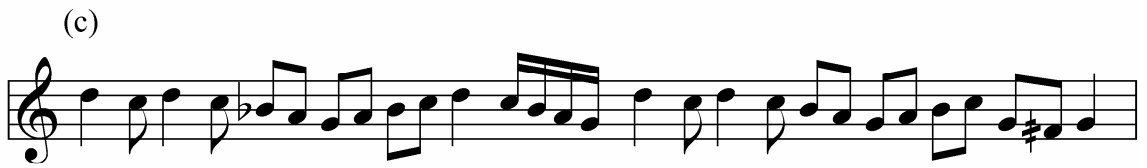

(b)

2 Hâne
(a)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye hüseyinî aşîran perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile girilip hâne düğâh perdesi üzerinde kara verilerek sona ermiştir. Mülâzeme bölümünde öncelikle uşşak makâmı dizisi inici olarak gösterilmiş, ardından acem perdesi üzerinde acem aşîran çeşnisi ile kalınmış, nevâ üzerinde bûselikli kalışı bölüm sonunda düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalış izlemiştir. İkinci hânede düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ve onun pest bölgeye genişlemesi gösterilmiş, ardından hüseyinî perdesi üzerinde

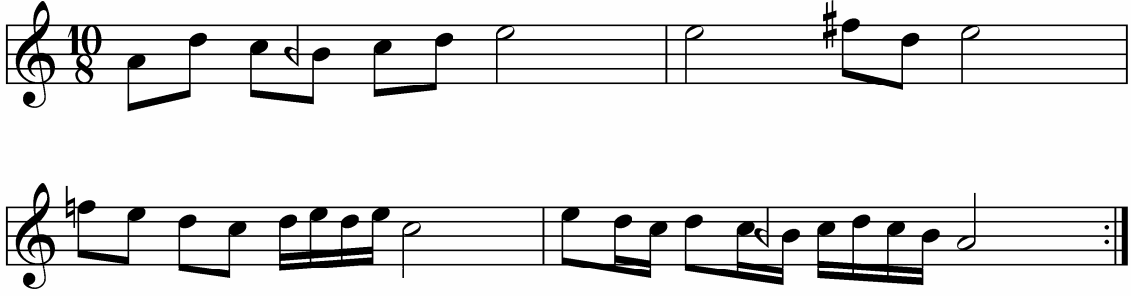
uşşaklı kalış yapılmış, tiz durak üzerindeki uşşaklı kalışları nevâ perdesindeki bûselikli kalış izlemiştir. (c) bölümünün başında rast perdesi üzerinde bûselik çeşnili kalışlar yapılp hâne rast perdesinde rastlı kalışla sona ermiştir. Üçüncü hânedeki çargâh perdesi üzerinde çargâhlđ kalışlar yapılmış, hâne bu perde üzerinde kalışla son bulmuştur.

(226)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Fahte-i kebîr"

Fahte

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede hüseyinî üzerinde uşşak ve çargâh üzerinde çargâhlî kalışlar yapıldıktan sonra hane düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnili karar ile sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinî çeşnisi kullanılıp düğâh ve hüseyinî perdelerinde uşşak çeşnili kalışlar yapılmış, (b) ve (c) bölümlerinde ise muhayyer üzerinde uşşak, nevâ ve gerdâniye üzerinde rast, hüseyinî üzerinde uşşak çeşnileri

gösterilmiş ve hâne hüseyinî çeşnisi ile düğâh perdesi üzerinde son bulmuştur. İkinci hâne muhayyer üzerinde uşşak çeşnili seyir ile başlayıp bu perde üzerinde kalış yapılmış, hâne hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile yarım karar verilerek sona ermiştir. Üçüncü hânede hüseyinî üzerinde kürdî ve çargâh üzerinde çargâh çeşnileri kullanıldıktan sonra, nevâ perdesi üzerindeki bûselik dizisi gösterilmiş ve hâne düğâh üzerinde uşşaklı karar ile son bulmuştur.

(234)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Devr-i kebîr

Kul Mehmed

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerindeki hüseyinî çeşnisi güçlü üzerinden girilerek gösterilmiş ve hâne hüseyinî perdesi üzerinde yarım kararla son bulmuştur. Mülâzime bölümüne tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi ile girilip nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiş bölüm hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı yarım karar ile sona ermiştir. İkinci hâneye rast dizisi ile girilip hâne nevâ perdesi üzerinde rastlı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hânede hüseyinî üzerinde kürdî ve nevâ üzerinde bûselikli kalışlar yapılmış, çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kısa kalışın ardından hâne düğâh perdesi üzerinde uşşaklı karar ile son bulmuştur.

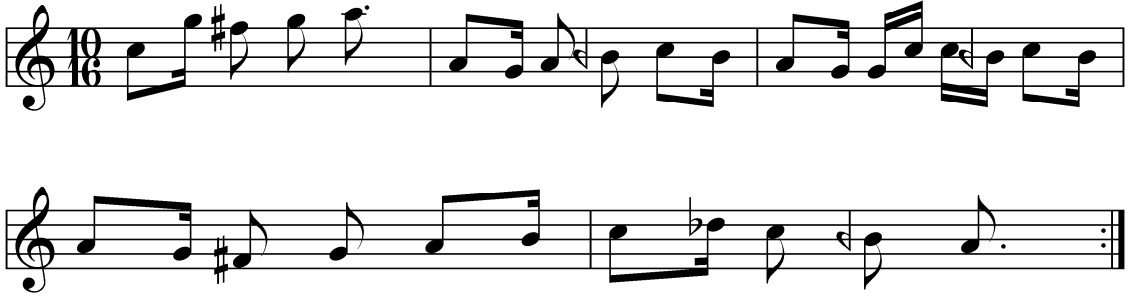
(267)

HÜSEYNÎ SAZ SEMÂÎSÎ

Aksak semâî

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

(c)

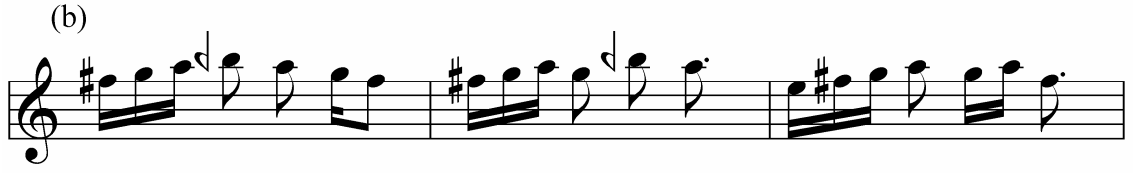
(d)

2. Hâne

(a)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye karar sesinden tiz durak üzerine çıkış ile girildikten sonra karar sesi üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilmiş ve hâne düğâh perdesinde sabâlı kalış ile son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile, (b) bölümünde ise nevâ üzerinde rast, hüseyinî üzerinde uşşak ve düğâh üzerinde uşşak çeşnileri ile kalışlar yapılmıştır. (c) bölümünde düğâh perdesi üzerinde hüseyinî ve uşşak çeşnileri gösterildikten sonra, düğâh perdesi üzerindeki sabâ çeşnisi ile hâne son bulmuştur. İkinci hânede hüseyinî üzerinde uşşak, evc üzerinde segâh çeşnisi ile kalışlar yapıp hâne hüseyinî çeşnisi ile karar vermiştir. Üçüncü hânede ise düğâh ve hüseyinî perdeleri üzerindeki hicaz çeşnileri kullanılarak zirgüleli hicaz dizisi gösterilmiştir.

(268)

HÜSEYNÎ PEŞREV

Aksak Semâî

Baba Mest

1. Hâne

(a)

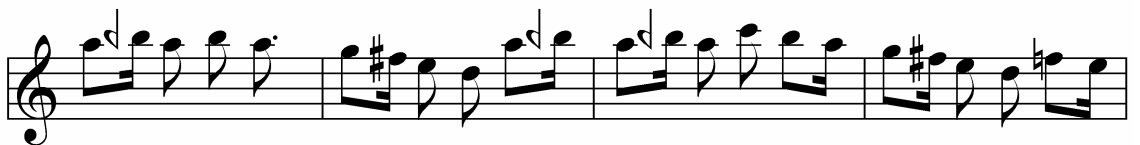

(b)

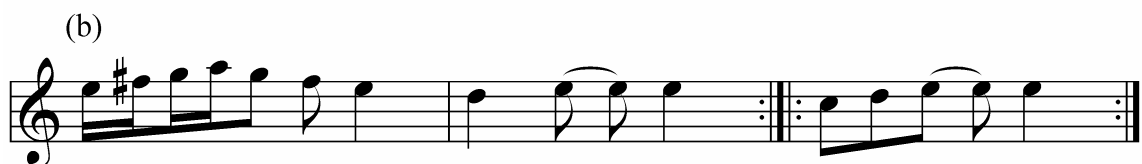
Mûlâzime

(a)

2. Hâne (Yürük semâî)

3. Hâne

(a)

Teslim

(b)

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerindeki hüseyinî çeşnisi kullanılmış ve (b) bölümüne geçmedin hüseyinî perdesinde yarım karar verilmiş, (b) bölümünde ise çargâh perdesi üzerinde ısrar edilmiş, ardından tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak inici bir seyir izlenip düğâh perdesinde hüseyinîli tam karar yapılmıştır. Mülâzimenin (a) bölümüne tiz durak üzerindeki uşşak çeşnili kalışlarla girilip, nevâ perdesi üzerin rast çeşnisi ile inilmiş ve düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalınmıştır. (b) bölümünde ise düğâh perdesi üzerindeki hüseyinî çeşnisi kullanılmış hüseyinî, nevâ, çargâh, segâh perdeleri üzerinde inic bir seyirle durulmuş ve mülâzime düğâh üzerinde tam kararlar son bulmuştur. İkinci hâneye hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalışlarla girilmiş, hâne bu şekilde tamamlanmıştır. Üçüncü hâne ise düğâh perdesi üzerinde hicaz çeşnisi ve yerinde hicaz makâmı dizisinin çıkıcı olarak gösterilmesinden oluşmaktadır. Teslim bölümü ise hüseyinî üzerinde uşşak, nevâ üzerinde rast, çargâhda çargâh ve segâhta segâhlı kalışlardan oluşup teslim düğâh üzerinde uşşaklı kalışla sona ermiştir.

(311)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Tûtî Fahtesi"

Fahte

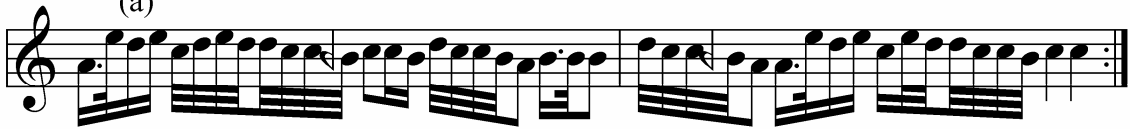
Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

Terkîb-i intikâl

(b)

Terkîb-i intikâl

2. Hâne

(a)

(b)

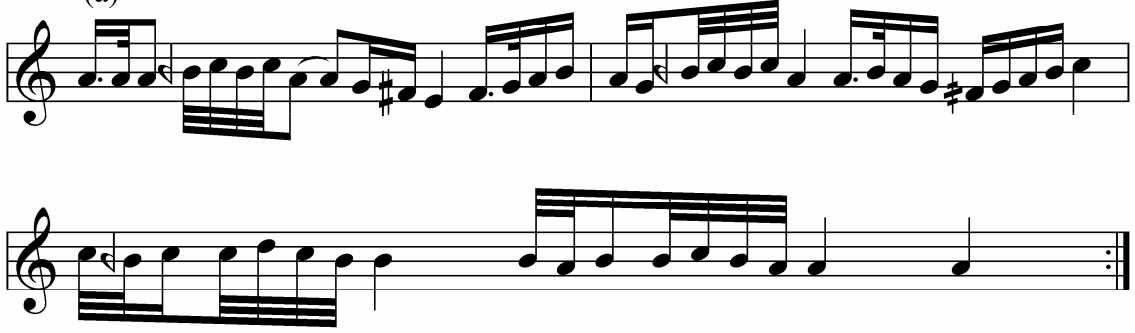

Terkîb-i intikâl

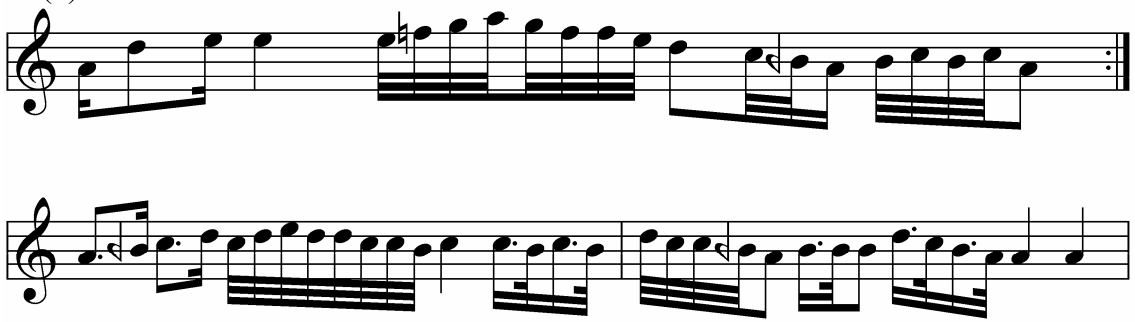

3. Hâne

(a)

(b)

Terkîb-i intikâl

Analiz: Birinci hânede karar perdesi üzerindeki hüseyinî dizisi üzerinde gezinilip, hâne sonunda bu dizi ile karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümü segâh perdesi üzerinde segâhla, çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kalışlardan oluşup, tekîbi intikal bölümünde hüseyinî makam dizisi inici olara kullanılmış ve düğâh perdesi üzerinde karar verilmiştir. Mülâzimenin (b) bölümünde ise nevâ üzerinde ast ve çargâh üzerinde çargâhlı kalışlar görülüp, çıkıcı hüseyinî dizisiyle tiz durak üzerine gidilip bu perdedeki uşşak çeşnisi üzerinde durulmuş ve mülâzime hüseyinî dizisini izleyen hüseyinî üzerinde uşşaklı yarım karar ile sona ermiştir. İkinci hânenin girişinde karar sesi üzerinden çıkıcı bir seyirle tiz durağa gidilmiş, tiz duraktaki uşşak çeşnisini hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış izlemiştir ve hâne hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışla sona ermiştir. Üçüncü hâneye ise hüseyinî aşîran perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile inilerek girilip, düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, ve hâne bu çeşninin sesleri üzerinde gezinilerek düğâh perdesi üzerinde tam kararla son bulmuştur.

(314)
HÜSEYNÎ PEŞREV
"Nazîre-i gamzekâr"

Düyek

Anonim

1. Hâne Mülâzime

(a)

(b)

(c)

(d)

(e)

The first system of the musical score for 'The Rose Tree' is written on a single staff. It begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody starts with a quarter note G4, followed by an eighth note A4, and then a series of beamed eighth notes: B4, C5, D5, E5, F#5, G5, A5, B5, C6, D6, E6, F#6, G6, A6, B6, C7, D7, E7, F#7, G7, A7, B7, C8, D8, E8, F#8, G8, A8, B8, C9, D9, E9, F#9, G9, A9, B9, C10, D10, E10, F#10, G10, A10, B10, C11, D11, E11, F#11, G11, A11, B11, C12, D12, E12, F#12, G12, A12, B12, C13, D13, E13, F#13, G13, A13, B13, C14, D14, E14, F#14, G14, A14, B14, C15, D15, E15, F#15, G15, A15, B15, C16, D16, E16, F#16, G16, A16, B16, C17, D17, E17, F#17, G17, A17, B17, C18, D18, E18, F#18, G18, A18, B18, C19, D19, E19, F#19, G19, A19, B19, C20, D20, E20, F#20, G20, A20, B20, C21, D21, E21, F#21, G21, A21, B21, C22, D22, E22, F#22, G22, A22, B22, C23, D23, E23, F#23, G23, A23, B23, C24, D24, E24, F#24, G24, A24, B24, C25, D25, E25, F#25, G25, A25, B25, C26, D26, E26, F#26, G26, A26, B26, C27, D27, E27, F#27, G27, A27, B27, C28, D28, E28, F#28, G28, A28, B28, C29, D29, E29, F#29, G29, A29, B29, C30, D30, E30, F#30, G30, A30, B30, C31, D31, E31, F#31, G31, A31, B31, C32, D32, E32, F#32, G32, A32, B32, C33, D33, E33, F#33, G33, A33, B33, C34, D34, E34, F#34, G34, A34, B34, C35, D35, E35, F#35, G35, A35, B35, C36, D36, E36, F#36, G36, A36, B36, C37, D37, E37, F#37, G37, A37, B37, C38, D38, E38, F#38, G38, A38, B38, C39, D39, E39, F#39, G39, A39, B39, C40, D40, E40, F#40, G40, A40, B40, C41, D41, E41, F#41, G41, A41, B41, C42, D42, E42, F#42, G42, A42, B42, C43, D43, E43, F#43, G43, A43, B43, C44, D44, E44, F#44, G44, A44, B44, C45, D45, E45, F#45, G45, A45, B45, C46, D46, E46, F#46, G46, A46, B46, C47, D47, E47, F#47, G47, A47, B47, C48, D48, E48, F#48, G48, A48, B48, C49, D49, E49, F#49, G49, A49, B49, C50, D50, E50, F#50, G50, A50, B50, C51, D51, E51, F#51, G51, A51, B51, C52, D52, E52, F#52, G52, A52, B52, C53, D53, E53, F#53, G53, A53, B53, C54, D54, E54, F#54, G54, A54, B54, C55, D55, E55, F#55, G55, A55, B55, C56, D56, E56, F#56, G56, A56, B56, C57, D57, E57, F#57, G57, A57, B57, C58, D58, E58, F#58, G58, A58, B58, C59, D59, E59, F#59, G59, A59, B59, C60, D60, E60, F#60, G60, A60, B60, C61, D61, E61, F#61, G61, A61, B61, C62, D62, E62, F#62, G62, A62, B62, C63, D63, E63, F#63, G63, A63, B63, C64, D64, E64, F#64, G64, A64, B64, C65, D65, E65, F#65, G65, A65, B65, C66, D66, E66, F#66, G66, A66, B66, C67, D67, E67, F#67, G67, A67, B67, C68, D68, E68, F#68, G68, A68, B68, C69, D69, E69, F#69, G69, A69, B69, C70, D70, E70, F#70, G70, A70, B70, C71, D71, E71, F#71, G71, A71, B71, C72, D72, E72, F#72, G72, A72, B72, C73, D73, E73, F#73, G73, A73, B73, C74, D74, E74, F#74, G74, A74, B74, C75, D75, E75, F#75, G75, A75, B75, C76, D76, E76, F#76, G76, A76, B76, C77, D77, E77, F#77, G77, A77, B77, C78, D78, E78, F#78, G78, A78, B78, C79, D79, E79, F#79, G79, A79, B79, C80, D80, E80, F#80, G80, A80, B80, C81, D81, E81, F#81, G81, A81, B81, C82, D82, E82, F#82, G82, A82, B82, C83, D83, E83, F#83, G83, A83, B83, C84, D84, E84, F#84, G84, A84, B84, C85, D85, E85, F#85, G85, A85, B85, C86, D86, E86, F#86, G86, A86, B86, C87, D87, E87, F#87, G87, A87, B87, C88, D88, E88, F#88, G88, A88, B88, C89, D89, E89, F#89, G89, A89, B89, C90, D90, E90, F#90, G90, A90, B90, C91, D91, E91, F#91, G91, A91, B91, C92, D92, E92, F#92, G92, A92, B92, C93, D93, E93, F#93, G93, A93, B93, C94, D94, E94, F#94, G94, A94, B94, C95, D95, E95, F#95, G95, A95, B95, C96, D96, E96, F#96, G96, A96, B96, C97, D97, E97, F#97, G97, A97, B97, C98, D98, E98, F#98, G98, A98, B98, C99, D99, E99, F#99, G99, A99, B99, C100, D100, E100, F#100, G100, A100, B100, C101, D101, E101, F#101, G101, A101, B101, C102, D102, E102, F#102, G102, A102, B102, C103, D103, E103, F#103, G103, A103, B103, C104, D104, E104, F#104, G104, A104, B104, C105, D105, E105, F#105, G105, A105, B105, C106, D106, E106, F#106, G106, A106, B106, C107, D107, E107, F#107, G107, A107, B107, C108, D108, E108, F#108, G108, A108, B108, C109, D109, E109, F#109, G109, A109, B109, C110, D110, E110, F#110, G110, A110, B110, C111, D111, E111, F#111, G111, A111, B111, C112, D112, E112, F#112, G112, A112, B112, C113, D113, E113, F#113, G113, A113, B113, C114, D114, E114, F#114, G114, A114, B114, C115, D115, E115, F#115, G115, A115, B115, C116, D116, E116, F#116, G116, A116, B116, C117, D117, E117, F#117, G117, A117, B117, C118, D118, E118, F#118, G118, A118, B118, C119, D119, E119, F#119, G119, A119, B119, C120, D120, E120, F#120, G120, A120, B120, C121, D121, E121, F#121, G121, A121, B121, C122, D122, E122, F#122, G122, A122, B122, C123, D123, E123, F#123, G123, A123, B123, C124, D124, E124, F#124, G124, A124, B124, C125, D125, E125, F#125, G125, A125, B125, C126, D126, E126, F#126, G126, A126, B126, C127, D127, E127, F#127, G127, A127, B127, C128, D128, E128, F#128, G128, A128, B128, C129, D129, E129, F#129, G129, A129, B129, C130, D130, E130, F#130, G130, A130, B130, C131, D131, E131, F#131, G131, A131, B131, C132, D132, E132, F#132, G132, A132, B132, C133, D133, E133, F#133, G133, A133, B133, C134, D134, E134, F#134, G134, A134, B134, C135, D135, E135, F#135, G135,

Figure 1(a) shows a musical score for a single melodic line on a five-line staff. The notation includes a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature (C). The melody consists of several measures, with some notes beamed together and others marked with accents. The notation is presented in a standard musical format with a single staff.

(a)

Musical notation for Example 1(a) on a single staff. The notation includes a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature (C). The melody consists of several measures with various note values, including quarter, eighth, and sixteenth notes, and rests. The notation is presented in a standard musical format with a single staff.[illegible]

Analiz: Birinci hâneye güçlü üzerinden girilmiş, acem perdesi kullanılarak düğâh perdesi üzerine inilip necid hüseyinî makâmı dizisi ile kalışlar yapılmış, ardından nevâ perdesi üzerinde rastlı ve bûselikli kalınmıştır. Hâne sonunda ise hüseyinî perdesi üzerindeki uşşak, çargâh perdesi üzerindeki çargâh çeşnileri de gösterilerek hâne sonunda düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisiyle karar verilmiştir. İkinci hâneye gerdâniye üzerinde rast ile girilmiş, ardından tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi de gösterilerek hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapılmış, nevâ perdesi üzerindeki rast gösterildikten sonra hâne hüseyinîde uşşaklı yarım karar ile son bulmuştur. Üçüncü hânenin girişinde çargâh perdesi üzerinde çargâhlı kalışlar yapıp, (b) bölümünde düğâh perdesi üzerindeki ve onun pest bölgeye genişlemesi olan hüseyinî perdesi üzerindeki hicaz çeşnileri gösterilmiş ve düğâh üzerinde hicazla kalışla hâne son bulmuştur.

(316)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Küçük Muhammes

Osman Paşa

1. Hâne Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye (aynı zamanda mülâzime) düğâh perdesi üzerindeki hüseynî çeşnisi ile girilip hüseynî perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalışlar yapılmış, çargâh üzerinde çargâhlı kalışın ardından hâne hüseynî perdesi üzerinde uşşaklı yarım karar ile sona ermiştir. İkinci hânedeki tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilip bu perde üzerinde kalışlar yapıp, bunu müteakiben hüseynî üzerinde uşşak, nevâ üzerinde rast çeşnileriyle kalınmış ve hâne düğâh perdesi üzerinde hüseynî karar vermiştir ve mülâzimeye hüseynî perdesiyle köprü yapılmıştır. Üçüncü hânedeki düğâh perdesi üzerindeki hicaz çeşnisi üzerinde durulmuştur.

(320)
HÜSEYNÎ PEŞREV

Evsat

Torlak neyzen

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hâneye necid hüseyinî dizisi ile girilmiş, hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı yarım karar yapılmıştır. Mülâzimenin (a) bölümünde de aynı yapı görülüp, (b) bölümünde ise tiz durak üzerine çıkılmış, bu perde üzerinden hüseyinî perdesi üzerine uşşaklı düşülmüş, ardından nevâ perdesi üzerinde rastlı kalış yapılmış, ve hâne düğâh perdesi üzerinde hüseyinî çeşnisi ile karar verilerek sonar erip köprü olarak son nota hüseyinî perdesi olarak kullanılmıştır. İkinci hânedeki nevâ perdesi üzerinde bûselik ve hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış birinci dolapta hüseyinî üzerinde uşşaklı, ikinci dolapta ise düğâh üzerinde kürdîli kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hâneye ise hüseyinî perdesi üzerinde kalışlarla girilip, muhayyer ve hüseyinî perdesi üzerinde hicazlı kalışlar yapıldıktan sonra, düğâh perdesi üzerine de aynı çeşni ile düşülüp zirgüle dizisi gösterilmiş ve hâne hüseyinî perdesi üzerinde kalışla sona ermiştir.

(322)

HÜSEYNÎ PEŞREV

Devr-i kebîr

Mîr-i Bağdâd

1. Hâne

Terkîb-i intikâl

Mülâzime

(a)

Terkîb-i intikâl

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ve onun pest bölgeye genişlemesi olan yegâh perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile kalışlar yapıp, terkîb-i intikal'de hüseyinî dizisi kullanılıp hâne sonunda düğâh üzerinde uşşaklı tam karar ile karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne çargâh üzerinde çargahlı kalışla girilip, nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi ile kalınmış, (b) bölümünde ise (a) bölümünün benzeri bir yapı kullanılıp hâne düğâh üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. İkinci hânede tiz durak üzerinde uşşaklı kalışlar yapıp, ardından acem üzerindeki acem aşiran çeşnisi gösterilip düğâh üzerine uşşak çeşnisi ile inilerek acem makam dizisi gösterilmiş ve hâne düğâh üzerinde uşşaklı kararlar sona ermiştir. Üçüncü hânede düğâh perdesi üzerindeki hicaz çeşnisi gösterilip, hâne sonunda düğâh üzerinde uşşaklı karar verilmesine rağmen yeden olarak zirgüle perdesi kullanılması dikkat çekicidir.

(327)
HÜSEYİNİ PEŞREV
"Gamzekâr"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

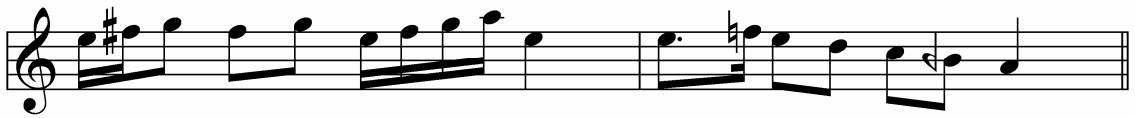
(b)

(c)

(d)

(e)

(f)

(g)

(h)

2. Hâne

(a)

(b)

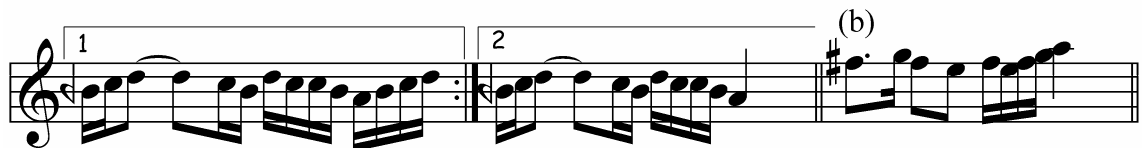

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede güçlü perdesi üzerinde ısrarlı kalışlar yapıp, necid hüseyinî dizisi inici olarak kullanılarak düğâh perdesi üzerine düşülmüş, hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışı, tiz durak üzrinde uşşaklı kalış izlemiş ve hâne son bulmuştur. Mülâzimenin (a) ve (b) bölümlerine tiz durak üzerinde girilip, hüseyinî perdesinde uşşaklı kalışlar yapıldıktan sonra, acem perdesi kullanılarak düğâh perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile düşülmüştür. (c) ve (d) bölümlerini birbirinin aynıdır ve her ikisinde de hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı ve düğâh perdesi üzerinde necid hüseyinî dizisi gösterilerek kalışlar yapılmıştır. (e) bölümü (d) bölümünün sonu gibi devam etmiş, (f) bölümünde ise nevâ üzerinde rastlı ve hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışlar yapıp, (g) bölümünde hüseyinî dizisi gösterilmiş, tiz durak üzerinde uşşaklı ve düğâh üzerinde hüseyinîli kalışlar yapıldıktan sonra mülâzime düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışla sona ermiştir. İkinci hânede gerdâniye üzerinde rast, muhayyer üzerinde uşşak, ve evc üzerinde segâh çeşnileriyle kalışlar yapıp, hâne tiz durak üzerine çıkılarak son bulmuştur. Üçüncü hâneye ise çargâh üzerinde çargâh ile girilip, segâh üzerinde segâhlı kalış yapılmış, ikinci hâne düğâh üzerinde uşşaklı kalışla bitmiş, (b) bölümünde ise tiz durak üzerine çıkılmıştır.

C. HÜSEYNÎ ANALİZ SONUÇLARI

1. Hüseyinî Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Hüseyinî eserlerin analizleri incelendiğinde, eserlerin seyre genellikle karar perdesi olan düğâh veya civarından başlayıp hemen güçlü hüseyinî perdesine doğru seyrettiği görülmüştür. Karar sesinden seyre girmeyen eserler ise hüseyinî perdesi ve civarından seyre başlamıştır. Bu seyir özelliği makâmın inici-çıkıcı bir seyir özelliği taşıdığını göstermektedir.

Yapılan analizlerin sonucunda karşımıza karar sesi üzerinde bir uşşak beşlisi ve onun üzerinde bir uşşak dörtlüsünden oluşan bir dizi çıkmaktadır. Yalnızca dört eserde düğâh perdesi üzerinde hüseyinî beşlisi yerine sabâ çeşnisi kullanılmıştır ki bu özellik kûçek makâmı ile benzerlik arz etmektedir.¹⁴⁷

Genel olarak inici-çıkıcı bir şekilde seyreden eserlerin büyük çoğunluğu düğâhta hüseyinîli tam kararlar ve çoğu yeden kullanılmadan son bulmuştur. Karar perdesi üzerinde uşşaklı kararlar da hüseyinîli kadar olmasa bile göz ardı edilmeyecek derecede kullanılmıştır.

Birinci hâne ve mülâzimedeki eserler genellikle ana dizi yapısı içinde seyretmiş, çoğunlukla hüseyinîde uşşaklı, nevâda rastlı, düğâhta hüseyinîli ve düğâhta uşşaklı kalıplar yapılmış, ayrıca nevâda bûselik ve çargâhta çargâh ve pençgâhlı kalıplarda dikkate değer ölçüde kullanılmıştır. Gerek hüseyinî gerekse çargâh perdeleri üzerinde yapılan kalıplarda zaman zaman çeşniler tamamen gösterilmemiş ama perdelerin üzerinde ısrarlı kalıplar yapılarak bu perdeler vurgulanmıştır.

Eserler birinci hâne ve mülâzimelerde tizde muhayyer, pestte rast perdeleri arasında seyretmiş, ikinci hânelerde tizde tiz nevâyâ çıkıldığı, pestte ise yegâh perdesine kadar inildiği görülmüştür. Eserlerin pest bölgeye doğru fazla genişlemediği görülmüş, altı eserde hüseyinî aşîran perdesi üzerine uşşak çeşnisi, bir eserde ise yegâh perdesi üzerine rast çeşnisi ile inildiği saptanmıştır.

¹⁴⁷ 73, 74, 86, 267 numaralı eserler.

İkinci hânelerde genellikle tiz durak üzerindeki genişleme olan muhayyer üzerinde uşşak çeşnisi gösterilmiş, ayrıca birinci hâne ve mülâzimelerde görüldüğü gibi hüseyinî üzerinde uşşak ve nevâ üzerinde rast çeşnileri üzerinde de sıklıkla kalışlar yapılmıştır. İkinci hânelerin analizi sonucu, bu hâneye makâmın tiz bölgedeki genişlemesinin kullanıldığı bölüm denilebilir.

Üçüncü hânelerde ise düğâh perdesi üzerinde zirgüleli hicaz ve hicaz dizileri büyük oranda kullanılmıştır.

Analizler neticesi eserlerde en çok görülen asma kalışlar ise evcde segâh (yeden kullanılmadan, çargahta çargâh ve pençgâh, segahta segâh, rastta ve gerdâniyede rastlı kalışlardır.

2. Cantemir'in Hüseyinî Makâmı Tarifi ile Hüseyinî Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir'in makâmı tarifi ile eserlerin özelliklerini karşılaştırdığımızda tarif ile eserlerin büyük ölçüde örtüştüğü görülmüştür. Cantemir hüseyinî makâmının düğâh perdesinden başlayarak sırayla düğâh, segâh, çargâh ve nevâ perdelerinden geçip kendi perdesi olan hüseyinî perdesinde kendini gösterdikten sonra yine tam perdelerle inip düğâh perdesinde karar verdiğini söylemiştir. (*"Tarîf-i makamât kanunı üzre düğâh perdesinden hareket-i âğâzesini şürû idüb, segâh, çargâh, nevâ perdeleri ile çıkub, kendü perdesinde kendüyi icra ider ve gine tamam perdeler ile inüb düğâh perdesinde karar ü istirahat ider..."*), Cantemir makâmın genişliği konusunda da, yegâhtan tiz hüseyinîye kadar bir genişleme bölgesi olduğuna işaret etmektedir, eserlerin ortak özellikleri bahsinde de görüldüğü üzere yapılan analizlerde eserlerin ırak perdesinden daha petse ve muhayyer perdesinden daha tize (özellikle makâmın ana yapısı göstermesi açısından birinci hâne ve mülâzimelerde) pek genişleme göstermediği tespit edilmiştir. Cantemir'in bahsettiği genişlemeler özellikle ikinci ve üçüncü hânelerde görülmüştür ki eserlerde genişlemelerin yapıldığı bölümler de bu hânelerdir.

3. Analizi yapılan Hüseynî Eserler ile Günümüzdeki Hüseynî Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Günümüz nazariyâtçılarınin hüseyinî makâmı tarifleri, makâmın güçlü ve karar perdeleri, makâmın oluşturan cinsler ve asma karar perdeleri bakımından Cantemir'deki hüseyinî eserlerin ortak seyir özellikleriyle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

. İnici-çıkıcı özellik gösteren eserler, çıkıcı bir makam olarak nitelendirilmesi bakımından Arel-Ezgi Sistemi'nden, düğâh perdesinden seyre başlayan eserler hüseyinî makâmında nevâ ve hüseyinî perdeleriyle seyre başladığını söyleyen Töre-Karadeniz Sistemi'nden bu bakımdan farklılık göstermektedir

İsmail Hakkı Özkan'ın hüseyinî makam tarifine bakıldığında Özkan'ın makâmı tarifi ile hüseyinî eserlerin analiz sonuçlarının gösterdiği ortak seyir özelliklerinin birebir aynı olduğu görülmektedir.

VII. IRAK MAKÂMI

A. IRAK MAKAM TARİFLERİ

Irak makâmı, Safiyyüddin'den günümüze var olmuş ve her dönemde on iki ana makâm arasında yerini almıştır.¹⁴⁸

Cantemir, kalın sesli tam perdelerin makâmları arasında sınıfladığı irak makâmı için şu açıklamaları yapmıştır.

“Irak makâmı temâm ve nerm perdelerin makâmlarındandır ki yeğâh perdesinden üçüncü perdedir. Makâm-ı mezkûr kendü perdesini kutb idüb yeğâh perdesinden ağaze ve hareket ider ise temâm perdeler ile aşîran çıkub kendü perdesinde kendüyi izâh ider ve gene tarif-i müfred üzre düğâhdan ağaze ve hareket ider ise rast perdesine inüb irak perdesinde karar virüb istirahat ider.

Perde-i merkumeden tize çıkmak murad ider ise temâm perdeler ile nezâket-i terâkib üzre tiz hüseyînîye degin çıkmak hükmi vardır ve gene ol yoldan avdet idüb kendü perdesinde karar kılar.”¹⁴⁹

Cantemir makâmın kendi perdesini merkez alarak yeğâh perdesinden ya da düğâh perdesinden seslendirilmeye başlanırsa her iki durumda da tam perdelerle tekrar irak perdesine gelerek bu perdede kendini gösterir ve karar verir demektedir. Makâmın genişlemesi için ise tiz hüseyînîye kadar çıkabileceği bilgisini vermektedir.

Osman Dede irak makâmının irak perdesinden başlayıp, düğâhtan segâha, segâhtan çargâha seyredip, tekrar segâh ve düğâhla geri dönüp rast ile nağmeler yaptığını ve irak perdesinde karar kıldığını açıklamıştır.¹⁵⁰

Irak makâmını Dr. Suphi Ezgi segâh makâmının şeddi olarak görmüş ve evc makâmıyla arasında irak makâmının çıkıcı evc makâmının inici olması dışında bir fark görmediği için irak makâmını evc makâmıyla birlikte aynı başlık altında açıklamıştır.

¹⁴⁸ Levendoğlu Yılmaz, “XIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Varlığını Sürdüren Makamlar ve Değişim Çizgileri”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi FBE, 2002), s.109,114

¹⁴⁹ Tura, s.47

¹⁵⁰ Erguner, s.67

Makam dizisindeki perdelerin isimleri pestten tize doğru ırak, rast, dügâh, segâh, çargâh, nevâ, hüseyinî veya acem, evc olarak sıralanmıştır.

Ezgi makâmın seyri için; *“Makamda güçlü üçüncü sestir. Irak makâmına ya duraktan veya güçlüden başlar dizinin pest tarafındaki segah dörtlüsü veya dizisinin büyük bir kısmı îla onun alt tarafındaki hicaz dörtlüsünde karışık bir surette gezinip ya güçlü veya durakta muvakkat kalıp icap ederse dizinin tiz tarafındaki nağmelere de seyir ile gelir durakta kalır.”* açıklamasını yapmaktadır.¹⁵¹

Hüseyin Sadettin Arel ise ırak makâmını Ezgi’den farklı olarak şed makamlar arasında görmemiş, mürekkep makamlar arasında sınıfladığı ırak makâmının, ırakta segâh dörtlüsüne, dügâhta uşşak dörtlüsünün bazen de bunlara nevâ üzerinde bulunan bûselik dörtlüsünün eklenmesiyle oluştuğunu açıklamıştır.

Arel makâmın seyri için ise *“Irak perdesindeki segâh dörtlüsü ile dügâh perdesindeki uşşak dörtlüsünde gezinildikten ve eğer istenilirse bu araya nevâ perdesindeki bûselik dörtlüsü de karıştırıldıktan sonra ırak perdesindeki segâh dörtlüsüne avdet edilerek o perdede karar verilir. Irak perdesindeki segâh dörtlüsünde dolaşılırken bilhassa ırak perdesinde karar verilirken yeden olarak ekseriya acem aşîran perdesinin kullanılması adettir.”* açıklamasını yapmıştır.¹⁵²

Arel’e göre ırak makam dizisini oluşturan dörtlüler;

¹⁵¹ Ezgi, s.256,257

¹⁵² Arel, s.70

Töre- Karadeniz Sistemi'nde ırak makâmına arak makâmı denilmiştir.

Karadeniz makâmın genellikle ırak, bazen de düğâh perdesinden seyre başladığını ve ırak perdesinde karar verdiğini aktardıktan sonra makâmın ıskalası için ise iniş ve çıkışta aynı ıskalayı kullandığı bilgisini vermiştir. Nota yazılırken donanım evc perdesine mahsus diyez işareti yazıldığını söyleyen Karadeniz makâmın seyri için ise şu açıklamaları yapmıştır.

“Çoğunlukla arak, bazan da düğâh perdesinden terennüme başlanarak rast, düğâh, segâh, çargâh ve nevâ perdeleri kullanılıp nevâ ve düğâh perdeleri üzerinde kısa duruşlar yapılarak ıskaladaki perdelerle hüseyinî aşîran perdesine kadar inildikten sonra düğâh perdesi gösterilerek, arak perdesi üzerinde karar vermek suretiyle makâmın kendisine mahsus çeşnisi meydana getirilir.

Bu makam şed yoluyla arak perdesine aktarılmış segâh makâmına çok benzer. Bu iki makâmı birbirinden ayırabilmek için, şu noktaya dikkat edilmelidir: Segâh makâmı segâh perdesi üzerinde fazla durması ile kendisine mahsus çeşniyi meydana getirdiği halde, arak makâmı seyri esnasında arak perdesi üzerinde fazla durmayıp bu perdeyi yalnız başlangıç ve kararda kullanır. Buna karşılık arak makâmının üzerinde durduğu perdeler düğâh ve nevâ perdeleridir. Bazı bestekârlar seyir esnasında nağmelerin icabına göre bazan sabâ, bazan da hicaz ve kürdî perdeleri kullanmışlar ve karar esnasında acem aşîran perdesini de göstermişlerse de bu nağmeler makâmın temel şartlarından değildir.”¹⁵³

İsmail Hakkı Özkan ırak makâmını Arel'den farklı görmemiştir. Makâmın çıkıcı bir seyir izlediğini, kararının ırak, güçlünün düğâh perdesi olduğunu açıklamış ve makam dizisinin ırakta segâh, düğâhta uşşak ve nevâda bûselik cinslerinin birleşiminden oluştuğunu aktarmıştır.

Özkan, ağırbaşlı olarak nitelendirdiği ırak makâmının nevâ üzerindeki bûselikte pek gezinmediğini, gezinmesi durumunda da nevâda bûselikli asma karar

¹⁵³ Karadeniz, s.82

yapılabileceğini aktardıktan sonra makâmın diğer asma karar perdelerini segâhta eksik segâhlı, dügâhta hicazlı, rastta nikrizli ve yegâhta rastlı olarak açıklamıştır.

Makâmın pest taraftan genişlediğini ifade eden Özkan, karara giderken yeden olarak bakiye diyezli mi yani acem aşîran perdesi kullanıldığı bilgisini vermiştir.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Özkan, s.473,474

B. IRAK ANALİZLER

Tablo 11: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı ırak eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	7	Muzaffer	Darb-ı Fetih	
2	8	Şerif	Darb-ı Fetih	
3	30	Haydar Can	Düyek	
4	31	Melik Can	Sakıl	
5	32		Fahte	Fahte-i Kebîr
6	33	Muzaffer	Fahte	
7	34	Seyfû'l-Mısrî	Düyek	
8	35		Düyek	Bülbül
9	129	Muzaffer	Sakıl	Büyük Sakıl
10	130		Düyek	Perizâd
11	134	Şerif	Devr-i Kebîr	
12	144	Papa	Sakıl	Küçük sakıl
13	194		Düyek	Nazîre-i Seyfû'l-Mısrî
14	195		Devr-i Kebîr	
15	229	Ali Hoca	Devr-i Kebîr	
16	250		Semâî	
17	251		Semâî	
18	252		Semâî	
19	253		Semâî	
20	254		Semâî	
21	298	Muzaffer	Devr-i Kebîr	
22	299	Emîr-i Hac	Düyek	Hünkâr Peşrevi
23	303	Muzaffer	Darbeyn	
24	305		Düyek	Elçi Peşrevi
25	306	Şerif	Berevşan	
26	307	Papa	Sakıl	Papa Sakıl'ı
27	353		Devr-i Kebîr	

(7)
IRAK PEŞREV

Darb-ı fetih

Muzaffer

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hâneye yegâh perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile girilip düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalıplar yapılmış yegâh ve düğâh perdeleri arasında seyredildikten sonra hâne ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili kalıpla son bulmuştur. Mülâzime bölümüne nevâ perdesi üzerinde rast çeşnili kalıpla başlanmış, ardından yine düğâhta uşşaklı kalıplar gösterilmiş, hâne sonuna doğru yegâh makâmında olduğu gibi yegâh perdesi üzerine rast çeşnisi ile düşüldükten sonra mülâzime ırak perdesi üzerinde segâhlı tam kararla son bulmuştur. İkinci hânenin girişinde ırak dizisi çıkıcı olarak kullanılmış, nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi ile yeden de kullanılarak kalış yapılmış, ardından yegâh makâmı dizisi gösterilip yegâh perdesi üzerine düşülmüş ve ırak perdesi üzerinde segâhlı kalıpla hâne son bulmuştur. Zeyl bölümüne düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalıplarla başlanmış, düğâh ve nevâ perdeleri arasında seyredildikten sonra yegâh perdesi üzerine rast çeşnisi ile düşülüp yegâh makâmı dizisi gösterilmiş ve hâne ırak perdesinde segâh çeşnili tam kararla son bulmuştur. Üçüncü hâneye de ise hicaz makâmına geçilmiştir.

(8)
IRAK PEŞREV

Darb-ı fetih

Şeref

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hâneye yegâh perdesi üzerinde rast çeşnisi seslerinin gösterilmesi ile başlanmış, ırak makam dizisi nevâ perdesine kadar gösterildikten sonra düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kısa bir kalış yapılmış ve hâne ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili tam karar ile son bulmuştur. Mülâzime bölümünde de aynı tip seyir kullanılmıştır. İkinci hâneye nevâ makâmı dizisinin nevâ üzerinde rastlı ve düğâh üzerinde uşşaklı kalışlarla gösterilmesi ile başlanmış, ardından yegâh perdesi üzerine yegâh makam dizisi gösterilerek düşülmüş ve hâne ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili tam karar ile son bulmuştur. Zeyl bölümüne düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi sesleri ile başlanmış, rast perdesi üzerinde rastlı ve düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapıldıktan sonra yegâh makam dizisi gösterilerek yegâh perdesi üzerine inilmiş ve bölüm ırak perdesi üzerinde segâhlı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hâneye ırak perdesi üzerinden başlanmış, düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapılmış, ardından ırak perdesi üzerinde segâhlı çeşni gösterilip yegâh makam dizisi ile karar perdesine doğru inilerek ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile tam karar yapılmıştır.

(30)
IRAK PEŞREV

Düyek

Haydar Can

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

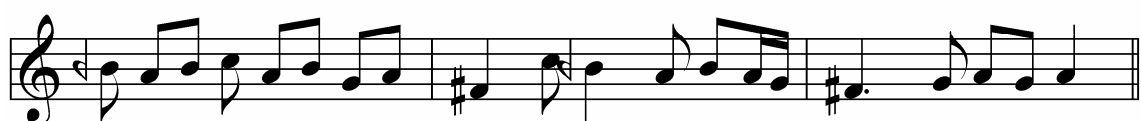

(b)

2. Hâne

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye nevâ perdesi üzerinden yegâh makam dizisi kullanılarak inilmesiyle başlanmış yegâh perdesi üzerine düşülmeyip hüseyinî aşîran perdesi üzerinden tekrar nevâ perdesine çıkılmıştır ve hânenin (a) bölümü dügâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapılarak bitirilmiştir. (b) bölümüne ırak dizisi gösterilerek girilmiş, çıkıcı bir seyri yine aynı perde üzerine dönen inici bir seyir izlemiştir ve hâne sonunda dügâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne dügâh perdesi üzerindeki uşşak ve yegâh perdesi üzerindeki rast çeşnileri gösterilerek başlanmış ve bölüm dügâh üzerinde uşşaklı kalışla sona ermiştir. (b) bölümüne ise rast perdesi üzerinden nevâ perdesi üzerine bir çıkışla girildikten sonra dügâh perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalışlar yapılmıştır. Bu kalışları müteakiben ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile bir kalış yapılmış ve mülâzime dügâh perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalışla son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümü dügâh üzerinde uşşak ve yegâh üzerinde rastlı kalışlarla başlamış, bunu ırak perdesi üzerinde segâhlı tam karar izlemiştir. (b) bölümüne ise nevâda rast çeşnisi kullanılarak girilip, dügâh perdesi üzerine rast çeşnisi ile düşülmüş, dügâh üzerinde uşşaklı kalışları ırak perdesinde segâhlı tam karar izlemiş ve hâne son bulmuştur. Üçüncü hâneye hüseyinî aşîran makam dizisi kullanılarak hüseyinî aşîran perdesinden hüseyinî perdesine çıkış izlemiş ve bu perde üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, ardından ırak dizisi kullanılarak ırak perdesi üzerinde düşülmüş, nevâda rastlı kalışı, yine aynı perde üzerinde bûselik, dügâhta uşşak ve ırak perdesinde segâhlı tam karar izlemiştir.

(31)
IRAK PEŞREV

Sakîl

Melik can

1. Hâne

(a)

Mülâzime

2. Hâne

(a)

3. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânede yegâh perdesi üzerindeki rast çeşnisi ve düğâh üzerinde uşşak çeşnisi ile kalışlar yapıldıktan sonra, düğâh perdesi üzerinde sabâ makâmı gösterilerek kalış yapılmış, bunu düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnili seyir izlemiş ve hâne ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili tam karar ile sona ermiştir. Mülâzimeye düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışla girilmiş, daha sonra nevâ perdesi üzerinde kalışlar yapılmış, nevâ makam dizisi gösterildikten sonra mülâzimenin sonunda ırak perdesi üzerinde segâh kalışla tam karar verilmiştir. İkinci hâneye ırak dizisi gösterilerek girilip, tiz durak üzerinde kalınmış, bunu nevâ perdesi üzerinde rast, düğâh perdesi üzerinde uşşak ve yegâh perdesi üzerinde rastlı kalışlar ile yegâh makam dizisi izlemiş, yeniden çıkıcı bir yegâh makam dizisi kullanılarak evc perdesi üzerine çıkılmıştır. (b) bölümünün başında pest bölgede yegâh perdesi üzerindeki yegâh makâmı dizisi nevâ perdesi üzerine aktararak kullanılmış, gerdâniye perdesi üzerindeki bûselik çeşnisinden doğan sünbûle perdesi de kullanılarak nevâ üzerine acemli rast dizisi kullanılarak düşülmüş ve hâne ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili tam kararla ile son bulmuştur. Üçüncü hânede hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalışlar yapılmış, bunu uşşak makam dizisinin gösterilmesi takip etmiş, daha sonra tekrar hüseyinî perdesi üzerine çıkılmıştır. (b) bölümünde ise uşşaklı karar verilip köprü ile mülâzimeye bağlanılmıştır.

(32)
IRAK PEŞREV
"Fahte-i kebîr"

Fahte

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

2. Hâne

(a)

(33)
IRAK PEŞREV

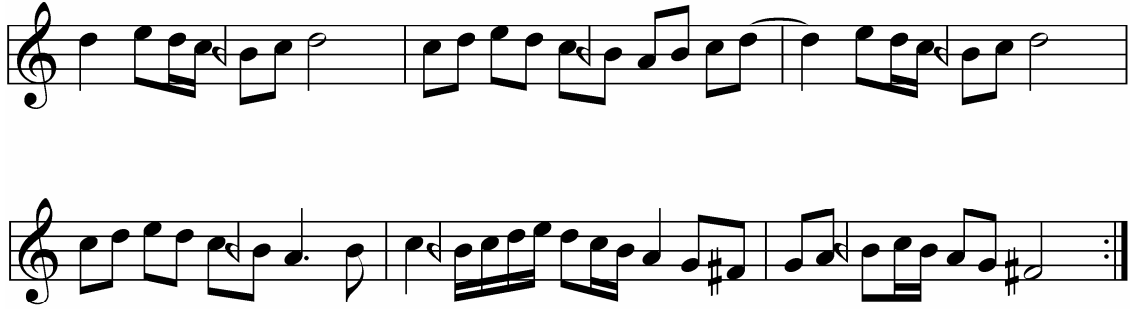
Fahte

Muzaffer

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

(b)

3. Hâne

(b)

Analiz: Birinci hâneye ırak perdesinden düğâh perdesi üzerine çıkışla başlanmış, bunu düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnili kalış izlemiş ve hâne ırak perdesi üzerinde segâhlı karar ile bitmiştir. Mülâzime bölümüne nevâ makam dizisi kullanılarak girilip nevâ perdesi üzerinde kalışları, düğâh perdesi üzerindeki uşşaklı kalış izlemiş ve mülâzime ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile karar vermiştir. İkinci hânenin girişinde nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi çıkıcı olarak kullanılarak evc perdesi üzerinde segâh çeşnili kalışlar yapıldıktan sonra, çargâh perdesi üzerinde durulmuş ve hâne ırak perdesi üzerinde segâhlı karar ile son bulmuştur. Üçüncü hânedeki ise düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmış ve hâne ırak üzerinde segâhlı tam karar ile sona ermiştir.

(34)
IRAK PEŞREV

Düyek

Seyfü'l-Mısrî

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Birinci hâneye yegâh perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilerek girilmiş, bu çeşni üzerinde seyredilmiş, ardından yegâh perdesi üzerindeki yegâh makam dizisinin tümü gösterilerek ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile kalış yapılmış, yegâh perdesi üzerinde birkaç kere daha rast çeşnisi ile düşüldükten sonra hâne düğâh perdesi üzerinde kalışla son bulmuştur. Her ne kadar bu perde üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapıldığı görülsede uşşak çeşnisinin yedeni olan rast perdesinin değil zirgüle perdesinin kullanılması dikkat çekicidir. Bu perde ırak perdesi üzerindeki müstear çeşnisini göstermek için kullanılmıştır düşüncesindeyiz. Mülâzime hüseyinî makam dizisi gösterilmiş, hüseyinî ve çargâh perdeleri üzerinde kalışlar yapılmış, bunu yegâh perdesi üzerinde rast çeşnisi ile düşüş, rast perdesi üzerinde rast ve düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar izlemiştir. Mülâzime birinci hânenin sonu gibi düğâh perdesi üzerinde zirgüle perdesini yeden olarak kullanıp son bulmuştur. İkinci hâneye düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalışlarla girilip nevâ makam dizisi kullanılarak tekrar düğâh perdesi üzerine düşülmüştür. Bunu müteakiben hüseyinî perdesi üzerinde hicaz çeşnisi ile kalışlar yapıp, düğâh perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile düşülerek hisar

makam dizisi kullanılmış, hâne sonuna kadar düğâh perdesi üzerindeki uşşaklı ve ırak perdesi üzerindeki segâhlı kalışlar devam etmiş ve hâne düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hânede zirgüleli hicaz ve hicaz makâmı dizileri dönüşümlü olarak gösterilmiş, düğâh perdesi üzerinde hicaz, nevâ üzerinde rast çeşnili kalışlar yapılmış, hâne sonuna doğru düğâh perdesi üzerindeki sabâ makâmı gösterilerek hâne muhayyer perdesi üzerinden inici bir uşşak dizisi ile düğâh perdesinde son bulmuştur.

(35)
IRAK PEŞREV
"Bülbül"

Düyek

Anonim

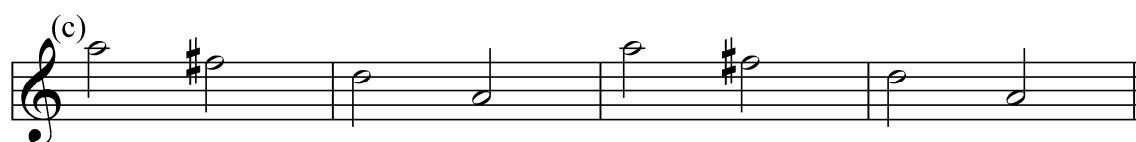
1. Hâne

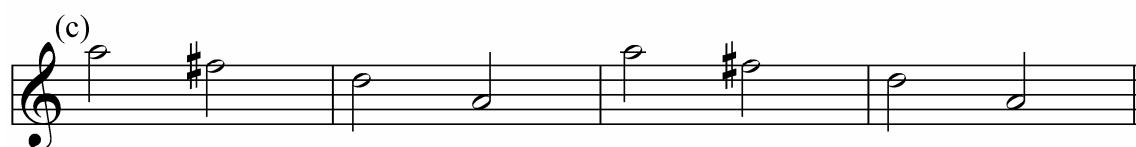
Mülazime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânenin (a) bölümüne düğâh perdesi üzerinde sabâ makâmı gösterilerek girilip, ardından yegâh perdesi üzerine rast çeşnisi ile düşülmüş, (b) bölümünde yine yegâh perdesi üzerindeki rast çeşnisi üzerinde durulup bu perde üzerinde kalış yapılmış ve son olarak (c) bölümünde nevâ perdesi üzerindeki rast çeşni üzerinde gezinilip nevâ perdesi üzerinde hâne sonunda rastlı kalış yapılmıştır. Mülâzimenin (a) bölümüne nevâ perdesi üzerinde rast ve düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalınıp nevâ makam dizisinin gösterilmesi ile girilmiş, ardından yegâh perdesi üzerine rast çeşnisi ile düşölüp bu perde üzerinde kalış yapılmıştır. (b) bölümünde yegâh makam dizisi kullanılmış ve mülâzimenin sonunda ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile karar verilmiştir. İkinci hâneye çargâh, nevâ perdeleri üzerinde kalınarak ve nevâ üzerinde rast dizisi kullanılıp evc perdesi üzerine seyir edilmesiyle başlanmış, nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisinde ısrar edilmiş, ırak dizisinin inici olarak kullanılmasını müteakip ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile kalınmış ve hâne nevâ makam dizisinin tiz durak, güçlü ve karar seslerinin duyurulması ile düğâh perdesi üzerinde kalınarak sona ermiştir. Üçüncü hânedeki segâh ve ırak perdeleri üzerinde segâh çeşnisi ile kalışlar yapılmış, bunu yegâh perdesi üzerinde rast ve düğâh perdesi üzerindeki uşşaklı kalışlar izlemiş ve hâne ikinci hâne gibi son bulmuştur.

(129)
IRAK PEŞREV
"Büyük Sak l"

Sak l

Muzaffer

1. H ne

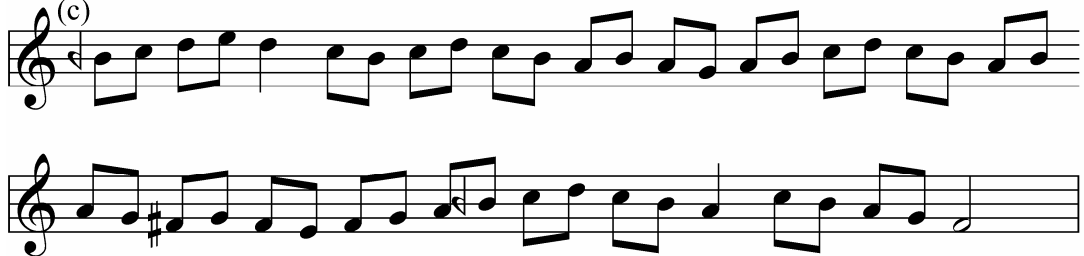
(a)

(b)

(c)

(b)

Mülâzime

(a)

The image displays ten staves of musical notation in a single system. The notation is written in a treble clef with a key signature of one sharp (F#). The first staff is labeled with a circled 'b' and contains a sequence of eighth and sixteenth notes. The second staff contains a sequence of eighth and sixteenth notes, ending with a double bar line. Below the second staff, the word 'Mülâzime' is written. The third staff is labeled with a circled 'a' and contains a sequence of eighth and sixteenth notes. The remaining seven staves continue the musical sequence with various note values and rests, ending with a double bar line.

2. Hâne

3. Hâne

nakil

Analiz: Birinci hâneye makâmın karar sesi olan ırak perdesi üzerinden girilip yegâh perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiş, bunu düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar izlemiş ve (a) bölümü ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile karar vermiştir. Birinci hânenin (b) bölümünde ise düğâh perdesi üzerinde uşşak ve nevâ makâmı dizileri gösterilmiş ve düğâh perdesi üzerinde kalışlar yapılmıştır. Hânenin (c) bölümünde ise ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile kalış yapılmıştır. Mülâzime bölümüne yine düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalışlar yapılarak başlanmış, kısa bir sabâ çeşnisi gösterilmesinin ardından yegâh makam dizisi kullanılarak yegâh perdesi üzerine inilmiş ve mülâzime ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili tam karar ile son bulmuştur. İkinci hâneye nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile girilip evc perdesi üzerinde segâhlı kalış yapılmış, tiz durak üzerinde gezinmenin ardından ırak perdesi üzerine inici bir ırak dizisi ile düşölüp ırak üzerinde segâh çeşnisi ile karar verilmiştir. Üçüncü hâne de düğâh perdesi üzerindeki sabâ makâmı gösterilmiştir. Nakil bölümü birinci hânenin (c) bölümünün aynen tekrarından oluşmaktadır.

(130)
IRAK PEŞREV
" Perizâd "

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

3. Hâne
semâî

kûçek

Analiz: Birinci hânede yegâh perdesi üzerinde rast çeşnisi ile kalışlar yapılmış, hâne kürdî perdesinin kullanılması ile ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile kalış yapılarak son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümüne ırak perdesi ile girilmiş bu perde üzerindeki segâh çeşnisi gösterilip, dügâh perdesi üzerinde kalışlar yapılmış, bunu dügâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar izlemiş ve bölüm yegâh perdesi üzerine rast çeşnisi kullanılarak inilmesi ile sona ermiştir. (b) ve (c) bölümlerinde de ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili kalışlar görülmüştür. İkinci hânenin (a) bölümünde nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi üzerinde durulmuş, hicaz ve çargâh perdeleri üzerinde çeşnisiz

kalışlar yapılmıştır. (b) bölümüne ise sabâ çeşnisi ile girilip, uşşak makâmı gösterilerek hâne sona ermiştir. Üçüncü hâneye düğâh perdesi üzerinden nevâ makam dizisi ile çıkıcı seyir izlenerek girilip, ırak perdesi üzerine inilmiştir, bunu nevâ üzerinde rast ve düğâh üzerinde uşşaklı kalışlar izlemiştir, hâne ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili karar ile son bulmuştur. Kûçek bölümünde ise yine düğâh üzerindeki sabâ ve ırak üzerindeki segâhlı yapı göze çarpmaktadır.

(134)
IRAK PEŞREV

Devr-i kebîr

Şerif

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

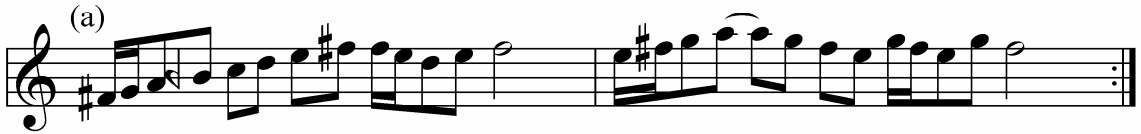

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışla girilip, hâne ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili kalışla sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde önce nevâ perdesi üzerinde kalınmış, bunu düğâh üzerindeki uşşak çeşnisinin gösterilmesi izlemiştir. (a) bölümü ırak perdesi üzerinde segâhlı kalışla son bulmuştur. (b) bölümünde düğâh üzerindeki uşşaklı kalış tekrar edilip, rast çeşnisi ile yegâh perdesi üzerine düşülmüş, (c) bölümünde ise önce uşşak dizisi inici olarak gösterilip, mülâzime ırak perdesi üzerinde segâhlı tam kararla son bulmuştur. İkinci hâneye çıkıcı ırak dizisi ile girilmiş ve tiz durak üzerinde segâh çeşnili karar verilmiş, bunu nevâ üzerinde rastlı kalış izlemiş ve ırak perdesi üzerinde segâhlı tam karar ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hânedeki ise düğâh perdesi üzerindeki sabâ makâmı üzerinde durulmuştur.

(144)
IRAK PEŞREV
"Küçük Sakıl"

Sakıl

Papa

1. Hâne

(b)

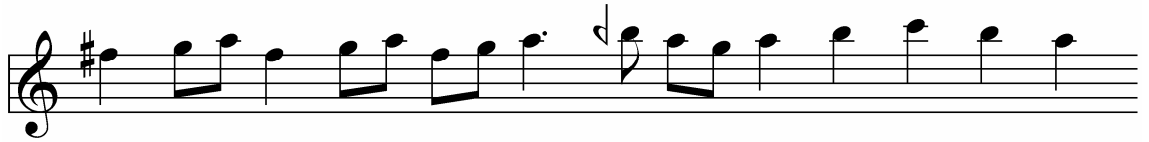

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede ırak perdesi üzerindeki segâh ve yegâh perdesi üzerindeki rast çeşnileri gösterilip, hâne sonunda ırak perdesi üzerinde segâhlı kalış yapılmıştır. Mülâzimenin (a) bölümünde düğâhtaki uşşak çeşnisi üzerinde gezinilip, (b) bölümünde ırak perdesi üzerindeki segâh çeşnisi gösterilmiş ve mülâzime ırak perdesi üzerinde segâhlı kalışla sona ermiştir. İkinci hâneye tiz durak üzerinden girilmiş, evc perdesi üzerinde segâh çeşnili kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hâneye düğâh perdesi üzerindeki sabâ makâmı gösterilerek girilmiş, önce rast, daha sonda ırak ve hüseyinî aşîran perdeleri üzerinde kalışlar yapılmış ve hâne ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili tam karar ile sona ermiştir.

(194)
IRAK PEŞREV
" Nazîre-i Seyfû'l Mısırî "

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi üzerinde durulup, hâne ırak perdesi üzerinde segâhlı kalışla son bulmuştur. Mülâzimeye hâneye ırak perdesi üzerinden çıkıcı bir seyirle girilip, ardından sabâ makâmı gösterilmiştir. Mülâzimenin (b) ve (c) bölümlerinde ise ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile kalışlar yapılmış, bölüm sonuna doğru yegâh perdesi üzerine rast çeşnisi ile düşülmüş ve mülâzime ırak perdesi üzerinde segâhlı tam karar ile son bulmuştur. İkinci hânede nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilerek evc perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış, hâne ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili kararlar son bulmuştur. İkinci hânede ise düğâh perdesi üzerinde hicaz makâmı gösterilmiştir.

(195)
IRAK PEŞREV

Devr-i kebîr

Anonim

1. Hâne

(a)

Mülâzime

(a)

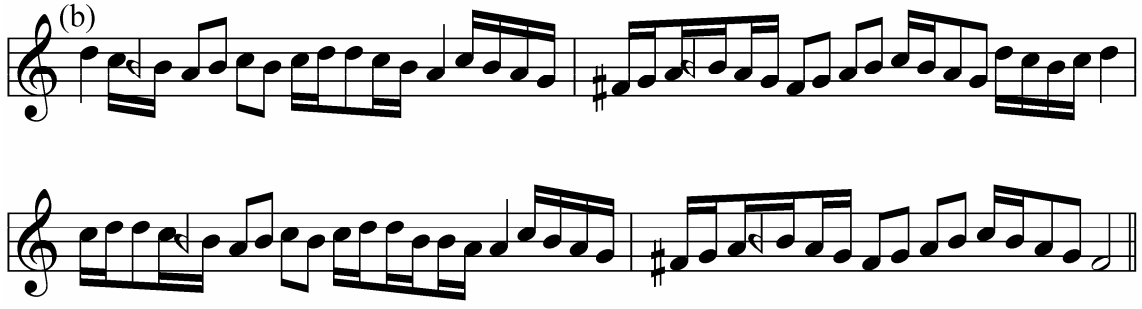
2. Hâne

3. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânede yegâh perdesi üzerinde rast çeşnili kalışlar yapılmış ve hâne ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili kalışla son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde de aynı yapı devam etmiş, (b) bölümünde düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlarda ısrar edilerek mülâzime ırak perdesi üzerinde segâhlı kararla sona bitmiştir. İkinci hânede nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilerek evc perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış, ardından ırak dizisi inici olarak kullanılarak ırak perdesi üzerinde segâhlı karar verilmiştir. Üçüncü hânede ise düğâh perdesi üzerindeki uşşaklı kalışlar dikkat çekicidir, hâne sonu diğer hânelerde de olduğu gibi ırak perdesi üzerinde segâhlı tam karar ile bitmiştir.

(229)
IRAK PEŞREV

Devr-i kebîr

Ali Hoca

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

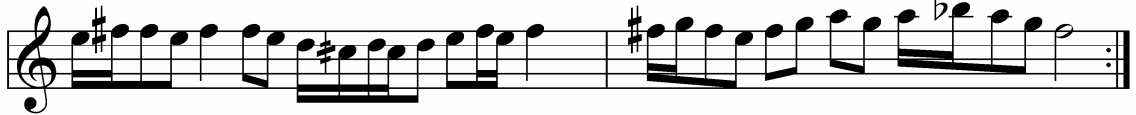

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye ırak perdesi üzerinden bestenigâr makâmı sabâ çeşnisi de daha sonra gösterilerek girilip, hâne sonunda ırak perdesi üzerindeki segâh çeşnisine dönmüştür. Mülâzimeye ırak perdesinden nevâ perdesi üzerine çıkışla başlanıp, dügâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi kullanılarak kalış yapılmış, bunu ırak perdesi üzerinde segâhlı kalış izlemiş ve mülâzime bu şekilde sona ermiştir. İkinci hâneye nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilerek evc perdesi üzerinde segâhlı kalış ile girilmiş, bunu inici ırak dizisi takip etmiş ve hâne sonunda ırak perdesi üzerinde segâhlı tam karar verilmiştir. Üçüncü hâne ise dügâh perdesi üzerindeki hicaz hümâyün gösterilmiş, nevâ perdesi üzerinde bûselik çeşnili kalışlar yapılmış ve hâne sonunda yine inici ırak dizisine dönülerek ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili kara verilmiştir.

(250)
IRAK SAZ SEMÂÎSÎ

Semâî

Anonim

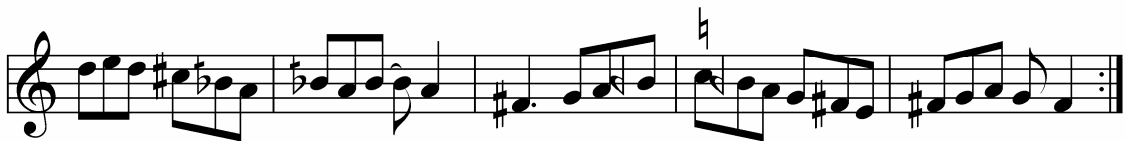
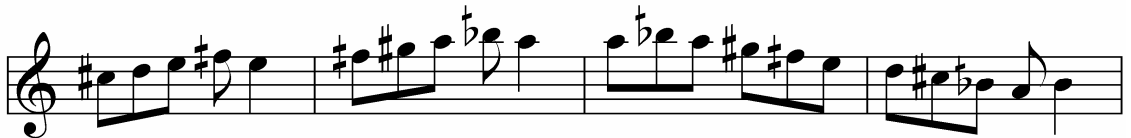
1. Hâne

Mûlâzime

2. Hâne

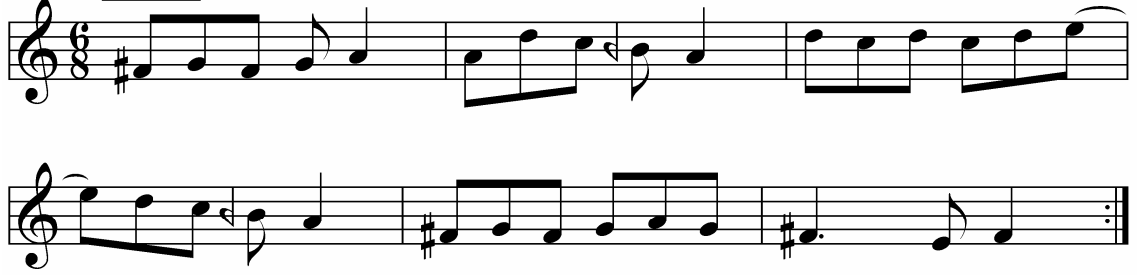
Analiz: Birinci hânede ırak perdesi üzerindeki segâh çeşnisi gösterilmiştir. Mülâzime bölümüne ırak üzerindeki segâh çeşnisi ile girilmiş, düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilerek muhayyer perdesi üzerine çıkılıp bu perde üzerinde uşşak çeşnili kalış yapılmıştır. Mülâzimenin sonuna doğru düğâh perdesi üzerinde sabâlı kalış yapılarak hâne ırak perdesi üzerinde segâhlı kararlar sona ermiştir. İkinci hânede zirgüleli hicaz makâmına geçilmiş ve hânenin son üç ölçüsü ırak perdesi üzerinde segâhlı tam kararlar bitmiştir. Üçüncü hâneye ise evc perdesi üzerinde segâhlı kalışla girilip, ırak dizisi inici olarak kullanılarak ırak perdesi üzerin inilmiş ve hâne bu perde üzerinde segâhlı karar verilerek sona ermiştir.

(251)
IRAK SAZ SEMÂÎSÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

2. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede ırak makam dizisi gösterilip ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile karar verilmiştir. Mülâzimenin giriş bölümünde dügâh perdesi üzerindeki uşşak dizisinin sesleri üzerinde dolaşılıp bu dizinin güçlüsü olan nevâ perdesi üzerinde ısrarlı kalışlar yapıldıktan sonra, hâne sonunda ırak perdesi üzerindeki ırak dizisine geçilmiş ve hâne bu perde üzerindeki segâhlı kalışla son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümüne evc perdesi üzerindeki segâh çeşnisi ile girilip, bu perde üzerinde kalış yapılmış, (b) bölümünde ise bu perde üzerinden ırak perdesi üzerine ırak dizisi kullanılarak inilmiş ve ırak perdesi üzerinde segâhlı tam karar verilmiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde segâh perdesinde segâh çeşnisi kullanılarak kalış yapılmış, (b) bölümünde ise dügâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi sesleri üzerinde gezinilip hâne sonunda ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili tam karar verilmiştir.

(252)
IRAK SAZ SEMÂÎSÎ

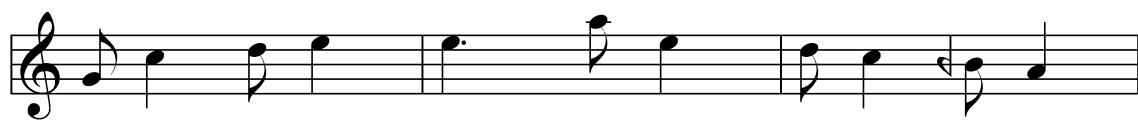
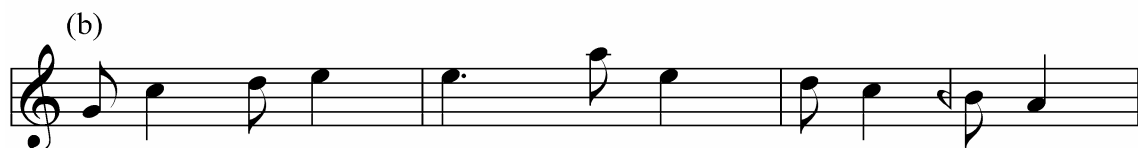
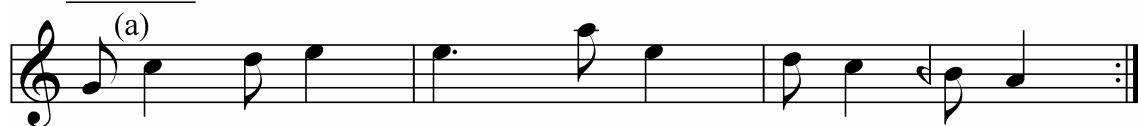
Semâî

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile gezinilip bu perde üzerinde aynı çeşniyle kalış yapılmıştır. Mülâzimenin (a) ve (b) bölümlerinde düğâh perdesi üzerindeki hüseyî makâmının etkileri görülüp, (c) bölümünde ırak perdesi üzerindeki segâh çeşnisine geçilmiş ve mülâzime ırak perdesinde segâh çeşnili tam kararla son bulmuştur. İkinci hânede bestenigâr makâmına geçilmiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümüne yegâh üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak girilmiş, bunu düğâh üzerinde uşşaklı kalış izlemiştir. (b) bölümünde ise hüseyî makam dizisi görülmekte olup, hâne (c) bölümündeki inici ırak dizisi kullanılarak bu perde üzerinde segâhlı tam karar ile son bulmaktadır.

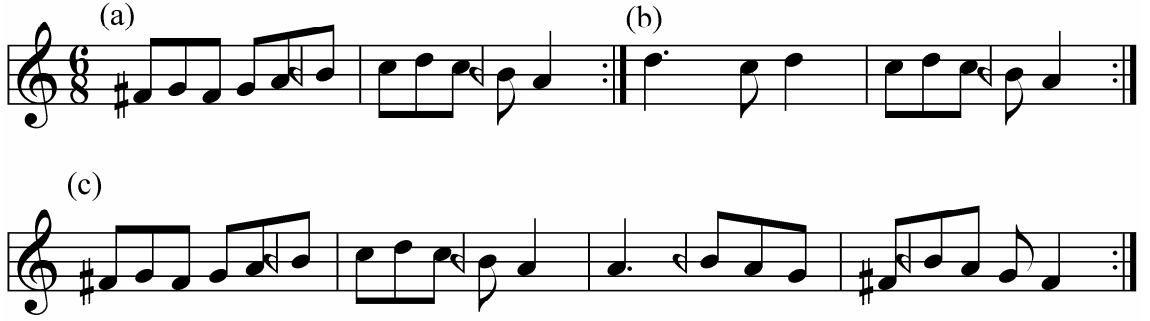
(253)

IRAK SAZ SEMÂÎSÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye ırak perdesi üzerinden girilip düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalışlar yapılmış ve hâne ırak perdesi üzerinde segâhlı kararla sona ermiştir. Mülâzime bölümünün büyük kısmına da uşşak dizisi hakimdir, neva üzerinde bûselik ve düğâh üzerinde uşşaklı kalışlar görülmektedir ve mülâzime ırak perdesi üzerinde segâhlı kalışla son bulmaktadır. İkinci hânedeki ırak dizisi çıkıcı olarak kullanılıp evc perdesi üzerinde segâhlı karar verilmiş, bunu nevâda rast ve hüseyinîde uşşaklı kalışlar izlemiştir. Hâne düğâh üzerinde uşşak ve bunu müteakiben ırak perdesi üzerinde segâhlı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hânedeki düğâh üzerinde uşşak, rast üzerinde rast çeşnili kalışlar görülüp, hâne ikinci hânenin sonu gibi düğâh üzerinde uşşak ve bunu müteakiben ırak perdesi üzerinde segâhlı kalışla son bulmuştur.

(254)
IRAK SAZ SEMÂÎSÎ

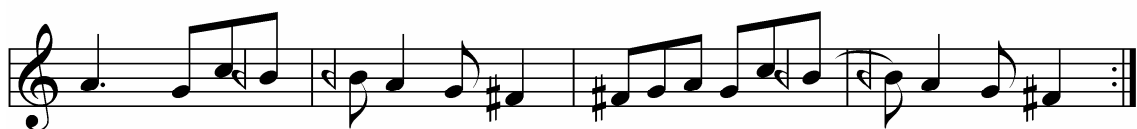
Semâî

Anonim

1. Hâne

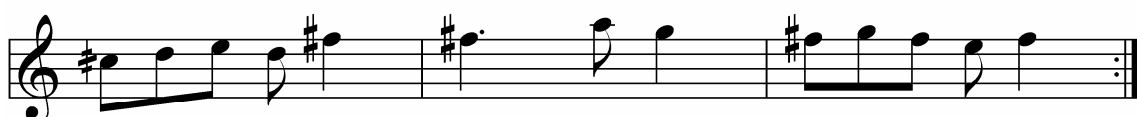

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye ırak perdesi üzerinden girilip düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnili kalışla hâne sona ermiştir. Mülâzimenin son dört ölçüsüne kadar rast üzerinde rast çeşnisi ile dolaşılmış ve mülâzime ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili tam kararla son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümünde çıkıcı ırak dizisi, nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi ve evc perdesi üzerindeki segâh çeşnili kalış göze çarpmaktadır. (b) bölümünde ise evc perdesi üzerinden inici bir ırak dizisi seyriyle ırak perdesine düşölüp bu perde üzerinde segâh çeşnili tam karar verilmiştir. Üçüncü hânedeki segâh perdesinde segâh çeşnili kalışlar yapılmıştır ve hâne ırak perdesinde segâhlı tam kararla son bulmuştur.

(298)
IRAK PEŞREV

Devr-i kebîr

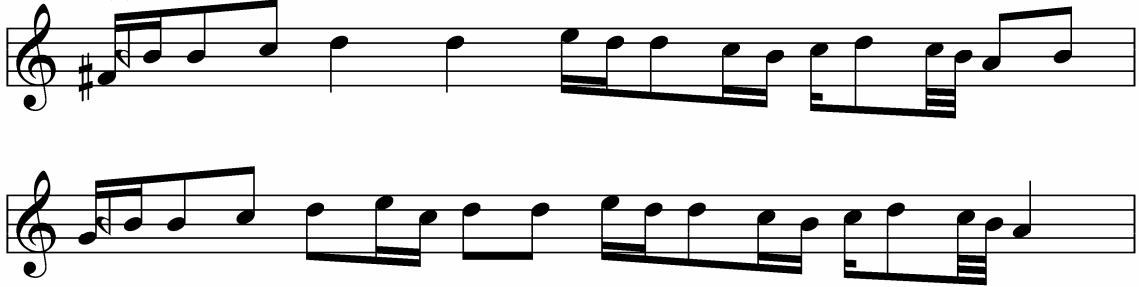
Muzaffer

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânede ırak perdesi üzerindeki segâh çeşnisi gösterilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde dügâh perdesi üzerindeki uşşak makam dizisi sesleri üzerinde dolaşılmış, ardından ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile karar verilmiştir. (b) bölümünde yegâh perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş, (c) bölümüne ise yerinde hüseyinî makam dizisi ile girilip, mülâzime ırak perdesi üzerinde segâhlı kararlar son bulmuştur. İkinci hâneye karar perdesinden tiz durak üzerine çıkıcı bir seyir ile başlanmış, tiz durak üzerinde segâh çeşnisi ile kalışlar yapılmış, hânenin ikinci bölümünde ise tiz durak üzerinden karar perdesine doğru inilip ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisiyle karar verilmiştir. Üçüncü hânede yerinde sabâ gösterilmiş, ardından dügâh perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmış ve hâne bu kalışla sona ermiştir.

(299)
IRAK PEŞREV
"Hünkâr Peşrevi"

Düyek

Anonim

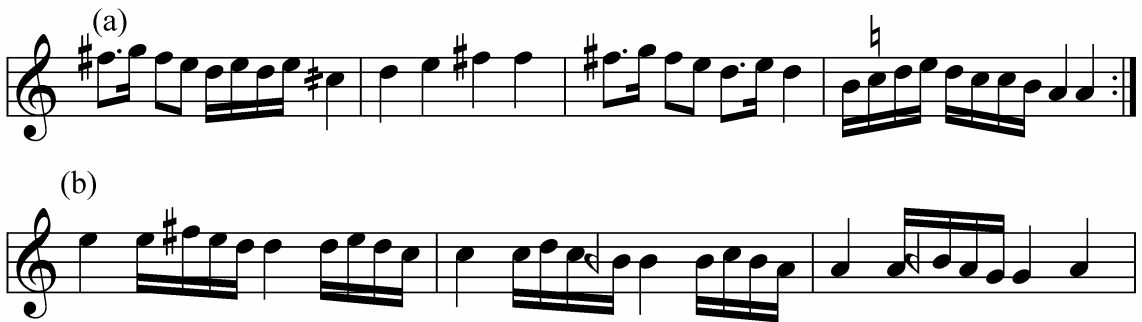
1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hâneye ırak perdesi üzerindeki segâh çeşnisi ile girilmiş, ardından kürdî perdesinin kullanılması ile râhatü'l-ervâh makâmı hatırlatılıp ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile kalış yapılarak hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde sabâ makâmı hatırlatılmış, (b) ve (c) bölümlerinde ise düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar da yapılarak ırak perdesi üzerindeki segâhlı yapıya dönmüş ve bu çeşni ile tam karar verilmiştir. İkinci hânede düğâh perdesi üzerindeki nevâ makam dizisi gösterilip, ardından inici bir seyirle ırak perdesi üzerindeki segâh çeşnisi kullanılarak karar verilmiştir. Üçüncü hâne mülâzime bölümünün hemen hemen aynı bir yapı arz etmektedir.

(303)
IRAK PEŞREV

Darbeyn

Muzaffer

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye ırak perdesi üzerinden girilip yegâh üzerine rast çeşnisi ile düşülmüş ve hâne ırak perdesi üzerinde segâh çeşnili tam karar ile sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapılmış, (b) ve (c) bölümlerinde ise ırak makâmı dizisi gösterilerek ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile kalınmıştır. İkinci hânedeki nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş ve evc perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile kalış yapılmış, hâne ırak dizisinin inici olarak kullanılması ile ırak perdesi üzerinde segâhlı tam kararla son bulmuştur. Üçüncü hâneye çargâh perdesi üzerinde ısrar ve bu perde üzerinde çargâhlı kalışla girilmiş, hâne segâh perdesi üzerinde segâhlı kalışla son bulmuştur.

(305)
IRAK PEŞREV
"Elçi Peşrevi"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime ve terkîb-i intikâl

(a)

(b)

terkîb-i intikâl

(c)

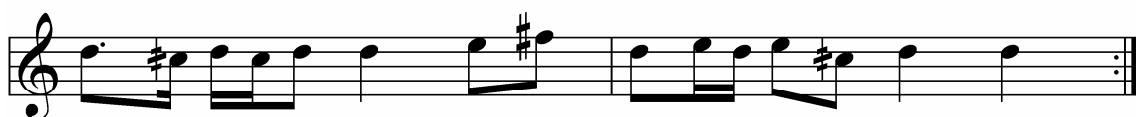

intikâl

2. Hâne

(a)

(b)

intikâl

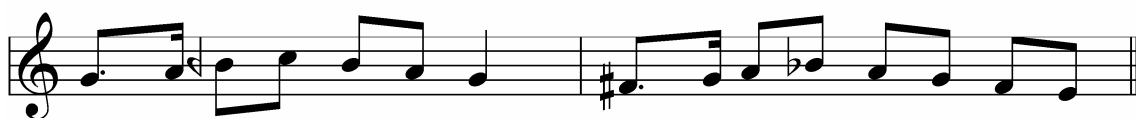

3. Hâne

(a)

(b)

terkîb-i intikâl

Analiz: Birinci hânede yegâh perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilip ırak perdesi üzerinde segâhlı kalışla hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde de bu yapı görülüp, (b) bölümünde düğâh perdesi üzerinde uşşak, rast üzerinde rast ve ırak perdesi üzerinde segâhlı kalışlar dikkat çekmiştir. Terkîb-i intikal bölümü (a) bölümünün aynıdır. (c) bölümünde ise düğâhta uşşaklı kalışların ardından ırak perdesinde hüzzamlı kalışlar görülmüş, yegâh perdesine rastla düşüldükten sonra bölüm ırakta segâhlı kalışla son bulmuştur. İkinci hânede ise râhatü'l-ervâh makâmına geçilmiştir. Üçüncü hânede segâh perdesi üzerinde segâhlı ve düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar tespit edilmiş hâne kirdî perdesinin de kullanıldığı inici bir seyirle bir köprü ile terkîb-i intikal bölümüne bağlanmıştır.

(306)
IRAK PEŞREV

Berefşan

Şerif

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânede yegâh üzerinde rast, ırak üzerinde segâh ve dügâh üzerinde uşşaklı kalışlar görülmüş ve hâne ırak üzerinde segâhlı tam karar ile sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne dügâh perdesi üzerinde uşşaklı kalış ile girilip ırak üzerinde segâhlı kalış yapılmış, ardından nevâ perdesi üzerinde rastlı ve tekrar dügâh üzerinde uşşaklı kalışları müteakiben mülâzime ırak perdesi üzerinde segâhlı kararlar sona ermiştir. İkinci hânede ırak dizisi çıkıcı olarak kullanılarak tiz durak üzerin çıkılıp bu perdenin üzerinde segâh çeşnisi ile dolaşılmış ve ikinci hâne nevâ perdesi üzerinde rast çeşnili kalışla son bulmuştur. Üçüncü hânede ise ırak dizisi inici olarak muhayyerden ırak perdesine doğru kullanılmış, (b) bölümündeki kısa sabâ çeşnisinin ardından hâne ırak üzerinde segâhlı tam kararlar sona ermiştir.

(307)
IRAK PEŞREV

Sakîl

Papa

1. Hâne

(b)

Mülâzeme

(a)

Teslim

(b)

2. Hâne

Teslim

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye ırak perdesi üzerindeki segâh çeşnisi ile girilmiş, ardından kürdî perdesinin kullanılarak ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile kalış yapılarak hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümünde sabâ makâmında olan çargâh perdesi üzerindeki hicaz çeşnisi üzerinde durulup çargâh perdesinde kalış yapıp, (b) bölümünde ırak üzerine kürdî perdesi de kullanılarak inilip ırak perdesinde karar verilmiştir. İkinci hânedeki nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi sesleri üzerinde gezinilip bu perde üzerinde yine rastlı kalış yapılmıştır. Üçüncü hânedeki ise yegâh perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak bu perde üzerinde inilmiş ve hâne ırak perdesi üzerinde kürdi perdesi de kullanılarak segâhlı kalışla sone ermiştir.

(353)
IRAK PEŞREV

Devr-i kebîr

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışla başlanmış, bunu ırak perdesi üzerinde segâhlı kalış izlemiştir. (b) bölümünde zirgüle perdesi de kullanılarak düğâhta karar verilmiş, hâne ırak perdesi üzerinde segâhlı kararlar sona ermiştir. İkinci hâneye tiz durak üzerinden girilip, nevâ makam dizisinin sesleri kullanılarak bu dizinin güçlü ve karar sesleri üzerinde kalışlar yapılmış ve (a) bölümü ırak üzerinde segâhlı kalışla sona ermiştir. (b) bölümünde ise nevâ perdesi üzerinde rastlı kalışın ardından, sünbüle perdesi kullanılarak inici bir seyir izlenip herhangi bir perde üzerinde kalış yapmadan çargah perdesine gelinmiş, bu perde üzerinden düğâh perdesi üzerine kürdî çeşnisi ile düşülmüş ve hâne ırak perdesinde segâhlı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hâneye segâh perdesi üzerinde müstear ile girilip, ırak perdesi üzerindeki müstear zirgüle perdesi kullanılarak hatırlatıldıktan sonra ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile tam karar verilmiştir

C. IRAK ANALİZ SONUÇLARI

1. Irak Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Genellikle irak ve düğâh perdeleriyle seyre başlayan eserlerin çoğu ya peste doğru yegâhta rastla genişleyerek ya da ırakta segâh göstererek seyretmişlerdir. Bunların dışında çargâhla seyre başlayan 35, 252, 299 numaralı eserler ile nevâ perdesiyle seyre başlayan 353 numaralı eser ise inici bir hareketle düğâh üzerine uşşak nağmeleriyle seyretmişlerdir.

Yapılan analizler sonucunda makâmın kararının irak, güçlünün ise düğâh perdesi olduğu tespit edilmiştir. Çıkıcı-inici olarak seyreden irak eserlerin büyük çoğunluğu irak perdesinde segâh ile karar vermiştir. Yirmi yedi adet irak eserden yalnızca 30 ve 34 numaralı eserler düğâhta uşşakla karar verirken 307 numaralı eser ise irak üzerinde kürdî perdesinin de kullanıldığı bir seyirle karar vermiştir. Eserlerin üçte ikisinin yedensiz karar verdiği üçte birinin ise hüseyinî aşîran perdesini yeden olarak kullanıp karar verdiği görülmüştür. Düğâhta uşşak çeşnisi ile karar veren iki eser ise rast ve zirgüle perdelerini yeden olarak kullanmıştır.

Eserlerin analizlerine bakıldığında irak makâmının seyir sahasının ırakta segâh, düğâhta uşşak, yegâhta ve nevâda rast cinslerinin birleşmesinden oluştuğunu söyleyebiliriz. Bazı eserlerde iniş cazibesiyle evc perdesi acem olarak kullanılmışsa da nevâda bir bûselik cinsinin makâmın bünyesinde olduğunu söyleyemeyiz. Eserlerin birinci hâne ve mülâzime bölümlerinde en çok makâmı oluşturan çeşniler olan ırakta segâh, düğâhta uşşak, yegâhta rast ve nevâda rast ile kalınmıştır. Bunlar dışında ise en çok görülen asma kalışlar rastta rast ve düğâhta sabâ ile yapılmıştır. Eserlerin ikinci ve üçüncü hânelerinde ise makâmın ana çeşnileri dışında evcde segâh, segâhta segâh ve hüseyinîde uşşak çargâhta pençgâh ile kalışlar yapıldığı tespit edilmiştir. Bazı irak eserlerin ikinci ve üçüncü hânelerinde en çok zirgüleli hicaz ve hicaz hûmayun makamlarına birer eserde ise beste nigâr ile râhatü'l-ervâh makamlarına geçilmiştir. Irak makâmının alt çeşnisinin beste nigâr ve râhatü'l-ervâh makamlarıyla ortak olması sebebiyle irak eserler içinde bu makamların üst çeşnilerinin de kullanılarak seyredildiği bölümler dikkati çekmiştir.

Irak eserlerin genellikle pest bölgede seyreden birinci hâne ve mülâzime bölümlerinde pestte yegâh perdesine inildiği tizde ise azda olsa gerdâniye perdesine bir eserde¹⁵⁵ ise tiz çargâha kadar çıkıldığı tespit edilmiştir. Eserlerin ikinci ve üçüncü hânelerinde ise az sayıda tiz nevâya kadar çıkan birkaç eser olsa da bu hânelerde daha çok tizde muhayyer pestte ise yegâh perdeleri arasında seyredildiği görülmüştür.

2. Cantemir'in Irak Makâmı Tarifi ile Irak Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Irak makâmını çok detaylandırmadan kısaca tarif eden Cantemir, yegâh ya da düğâh perdesinden seyre başlanırsa diyerek seyre hangi perde ile başladığını açıkça ifade etmemiş tarifinde yalnızca makâmın kararının ırak perdesi olduğunu açıkça belirtmiştir. Bunun dışında ise ırak makâmı hakkında makâmın tizde tiz hüseyñiye kadar çıkabileceği bilgisini vermektedir. Bu tariftten hareketle ırak eserlerin analizi sonucu elde edilen bilgiler ile Cantemir'in makâmı tarifinin birbiri ile tutarlı olduğunu söylemek mümkündür.

3. Analizi yapılan Irak Eserler ile Günümüzdeki Irak Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Günümüz nazariyâtçıları ırak makâmının çıkıcı bir seyir gösterdiğini aktarmışsa da koleksiyondaki eserlerin analizleri sonucunda makâmın çıkıcı-inici olarak kullanıldığı görülmüştür. Arel ve Özkan, makâmı oluşturan çeşnileri ırakta segâh, düğâhta uşşak ve nevâda bûselik olarak bildirmişlerdir ama nevâda bûselikten çok nevâda rastlı bir yapının kullanıldığı, nevâda bûseliğin ise bazı eserlerde iniş cazibesıyla çok az yerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca neredeyse makâmı oluşturan bir çeşniymişçesine seyre girerken ya da eser içinde çok fazla kullanılan yegâhta rastlı genişlemeden yalnızca İ.Hakkı Özkan söz etmiştir. Bunların dışında ırak eserlerin birinci hâne ve mülâzimelerinde görülen rastta rastlı ve düğâhta sabâlı asma kalıflardan Osman Dede ve Karadeniz'in söz ettiğini görmekteyiz.

¹⁵⁵ 250 numaralı eser.

Arel ve Özkan makâmın yeden olarak acem aşîran perdesini kullandığını aktarmışsa da ırak eserlerin yeden olarak hüseyinî aşîran perdesini kullandığı bu bakımdan da Arel ve Özkan'dan farklılık gösterdiği dikkat çekmiştir.

Irak eserler yalnızca karar perdesinin ırak, güçlü perdesinin düğâh olması, seyre ırak ya da düğâh perdelerinden başlanması bakımından günümüz nazariyâtçılarının tarifiyle benzerlik göstermektedir.

VIII. KÜRDÎ MAKÂMI

A. KÜRDÎ MAKAM TARİFLERİ

Safiiyyüddin Urmevî’de ve Abdülkadir Merâgî’de ismi anılmayan kürdî makâmı, Kantemiroğlu Edvârı’nda kalından inceye doğru giderken karşılaşılan ara perdelerin makamları arasında sınıflandırılmış ve edvârda makam için şu açıklamalara yer vermiştir.

“Makam-ı mekûm, düğâh perdesinin üstünde olan nim perdeden, ki nihâvend perdesidir, hâsıl olunur. Gerek tizden nerme, gerek nermden tize varsa üç perde ile kendüyi beyan idüb ve düğâh perdesinde karar kılmağla bi’t-temâm icra olunur.

Makam-ı mekûm, düğâh perdesinden hareket itmeyüb rast perdesinden hareket-i ağazesini şürû idüb düğâh, nihâvend, çargâh, nevâ, hüseyinî perdeleri ile tize çıkub andan acem perdesine basub ve evci aşub, gerdaniye perdesine varır; andan cümle tiz perdeleri acem yüzünden gezüb, gene ol yoldan rast perdesine denk iner ve dönüb düğâh perdesinde karar kılar. Âgâh ol ki, kürdî makâmının kararı sa’ir makamların kararına benzemez, zira gerçi düğâh perdesinde karar-ı istirahat ider, lâkin nihâvend perdesini bir mertebede tidiredir ki nihâvend perdesi gûyâ düğâh perdesiyle bir olur.

Makâmın iki karargâhı var: Biri düğâh perdesi ki bizzat kürdî makâmıdır ve biri rast perdesidir ve öyle perdede karar kıldığı zamanda nihâvend terkibi, ki makam nâmı ile tesmiye olunmağa ruhsat bulmuştur, icra olunur. Ol ecluden bir hoş nazar kıl ki terkiyatın ekseri bu makûle iki karargâh sahibi olan makâmlardan peydâ olunub, makam nâmı ile zikr olunmak galat-ı meşhûriyedir.”¹⁵⁶

Cantemir, düğâh perdesinin üstündeki nihâvend¹⁵⁷ perdesinin makâmın oluşmasındaki rolünü açıkladıktan sonra gerek kalından inceye gerek inceden kalına doğru üç perdeyle hareket edilip düğâh perdesinde karar verildiğinde makâmın icra edilmiş olacağı bilgisini vermiştir. Makâmın seyri için ise makâmın seyre rast

¹⁵⁶ Tura, s.71-73

¹⁵⁷ Cantemir’in nihâvend olarak isimlendirdiği bu perde günümüzde kürdî olarak bilinen perdeye denk gelmektedir.

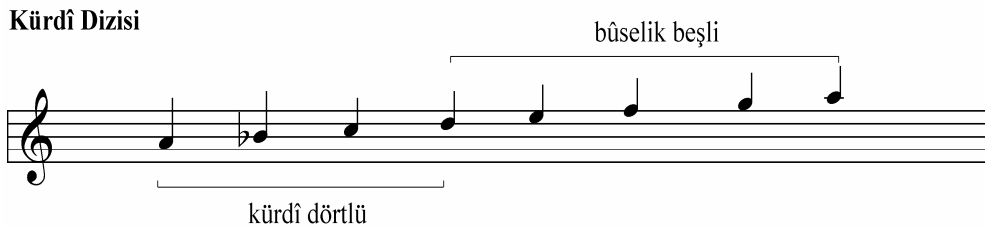
perdesiyle başlayıp sonra sırayla düğâh, nihâvend, çargâh, nevâ, hüseyinî perdelerini kullanarak tize çıktığı sonra acem ve gerdâniye perdelerine kadar çıkıp burada tiz bölgede gezinip gene aynı şekilde peste inerek düğâhta karar kıldığı açıklanmıştır. Makâmın kararı için ise düğâhta karar kılar demek ama nihâvend perdesinin karara giderken ki önemine de vurgu yapılmaktadır. Son olarak Cantemir, kürdî makâmı gösterilip rast perdesinde karar verildiğinde nihâvend makâmının icra olacağı açıklamasına yer vermiştir.

Osman Dede'nin “*Rabt-ı Tâbirât-ı Mûsikî*” isimli çalışmasında kürdî ismine ne perdeler arasında nede makamlar, şubeler ve terkipler arasında rastlanmamıştır.¹⁵⁸

Arel- Ezgi Sistemi'nde makâmın düğâh perdesinde karar veren çıkıcı bir makam olduğu, düğâhta bir kürdî dörtlüsüne nevâda bir bûselik beşli eklenerek makâmın dizisinin oluştuğu bilgisi yer almaktadır. Bu sistemde kürdî makam dizisi perdelerinin isimleri pestten tize doğru düğâh, kürdî, çargâh, nevâ, hüseyinî, acem, gerdaniye ve muhayyer olarak sıralanmıştır. Makâmın güçlüsü ise dörtlü ve beşlinin birleştiği yerde bulunan nevâ perdesidir. Makam yazılırken donanıma si için bir küçük mücennep bemolü yazılır.¹⁵⁹

Dr. Suphi Ezgi, makâmın seyri için “*kürdî dörtlüsünün ya durak ya güçlüsünden başlar, onda gezinip durak veya güçlüde muvakkat karar yapar. Sonra icap ederse bûselik beşlisinde dahi seyrederek gelir durakta kalır.*” açıklamasını yapmıştır.

Arel-Ezgi Sistemi'ne göre kürdî makam dizisi;

¹⁵⁸ Erguner, s.54-66-70-71

¹⁵⁹ Ezgi, s.84; Arel, s.19

Töre-Karadeniz Sistemi'nde kürdî makâmının seyre genellikle nevâ ya da hüseyinî perdelerinden başladığı, düğâh perdesinde karar verdiği, makâmın çıkış ve inişte aynı diziyi kullandığı ve nota yazılırken donanıma kürdi perdesine mahsus bemol işareti konulması gerektiği bilgisinden sonra makâmın seyri için ise şu açıklamalara yer verilmiştir.

“Çoklukla nevâ ve hüseyinî perdelerinden terennüme başlayıp acem, gerdaniye, hüseyinî, nevâ, çargâh ve kürdî perdeleriyle düğâh perdesinde karar verir. Bir kısım bestekârlar karara doğru hüseyinî yerine hisar perdesi kullanarak makâmın çeşnisine ayrı bir revnak vermişlerdir. Bununla beraber hisar perdesi kullanılmadan karar verilmiş eserler de vardır. Bundan başka bir kısım bestekârlar, hisar perdesiyle birlikte eviç perdesini de kullanmışlarsa da bu şekiller makâmın asıl şartlarından değildir. Makâmın hususî çeşnisi, başlangıçta hüseyinî ve çargâh perdeleri üzerinde kısa duruşlar yapmak ve kararda kürdî perdesi kullanmak suretiyle meydana getirilir. Burada dikkat edilecek nokta bu makamla, birleşik bir makam olan acem kürdî makamlarının çeşnilerini birbirine karıştırmamaktır. Bu da acem perdesini fazla kullanmamak suretiyle sağlanabilir, çünkü iki makam arasındaki fark pek azdır.”¹⁶⁰

İsmail Hakkı Özkan'da makâmı aynen Arel-Ezgi Sistemi'ndeki gibi açıklamış ve ek olarak kürdî dörtlüsünün bir tanini altında bûselik beşli olduğunu ve kürdî seyri sırasında rast perdesine düşülerek bûseliğin rasttaki şeddi olan nihâvend makâmına küçük geçkiler yapılabileceğini açıklamıştır. Ayrıca nihâvend makâmının altıncı derecesi olan nim hisar perdesinin de gösterilebileceğini aktarmıştır.¹⁶¹

¹⁶⁰ Karadeniz, s.104

¹⁶¹ Özkan, s.133

B. KÜRDÎ ANALİZLER

Tablo 12: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı kürdî eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	154	Ermeni Murad Çelebi	Darbeyn	
2	155	Solakzâde	Hafif	
3	156		Hafif	Diğer Hafif
4	265		Semâî	
5	304	Tanbûrî Angeli	Berevşan	
6	348(a)	Sultan Korkut	Devr-i Kebîr	
7	348(b)	Sultan Korkut	Devr-i Kebîr	
8	348(c)	Sultan Korkut	Devr-i Kebîr	

(154)
KÜRDÎ PEŞREV

Darbeyn

Ermeni Murad Çelebi

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

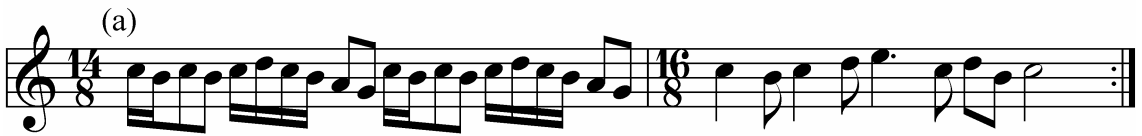

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Nevâ perdesi üzerindeki bûselikle birinci hâneye girilip, hâne ne uşşak ne de kürdî çeşnisi gösterilmeksizin düğâh perdesinde tam kararla son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde de aynı yapı görülmüş (b) bölümüne rast perdesi üzerinden uşşak dizisi sesleri kullanılarak muhayyer perdesine çıkışla girilip, bu perde üzerindeki kürdî çeşnisi gösterilmiş, ardından nevâ üzerine bûselikle düşölüp, birinci hâne sonu gibi düğâh perdesinde tam kararla mülâzime son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümüne muhayyer üzerindeki kürdî gösterilerek girilip, nevâ üzerine bûselik çeşnisi ile düşölmüş, ardından gerdâniye perdesi üzerinde rast çeşnisiyle kalış yapılmıştır. (b) bölümüne de (a) bölümü gibi girilip hâne diğer hânelerde de olduğu gibi düğâh üzerinde tam kararla son bulmuştur. Üçüncü hâneye çargâh perdesinden rast üzerine mâhur çeşnisi ile inilerek girilmiş, ardından çargâh üzerinde çargâhlı kalış yapılmıştır. Üçüncü hânenin (b) bölümü ise ikinci hânenin (b) bölümünün aynen tekrarıdır.

(155)
KÜRDÎ PEŞREV

Hafif

Solakzâde

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye düğâhtan hüseyinî perdesi üzerine atlamayla girilip, çargâh üzerine çargâhlı düşülmüş, ardından nevâdaki bûselik çeşnisi üzerinde durulup, bir önceki eserde de görüldüğü üzere düğâhta herhangi bir çeşni gösterilmeksizin tam karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümü birinci hâne gibi başlayıp, nevâda bûselikli kalışla son bulmuş, (b) bölümünde çargâh perdesi üzerindeki çargâh çeşnisi üzerinde durulmuş ve düğâhta tam kararla mülâzime son bulmuştur. İkinci hâneye muhayyer perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilerek girilip ardından gerdâniye üzerinde rastlı ve nevâ üzerinde bûselikli kalış yapılmış, (b) bölümünde ise muhayyer üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılmış, ardından çargâh üzerine çargâhlı inilmiş ve hâne diğer hâne sonları gibi düğâhta tam kararla son bulmuştur. Üçüncü hânedeki çargâh perdesi üzerindeki çargâh çeşnisi üzerinde durulmuş ve hâne düğâhta tam kararla son bulmuştur.

(156)
KÜRDÎ PEŞREV
"Diğer Hafif"

Hafif

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede nevâ üzerinde bûselikli kalışlar yapılmış, hâne düğâhta uşşaklı kararlar son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilmiş, (b) bölümünde ise nevâdaki bûselik çeşnisi üzerinde durulmuş ve mülâzime düğâhta uşşaklı kararlar son bulmuştur. İkinci hânede tiz duraktan nevâ perdesi üzerine bûselikli inişler yapılmış ve (a) bölümü nevâ üzerinde bûselikli kalışlarla sona ermiştir. (b) bölümünde ise nevâ üzerinde bûselik ve çargâh üzerinde çargâhlı kalışlar yapılmış, hâne düğâhta uşşaklı kararlar son bulmuştur. Üçüncü hânede uşşak dizisi sesleri üzerinde gezinilmiştir.

(265)
KÜRDÎ SEMÂÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye düğâh perdesi üzerine hisar perdesi de kullanılarak kürdîli inişlerle girilmiş ve bu şekilde düğâhta kürdîli tam kararla hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde nevâ üzerinde bûselikli kalışlar yapılmış, (b) bölümünde birinci hâneye benzer yapı kullanılmış (c) bölümünde ise kürdî dizisi gösterilerek düğâhta kürdîli tam kararla mülâzime sona ermiştir. İkinci hânede muhayyerde kürdîli kalışları düğâh üzerine kürdî makam dizisi kullanılarak iniş izlemiş ve hâne düğâhta kürdîli kararlar sona ermiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde nevâ perdesi üzerinde hicâzlı kalışlar görülmüş (b) bölümünde nevâ üzerinde bûselikli kalınmış (c) bölümünde ise düğâhta sabâlı kalışları hâne sonunda kürdîli tam karar izlemiştir.

(304)
KÜRDÎ PEŞREV

Bereşan

Tanbûrî Angeli

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Zeyl

Analiz: Birinci hânede nevâ perdesi üzerine bûselik çeşnisi ile inilip ardından hüseyî perdesi üzerine çıkılmış hâne kürdî dizisi inici olarak kullanılarak tiz duraktan karara doğru bir seyir ile son bulmuştur. Mülâzimeye çargâh perdesinden çargâh çeşnisi kullanılarak hüseyî üzerine çıkışla girilmiş, ardından nevâ üzerindeki bûselik kullanılarak muhayyer üzerine çıkılmış, mülâzimenin sonuna kadar tiz durak üzerinden karar perdesine kürdî makâmı dizisi kullanılan bir seyirle hâne sona ermiştir. İkinci hâneye karar üzerindeki kürdî ile girilip nevâ üzerinde, ardından çargâh üzerindeki çargâh çeşnisi kullanılarak hüseyî üzerinde kalışlar yapılmış, hâne nevâ perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi ile tiz durakta kalış yapılarak son bulmuştur. Üçüncü hâne çargâh üzerindeki çargâh çeşnisi kullanılarak acem perdesine çıkılmış, ardından nevâda bûselikli kalış yapılmış ve hâne inici kürdî dizisi kullanılarak tiz duraktan karar perdesine inişle son bulmuştur.

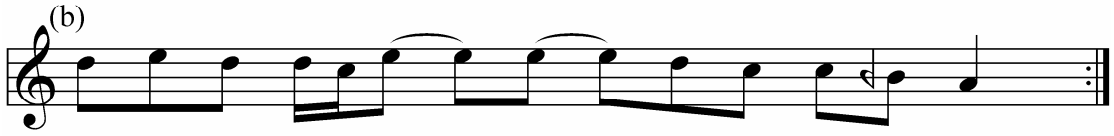
(348a)
KÜRDÎ PEŞREV

Devr-i kebîr

Sultan Korkut

1. Hâne

(a)

Mülâzime

(a)

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesindeki hüseyinî çeşnisi üzerinde ısrarla durulmuştur. Mülâzime bölümüne de aynı yapı kullanılmış, düğâh üzerinde uşşaklı tam kararla bölüm son bulmuştur. İkinci hânede nevâda rast, segâhta segâh ve hüseyinîde uşşaklı kalışlar yapıp düğâhta uşşaklı tam kararla hâne sona ermiştir. Üçüncü hâneye tiz durak üzerinden girilip nevâ üzerine rastlı inilmiş, ardından düğâhta bûselikli kalış yapılmış, rast makam dizisi kullanılarak gerdâniye perdesine çıkılmış, muhayyerde uşşaklı kalışı hâne sonunda uşşaklı tam karar izlemiştir.

(348a)
KÜRDÎ PEŞREV

Devr-i kebîr

Sultan Korkut

1. Hâne

(a)

Mülâzime

(a)

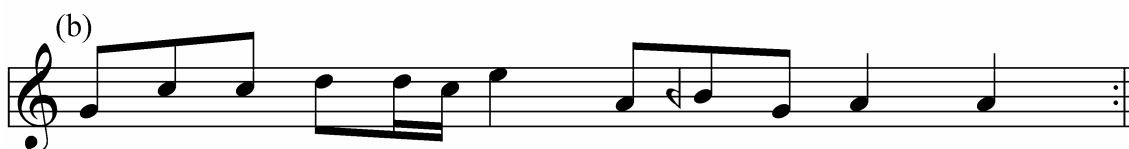

2. Hâne

3. Hâne

(348c)
KÜRDÎ PEŞREV

Devr-i kebir

Sultan Korkut

1. Hâne

(a)

Mülâzime

(a)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: 348 (b) ve 348 (c), 348 (a) nın melodi olarak aynı, ritmik yapı olarak farklı versiyonları olduğundan tekrar analizine gerek görülmemiştir.

C. KÜRDÎ ANALİZ SONUÇLARI

1. Kürdî Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Makam dizisi olarak genelleme yapılacak kadar ortak noktası bulunmayan eserler, hepsinin kararının düğâh, güçlünün nevâ perdesi olması ve 348 numaralı eser hariç hepsinin nevâda bûselik çeşnisi kullanması, pestte genişleme göstermeyip tizde genişlemesi, rast perdesini yeden olarak kullanması ve inici bir seyir izlemesi bakımından benzerlik göstermektedir.

Kürdî eserlerden 154, 155, 156 ve 348 numaralı eserlerde kürdî perdesi hiç kullanılmamış, yalnızca 154 numaralı eserin mülâzimesinde ve ikinci hânesinde kürdî perdesinin tizdeki simetriği olan sünbûle perdesinin kullanıldığı dikkat çekmiştir. Özellikle Sultan Korkut'a ait 348 numaralı eser tam bir hüseyinî makâmı özelliği göstermektedir ve ne Cantemir'in tarif ettiği, ne de bugün kullanılan kürdî makâmıyla hiçbir benzerlik göstermemektedir.

265 numaralı ve 348 numaralı eser dışındaki dört eser seyre nevâ üzerindeki bûselik çeşnisini göstererek başlamıştır. 265 numaralı eser düğâhta kürdî, 348 numaralı eser ise düğâhta uşşak çeşnisi ile seyretmiştir.

154 ve 155 numaralı eserler ne uşşak ne de kürdî çeşnisi gösterilmeksizin düğâh perdesinde karar verirken, 156 ve 348 numaralı eserler düğâhta uşşakla, 265 ve 304 numaralı eserler ise düğâhta kürdî ile karar vermiştir.

Kararları bakımından benzerlik gösteren 154 ve 155 numaralı eserlerde düğâhta çeşnisiz kalmaları, nevâda bûselikli kalmaları dışında en çok çargâhta çargâhlı kalışlar ile ikinci hânelerinde ise gerdâniyede rastlı kalışlar dikkati çekmiştir. Düğâhta kürdî ile karar veren 265 ve 304 numaralı eserlerde ise en çok düğâhta kürdî ve nevâda bûselikli kalışlar yapılmıştır. 304 numaralı eser tizde genişleme göstermezken 265 numaralı eserin ise tizde muhayyerde kürdî ile genişlediği görülmüştür. Nim hisar perdesinin sıkça vurgulandığı 265 numaralı eserin üçüncü hânesinde nevâda hicaz ve düğâhta sabâ geçkileri kullanıldığı dikkat çekmiştir. 304 numaralı eserde ise kürdî perdesiyle beraber segâh perdesinin de kullanıldığı görülmüştür.

2. Cantemir'in Kürdî Makâmı Tarifi ile Kürdî Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Kürdî eserlerden yalnızca ikisi Cantemir'in tarifinde de söz ettiği gibi nihâvend (kürdî) perdesini kullanmıştır. Bu eserlerden birinin bestekârı belli değilken diğeri Cantemir'in hocası Tanbûrî Angeli'ye aittir.

Bu iki eser ile Cantemir'in tarifini karşılaştırdığımızda seyre giriş bakımından eserler ile tarif arasında fark olduğu anlaşılmaktadır. Cantemir "*Makam-ı mekûm, düğâh perdesinden hareket itmeyüb rast perdesinden hareket-i ağazesini şîrû idüb...*" sözleriyle makâmın seyre rast perdesinden başladığını aktarmış ama eserlerin her ikisinin de seyre rast perdesiyle başlamadığı görülmüştür.

3. Analizi yapılan Kürdî Eserler ile Günümüzdeki Kürdî Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Cantemir koleksiyonundaki kürdî eserler birbirinden ciddi farklılık gösterdiği için eserler üzerinde ortak seyir özellikleri bakımından bir genelleme yapılamamıştır. Yalnızca bütün eserlerin inici bir seyir izledikleri düğâh perdesinde karar verdikleri ve nevâ perdesini güçlü olarak kullandıkları ve güçlü civarından seyre başladıkları bakımından ortaklık gösterdiği söylenebilen eserler makâmı oluşturan çeşniler bakımından birbirinden farklıdır. Bu nedenle eserlerin günümüz kürdî tarifleriyle sağlıklı bir karşılaştırmaya tabi tutulması oldukça güçtür.

IX. MÂHUR MAKÂMI

A. MÂHUR MAKAM TARİFLERİ

Mahûr makâmı, Abdülkadir Merâgî’de yirmi dört şube içinde Mâhur-u Sagîr ve Mâhur-u Kebîr olmak üzere iki tür olarak yer almış olan eski makamlarımızdandır.¹⁶² Daha sonraki mûsikî nazariyâtçılarının pek çoğunun eserlerinde de farklı yorumlarla ismi anılan makâmın detaylı ilk tarifine Kantemiroğlu Edvârı’nda rastlanmaktadır.

Cantemir, birleşik makamlar arasında sınıflandırdığı mâhur makâmını şu sözlerle açıklamıştır.

“Mâhur makâmı perdeye mâlikdür ve gerdâniye ile evcin arasında olan nim perdeye mâhur dirlir. Makâm-ı merkûm iki nim ve bir tamam perdelerden peydâ olunur. Nimler, biri kendü perdesi biri bûselik perdesidir. Temam rast perdesidir ve iki makamdan mürekkeb olur. Biri bûselik, biri rast makâmıdır.

Hareket-i âğâzesine tiz rasttan ki gerdâniye demekle ma’rufdur, şürû idüb kendü perdesine gelür; andan evci aşub hüseyniye gelür; andan nevâya ve çargâha ve bûselik perdesine geldükden sonra segâh’ı aşub, bûselik yüzünden dügâh perdesine düşer ve dügâhdan rast perdesine varub karar kılar. Lâkin nermden tize vardıkda ve hüseynî perdesine biraz acem perdesini ve âğâzesini göstermek ruhsatı vardır; ancak, çok meks eylemeyüb, andan gene avdet idüb, bûselik perdesiyle rast karargâhına gider. Rast karargâhından dahi aşağı inmek murad ider ise, rast hükmi üzre, diler ise rehâvi perdesiyle, diler ise ırak perdesiyle hareket idüb gene ol yoldan avdet ider ve rasta karar istirahat kılar. El-hâsıl, kendü nim perde ile bûselik ve rast makamlarından mürekkeb olmuş bir makamdır.”¹⁶³

Öncelikle mâhur perdesinin yerini izah eden Cantemir, bu makâmın mâhur, bûselik ve rast perdeleri ile rast ve bûselik makamlarından oluştuğu bilgisini verir. Makâmın seyre tiz taraftan gerdâniye perdesiyle başladığını ve sırasıyla mâhur, hüseynî, nevâ, çargâh, bûselik ve dügâh perdelerini kullanarak en son rast perdesinde karar

¹⁶² Bardakçı, s.72

¹⁶³ Tura, s.85-87

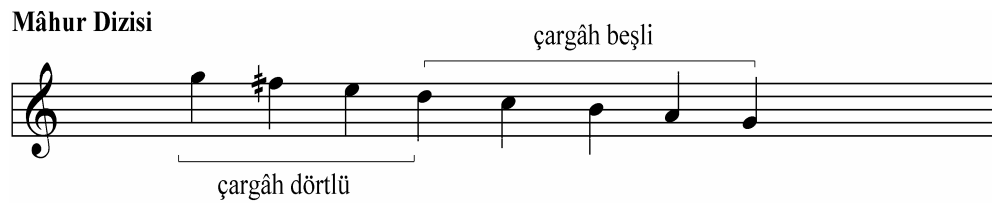
verdiğini açıklayan Cantemir, kalından inceye doğru giderken hüseyinî perdesinden sonra çok kısa olmak koşuluyla acem perdesi kullanılabileceğini aktarmıştır. Makâmın genişlemesi için ise makam rastta karar verdiği için rast hükmünce rehâvi perdesi ya da irak perdesiyle hareket edip gene aynı yoldan dönüp rastta karar kılar açıklamasını yapmıştır.

Osman Dede mâhura şubeler arasında yer vermiş ve rast makâmının şubeleri arasında saydığı mâhur hakkında tarif vermemiştir.¹⁶⁴

Arel- Ezgi Sistemi'nde şed makamlar arasında yer alan mâhur makâmı, çargâh makâmının rast perdesi üzerine şeddi olarak görülmektedir. İnici bir makam olan ve rast perdesinde karar veren mâhur makâmının dizisi, rastta bir çargâh beşlisine nevâda bir çargâh dörtlüsü eklenmesiyle oluşmaktadır. Makâmın sesleri pestten tize doğru rast, düğâh, bûselik, çargâh, nevâ, hüseyinî, mâhur ve gerdâniye olarak sıralanmaktadır. Makam yazılırken donanıma tizdeki fa için bir küçük mücennep diyezi yazılır.¹⁶⁵

Dr. Suphi Ezgi, makâmın seyri için *“Makam tiz duraktan ve ya güçlüden başlar. Mâhur dizisinin tiz tarafındaki çargâh dörtlüsünde ve daha tiz tarafındaki nâzirî Mâhur dizisinin beşlisinde karışık olarak seyir eder. Evvelâ tiz durakta ve sonra güçlüde muvakkat kalır. Sonra pestteki çargâh beşlisinde gezinerek karargâhta kalır.”* açıklamasını yapmıştır.

Arel-Ezgi Sistemi'ne göre mâhur makam dizisi;

Töre-Karadeniz Sistemi'ne göre rast perdesinde karar veren makâm, genellikle gerdâniye, evc ve muhayyer perdeleriyle seyre başlar. Makâm inişte ve çıkışta farklı iki dizi kullanır. Çıkışta sırasıyla rast, düğâh, segâh, çargâh, nevâ, hüseyinî, mâhur ve

¹⁶⁴ Erguner, s.70

¹⁶⁵ Arel, s.133,135; Ezgi, s.235,236

gerdâniye perdelerini inişte ise rast, düğâh, segâh, çargâh, nevâ, hisârek¹⁶⁶, acem ve gerdâniye perdelerini kullanır.

Töre-Karadeniz Sistemi'ne göre makâmın seyri şu aşağıda açıklandığı şekildedir.

“Başlangıçta gerdâniye perdesi çevresinde dolaşarak bu perde üzerinde fazlaca durduktan sonra rast makamı çeşnisiyle karar verir. rast makamından farkı, rast perdesi yerine tiz tarafta gerdâniye perdesi üzerinde fazla durarak makamın hususî çeşnisini meydana getirmek ve rast makamındaki eviç ve hisârek perdeleri yerine mâhur ve hüseyinî perdelerini kullanmaktır. Bir kısım bestekârlar nevâ, muhayyer veya tiz segâh perdelerinden girmişlerse de en uygunu gerdâniye perdesinden başlamaktır. Hâşim Bey'in ve Dr. S. Ezgi'nin kitaplarında bu makamın segâh yerine bûselik perdesi kullandığı yazılı ise de bu doğru değildir. Mâhur makamı segâh perdesine inişte temas etmesi ve rast ıskalasıyla karar vermesi yüzünden rast makamı gibi segâh perdesi kullanır, Bûselik kullanmaz. mâhur perdesinin diyez işareti eserlerin baş tarafına yazılır.”¹⁶⁷

İsmail Hakkı Özkan, mâhur makâmını yalnızca Arel-Ezgi Sistemi'ndeki gibi çargâh makâmının rasttaki şeddi olarak görmemek gerektiğini bazı mâhur eserlerin değişik çeşni, dizi ve hatta makamları içine alarak mürekkebi bir makam haline geldiğini aktarmış ve tarifini verdiği mâhurun şed mâhur olduğunu açıklayarak mâhur makâmını tarif etmiştir. Makâmın dizisinin rast perdesinde bir çargâh beşlisine nevâda bir çargâh dördü eklenmesiyle oluştuğunu aktaran Özkan, inici olan makâmın birinci derece güçlüsü olarak gerdâniye ikinci derece güçlüsü olarak da nevâ perdesini göstermekte ve gerdâniye üzerinde ve nevâ üzerinde çargâhlı yarım karar yapılabileceğini bildirmektedir. Pestte genişleme göstermeyen makâmın tizde gerdâniye üzerinde çargâhla genişlediğini aktaran Özkan yeden olarak da küçük mücenneb diyezli fa yani geveşt¹⁶⁸ perdesinin kullanıldığını ifade etmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Arel-Ezgi Sistemi'ndeki dik hisar perdesinin Töre-Karadeniz Sistemi'ndeki karşılığıdır.

¹⁶⁷ Karadeniz, s.86

¹⁶⁸ Cantemir bu perdeyi rehâvi olarak isimlendirmiştir.

¹⁶⁹ Özkan, s.215,216

B. MÂHUR ANALİZLER

Tablo 13: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı mâhur eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	4	Şerif	Darb-ı Fetih	
2	206	Tatar Han Gazi Giray	Düyek	
3	207	Gazi Giray	Devr-i Kebîr	
4	208	Muzaffer	Sakîl	
5	218	Acemler	Muhammes	
6	246		Semâî	
7	282	Acemiyan	Düyek	
8	287		Düyek	Büyük Tabakat
9	288		Hafif	Küçük Tabakat
10	289	Kantemiroğlu	Darbeyn	

(4)
MÂHUR PEŞREV

Darb-ı Fetih

Şerif

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Zeyl

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede gerdâniye üzerindeki kalışları, nevâ üzerinde mâhurlu¹⁷⁰ inişler izlemiş, bûselik perdesinde çeşnisiz ve düğâh üzerinde bûselikli kalışlar yapıldıktan sonra hâne rast perdesinde mâhurlu tam karar ile son bulmuştur. Mülâzime bölümüne bûselik perdesi ile girilip düğâh perdesi üzerine bûselikli iniş yapılmıştır, bûselik üzerinde çeşnisiz ve düğâh üzerinde bûselikli kalışları hâne sonunda rastta mâhurlu tam karar izlemiştir. İkinci hâneye nevâ perdesi üzerindeki mâhur gösterilerek girilmiş, ardından gerdâniye üzerinde rastlı kalışlar yapılmış, hâne sonuna kadar tiz durak üzerinden mâhur makam dizisi kullanılarak karara inişle seyredilmiş ve hâne sonunda tam karar verilmiştir. Üçüncü hâneye hüseyinî perdesinde bûselik ve nevâ perdesinde mâhurlu kalışlarla girilmiş, düğâh perdesinde bûselikli kalınmış ve hâne rast perdesinde mâhurlu kalışla son bulmuştur.

¹⁷⁰ Arel-Ezgi Sistemi’’nde çargâh denilen bu çeşniye, mâhur perdesiyle nevâyâ inildiği için mâhur çeşnisi demeyi daha uygun bulduk.

(206)
MÂHUR PEŞREV

Düyek

Tatar Han Gazi Giray

1. Hâne

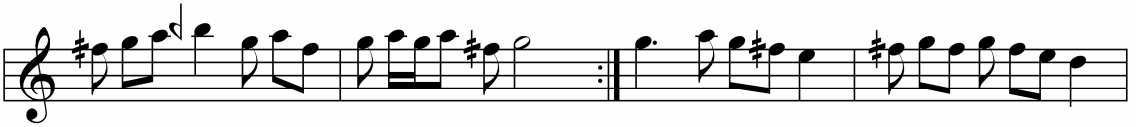
(a)

(b)

Mülâzime

2. Hâne

(a)

Analiz: Esere tiz durak üzerinden girilmiş ardından hüseyinî perdesi üzerine bûselik çeşnisi ile inilmiştir. Nevâ perdesindeki mâhur çeşnisinin gösterilmesinin ardından gerdâniye üzerinde rastlı kalışlar yapılarak hâne son bulmuştur. Mülâzime bölümüne karar sesi ile girilip mâhur makam dizisi kullanılarak tiz durağa kadar çıkılmış, bu perde üzerindeki rast çeşnisi gösterilerek kalış yapılmış, daha sonra sırası ile hüseyinîde bûselik, nevâda mâhur, çargâhta çargâh, segâhta segâh ve dügâhta bûselikli kalışlar yapılmış ve mülâzime rast perdesinde mâhurlu tam karar ile sona ermiştir. İkinci hâneye hüseyinîde bûselik ve nevâda mâhurlu kalışlarla girilip (a) bölümü sonunda gerdâniyede rastlı kalış yapılmıştır. (b) bölümünde ise gerdâniye perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile seyre devam edilmiş ve bu perde üzerinde aynı çeşni ile karar verilerek hâne sona ermiştir. Üçüncü hânedeki ikinci hâneye benzer şekilde seyretmiş ve aynı şekilde gerdâniyede rastlı kalışla son bulmuştur.

(207)

MÂHUR PEŞREV

Devr-i Kebîr

Gazi Giray

1. Hâne

(a)

(b)

Mûlâzime

Teslim

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye tiz durak üzerinden girilip kısa bir kalış için hüseyinî perdesi üzerine bûselik çeşnisi ile düşülmüş ardından yeniden tiz durak üzerine çıkılıp rast çeşnisi ile bu perde üzerinde gezinilip kalış yapılmıştır. (b) bölümünde ise nevâ perdesi üzerinde mâhur çeşnisi ile kalışlar yapılmış, ardından nevâ üzerindeki bûselik çeşnisi kullanılarak rast perdesi üzerinde rastlı tam karar verilerek hâne sona ermiştir. Mûlâzimeye karar sesi üzerinden tiz durağa mâhur makam dizisi kullanılarak çıkılmış, ardından nevâda mâhurlu kalış ve muhayyerde uşşaklı kalışlar yapılmış ve gerdâniyede rastlı kalışla bölüm sona ermiştir. İkinci hâneye de karar sesinden tiz durağa mâhur makam dizisi kullanılarak çıkışla girilip, tiz durak üzerinde rastlı kalış yapılmıştır.

Üçüncü hâned e tiz durak üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak seyre devam edilmiş, nevâ perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilerek bûselik perdesi üzerine inilmiş ve hâne sonunda rast perdesi üzerinde rast çeşnisi ile tam karar verilerek hâne sona ermiştir.

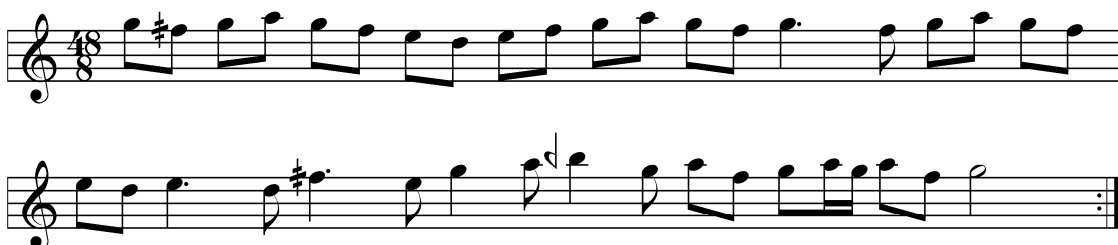
(208)

MÂHUR PEŞREV

Sakîl

Muzaffer

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

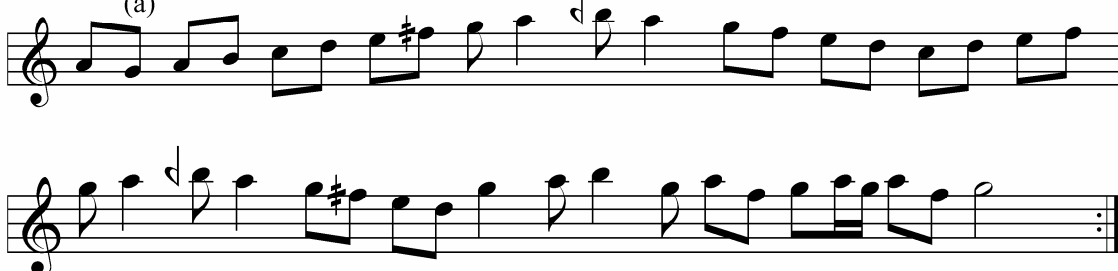

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye tiz durak üzerinden girilip nevâ perdesi üzerine mâhur çeşnisi ile inişler yapılmış ve tiz durak üzerinde rastlı kalışla hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne karar sesi civarından girilip mâhur makam dizisi kullanılarak çıkıcı bir seyirle tiz durağa kadar çıkılmış ve tiz durak üzerinde rastlı kalış yapılmış, (b) bölümünde ise nevâ perdesi üzerindeki mâhur ve bûselik çeşnileri gösterilmiş ve hâne sonunda rast perdesi üzerinde mâhurlu tam karar verilerek hâne sona ermiştir. İkinci hâneye karar sesi civarından girilerek çıkıcı bir seyirle makam dizisi sesleri kullanılarak tiz durağa çıkılmış, bu perde üzerinde rastlı kalış yapılmış, nevâ perdesi üzerine mâhur çeşnisi ile düşüldükten sonra tekrar gerdâniye üzerinde rastlı kalış yapılmıştır. (b) bölümünde ise nevâ üzerindeki mâhur çeşnisi kullanılarak tiz durağa çıkılıp bu perde üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak seyredilmiş, ardından nevâ perdesindeki bûselik çeşnisi gösterilmiş ve inici bir seyirle karar perdesine kadar inilmiş ve bu perde üzerinde mâhurlu kalış yapılarak hâne sona ermiştir. Üçüncü hânedeki ikinci hânedeki olduğu gibi nevâ perdesi üzerindeki mâhur ve tiz durak üzerindeki rast çeşnisi üzerinde durulmaya devam edilmiş ve yine ikinci hâne sonundaki gibi nevâ üzerindeki bûselik de gösterilerek inici bir seyirle karar perdesi üzerine inilip mâhurlu tam karar verilmiştir.

(218)

MÂHUR PEŞREV

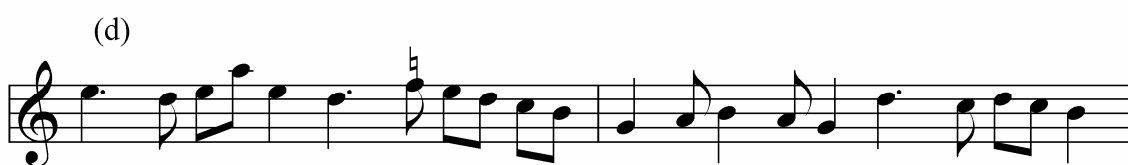
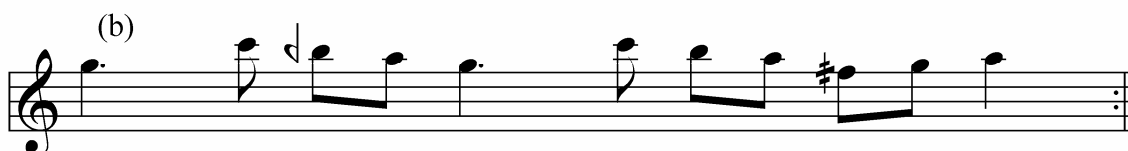
Muhammes

Accmlcr

1. Hâne

Mûlâzeme

2. Hâne

Analiz: Esere karar sesi üzerinden tiz durağa çıkışla girilip bu perde üzerinde kalınmıştır. Mülâzimenin (a) bölümünde gerdâniye üzerinden bûselik perdesine inişle girilip, gerdâniye üzerinde kalınmış, (b) bölümünde tiz durak üzerindeki rast gösterilip muhayyer üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, (c) bölümünde nevâ üzerindeki bûselik gösterilip bûselik perdesi üzerinde çeşnisiz kalışlar yapılmış, (d) bölümünün girişinde bu yapı devam ettirilmiş ve hâne karar sesi üzerinde mâhurlu tam karar ile son bulmuştur. İkinci hânede gerdâniye üzerinde bûselikli kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânede ise nevâda mâhur, muhayyerde uşşaklı kalışları, bûselik perdesi üzerine nevâdaki bûselik çeşnisi gösterilerek iniş izlemiş ve hâne hüseyinî üzerindeki asma kalışla son bulmuştur.

(246)

MÂHUR PEŞREV

Semâî

Anonim

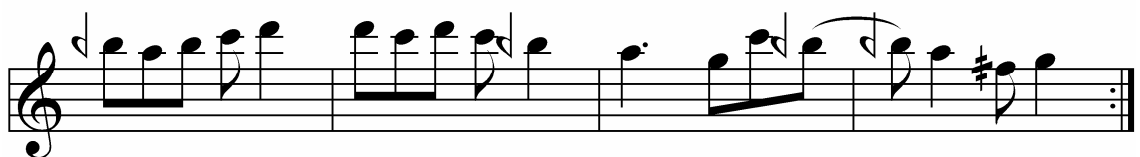
1. Hâne

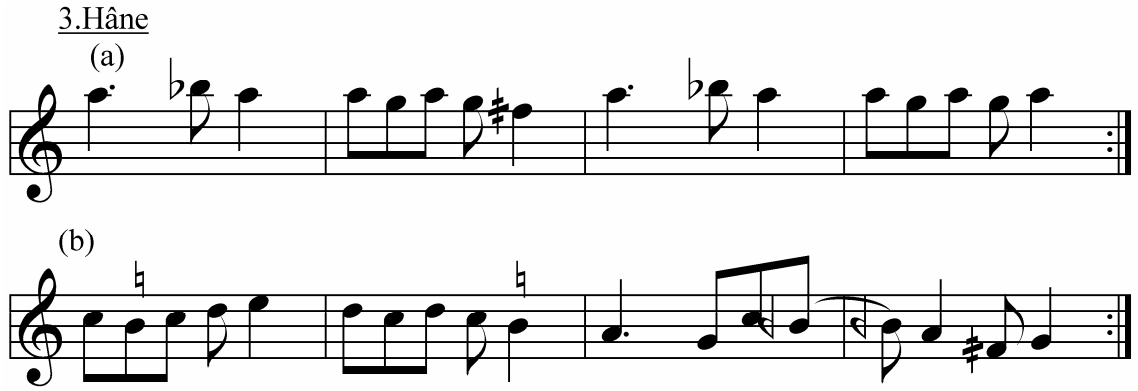

Mûlâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hânede nevâ üzerindeki mâhur çeşnisi üzerinde durulmuş ve gerdâniye üzerinde rastlı kalış ile hâne son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde muhayyerde uşşak, hüseynîde bûselikli kalışları, bûselik perdesinde çeşnisiz kalış izlemiş ve rastta rastlı kalış ile bölüm sona ermiştir. (b) bölümüne ise karar sesi üzerinden girilip çıkıcı bir seyirle tiz durağa çıkılmış ve tiz durak üzerinde rast, muhayyerde uşşak, hüseynîde bûselikli kalışlar yapıldıktan sonra mülâzime rast üzerinde rastlı tam karar ile son bulmuştur. İkinci hâneye gerdâniye perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile girilip segâh perdesinde segâhlı kalışlar yapılmış ve ardından gerdâniye üzerinde rastlı kalışla hâne sona ermiştir. Üçüncü hâne ise muhayyerde kürdîli kalışlar ile başlamış, bûselik perdesinde çeşnisiz kalışlar gösterilmiş ve rastta rast ile tam karar verilerek hâne sona ermiştir.

(282)
MÂHUR PEŞREV

Düyek

Acemiyan

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

(d)

(e)

Analiz: Birinci hânede karar sesi üzerinden hüseyinî perdesine atlanarak ve bu perde üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilip tiz durak üzerine çıkılarak girilmiş ve bu perde üzerinde kalınarak hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde tiz durak üzerinden bûselik perdesine inilip tekrar tiz durak üzerine çıkılmış, (b) bölümünde tiz durak üzerinde rastlı ve muhayyer üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, (c) bölümünde hüseyinî perdesi üzerinde durulup ardından nevâ perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilmiş ve hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. (d) bölümünde nevâ üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilip rast perdesi üzerinde mâhurlu kalış yapılmış, (e) bölümünde ise tiz durak üzerinden mâhur makam dizisi kullanılarak karar sesi üzerine inilmiş ve mülâzime karar sesi üzerinde mâhur çeşnisi ile tam karar verilerek son bulmuştur. İkinci hânede gerdâniye perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi ile seyredilerek hâne sonunda bu çeşni ile kalış yapılmıştır. Üçüncü hânede ise nevâ üzerinde mâhurlu kalışı, hüseyinî perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilerek tiz durağa çıkış izlemiş ve hâne sonunda muhayyer perdesinde uşşaklı kalış yapılarak hâne son bulmuştur.

(287)

MÂHUR PEŞREV

"Büyük Tabakat"

Düyek

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

(c)

(d)

2. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hâneye hüseyinî aşîran perdesinde ve hüseyinî perdesi üzerindeki bûselik çeşnileri gösterilerek karar ve tiz durak üzerine çıkışlarla başlanmış, ardından tiz durak üzerindeki rast çeşnisi gösterilip, nevâ perdesi üzerine mâhur çeşnisi ile inilmiştir. (b) bölümünde gerdâniye perdesi üzerindeki rast çeşnisi üzerinde seyredilip, karar perdesi üzerinde mâhur çeşnisi ile kalınmış, (c) bölümünde karar perdesi üzerindeki mâhur çeşnisi kullanılıp nevâ perdesi üzerine çıkılmış, rast perdesi üzerindeki mâhur ile seyredilmeye devâm edilmiş, bölüm sonunda rast perdesi üzerinde mâhurlu karar verilmiştir. (d) bölümünde ise karar perdesi üzerindeki mâhur çeşnisi ile seyredilmiş, hüseyinî aşîran perdesi üzerine bûselik çeşnisi kullanılarak inilmiş, hâne sonuna kadar bu iki yapı kullanılmış ve hâne sonunda rast perdesi üzerinde mâhur çeşnisi ile tam karar verilmiştir. İkinci hâne tiz durak üzerinde kalışlarla başlamış ardından nevâ perdesi üzerinde mâhur çeşnisi ile kalınmış ve rast perdesi üzerinde mâhurlu tam karar ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hâneye nevâ perdesi ile girilip bu perde üzerindeki bûselik çeşnisi kullanılarak tiz durağa çıkılmış, nevâ üzerindeki bûselik çeşnisi kullanılarak seyre devam edilmiş ve hâne rast üzerinde mâhurlu tam karar ile son bulmuştur. Dördüncü hâne ise hüseyinî perdesi üzerindeki bûselik ve nevâ perdesindeki mâhur çeşnileri gösterilerek girilip tiz durağa çıkılmış, ardından nevâ perdesinde mâhurlu kalış yapılmış, yine bu perde üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilmiş ve rast perdesinde mâhurlu tam karar ile hâne sona ermiştir.

(288)

MÂHUR PEŞREV

"Küçük Tabakat"

Hafif

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

Zeyl

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye tiz durak perdesi ile girilip hüseyinî perdesindeki bûselik ve nevâ perdesi üzerindeki mâhur perdeleri gösterilmiş ve tiz durak üzerinde rast çeşnisi ile kalış yapılmış, hüseyinî üzerinde bûselikli kalışları rast perdesi üzerinde mâhur çeşnisi ile tam karar izlemiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne karar perdesi ile girilip mâhur makam dizisi kullanılarak tiz durağa çıkılmış bu perde üzerindeki rast çeşnisi gösterilerek kalış yapılmış, (b) bölümünde hüseyinîde bûselik ve nevâda mâhurlu kısa kalışlar yapıldıktan sonra makam dizisi kullanılarak karar sesine kadar inilmiştir, (c) bölümünde ise rast perdesi üzerindeki mâhur çeşnisi üzerinde durulmuş ve mülâzime sonunda bu perde üzerinde tam karar verilmiştir. İkinci hânedeki gerdâniye perdesi üzerindeki rast çeşnisi üzerinde durulmuş ve kalış yapılmış, zeyl bölümünde de bu yapı devam ettirilmiştir. Üçüncü hânedeki hüseyinî üzerinde bûselik, nevâda mâhurlu kalışlar yapıp ardından yeniden tiz durak üzerine çıkılmış ve yarım karar verilmiştir.

(289)
MÂHUR PEŞREV

Darbeyn

Kantemiroğlu

1. Hâne

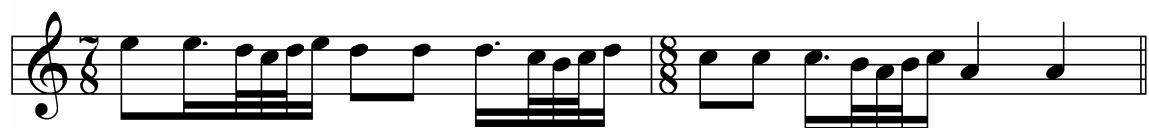
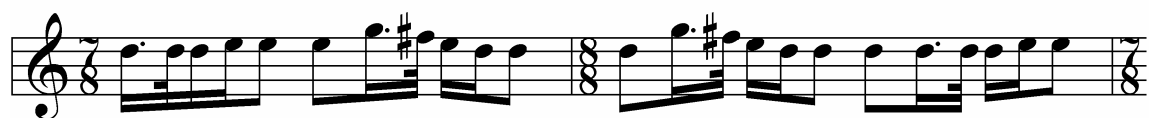

Mûlâzım

2. Hâne

Analiz: Birinci hâneye karar sesi ile girilip, ardından yegâh üzerine rast çeşnisi ile inilmiş, rast üzerindeki mâhur çeşnisi kullanılarak nevâ perdesi üzerinde kalışla hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümünde herhangi bir perde üzerinde belirgin bir kalış yapılmamakla birlikte hüseyinî perdesi üzerinde bölüme girilip karar perdesine kadar makam dizisi sesleri ile seyredilmiş, yegâh perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiş ve rast perdesi üzerindeki mahur çeşnisi ile nevâ perdesi üzerine çıkılarak mülâzime sona ermiştir. İkinci hânedeki gerdâniye perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi üzerinde durulmuş, nevâ perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilmiş, ardından düğâh perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi kullanılmış ve hâne sonunda karar perdesi üzerinde mâhur çeşnisi ile kalınıp ardından diğer hânelerde olduğu gibi nevâ perdesi üzerinde yarım karar verilmiştir. Zeyl bölümünde nevâ perdesi üzerinde bûselikli kalış yapılmış, karar sesi üzerinde mâhur çeşnisi ile kalışı, nevâ üzerinde rast ve bûselikli kalışlar izlemiş ve hâne karar perdesi üzerinde mâhur çeşnisi ile kalış ve bunu müteakiben diğer hânelerde olduğu gibi nevâ perdesi üzerinde yarım karar verilerek son bulmuştur. Üçüncü hâneye nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile girilmiş, hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışlar ve nevâ üzerinde rastlı kalışlar yapılmış ve düğâh üzerinde bûselikli kalış ile hâne son bulmuştur.

C. MÂHUR ANALİZ SONUÇLARI

1. Mâhur Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Mâhur eserler genellikle gerdâniye perdesinden hareket edip nevâ üzerindeki nağmelerle seyre başlamışlardır. Rast perdesiyle seyre başlayan 4, 218 ve 282 numaralı eserlerde hemen tiz bölgeye atlayarak nevâ üzerindeki nağmeleri kullanmışlardır. Hüseyinî aşîran perdesinden harekete başlayıp rast perdesine kadar olan bölümdeki genişlemeyle seyre başlayan 287 numaralı eser ise ikinci ölçüsünden itibaren yine diğer eserlerde olduğu gibi tize atlayıp bu bölgede seyre devam etmiştir. Yalnızca Cantemir'e ait 289 numaralı eserde karar sesinden tize atlanmış ama inici bir seyir izlenerek karar sesi üzerindeki mâhur ile seyredilmiştir.

Mâhur eserlerin -289 numaralı eser¹⁷¹ dışında- hepsi rast perdesinde karar vermiştir. Ancak bu eserlerden de çoğu rastta mâhur ile karar verirken; 207, 246 ve 287 numaralı eserlerin rastta rastlı karar verdiği dikkat çekmiştir.

Genellikle inici bir seyirle hareket ettiği gözlenen eserlerin birinci derece güçlü perdesinin gerdâniye ikinci derece güçlü perdesinin ise nevâ perdesi olduğu söylenebilir. Eserlerin -4 numaralı eser hariç¹⁷²- hepsi geveşt perdesini yeden olarak kullanmıştır.

Yapılan analizler sonucunda gerdâniyede rast, nevâda mâhur ile rastta rast ve rastta mâhur cinslerinden mürekkeb bir makam olduğunu söyleyebileceğimiz mâhur makâmında en sık görülen asma kararlar sırasıyla hüseyinîde bûselik, muhayyerde uşşak, dügâhta bûselik, segâhta Segâh¹⁷³ ve gerdâniyede bûseliktir. Ayrıca inici seyirlerde eserlerin çoğunun bazı bölümlerde mâhur perdesinin yerini acem perdesinin aldığı görülmüştür.

Genellikle tizde seyreden eserlerin tizde en çok tiz hüseyinî perdesine kadar çıktığı ve gerdâniye üzerinde rastla yada bûselikle bir genişleme bölgesi oluşturduğu tespit edilmiştir. Pestte ise neredeyse genişleme göstermeyen eserlerden yalnızca

¹⁷¹ Cantemir'e ait bu eser çargâh perdesini de yeden olarak kullanıp nevâ perdesinde karar vermiştir.

¹⁷² Bu eserde yeden kullanılmamıştır.

¹⁷³ Yalnızca rastta rastla karar veren eserlerde görülmüştür.

hüseyinî aşîran perdesiyle seyre başlayan 287 numaralı eser¹⁷⁴ ile genellikle karar bölgesinde seyreden Cantemir'e ait 289 numaralı eserin¹⁷⁵ pestte genişleme gösterdiği görülmüştür.

2. Cantemir'in Mâhur Makâmı Tarifi ile Mâhur Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir'in tarifi ile analiz sonuçları rastta rastla karar veren eserler dikkate alınmazsa genel olarak birbiriyle tutarlılık göstermektedir.

3. Analizi yapılan Mâhur Eserler ile Günümüzdeki Mâhur Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Günümüz mâhur tarifleriyle Cantemir'deki mâhur eserlerin inici seyir göstermesi, karar perdesinin rast, güçlü perdelerinin gerdâniye ve nevâ, yeden perdesinin geveşt olması ve seyre gerdâniye ya da nevâ perdelerinden başlanması bakımından benzerlik göstermektedir.

Arel-Ezgi Sistemi'nde mâhur makâmı çargâh makâmının rast perdesindeki şeddi olarak görmüş ve makâmın dizisinin rastta çargâh beşlisine nevâda çargâh dördlüsünün eklenmesiyle oluştuğu ifade edilmiştir. Ancak mâhur makâmının tarihi Arel-Ezgi çargâhının tarihinden çok daha eski olduğu için mâhur makâmını çargâh makâmının şeddi olarak görmek bize göre yanlış bir kanıdır.

Töre-Karadeniz Sistemi'nde mahûr eserlerin inişte hüseyinî yerine hisârek, mâhur yerine acem perdelerini kullandığı ifade edilmektedir. Nitekim mâhur eserlerde iniş cazibesiyle hisârek olmasa da acem perdesinin kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca Töre-Karadeniz sistemi'nde mâhur makâmı dizisinde bûselik değil segâh perdesi kullanmanın doğru olacağı açıklanmaktadır. Analizini yaptığımız mâhur eserlerde az da olsa rastta rastla karar vererek biten ve rastta rastlı asma kararlar gösteren eser örneklerine rastlanmıştır.

¹⁷⁴ Hüseyinî aşîran perdesinde bûselikle genişlemiş.

¹⁷⁵ Yegâhta rast ile genişlemiş.

X. MUHAYYER MAKÂMI

A. MUHAYYER MAKAM TARİFLERİ

Safiyyüddin Urmevî'de 52. Devir¹⁷⁶, Abdülkadir Merâgî'de 23.şube¹⁷⁷ olarak ismi geçen muhayyer makâmı, Cantemir'de ince sesli tam perdelerin makamları arasında sınıflandırılmış ve şu sözlerle tarif bulmuştur.

“Muhayyer perdesi tiz düğâh perdesidir. Hareket-i âğâzesini hüseyinî perdesinden şürû idüb ve tize çıkub üç perde ile kendüyi gösterir, lâkin bi't-temâm icrâ idemez; ol eclden temâm perdeler ile inüb düğâh perdesinde karar virir.

Kendü perdesinden tiz hüseyinîye dek çıkar ve aşîrana degin iner ve gene avdet idüb düğâhta karar-u istirahat kılar. Makâm-ı merkûm gerçi ulu ve aziz makamdır, lâkin bir cihetde nazar olunur ise şedd yüzünden nevâ makâmıdır; zîrâ düğâh perdesinden hareket-i âğâze şürû olunsa ve nevâyâ gelinse andan avdet olunub aşîran perdesinde karar kılınsa sâfî nevâ makâmı icrâ olunur; velâkin muhayyer makâmının iki fasl-ı mahsûsı vardır: Biri budur ki, hareket-i âğâzesini dâima hüseyinî perdesinden şürû ider; ikincisi budur ki, tiz perdeler ile temâm hareket eyledikten sonra hüseyinî perdesine gelüb ve temâm hüseyinî perdesini gösterdikten sonra nevâ perdesini ansızın aşub birdenbire çargâh perdesine düşer ve biraz sabâ perdesini ohşayub düğâh kararına gider ve anda bi't-temâm kendüyi icrâ vü beyân ider.”¹⁷⁸

Cantemir muhayyer perdesinin tizde düğâhın oktavına denk gelen perde olduğunu açıkladıktan sonra makâmın seyre hüseyinî perdesinden başladığını ve tize doğru üç tamam perde de kendini gösterdiğini ama tam anlamıyla makâmın icra olunması için tam perdelerle inip düğâhta karar verdiğini ifade etmiştir.

Makâmın genişlemesi için ise muhayyerden tiz hüseyinîye kadar çıkar ve pestte aşîrana kadar iner açıklamasını yapan Cantemir, bu makâm düğâhtan başlayıp nevâyâ çıksa ve sonra ondan dönüp aşîran perdesinde karar verse, nevâ makâmı icra edilmiş olur, bu nedenle bir bakıma nevâ makâmının şeddi sayılabilir demektir. Muhayyer

¹⁷⁶ Uygun, s.197

¹⁷⁷ Bardakçı, s.77

¹⁷⁸ Tura, s.69-71

makâmını özelleştiren iki farklı husus olduğunu ifade eden Cantemir, bunlardan birinin seyre daima hüseyinî perdesinden başlaması, diğerinin ise karara giderken çoğunlukla nevâ perdesini atlayıp çargâh perdesine gelerek orada biraz sabâ perdesini gösterdikten sonra düğâhta karar vermesi olduğunu aktarmıştır.

Osman Dede'nin *Rabt-ı Tâbirât-ı Mûsiki*'sinde on iki makamdan dokuzuncusu olarak verilmiş olan muhayyer makâmının tarifî yapılmamıştır.¹⁷⁹

Arel- Ezgi Sistemi'nde muhayyer makâmı hüseyinî makâmının inici şekli olarak görülmüş ve bu makam için ayrıca bir açıklama yapılmayarak, hüseyinî makâmı anlatılırken muhayyer makâmından kısaca söz edilmiştir.

H. Sadettin Arel, muhayyer makâmını; ***“Hüseyinî makamının bir de inici şekli vardır ki, tiz duraktan başlar; dizinin tiz tarafındaki sekizli sahası içinde dolaştıktan ve güçlüde bir asma karar yaptıktan sonra, tıpkı hüseyinî gibi inerek, düğâh perdesinde kalır. Bu makâma “muhayyer” adı verilmiştir.”***¹⁸⁰ şeklinde açıklamıştır.

Dr. Suphi Ezgi ise; ***“Muhayyer denilen makam, tiz duraktan başlayıp, Hüseyinî dizisinin tiz tarafındaki nâzirî Hüseyinî dizisinin dörtlü veya beşlisinde seyreden nazil bir Hüseyinî makamından başka bir şey değildir.”***¹⁸¹ ifadesini kullanmıştır.

Töre-Karadeniz Sistemi'nde muhayyer makâmının genellikle gerdaniye ve muhayyer perdelerinden seyre başladığı ve düğâh perdesinde karar verdiği aktarılmıştır. Makâmın iniş ve çıkışta uşşak makâmı ile aynı diziyi kullandığını¹⁸² ifade eden Karadeniz, makâmın çıkışta düğâh, segâh, çargâh, nevâ, hüseyinî, evc, gerdâniye ve muhayyer perdelerini inişte ise düğâh, uşşak¹⁸³, çargâh, nevâ, hüseyinî, acem, gerdâniye ve muhayyer perdelerini kullandığı bilgisini vermiştir.

Makâmın seyri için ise; ***“Gerdaniye ve muhayyer perdelerinden terennüme başlar, tiz segâh ve tiz çargâh, bazen de tiz gerdaniye perdesine kadar seyrettikten sonra aynı şekilde muhayyer perdesine iner ve bu perde üzerinde ısrarlı duruşlar***

¹⁷⁹ Erguner, s.66

¹⁸⁰ Arel, s.20

¹⁸¹ Ezgi, s.95

¹⁸² Töre-Karadeniz Sistemi'ndeki uşşak makam dizisi

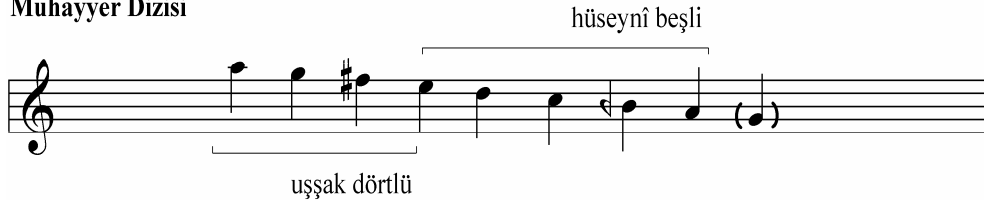
¹⁸³ Karadeniz Sistemi'nde segâh sesinden 200 cent daha pest olan perdedir.

yaptıktan sonra gerdaniye ve eviç perdeleriyle hüseyinî perdesine gelip burada da kısa duruşlar yapar. Bundan sonra iniş ıskalasındaki acem, hüseyinî, neva, çargâh ve uşşak perdeleriyle düğâh perdesinde karar verir.

Bazı eserlerde karara doğru inişte sabâ perdesi kullanılmışsa da bu şekil makamın seyir şartlarından değildir. Makamın hususî çeşnisi muhayyer perdesinden terennüme başlayıp bu perde üzerinde ısrarlı duruşlar yaptıktan sonra aynı şekilde hüseyinî perdesi üzerinde de kısa duruşlar yapmak ve inişte eviç perdesi yerine acem, segâh perdesi yerine uşşak perdesi kullanarak uşşak makamı gibi düğâh perdesinde karar vermek suretiyle meydana getirilir.” açıklaması yapılmıştır.¹⁸⁴

İsmail Hakkı Özkan düğâh perdesinde karar veren inici bir makam olan muhayyer makâmı dizisinin, düğâhta hüseyinî beşlisine hüseyinîde uşşak dörtlüsünün eklenmesinden oluştuğu bilgisini vermektedir. Makâmın hüseyinî makâmıyla aynı diziyi kullandığını ifade eden Özkan, muhayyer makâmının hüseyinî makâmının inici şekli olduğunu aktarmaktadır.

Muhayyer Dizisi

Özkan, tiz durak civarından seyre başlayan makâmın birinci derece güçlüsünün muhayyer, ikinci derece güçlüsünün hüseyinî perdesi olduğunu, makam tiz durak civarından seyre başladığı için tizde muhayyer perdesi üzerinde bir hüseyinî beşli ile genişlediğini aktarmıştır. Donanımına si için koma bemolü, tizdeki fa için bakiye diyezi yazılan makâmın en önemli asma karar perdelerinin ise nevâ, çargâh ve segâh olduğunu ifâde etmiş, nevâda rastlı, çargâhta çargâhlı ya da nadiren pençgâhlı, segâhta segâhlı ya da ferahnâklı asma kalıplar yapılabileceği bilgisini vermiştir.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Karadeniz, s.100

¹⁸⁵ Özkan, s.185,186

B. MUHAYYER ANALİZLER

Tablo 14: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı muhayyer eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	21	Solakzâde	Darb-ı Fetih	
2	36		Düyek	Nazîre-i Küme
3	37	Acemler	Düyek	Küme
4	38	Acemler	Düyek	Yürük Dügâh
5	75	Büyük Ali Beg	Düyek	
6	81	Ferruh	Devr-i Kebîr	
7	91		Düyek	Dilkeş
8	199	Ağa Mümin	Düyek	
9	223	Mir-i Hac	Düyek	
10	235	Eyüblü Mehmed Çelebi	Düyek	
11	285	Kantemiroğlu	Muhammes	
12	341	Çengi Cafer	Düyek	

(21)
MUHAYYER PEŞREV

Darb-1 fetih

Solakzâde

1. Hâne

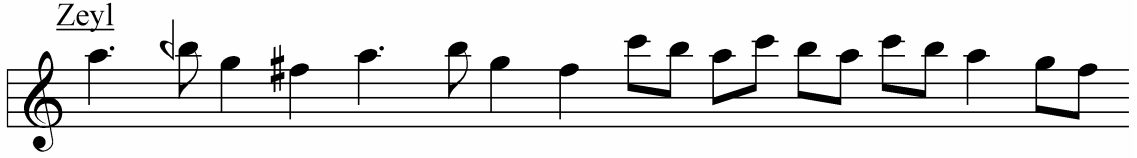
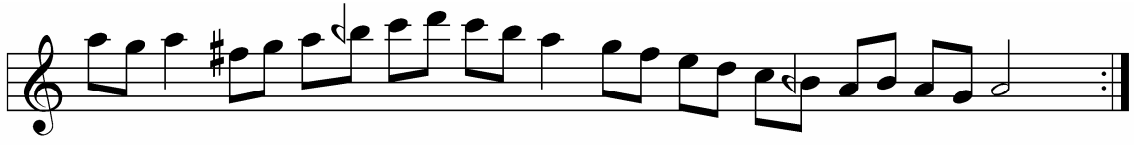

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hâneye muhayyer perdesi üzerinde uşşaklı kalısla başlanıp ardından nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile düşülmüş, muhayyerdeki uşşak çeşnisinin gösterilmesini muhayyer dizisi ile karar perdesi üzerine iniş izlemiş ve bu perde üzerinde uşşaklı tam kararla birinci hâne sona ermiştir. Mülâzime hüseyinî dizisinin gösterilmesi ile başlayıp, hüseyinîde uşşaklı kalışlar yapılmış, nevâda rast, çargâhta

çargâh ve segâhta segâhlî kalışlar gösterildikten sonra, inici olarak muhayyer dizisi kullanılarak karar perdesi üzerinde tam karar verilmiştir. İkinci hâne boyunca tiz durak üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış ve hâne sonunda muhayyer dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerinde tam karar yapılmıştır. Zeyl bölümüne de tiz durak üzerinde uşşak çeşnisi ile girilip, hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalınmış, ardından nevâda bûselik gösterilmiş, muhayyer dizisi gösterilerek düğâh perdesi üzerinde uşşaklı tam karar yapılmıştır. Üçüncü hânedeki ise hüseyinî ve düğâh perdeleri üzerindeki hicaz çeşnileri kullanılarak zirgüleli hicaz dizisi gösterilmiş, hâne sonunda tiz durak üzerinden muhayyer dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerinde tam karar yapılmıştır.

(36)
MUHAYYER PEŞREV
"Nazire-i Küme"

Düyek

Anonim

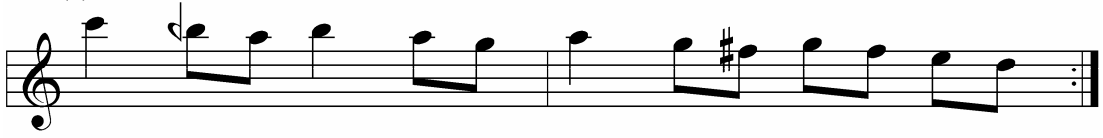
1. Hâne

(a)

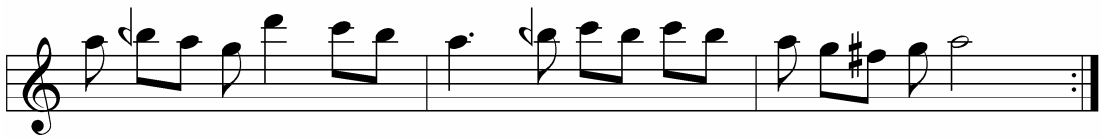

Mülâzime

(a)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye karar perdesiyle girilip hemen ardından hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış ve hâne bu şekilde hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. Mülâzime bölümüne tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi ile girilip, nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiş, (b) bölümünde hüseyinî dizisi üzerinde gezinilmiş, (c) bölümü de aynı şekilde devam edip bölümü sonunda düğâh perdesi üzerinde uşşaklı tam karar verilmiştir. İkinci hâneye karar sesi civarından girilip çıkıcı diziyle tiz durağa çıkılıp gerdâniye perdesi üzerinde rastlı kalış yapılmış ve hâne tiz durak üzerinde uşşaklı karar ile son bulmuştur. Üçüncü hâne de ikinci hâne gibi seyretmiş ve aynı şekilde muhayyer üzerinde uşşaklı karar ile hâne sona ermiştir.

(37)

MUHAYYER PEŞREV

"Küme"

Düyek

Acemler

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

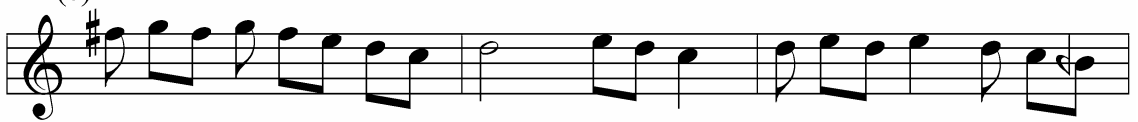
(a)

(b)

(c)

2. Hâne

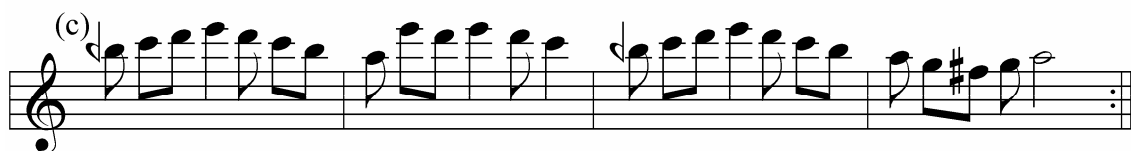
(a)

(b)

(c)

(d)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede muhayyer perdesinde uşşaklı kalışlar yapılmış ve hüseyinî üzerinde uşşaklı karar ile hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinî üzerinde uşşak, nevâ üzerinde rast ve bûselikli kalışlar yapıp, dügâh üzerinde uşşaklı kalışla bölüm sona ermiştir. (b) bölümünde ise hüseyinî perdesindeki uşşak çeşnisi üzerinde durulmuş ve hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışla bölüm sona ermiştir. (c) bölümünde ise nevâda rast, çargâhta çargâh, segâhta segâhlı kalışları, hüseyinîde uşşak, nevâda rast çeşnileri izlemiş ve mülâzime dügâhta uşşaklı tam karar ile son bulmuştur. İkinci hâneye karar civarından girilip çıkıcı seyirle tiz durağa çıkılmış tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi hâne boyunca işlenip bu perde üzerinde aynı çeşni ile kalışlar yapılmıştır. Bu kalışlar hâricinde hânede gerdâniyede rast, evc de segâh, hüseyinîde uşşak, nevâda bûselik, çargâhta çargâh, segâhta segâh çeşnili kalışlar görülmüştür ve hâne dügâhta uşşaklı tam karar ile son bulmuştur. Üçüncü hâneye hüseyinî perdesi üzerinden girilip hüseyinî beşlisi kullanılarak dügâh perdesi üzerinde düşülmüş, hâne dügâh perdesi üzerinde uşşak çeşnili karar ile son bulmuştur.

(38)

MUHAYYER PEŞREV

"Yürük Düğâh"

Düyek

Acemler

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânede hüseyinî üzerinde uşşak, dügâh perdesi üzerinde sabâ çeşnileri ile kalışlar yapıp, çıkıcı muhayyer dizisi ile tiz durağa çıkılıp bu perde üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. Mülâzimenin (a) bölümünde muhayyer ve hüseyinî perdeleri üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, nevâda bûselik çeşnisi gösterilip, dügâhta sabâlı kalış ile bölüm sona ermiştir. (b) bölümü boyunca sabâ çeşnisi gösterilmiş, (c) bölümünde de uşşak dizisi inici olarak kullanılıp dügâh perdesi üzerinde uşşaklı tam karar mülâzime sona ermiştir. İkinci hâneye karar perdesi civarından girilip çıkıcı diziyle tiz durak sesine çıkılmış ve bu perde üzerinde uşşaklı kalınmış, nevâda rast ve evcde segâhlı kalışlar yapıp, hâne muhayyerde uşşaklı kalış ile son bulmuştur. Üçüncü hânede de nevâda rast ve muhayyerde uşşaklı kalışlar yapıp, karar sesinden tiz durağa doğru makam dizisi kullanılarak çıkılıp tiz durak üzerinde uşşaklı kalış ile hâne sona ermiştir.

(75)

MUHAYYER PEŞREV

Düyek

Büyük Ali Beg

1. Hâne

Mülâzime

2. İlâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede nevâda rast, hüseyînîde uşşaklı kalışlar yapıp düğâh perdesi üzerinde uşşaklı karar ile hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde muhayyer dizisi kullanılarak karar perdesinden tiz durağa çıkılmış hüseyînî ve düğâh perdeleri üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır. (b) bölümünde ise hüseyînîde uşşak, nevâda bûselik, çargâhta çargâhlı kalış yapılmış, hüseyînî dizisi kullanılarak karar perdesi üzerinde düşölmüş, (c) bölümünde ise hüseyînî üzerinde uşşaklı kalış yapılmış ve düğâh üzerinde uşşaklı tam karar ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hâne boyunca muhayyer perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, ardından hüseyînî perdesinde uşşaklı kalınmış ve hâne düğâh perdesinde uşşaklı tam karar ile sona ermiştir. Üçüncü hânede nevâ perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi üzerinde durulmuş ve hâne düğâh üzerinde uşşaklı karar ile son bulmuştur.

(81)

MUHAYYER PEŞREV

Devr-i kebir

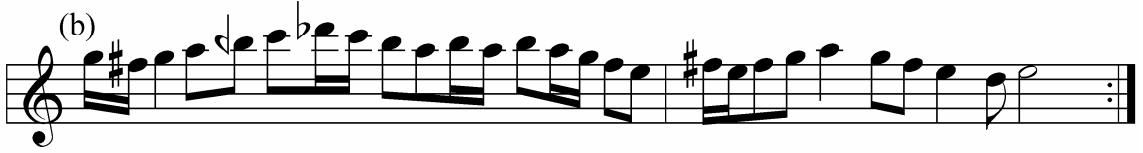
Ferruh

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

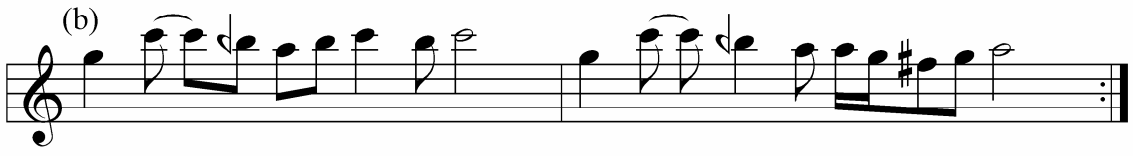
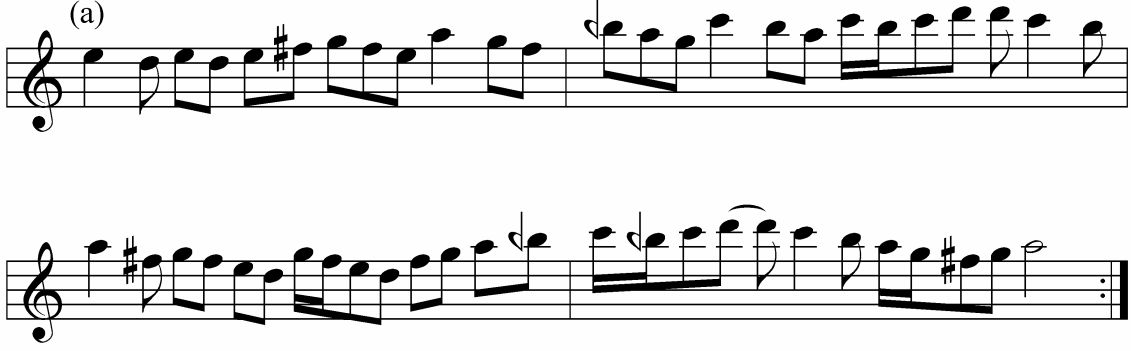
(b)

(c)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede muhayyerde uşşak, nevâda rast, muhayyerde sabâ çeşnisi ile kalışlar yapılmış ve hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışla hâne son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde nevâda rast çeşnisi ile kalınmış, ardından dügâh üzerinde uşşaklı kalınmış, (b) bölümünde karar sesinden tiz durağa muhayyer dizisi kullanılarak çıkılmış, bu perde üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilip, hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış ile (c) bölümü son bulmuştur. (d) bölümünde ise hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışlara devam edilmiş, dügâh üzerine uşşak çeşnisi ile düşülmüş, çargâhta çargâhlı kalınmış ve dügâhta uşşaklı tam karar ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hânede nevâdaki rast çeşnisi gösterilip muhayyer perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânede ise muhayyer üzerinde uşşak, segâh üzerinde segâh, evc perdesi üzerinde çeşnisiz kalış yapıp, nevâda rast çeşnisi ile kalış yapılarak hâne sona ermiştir.

(91)
MUHAYYER PEŞREV
"Dilkeş"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

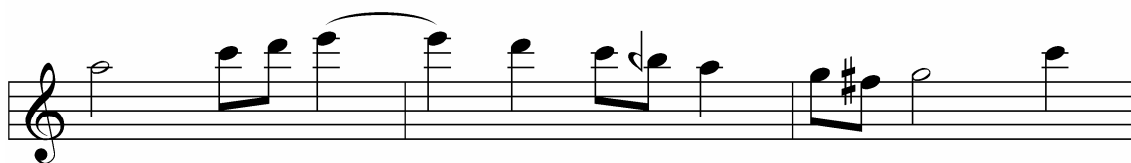

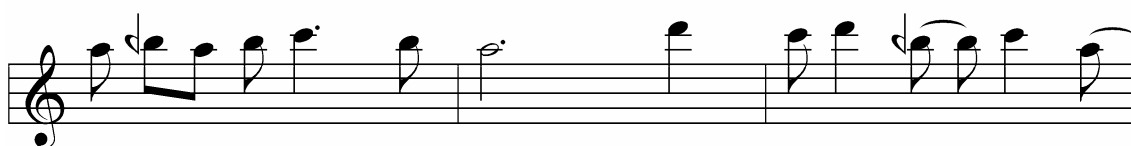

Mülâzime

(c)

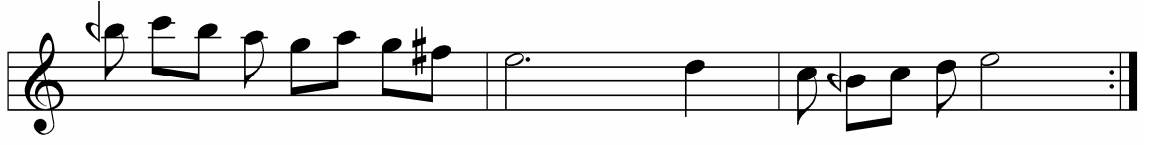

3. Hâne

The image displays a musical score for a piece titled "Mülâzime (a)". The score is written on ten staves, each beginning with a treble clef. The notation includes various musical symbols such as eighth, sixteenth, and thirty-second notes, rests, and accidentals (sharps and naturals). The first staff contains a melodic line with a key signature of one sharp (F#). The second staff continues the melody with a key signature change to one flat (Bb). The third staff returns to the one sharp key signature. The fourth staff features a key signature change to two sharps (D#). The fifth staff continues in the two sharps key signature. The sixth staff shows a key signature change to two flats (Bb). The seventh staff returns to the one sharp key signature. The eighth staff continues in the one sharp key signature. The ninth staff shows a key signature change to one flat (Bb). The tenth staff continues in the one flat key signature. The piece concludes with a double bar line at the end of the tenth staff.

Mülâzime
(a)

Analiz: Birinci hâneye tiz durak üzerinden girilip nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi ile inilmiştir, muhayyer perdesi üzerinde hüseyinî beşlisi ve uşşak çeşnisi gösterilmiş ve hâne muhayyer perdesi üzerinde karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne tiz durak üzerinden girilip nevâ perdesine rast çeşnisi ile inilmiş, muhayyer perdesi üzerinde hüseyinî beşlisi gösterilerek kalınmış, nevâda rast ve hüseyinîde uşşaklı kalışlar yapıldıktan sonra düğâh üzerinde uşşaklı karar verilerek (b) bölümü sona ermiştir. (c) bölümünde ise segâhta segâh, muhayyerde uşşak, muhayyerde hüseyinî çeşnileri ile kalışlar yapıp hüseyinîde uşşaklı kalış ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hânedeki hâkim olan makam bûseliktir. Bûselik makam dizisi sesleri ile hâne boyunca seyredilmiş ve düğâhta bûselik çeşnisi ile kalış yapılarak hâne son bulmuştur. Mülâzimenin (c) bölümü bu hânenin sonunda aynen kullanılmıştır. Üçüncü hânedeki çargâhta çargâh, segâhta segâh, muhayyerde uşşak ve hüseyinî, evc de segâh çeşnili kalışlar yapıp, muhayyerde uşşaklı kalış ile hâne sona ermiştir. Uşşaklı kalışta yeden olarak mâhur perdesinin kullanılmış olması dikkat çekicidir. Bu hânenin sonunda da mülâzimenin (a) ve (b) bölümleri aynen kullanılmıştır.

(199)

MUHAYYER PEŞREV

Düyek

Ağa Mu'min

1. Hâne

Mülâzime

(b)

2. Hâne

[illegible]

The first staff of music is written on a treble clef. It contains four measures of music. The first measure has a quarter rest followed by an eighth rest, then an eighth note G4, an eighth note A4, and a quarter note B4. The second measure has a quarter note C5, an eighth note B4, an eighth note A4, and a quarter note G4. The third measure has a quarter note F4, an eighth note E4, an eighth note D4, and a quarter note C4. The fourth measure has a quarter note B3, an eighth note A3, an eighth note G3, and a quarter note F3. The piece ends with a double bar line.

[illegible]

3. Hâne

5. Flare

A single staff of music in treble clef. The key signature has one sharp (F#). The melody consists of eighth and quarter notes. The notes are: D4 (quarter), E4 (quarter), F#4 (quarter), G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), C5 (quarter), B4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), F#4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (half).

Analiz: Birinci hânedeki muhayyer ve hüseyinî perdelerinde uşşaklı kalıplar yapılmıştır. Mülâzimenin (a) bölümünde de muhayyer ve hüseyinî üzerinde uşşaklı kalıplar yapılmış, düğâh perdesi üzerinde hüseyinî beşlisi ile kalınmıştır. (b) bölümünde ise nevâda bûselik ve segâhta segâh çeşnisi ile kalıplar yapılmış, hüseyinî üzerinde uşşaklı kalıpla mülâzime son bulmuştur. İkinci hâne boyunca tiz duraktaki uşşak çeşnisi üzerinde seyredilmiş ve bu çeşni ile kalıplar yapılmıştır, hâne sonunda köprü olarak nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiştir. Üçüncü hânedeki düğâh perdesi üzerindeki hicaz çeşnisi ile seyredilmiş, ardından hüseyinî perdesi üzerindeki hicaz çeşnisi ile seyredilip kalış yapılmış, düğâh perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile inilmiş ve hâne sonunda hüseyinî perdesi üzerinde hicaz çeşnisi ile kalış yapılmıştır.

(223)

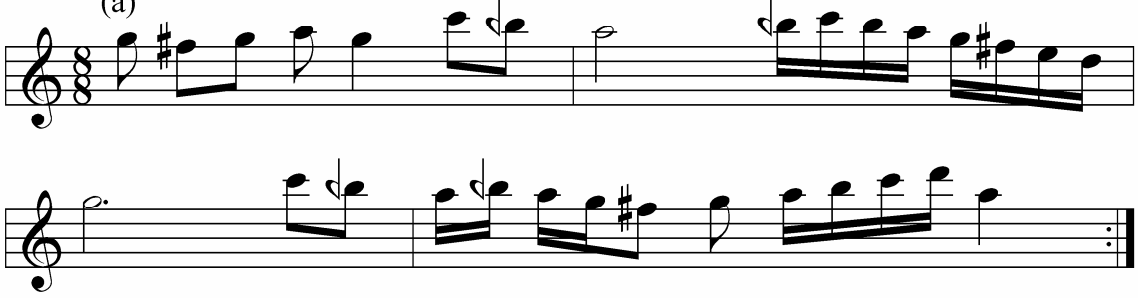
MUHAYYER PEŞREV

Düyek

Mir-i Hac

1. Hâne

(a)

(b)

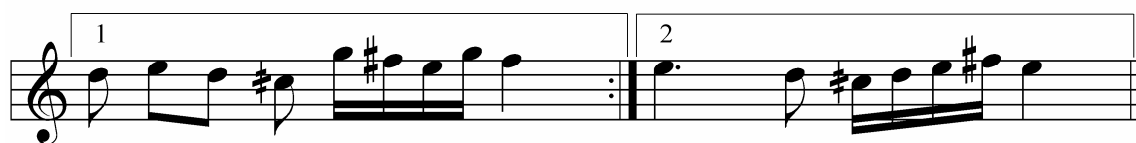
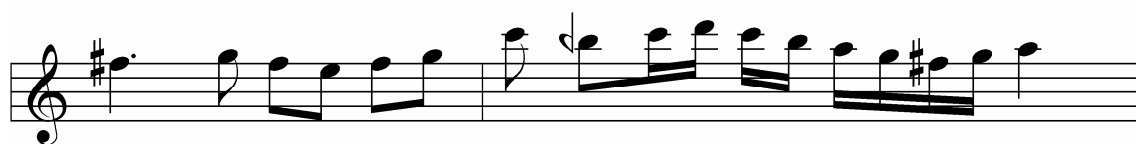
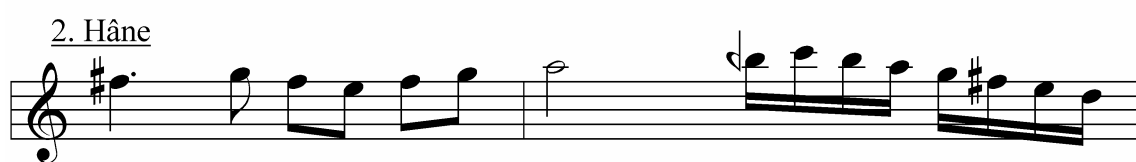
Mülâzime

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede muhayyer perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapıp hâne sonunda hüseyinî perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile inilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinîde uşşak, (b) bölümünde nevâda bûselik, ardından hüseyinîde uşşak çeşnileri ile kalışlar yapıp, dügâhta uşşaklı karar verilmiş, (c) bölümünde ise dügâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi üzerinde durulmuştur. İkinci hânede tiz durak üzerinde uşşak çeşnisi ile kalışlar yapıp, nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde zirgüleli hicaz dizisi ile seyredilmiş, (b) bölümünde evcde segâh ve nevâda rastlı kalışlar yapılarak hâne sona ermiştir.

(235)

MUHAYYER PEŞREV

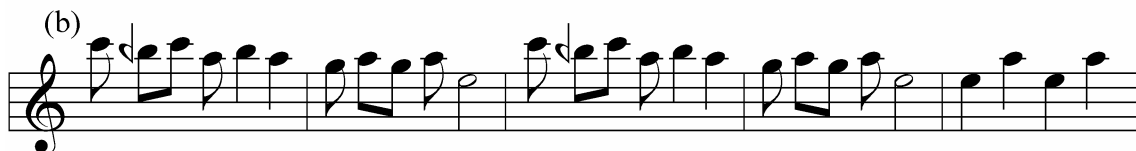
Düyek

Eyüblü Mehmed Çelebi

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye tiz duraktan girilip, düğâh perdesi üzerinde sabâ çeşnisi ili kalınmış, ardından çargâhta hicaz gösterilip, düğâhta yine küçük yeden kullanılarak uşşaklı kalış yapılmıştır. Mülâzimenin (a) bölümüne hüseyinî perdesindeki uşşak çeşnisi gösterilerek girilip, tiz durak üzerine çıkılmış, bu perde üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, (b) bölümünde ise ağırlıklı olarak hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış ve mülâzime birinci hâne gibi düğâhta küçük yedenli bir uşşak çeşnisi ile karar vermiştir. İkinci hânenin (a) ve (b) bölümlerinde muhayyer üzerinde uşşaklı, (c) bölümünde ise tiz nevâ ve muhayyer perdeleri arasında atlamalı bir yapı ile (d) bölümünde hüseyinî üzerinde uşşaklı, (e) bölümünde ise nim hicazda hicaz, (f) bölümünde ise hüseyinî üzerindeki uşşak dizisi gösterilerek tiz hüseyinî perdesi üzerinde kalış yapılmıştır. Üçüncü hânenin (a) bölümünde zirgüleli hicaz dizisi ile seyredilmiş, (b) bölümünde hicaz dizisi kullanılmış, (c) bölümünde ise yine zirgüleli hicaz dizisine dönmüş ve düğâh perdesi üzerinde hicazlı karar verilmiştir.

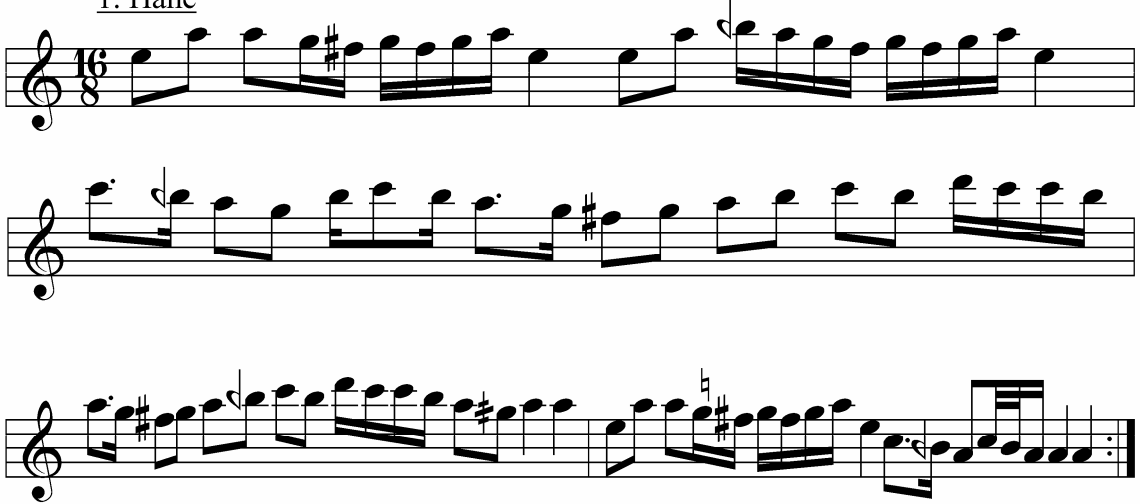
(285)

MUHAYYER PEŞREV

Muhammes

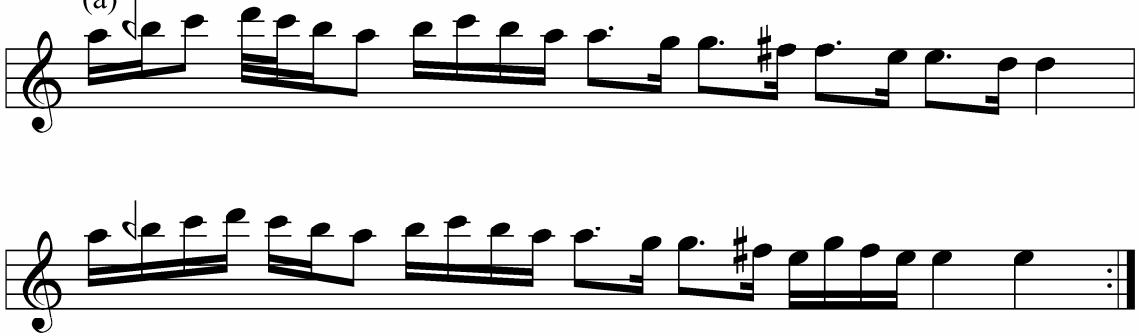
Kantemiroğlu

1. Hâne

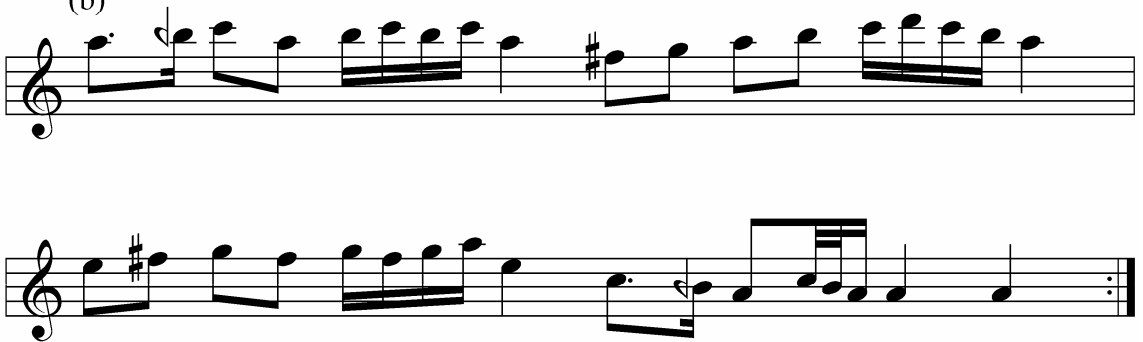

Mülâzime

(a)

(b)

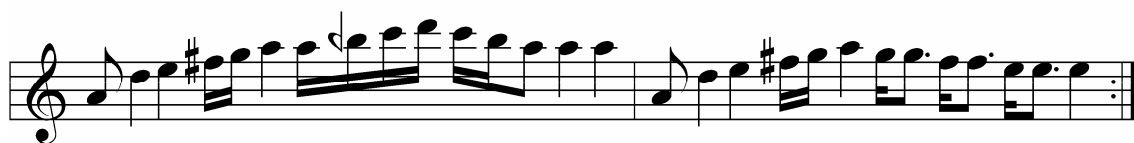

(c)

2. Hâne

Analiz: Birinci hânede ağırlıklı olarak hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, muhayyer perdesi üzerinde küçük yedenli uşşak çeşnisi ile kalınmış ve hâne muhayyer dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerinde tam kararla son bulmuştur. Mülâzimenin (a) ve (b) bölümlerinde nevâda rast, hüseyinî ve muhayyerde uşşak çeşnileri ile kalışlar yapılmış, (c) bölümünde çargâh perdesi üzerinde bûselik çeşnisi ile inilmiş, (d) bölümünde ise uşşak dizisi sesleri ile gezinilip düğâh perdesinde uşşaklı karar ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hânede muhayyerde uşşak, nevâda rast ve hüseyinîde uşşaklı kalışlar yapılmış, gerdâniye perdesinde mâhurlu kalış ile Gülizar makâmı hissettirilmiş ve hâne hüseyinîde uşşaklı kalış ile son bulmuştur. Zeyl bölümünde ise hüseyinî dizisi kullanılmış ve düğâh perdesi üzerinde bu dizi kullanılarak karar verilmiştir. Üçüncü hânede çargâh ve hüseyinî perdeleri üzerinde ısrar edilip, nevâda rastlı kalış yapılmış ve hâne düğâh perdesinde hüseyinî beşlisi ile kalınarak sona ermiştir.

(341)

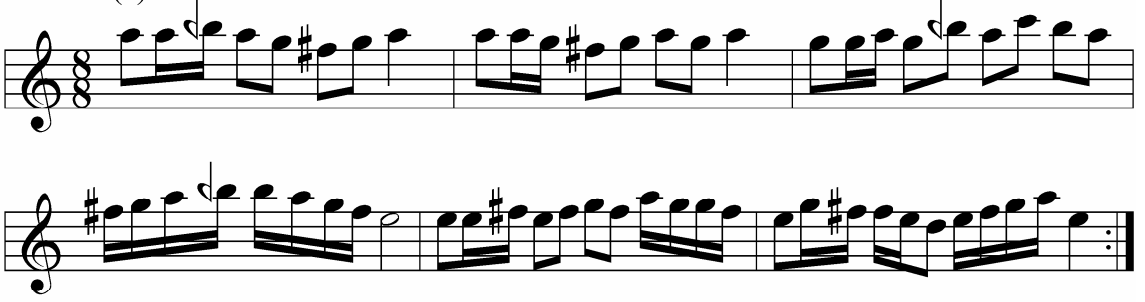
MUHAYYER PEŞREV

Düyek

Çengî Cafer

1. Hâne

(a)

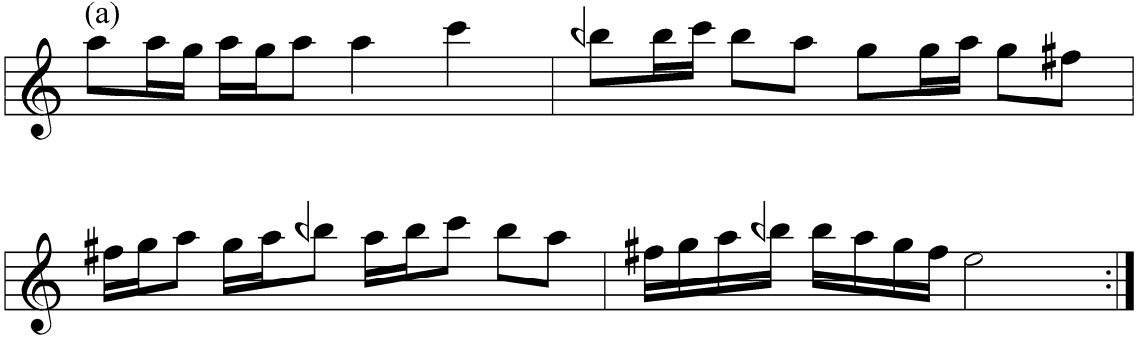

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

Exercise (c) consists of two staves. The first staff contains a single line of music with eighth and sixteenth notes, including a sharp sign. The second staff contains two lines of music, with the first line ending in a repeat sign and the second line starting with a first ending bracket labeled '1' and a second ending bracket labeled '2'.

(d)

Exercise (d) consists of a single staff of music with eighth and sixteenth notes.

(e)

Exercise (e) consists of two staves. The first staff contains a single line of music with eighth and sixteenth notes, including a sharp sign. The second staff contains a single line of music with eighth and sixteenth notes, including a sharp sign and a triplet of eighth notes.

(f)

Exercise (f) consists of a single staff of music with eighth and sixteenth notes, including a sharp sign and a repeat sign.

(g)

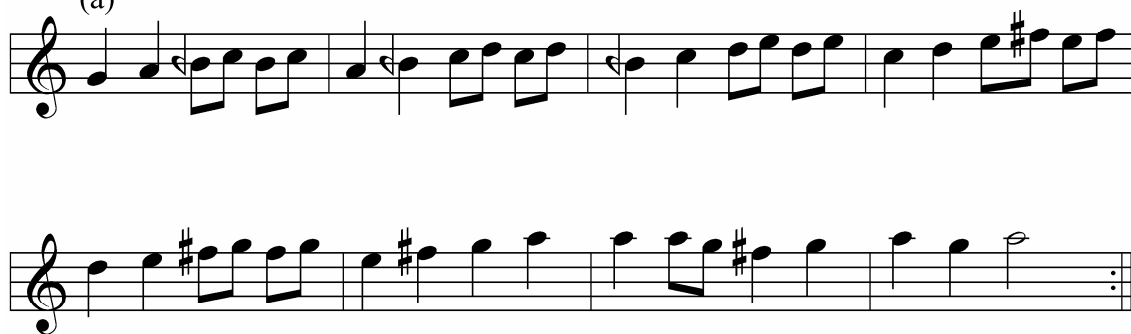
Exercise (g) consists of two staves. The first staff contains a single line of music with eighth and sixteenth notes, including a sharp sign. The second staff contains a single line of music with eighth and sixteenth notes, including a sharp sign and a repeat sign.

(h)

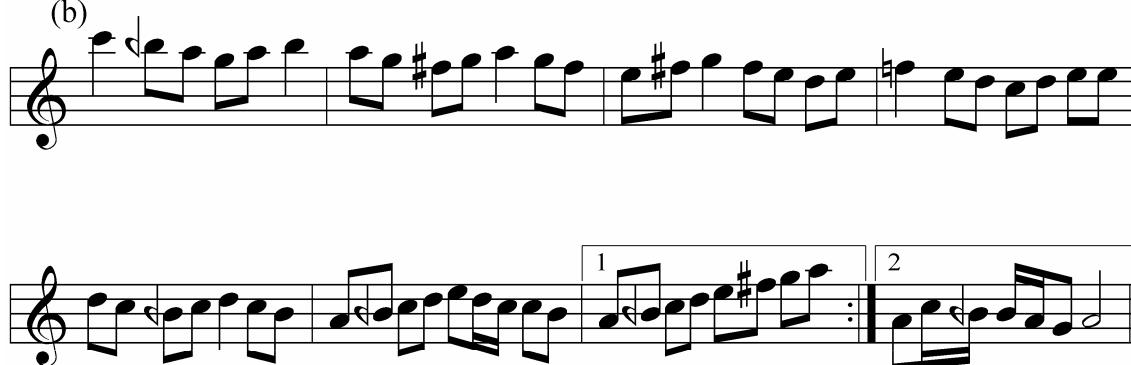
Exercise (h) consists of a single staff of music with eighth and sixteenth notes, including a sharp sign and a repeat sign.

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Teslim

Analiz: Birinci hânede muhayyer ve hüseyinî perdeleri üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış ve hâne düğâh perdesi üzerinde uşşaklı son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümüne tiz duraktaki uşşak çeşnisi ile girilip hüseyinî perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile inilmiş, (b) bölümde tiz durak üzerinde uşşak dizisi kullanılarak rastta rastlı kalınmış, (c) bölümünde ise düğâh perdesi üzerinde hüseyinî beşlisi ile kalışlar yapılmıştır. (d) ve (e) bölümlerinde düğâh ve hüseyinî perdeleri üzerinde uşşak çeşnisi ile kalışlar yapılmış bunu (f) ve (g) bölümlerinde nevâda rast, düğâhta uşşak ve çargâhta çargâhlı kalışlar izlemiş, (h) bölümünde ise karar sesinden tiz durağa hüseyinî dizisi kullanılarak çıkılıp, nevâ perdesine bûselik çeşnisi ile düşülmüş ve düğâhta uşşaklı kalış ile mülâzime son bulmuştur. İkinci hânede karar sesi üzerinde tiz durağa makam dizisi kullanılarak çıkılmış, bu perde üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilmiş, nevâ üzerindeki bûselik çeşnisi ve rast çeşnileri de kullanıldıktan sonra düğâhta uşşaklı kalışla hâne sona ermiştir. Üçüncü hâneye ise tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak girilip segâh perdesi üzerinde segâhlı kalınmış, muhayyerde uşşaklı kalışı, karara doğru muhayyer dizisi kullanılarak iniş izlemiş ve düğâhta uşşaklı tam karar ile hâne son bulmuştur.

C. MUHAYYER ANALİZ SONUÇLARI

1. Muhayyer Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Yapılan analizler sonucunda muhayyer eserlerin seyre genellikle gerdâniye, muhayyer perdeleriyle tizden başlayıp ya tiz durak üzerindeki nağmelerle yada nevâ perdesi üzerindeki rast ile seyrettiği tespit edilmiştir. Bunların dışında 285 numaralı eser hüseyinî perdesiyle, 199 numaralı eser ise nevâ perdesiyle seyre başlamış yine tiz durak civarında seyretmiştir.

Muhayyerde uşşak, hüseyinîde uşşak, nevâda rast ve düğâhta uşşak cinslerinin birleşmesinden oluşan makam, analiz ettiğimiz bütün eserlerde inici bir seyir izlemiş ve düğâh üzerindeki uşşak cinsiyle karar vermiştir. Muhayyer eserlerin altı tanesi kararda yeden olarak rast perdesini kullanırken bir eser zirgüle perdesini kullanmış¹⁸⁶ ve geriye kalan beş eser ise yedensiz karar vermiştir.

Eserlerin birinci hâne ve mülâzimelerinde makâmı oluşturan çeşniler dışında segâhta segâh, çargâhta çargâh, düğâhta sabâ ve nevâda bûselik ile ikinci ve üçüncü hânelerinde ise evcde segâh ve gerdâniyede rast ile asma kararlar yapıldığı görülmüştür. Ayrıca muhayyer eserlerin üçüncü hânelerinde en çok hicaz ve zirgüleli hicaz makamlarına geçildiği tespit edilmiştir.

Karar perdesi düğâh olan makâmın güçlü sesinin birinci derece olarak muhayyer perdesi ikinci derece olarak ise hüseyinî perdesi olduğu dikkat çekmiştir. Eserlerin birinci hâne sonlarında bazen düğâh ve muhayyer perdesiyle, çoğunlukla da hüseyinî perdesiyle mülâzimeye bağlandığı görülmüştür.

Genellikle tiz durak civarında seyreden muhayyer makâmındaki eserlerin tizde tiz durak üzerinde hüseyinî ve uşşak cinsleriyle genişlediği pestte ise genişleme göstermediği tespit edilmiştir.

¹⁸⁶ 235 numaralı eser.

2. Cantemir'in Muhayyer Makâmı Tarifi ile Muhayyer Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir, muhayyer makâmında seyre hüseyinî perdesinden başladığını (*Hareket-i âğâzesini hüseyinî perdesinden şürû idüb...*) aktarmaktadır ama yapılan analizler sonucunda eserlerin seyre genellikle muhayyer yada gerdâniye perdeleriyle başladığı, yalnızca bir eserin Cantemir'in tarifine uygun şekilde hüseyinî ile seyre başladığı görülmüştür. Pestte hiç genişleme göstermeyen makâmın Cantemir'in sözünü ettiği gibi hüseyinî aşırana kadar indiği bir örneğe rastlanmamıştır. Genellikle tiz bölgede seyreden makam tizde genişleme göstermişse de tiz hüseyinîye kadar çıkan bir eser örneği görülmemiştir.

Cantemir, her ne kadar seyre daima hüseyinî perdesinden başlamasının ve karara giderken çoğunlukla nevâ perdesini atlayıp çargâh perdesine gelerek orada biraz sabâ perdesini gösterdikten sonra dügâhta karar vermesinin makâmı özelleştiren iki farklı husus olduğunu ifade etse de eserlerde bu iki duruma da çok az tesadüf edilmemiştir.

3. Analizi yapılan Muhayyer Eserler ile Günümüzdeki Muhayyer Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Günümüz nazariyâtçılarının muhayyer makâmı tarifleri ile eserlerin ortak seyir özellikleri karşılaştırıldığında eserlerin günümüz muhayyer makam tarifleriyle her bakımdan büyük bir tutarlılık gösterdiği görülmektedir.

XI. NEVÂ MAKÂMI

A. NEVÂ MAKAM TARİFLERİ

Safiyüddin Urmevî’de ve Abdülkadir Merâgî’de on iki makamdan ikincisi olarak yer alan nevâ makâmı bugün bûselik olarak bildiğimiz makama karşılık gelmektedir.¹⁸⁷ Bugün kullandığımız nevâ makâmı ise Safiyüddin Urmevî’nin *Şerefiye* isimli eserinde Muhayyirü'l-Hüseynî ismiyle yer almaktadır.¹⁸⁸ Buradan anlaşıyor ki nevâ makâmı da diğer birçok makam gibi zaman içinde değişikliğe uğramış ve farklı isimlerle literatürde yer almıştır.

Cantemir’ de yarım sesli tam perdelerin makamları arasında yer alan nevâ makâmı şu sözlerle tarif bulmuştur.

“Nevâ makâmı bir azîz u latîf ulu perdelerin makâmıdır. Yegâh perdesinden sekizinci perdedir, ol eclden mukaddemâ zıkr olduğu vech üzre düğâh perdesini kutb-ı daire-i perdehâ idüb andan hareket-i âğâzesini mübâşeret eyledikten sonra segâh ve çargâh perdeleri ile çıkub nevâ perdesinde kendüyi gösterir ve tiz perdelerin tarafından gelse tarîf-i makâm-ı müfred kânun-ı üzre üç perde ile kendüyi beyân ider.

Makâm-ı mezbûrun üç karargâhı vardır. Biri düğâh perdesidir ki bizzat nevâ makâmının karargâhıdır, biri kendü nevâ perdesi ki nevâ makâmının asma kararı demekle ma’rufdur, üçüncü aşîran perdesi ki bu zemânenin mûsikîşinasları nühüft didikleri terkeb icra olunur, dirler velâkin benim kıyasım üzre, kadimden nevâ aşîrânı didikleri terkidir.

Bâlâda zıkr olunduğu üzre düğâh perdesinden hareket idüb ve nevâ perdesinde kendüyi beyân eyledikten sonra tiz hüseyinîye dek çıkmak ve nerm nevâyâ dek yani yagâha dek inmek ve dâim temâm perdeler ile hareket eylemek hükmi vardır ve gelüb düğâh perdesinde karar-u istirahat ider.”¹⁸⁹

¹⁸⁷ Uygun, s.93; Bardakçı, s.65

¹⁸⁸ Kutluğ, s.173

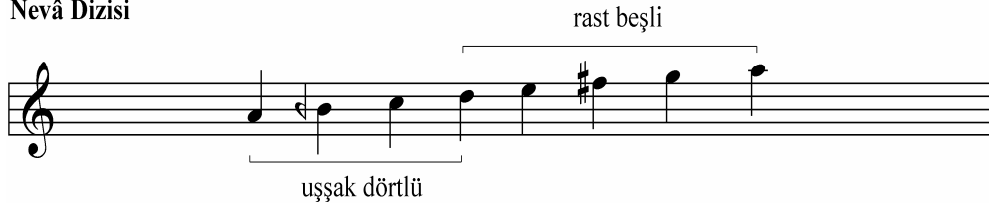
¹⁸⁹ Tura, s.61

Cantemir, nevâ makâmının sevilen bir makam olduğundan söz ettikten sonra yegâhın bir sekizli üstündeki perdenin nevâ perdesi olduğu bilgisini vermektedir. Seyre dügâh perdesinden başlayan makâmın tam seslerle nevâ perdesine çıkarak kendini gösterdiğini aktaran Cantemir, makâmın dügâh, nevâ ve aşîran perdesi olmak üzere üç karar yeri olduğunu açıklamıştır. Makâmın genişlemesi için ise, yukarıda tiz hüseyînîye kadar çıkıp, aşağıda yegâha dek inebilir demektedir.

Nâyi Osman Dede'nin on iki ana makam arasında yer verdiği nevâ makâmının tarifi çok kısa olarak, seyrine nevâ ile başlayıp, çargâh ve segâhı da kullanıp nevâda karar verdiği şeklinde ifade edilmiştir.¹⁹⁰

Arel- Ezgi Sistemi'nde nevâ makâmı dizisi dügâhta bir uşşak dörtlüsüne nevâda bir rast beşlisi eklenmesiyle oluşmaktadır. Makâmın kararı dügâh, güçlüsü nevâ perdesidir. Nota yazılırken donanıma si için koma bemolü tizdeki fa için bakiye diyezi yazılmaktadır. H. Sadettin Arel nevâ Makâmın çıkıcı bir makam olduğunu aktarmışsa da, Ezgi *“Makam sâid ve nazil olarak ekseriya karışık bir halde kullanılmıştır.”* ifadesini kullanmıştır.¹⁹¹ Ezgi nazarî ve amelî Türk Mûsikîsi isimli eserinde makâmın seyri için *“Makam sâid olduğu zaman ya güçlü, ya durak sesinden başlar; pestteki uşşak dörtlüsünde seyrettikten sonra güçlüde muvakkat karar yapar; sonra tiz tarafta rast beşlisinde dahi gezinip gelir durakta kalır. Makam nazil bir halde olursa, güçlüden başlayarak dizinin tiz tarafındaki beşli ve pest tarafındaki dörtlüde karışık bir surette gezinen güçlüde muvakkat karar yaptıktan sonra yine dörtlü ile karargâhta durur.”* açıklamasına yer vermiştir.¹⁹²

Nevâ Dizisi

Töre- Karadeniz Sistemi'nde kararı dügâh olan nevâ makâmının seyre genellikle nevâ ya da çargâh perdesinden başladığı aktarılmıştır. Makâmın dizisinin iniş ve çıkışta

¹⁹⁰ Erguner, s.68

¹⁹¹ Arel, s.21; Ezgi, s.105

¹⁹² Ezgi, s.105

uşşak makâmı ile aynı diziyi kullanıldığını ifade eden Karadeniz, donanıma evc perdesine mahsus diyez işaretinin onulduğu bilgisini vermiştir.

Yine bu sistemde makâmın seyri ve çeşnisi için; *“Nevâ perdesinden terennüme başlar ve bu perde üzerinde ısrarlı duruşlar yapar. Bu esnada eviç perdesi üzerinde de kısa duruşlar yaparak makamın hususî çeşnisini meydana getirdikten sonra inişte hüseynî, acem, nevâ, çargâh ve karar esnasında uşşak perdesi kullanarak düğâh perdesinde karar verir. Bazı bestekârlar münasebet getirerek nim hicaz ve hisar perdelerini de kullanmışlarsa da bu şekil makamın seyir şartlarından değildir. Bu makamı ısfahan ve bayâtî makamlarının çeşnilerinden kurtarmak için acem, çargâh ve segâh perdelerini fazla kullanmamak ve bu perdeler üzerinde durmamak gerekir. Aksi takdirde nevâ makamının kendisine mahsus çeşnisi meydana gelemez.”* açıklamaları yer almaktadır.

İsmail Hakkı Özkan ise inici-çıkıcı olan makâmın dizisini Arel-Ezgi Sistemi’yle aynı şekilde vermiştir. Asma karar perdelerini ise nevâda rast, segâhta segâh ve ferahnâk, nevâda bûselik, çargâhta çargâh ve rastta rast olarak sıralamıştır.

Makâmın yedeninin rast perdesi olduğunu aktaran Özkan, pestte pek genişleme göstermeyen makâmın tizde muhayyerde bûselik ve uşşak cinsleriyle genişleme gösterebileceği bilgisini vermiştir.¹⁹³

¹⁹³ Özkan, s.191,192

B. NEVÂ ANALİZLER

Tablo 15: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı nevâ eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	19	Şerif	Darb-ı Fetih	
2	20	Solakzâde	Darb-ı Fetih	
3	43		Düyek	Firâknâme
4	44		Berevşan	Firâknâme
5	45	Şerif	Berevşan	
6	51	Sultânî	Devr-i Kebîr	
7	52	Acemî	Devr-i Kebîr	
8	53		Devr-i Kebîr	
9	54	Behram	Devr-i Kebîr	
10	55	Ahned Beg	Devr-i Kebîr	
11	56		Devr-i Kebîr	
12	57	Çengi İbrahim Ağa	Fahte	
13	59		Fahte	Nazîre-i Beyazid
14	60	Beyazid	Fahte	
15	62		Fahte	Küçük Fahte
16	63		Muhammes	Muhammes-i Kebîr
17	64		Muhammes	Nazîre-i Muhammes-i Kebîr
18	65	Şerif	Muhammes	Gelincik
19	66	Şerif	Muhammes	
20	67		Muhammes	Farfara
21	68	Acemler	Fer'i Muhammes	
22	69		Düyek	Şâh-ı Hûbân
23	70		Muhammes	Büyük Nevâ
24	71		Düyek	Bülbül Uşşakı
25	72(a-b)	Çengi Mustafa	Muhammes	
26	191	Şerif	Çenber	Çenber-i Kebîr
27	192		Çenber	Küçük Çenber
28	193		Çenber	Diğer Çenber
29	205		Hafif	Küçük Hafif
30	231	Ali Hoca	Devr-i Kebîr	
31	233	Osman Dede	Çenber	
32	257		Semâî	
33	294		Muhammes	Küçük Nevâ

(19)
NEVÂ PEŞREV

Darb-1 fetih

Şerîf

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hânedeki düğâh perdesi üzerindeki bayâtî makam dizisi üzerinde gezinilmiş düğâh perdesi üzerinde kalışlar yapılmış, nevâ da bûselikli kısa bir kalışın ardından hâne düğâh üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. Mülâzime bölümüne nevâ üzerinde bûselikli kalışlar yapılarak girilmiş, gerdâniyede rastlı, evcde segâhlı ve hüseyinîde uşşaklı kalışları düğâh perdesinde uşşaklı tam karar izlemiştir. İkinci hânedeki tiz durak üzerinde ısrar edilip uşşaklı kalınmış, ardından gerdâniye perdesinde bûselik çeşnisi gösterilip, nevâ perdesinde bûselik çeşnisi ile kalış yapılmış ve hâne düğâhta uşşaklı kalışla sona ermiştir. Zeyl bölümünde nevâ perdesinden rast üzerine rast çeşnisi kullanılarak inilip kalış yapılmış, ardından nevâ üzerinde bûselikli kalış ve bayâtî makam dizisi üzerinde seyir gösterilmiş ve düğâh üzerinde uşşaklı kalış ile hâne son bulmuştur. Üçüncü hâneye rast perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi kullanılarak girilip, hüseyinî üzerinde kürdîli kalınmış ve düğâhta tam karar ile hâne sona ermiştir.

(20)
NEVÂ PEŞREV

Darb-1 Fetih

Solakzâde

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Zeyl

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye düğâh perdesi üzerideki uşşak çeşnisi ile nevâ perdesine çıkılarak girilip, ardından nevâ makam dizisi gösterilmiş, nevâ perdesi üzerinde rastlı kalış yapılmış ve hâne düğâh üzerinde uşşaklı karar ile son bulmuştur. Mülâzimeye güçlü perdesiyle girilip nevâ makam dizisi seslerinde gezinilmiş, herhangi bir perde üzerinde belirgin kalış yapılmayıp, mülâzime düğâh üzerinde uşşaklı tam karar ile son bulmuştur. İkinci hâneye çıkıcı nevâ makam dizisiyle girilip tiz durak üzerinde durulmuş ardından nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile düşölüp kalışlar yapılmış, tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi gösterildikten sonra nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi üzerinde seyredilmiş ve hâne düğâh perdesinde uşşak çeşnili tam karar ile sona ermiştir. Zeyl bölümüne güçlü perdesiyle girilip düğâh üzerine uşşak çeşnisiyle inilmiş ardından nevâ makam dizisi kullanılarak evc perdesine kadar çıkılmış, nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi üzerinde durulup bu perde üzerinde kalışlar yapılmış, nevâ dizisinin inici olarak gösterilmesini müteakiben düğâh üzerinde uşşaklı kalışla bölüm son bulmuştur.

Üçüncü hânedeki rast üzerindeki rast çeşnisi gösterilip segâh üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış, bunu düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar izlemiş, segâh üzerindeki ferahnâk beşlisiyle kalışı, hâne sonunda düğâhta uşşaklı tam karar izlemiştir.

(43)
NEVÂ PEŞREV
"Fıraknâme"

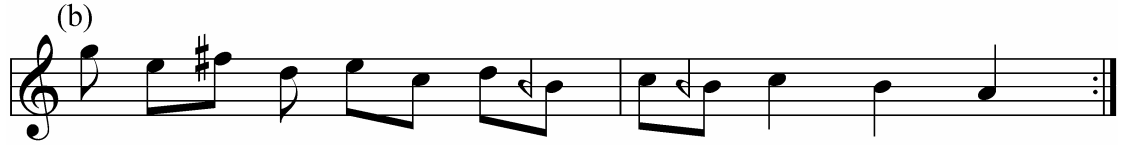
Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile girilip nevâ perdesi üzerinde kalınmış, ardından nevâ üzerindeki rast çeşnisi ile yarım karar gösterilmiş, segâh üzerindeki ferahnâk beşlisi ile evc perdesine çıkılıp, hâne düğâhta uşşaklı tam karar ile son bulmuştur. İkinci hânenin girişinde düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi nevâ üzerinden düğâh perdesine inilerek gösterilmiş, ardından nevâ makam dizisi inici olarak kullanılmış ve düğâhta uşşaklı karar ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hânenin (a) bölümünde muhayyer perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile seyredilip kalış yapılmış, (b) bölümünde sünbüle perdesi kullanılarak gerdâniye üzerinde bûselik, hüseyinî üzerinde kürdî ve nêvâ üzerindeki bûselik çeşnileri kullanılıp nevâ üzerinde bûselikli kalış yapılmış, (c) bölümünde de nevâda bûselikli kalışlar yapılarak hâne düğâhta uşşaklı karar ile son bulmuştur. Üçüncü hâne de nevâ perdesi üzerinde ısrar edilip düğâh perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile inilmiş, segâh perdesi üzerinde segâhlı kalış yapılmış, nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisinin gösterilmesini müteakiben düğâh perdesinde uşşaklı tam karar ile hâne sona ermiştir.

(44)
NEVÂ PEŞREV
"Firaknâme"

Berefşan

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

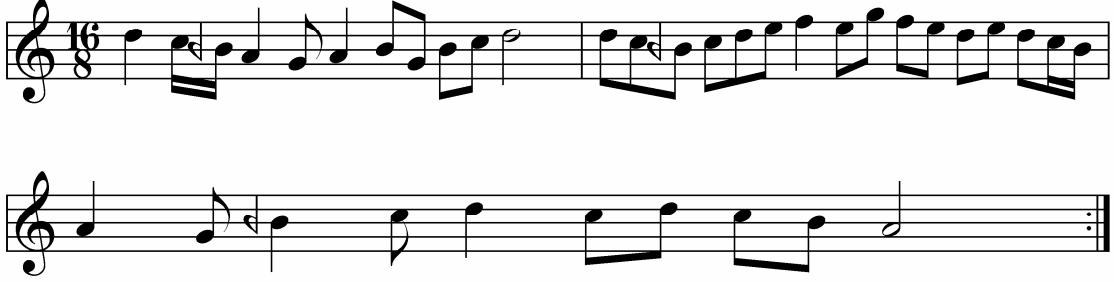
Analiz: Birinci hâneye karar sesi üzerinden güçlüye çıkışla girilip bu perde üzerinde rast çeşnili kalış yapılmış, segâh perdesi üzerindeki ferahnâk beşlisi ile tiz durak üzerine çıkılıp nevâ dizisi kullanılarak düğâh perdesine inilmiş ve nevâ perdesi üzerinde rastlı yarım karar ile hâne sona ermiştir. İkinci hânedeki rast perdesinde rast çeşnisi gösterilmiş ve düğâh üzerinde uşşak çeşnisi ile kalış yapılmış, nevâ üzerinde rastlı kalışı mülâzime sonunda düğâh üzerinde uşşaklı tam karar izlemiştir. İkinci hâneye tiz durakla girilip inici nevâ dizisi kullanılmış, ardından tiz duraktan nevâ perdesine rast çeşnisi ile inilip kalış yapılmış, gerdâniye üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilip belli bir perde üzerinde kalınmamış, hâne sonunda ise nevâ üzerinde rastlı yarım karar yapılmıştır. Üçüncü hânedeki nevâ perdesindeki rast çeşnisi üzerinde seyredilip, çargâh üzerinde çargâhlı kısa bir kalış yapılmış ve düğâh üzerinde uşşaklı tam karar ile hâne sona ermiştir.

(45)
NEVÂ PEŞREV

Berefşan

Şerîf

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede rast üzerindeki rast çeşnisi gösterilip nevâ perdesine çıkılmış, hâne düğâh üzerinde uşşaklı tam karar ile sona ermiştir. Mülâzimenin (a) ve (b) bölümlerinde düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile seyredilip bu perde üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, ardından nevâ üzerinde bûselikli kalışı yine düğâh üzerinde uşşaklı kalış izlemiş ve hâne mülâzime dizisi gösterilerek düğâh üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. İkinci hâneye tiz durak ile girilip, nevâ perdesinde bûselik dizisi kullanılarak kalış yapılmış, nevâda bûselik ve düğâhta uşşak çeşnileri ile kalışları uşşak makam dizisi kullanılarak düğâhta tam karar izlemiştir. Üçüncü hânede rast perdesi üzerinde bûselikli kalışlar yapılmış, ardından yegâh perdesi üzerine bûselik çeşnisi ile inilmiş ve hâne düğâh üzerinde uşşaklı tam karar ile son bulmuştur.

(51)
NEVÂ PEŞREV

Devr-i kebîr

Sultânî

1. Hâne

Mûlâzime

2. Hâne

3. Hâne

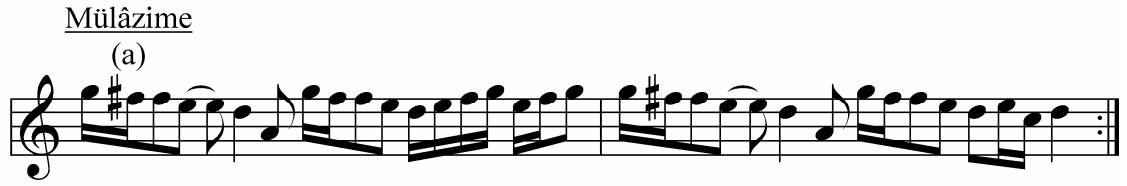

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile seyredilip nevâ perdesinde kısa kalışlar yapılmış ve hâne sonunda düğâhta tam karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne yine düğâh perdesine nevâ üzerinden uşşak çeşnisi ile inilerek girilmiş, ardından segâh perdesi üzerinde segâhlı kalış yapılmış, Düğâhta uşşak dizisinin gösterilmesini mülâzime sonunda düğâhta uşşaklı tam karar izleyerek mülâzime son bulmuştur. İkinci hânede nevâda rast çeşnisi ile tiz durağa çıkılıp, gerdâniyede bûselik çeşnisi ile kalış yapılmış, rast üzerinde bûselikli kalınıp, düğâh perdesi üzerinde uşşaklı tam karar verilerek hâne son bulmuştur. Üçüncü hânede ise düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile seyredilmiş ve düğâhta uşşaklı tam karar ile hâne sona ermiştir.

(52)
NEVÂ PEŞREV

Devr-i kebîr

Acemî

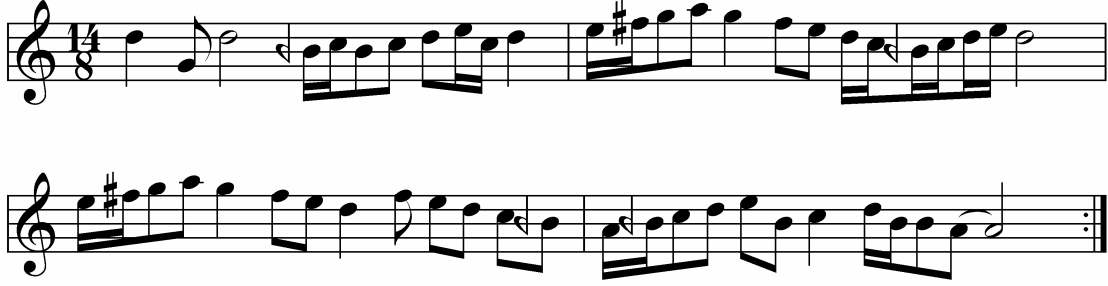
Analiz: Birinci hânede nevâ makam dizisi ile seyredilip dügâhta uşşaklı tam karar verilmiştir. Mülâzimedeki nevâ perdesi üzerinde rastlı kalışlar yapılmış ve nevâ makam dizisi kullanılarak dügâhta uşşaklı tam karar yapılarak bölüm sona ermiştir. İkinci hâneye tiz durak çevresinden girilip nevâ perdesine rast çeşnisi ile inilip kalış yapılmış, diğer hânelerde de olduğu gibi hâne dügâhta uşşaklı tam karar ile son bulmuştur. Üçüncü hânede dügâh perdesi üzerinde hicaz çeşnili kalış yapılmış ve hâne nevâ dizisi kullanılarak dügâh perdesi üzerinde sona ermiştir.

(53)
NEVÂ PEŞREV

Devr-i kebîr

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede nevâ perdesi üzerinde rastlı kalışlar yapılmış, hâne sonunda düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalınarak karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne hüseyînîden segâh perdesine segâh çeşnisi ile inilerek girilip, düğâhta uşşaklı kalınmış, düğâhta uşşak ve rastta bûselikli kalışları hâne sonunda düğâhta uşşaklı tam karar izlemiştir. İkinci hânede nevâ dizisi çıkıcı olarak kullanılarak tiz durağa çıkılmış, gerdâniye üzerindeki bûselik çeşnisi de gösterilerek nevâ perdesi üzerinde bûselikli kalınmış ve hâne düğâhta uşşaklı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hâneye rast perdesindeki rast çeşnisi ile girilerek nevâ üzerinde rastlı kalış yapılmış, ardından nevâ makam dizisi gösterilerek hâne sonunda düğâh perdesi üzerinde uşşaklı karar verilmiştir.

(54)

NEVÂ PEŞREV

Devr-i kebîr

Behrâm

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

(b)

3. Hâne

(a)

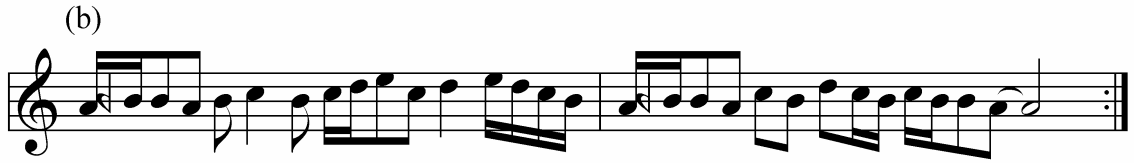
Analiz: Birinci hânede öncelikle segâh perdesi üzerinde segâh çeşnişiyle kalışlar yapılmış, ardından nevâ perdesi üzerinde ısrar edilip hâne dügâhta uşşaklı tam karar ile son bulmuştur. Mülâzime bölümünün girişinde hüseyinî makâmını hatırlatan hüseyinî ve çargâh perdeleri üzerinde kalışlarla girilip dügâhtaki uşşak çeşnişi ile seyredilmiş ve bu perde üzerinde tam karar verilerek mülîzime sona ermiştir. İkinci hânede tiz durak üzerindeki uşşak çeşnişi de kullanılarak nevâ perdesi üzerinde rast çeşnili kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânede ise dügâh perdesindeki uşşak makam dizisi üzerinde seyredilip hâne sonunda yerinde uşşaklı tam karar verilmiştir.

(55)
NEVÂ PEŞREV

Devr-i kebîr

Ahmed Beg

1. Hâne

Mûlâzime

2. Hânc

Analiz: Birinci hâneye hüeynî perdesinden rast perdesi üzerine rastlı düşülerek girilip nevâ perdesinde kalınıp, ardından düğâhta uşşaklı kalış yapılmış, hâne düğâhta uşşaklı tam karar ile son bulmuştur. Mülâzime bölümünde nevâda rast, hüseyinîde uşşak, segâhta ferahnâk beşlili kalışlar yapıp bölüm sonunda düğâhta uşşak çeşnisi ile karar verilmiştir. İkinci hânede hüseyinîde uşşak, evcde segâhlı kalışlar yapılarak tiz durağa çıkılıp bu perde üzerinde uşşaklı kalınmıştır. Ardından gerdâniye üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilerek çargâh perdesi üzerine çargâh çeşnisiyle inilmiş ve hâne düğâhta uşşaklı karar ile son bulmuştur. Üçüncü hânenin girişinde rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılıp çargâhta çargâhlı kalış yapılmış, düğâh üzerinde uşşaklı kalışı bu çeşni üzerinde seyir izlemiş ve hâne yine düğâhta uşşaklı tam karar ile son bulmuştur.

(56)
NEVÂ PEŞREV

Devr-i Kebîr

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mûlâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye güçlü perdesiyle girilip rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş, ardından düğâh perdesinde uşşaklı kalış ile hâne son bulmuştur. Mülâzime bölümünde çargâhta çargâh ve nevâda rastlı kalışlar yapılmış, nevâ makam dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerinde tam karar verilmiştir. İkinci hânedeki gerdâniye perdesindeki bûselik çeşnisi de kullanılarak nevâ perdesi üzerine bûselik çeşnisi ile inilmiş, ardından muhayyer üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır ve hâne düğâh perdesi üzerinde uşaklı tam karar vererek sona ermiştir. İkinci hânedeki evc perdesi üzerinde segâhlı, hüseyinîde uşşak ve nevâda rastlı kalışlar yapılmış, nevâ dizisi gösterilerek düğâh perdesi üzerine inilip bu perde üzerinde uşşaklı tam karar ile hâne son bulmuştur.

(57)

NEVÂ PEŞREV

Fahte

Çengî İbrahim Ağa

1. Hâne

Mülâzime

(a)

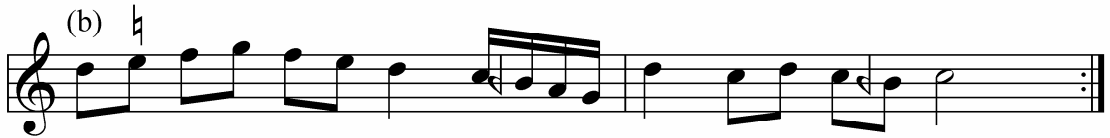

(b)

2. Hâne

(a)

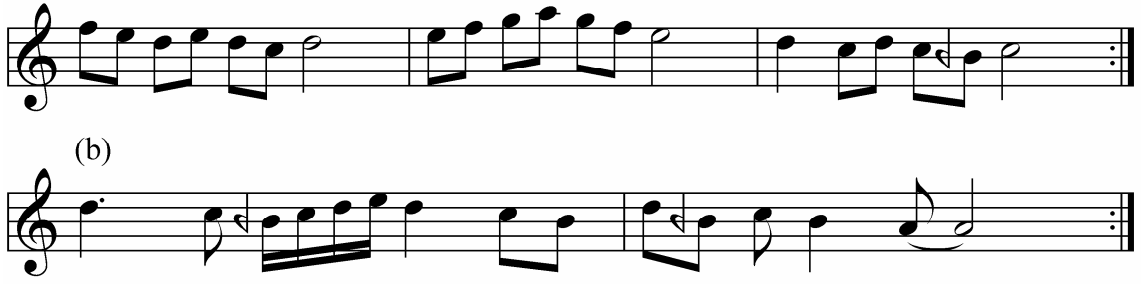
(c)

3. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, ardından rast çeşnisi ile rast perdesine inilip düğâhta uşşaklı tam karar ile hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümüne rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak girilip nevâ perdesinde kalınmış, segâhta segâhlı kısa bir kalışı, düğâhta uşşaklı karar izlemiş, bölüm sonuna kadar düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile seyredilip hâne sonunda bu perde üzerinde tam karar verilmiştir. İkinci hânenin girişinde segâh üzerindeki segâh çeşnisi kullanılarak nevâ perdesi üzerinde kalışlar yapılmış, ardından çargâh üzerinde çargâhlı kalınmış, düğâhta uşşak çeşnisi ile kalınarak hâne sona ermiştir. Üçüncü hânede ise rastta bûselik, hüseyinîde kürdî, nevâda bûselik ve çargâhta çargâh çeşnileriyle kalışlar yapıp hâne sonunda düğâhta uşşaklı tam karar verilmiştir.

(59)

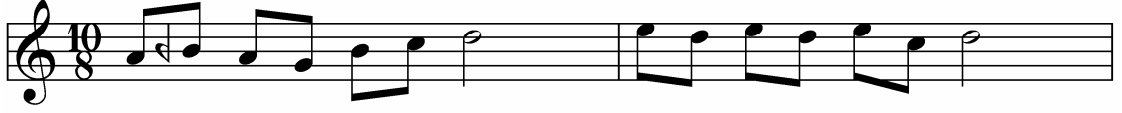
NEVÂ PEŞREV

"Nazîre-i Beyazid"

Fahte

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılmış ve nevâ perdesi üzerinde kalışlar yapılmış, ardından rast perdesi üzerine rastlı inilip, düğâhta uşşaklı tam karar ile hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümünde nevâ perdesi üzerinde rast çeşnili kalışlar yapıp, mülâzime sonunda düğâhta uşşak çeşnili karar verilmiştir. İkinci hâneye tiz duraktan girilip nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiş bu perde üzerinde kalışlar yapılmış, ardından nevâ makam dizisi kullanılarak düğâhta tam karar ile hâne son bulmuştur. Üçüncü hânede ise düğâh üzerinde uşşak çeşnisi ile seyredilip, düğâh, çargâh ve nevâ perdelerinde kalınmış ve hâne düğâhta uşşaklı tam karar ile sona ermiştir.

(60)

NEVÂ PEŞREV

Fahte

Beyazid

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

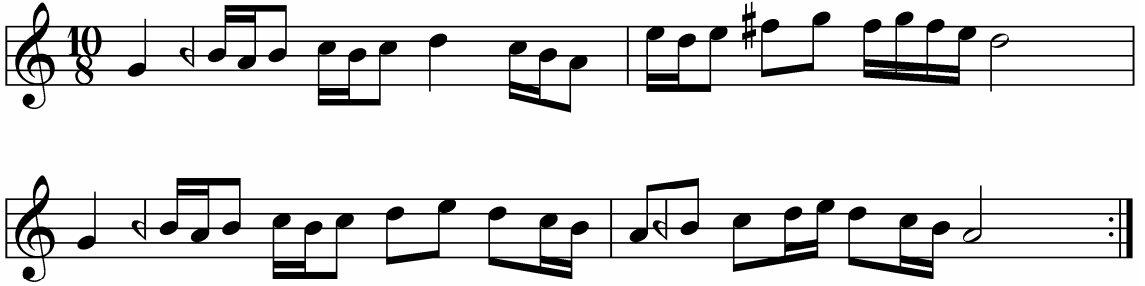
Analiz: Birinci hânede nevâ perdesi üzerinde rastlı kalışlar yapılmış ve hâne düğâh perdesi üzerinde uşşaklı tam karar ile son bulmuştur. Mülâzime bölümüne çargâh perdesi ile girilip rast çeşnisi ile rast perdesine inilmiş, nevâ üzerinde rastlı kalış yapılmış, (b) bölümünde tiz durak üzerinden nevâyâ rast çeşnisi ile inilip kalışlar yapılmıştır. (c) bölümünde ise nevâ ve düğâh perdeleri arasında düğâh üzerindeki uşşak çeşnisi sesleri ile seyredilip, düğâh üzerinde uşşaklı karar ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hânede tiz durak üzerinde uşşaklı kalış yapıldıktan sonra nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi ile kalınmış, tiz durak üzerindeki uşşak ve nevâdaki rast çeşnileri kullanılarak hâne sona ermiştir. Üçüncü hânenin girişinde nevâ perdesinden rast üzerine bûselik çeşnisi ile inilip, rast üzerinde nihâvend makâmı gösterilerek kalış yapılmıştır. Nevâ üzerindeki bûselik çeşnisi ile seyredilip bu perde üzerinde kalış yapılarak hâne son bulmuştur.

(62)
NEVÂ PEŞREV
"Küçük Fahte"

Fahte

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

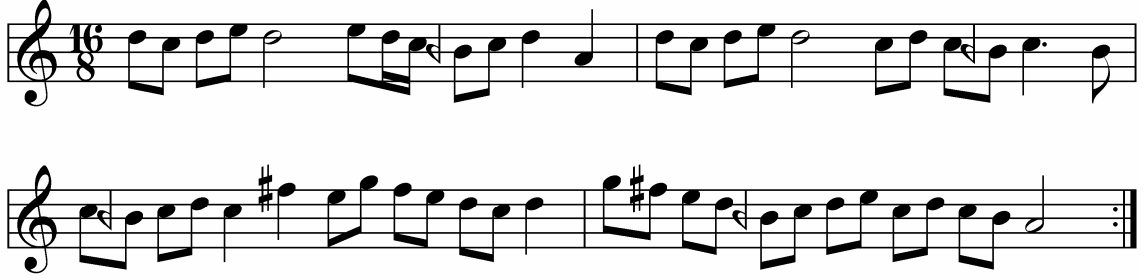
Analiz: Birinci hâneye rast perdesindeki rast çeşnisi ile girilip nevâ üzerinde rastlı kalış yapılmış, hâne düğâh üzerinde uşşaklı kalışla sona ermiştir. Mülâzime bölümünde düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi sesleri ile seyredilip bu perde üzerinde uşşaklı tam karar ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hâneye tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi ile girilip nevâ perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiş, nevâ makam dizisinin inici olarak kullanılması ile düğâh perdesi üzerinde tam karar yapılarak hâne son bulmuştur. Üçüncü hânedeki düğâhta düğâh, segâhta segâhlı kalışlar yapılarak nevâ dizisi inici olarak düğâh perdesi üzerine inilmiş ve uşşaklı tam karar ile hâne son bulmuştur.

(63)
NEVÂ PEŞREV
"Muhammes-i Kebîr"

Muhammes

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

2. Hâne

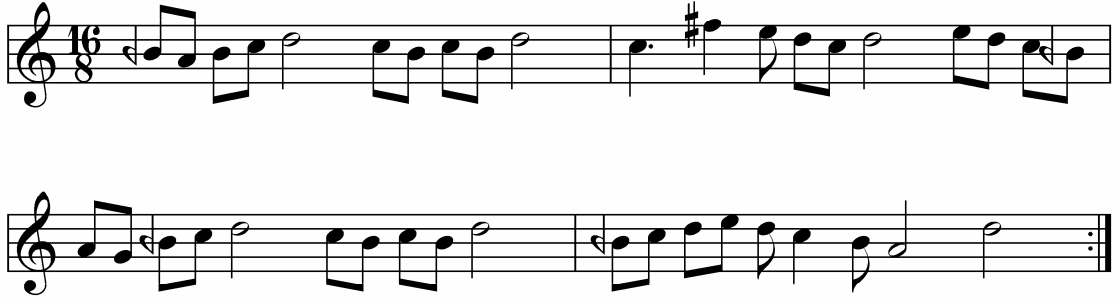
Analiz: Birinci hâneye güçlü perdesi üzerinden girilip düğâh üzerine uşşak çeşnisi ile inilmiş, ardından nevâda rastlı kalış yapılmış, ardından nevâ dizisi inici olarak kullanılarak düğâh perdesi üzerine inilip bu perde üzerinde uşşak çeşnisi ile karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde nevâ perdesi üzerinde rast çeşnili kalışlar yapılmış, (b) bölümünde düğâh perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile düşölüp, nevâ üzerinde yine rastlı kalış gösterilmiştir. (b) bölümü düğâhta uşşaklı kalışla sona erip (c) bölümünde ise rast perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilip, çıkıcı nevâ dizisi ile tiz durağa çıkılmış, rastta ikinci bûselik dizisini bölüm sonunda düğâhta uşşaklı kalış izleyerek mülâzime sona ermiştir. İkinci hâneye nevâ perdesi üzerindeki bûselik çeşnisi ile seyredilerek girilip, bu perde üzerinde hâne sonunda karar verilmiştir. Zeyl bölümünde ise tiz durak üzerinden uşşak dizisi ile düğâh perdesine inilmiş, bu perde üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak nevâ perdesine çıkılıp kalış yapılmış ve bölüm düğâhta uşşaklı kalış ile son bulmuştur. Üçüncü hânede ise rast perdesi üzerindeki nihâvend makam dizisi ile seyredilip belirgin bir kalış gözlenmemiştir.

(64)
NEVÂ PEŞREV
"Nazîre-i Muhammes-i Kebîr"

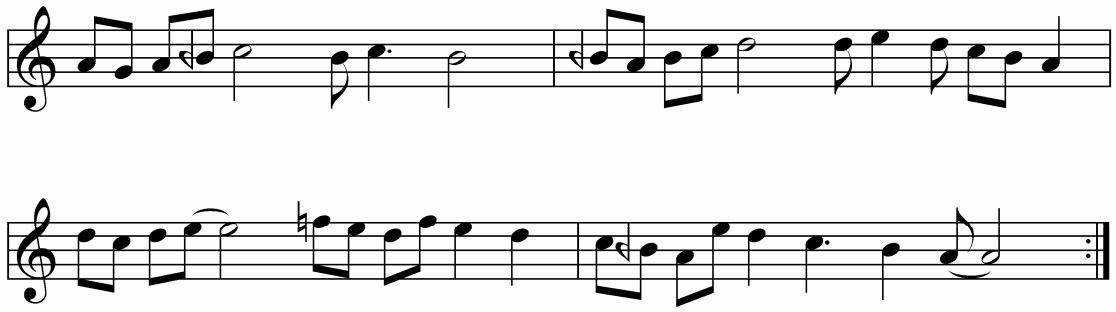
Muhammes

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

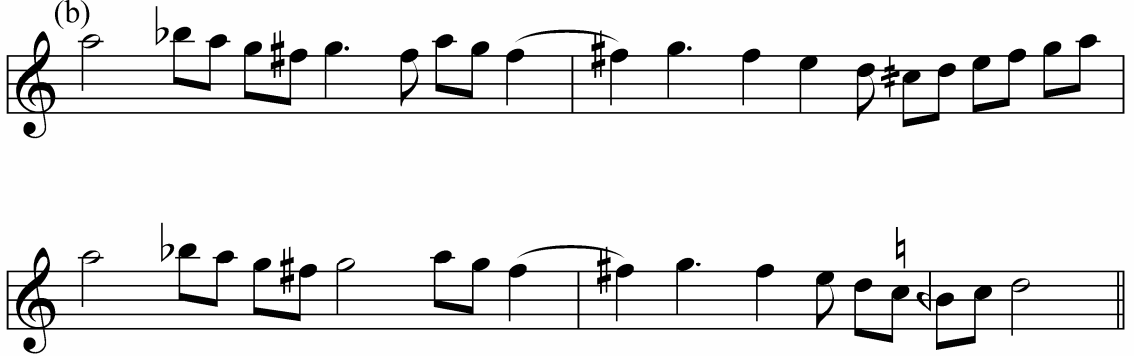
Zeyl

3. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hâneye düğâh üzerinde uşşak çeşnisi kullanılarak nevâ perdesine çıkılarak girilmiş, ardından bu perde üzerinde rastlı kalış yapılmış, hâne düğâhta uşşaklı karar ile son bulmuştur. Mülâzime ölümünde yerinde uşşak dizisi ile seyredilmiş, ve düğâh üzerinde uşşaklı tam karar ile bölüm son bulmuştur. İkinci hânedeki hüseyinî üzerindeki uşşak ve nevâdaki rast çeşnileri kullanılarak tiz durağa çıkılıp kalışlar yapılmış hâne nevâda rastlı yarım karar ile sona ermiştir. Zeyl bölümünde ise düğâhta uşşak çeşnisi kullanılıp aynı perde üzerinde tam karar yapılmıştır. Üçüncü hâneye segâh perdesi üzerindeki ferahnâk çeşnisi ile girilip evc perdesine çıkılmış ve bu perde üzerinde segâh çeşnili kalış yapılmış, ardından gerdâniye üzerinde bûselik ve evc üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış ve hâne nevâda rast çeşnisi ile yarım karar verilerek son bulmuştur.

(65)

NEVÂ PEŞREV

"Gelincik"

Muhammes

Şerif

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerindeki nevâ makam dizisi kullanılmış düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, çargâhta çargâh ve segâhta segâhlı kalışlar düğâhta uşşaklı kalış izlemiş ve hâne düğâhta uşşak çeşnisinin gösterilerek düğâhta uşşaklı tam karar ile son bulmuştur. İkinci hânede nevâ makam dizisi inici olarak kullanılmış, çargâhta çargâhlı ve düğâhta uşşaklı kalışlar yapılmış ve düğâhta uşşaklı tam karar ile bölüm sona ermiştir. İkinci hânede nevâ perdesi üzerinde rast çeşnili kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânede ise düğâh üzerinde uşşak, rast üzerinde rastlı kalışlar yapıldıktan sonra düğâhta uşşak çeşnisi kullanılarak nevâ perdesi üzerine çıkılmıştır.

(66)

NEVÂ PEŞREV

Muhammes

Şerif

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede nevâ perdesinden rast perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilmiş ve hâne sonunda düğâhta uşşak çeşnisi ile karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) ve (b) bölümlerinde nevâ makâmı dizisi ile seyredilip bölüm düğâhta uşşaklı tam karar ile sona ermiştir. İkinci hânenin girişinde tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilip nevâ perdesine rast çeşnisi ile inilmiş ve segâhta segâhlı kalışla hâne son bulmuştur. Üçüncü hânede ise nevâ perdesinden düğâha uşşak çeşnisi ile inilip ardından nevâ perdesi üzerinde kalınmış, yegâhta rast dizisinin inici olarak kullanılmasını müteakiben hâne nevâda rastlı kalışla sona ermiştir.

(67)
NEVÂ PEŞREV
Farfara

Muhammes

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

2. Hâne

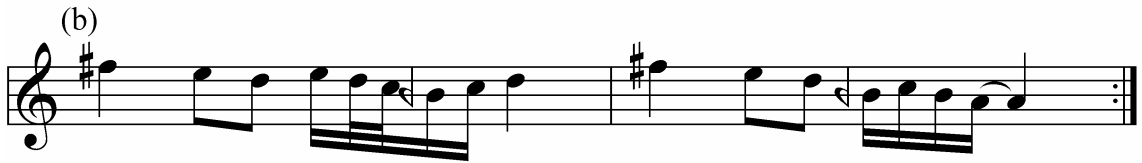
Analiz: Birinci hânede nevâ perdesi üzerinde rast çeşnili kalışlar yapıp düğâh perdesi üzerinde uşşaklı karar verilmiştir. Mülâzime bölümüne tiz durak ile girilip hüseyinî üzerinde uşşaklı kalınmış, ardından düğâh üzerinde hüseyinîli kalış yapılmıştır. Segâhta segâhlı kalışların ardından düğâha uşşaklı inilmiş ve mülâzime düğâhta uşşaklı tam karar ile sona ermiştir. İkinci hânede tiz durak üzerinden nevâ perdesi üzerine rast çeşnili ile inilip kalışlar yapılmış, ardından yeniden tiz durağa çıkılmış ve hâne nevâda rastlı yarım karar ile son bulmuştur. Üçüncü hânede de nevâda rastlı kalışlara devam edilmiş, çargâhta çargâhlı kalışların ardından hâne düğâhta uşşaklı kararlar ile sona ermiştir.

(68)
NEVÂ PEŞREV

Fer-i Muhammes

Acemler

1. Hâne

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye segâh ve nevâ perdeleri arasında seyredilerek girilip, nevâ üzerinde rastlı kalış yapılmış, nevâ dizisi ile dügâh perdesine inilmiş, nevâ üzerinde kalışın ardından dügâhta uşşaklı tam karar ile hâne sona ermiştir. İkinci hânedeki karar sesinden tiz durağa atlanmış, nevâ üzerinde rastlı kalış yapılmış, muhayyer üzerinde uşşaklı kalışı nevâ üzerinde rastlı kalışlar izlemiş ve hâne dügâhta inici nevâ makam dizisi gösterilerek son bulmuştur. Üçüncü hânedeki ise dügâh üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak nevâ perdesi üzerinde kalınmış, dügâhta uşşaklı tam karar ile hâne sona ermiştir.

(69)
NEVÂ PEŞREV
"Şâh-ı Hûbân"

Düyek

Anonim

1. Hâne

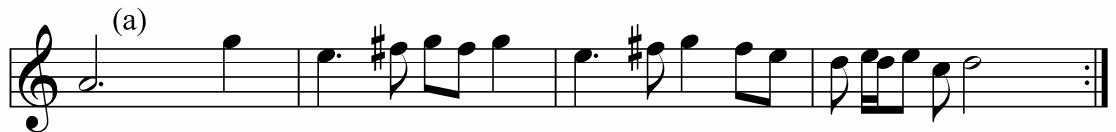
Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

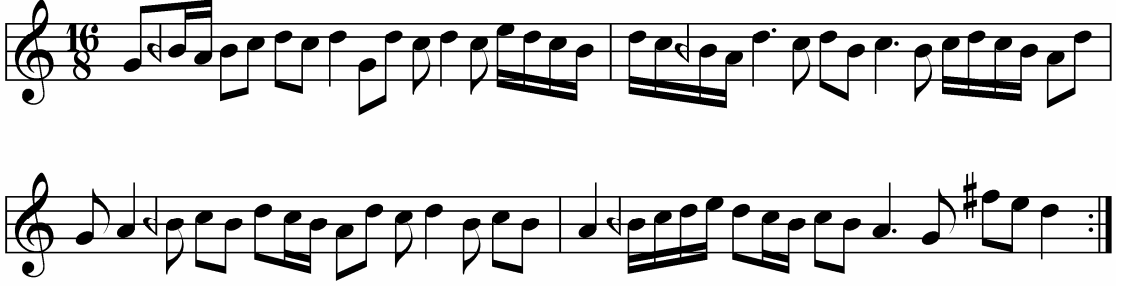
Analiz: Birinci hânede rastta inici rast dizisi kullanılıp, ardından düğâhta uşşaklı kalınmış, nevâda rastlı kalışları hâne sonunda düğâh üzerinde uşşaklı karar izlemiştir. Mülâzimenin girişinde çargâh üzerinde bûselikli kalışlar yapılmış, ardından düğâh üzerinde uşşak çeşnisi gösterilmiş, düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile mülâzime sonuna kadar seyredilmiş ve yerinde tam karar ile bölüm son bulmuştur. İkinci hânede tiz durak üzerinde uşşak çeşnili kalış yapılp, ardından aynı perde üzerinde kürdî çeşnisi gösterilmiş, nevâ perdesi üzerine bûselik çeşnisi ile inilmiş ve hâne düğâhta uşşaklı tam karar ile son bulmuştur. Üçüncü hânede ise gerdâniye ve rast perdelerinde rastlı kalındıktan sonra, rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş ve bu çeşni ile hâne sonunda karar verilmiştir.

(70)
NEVÂ PEŞREV
"Büyük Nev "

Muhammes

Anonim

1. H ne

M l zime

(a)

(b)

(c)

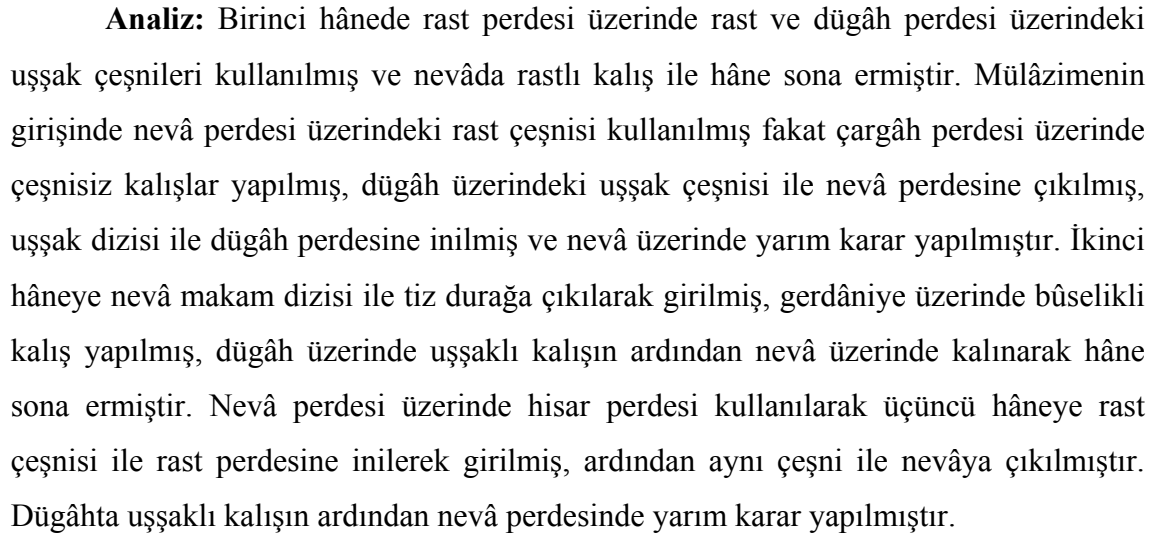
2. H ne

3. H ne

(a)

Analiz: Birinci hânede rast perdesi üzerinde rast ve düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnileri kullanılmış ve nevâda rastlı kalış ile hâne sona ermiştir. Mülâzimenin girişinde nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılmış fakat çargâh perdesi üzerinde çeşnisiz kalışlar yapılmış, düğâh üzerindeki uşşak çeşnisi ile nevâ perdesine çıkılmış, uşşak dizisi ile düğâh perdesine inilmiş ve nevâ üzerinde yarım karar yapılmıştır. İkinci hâneye nevâ makam dizisi ile tiz durağa çıkılarak girilmiş, gerdâniye üzerinde bûselikli kalış yapılmış, düğâh üzerinde uşşaklı kalışın ardından nevâ üzerinde kalınarak hâne sona ermiştir. Nevâ perdesi üzerinde hisar perdesi kullanılarak üçüncü hâneye rast çeşnisi ile rast perdesine inilerek girilmiş, ardından aynı çeşni ile nevâyâ çıkılmıştır. Düğâhta uşşaklı kalışın ardından nevâ perdesinde yarım karar yapılmıştır.

(71)
NEVÂ PEŞREV
" Bûlbûl uşşakı "

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye güçlü civarında seyirle girilmiş, bu perde üzerinde rastlı kalış yapıp düğâh perdesine uşşak çeşnisi ile düşülmüştür. Düğâh üzerinde uşşaklı seyri rast çeşnisi ile yegâh perdesine iniş izlemiş ve hâne nevâda rastlı kalışla bitmiştir. Sondaki dört nota köprü vazifesi görmektedir. Mülâzime bölümünde düğâh üzerinde uşşaklı kalışlar yapıp, yegâh perdesinde rast çeşnisi gösterilmiştir. Nevâda rastlı kalış ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hâne boyunca nevâda rastlı kalışlar devam etmiştir. Üçüncü hâneye segâhta ferahnâk beşlisi kullanılarak evc perdesi üzerine çıkılarak girilip nevâda rastlı kalışlar yapılmış ve hâne nevâda rastlı yarım karar ile son bulmuştur.

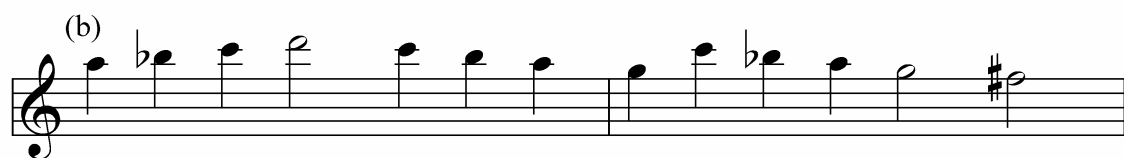
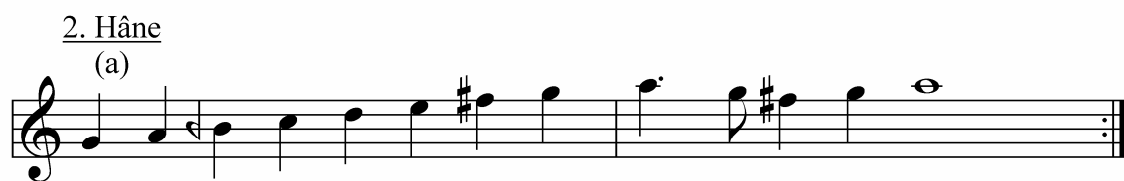
(72a)
NEVÂ PEŞREV

Muhammes

Çengî Mustafa

1. Hâne

Analiz: Birinci hânede rast perdesinde rastlı kalışlar yapılmış, nevâ perdesinde rast çeşnisi gösterildikten sonra uşşakta düğâhlı tam karar yapılarak hâne sona ermiştir. Mülâzimeye düğâh üzerindeki uşşak çeşnisi ile nevâ perdesine çıkılarak girilmiş, (b) bölümünde nevâ makam dizisi kullanılarak düğâh perdesinde kalınmıştır. Düğâh üzerindeki uşşak çeşnisi ile kalışları, düğâhta nevâ dizisinin gösterilmesi izlemiş ve mülâzime düğâhta uşşaklı tam karar ile sona ermiştir. İkinci hâneye çıkıcı nevâ dizisi ile girilip tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilmiş, ardından gerdâniye üzerinde bûselik çeşnisi kullanılmış, hüseyinî perdesinde uşşaklı kalışların ardından nevâ perdesinde rastlı kalış yapılmış ve hâne düğâhta uşşaklı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hânede segâh ve nevâ perdeleri arasında seyirle girilip, rast perdesi üzerinde bûselk çeşnisi ile kalınmış, nevâ üzerinde kürdî ve çargâh üzerinde bûselik çeşnileri ile kalışlar yapıp, rast perdesi üzerinde nihâvend dizisinin kullanılması ile hâne sona ermiştir.

(72b)
NEVÂ PEŞREV

Muhammes

Çengî Mustafa

1. Hâne

(a)

(b)

Mûlâzime

(a)

(b)

(c)

(d)

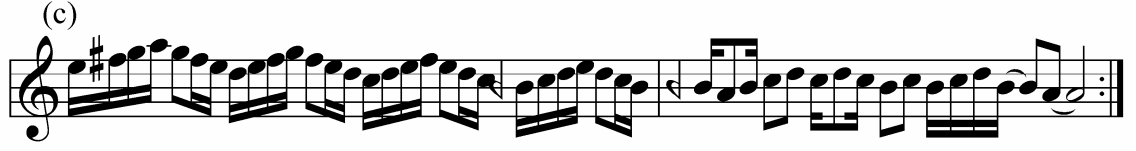
(e)

2. Hâne

(a)

3. Hâne

Analiz: Bu eser (72b) no.lu eserin bir mertebe küçüğüdür, bu sebeple analizine gerek duyulmamıştır.

(191)
NEVÂ PEŞREV
"Çenber-i Kebîr"

Çenber

Şerif

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânede rast ve nevâ perdeleri üzerinde rastlı kalışlar yapılmış, hâne sonunda ise düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalınarak hâne son bulmuştur. Mülâzime bölümüne güçlü civarında seyredilerek girilip, çargâh üzerinde kalınmış, düğâh üzerinde uşşaklı kalışlarla devam eden bölüm hâne sonunda düğâhta uşşaklı kalış ile sona ermiştir. İkinci hâneye nevâ üzerinde bûselikli kalışlar ile girilmiş ve hâne inici uşşak dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerinde son bulmuştur. Üçüncü hânede ise rast perdesi üzerindeki nihâvend makam dizisi ile seyredilmiştir.

(192)
NEVÂ PEŞREV
"Küçük Çenber"

Çenber

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

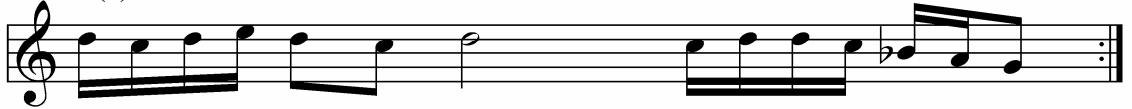

(b)

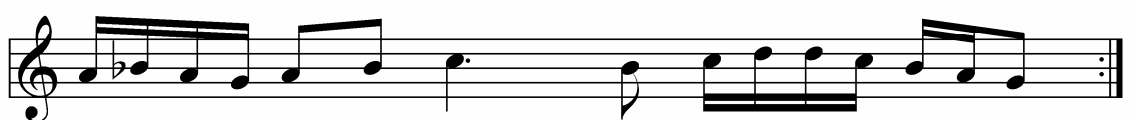

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye nevâ perdesinden rast üzerine inişle girilip, nevâda rastlı kalış yapılmış, nevâ makam dizisinin kullanılması ile hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümünde düğâh perdesi üzerindeki uşşak dizisi ile seyredilmiş, nevâ ve düğâh perdeleri üzerinde kalışlar yapılmıştır. İkinci hânedeki nevâ perdesi üzerinde rastlı kalışlar görülmektedir, tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisinin gösterilmesini müteakiben nevâ üzerinde rastlı yarım karar ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hânedeki ise nevâ perdesi üzerinde rast perdesine bûselik çeşnisi ile inilip kalış yapılmıştır.

(193)
NEVÂ PEŞREV
"Diğer Çenber"

Çenber

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılıp nevâ perdesi üzerinde kalınmış ve aynı perde üzerinde rastlı kalış yapılarak birinci hâne sona ermiştir. Mülâzime boyunca yerinde nevâ dizisi üzerinde seyredilmiştir. İkinci hânede tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi gösterildikten sonra nevâda rast çeşnisi ile kalınmış, nevâ dizisinin inici olarak kullanılmasından sonra hâne düğâhta uşşaklı karar ile sona ermiştir. Üçüncü hânede ise rast perdesi üzerinde bûselikli kalışlar yapıldıktan sonra nevâda yarım kararlar hâne sona ermiştir.

(205)
NEVÂ PEŞREV
"Küçük Hafif"

Hafif

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede nevâ perdesi ile seyre girilip düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi gösterilerek hâne son bulmuştur. Mülâzime bölümüne nevâ perdesi üzerinde bûselik çeşnisi ile kalınarak girilip düğâh perdesinde uşşaklı kalınmış, ardından yine nevâ üzerinde bûselikli kalış gösterilmiş, bölüm sonuna kadar bu yapı

kullanılıp düğâhta uşşaklı kararlar mülâzime sona ermiştir. İkinci hâneye nevâ üzerinde rastlı kalışlar ile girilip tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi de kullanılarak hâne sonunda nevâda rastlı yarım karar yapılmıştır. Üçüncü hâne ise nevâ perdesinde bûselikli kalışlardan oluşmaktadır.

(231)
NEVÂ PEŞREV

Devr-i kebîr

Ali Hoca

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile girilmiş ve düğâh üzerinde uşşaklı kararlar hâne son bulmuştur. Mülâzime bölümünün girişinde güçlü perdesinde kalışlar yapılarak girilip, düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. Nevâ üzerinde rastlı kalışlar hâne sonunda düğâhta uşşaklı kalış izlemiştir. İkinci hânedeki nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisiyle kalınıp, ardından tiz durak üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, tiz duraktan nevâ perdesine rast çeşnisi ile inilip düğâhta uşşaklı tam

karar ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hâne rast perdesi üzerindeki nihâvend makam dizisinin kullanılması ile başlamış ve hâne dügâhta uşşaklı karar ile son bulmuştur.

(233)
NEVÂ PEŞREV

Çenber

Osman Dede

1. Hâne

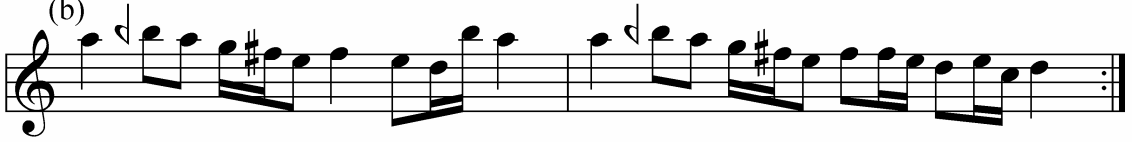

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Birinci hânede yerinde nevâ makâmı dizisi kullanılarak seyredilmiştir. İkinci hânede nevâda rastlı, muhayyerde uşşaklı kalışlar yapıp, muhayyer üzerinden rast çeşnisi ile nevâ perdesine inilmiş ve dügâhta uşşaklı tam karar ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hâneye evc perdesi üzerinde segâhlı kalı ile girilip, ardından nevâ üzerinde rastlı kalınmış, gerdâniye perdesi üzerindeki bûselik çeşni kullanıldıktan sonra nevâ üzerinde yine rastlı kalış yapılmış ve hâne sona ermiştir. Üçüncü hânede nevâ perdesi üzerinde bûselikli kalışlar yapılmış, segâh perdesi üzerine nevâ üzerindeki hicazın bir kısmı gösterilerek hüzzam makâmı hissettirilerek düşülmüş ve hâne nevâdaki bûseliğin bir kısmı köprü olarak kullanılarak bitmiştir.

(257)
NEVÂ SENÂÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede rast perdesi üzerindeki rast dizisi kullanılmış ve hâne sonunda nevâ perdesi üzerinde kalış yapılmıştır. Mülâzime boyunca nevâ perdesi üzerinde rastlı kalışlar yapılmıştır. İkinci hânede tiz durak üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânede ise nevâ üzerinde bûselik çeşnisi gösterilmiştir.

(294)
NEVÂ PEŞREV
"Küçük Nevâ"

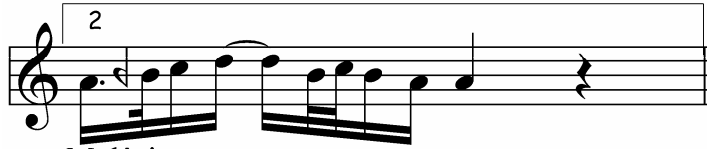
Muhammes

Anonim

1. Hâne

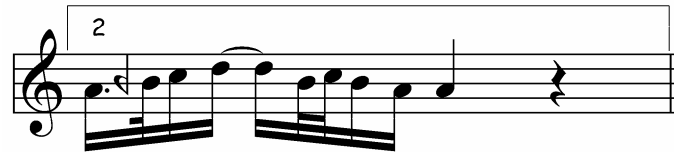
Teslim

Mülâzime

Teslim

2. Hâne

Zeyl

Teslim

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede nevâ perdesi civârında seyredilip inici nevâ dizisi kullanılarak düğâh perdesinde tam karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde nevâ perdesi üzerinden rast perdesine rast çeşnisi kullanılarak inilmiş ve birinci hâne sonu gibi nevâ dizisi kullanılarak düğâh perdesinde tam karar verilmiştir. (b) bölümünde de nevâ üzerinde rastlı kalışlar yapıp düğâh üzerinde uşşaklı kararlar mülâzime son bulmuştur. İkinci hânede tiz durağa çıkılıp, nevâdaki inici bûselik dizisi kullanılarak nevâ perdesinde kalınmış, düğâh üzerinde uşşaklı kararlar hâne sona ermiştir. Zeyl bölümünde uşşak makâmı dizisi sesleri ile seyredilmiş, belirgin bir kalış yapılmamış ve

bölüm sonunda dügâhta uşşaklı kararlar karar verilmiştir. Üçüncü hâneye ise segâh üzerindeki segâh çeşnisi kullanılarak nevâ perdesine çıkılmış ve hâne sonunda dügâhta uşşak çeşnisi ile karar verilmiştir.

C. NEVÂ ANALİZ SONUÇLARI

1. Nevâ Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

İnici-çakıcı olan nevâ makâmına ait analizi yapılan eserler, bu seyre uygun olarak güçlü nevâ perdesi veyâ civarından seyre başlamakta yahut karar düğâh perdesi civarından seyre başlayıp hemen güçlü perdesine doğru çıkmaktadır.

Eserler büyük çoğunlukla nevâ perdesi üzerinde bir rast beşlisi ve düğâh perdesi üzerinde bir uşşak dörtlüsünün birleşmesinden meydana gelmektedir. Bu tarifin dışında kalan yedi eser ise nevâ üzerinde bûselik ve düğâh üzerinde uşşak çeşnili yapıları ve nevâ perdesinden başlayan seyirleri ile bayâtî makâmı karakteri göstermektedirler.¹⁹⁴

Genel olarak inici-çakıcı bir şekilde seyreden eserlerin büyük çoğunluğu düğâhta uşşaklı tam kararlar ve çoğu yeden kullanılmadan son bulmuştur. İki eser ise düğâhta uşşaklı karar ile değil nevâda rastlı kalışlarla son bulmuştur.¹⁹⁵ Yeden olan rast perdesi seyir esnasında kullanılmış, fakat karar esnasında yeden görevini üstlenmemiştir. İki eserde düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisinin pest bölgeye genişlemesini gösterip, ırak perdesine kadar inilmiş ve rast perdesi yeden olarak kullanılarak karar verilmiş¹⁹⁶, bir eserde ise rast perdesi tam manasıyla yeden olarak kullanılmıştır.¹⁹⁷ Karara giderken nevâ'daki bûselik çeşnisi kullanılarak düğâh üzerindeki uşşak dizisi tam olarak gösterilmiş veya nevâ üzerinde rast çeşnisinin kullanılması sonucu nevâ makam dizisi ile kalış yapılmıştır. Bu iki tür kalış hemen hemen eşit oranlarda kullanılmıştır.

Birinci hâne ve mülâzime bölümlerinde genişleme göstermeyen eserlerde birinci hânelerde daha çok nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi ile ısrarlı kalışlar yapılmış, kimi zaman nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi gösterilmeden de (evc perdesi gösterilmeyip hüseyinî perdesine kadar çıkılarak) ısrar edilmiş, rastta rastlı ve düğâhta uşşaklı kalışlar da bu hâne de görülmüştür. Bu hâneler genellikle düğâhta tam karar ile son bulmuştur. Mülâzime bölümlerinde ise yine nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi ile durulmuş, zaman

¹⁹⁴ 19, 45, 51, 55, 56, 231 ve 205 numaralı eserler.

¹⁹⁵ 71 ve 257 numaralı eserler.

¹⁹⁶ 54, 67 numaralı eserler.

¹⁹⁷ 231 numaralı eser.

zaman nevâ'da bûselik çeşnisi kullanılmış ve iki eser¹⁹⁸ hariç tümü düğâhta uşşaklı tam karar ile sona ermiştir. İkinci hâneler daha çok muhayyerde uşşakla genişlenmiş, ayrıca bu perde üzerinde kürdî, gerdâniye üzerinde bûselik çeşnileri ile kalışlar yapılmış ve yine nevâ'da rast ve bûselik ve düğâh'ta uşşaklı kalış hâne sonlarında görülmüştür. Üçüncü hânelerde en çok görülen makam geçkisi ile yerinde nihâvend makâmı'dır.

Analizler neticesi eserlerde en çok görülen asma kalışlar ise segâhta segâh, çargâhta çargâh ve pençgâh, hüseyinîde uşşak ve kürdî, evcde segâh (yeden kullanılmadan), rastta bûselik ve rastlı kalışlardır.

Eserler tepe noktası tiz nevâ ve yeden ırak perdeleri arasında seyretmiştir.

2. Cantemir'in Nevâ Makâmı Tarifi ile Nevâ Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir'in makâmı tarifi ile eserlerin özelliklerini karşılaştırdığımızda tarif ile eserlerin büyük ölçüde örtüştüğü görülmüştür. Cantemir, makâmın düğâh perdesiyle seyre başlayıp nevâ perdesine doğru seyrettiğini aktarmıştır (*Bâlâda zıkr olunduğı üzre düğâh perdesinden hareket idüb ve nevâ perdesinde kendüyi beyân eyledikten sonra...*), ama güçlü civârından seyre başlayan kayda değer ölçüde eserin olduğu da görülmektedir. Bundan başka, Cantemir pestte yegâh perdesine kadar bir genişleme sahasından söz etmiştir ama yapılan analizlerde eserlerin ırak perdesinden daha pestte pek genişleme göstermediği tespit edilmiştir. Ayrıca tiz hüseyinî perdesine kadar çıkıldığını söylese de tiz hüseyinî perdesine çıkmış eser görülmemiştir.

3. Analizi yapılan Nevâ Eserler ile Günümüzdeki Nevâ Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Yapılan analiz sonuçlarıyla günümüz nazariyâtçılarının tariflerinin büyük oranda örtüştüğü görülmüştür.

Seyre giriş, makâmı oluşturan çeşniler ile karar ve güçlü perdelerinin aynı olduğu tespit edilmiştir.

¹⁹⁸ 71 ve 257 numaralı eserlerde düğâhta uşşak çeşnisi hiç kullanılmamıştır.

XII. NİKİRİZ MAKĀMI

A. NİKİRİZ MAKAM TARİFLERİ

Safiiyyüddin Urmevî’de ismine rastlanmayan bu makam Abdülkadir Marâgî’de yirmi dört şubeden on dördüncüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Maragî’de “niyritz” olarak isimlendirilmiş makam beş sestten oluşmuşsa "Niyritz-i Sagîr”, sekiz sestten oluşmuşsa "Niyritz-i Kebîr" olmak üzere iki şekilde gösterilmiştir.¹⁹⁹

Cantemir’in birleşik makamlar arasında yer vermiş olduğu nikriz makâmı Cantemir tarafından şu sözlerle tarif bulmuştur.

“Nikriz makâmı, mücerred iki makamdan mürekkebe olur; yanî uzzâl ve rast makâmından. Hâreket-i âğâzesini rast perdesinden şürû idüb düğâh’a ve segâh’a çıkub andan uzzâl yüzünden çargâh perdesini aşub uzzâl perdesine çıkar. Uzzâlden nevâ ve hüseyinî perdelerine varub, hüseyinî perdesinden diler ise acem perdesiyle ve mâhur perdesi ile mâhur yüzünden, diler ise temâm perdeler ile rast yüzünden tiz perdelerde hareket ider ve gene ol yoldan avdet idüb, gene uzzâl perdesi ile varub rast perdesinde karar-u istirahat kılar.

Rast karagâhından dahi aşağı inmek murad ider ise, temâm perdeler ile rast yüzünden hareket eylese men’i değüldir; heman karar-u istirahat-ı rast perdesi ola.”²⁰⁰

Cantemir, nikriz makâmının rast ve uzzâl makamlarının birleşmesinden meydana geldiğini aktarmış ve makâmın seyre rast perdesiyle başlayıp düğâh, segâh²⁰¹,

¹⁹⁹ Bardakçı, s.74

²⁰⁰ Tura, s.89-91

²⁰¹ Cantemir’in segâh olarak zikrettiği perde -tezimizin giriş bölümünde de açıkladığımız gibi- günümüz segâh perdesi kadar dik bir perde değil, günümüzdeki kürdi perdesinden tiz, uşşak perdesinden biraz pest bir perdedir. Nitekim nikriz, hicaz ve uzzâl makamlarının dizileri verilirken ya da makam açıklanırken Merâgî’de (Bardakçı, s:74), Tanbûri Küçük Artin’de (Popescu-Judetiz s:28) ve Kâzım Uz’da [Kâzım Uz bu perdeye pestçe segâh demektedir] (s.50) düğâhtan sonra hep segâh perdesi yazılmıştır. Fikret Kutluğ da *Türk Müsîkisinde Makamlar* isimli çalışmasında nikriz makâmını açıklarken sistemci okulda (C) ile gösterilen düğâh ve segâh aralığının aldatıcı olmaması gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır. *“sistemci okulda (C) aralığı, tanini aralığı içinde bulunan en geniş aralıktır. Melodik yapının ve seyrin icaplarına göre, sistemci okul müsikîcileri, bu aralığı, küçük mücennep ile büyük mücennep oranına kadar kullanmışlar, ancak notada yalnız (C) ile göstermişlerdir. Buna sebep, sistemci okulun Türk müsikîsi ses sisteminin on yedi sestten oluştuğunu kabul etmesidir.”* (Kutluğ, s:206)

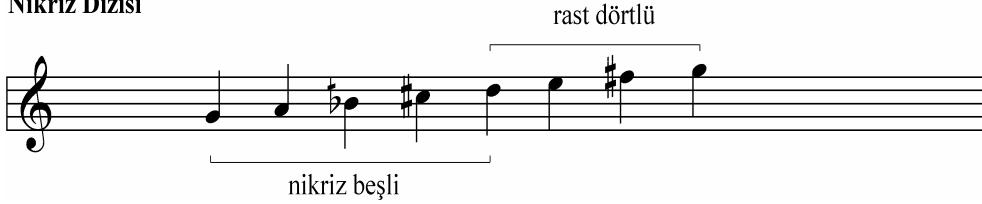
uzzâl perdesine oradan da nevâ ve hüseyinî perdelerine çıkıp, dilerse acem ve mâhur perdelerini kullanarak ince sesli perdelerle hareket ettikten sonra yine aynı yolla geri dönüp rastta karar verdiğini açıklamıştır.

Osman Dede nikrizi şubeler arasında rast makâmının şubesi olarak sınıflandırmış fakat tarifini yapmamıştır.²⁰²

H. Sadettin Arel'in Mürekkep, Suphi Ezgi'nin ise basit makamlar arasında sınıflandırdığı nikriz makâmı, Arel-Ezgi Sistemi'nde pestte bir nikriz beşlisine nevâda bûselik ya da rast dördlüsünün eklenmesiyle oluşmaktadır. İnici çıkıcı olan makâmın durağı rast, güçlüsü nevâ perdesidir. Nota yazılırken donanımına si için bakiye bemolü, fa ve do için bakiye diyezi konulur. Makâmın sesleri pestten tize doğru, rast, dügâh, dik kürdî, nim hicaz, nevâ, hüseyinî, acem yahut evc ve gerdaniye'dir.²⁰³

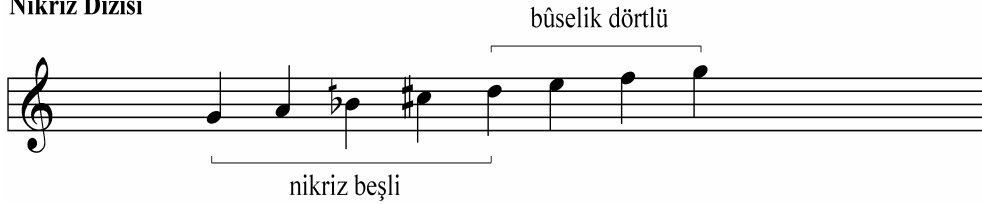
Arel- Ezgiye göre birinci şekil;

Nikriz Dizisi

Arel- Ezgiye göre ikinci şekil;

Nikriz Dizisi

Suphi Ezgi makâmın seyri için “*Makam ya durak veya güçlüden başlar, nikriz beşlisinde seyirden sonra ya güçlü veya durakta muvakkaten kalır, sonra tizdeki rast*

²⁰² Erguner, s.70

²⁰³ Arel, s.79; Ezgi, s.117

veyahut puselik dörtlüsünde dahi gezinip yine nikriz beşlisi ile durakta karar eder.” açıklamasını yapmıştır.²⁰⁴

Töre-Karadeniz Sistemi’nde ise genellikle nevâ bazen de rast ve nevâ perdelerinden seyre başlayan makam rast perdesinde karar verir. Makâm çıkış ve inişte farklı iki dizi kullanır. Buna göre çıkışta; rast, dügâh, kürdî²⁰⁵, hicaz, nevâ, hüseynî, evc, gerdâniye inişte ise rast, dügâh, kürdî, hicaz, nevâ, hüseynî, acem ve gerdâniye perdeleri kullanılır.

Makâmın seyir ve çeşnisi için Karadeniz şu açıklamalara yer vermiştir.

“Rast ve nevâ perdelerinden terennüme başlayarak aynen hicaz makamının seyri gibi dügâh, kürdî, hicaz, nevâ, hüseynî, eviç, gerdaniye ve muhayyer perdelerini kullanır.

Gerek nevâ, gerek hüseynî perdeleri üzerinde kısa duruşlar yaparak hicaz makamının çeşnisini meydana getirdikten sonra, dönüşte eviç yerine acem perdesi kullanarak hicaz makamı gibi iner ve rast perdesinde karar verir. Hicaz makamından yalnız karar perdesinde ayrıldığı anlaşılmaktadır. Nikriz çeşnisi böylece meydana gelir. Hâşim Bey mecmuasında, karar verilirken arak perdesinin de kullanıldığı yazılı ise de, bu şekil makamın esas şartlarından değildir. İtrî, Neyzen Rızâ Efendi, Rif’at Bey gibi bestekârların eserlerinde karar verilirken arak perdesi kullanılmamıştır. Yine de arak perdesinin kullanılması makamın seyrine aykırı değildir, zîra çıkış iskalasında eviç

perdesi mevcut olduğundan bunun bir oktav pesti olan arak perdesi de iskalada mevcut sayılır. Bu makamın meyan kısmına hemen bütün bestekârlar neva ve eviç perdesi göstererek girmişlerdir. Bu makamın Nev’eser makamından farkını, iskalalarını karşılaştırarak anlamak mümkündür. Iskala ve seyirleri az farklarla

²⁰⁴ Ezgi, s.117

²⁰⁵ Töre-Karadeniz Sistemi’nde bir tam sekizli 41 perdeye ayrıldığı için buradaki kürdî perdesi Arel- Ezgi Sistemi’ndeki dik kürdî perdesine denk gelmektedir. Hemen devamındaki hicaz perdesi de nim hicaz perdesine denk gelmektedir.

birbirine benzediği halde Nev' eser makamında Nihavend çeşnisinin bulunmasına karşılık, nikriz makamında hicaz çeşnisi vardır."²⁰⁶

İsmail Hakkı Özkan makâmı Arel ve Ezgi'nin tarifıyla aynı şekilde aktarmakla beraber bazı konularda detaylı bilgi vermiş ve yorumlarda bulunmuştur. İnici-çıkıcı olan makâmın bazen de çıkıcı olarak da kullanıldığını aktaran Özkan, makâmın rastta bir nikriz beşlisine nevâda bir rast dörtlüsü ve yine nevâda bir bûselik dörtlüsünün eklenmesiyle oluştuğunu ifade ettikten sonra çıkıcı nağmelerde nevâ perdesi üzerinde rast, inici nağmelerde ise bûselik kullanmak uygundur açıklamasını yapmıştır. Makâmın genişlemesi için ise tizde pek genişlemeyen makâmın pestte rastla genişlediği bilgisini vermiştir.²⁰⁷

²⁰⁶ Karadeniz, s.90

²⁰⁷ Özkan, s.413,414

B. NİKRİZ ANALİZLER

Tablo 16: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı nikriz eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	165	Eflâtun	Düyek	
2	166	Solakzâde	Fahte	
3	167		Berevşan	
4	168	Ağa Mü'min	Sakîl	
5	346	Muzaffer	Sakîl	

(165)
NİKRİZ PEŞREV

Düyek

Eflâtun

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

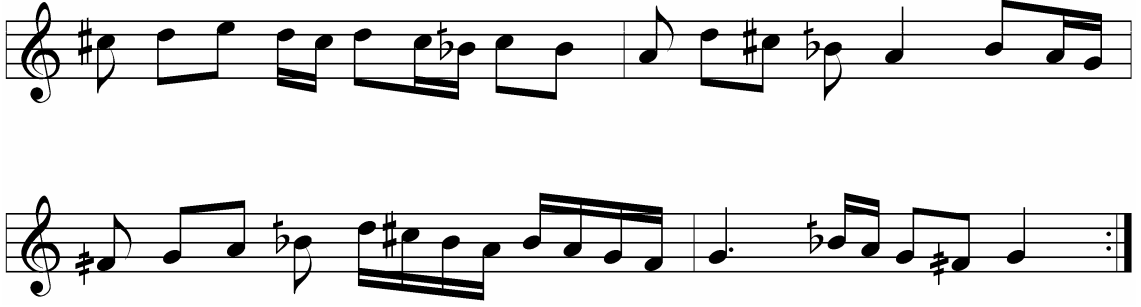

3. Hâne

(a)

(b)

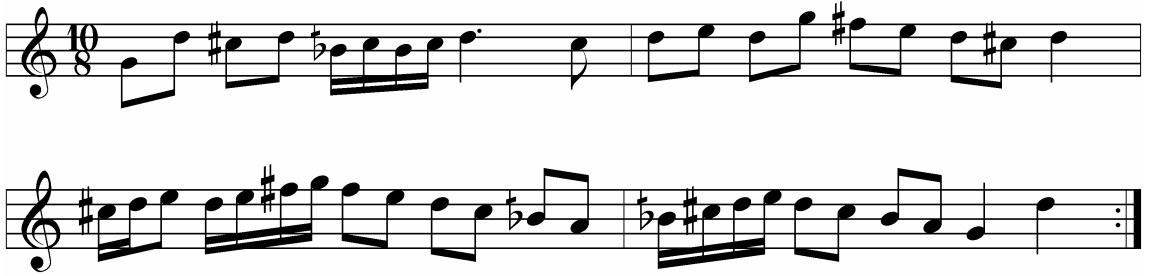
Analiz: Birinci hâneye düğâh perdesinden peste doğru hüseyinî aşîran perdesine kadar bir genişleme ile girilip ardından düğâh üzerinde uşşaklı kalınmıştır. (b) bölümünde ise rast perdesi üzerindeki nikriz çeşnisi ile seyredilmiş ve hâne sonunda rast üzerinde nikrizli tam karar verilmiştir. Mülâzime bölümünde de rast perdesi üzerindeki nikriz çeşnisi üzerinde durulmuş rast ve nevâ perdeleri arasında bu çeşniyle seyredilmiş, nevâ üzerindeki rast dörtlüsü kullanılarak rast perdesi üzerine nikriz dizisi gösterilerek inilmiş ve mülâzime sonuna kadar bu perde üzerindeki nikriz çeşnisi ile seyredilerek tam karar verilmiştir. İkinci hânedeki hüseyinî perdesi üzerinde bûselikli kısa kalışlar ve nevâ perdesi üzerinde mâhurlu yarım karar görülmekte ve hâne rast üzerinde nikrizli tam karar ile sona ermektedir. Üçüncü hânedeki ise nikrizin bir tam ses üzerinde düğâh perdesi üzerindeki hicaz dörtlüsü kullanılmış ve bu perde üzerinde bu çeşniyle kalış yapılmış ve hâne sonunda diğer hânelerde de olduğu gibi rast perdesinde nikrizli tam karar verilmiştir.

(166)
NİKRİZ PEŞREV

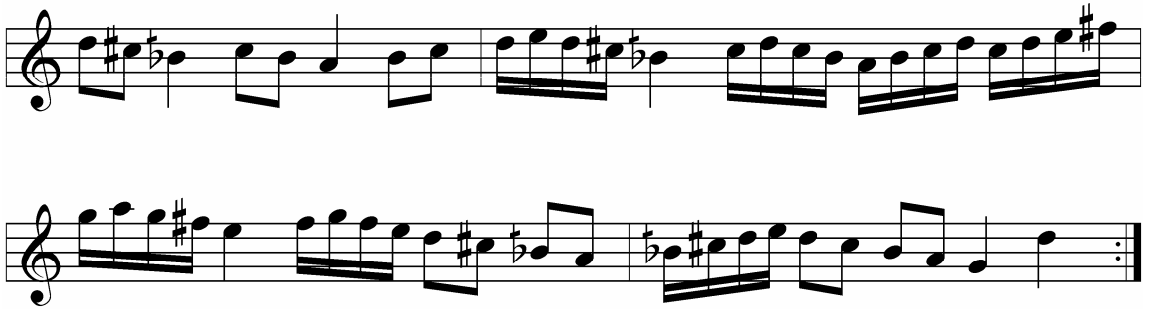
Fahte

Solakzâde

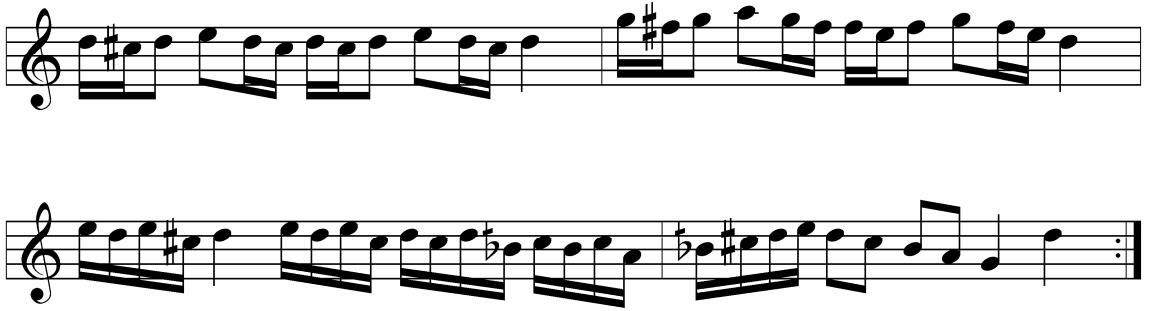
1. Hâne

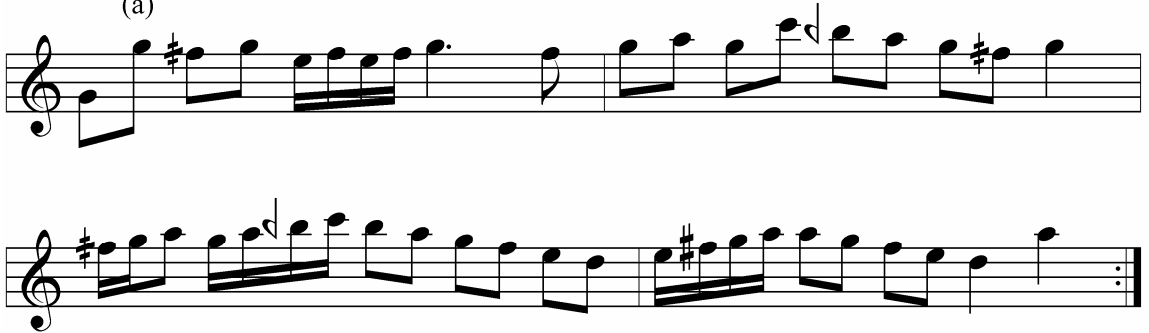
Mûlâzime
(a)

(b)

2. Hâne
(a)

Analiz: Birinci hânede rast üzerinde nikriz çeşnisinin gösterilmesinin ardından nevâda rastlı kalış yapılmış, hicaz dizisi ile düğâh perdesine inilmiş ve rastta nikrizli karar ile hâne son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümüne düğâh üzerinde hicazlı kalışla girilip, ardından hicaz dizisi kullanılarak tiz durağa çıkılmış, hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış yapılmış ve rastta nikrizli kalışla bölüm sona ermiştir. (b) bölümünde ise nevâ perdesi üzerinde ısrar edilip rastlı kalış yapılmış ve mülâzime rastta nikrizli tam karar ile son bulmuştur. İkinci hânenin ilk bölümünde gerdâniye ve nevâ perdeleri üzerinde rastlı kalışlar yapılmış, ikinci bölümde de nevâ üzerinde rastlı kalışlara devam edilmiş ve rastta nikrizli tam karar verilerek hâne sona ermiştir. Üçüncü hânede de ikinci hânede olduğu gibi nevâda rastlı kalışlar yapıldıktan sonra hânenin ikinci bölümünde nevâ üzerinde bu defa bûselik çeşnisi kullanılmış ve kalış yapılmış ve rastta nikrizli kalışlı hâne son bulmuştur.

(167)
NİKRİZ PEŞREV

Bereşan

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye nevâ perdesi üzerinden girilip nikriz beşlisi kullanılarak rast perdesi üzerine inişler yapılmış ve rastta nikrizli kalışla hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde düğâh perdesi üzerine hicaz dizisi kullanılarak inilmiş, rast perdesi üzerinde nikrizli kalış yapılmış, (b) bölümünde ise düğâh perdesi üzerinde hicaz çeşnisi ile kalış yapılmış ve hâne sonunda rast perdesi üzerinde rastlı kalış yapılarak mülâzime sona ermiştir. İkinci hâneye hüseyinî perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile inilerek girilmiş ardından gerdâniye üzerinde rastlı kalış yapılmış ve (a) bölümü nevâda rastlı kalış ile son bulmuştur. (b) bölümünde ise önce hicaz dizisi kullanılarak düğâh perdesine inilmiş ve hâne sonunda rast perdesi üzerinde nikrizli tam karar verilmiştir. Üçüncü hâneye nevâ perdesi ile girilip nikriz çeşnisi ile rast perdesine inilmiş ardından nevâ üzerinde rastlı kalış yapılmış ve nikriz dizisi kullanılarak hâne sonunda rast perdesinde nikrizli tam karar verilerek hâne son bulmuştur.

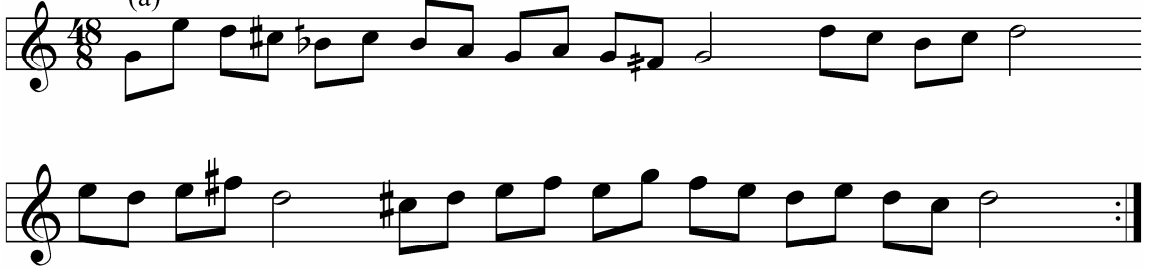
(168)
NİKRİZ PEŞREV

Sakîl

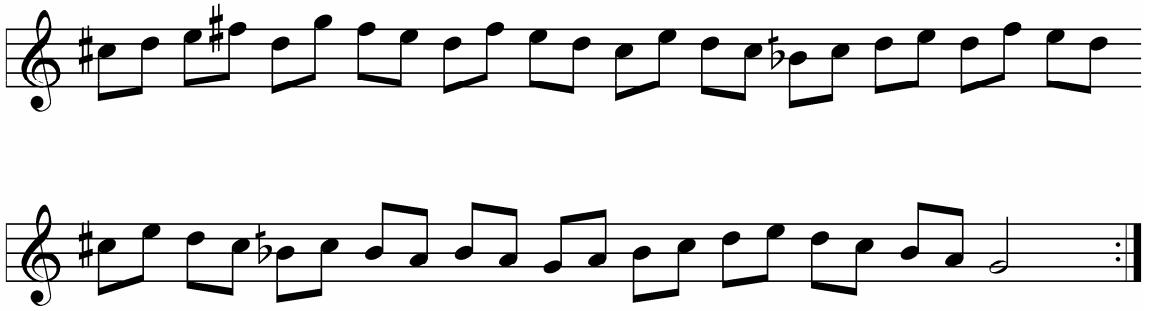
Ağa Mu'min

1. Hâne

(a)

(b)

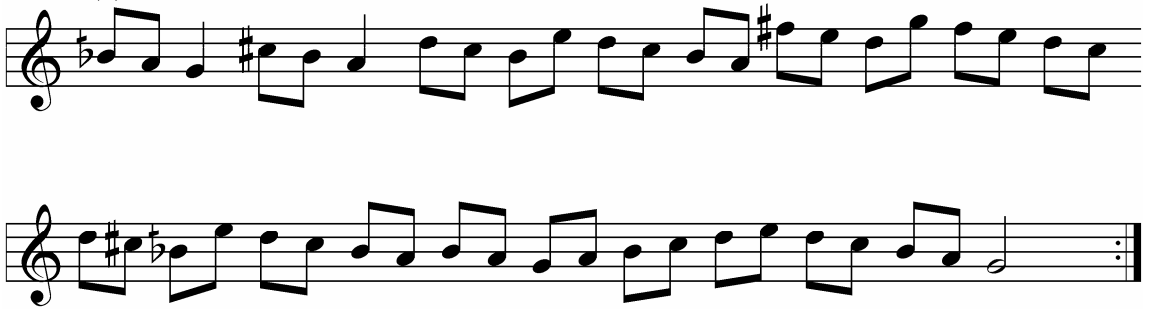

Mûlâzime

(a)

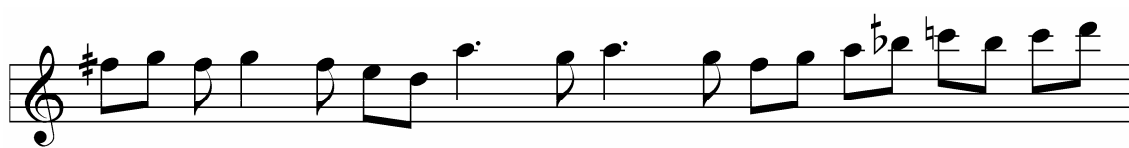
(b)

2. Hâne

(a)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye rast üzerinde nikriz çeşnisi ile kalınarak girilmiş, ardından nevâ perdesi üzerinde rastlı kalışlar yapılmıştır. (b) bölümünde ise nikriz makam dizisi ile seyredilip hâne sonunda rast perdesi üzerinde nikrizli karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde rast perdesi üzerinde nikrizli kalışlar yapılmış, (b) bölümünde ise nikriz dizisi ile seyredilip mülâzime sonunda rastta nikrizli tam karar verilmiştir. İkinci hânenin (a) bölümünde hüseynde bûselik ve nevâda mâhurlu kalışlar yapıp ardından gerdâniye perdesi üzerinde rast çeşnisi gösterilmiş, evç perdesi üzerinde segâhlı kalış yapıldıktan sonra nevâ üzerine rast çeşnisi ile inilerek (b) bölümüne geçilmiş, bu bölümde nikriz dizisi muhayyer perdesinden itibaren inici olarak kullanılmış ve hâne sonunda rast perdesinde nikrizli tam karar verilmiştir. Üçüncü hânedeki yeden perdesinden itibaren nikriz makam dizisi kullanılarak tiz durağa kadar çıkılmış, bu perde üzerinde rastlı kalış yapılmış ve yine nikriz dizisi tiz duraktan itibaren inici olarak kullanılarak rast perdesi üzerine inilmiş ve tam karar verilmiştir.

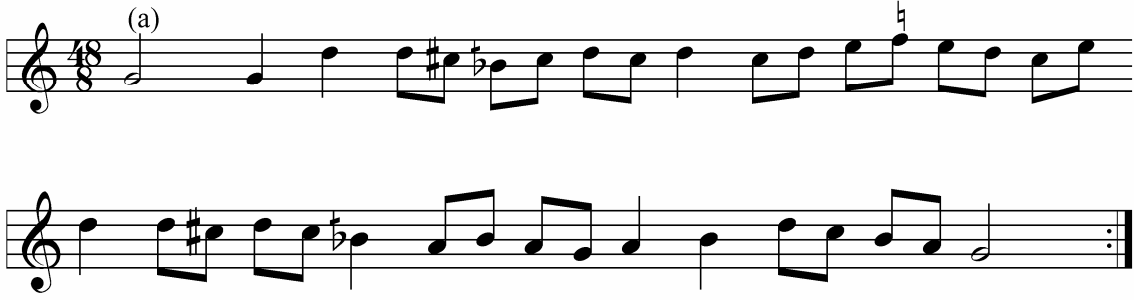
(346)
NİKRİZ PEŞREV

Sakîl

Muzaffer

1. Hâne

(a)

(b)

Example 1(a) is a musical score for a single melodic line in treble clef. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The melody begins with a half note G4, followed by a quarter note A4, and then a half note B4. It continues with a series of eighth and quarter notes, including a triplet of eighth notes (D5, E5, F#5) and a half note G5. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

(a)

Musical notation for Example 6(a), showing a single staff with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody consists of eighth and quarter notes, ending with a double bar line.

Example 1(a) is a musical score for a single melodic line in treble clef. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The melody consists of 16 eighth notes. The notes are: G4, A4, B4, C5 (quarter rest), D5, E5, F#5, G5 (quarter rest), F#5, E5, D5, C5, B4, A4, G4, F#4. The piece ends with a double bar line.

Example 1(a) is a musical score for a single melodic line in treble clef. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The melody consists of 16 eighth notes. The notes are: G4, A4, B4, C5 (quarter rest), D5, E5, F#5, G5 (quarter rest), F#5, E5, D5, C5, B4, A4, G4, F#4. The piece ends with a double bar line.

Analiz: Birinci hâneye karar perdesi ile girilip hemen ardından nevâ perdesine çıkılmış ve bu perdede bûselikli kalış yapılmış ve bunu rastta nikrizli kalış takip etmiştir. Nikriz dizisi ile seyre devam edilip (a) bölümüne rastta nikrizli kalışla son verilmiştir. (b) bölümünde nevâ perdesi üzerinde bûselik çeşnisi ile kalış yapılmış ardından nevâ üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş, tiz duraktan karar sesine nikriz dizisi kullanılarak inilmiş ve hâne ratta nikrizli tam karar verilerek son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümüne küçük bir düğâhta hicazlı kalışla girilip rast üzerindeki nikriz çeşnisi ile seyredilerek rastta nikrizli kalış yapılmış, ardından (b) bölümünde tiz durağa çıkılmış nikriz dizisi kullanılarak karara kadar inilip yine ratta nikrizli kalış yapılmış, (c) bölümü ise (a) bölümü aynen tekrar edilerek oluşturulmuştur. İkinci hânenin ilk bölümüne nevâ üzerindeki bûselik çeşnisi kullanılarak nikriz makam dizisi gösterilerek girilmiş, ardından nevâ üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak gerdâniye perdesine çıkılmış ve gerdâniye üzerinde rastlı kalış yapılmıştır. (b) bölümünde ise tiz durak üzerinden karar sesine nikriz makam dizisi ile seyredilerek inilmiş ve rast üzerinde nikrizli tam karar verilerek hâne son bulmuştur. Üçüncü hânenin girişinde nikriz dizisi ile rast perdesine inilmiş, ardından nevâ üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak tiz durağa çıkılmış ve yine nikriz dizisi ile karar sesine inilmiş, düğâh üzerinde hicazlı kısa bir kalış yapıldıktan sonra nevâ üzerinde bûselik çeşnili kalışlar yapılmış ve güçlü perdesinden karar sesine nikriz çeşnisi kullanılarak inilmiş ve rastta nikrizli tam karar ile hâne son bulmuştur.

C. NIKRİZ ANALİZ SONUÇLARI

1. Nikriz Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Koleksiyonda yer alan beş eserden üçü seyre rast perdesiyle başlayıp hemen güçlü (nevâ) civarına atlayarak bu bölgede seyretmiş, 165 numaralı eser düğâh perdesiyle başlayarak inici bir seyirle hüseyinî aşîran perdesine kadar genişlemiş, nevâ perdesinden seyre başlayan 167 numaralı eser ise inici bir seyirle rastta nikrizle seyretmiştir.

Eserlerde yapılan analiz sonucuna makâmın kararının rast, güçlüsünün ise nevâ perdesi olduğu, dizisinin rastta nikriz ile nevâda rast cinslerinden oluştuğu ve çıkıcı-inici bir şekilde seyrettiği tespit edilmiştir. Beş eserden üçünün rastta nikriz ile birinin güçlü nevâ ile birinin ise rastta rast ile karar verdiği görülmüştür. Eserlerin ikisi kararda geveşt perdesini yeden olarak kullanırken üç tanesi ise yeden kullanmadan karar vermiştir.

Nikriz eserler birinci hâne ve mülâzime bölümlerinde rastta nikriz ve nevâda rastlı kalışların yanı sıra en çok düğâhta hicaz ile nadiren de nevâda bûselik ve hüseyinîde uşşakla asma kalışlar yapmıştır. İkinci ve üçüncü hânelerde ise en çok gerdâniyede rast, hüseyinîde bûselik, nevâda bûselik ve düğâhta hicazla asma kalışlar yapıldığı görülmüştür.

165 numaralı eser²⁰⁸ dışında pestte genişleme göstermeyen nikriz eserlerin tizde ise tiz çargâh perdesine kadar çıktığı görülmüş ve gerdâniye üzerinde rastla bir genişleme gösterdiği anlaşılmıştır.

2. Cantemir'in Nikriz Makâmı Tarifi ile Nikriz Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Nikriz eserlerin ortak seyir özellikleriyle Cantemir'in nikriz makam tarifinin birbiriyle tutarlılık içinde olduğu görülmüştür.

²⁰⁸ Hüseyinî aşîran perdesine kadar genişlemiştir.

3. Analizi yapılan Nikriz Eserler ile Günümüzdeki Nikriz Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Koleksiyondaki nikriz eserlerin özellikleri ile günümüz nazariyâtçılarının bu makâmı tarifleri karar, güçlü ve seyir özellikleri bakımından benzerdir. Günümüz nazariyâtçılarının makâmı meydana getiren çeşniler arasında saydığı nevâ üzerinde bûseliğin, Cantemir koleksiyonundaki eserlerde makâmı oluşturacak bir çeşni kadar çok kullanılmadığı bir farklılık olarak tespit edilmiştir.

XIII. PENÇGÂH MAKÂMI

A. PENÇGÂH MAKAM TARİFLERİ

En eski makamlarımızdan biri olan Pençgâha ilk defa Merâgî’de “pençgâh-ı asl” ve “pençgâh-ı Zaid” olmak üzere iki şekliyle yirmi dört şubenin dördüncüsü olarak rastlanmaktadır.²⁰⁹

Cantemir birleşik makamlar arasında sınıflandırdığı pençgâh makâmını şu sözlerle tarif etmiştir.

“Pencgâh makamı iki dürlü teşrîh olur: Biri kavî-i atîk, biri kavî-i cedîd üzre. Kavî-i atîk, nevâ makamı ile rast makamını bir idüb pencgâh makamı icra olur dirler idi. Ve birkaç pişrevât vech-i meşrûh üzre tasnîf olmuş demek isterler. Lâkin benim kıyâsım üzre galat-ı meşhûriyye ile böyle şâyî olunmuş bir ism-i nâ-cismdir. Çün, cümle ol makule pişrevât, kavî-i cedîd üzre okunabilürler. Ale’l-husus ki kavî-i atîk üzre pencgâh makamı rast makamından bir vech ile fark olunmak mümkün degüldir. İmdi kavî-i cedîd üzre pencgâh makamının teşrîhini görelüm:

Makam-ı merkum, üç nîm perdeden ve bir temâm perdeden hasıl olur. Nîm perdeler acem, uzal ve buselik perdeleridir. Temâm olan perde rast perdesidir. Ve iki makamdan mürekkeb olur, yani nişâbûrdan ve rastdan.

Hareket-i âğâzesini rast perdesinden şürû idüb bir hoşca rast perdesini gösterir. Andan dügâha gelüb ve segâh perdesini aşub buselik perdesine basar. Buselik perdesinden, çârgâh perdesini nişâbûr yüzünden sıçrayub uzal perdesine gelür; andan neva ve hüseyni perdelerine çıkub diler ise acem perdesi ile, diler ise evc perdesi ile gerdaniyye perdesine çıkar. Andan dahi tûze çıkmak murâd ider ise, rast makamı hükmi üzre tiz perdelerde hareket ider ve gene ol yoldan avdet idüb nişâbûr yüzünden buselik ve uzal perdeleri ile dügâhe gelür. Andan gelüb rast perdesinde karâr-ıistirâhat kılar. Rast karargâhından dahi aşağı inmek murâd ider ise, rast

²⁰⁹ Bardakçı, s.71

*makamı hükmi ile, yegâh perdesine degin iner ve gene ol tarîkdan dönüb, rast karargâhına gelür.*²¹⁰

Cantemir önce pençgâh makâmının eskilere ve yenilere göre iki türlü açıklandığından söz etmiş, fakat artık eskilerin söylediği gibi bir icranın yapılmadığına dikkat çekmiştir. Nevâ ile rast makâmlarının birleşmesinden pençgâh icra edilir diyen eskilerin anlattıklarına göre pençgâh makâmını rasttan ayırt etmek güçtür diyen Cantemir, pençgâh makâmının üç yarım ve bir tam perdeden oluştuğunu açıklar. Yarım perdeler, acem, uzzâl ve bûselik; tam perde ise rast perdesidir. Cantemir’e göre pençgâh makâmı nişâbûr ile rast makamlarının birleşmesinden meydana gelir.

Makam seyrine rast perdesinden başlar ve sırayla düğâh ve bûselik perdesine basar. Bûselikten sonra nişâbûr yüzünden çargâhı atlayıp uzzâl perdesine gelir. Oradan nevâ ve hüseyinî perdesini de seslendirdikten sonra dilerse acem, dilerse evc perdesini kullanarak gerdâniye perdesine çıkar. Makam tizde rast hükmünce hareket edebilir ve gene aynı perdeleri kullanarak aşağı iner ve rastta karar verir. Pestte de yine rast hükmünce yegâh perdesine kadar inebilir.

Osman Dede pençgâh makâmı için önce nevâ perdesi sonra hicaz ve bûselik perdesi seslendirildikten sonra tekrar nevâyâ geçilerek çargâh perdesine gelinir. Segâh, düğâh, rast perdelerinden sonra bûselik ve hicaz perdelerine varılır. Nevâ ile tamamlanır şeklinde ifade etmiştir.²¹¹

H. Sadettin Arel pençgâh makâmının ısfahan ve rast makamlarının birleşmesinden meydana gelen inici-çıkıcı bir makamdır şeklinde tarif etmektedir.

Bayâtî Dizisi

²¹⁰ Tura, s.87-89

²¹¹ Erguner, s.68

Rast Dizisi

Arel pençgâh makâmını teşkil eden dizileri yukarıdaki gibi verdikten sonra makâmın seyrini *“ya bayâtî dizisiyle yahut düğâh perdesindeki rast dörtlüsü ile başlanır ve bu sebeple karışık olarak dolaşılıp ısfahan makâmı gösterilir; sonra rast perdesindeki rast makâmının beşlisine geçilerek karar verilir.”* sözleriyle açıklamıştır.²¹²

Ezgi ise pençgâh makâmının rast ve acemli rast dizilerinin duraklarından tize doğru onlara pençgâh-ı zait denilen bir beşlinin eklenmesiyle oluştuğunu açıklamıştır. Makâmın karar perdesinin rast güçlü perdesinin nevâ olduğunu aktaran Ezgi, nota yazılırken rast dizisinin işaretlerinin donanıma yazıldığını ama pençgâh-ı zait beşlisinin gerektirdiği natürel si, bakiye diyezli do ve acemli rast dizisindeki natürel fa işaretlerinin yeri geldikçe eser içerisinde gösterildiğini ifade etmiştir. Makâmın seyri için ise *“Makam ya duraktan ve yahut güçlüden başlar pençgâh-ı zait beşlisinin ya tamamında veya bir kısmında gezinip nevâda muvakkat kalır.”* açıklamasını yapmıştır.²¹³

Töre-Karadeniz Sistemi’nde pençgâh makâmı pençgâh ve pençgâh-ı asil olmak üzere iki şekilde açıklanmıştır. Bu sisteme göre pençgâh makâmı nişâbûr ve rast makamlarının birleşmesinden oluşuyor. Makam seyri nevâ ve hüseyinî perdeleriyle başlayıp, evc, hicâz²¹⁴ ve bûselik perdeleri kullanılarak nişâbûr makâmı icra edildikten sonra düğâh perdesinde kısa bir duruş yapar ve rast makâmına geçip bu makâmı da gösterdikten sonra rast perdesinde karar verir.

Pençgâh-ı asil makâmı ise hüseyinî ile rast makamlarının birleşmesinden meydana gelmiştir. Töre-Karadeniz Sistemi’ne göre bu makâmın seyri ve çeşnisi şu sözlerle açıklanmıştır.

²¹² Arel, s.84

²¹³ Ezgi, s.198

²¹⁴ Töre-Karadeniz Sistemi’nde hicaz denilen bu perdeyi Cantemir izzâl olarak isimlendirmektedir.

“Önce nevâ ve hüseyinî perdelerinden terennüme başlayıp bu makâmın seyrini icradan sonra rast makâmına geçer ve bu makâmın seyrini de kısaca icra edip rast perdesinde karar verir. Hüseyinî seyri esnasında nim hicaz ve rast makâmına geçerken nim kürdî perdeleri ile makâma ayrı bir özellik verilmiş, hüseyinîden rasta geçerken de hüseyinî zemzeme çeşnisine benzer bir çeşni kullanılmıştır.”²¹⁵

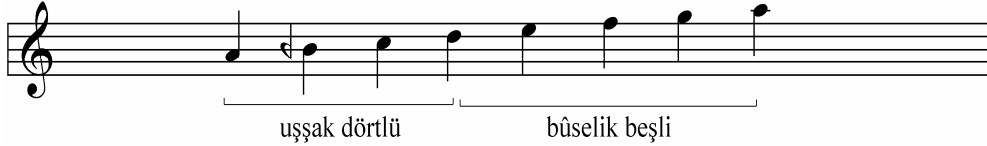
İsmail Hakkı Özkan'da pençgâh makâmının pençgâh-ı asıl ve pençgâh-ı zâid olmak üzere iki ayrı şekilde kullanıldığını ifade etmiştir.

Her iki pençgâhında durağı rast, güçlüsü nevâ ve yedeni ırak perdesidir. Her ikisi de seyri inici-çıkıcıdır. Her ikisinin de donanımına si için koma bemolü ve tizdeki fa için bakiye diyezi yazılır.

Pençgâh-ı asıl makâmının dizisi bayâtî, nevâ, rast ve acemli rast dizilerinin birbirine karışmasından ve rast perdesinde rast çeşni ile karar vermesinden oluşmuştur.

Pençgâh-ı Asıl Makam Dizileri

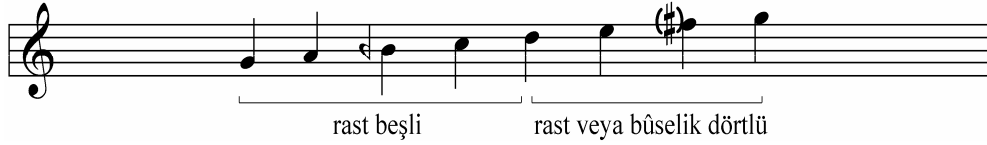
Bayâtî Dizisi

Nevâ Dizisi

Rast veya Acemli Rast Dizisi

Seyri; Makâmı meydana getiren üç diziden biri ile güçlü civarından seyre başlanır. Gerekli asma kararlar yapıp, dizilerde karışık gezinildikten sonra nevâ perdesinde yarım karar yapılır. Son olarak rast dizisiyle rastta tam karar yapılır.

²¹⁵ Karadeniz, s.130

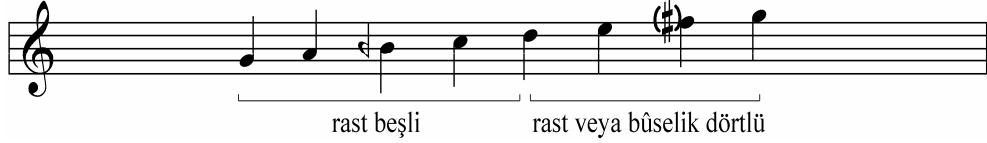
Pençgâh-ı Zâid makâmının dizisi bayâtî dizisi, dügâhta rast dördlüsü, rastta pençgâh beşlisi ile yarınde rast yada acemli rast dizilerinin birbirine karıştırılıp rastta rast dizisi ile karar verilmesinden oluşmuştur. Bazen de pençgâh beşlisiyle karar verir.

Pençgâh-ı Zâid Makam Dizileri

Bayâtî Dizisi

Rast veya Acemli Rast Dizisi

Seyri; İsfahan makâmı ile nevâ perdesi civarından seyre başlanır. Karışık gezinildikten sonra nevâ perdesinde yarım karar yapılır. Zaman zaman nim hicaz perdesi kullanılarak rast perdesine düşülüp pençgâh beşlisi belirtilir. Bu arada gerekli asma karar perdeleri gösterildikten sonra rast perdesinde rast dizisi ve rast çeşnişiyle tam karar yapılır.

İsmail Hakkı Özkan, pençgâh-ı asıl ve pençgâh-ı zâid makamları arasında en önemli fark hemen hemen pençgâh-ı Asıl'da pençgâh beşlisinin çok az, pençgâh-ı zâid makâmında ise bu beşlinin sıkça gösterilmesinden ibarettir, demektedir.²¹⁶

²¹⁶ Özkan, s.445, 449

B. PENÇGÂH ANALİZLER

Tablo 17: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı pençgâh eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	3	Şerif	Darb-ı fetih	
2	27	Acemler	Düyek	Gülistan
3	120	Hasan Ağa	Devr-i Kebîr	
4	126	Acemler	Sakîl	
5	128	Ağa mümin	Sakîl	
6	242		Semâî	
7	243		Semâî	
8	244		Semâî	
9	295		Düyek	Nefir Dem
10	301		Düyek	Nazîre-i Nefir Dem
11	321	Kantemiroğlu	Devr-i Kebîr	Hûrî

(3)
PENÇGÂH PEŞREV

Darb-ı Fetih

Şerif

1. Hâne

Mûlâzime

2. Hâne

Zeyl

3. Hâne

Analiz: Eserin birinci hânesinde rast ve nevâ perdeleri üzerinde rastlı kalışlar yapılmış ve rast perdesinde rastlı kararlar birinci hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümünde de aynı yapı devam etmiş, rast dizisi ile seyre girilip, yine rast ve nevâ perdesinde rastlı kalışlar yapılmış ve rast üzerinde rastlı kararlar mülâzime sona ermiştir. İkinci hâneye yine rast üzerinde rast dizisi ile girilip, nevâda rastlı kalışlar yapılmış ve rastta rastlı kalışla hâne son bulmuştur. Üçüncü hânedeki düğâh perdesi üzerinde uzzâl dizisi gösterilip, düğâhta hicaz ve hüseyinîde uşşaklı kalışlar yapılmış ve gerdâniye perdesinden rast perdesine rast dizisi kullanılarak inilip tam karar ile hâne bitirilmiştir.

(27)

PENÇGÂH PEŞREV

"Gülistan"

Düyek

Acemler

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

(d)

2. Hâne

(a)

(b)

Teslim

Analiz: Eserin birinci hânesinde bûselik perdesinde nişabur çeşnisi gösterilmiş ve hâne sonunda rast perdesi üzerinde pençgâh çeşnisiyle karar verilmiştir. İkinci hanede de bu yapı devam ettirilmiş, ayrıca hüseynde uşşak, nevâda rast çeşnileri gösterilmiş, düğâhta nişâburek çeşnisiyle kalışlar yapılmış ve mülâzime rast üzerinde pençgâh çeşnisi ile tam karar verilerek son bulmuştur. İkinci hânedeki gerdâniye perdesi üzerindeki rast çeşnisi ve onun pest bölgeye genişlemesi olan nevâ perdesi üzerindeki mâhur çeşnisi gösterilmiş ve hâne sonunda rast perdesi üzerinde pençgâh çeşnisi ile kalınarak hâne sona ermiştir. Üçüncü hâneye bûselik üzerindeki nişâbur çeşnisi ile girilip, ardından rast perdesinde rastlı, hüseynde uşşakla ve nevâda bûselikli kalışlar yapılmış ve hâne rastta rastlı kalışla son bulmuştur.

(120)
PENÇGÂH PEŞREV

Devr-i kebîr

Hasan Ağa

1.Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

Eydan

2.Hâne

(a)

(b)

(c)

3. Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Birinci hâneye segâh perdesi üzerinde durularak girilmiş ve rast üzerinde rastlı kalışla hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümüne de aynı yapı ile girilmiş, ardından nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak düğâh üzerine inilmiş ve nevâ dizisi gösterilmiş, hâne sonuna kadar rast perdesi üzerinde rastlı kalışlar yapıp, mülâzime sonunda bu çeşni ile tam karar verilmiştir. İkinci hâneye nevâ perdesi üzerinde rastlı kalışlar yapılarak girilmiş, ardından evç üzerinde durulup düğâh perdesi üzerine uzzâl dizisi kullanılarak inilip kalış yapılmış ve hâne düğâh üzerinde uşşaklı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hâne boyunca rast perdesi üzerindeki rast dizisi ile gezinilip, rast üzerinde rastlı karar verilmiştir.

(126)
PENÇGÂH PEŞREV

Sakîl

Acemler

1.Hâne

(a)

(b)

Mûlâzime

2.Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânenin (a) bölümüne rast perdesinde rast çeşnisi ile girilmiş, ardından nevâ perdesinde rast çeşnisi kullanılarak rast dizisi ile rast perdesine inilmiş, düğâhta uşşaklı kalış yapılmıştır. (b) bölümünde hüseyinî perdesi üzerindeki uşşak ve evc perdesi üzerindeki segâh çeşnileri üzerinde durulmuş, nevâ dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümüne yine nevâ dizisi işlenerek girilmiş, ardından rast üzerinde rastlı kalışlar yapıp rast perdesi üzerinde rastlı tam karar ile mülâzime son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümüne nevâ perdesindeki rast çeşnisi üzerinde durularak girilmiş, ardından rast perdesine rast çeşnisiyle inilmiş, (b) bölümünde ise birinci hânenin (b) bölümü aynen tekrar edilerek hâne sona ermiştir. Üçüncü hâne ise segâh perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış, hâne sonunda ise yerinde nevâ dizisi gösterilerek düğâh üzerinde uşşaklı kalışla hâne sona ermiştir.

(128)
PENÇGÂH PEŞREV

Sakîl

Ağa Mümin

1.Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2.Hâne

(a)

(b)

3.Hâne

(a)

(b)

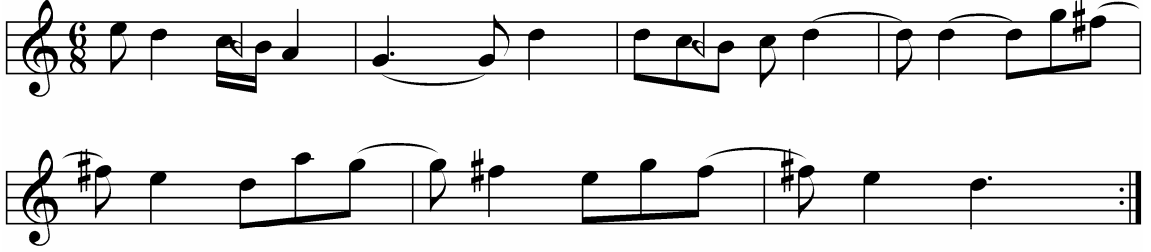
Analiz: Birinci hânede rast dizisinin çeşnileri olan nevâ ve rast perdeleri üzerinde rastlı kalışlar yapılmıştır. Mülâzimenin (a) ve (b) bölümlerinde rast perdesi üzerinde rast çeşnisi ile seyredilip, rast üzerinde rastlı tam karar ile bölüm sona ermiştir. İkinci hânede gerdâniye perdesi üzerindeki rast çeşnisi ve onun petse genişlemesi olan nevâ perdesi üzerindeki mâhur çeşnisi gösterilmiş ve rastta rastlı kararlar hâne son bulmuştur. Üçüncü hânede dügâh perdesi üzerindeki hicaz dizisi ile seyredilip, hâne sonunda rastta rastlı tam karar yapılmıştır.

(242)
PENÇGÂH PEŞREV

Semâî

Anonim

1.Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2.Hâne

(a)

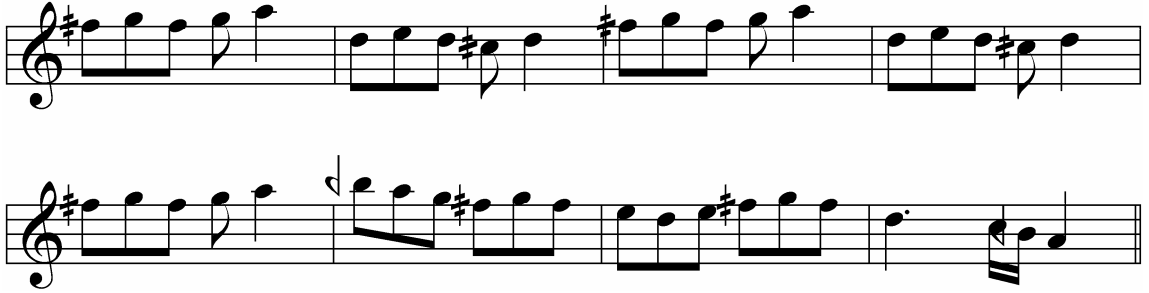
(b)

3.Hâne

Teslim

Analiz: Birinci hâneye rast perdesi üzerine rast çeşnisi ile inilerek girilmiş, ardından hüseyinî üzerinde uşşak, evc üzerinde segâh ve hâne sonunda nevâ üzerinde rastlı kalışlar yapılmıştır. Mülâzimeye nevâ perdesi ile girilmiş ve rast üzerine rast çeşnisi ile inilmiş, ardından segâh perdesi üzerinde durulup, dügâh üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış ve mülâzime rast üzerinde rastlı kararlar son bulmuştur. İkinci hânedeki gerdâniye perdesi üzerinde rast ve nevâ perdesi üzerinde mâhurlu kalışlar yapılmış ve hâne sonunda dügâhta uşşaklı kalış yapılmıştır. Üçüncü hânedeki nevâ perdesi üzerinde bûselikli kalışlar yapılmıştır.

(243)
PENÇGÂH PEŞREV

Semâî

Anonim

1.Hâne

Mülâzime

2.Hâne

3.Hâne

Analiz: Birinci hânede rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilip, nevâ perdesi üzerinde yarım kararla hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümüne hüseyinî perdesi üzerinde uşaklı kalıplar yapılarak girilmiş, ardından nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılmış ve rast üzerinde rast çeşnisi ile inilip, nevâ üzerinde yarım kararla mülâzime

son bulmuştur. İkinci hânede nevâ perdesi üzerinde bûselik çeşnisi ile kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânede ise rast perdesi üzerinde nikriz çeşnisi ile gezinilmiştir.

(244)
PENÇGÂH PEŞREV

Semâî

Anonim

1.Hâne
(a) (b)

Mülâzime

2.Hâne
(a) (b)

3.Hâne
(a) (b)

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile kalışlar yapılmıştır. Mülâzime bölümünde çargâh ve segâh perdeleri üzerinde kalışlar yapılmış ve rastta rastlı kararlar mülâzime sona ermiştir. İkinci hânede nevâ perdesinde mâhurlu kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânsede ise düğâh perdesi üzerinde hicaz çeşnisi ile karışlar yapılmıştır.

(295)

PENÇGÂH PEŞREV

"Nefir dem"

Düyek

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

(c)

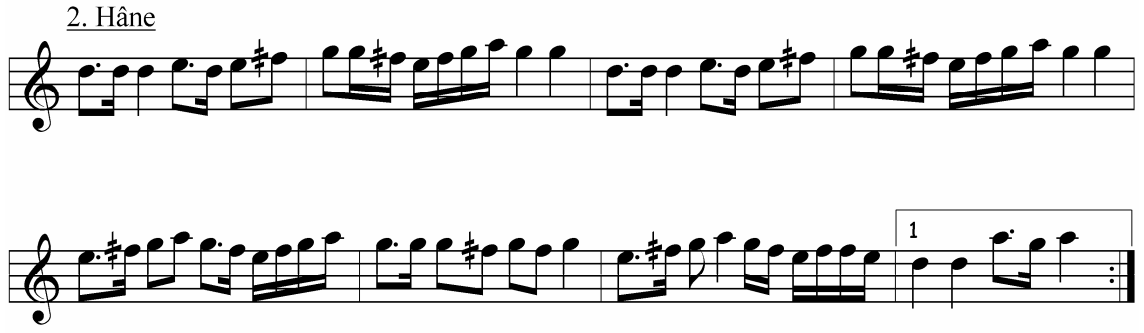

(d)

(e)

(301)

PENÇGÂH PEŞREV

"Nazîre-i nefîr dem"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

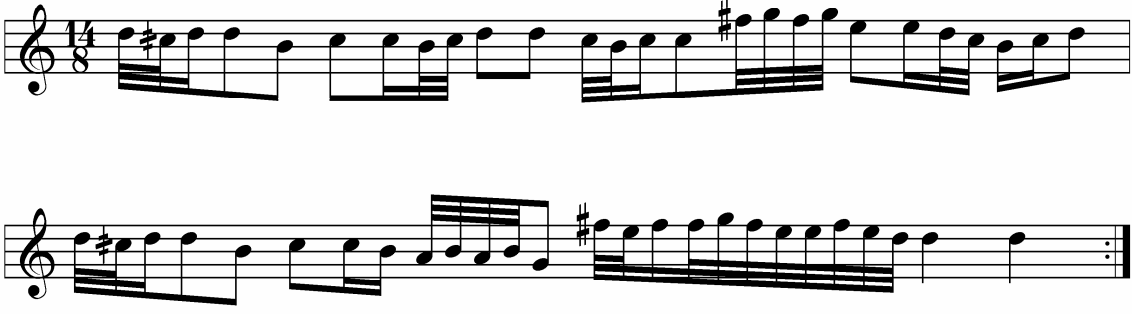
Analiz: Birinci hâneye nevâ perdesi ile girilmiş ardından rast perdesi üzerinde rast çeşnisi ile inilerek kalış yapılmış hâne sonunda ise nevâ perdesinde yarım karar verilmiştir. Mülâzime bölümünde nevâ perdesinde ısrarla kalışlar görülmüş, ardından rast perdesinde rast çeşnisi ile kalınmış, gerdâniye perdesinden rast perdesine rast dizisi kullanılarak inilmiş ve hâne sonunda rastta rastlı karar ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hâne gerdâniye üzerindeki rast çeşnisi ve onun peste genişlemesi olan nevâ perdesindeki mâhur çeşnisi ile gezinilmiş ve kalışlar yapılmış, hâne rastta rastlı tam karar ile son bulmuştur. Üçüncü hâneye rast perdesi üzerindeki nikriz çeşnisi ile seyredilerek girilip, hâne sonuna doğru yerinde rast dizisi gösterilmiş ve rastta rastlı karar ile hâne sona ermiştir.

(321)
PENÇGÂH PEŞREV
"Hûrî"

Devr-i Kebîr

Kantemiroğlu

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Terkîb-i intikâl

Analiz: Birinci hâneye bûselik perdesi üzerindeki nişâbur çeşnisi gösterilerek girilip, ardından nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılmış, rast perdesine pençgâh çeşnisi ile inilip kalınmış ve nevâda rastlı yarım karar ile hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümüne nevâ perdesi üzerinde rastlı kalışlar yapılarak başlanmış, ardından bûselik üzerinde nişâbur ve nevâ üzerinde rastlı kalışlar yapılmış ve mülâzime rast perdesi üzerinde pençgâhlı karar ile son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümünde hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, (b) bölümünde ise gerdâniye perdesi üzerindeki rast ve evc perdesi üzerindeki segâh çeşnileri gösterilip, bûselik perdesinde nişâburlu kalınmıştır. Üçüncü hânede ise rast perdesi üzerinde pençgâh çeşnisi ile seyredilip, nevâ perdesindeki rast çeşnisinin gösterilmesinin ardından rast perdesi üzerine pençgâh çeşnisi ile inilerek tam karar verilmiştir.

C. PENÇGÂH ANALİZ SONUÇLARI

1. Pençgâh Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Pençgâh eserler incelendiğinde, karşımıza Cantemir'in makâmı tarif ederken de belirttiği üzere iki tip pençgâh makâmı çıkmaktadır. Birinci tip *Kavl-i atîk* denilen, nevâ makâmı ve rast makâmının birleşmesinden oluşan yapıdır ki eserlerin çoğu bu şekildedir. *Kavl-i cedîd* denilen ikinci tip ise nişâbur ve rast makamlarının birleşiminden oluşur ki bu yapıda sadece iki eser görülmüştür.²¹⁷

Çoğunluğu oluşturan *Kavl-i atîk*'in seyrine rast veyâ nevâ perdesi civarından başlanmış, nevâ perdesi ve civarından başlayan eserler de rast üzerine inmişlerdir. *Kavl-i cedîd* karakteri gösterenler ise bûselik perdesi üzerindeki nişâburek çeşnisi ile seyre girmiştir.

Eserler birinci hâne ve mülâzimelerde pestte rast, tiz de ise gerdâniye perdesine kadar olan bir genişlikte seyretmiş, ikinci hânelerde ise tiz segâha kadar genişlemiştir. Karar verilirken geveşt perdesi (Cantemir rehâvî olarak adlandırmıştır) yeden olarak kullanılmıştır.

Kavl-i atîk olan eserler birinci hâne ve mülâzimelerde rast ve nevâ makamlarının birleşiminden oluşan yapılar sebebi ile karar sesi ve güçlü üzerindeki rast çeşnileri ile seyretmiş ve rastta rastlı tam karar vermiş, *Kavl-i cedîd* eserler ise bûselik perdesi üzerinde nişâbur, nevâ üzerinde rast ve rast perdesinde pençgâh çeşnileri kullanılarak seyretmiştir. Hüseyinî ve düğâh perdeleri üzerinde uşşaklı kalışlar da bu iki hânedeyken gözlenmiştir.

Eserlerin ikinci hânelerinde gerdâniye perdesi üzerindeki rast ve onun petse genişlemesi olan nevâ perdesindeki mâhur çeşnileri ile kalışlar ağırlıklı olarak yapılmış, ayrıca birinci hâne ve mülâzimelerde kullanılan rast ve nevâ perdeleri üzerindeki rastlı kalışlar bu hânedeyken de görülmüştür.

²¹⁷ 27 ve 321 numaralı eserler.

Üçüncü hânelerde rast perdesi üzerinde nikriz dizisi ile²¹⁸, düğâh perdesi üzerinde hicaz makam dizisi ile²¹⁹, rastta mâhur ile²²⁰ seyredilmiş, kalan eserlerde ise diğer hânelerde görülen rast ve nevâ ağırlıklı yapı kullanılmıştır.

2. Cantemir'in Pençgâh Makâmı Tarifi ile Pençgâh Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir pençgâh makâmının eskilere ve yenilere göre iki türlü açıklandığından söz ederek, eski pençgâh makâmının nevâ ve rast makamlarının birleşiminden, yeni pençgâh makâmının ise nişâbur ve rast makamlarının birleşmesinden oluştuğunu söylemiştir. İncelenen eserlerin pek çoğu Cantemir'in *Kavl-i atîk* diye bahsettiği rasttan ayırt edilmesi zor olan pençgâh makâmı yapısındadır ve Cantemir'in bu konuda verdiği tarife uymaktadır. Cantemir'in *Kavl-i cedîd* olarak nitelediği ve nişâbur ve rast makamlarının birleşiminden oluştuğunu söylediği pençgâh yapısı ise iki eserde görülmekle birlikte Cantemir'in bu konuda yaptığı açıklamaya benzer bir şekilde bu eserler seyretmektedir.

Kavl-i cedîd'de Cantemir nevâ üzerinde rast çeşnisinin yanında acem perdesinin kullanılmasıyla bûselik çeşnisinin de olabileceğini söylemesine rağmen acem perdesi incelenen eserlerde görülmemiştir. Ayrıca rast hükmünce yegâh perdesine kadar inebileceğini söylediği halde yegâh perdesine iniş de tespit edilmemiştir.

3. Analizi yapılan Pençgâh Eserler ile Günümüzdeki Pençgâh Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Osman Dede, H. Sadettin Arel ve Suphi Ezgi'nin pençgâh makâmı tarifleri Cantemir'in *Kavl-i cedîd* tarifiyle aynıdır.

Töre-Karadeniz Sistemi'nde pençgâh makâmı, pençgâh ve pençgâh-ı asil olmak üzere, Özkan da ise pençgâh-ı asıl ve pençgâh-ı zâid olmak üzere iki ayrı şekilde tarif edilmiştir. Karadeniz'in pençgâh, Özkan'ın pençgâh-ı zâid ismi altında tarif ettikleri makam Cantemir'deki *Kavl-i cedîd* tarifiyle, pençgâh ve pençgâh-ı asıl isimleri altında

²¹⁸ 128, 243 ve 301 numaralı eserler.

²¹⁹ 3 ve 244 numaralı eserler.

²²⁰ 27, 120, ve 321 numaralı eserler.

açıkladıkları pençgâh makâmı ise Cantemir'deki *Kavl-i atik* tarifiyle benzerlik göstermektedir.

Cantemir koleksiyonundaki pençgâh eserlerin çoğu *Kavl-i atik* olarak tarif ettiği gruba girmekte *Kavl-i cedîd* olarak tarifini verdiği yapıda yalnızca iki eser olduğu görülmektedir.

XIV. RAST MAKÂMI

A. RAST MAKAM TARİFLERİ

Rast makâmı bilinen en eski makamlardan biri olmakla beraber, musiki nazariyatı tarihimizde de her dönem oldukça rağbet görmüş bir makam olarak karşımıza çıkar. Safiyüddin'den itibaren 12 ana makamdan (edvar-ı meşhure) biri sayılan bu makam bazı nazariyatçılar tarafından da “ümmü’l- makâmat”²²¹ yani makamların anası olarak nitelendirmişlerdir. Rauf Yekta, Ekrem Karadeniz, Abdülkadir Töre kendi nazariyât sistemlerinde rast makâmını ana dizi olarak kabul etmiş nazariyatçılardır.

Cantemir, kalın sesli tam perdelerin makamları arasında zikrettiği rast makâmını şöyle tarif etmiştir; *Rast makâmının kutb-i dâire-i perdesi yine rast perdesidir. Hareket-i âğâzesini kendü perdesinden idüb gerek nermden fîze gerek fîzden nerme varsa, üç temâm perdeler ile kendü kutbunda kendüyi beyân ider. Kendü perdesinden temâm perdeler ile fîz-hüseynîye dek çıkmak hükmi vardır ve andan gene ol yoldan avdet idüb yegâh perdesine dek iner, andan gene çıkub kendi perdesinde karâr ü istirâhat kılar.*²²²

Cantemir rast makâmının rast sesiyle başlayıp, rast ve çargâh perdeleri arasında gerek kalından inceye, gerek inceden kalına doğru hareket edip tekrar karar sesi olan rast perdesine gelerek kendini gösterdiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Cantemir, makâmın pest bölgede yegâh perdesine tiz bölgede ise tiz hüseyinî perdesine dek genişleyebileceğini aktarır.

Kutbü’n-nayî Osman Dede rast makâmına on iki makâmın birincisi olarak yer vermiştir. Ancak bu esrede makamlar hakkında detaylı bilgiler bulunmamakla beraber rast makâmı için ilk perdesinin rast olduğu sonra segâh ve dügâhın geldiği bilgisi verilmiştir. Ayrıca Osman Dede rast makâmının şubelerini râhevi, mâhur, müberkâ ile

²²¹ Levendoğlu Yılmaz, s.161.

²²² Yalçın Tura

nühüft, nihâvend, selmek ve nikrîz olarak vererek rast'ın râhevi, mâhur, müberkâ ile nühüft, nihâvend, selmek ve nikriz ile yakın olduğunu bildirir.²²³

Arel-Ezgi Sistemi'nde rast makâmı basit makamlar içinde sınıflandırılmış ve tarif edilmiştir. H. Sadettin Arel'in "*Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*" isimli çalışmasında rast makâmı şöyle tarif edilmiştir.

“Rast makâmı çıkıcıdır. Dizisi 5+4 şeklindedir; yani bir rast beşlisinin bir rast dörtlüsü eklemek suretiyle yapılmıştır. Dizinin aralıkları pestten tize doğru TKST+TKS ve tizden petse doğru SKT+TSKT tertibinde sıralanmıştır. Beşli ve dörtlünün birleştiği yerde bulunan ses (beşinci derece) güçlü vazifesini taşır. Makâmın asıl mevkii rast perdesidir.

Rast makâmının notası yazılırken donanıma “si” için bir koma bemolü ve “fa” için beşinci çizgi üzerine bir bakiye diyezi konulur.”²²⁴

Dr. Suphi Ezgi "*Amelî Nazarî Türk Musikisi*" isimli eserinde rast makâmını tarif ederken H.Sadettin Arel'den farklı olarak makâmın seyri hakkında da kısaca bilgi vermektedir.

“İptida, ya birinci rast sesinden veya beşinci nevâ nağmesinden yapılip evvelâ pest beşlide seyirden sonra ya beşinci veya birinci ve yahut 3. derecede muvakkat bir karar yapar; tiz dörtlüde dahi gezindikten sonra durakta kalır. Yedinci yeden nağmesi sâmiaya istirahat-bahş bir karar hissi verir.”²²⁵

Rast makâmını ana dizi olarak kabul eden Töre-Karadeniz Sistemi'nde makâmın karar perdesi rasttır. Ekrem Karadeniz "*Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları*" isimli çalışmasında rast makâmının terennüme rast veya ona yakın bir perdeden başladığı bildirildikten sonra makâmın ıskalasını şu cümlelerle açıklamıştır.

“Bu makam çıkışta ve inişte iki ayrı ıskala kullanır. Bu iki ıskala arasındaki fark, çıkışta kullanılan eviç perdesinin yerine inişte acem perdesinin

²²³ Erguner, s.67-70

²²⁴ Arel, s.19

²²⁵ Ezgi, s.54

kullanılmasından ibarettir. Bir kısım musiki erbabı rast makâmının inişte eviç yerine acem perdesi kullandığına bakarak bu şekli ayrı bir makam kabul etmişler, adına da “Acemli Rast” demişlerdir. Oysa böyle bir makam yoktur. rast makâmı istisnasız olarak çıkış ıskalasında hep eviç, iniş ıskalasında da hep acem perdesi kullanır. Bazı musikiciler rast ıskalasında hisârek yerine de hüseyinî perdesini almakta iseler de makâmın seyir ve çeşnisine bakılacak olursa hüseyinî perdesinin uygun olmadığı, bunun yerine hisârek perdesini kullanmak gerektiği açıkça anlaşılabacaktır.”

Yine bu sistemde makâmın seyir sahası hakkında şu bilgiler yer almaktadır.

“Rast makâmı rast veya uygun diğer bir perdeden terennüme başlayıp önce nevâ perdesine kadar olan sahada dolaşır. Rast perdesini fazla tekrar ederek ve bu perde üzerinde kısa duruşlar yaparak makâmın kendine has çeşnisini meydana getirdikten ve ıskalanın diğer perdelerinde de dolaştıktan sonra yine aynı şekilde dönüp rast perdesi üzerinde karar verir. Seyri sırasında nevâ perdesi üzerinde de kısa duruşlar yapar. Bir kısım musiki erbabı karardan önce arak perdesini de göstermişler ve buradan yegâh perdesine kadar indikten sonra tekrar rast perdesine gelip burada karar vermişlerdir. Makâmın çeşnisi rast perdesi bütün haşmetiyle gösterilip nevâ perdesi üzerinde kısa duruşlar yapılarak meydana getirilir.”²²⁶

İsmail Hakkı Özkan çıkıcı bir seyir gösteren makâmın durağının rast, güçlüsünün nevâ perdesi olduğunu aktardıktan sonra makâmın dizisinin yerinde bir rast beşlisine nevâda bir rast dörtlüsünün eklenmesiyle oluştuğunu ve iniş cazibesiyle evc perdesinin acem perdesine dönüşmesi durumunda da acemli rast dizisinin meydana geleceğini açıklamaktadır.

Özkan, yedeni ırak perdesi olan makâmın dügâhta uşşak, segâhta segâh ve ferahnâk, yegâhta rast, hüseyinî aşîranda uşşak ve nişâbur çeşnileriyle asma kararlar yapabileceği bilgisini vermiştir.²²⁷

²²⁶ Karadeniz, s.85

²²⁷ Özkan, s.137, 138

B. RAST ANALİZLER

Tablo 18: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı rast eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	1	Şerif	Darb-ı Fetih	
2	2	Solakzâde	Darb-ı Fetih	
3	103	Melik Can	Çenber	
4	104	Ahmet Bey	Çenber	
5	105		Düyek	Şeyh Düyek'i
6	106		Düyek	Âlem-ârâ
7	107	Ahmet Bey	Düyek	
8	108	Şerif	Zincir	
9	121	Baba Zeytun	Devr-i Kebîr	
10	122		Devr-i Kebîr	Gül Devr'i
11	123	Muzaffer	Fahte	
12	127	Papa Ferruh	Sakîl	
13	169		Düyek	Benevşezar
14	170		Devr-i Revân	Devr-i Revân-ı Kadim
15	185	Osman Paşa	Düyek	
16	214		Düyek	Murassa
17	227	Kantemiroğlu	Berevşan	
18	237		Semâî	
19	238		Semâî	
20	239		Semâî	
21	240		Semâî	
22	270	Gazi Giray Han	Aksak Semâî	
23	291		Düyek	Murassa
24	300		Düyek	Nazîre-i Şeyh
25	308	Acemler	Nim Sakîl	
26	309		Sakîl	Küçük Sakîl
27	310		Düyek	Mevc-i Deryâ

(1)
RAST PEŞREV

Darb-1 Fetih

Şerif

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hâneye yerinde rast çeşnisi ve onun pest tarafa doğru genişlemesi olan hüseyinî aşîran üzerinde bûselik ve yegâh perdesi üzerinde mâhûr²²⁸ çeşnileri gösterilerek girilmiş ve hâne rast perdesi üzerinde rast çeşnisiyle tam karar yaparak sona ermiştir. Mülâzime bölümüne yerinde rast çeşnisiyle girilip, rast ve nevâ perdeleri arasında seyredilmiş, ardından nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi yedende kullanılarak gösterilmiş ve hâne rast üzerinde tam kararla bitmiştir. İkinci hânenin giriş bölümünde karar sesinden tiz durağa çıkılıp inici bir seyirle nevâdaki rast çeşnisi üzerinde durulmuş ve hâne rastta tam kararla sona ermiştir. Zeyl bölümünde rast perdesi üzerindeki nikriz çeşnisi üzerinde durulmuş ve hâne yine aynı perde üzerinde rastlı tam

²²⁸ Cantemir'in notası verdiği eserler, günümüz rast eserlerden farklı olarak pest tarafta ırak değil, bugün geveşt, Cantemir tarafından ise rehâvî olarak adlandırılan perdeyi kullanarak rast yerine mâhûr çeşnisi ile genişlemiştir. Aynı genişleme gerdâniye perdesi üzerindeki rast içinde geçerlidir.

kararla son bulmuştur. Üçüncü hânenin girişinde nevâ üzerindeki rast yedenli olarak gösterilmiş, ardından rast dizisi önce çıkıcı sonrada inici olarak kullanılıp hâne rast üzerinde rastlı tam kararla sona ermiştir.

(2)
RAST PEŞREV

Darb-1 Fetih

Solakzâde

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Zeyl

Analiz: Birinci hâneye yerinde rast çeşnisi ve onun pest tarafa doğru genişlemesi olan hüseyinî aşîran üzerinde bûselik ve yegâh perdesi üzerinde mâhur çeşnileri gösterilerek girilmiş ve hâne rast perdesi üzerinde rast çeşnisiyle tam karar yaparak sona ermiştir. Mülâzime bölümüne ise yerinde rast çeşnisiyle girilip, rast ve nevâ perdeleri arasında seyredilmiş, ardından nevâ perdesi üzerindeki rastlı, segâh perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılarak hâne rast üzerinde rastlı tam kalışla bitmiştir. İkinci hâneye çıkıcı rast dizisiyle girilip nevâ perdesi üzerinde rast çeşnili kalışlar yapıldıktan sonra tiz durak üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak inici bir seyirle rast makâmı dizisi gösterilip rast perdesinde tam karar verilmiştir. Eserin zeyl bölümünde nevâdaki rast çeşnisi üzerinde ısrar edilmiş, ardından çargâh üzerinde çargâhlı kısa bir kalış yapıldıktan sonra rast perdesinde rast çeşnisi gösterilerek bölüm sona ermiştir. Üçüncü hânedeki rast perdesi üzerindeki nikriz çeşnisi üzerinde durulmuş ve hâne yine rast perdesinde rastlı tam kararla son bulmuştur.

(103)
RAST PEŞREV

Çenber

Melekcan

1. Hâne

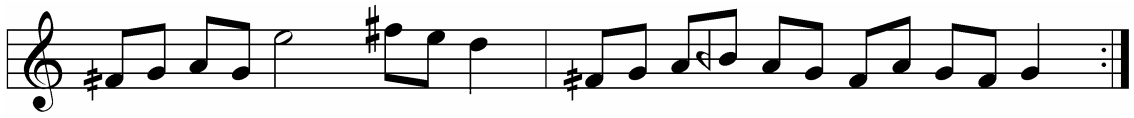
Mülâzime

(a)

(b)

2.Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Esere yerinde rast ve onun pest tarafa doğru genişlemesi olan hüseyinî aşîran üzerinde bûselik çeşnileri ile girilmiş, ayrıca düğâh perdesi üzerinde uşşaklı küçük kalırlarda gösterilerek hâne tam kararlı son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümü düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisinin gösterilmesiyle başlamış ve bölüm yerinde rast çeşnisiyle bitmiştir. (b) bölümünde ise sırasıyla nevâ üzerinde rast, düğâh üzerinde

uşşak ve tekrar nevâ üzerinde rast gösterilip bölüm yerinde rast çeşnili tam kararla sona ermiştir. İkinci hânenin (a) bölümünde çıkıcı rast dizisi kullanılmış (b) bölümünde ise dizi inici olarak kullanılıp düğâh üzerinde uşşaklı kısa bir kalış yapıldıktan sonra hâne yine yerinde rastlı kararla son bulmuştur. Üçüncü hâne de rast perdesi üzerindeki nikriz çeşnisi gösterilip hâne rast perdesinde rastlı tam kararla son bulmuştur.

(104)
RAST PEŞREV

Çenber

Ahmed Beg

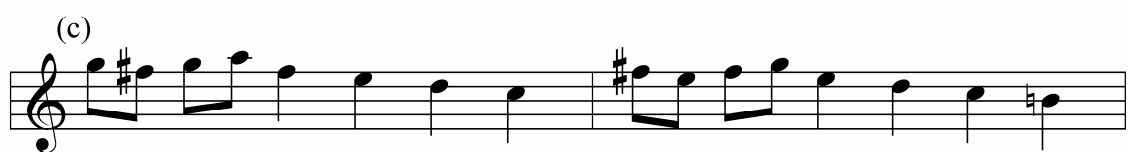
1. Hâne

(a)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâne rast perdesi üzerindeki rastın pest tarafa genişlemesi olan yegâh üzerindeki mâhur ve yerinde rast çeşniyle seyretmiştir. Mülâzimenin ilk iki ölçüsünde düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, ardından yegâh üzerinde rast gösterilip (a) bölümü rast üzerinde rast çeşniyle bitmiştir. (b) bölümünde rast perdesi üzerindeki nikriz çeşni üzerinde durulmuş, (c) bölümünde ise düğâh üzerindeki uşşak ve hüseyinî aşîran üzerindeki nişâbur çeşnileri gösterilip mülâzime rast üzerinde rastlı tam kararla sona ermiştir. İkinci hâneye rast dizisi gösterilerek girilip ardından tiz durak üzerinde rast çeşniyle kalış yapılmış, bunu müteakiben inici bir seyirle çargâh, segâh ve düğâh perdeleri üzerinde kısa kalışlar yapılarak hâne yerinde tam kararla sona ermiştir. Üçüncü hâne düğâh üzerindeki uşşak ve rast üzerindeki rast çeşnileriyle seyredip yerinde rastlı tam kararla son bulmuştur.

(105)
RAST PEŞREV
"Şeyh Düyek'i"

Düyek

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

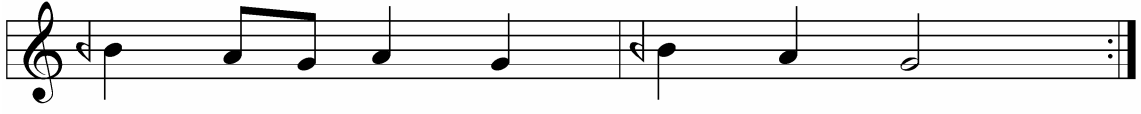
(a)

2. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hânenin (a) ve (b) bölümlerinde rast perdesi üzerindeki rast ve onun pest bölgeye genişlemesi olan hüseyinî aşîran üzerindeki bûselik çeşnileri kullanılıp hâne rast üzerinde rast çeşnili tam kararla bitmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde de aynı yapı görülmüş, (b) bölümüne nevâ üzerindeki rast çeşnisiyle girilip ardından düğâh üzerinde uşşaklı ve rast üzerinde rastlı kalışlar yapılmıştır. (c) bölümü inici rast dizisi kullanılarak rast üzerinde rastlı tam kararla sona ermiştir. İkinci hânenin (a) ve (b) bölümlerinde rasttaki rast çeşnisi üzerinde seyredilmiştir. Üçüncü hâne nevâ üzerindeki rast çeşnisi gösterilerek rast üzerinde rastlı tam kararla son bulmuştur.

(106)
RAST PEŞREV
"Alem ârâ"

Düyek

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

(c)

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

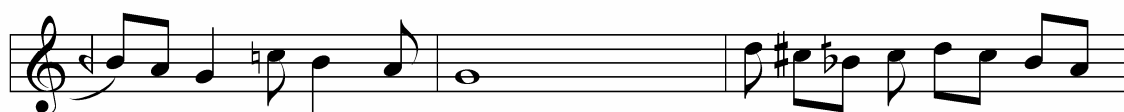

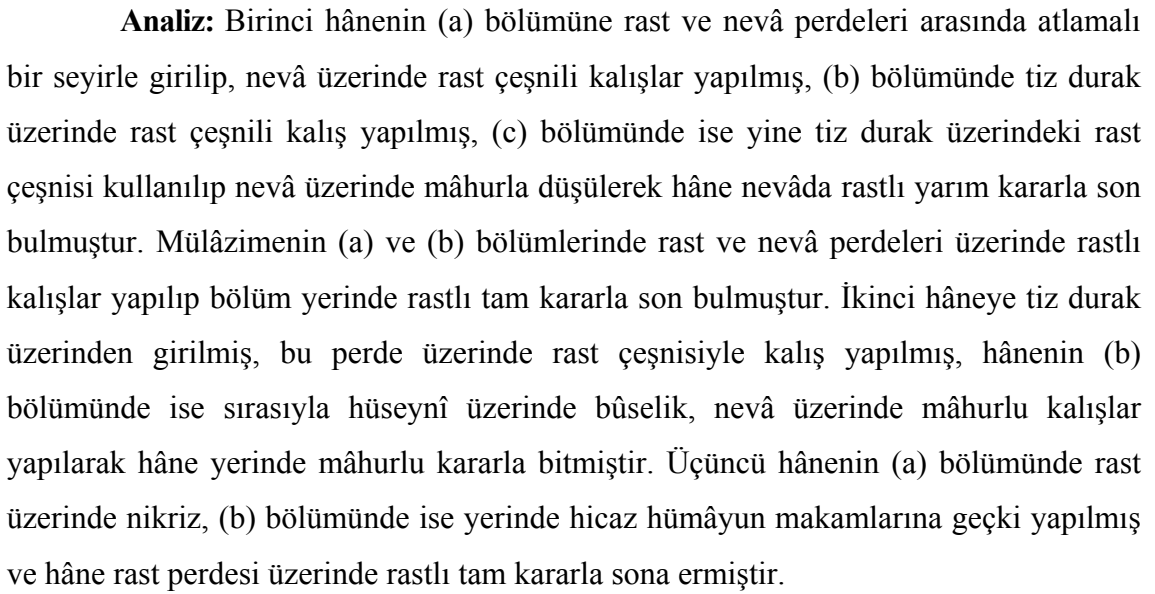
3. Hâne

(a)

(b)

(107)
RAST PEŞREV

Düyek

Ahmed Beg

1. Hâne
(a)

(b)

Mülâzime

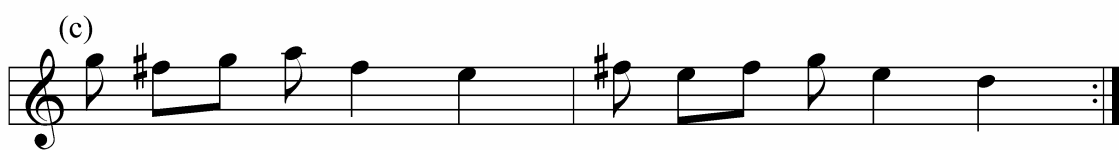
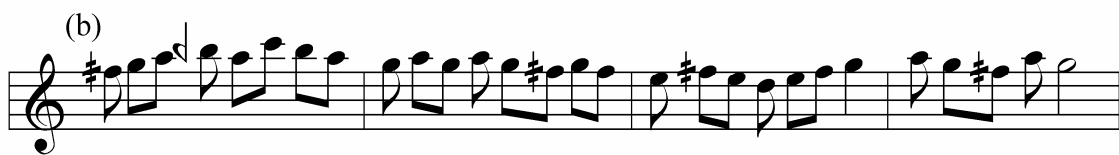
(a)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Eserin birinci hânesinin (a) ve (b) bölümlerinde yegâh üzerinde mâhur, hüseyinî aşîran üzerinde bûselik, rast üzerinde rast ve düğâh üzerinde uşşak çeşnileriyle kalışlar yapıp hâne rast perdesi üzerinde rastlı tam kararla sona ermiştir. Mülâzimenin (a) ve (b) bölümlerinde rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılıp nevâ üzerinde kalışlar yapılmış, (b) bölümü rast üzerinde tam kararla bitmiştir. (c) bölümüne ise düğâh üzerinde uşşak ve rast üzerinde rastlı kalışlarla girilip nevâ üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş ve bölüm rastta rastlı tam kararla sona ermiştir. İkinci hâneye tiz durak üzerindeki rast ve onun pest bölgeye genişlemesi olan nevâ üzerindeki mâhur çeşnileriyle girilip tiz durak üzerinde rast ve nevâ üzerinde mâhur çeşnileriyle kalışlar yapılmıştır. (d) ve (e) bölümlerinde yerinde hicaz çeşnisi gösterilmiş, (f) bölümünde yeniden yerinde rast çeşnisine dönülüp tam kararla hâne sona ermiştir. Üçüncü hânedeki yerinde uşşak makâmının etkileri görülerek bu makâmın kararı olan düğâh üzerinde uşşak ve güçlüsü nevâ perdeleri üzerinde kalışlar yapılmış hâne sonunda yeniden rast çeşnisine dönülüp yerinde rastlı tam kararla hâne sona ermiştir.

(108)
RAST PEŞREV

Zencir

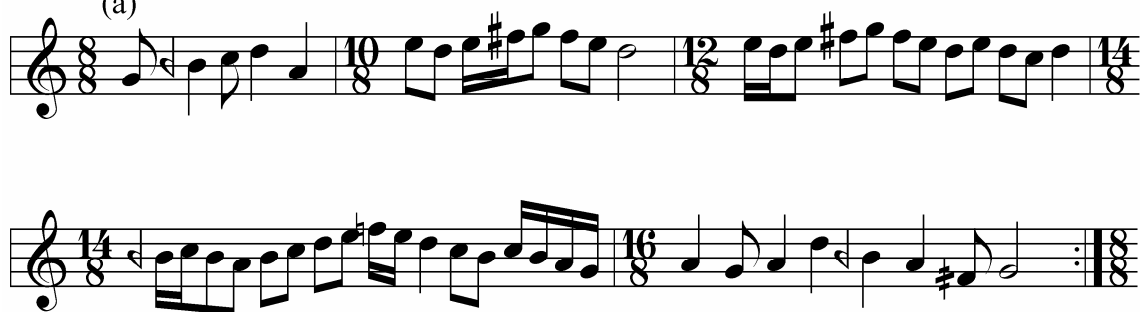
Şerif

1. Hâne

Mülâzime

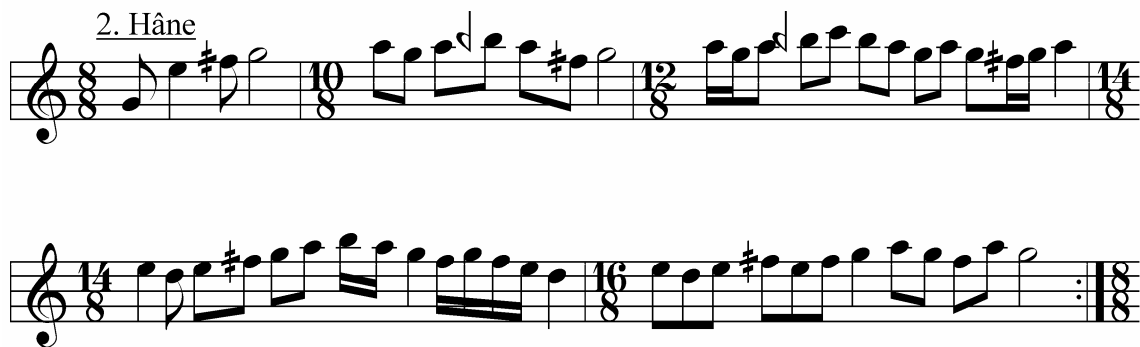
(a)

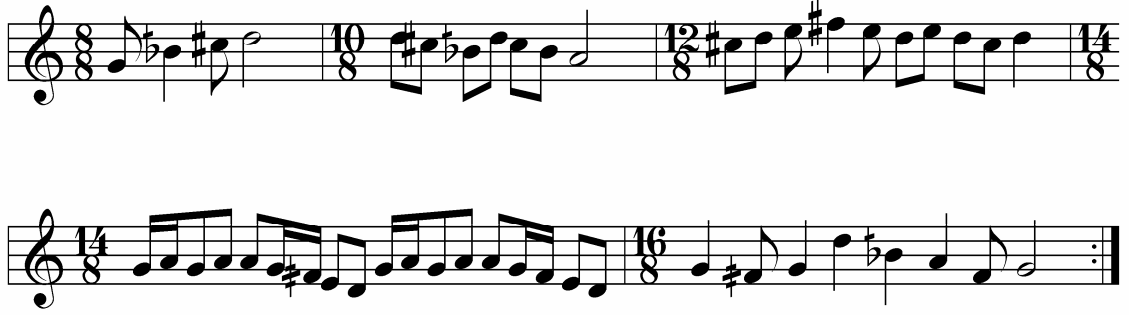
(b)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye yerinde rastın pest bölgeye genişlemesi olan hüseyinî aşîran üzerinde bûselik çeşnişiyle girilip düğâh üzerinde uşşak ve rast üzerinde rastlı kalışlar yapılmış ardından inici acemli rast dizisi kullanılarak hâne rast üzerinde rastlı tam kararla bitmiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne nevâ üzerinde rast çeşnili kalışlar yapılarak girilip birinci hânenin son iki ölçüsü aynen kullanılarak bölüm bitmiştir. (b) bölümünde ise rastta rast ve yegâh perdesi üzerinde mâhur çeşnileri gösterilerek bölüm yerinde tam kararla bitmiştir. İkinci hâneye tiz durak üzerinde rast çeşnisi ile kalınarak girilip ardından muhayyer üzerinde uşşak ve nevâ üzerinde mâhur çeşnileri ile kalışlar yapılmış ve hâne tiz durak üzerinde son bulmuştur. Üçüncü hânedeki ise rast perdesi üzerinde nikriz çeşnisi gösterilmiştir.

(121)
RAST PEŞREV

Devr-i kebîr

Baba Zeytun

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâne yerinde rastın pest bölgeye genişlemesi olan hüseyinî aşîran üzerinde bûselik çeşnisiyle girilip hâne rast üzerinde rastlı tam kararla bitmiştir. Mülâzimeye segâh perdesi üzerinde ısrarlı kalışlarla girilmiş, ardından düğâh perdesinde uşşaklı ve rast perdesinde nikrizli kalışlar yapılarak rastta rastlı tam karar ile (a) bölümü son bulmuştur.(b) bölümüne ise rast üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak nevâ perdesi üzerine çıkılıp bu perde üzerinde kalışlar yapılmış ardından segâh üzerinde segâhlı kalınıp yerinde rast çeşnisiyle tam karar verilerek bölüm bitmiştir. İkinci hânenin (a) bölümünde nevâ üzerinde mâhurlu ve segâh üzerinde segâhlı kalışlar yapılmıştır. (b) bölümünde ise büzürg makâmı dizsisi inici olarak kullanılıp rast perdesi üzerinde mahur ile kalınıp hâne yerinde rastlı tam kararla son bulmuştur. Üçüncü

hânenin (a) ve (b) bölümlerinde nevâ üzerinde rast ve segâh üzerinde segâhlî kalışlar yapılarak hâne rast üzerinde rastlî tam kararla bitmiştir.

(122)
RAST PEŞREV
"Gül Devri"

Devr-i kebîr

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede rast perdesi üzerinde rast çeşnisi ile kalış yapılmıştır. Mülâzime bölümünde sırasıyla segâh üzerinde segâh ve dügâh üzerinde uşşak çeşnileriyle kalışlar yapıp bölüm yerinde rastlı tam kararlı sona ermiştir. İkinci

hânenin (a) bölümüne tiz durak üzerinden girilmiş ve nevâ perdesi üzerine mâhur çeşnisi ile düşülmüştür. (b) bölümünde ise sırasıyla nevâ üzerinde mâhur, düğâh üzerinde uşşak, segâh üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış ve rast üzerinde rast çeşnisi ile karar verilmiştir. Üçüncü hânede rast ve yegâh perdeleri üzerinde mâhur çeşnileri gösterilmiştir.

(123)
RAST PEŞREV

Fahte

Muzaffer

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

(c)

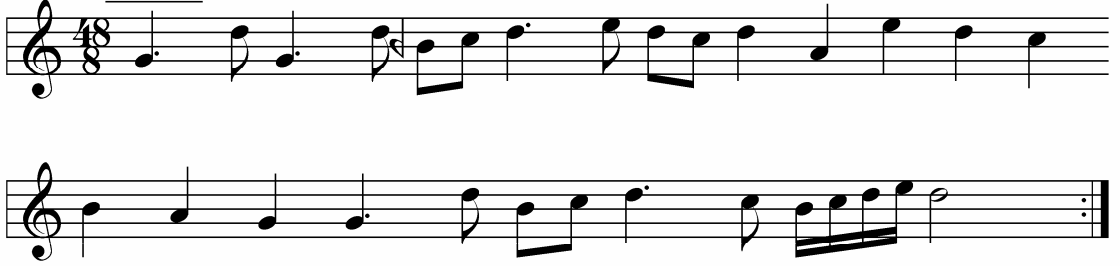
Analiz: Birinci hânede nevâ ve rast üzerinde rast çeşnili kalışlar yapılmıştır. Mülâzimenin (a) ve (b) bölümlerine rast dizisi ile başlanıp (a) bölümü nevâ üzerinde rastlı (b) bölümü ise segâh üzerinde segâhlı kalışla bitmiştir. (c) bölümünde rast üzerinde rast çeşnisi görülmektedir. İkinci hânenin (a) bölümüne tiz durak üzerinden girilmiş ve nevâ perdesi üzerine mâhur çeşnisi ile düşülmüştür. (b) bölümünde ise nevâ üzerinde rast çeşnisiyle yeden perdesi de kullanılarak kalış yapıp hâne rast üzerinde rastlı tam kararla bitmiştir. Üçüncü hânenin (a) ve (b) bölümlerinde segâh perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış (c) bölümü ise ikinci hânenin (b) bölümünün aynen tekrarıyla oluşturulmuştur.

(127)
RAST PEŞREV

Sakîl

Baba Ferruh

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

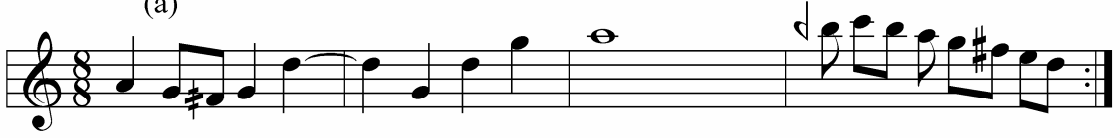
Analiz: Birinci hânede rast üzerindeki rast çeşnisi gösterilip hâne güçlü üzerinde yarım kararla son bulmuştur. Mülâzimenin (a) ve (b) bölümlerinde de aynı yapı görülüp bölüm rast üzerinde tam kararla son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümüne rast dizisi gösterilerek girilip nevâ üzerinde rastlı kalış yapılmış ardından tiz durak üzerinde rast çeşnisi gösterilerek (b) bölümünde inici bir seyir izlenip güçlü üzerinde yarım kararla hâne sona ermiştir. Üçüncü hânenin (a) ve (b) bölümlerinde yerinde hicaz çeşnisi gösterilip hâne yine nevâ üzerinde yarım kararla sona ermiştir.

(169)
RAST PEŞREV
"Benefşezar"

Düyek

Anonim

1. Hâne
(a)

(b)

Mülâzime
(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

3. Hâne

(a)

(b)

(c)

Analiz: Birinci hâneye karar, güçlü ve tiz durak sesleri gösterilerek girilmiş ve ardından nevâ perdesi üzerinde rastlı kalış yapılmış ve hâne sonunda rast perdesi üzerine rast çeşnisiyle düşülmüştür. Mülâzimeye birinci hânenin girişindeki yapı kullanılarak girilip ardından acemli rast dizisi inici şekilde kullanılmış (a) bölümü boyunca segâh perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış ve bölüm düğâh üzerinde uşaklı kalışla bitmiştir. (b) bölümünde rast bölümündeki rast çeşnisi üzerinde durulup ardından nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş ve hâne rast perdesi üzerinde rastlı tam kararlar sona ermiştir. İkinci hâne nevâ perdesi üzerinde mâhurlu, hüseyinî perdesinde bûselikli kalışlar yapıldıktan sonra acemli rast dizisi kullanılarak rastlı tam kararlar hâne sona ermiştir. Üçüncü hâne düğâh perdesi üzerinde uşaklı ve rast perdesi üzerinde rastlı kalışlar görülmektedir.

(170)
RAST PEŞREV
" Kadim "

Devr-i revân

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

(d)

2. Hâne

(a)

Analiz: Eserin birinci hâne ve mülâzime bölümlerinde rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi üzerinde durulmuştur. İkinci hânedeki ise nevâ perdesi üzerindeki rast ve bûselik çeşnileri gösterilip hâne sonuna doğru segâh perdesi üzerinde segâhlı kalış yapılmıştır. Üçüncü hâneye yerinde sabâ çeşnisiyle girilmiş, hâne sonunda düğâh perdesi üzerindeki segâh çeşnisi gösterilip düğâh makâmı hatırlatılmıştır.

(185)
RAST PEŞREV

Düyek

Osman Paşa

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: **Analiz:** Esere yegâh üzerinde mâhur ve hüseyinî aşîran perdesi üzerinde bûselik çeşnisi gösterilerek girilip rast perdesi üzerinde rastlı kalış yapılmış ardından rast dizisi inici olarak gösterilmiş ve hâne sonuna kadar rast perdesindeki rast çeşnisi üzerinde durulup hâne rastlı tam kararla sona ermiştir. Mülâzimeye yegâh üzerindeki mâhur çeşnisiyle girilip çıkıcı bir rast dizisi seyriyle tiz durak üzerine çıkılmış, tiz durakta rastlı kalışın ardından sırasıyla segâh üzerinde segâhlı, rast üzerinde rastlı, dügâh üzerinde uşşaklı ve yegâh üzerinde rastlı kalışlar yapılarak bölüm, birinci hânenin sonu aynen tekrar edilerek son bulmuştur. İkinci hâneye rast üzerinde nikriz çeşnisiyle girilmiş, nevâda kısa bir kalışın ardından muhayyer perdesi üzerinde durulmuş, bunu müteakiben tiz durak üzerinde rast çeşnisiyle kalış yapıp, dügâh üzerinde uşşak ve rast üzerinde rast çeşnileri gösterilerek birinci hânenin sonu hâne sonuna kadar tekrar edilmiştir. Üçüncü hânedeki karar perdesi üzerinden çıkıcı bir seyirle tiz durak üzerine seyredilmiş ve bu perde üzerinde rast çeşnisiyle kalış yapılmıştır. Ardından sırasıyla segâh üzerinde segâhlı ve rast üzerinde rastlı kalışlar yapıp yine aynı çıkıcı dizi kullanılmış, hüseyinî üzerinde uşşak ve bunu müteakiben acemli rast dizisi inici şekilde gösterildikten sonra hâne diğer hânelerde de olduğu gibi birinci hânenin sonu aynen tekrar edilerek son bulmuştur.

(214)
RAST PEŞREV
" Murassa "

Düyek

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

(c)

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

Analiz: Birinci hâneye karar ve güçlü sesleri arasındaki atlamalarla girilerek ardından segâhta segâhlı ve düğâhta uşşaklı kalışlar yapıp (a) bölümü rastta rastlı kalışla bitmiştir. (b) bölümünde çıkıcı rast dizisi kullanılıp tiz durak üzerinde kalınmıştır. (c) bölümünde ise tiz duraktan inici bir seyirle hüseyinî, nevâ, çargâh, segâh ve düğâh perdeleri üzerinde kısa kalışlar yapılarak hâne sonu düğâhta uşşaklı kalışla son bulmuştur. Mülâzime bölümüne segâh perdesi üzerinde ısrarla başlanıp ardından düğâh perdesinde uşşaklı kalınmış ve bölümü rast üzerinde rastlı kalışla son bulmuştur. (b) bölümünde nevâ üzerinden sırasıyla inici bir seyirle nevâ, çargâh, segâh ve düğâh

perdelerinde kısa kalışlar yapılarak bölüm rastta rastlı kararla son bulmuştur. (c) bölümünde nevâda mâhurlu kalınmış, (d) bölümünde inici acemli rast dizisi gösterilmiş, (e) bölümünde segâhta segâhlı, dügâhta uşşaklı kalışlar yapıp bölüm (b) bölümündeki yapı benzer şekilde kullanılarak sona ermiştir. İkinci hâne nevâda rast mâhur kullanılarak tiz durak üzerine çıkılan bir seyirle başlayıp bunu muhayyerde uşşak ve gerdaniyede rastlı kalışlar izlemiş ve hâne güçlü üzerinden rast çeşnisi kullanılarak karara düşülmesiyle sona ermiştir. Üçüncü hâneye yerinde hicaz hümâyün dizisi kullanılarak girilip nevâ üzerinde bûselikli kalış yapılmış ardından nevâ üzerindeki rast gösterilip hâne sonunda rast perdesi üzerinde rast çeşnisi gösterilerek hâne tamamlanmıştır.

(227)
RAST PEŞREV

Bereşan

Kantemiroğlu

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

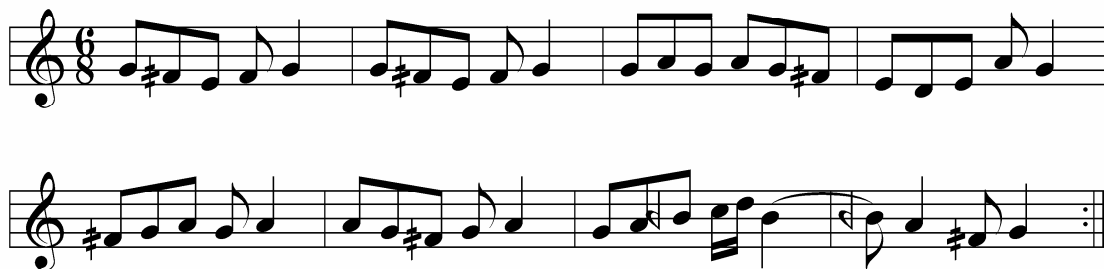
Analiz: Birinci hâneye yegâh üzerinde mâhur çeşnisi gösterilerek girilip hâne rast üzerinde rast çeşnisiyle karar verilerek bitmiştir. İkinci hânede rast üzerinde rast, segâh üzerinde segâh, düğâh üzerinde uşşaklı kalışlar yapılarak girilmiş, yegâh üzerinde rast çeşnisi gösterilerek hâne rast üzerinde rast çeşnili kalınarak son bulmuştur. İkinci hâneye çıkıcı rast dizisi gösterilerek girilip tiz durak üzerinde rastlı kalışlar yapılmış, ardından rast dizisi inici olarak kullanılıp rast perdesi üzerinde rastlı tam karar ile hâne son bulmuştur.

(237)
RAST SEMÂÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

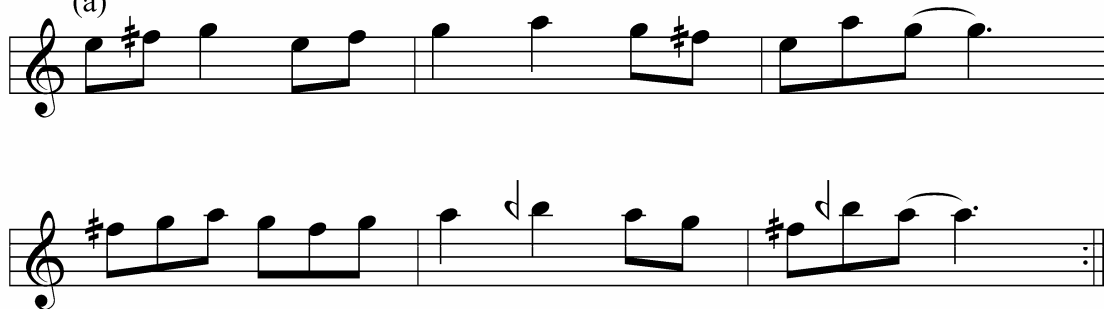

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Hâneye hüseyinî aşîran üzerinde bûselik çeşnisiyle girilip düğâh perdesi üzerinde uşşak çeşnisiyle kalınmış ve hâne rast üzerinde rastlı tam kararla son bulmuştur. Mülâzime bölümüne düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlarla girilip ardından segâh üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış ve mülâzime rast üzerinde rast çeşnili kararlar bitmiştir. İkinci hânenin (a) bölümü hüseyinî perdesindeki bûselik çeşnisiyle başlamış, tiz durak üzerinde kalındıktan sonra muhayyer perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmıştır. (b) bölümünde ise çargâh ve bûselik perdeleri üzerinde çeşnisiz kalışlar yapıldıktan sonra hâne rast üzerinde rastlı tam kararla sona ermiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümüne düğâh üzerindeki hicaz çeşnisi gösterilerek girilip ardından nevâ perdesi üzerinde bûselikli ve rastlı kalışlar yapılmıştır. Hâne rast perdesi üzerinde nikrizli kalışla son bulmuştur.

(238)
RAST SEMÂÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

(a)

(239)
RAST SEMÂÎ

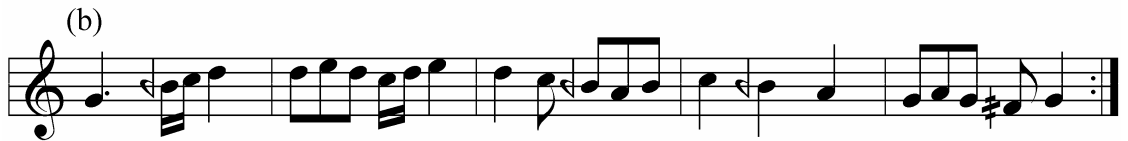
Semâî

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Eserin birinci hânesinde rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi üzerinde durulmuştur. Mülâzime bölümünde de aynı yapı devam etmiştir. İkinci hâneye nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile girilip, daha sonra tiz durak üzerine çıkılarak bu perde üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş, hâne rast üzerinde rast çeşnili tam kararla sona ermiştir. Üçüncü hânedeki acemli rast dizisi kullanılmış ve hâne rast üzerinde rast çeşnili tam kararla bitmiştir.

(240)
RAST SEMÂÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

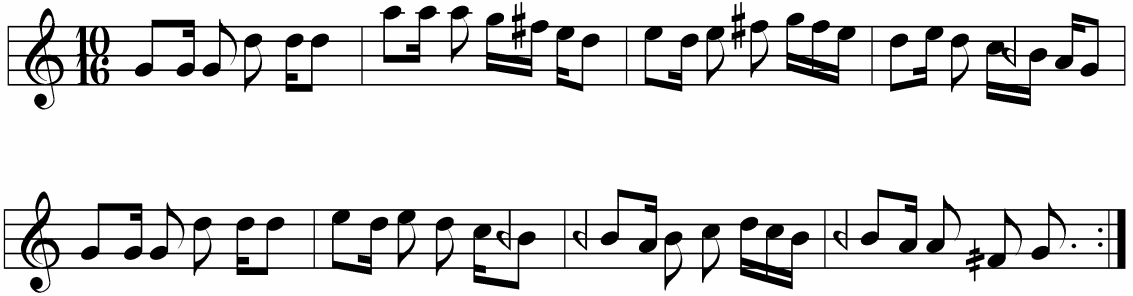
Analiz: Birinci hânenin (a) bölümünde rast perdesi üzerinde rast çeşnisiyle kalış yapılmış (b) bölümünde ise rast dizisi çıkıcı olarak gösterilip rast perdesi üzerinde rast çeşnisi ile karar verilmiştir. Mülâzimeye güçlü üzerinden girilip rast üzerinde rast ve düğâh üzerinde uşşaklı kalışlar yapılp, bölüm rast üzerinde rastlı tam kararla son bulmuştur. İkinci hâne tiz durak üzerinden başlayıp nevâ üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş ardından yine tiz durak üzerine çıkılıp nevâda rast çeşnisiyle yedenide kullanılarak yarım karar yapılmıştır. Hâne rast dizisi inici olarak kullanılarak rast perdesi üzerinde rast çeşnisi ile karar vermiştir. Üçüncü hânedeki segâh perdesinde segâhlı kalış yapıldıktan sonra rast perdesi üzerinde rast çeşnisi ile gezinilip hâne sonunda tam karar verilmiştir.

(270)
RAST SEMÂÎ

Aksak semâî

Gazi Giray Han

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

3. Hâne

(a)

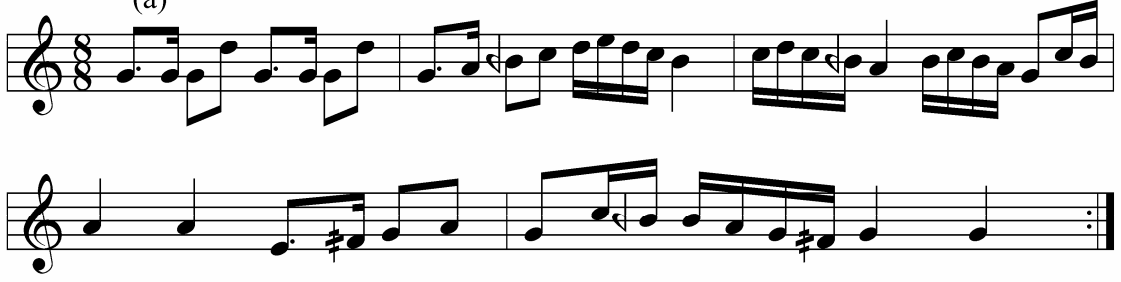
Analiz: Birinci hânede rast dizisi kullanılarak tiz durağa çıkılmış ve ardından inici bir seyirle rast perdesi üzerinde rastlı karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş, (b) bölümünün girişinde düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapıp bölüm sonunda rast çeşnisi ile düşülmüş, (c) bölümünde bu çeşninin sesleri üzerinde seyretmiştir. İkinci hâneye çıkıcı bir seyirle girilip tiz durak civarına gidilmiş ardından nevâ perdesi üzerine mâhur çeşnisiyle inilmiştir. Hâne rastta rastlı kararlar son bulmuştur. Üçüncü hânenin (a) bölümünde rast perdesi üzerinde nikriz çeşnisi kullanılmış, (b) bölümünde ise nevâ üzerinde bûselikli kalış yapıldıktan sonra hâne rast üzerinde tam karar yapılarak bitirilmiştir.

(291)
RAST PEŞREV
" Murassa "

Düyek

Anonim

1. Hâne
(a)

Mülâzime

(a)

(b)

(d) terkib-i intikâl

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

(d)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye karar ve güçlü sesleri arasında atlamayla girilip ardından segâh üzerinde segâhlı, düğâh üzerinde düğâhlı ve (a) bölümü rast üzerinde rastlı kalışla bitmiştir. (b) bölümüne çıkıcı bir seyirle girilip tiz durak üzerinde rastlı karar verilmiştir. (c) bölümünde ise sırasıyla hüseyinî üzerinde bûselik, nevâ üzerinde

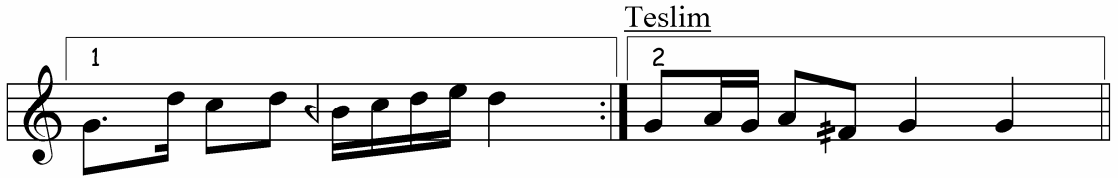
mâhur, çargâh üzerinde çargâh, segâh üzerinde segâh ve dügâh üzerinde uşşak çeşnileri gösterildikten sonra rast üzerinde rast çeşnisiyle karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne segâh perdesi üzerinden girilip, hemen ardından rast perdesi üzerine rastlı düşülmüştür. Bunu müteakiben dügâh perdesi üzerinde durulmuş ve yine rast perdesi üzerine rastlı düşülmüştür. (b) bölümünde nevâ üzerindeki mâhur çeşnisiyle girilip tiz durakta kalış yapılmıştır. (c) bölümünde acemli rast dizisi kullanılarak rastta rastlı karar verilmiş (d) bölümünde ise mülâzimenin (a) bölümü aynen kullanılmıştır. İkinci hâne karar sesinden tiz durak üzerine çıkışla başlayıp tiz durak üzerinde rast çeşnisiyle kalınmış, (b) bölümünde muhayyer üzerinde uşşaklı kalış yapıldıktan sonra tekrar tiz durak üzerine çıkılmış, (c) bölümü inici bir seyir izlenerek rast üzerinde rast çeşnisiyle bitmiştir. (d) bölümünde segâh üzerinde segâhlı, dügâh üzerinde uşşaklı ve rast üzerinde rastlı kalışlar yapıldıktan sonra hâne inici bir seyirle rast üzerinde rast çeşnisiyle karar verilerek son bulmuştur. Üçüncü hâneye dügâh üzerindeki hicaz çeşnisiyle girilip nevâ perdesi üzerinde bûselikli kalışlar yapılmış ve hâne rast üzerinde rast çeşnisiyle sona ermiştir.

(300)
RAST PEŞREV
" Nazire-i Şeyh "

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye hüseyinî aşîran üzerinde bûselik ve yegâh üzerinde mâhur çeşnileri gösterilerek girilip, birinci dolapta nevâ üzerinde mâhur ve ikinci dolapta rast üzerinde rastlı kalışlar yapılarak hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış, bölüm rast üzerinde rastlı kalışla son bulmuştur. Aynı yapı (b) bölümünün girişinde de görülüp bunu müteakiben nevâ ve rast perdeleri üzerinde rastlı kalışlar yapılmıştır. (c) bölümüne de düğâh perdesiyle girilip yegâh perdesi üzerine mâhur çeşnisiyle düşülmüş ve birinci dolapta nevâda mâhur ikinci dolapta rastta rast çeşnileri ile karar verilmiştir. İkinci hâne tiz durak üzerinden başlayıp, nevâ perdesi üzerine mâhur çeşnisiyle düşülmüş, ardından büzürg makam dizisi inici olarak gösterilmiş ve hâne diğer hâne sonları gibi nihayet bulmuştur. Üçüncü hânenin (a) bölümüne rast üzerindeki nikriz çeşnisiyle girilip nevâ üzerinde bûselikli kalış yapılmış, (b) bölümünde de aynı yapı aynen kullanılıp hâne sonunda büzürg dizisi inici olarak kullanılıp rast üzerinde rast çeşnisiyle karar verilmiştir.

(308)
RAST PEŞREV

Nim sakıl

Acemî

1. Hâne

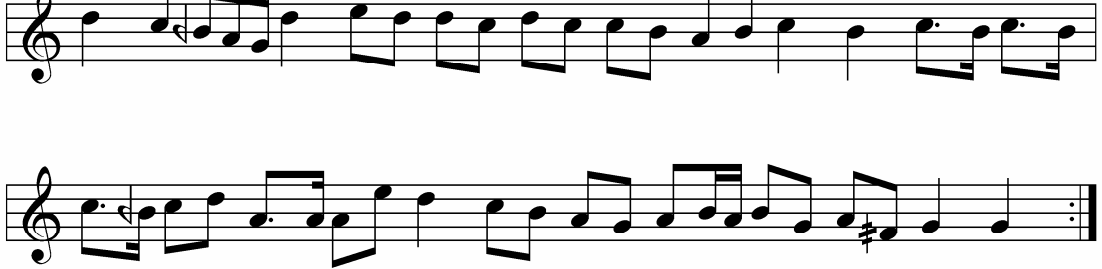

Mülâzime

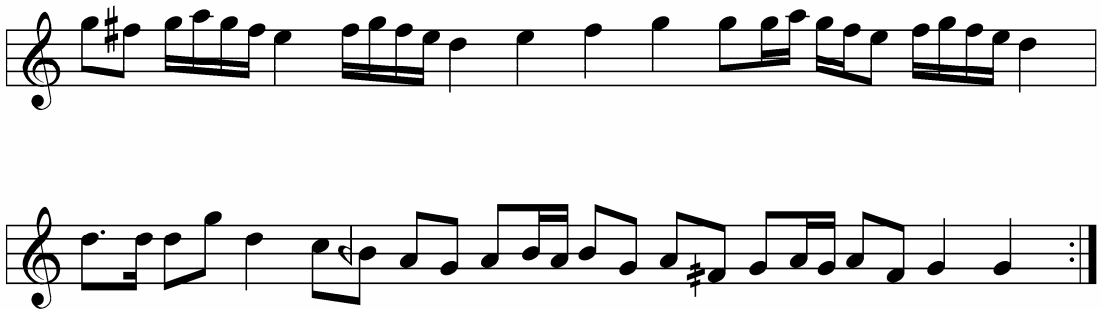
(a)

(b)

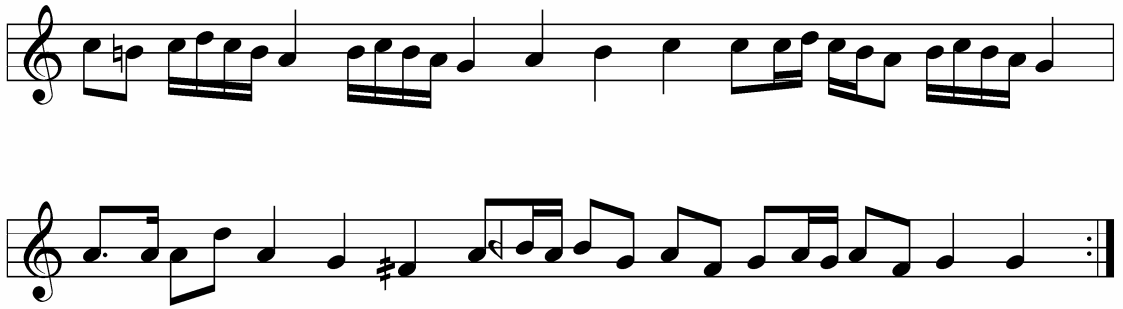
2. Hâne

3. Hâne

4. Hâne

Analiz: Birinci hânede rast üzerinde rast çeşnisi gösterilip bu perde üzerinde hâne sonunda rast çeşnisiyle karar verilmiştir. Mülâzimeye rast dizisiyle girilip nevâ üzerinde rast çeşnisiyle kalış yapılmış bölüm sonunda rastta rast çeşnisiyle karar verilmiştir. İkinci hânede hüseyinî üzerinde bûselik ve nevâ üzerinde mâhur çeşnisiyle kalışlar yapılarak hâne rast üzerinde rast çeşnili tam kararla son bulmuştur. Üçüncü hâneye dügâh perdesi üzerinde hicaz çeşnisiyle girilip, hâne rast üzerinde rast çeşnisiyle sona ermiştir. Dördüncü hânede ise rast üzerinde mâhur çeşnisiyle kalış yapılmış ve hâne rastta rast çeşnisiyle son bulmuştur.

(309)
RAST PEŞREV
"Küçük Sakıl "

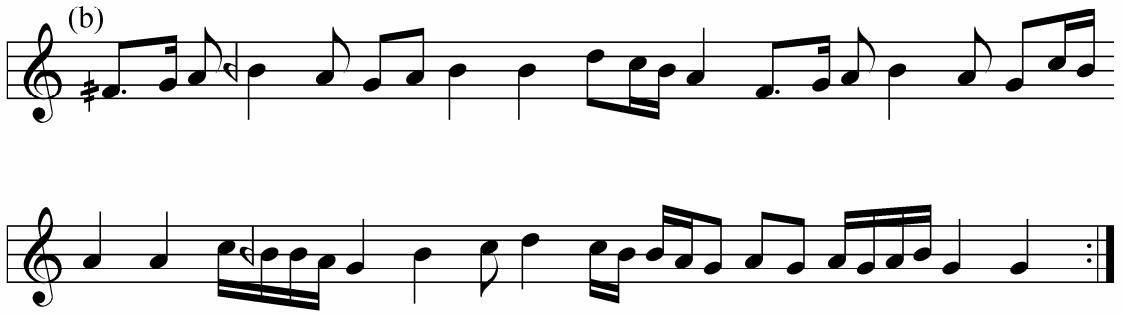
Sakıl

Anonim

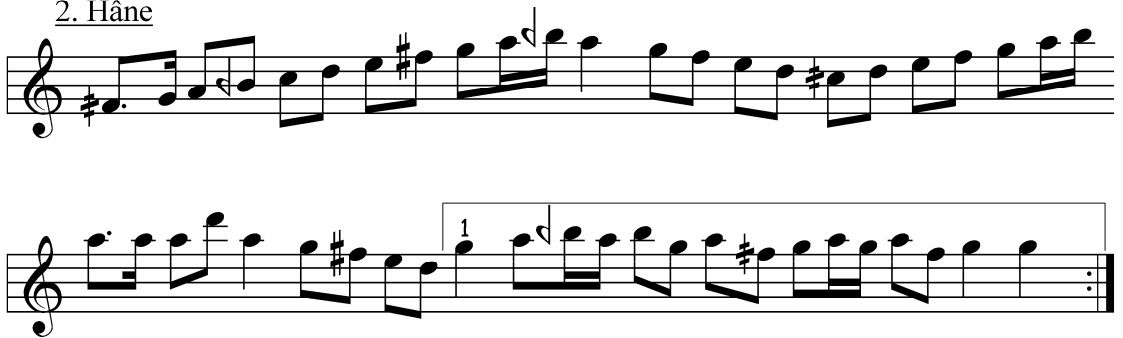
1. Hâne

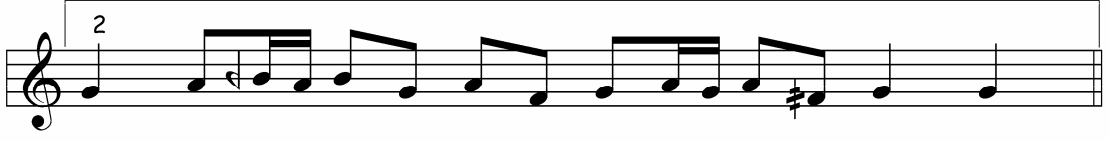
Mülâzime
(a)

2. Hâne

Teslim

3. Hâne

(a)

(b)

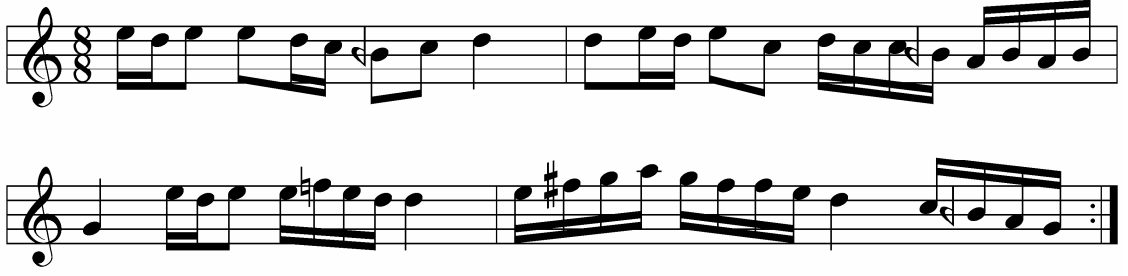
Analiz: Birinci hâneye rast perdesiyle girilip hüseyinî aşîran perdesinde bûselik ve yegâh perdesinde mâhur çeşnileri gösterilmiştir ve hâne rast perdesi üzerinde rast çeşnisi ile son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinî aşîran perdesinde bûselik çeşnisi gösterilmiş, ardından rast perdesinde rast çeşnisi ile kalış yapılmıştır. (b) bölümünde ise rast çeşnisi gösterilip rast üzerinde tam karar verilmiştir. İkinci hânedeki rast dizisi gösterilerek tiz durak üzerine çıkılmış, önce tiz durak ardından karar perdeleri üzerinde rast çeşnisi ile karar verilmiştir. Üçüncü hâneye güçlü çevresinden girilmiş ve güçlüden karara doğru bir seyir gösterilmiş ve hâne rast üzerinde rastlı kararlar son bulmuştur.

(310)
RAST PEŞREV
" Mevc-i Deryâ"

Düyek

Anonim

1. Hâne

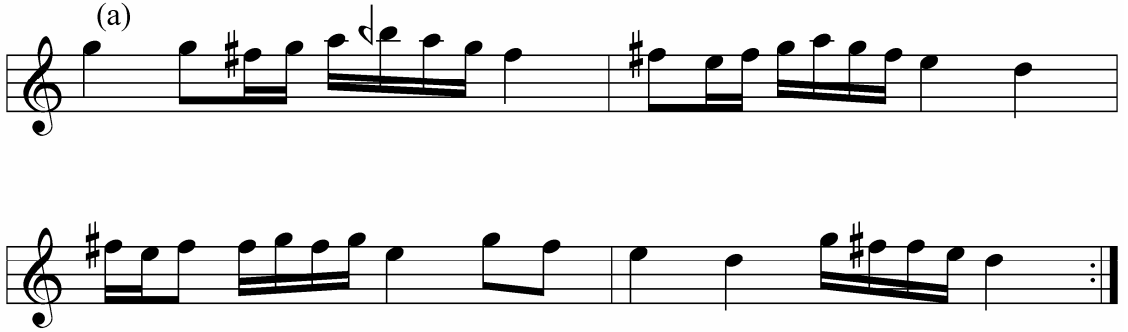

Mülâzime

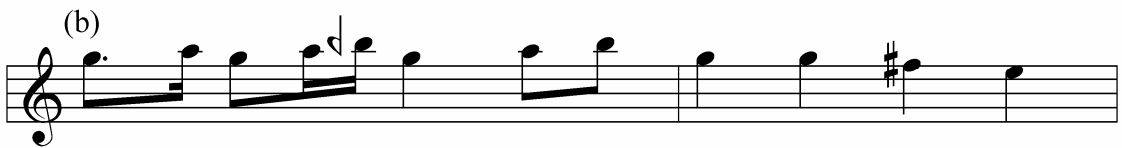

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye güçlü civarından girilip bu perde üzerinde bûselik ve rastlı kalışlar yapılmıştır. Mülâzime bölümünde tiz durak üzerinden sırasıyla hüseyinî üzerinde uşşak, segâh üzerinde segâh ve dügâh üzerinde uşşaklı kalışlar yapılarak rast perdesi üzerine rast çeşnisiyle düşülmüştür. İkinci hâneye tiz durak üzerinden girilip nevâ perdesi üzerine rast çeşnisiyle düşülen kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânedeki nevâ üzerinde bûselik kullanılarak dügâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış ve hâne rast üzerinde rast çeşnisiyle tam karar yapılarak sona ermiştir.

C. RAST ANALİZ SONUÇLARI

1. Rast Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Rast eserlerin analizleri incelendiğinde, eserlerin seyre genellikle karar perdesi olan rast veya pest tarafa olan genişleme bölgesinden başladığı görülmektedir. Bu seyir özelliği makâmın çıkıcı bir seyir özelliği taşıdığını göstermektedir.

Eserlerin analizi yapıldığında karşımıza karar sesi üzerinde rast beşlisi ve onun üzerinde rast dörtlüsünden oluşan bir dizi çıkmaktadır.

Çıkıcı bir şekilde seyreden eserlerin hepsi rastta rastlı tam kararlar ve geveşt perdesi ile yedenlenerek son bulmuştur.

Birinci hânelerde eserler rast üzerindeki rast ve onun pest bölgeye genişlemesi olan yegâhta mâhur ve hüseyinî aşîranda bûselik çeşnileri ile karar ile güçlü arasında seyretmiş, mülâzimelerde ise pest bölgeye genişleme daha az kullanılmış, dügâhta uşşak, segâhta segâh ve nevâda rastlı kalıplar büyük ölçüde kullanılmıştır. Makâmın ana yapısını gösteren bu iki hânede rast perdesi ve gerdâniye perdesi arasında kalan bölgede ve pest bölgede genişleme de kullanılarak seyredildiği görülmüştür.

Eserlerin ikinci hânelerinde güçlü ve tiz durak üzerinde rast çeşnileriyle seyredilmiş, tiz durak üzerindeki rast çeşnisinin petse doğru genişlemesi olan nevâ üzerindeki mâhur çeşnisi de bu perde üzerindeki rast kadar sık kullanılmıştır. İkinci hâneler makâmın tize doğru genişlediği alan olarak görülmüş ve tiz nevâyâ kadar genişleyen bir alan kullanılmıştır.

Üçüncü hânelerde ise çoğunlukla yerinde nikriz makâmı ve dügâhta hicaz makâmı dizileri ile seyredilmiş, bu dizilerin kullanılmadığı eserlerde ise genel olarak rast dizisi ile seyredilmiştir. Üçüncü hâneler farklı makamlara geçki yapılan bölüm olarak dikkat çekmektedir.

Analizler neticesi eserlerde en çok görülen asma kalıplar ise çargâhta çargâh, hüseyinîde uşşak, nevâda bûselik, muhayyerde uşşaklı kalıplardır.

2. Cantemir'in Rast Makâmı Tarifi ile Rast Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir'in makâmı tarifi ile eserlerin özelliklerini karşılaştırdığımızda tarif ile eserlerin büyük ölçüde örtüştüğü görülmüştür. Cantemir rast makâmının rast sesiyle başlayıp, rast ve çargâh perdeleri arasında gerek kalından inceye, gerek inceden kalına doğru hareket edip tekrar karar sesi olan rast perdesine gelerek kendini gösterdiğini ifade etmiştir. (*"Rast makâmının kutb-i dâire-i perdesi yine rast perdesidir. Hareket-i âğâzesini kendü perdesinden idüb gerek nermden tize gerek tizden nerme varsa, üç temâm perdeler ile kendü kutbunda kendüyi beyân ider..."*). Bununla birlikte Cantemir, makâmın pest bölgede yegâh perdesine tiz bölgede ise tiz hüseyinî perdesine dek genişleyebileceğini aktarır, eserler incelendiğinde de pestte yegâh perdesine genişlemeler görülmekle birlikte tiz hüseyinî perdesine çıkıldığı görülmemiştir. Cantemir'in bahsettiği genişlemeler pestte birinci hâne ve mülâzime bölümlerinde (yegâha genişleme), tizde genişleme (tiz nevâya kadar) ise özellikle ikinci hânede görülmüştür ki bu hâne çıkıcı seyir gösteren eserlerde tiz tarafa genişlemelerin yapıldığı bölümdür.

Cantemir rast eserlerde rast çeşnisinin yedeni olarak geveşt perdesini kullanmış ve bu perdeyi rehâvî olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla rast çeşnisinden pest bölgeye bu perde kullanılarak yapılan genişlemelerde hüseyinî aşîran üzerinde bûselik ve yegâh üzerinde mâhur çeşnilerinin olduğu görülmüştür. Gerdâniye perdesi üzerindeki rast çeşnisi için de aynı hususiyet geçerlidir ki bu durumda nevâda mâhur ve hüseyinîde bûselik çeşnileri ortaya çıkmaktadır.

3. Analizi yapılan Rehâvî Eserler ile Günümüzdeki Rehâvî Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Analizini yaptığımız rast eserlerin Arel, Ezgi ve Özkan'ın makâmı tarifi ile büyük ölçüde benzerlik gösterdiği görülmekle beraber, küçük de olsa bazı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Özkan makâmın yeden perdesinin ırak olduğu bilgisini vermiştir. Fakat koleksiyondaki eserlerde yeden olarak geveşt (Cantemir'de rehâvî)

perdesinin kullanıldığı görülmüştür. Bunun nedeni Cantemir dönemindeki ırak perdesinin günümüzdekinden pest kullanılıyor olmasıdır.

Töre-Karadeniz Sistemi'nin rast tarifinde hüseyinî yerine hisârek perdesi kullanılmakta ve rast eserlerde iniş cazibesiyle daima evc yerine acem perdesinin kullanıldığı aktarılmaktadır. Analizini yaptığımız rast eserlerde ise nadiren evc yerine acem perdesinin kullanıldığı görülmekle beraber hisârek perdesinin kullanıldığına hiç rastlanmamıştır.

XV. REHÂVÎ MAKÂMI

A. REHÂVÎ MAKAM TARİFLERİ

Safiyüddin'de²²⁹ ve onun takipçisi sayılan nazariyatçılarda²³⁰ on iki makam arasında yer verilmiş en eski makamlarımızdan biri olan rehâvi makâmı bugün artık pek kullanılmayan bir makam olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cantemir tarafından ismi olup cismi olmayan makam olarak nitelendirilen rehâvi makâmı Cantemir'de şu sözlerle tarif bulmuştur.

“Makâm-ı merkûm âğâze-i hareketini rast perdesinden şüru ider ve temâm perdeler ile gerek nermde, gerek tizde, rast makâmın şeklinde hareket ider ve rast perdesinde gelüb karâr-u istirahat kılar.

Teşrîh-i meşrûh üzre beyân ü ayân oldu ki rast makâmından bir vechile farkı yoktur. Lâkin âgâh ol ki bu zemânenin mûsikîşinasları rehâviyi rasttan ne vech üzre fasl iderler. Dimek isterler ki rehâvi makâmı, efrenc tıranpetisini taklid idüb yalnız revîş-i nağmesi ile fark olunur. Revîşini de bu vech üzre tarif iderler.

Rast perdesinden âğâze idüb yegâh perdesi ile birden açub kopmak lâzımdır; ve zengûle perdesini pekçe tidiretmek iktizâ ider, dirler. Andan, nevâ perdesine temâm perdeler ile gelüb nevâyı bir hoşça gösterilmelidir. Nevâdan dahi birden gerdâniye perdesine çıkub gâh gerdâniye gâh nevâ perdesini basub ve açub kapamağla gerdâniye perdesinde biraz meks eylemelidir. Andan gene ol cins hareket ile tiz nevâyâ dek çıkar ve gene geldüğü yoldan avdet idüb âğâzesini ve nağmesini tidretüb rast perdesinin karargâhına varub istirahat kılar.

Edvâr-ı kadimde rehâvi makâmının şerhi gayr yüzden olur. Ol dahi iki dürlü icrâ olunur, dimek isterler. Teşrîh-i terâkibde tafsil üzre beyân olunur. Hâliyâ bizim murâdımız bu idi ki ismi var, cismi yok, deyü beyân idelüm. İsmi var, hareket-i sebebi

²²⁹ Uygun, s.93

²³⁰ Bardakçı, s.66, Levedoğlu Yılmaz, s.169

*ile ve cismi yok, zîrâ ne mahsus perdesi var, ne mahsus hareket-i âğâzesi var; hemân tıranpeteye taklid rast makâmıdır.*²³¹

Cantemir rehâvî makâmının rast makâmından hemen hemen hiçbir farkı olmadığını açıklamış ve makâmın seyrine rast perdesinden başlayıp yegâh'a indikten sonra zengûle perdesini de gösterip tam perdelerle nevâyâ kadar çıktığını, nevâ perdesinden gerdâniyeye sıçrayarak bu hareketi birkaç defa tekrarladıktan sonra gerdâniyede asma karar yaptığını ve sonra tiz nevâyâ kadar çıkıp yine aynı perdelerli kullanarak inip rasta karar verdiğini aktarmıştır. Dönemindeki mûsikîşinasların rehâviyi rast makâmından nağmelerin yürüyüş biçimiyle ayırdıklarını, rehâvi makâmının batının trompeti gibi nağme yürüyüşü yaparak rast makâmından ayrıldığını açıklamıştır. Bu nağme yürüyüşünün gerek yegâh ve rast perdeleri, gerek nevâ ve gerdâniye perdeleri arasında tam dörtlü ile atlamalar yapıp rastta karar vermekle olduğunu aktaran Cantemir, makâmın eski edvârlarda başka şekilde açıklandığı ve iki şekilde icra edildiği açıklamalarına da yer vermiştir.

Osman Dede'nin *Rabt-ı Tâbirât-ı Mûsikî*'de şubeler arasında saydığı ve rast makâmının şubesi olarak nitelendirdiği rehâvi makâmının tarifi yapılmamıştır.²³²

Suphi Ezgi rast makâmını izah ederken kısaca değindiği rehâvi makâmı için, rast lâhni içinde bir yegâh göstermekten ibaret olduğundan rehâviyi ayrı bir makam gibi kabul etmenin ilim ve mantık dışı olacağı, açıklamasına yer vermiştir.²³³

H. Sadettin Arel ise Ezginin açıklamasının aksine mürekkep makamlar arasında sınıfladığı rehâvi makâmının rasttan ayrı, tek başına bir makam olarak kabul etmek gerektiğini söyler. Arel'e göre rast ve bayâtî makamlarının birleşiminden oluşan rehâvi makâmı rast veya bâyatî makamlarından birinin dizisi ile başlar ve sonra diğer diziye geçer. Karar verirken rast makâmını kullanan makam karakteristik özelliği olarak

²³¹ Tura, s.97

²³² Erguner, s.70

²³³ Ezgi, s.54

yegâha kadar indikten sonra rast perdesinde karar verir. İnici-çıkıcı bir seyre sahip makam donanımında rast makâmının işaretlerini kullanır.²³⁴

Töre-Karadeniz Sistemi'ne göre rehâvi makâmı rast ve mâye makamlarının seyirlerini karışık olarak kullandığı için bu iki makâmın birleşimi olarak görülür. Makam genellikle seyre nevâ perdesinden başlayıp mâye makâmının çeşnisini hafifçe gösterdikten sonra rast makâmına geçip yegâh perdesine kadar iner ve rastta karar verir. Böylece kendine mahsus çeşniyi meydana getirmiş olur.

Karadeniz, bazı bestekârların evc ve hisar perdelerini, bazı bestekârların ise hicaz, segâh ve kürdî perdelerini kullanarak müstear makâmının çeşnisini göstermişse de bunların ikinci derece çeşniler olup makâmın seyrinin esas şartları olmadığını aktarmaktadır.²³⁵

İsmail Hakkı Özkan rehâvi makâmının basit ve mürekkebe olmak üzere iki şekilde kullanıldığını aktarmıştır. Birinci şekil rehâvinin yegâh perdesinde bir rast dörtlüsü göstermekten ibaret olduğunu ve bu şekliyle rast makâmından bir farkı olmadığını ifade etmiştir. İkinci şeklinin ise rast ve bayâtî makamlarının dizilerinin birbirine eklenmesinden meydana geldiğini aktardıktan sonra mürekkebe rehâvi makâmının tarifini vermiştir.

Durağı rast, güçlüsü nevâ perdesi olan makam çıkıcı bazen de inici çıkıcı olarak kullanılmıştır. Rast ve bayâtî makamlarının dizilerinin birbirine eklenmesinden oluşan makam seyre bu makamlardan biriyle başlar ve birinden diğerine geçerek dolaşır ve sonunda mutlaka rast makâmı ile rast perdesinde karar verir. Karar sırasında yegâh perdesine rast dörtlüsüyle düşmek adettir.²³⁶

²³⁴ Arel, s.87

²³⁵ Karadeniz, s.132

²³⁶ Özkan, s.466

B. REHÂVÎ ANALİZLER

Tablo 19: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı rehâvî eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	125	Miskali Hüseyin	Sakîl	
2	242		Semâî	
3	245		Semâî	
4	297	Tanbûrî Koca Angeli	Çenber	
5	337	Derviş Mustafa	Evsat	

(125)
REHÂVÎ PEŞREV

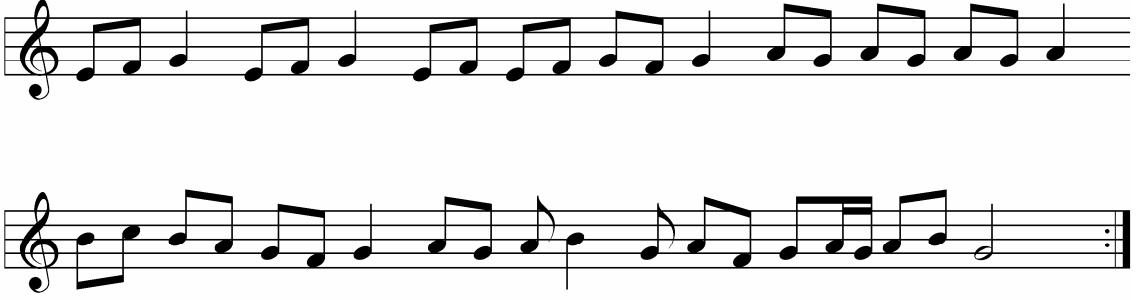
Sakîl

Miskali Hüseyin

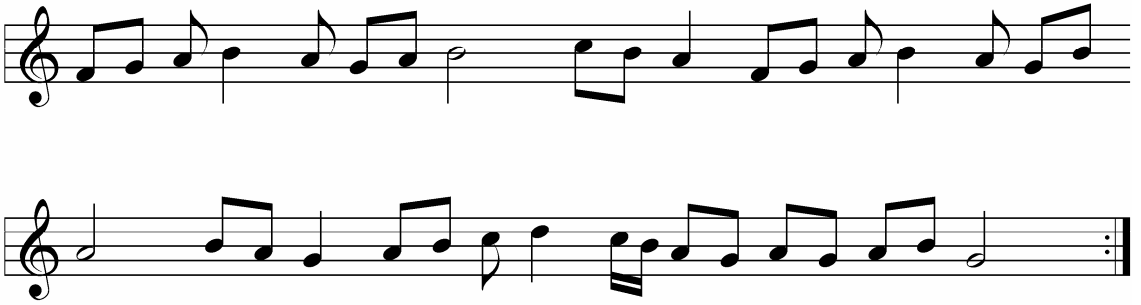
1. Hâne

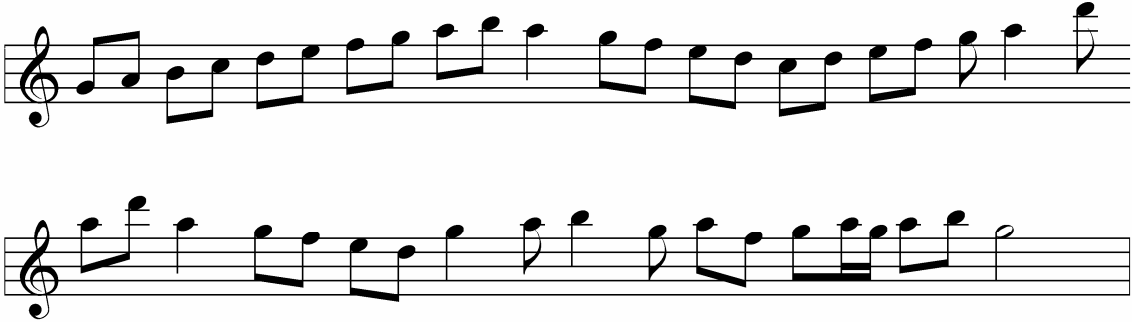
Mülâzime
(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye karar sesinden yegâh perdesine mâhur çeşnisi ile inilerek girilmiş ardından rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi ile seyredilip rastta rastlı kalış ile hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne hüseyinî aşîran perdesindeki nişâbur çeşnisi ile girilip karar sesine çıkılmış, rast perdesi üzerinde rastlı kalış yapılmış, (b) bölümünde ise segâhta segâh ve dügâhta uşşaklı kalışlar yapıp rast perdesi üzerinde rast çeşnisi ile karar verilerek mülâzime sona ermiştir. İkinci hâneye karar sesi üzerinden tiz durağa rast dizisi ile çıkılarak başlanılmış, nevâ ve tiz durak üzerindeki rast çeşnileri gösterilmiş ve tiz durak üzerinde bu çeşni ile kalış yapılmış, hâne sonunda ise rast perdesi üzerinde rastlı kalış yapılarak karar verilmiştir. Üçüncü hânede ise çargâhta çargâh, segâhta segâh, dügâhta uşşak ve nevâda rastlı kalışlar yapıldıktan sonra rast perdesinde rastlı tam karar yapılarak hâne son bulmuştur.

(241)
REHÂVÎ SEMÂÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

Analiz: Birinci hâneye karar sesi ve güçlü arasında atlamalarla girilip rast üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş ve nevâ üzerinde yarım karar yapılarak hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümüne güçlü perdesi ile girilip rast dizisi kullanılarak tiz duraktan aşağı inilmiş segâh üzerinde kısa bir segâhlı kalışın ardından rastta rastlı kalınmıştır. (b) bölümünde dügâhta uşşak ve rastta rastlı kalınmış, (c) bölümünde ise (a) bölümündeki yapı aynen kullanılarak mülâzime son bulmuştur. İkinci hânedeki tiz durak üzerinde rastlı kalışlar yapılmış, ardından muhayyerde uşşaklı kalış yapılarak hâne sona ermiştir. Üçüncü hânedeki hicaz çeşnisi sesleri kullanılarak seyredilmiş ve hâne hüseyinîde uşşaklı kalış ile son bulmuştur.

(245)
REHÂVÎ SEMÂÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

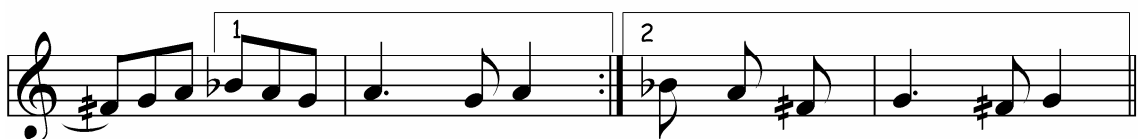

3. Hâne

(a)

(b)

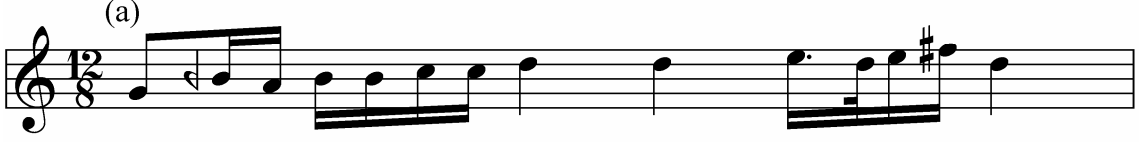
Analiz: Birinci hâneye karar sesi ile başlanıp yegâh perdesine inilmiş oradan mâhur çeşnisi kullanılarak karar sesine çıkılmış, rastta rastlı kalış ile hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde nevâda rast, segâhta segâh ve rastta rastlı kalışlar yapılmış, (b) bölümünde ise rast çeşnisi ile rast perdesi üzerinde inilmiştir. İkinci hâneye karar sesi üzerinden tiz durağa rast dizisi kullanılarak çıkılmış gerdâniye üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş ve bu perde üzerinde bu çeşni ile kalış yapılmış ve hâne nevâda rastlı kalış ile sona ermiştir. Üçüncü hânedeki ise hicaz çeşnisi kullanılarak nevâ perdesinden düğâh üzerine inilmiş, rast üzerindeki nikriz kısaca gösterildikten sonra birinci dolapta düğâh üzerinde hicazlı, ikinci dolapta ise rast üzerinde nikrizli kalış yapılarak hâne son bulmuştur.

(297)
REHÂVÎ PEŞREV

Çenber

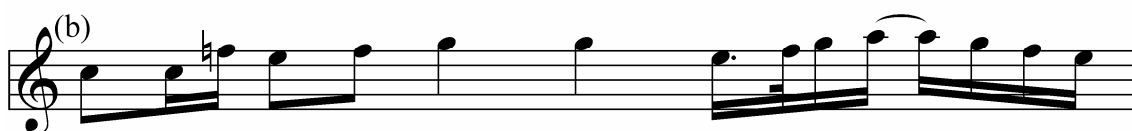
Tanburî Koca Angeli

1. Hâne/Mülâzime

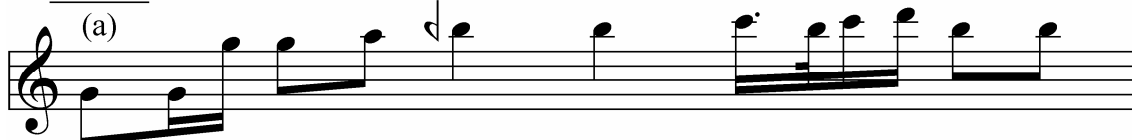

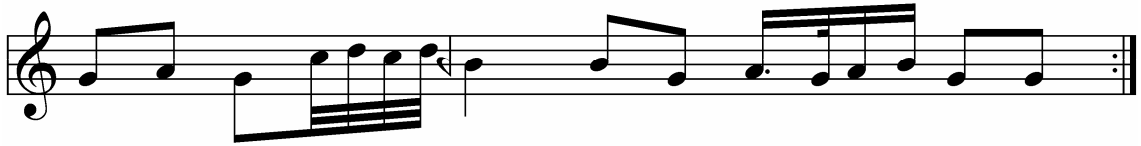
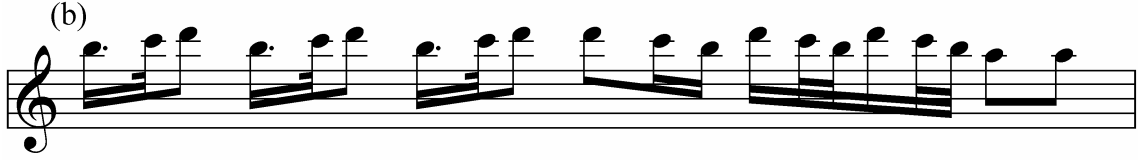
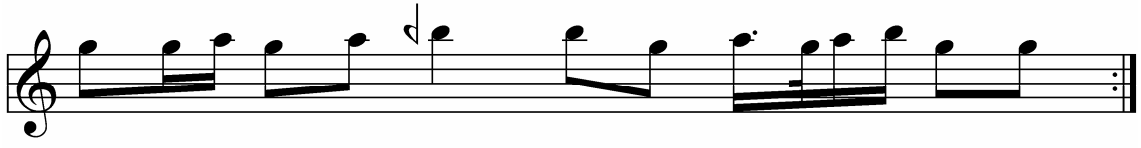

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Rast üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak birinci hâneye girilip nevâ perdesine çıkılmış ve bu perde üzerinde rastlı kalış yapılmış, segâhta segâhlı kalışın ardından rastta rastlı kalınarak (a) bölümü sona ermiştir. (b) bölümünde çargâhta çargâhlı kalışlar yapılmış, (c) bölümünde segâhta segâh ve rastta rastlı kalışlar yapılmış, (d) bölümünde karar sesi üzerinden tiz durağa rast dizisi kullanılarak çıkılmış, ardından segâhta segâh ve rastta rastlı kalışlar bunu izlemiştir. (e) bölümünde ise segâhta segâh ve rastta rastlı kalışlara devam edilmiş ve rastta rastlı kalış ile birinci hâne ve mülâzime son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümünde hüseyinî perdesi üzerinde kürdîli kalışlar yapılmış, ardından çargâhta çargâhlı kalınmış, (b) bölümünde bu aynen devam etmiş, (c) bölümünde ise rastta bûselikli kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânenin (a) bölümünde muhayyer perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, ardından gerdâniyede rastlı kalınmış, muhayyer ve gerdâniye perdelerindeki aynı seyir ve kalışlar (b) bölümünde de devam etmiş, (c) bölümünde ise hüseyinîde uşşak ve nevâda rastlı kısa kalışları çargâhta çargâhlı kısa kalış izlemiş ve rastta rastlı tam karar ile hâne sona ermiştir.

(337)
REHÂVÎ PEŞREV

Evsat

Dervîş Mustafa

1. Hâne

Mülâzime

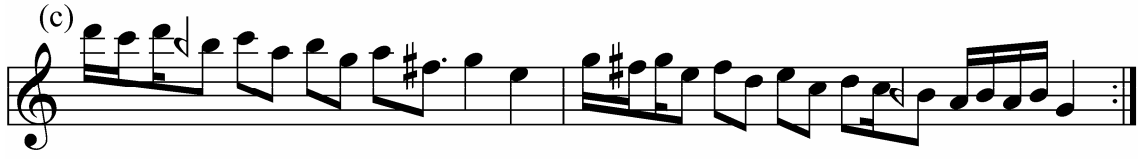

Terkîb-i intikal

2. Hâne

Terkîb-i intikal

3. Hâne

Terkîb-i intikal

Analiz: Birinci hânede rastta rastlı kalışlar yapılmış, mülâzimenin (a) bölümüne rast perdesinden nevâyâ rast çeşnisi ile çıkılarak girilmiş, segâhta segâhlı kalınmış, rastta rastlı kalışın ardından (b) bölümünde rast dizisi kullanılarak tiz durağa çıkılmış ve yine aynı dizi ile rast perdesine inilmiş, terkîb-i intikal bölümünde de rastta rastlı kalış yapılarak mülâzime sona ermiştir. İkinci hânede gerdâniye perdesinde rastlı kalışların ardından tiz duraktan rast perdesine rast dizisi ile inilmiş ve rastta tam karar verilmiştir. Üçüncü hânede çargâhta çargâhlı kalışlar yapılmış ve terkîb-i intikal bölümüyle rastta rastlı tam karar verilerek hâne son bulmuştur.

C. REHÂVÎ ANALİZ SONUÇLARI

1. Rehâvî Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Analizi yapılan beş rehâvî eserden üçünün²³⁷ seyre rast perdesi kullanarak rastta rast çeşnisiyle, ikisinin²³⁸ ise yine rast perdesi kullanarak yegâha doğru bir genişlemeyle başladığı dikkat çekmiştir.

Rastta rast ve nevâda rast cinslerinden oluşan rehâvî eserlerin hepsi rastta rast çeşnisi ile karar vermiş ve karar verirken yalnızca 241 numaralı eser yeden (geveşt) kullanmıştır. Genellikle çıkıcı-inici olarak seyreden makâmın karar perdesi rast, güçlü perdesi ise nevâ olarak tespit edilmiştir.

Rehâvî eserlerin birinci hâne ve mülâzimelerinde rastta rastlı ve nevâ perdesinde rastlı yada çeşnisiz kalırlardan sonra en çok segâhta segâhlı kalış yapılmış ve nadiren dügâhta uşşak²³⁹ ve çargâhta çargâhlı²⁴⁰ kalış yapıldığı da görülmüştür. İkinci ve üçüncü hânelerde ise rastta rast ve nevâda rastlı kalırlardan sonra en çok gerdâniyede rast ve muhayyerde uşşak çeşnili kalırlar yapıldığı dikkati çekmiştir. Rehâvî eserlerin bazılarının ikinci ve üçüncü hânelerinde hicaz²⁴¹ ve bûselik²⁴² makamlarına geçildiği görülmüştür.

Analizi yapılan beş eserin birinci ve ikinci hânelerinde genellikle rast ve nevâ perdeleri arasında seyredildiği ve bazı bölümlerde tizde en çok gerdâniye pestte ise yegâh perdesine kadar genişleme yapıldığı tespit edilmiştir. Genellikle tiz durak üzerinde seyredilen ikinci ve üçüncü hânelerinde ise pestte rast perdesinden aşağı inilmezken tizde en çok tiz nevâyâ kadar çıkıldığı dikkati çekmiştir.

²³⁷ 241, 297, 337 numaralı eserler.

²³⁸ 125, 245 numaralı eserler.

²³⁹ 125 ve 241 numaralı eserlerde bir defa yapılmıştır.

²⁴⁰ 297 numaralı eserlerde bir defa yapılmıştır.

²⁴¹ 241 ve 245 numaralı eserlerin üçüncü hânelerinde hicaz geçkisi yapılmıştır.

²⁴² 297 numaralı eserin ikinci hânesi ile 337 numaralı eserin üçüncü hânesinde bûselik gösterilmiştir.

2. Cantemir'in Rehâvi Makâmı Tarifi ile Rehâvi Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Rehâvi eserlerin hepsi Cantemir'inde bildirdiği gibi rast perdesiyle seyre başlayıp rast gibi hareket ettikten sonra rast perdesinde karar vermektedir. Pestte yegâha kadar inen, tizde ise tiz nevâya kadar çıkan eserlerin bu yönüyle de Cantemir'in tarifine uyduğu görülmektedir.

Cantemir, dönemindeki mûsikîşinasların rehâviyi rast makâmından nağmelerin yürüyüş biçimiyle ayırdıklarını, bu nağme yürüyüşünün gerek yegâh ve rast perdeleri, gerek nevâ ve gerdâniye perdeleri arasında tam dörtlü ile atlamalar yapıp rastta karar vermekle olduğunu aktarmıştır. Rehâvi eserlerde Cantemir'in sözünü ettiği bu yapıya çok sık olmamakla beraber her eserde tesadüf edilmiştir.

3. Analizi yapılan Rehâvi Eserler ile Günümüzdeki Rehâvi Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Arel, rehâvi makâmını rast ve bayâtî makamlarının birleşiminden oluşan bir makam olarak, Ezgi, rast makâmının yegâha kadar genişleyip yegâhta rast göstermesinden ibaret olarak görmektedir. Özkan ise makâmın bu iki şekilde de kullanıldığını, birinin basit diğerrinin birleşik rehâvi makâmı olduğunu aktarmaktadır.

Makâmın seyre genellikle nevâ perdesinden başladığını aktaran Töre-Karadeniz Sistemi'nde rehâvi makâmı rast ve mâye makamlarının birleşimi olarak görülmektedir.

Analizini yaptığımız eserlerde Arel'in tarif ettiği gibi içinde bayâtî makâmı çeşnisi de kullanılan ve Töre-Karadeniz'de sözü edilen mâye makam yapısı gösteren bir örneğe rastlanmamıştır. Koleksiyondaki eserlerin Ezgi'nin tarifine yakın bir yapı gösterdiği görülmektedir.

XVI. SABÂ MAKÂMI

A. SABÂ MAKAM TARİFLERİ

Merâgî’de şubeler arasında beş ses olarak yer almış²⁴³ olan sabâyı Cantemir yarım perdelerin makamları arasında sınıflandırmış ve şu sözlerle açıklamıştır.

“Sabâ makâmı bir şirin ve lâtif makamdır. Sabâ perdesi, çargâh ile nevânın arasında olan nim perdedir. Hareket-i âğâzesini düğâh perdesinden şûru idüp ve segâh, çargâh çıkub, anda biraz meks idüb, sabâ perdesini ohşayarak basar. Ana göre tizden nerme gelinse üç perde ile kendüyi beyân ider ve düğâh perdesinde bi’t-temâm icra ider.

Zikr olunduğı üzre , düğâh perdesinden hareket idüb ve segâh, çargâh çıkub kendi perdesine basar velâkin hiç meks eylemeyüb ve nevâ perdesini aşub hüseyinî perdesine çıkar; andan temâm perdeler ile tiz hüseyinîye dek çıkmak hükmi vardır. Andan gene ol yoldan avdet idüb ve hüseyinî perdesinden gene nevâ perdesini sıçrayub kendi perdesine basar. Andan temâm perdeler ile düğâh perdesinde karar kılar. Makam-ı mezbur acem ile dahi hareket eylemek ruhsatı vardır, lâkin terkinin iktizasına göre terâkib-i müsta’meleden kendüye tâbi olan yalnız, kararı sebebi ile, ısfahan didikleri terkibdir. ”²⁴⁴

Önce sabâ perdesinin tanımını yapan Cantemir, makâmın düğâh perdesiyle seyre başladığını ardından segâh ve çargâha çıkıp çargâhta kısa bir kalış yaptıktan sonra sabâ perdesinde kendini gösterdiğini açıklamıştır. Sabâ perdesinden sonra nevâyı atlayarak hüseyinîye çıkan makâmın tam perdelerle tiz hüseyinîye kadar çıkabileceğini ve aynı yoldan geri dönüp kendi perdesini de gösterdikten sonra tam perdelerle inerek düğâhta karar verdiğini aktarır. Cantemir son olarak makâmın acem perdesini de kullanabileceği bilgisini vermiştir.

²⁴³ Bardakçı, s. 75

²⁴⁴ Tura, s.73

Osman Dede'nin mûsiki risalesinde sabâ, şubeler arasında zikredilmiş ama tarifine yer verilmemiştir.²⁴⁵

H.Sadettin Arel çargâh perdesinde bir hicaz-zirgüle dizisiyle sabâ dörtlüsünün birbirine katılmasıyla ya da hicaz-zirgüle dizisinin pest tarafına dügâhtaki uşşak dizisinin üç sesinin katılmasıyla sabâ dizisini oluşturduğunu aktarmıştır.

Çıkıcı olan makâmın güçlüsünün çargâh perdesi olduğunu ve notası yazılırken si için koma bemolü, re için bakiye bemolü yazmak gerektiğini ifade eden Arel, makâmın seyri esnasında güçlü perdesine önem verilerek dizinin her tarafında dolaştıktan sonra dügâhta karar verildiğini aktarır.²⁴⁶

Suphi Ezgi'de Arel ile aynı bilgileri aktarmakla beraber makâmın dizinin pestte bir eksik sabâ dörtlüsüne tiz tarafta, isimsiz artık bir beşlinin ya da isimsiz tam bir beşlinin eklenmesiyle oluştuğunu ifade eder. Ezgi'de sabâ makâmı perdelerinin adları, dügâh, segâh, çargâh, hicaz, hüseyî acem, gerdaniye, şehnaz veya muhayyer'dir.²⁴⁷

Töre-Karadeniz sisteminde genellikle segâh ve çargâh perdeleriyle seyre başlayıp dügâh perdesinde karar veren makam iniş ve çıkışta aynı diziyi kullanır. Sabâ makâmını perdelerini dügâh, segâh, çargâh, sabâ, hisârek, acem, gerdâniye ve muhayyer olarak sıralayan Karadeniz, sabâ makâmında hüseyî perdesi değil, onun yerine bir koma pest olan hisârek perdesini kullanmak gerektiğini aktarır.

²⁴⁵ Erguner, s.70, 71

²⁴⁶ Arel, s.100

²⁴⁷ Ezgi, s.136

Karadeniz makâmın seyri ve çeşnisi için şu açıklamalara yer vermiştir.

“Çoklukla çargâh perdesinden terennüme başlar. Sabâ perdesini kullanarak çargâh perdesi üzerinde ısrarlı duruşlar yapar. Iskaladaki perdelerle tize doğru seyrettikten sonra aynı perdelerle peste doğru inip düğâh perdesinde karar verir. Tiz tarafta çargâh makamı gibi dik şehnaz perdesi kullanıldığı da olmakla beraber çargâh makamına mahsus olan bu çeşni sabâ makamının seyrinin asıl şartlarından değildir. Makamın hususî çeşnisi sabâ perdesiyle çargâh üzerinde ısrarlı duruşlar yapmak suretiyle meydana getirilir. Çokluk icracılar sabâ perdesini daha pest kullanırlar. Bugün çalan ve okuyan sanatkârlar bu tarz icraya kulaklarını alıştırmış gibidirler. Nazariyatçılar da bu icraya bakarak sabâ makamının ıskalasında sabâ perdesi yerine hicaz perdesini göstermişlerdir. sabâ makamı aynen çargâh makamı gibi sabâ perdesi kullanır, aralarında hiç fark yoktur. Nazariyatçılarımız bu yanlış icraya bakarak çargâh ve sabâ makamlarında kullanılan perdeleri farklı görmektedirler. Biz bu fikirde değiliz.”²⁴⁸

İsmail Hakkı Özkan durağı düğâh perdesi olan ve genellikle çıkıcı bazen de inici çıkıcı bir seyir gösterdiğini aktardığı sabâ makâmının dizisini Arel ile benzer şekilde çargâhta bir zirgüleli hicaz dizisine düğâhta bir sabâ dörtlüsünün eklenmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir. Ama Arel’den farklı olarak makam dizisinde hüseyinî perdesinin yerine dik hisar perdesini kullanmıştır.

Makâmın güçlüsünün çargâh perdesi olduğunu aktaran Özkan, makâmın gerdâniyede hicazlı, acemde nikrizli, dik hisarda hüzzamlı ve segâh perdesinde çeşnisiz asma kalışlar yapılabileceği bilgisini vermiştir. Rast perdesinin yeden olarak kullanıldığı makamda, yapısı bakımından geniş bir sahaya sahip olduğundan dolayı ayrıca bir genişleme yapılmadığı aktarılmıştır.²⁴⁹

²⁴⁸ Karadeniz, s.108

²⁴⁹ Özkan, s.369, 371, 372

B. SABÂ ANALİZLER

Tablo 20: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı sabâ eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	12		Darb-ı Fetih	Mülâzime-i Hisar
2	13	Acemler	Darb-ı Fetih	
3	14	Mehmed Ali	Darb-ı Fetih	
4	42		Düyek	Sancak
5	92	Acemler	Sakîl	Sakîl-i Kebîr
6	93		Sakîl	Ebr ü Kamer
7	94	Edirneli Ahmed	Hafîf	
8	95	Acemler	Devr-i Kebîr	Naz ü Niyaz
9	96	Edirneli Ahmed	Çenber	
10	213		Düyek	Tevhîd
11	276		Düyek	Sabâ Reftâr
12	338		Fahte	Vâhed
13	343		Fahte	Vâhed

(12)
SABÂ PEŞREV
"Mûlâzime-i Hisar"

Darb-1 fetih

Anonim

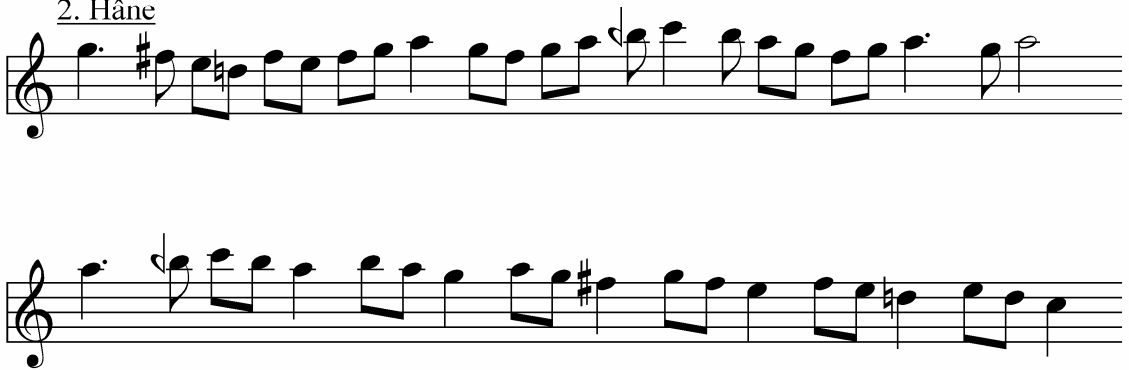
1. Hâne

Mûlâzime

2. Hâne

(13)
SABÂ PEŞREV

Darb-ı fetih

Acemler

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

741

(14)
SABÂ PEŞREV

Darb-1 fetih

Mehmed Ali

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hânede düğâh üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış ırak dizisi kullanılarak evç perdesine kadar çıkılmış ardından düğâhta uşşaklı kararlar ile hâne son bulmuştur. Mülâzime bölümünde düğâh perdesi üzerinde sabâ çeşnisi ile karar verilmiş, ardından yine düğâh üzerinde uşşaklı yapıya dönmüş ve mülâzime sonunda uşşak çeşnisi ile karar verilmiştir. İkinci hânenin girişinde düğâh perdesinden hüseyinî beşlisi kullanılarak hüseyinî perdesine çıkılıp bu perde üzerinde kalışlar yapılmış, ardından nevâ üzerinde bûselik ve yerinde uşşak çeşnileri ile uşşak dizisi kullanılmış ve düğâhta uşşaklı tam karar ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hânede ise ırakta segâh, rastta rast, düğâhta uşşaklı kalışlar yapılmış ve hâne düğâhta uşşaklı karar ile sona ermiştir.

(42)
SABÂ PEŞREV

"Sancak"

Düyek

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(c)

(d)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerinde sabâ dörtlüsü ve çargâhta hicazlılar yapılmış, ardından sabâ dizisi ile gerdâniye perdesine kadar çıkılıp, ardından kara perdesine üzerine sabâ dörtlüsü ile inilerek karar verilmiştir. Mülâzime bölümünde de aynı yapı devam etmiş, düğâhta sabâlı kalışları, çargâhta hicaz ve rastta rastlı kalışlar izlemiş, hâne düğâh perdesi üzerinde sabâlı kalışlarla devam edip son bulmuştur. İkinci hânede evç üzerinde segâhlı ve gerdâniye üzerinde rastlı kalışlar yapılmış, ardından nevâ perdesine rast çeşnisi kullanılarak inilmiş, hüseyinî perdesinde uşşaklı kalış yapılmış, muhayyer perdesindeki uşşak çeşnisi gösterildikten sonra hâne düğâh üzerinde sabâlı kararlar son bulmuştur. Üçüncü hânenin girişinde düğâh perdesi üzerinde hicazlı kalışlar yapılmış, bunu hüseyinî perdesindeki hicaz çeşnisi gösterilip düğâh üzerine uşşaklı iniş ile hisar makam dizisi izleyerek hâne düğâh perdesinde sabâlı tam karar ile sona ermiştir.

(92)
SABÂ PEŞREV
"Sakîl-i kebîr"

Sakîl

Acemler

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

(d)

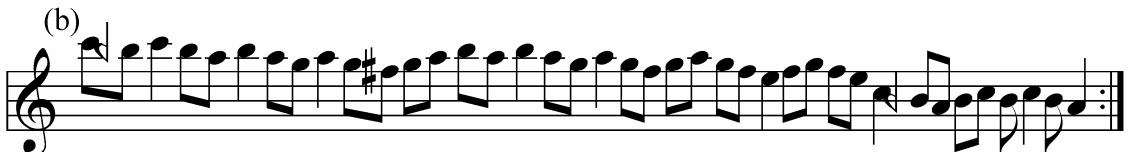

2. Hâne

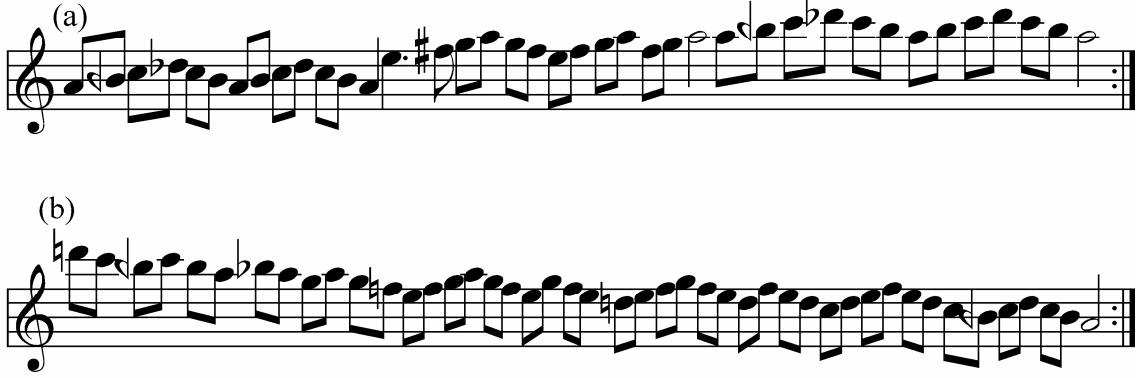
(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerinde sabâlı kalışlar yapılmış ve nevâ perdesi gösterilerek düğâh perdesinde uşşaklı karar ile (a) bölümü sona ermiştir. (b) bölümünde ise düğâh perdesi üzerinde sabâlı kalışları segâh üzerinde segâhlı kalış izlemiş ve hâne düğâh üzerinde uşşaklı kalış ile son bulmuştur. Mülâzime bölümüne rast perdesinden gerdâniyeye rast dizisi ile çıkış ile girilip, düğâh üzerinde uşşaklı kalınmış, (b) bölümünde muhayyer perdesi üzerinde kürdîli kalışlar yapılmış ve acem makam dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerinde uşşaklı karar verilmiştir. (c) bölümünde hüseyîde uşşak, nevâda bûselikli kalışlar yapılmış ve düğâh üzerinde uşşaklı karar verilmiş, (d) bölümünde ise hüseyî dizisi ile seyredilip, segâhta segâhlı kalış yapılmış ve düğâhta uşşaklı karar ile mülâzime son bulmuştur. İkinci hânede hüseyîde uşşak, evcde segâh, gerdâniyede rast ve muhayyerde uşşak çeşnileri gösterilerek kalışlar yapılmış ve hâne düğâhta uşşaklı karar ile sona ermiştir. Üçüncü hânede düğâh üzerindeki sabâ dörtlüsü kullanılmış, tiz durak üzerine hüseyîdeki uşşak çeşnisi gösterilerek çıkılmış ve bu perde üzerinde sabâ dörtlüsü gösterilerek kalış yapılmış ve acem makam dizisi kullanılarak düğâh perdesine inilmiş ve uşşaklı karar verilmiştir.

(93)
SABÂ PEŞREV

Sakil

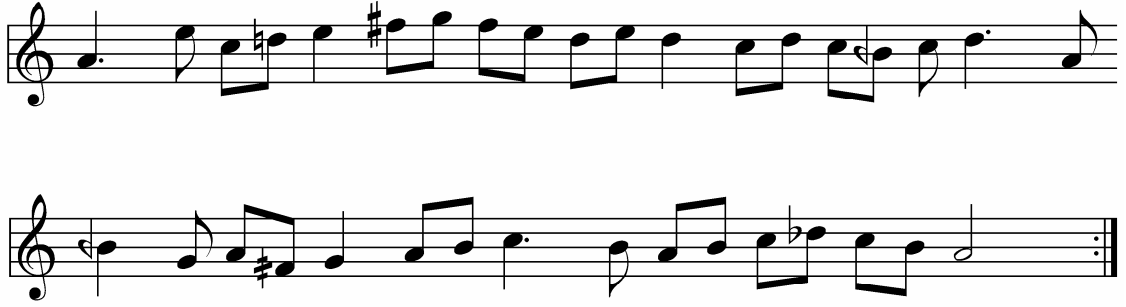
Ebrukamer

1. Hâne

Mülâzime

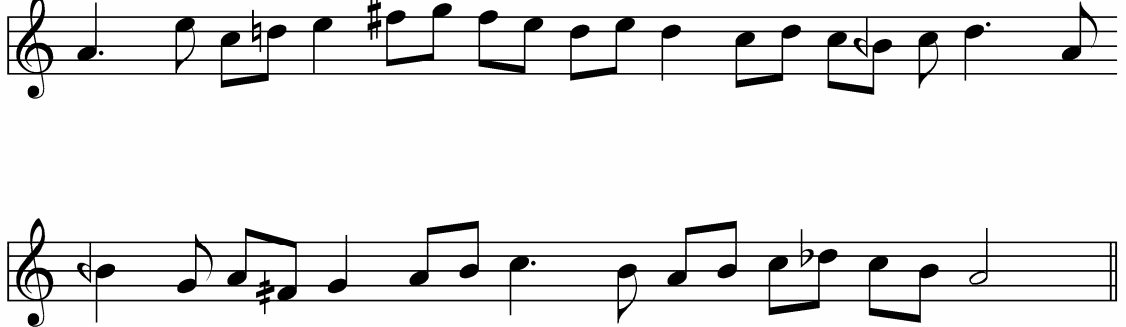
(a)

(b)

(c)

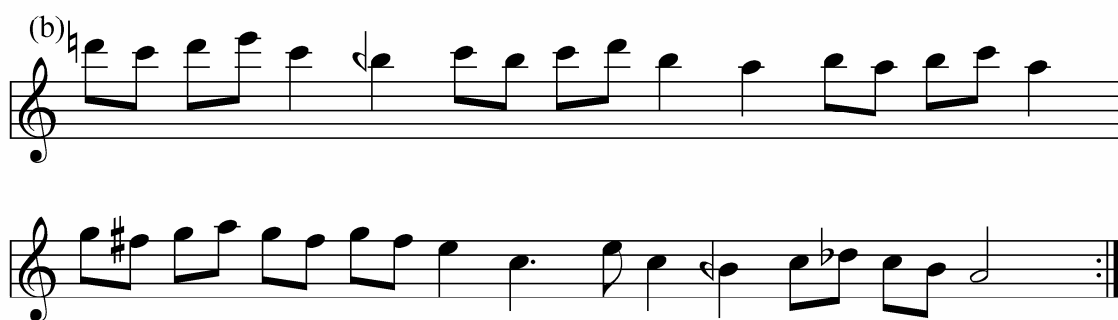

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

(a)

Four staves of musical notation, each containing a single melodic line. The notation is in treble clef with a key signature of one flat (B-flat). The melody consists of eighth and quarter notes, with some rests. The first staff starts with a B-flat and ends with a quarter note. The second staff starts with a B-flat and ends with a quarter note. The third staff starts with a B-flat and ends with a quarter note. The fourth staff starts with a B-flat and ends with a double bar line.

(b)

The musical score for Exercise 10b consists of four staves of music in treble clef. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody is composed of eighth and quarter notes, with various accidentals including sharps, naturals, and flats. The second staff continues the melody, featuring a key signature change to one flat (Bb) and a repeat sign at the end. The third staff continues the melody, featuring a key signature change to two sharps (D#) and a repeat sign at the end. The fourth staff continues the melody, featuring a key signature change to two flats (Bb) and a repeat sign at the end.

(c)

Musical notation for Example 1(c) in treble clef. The melody consists of a series of eighth and sixteenth notes, including some beamed pairs. There are two key signatures: one with one sharp (F#) and one with two sharps (F# and C#). The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

Analiz: Birinci hânenin girişinde düğâh perdesi üzerindeki uşak makam dizisi kullanılmış ve hâne sonunda düğâh perdesi üzerinde sabâ dörtlüsü gösterilerek karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne düğâh perdesi üzerindeki hüseyinî dizisi gösterilerek girilip nevâ perdesi üzerinde rastlı kalış yapılmış, rast perdesinde rast çeşnisi ile kalındıktan sonra bölüm düğâhta sabâ dörtlüsü ile kanılarak son bulmuştur. (b) bölümünde düğâh perdesi üzerinde hüseyinî beşlisi ile kalışlar yapılmış ve (c) bölümünde (a) bölümü aynen tekrarlanarak mülâzime son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümünde tiz Durak üzerindeki uşak çeşnisi üzerinde seyredilip kalışlar yapılmış, (b) bölümünde bu yapı devam etmiş, hüseyinî üzerinde uşşaklı kalışı, düğâhta sabâ dörtlüsü ile kalış izlemiştir. (c) bölümünde ise muhayyer ve hüseyinî perdelerindeki uşşak çeşnisi üzerinde durulup hâne sonunda düğâhta sabâ dörtlüsü kullanılarak karar verilmiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde düğâh perdesinde hicaz, nevâda bûselik çeşnileri ile kalışlar yapılmış, (b) bölümünde düğâh perdesinden muhayyer perdesine zirgüleli hicaz dizisi kullanılarak çıkılmış ve aynı dizi kullanılarak tekrar düğâh perdesine inilmiştir. (c) bölümünde ise düğâh perdesi üzerindeki hüseyinî dizisi ile seyredilip hâne sonunda düğâhta uşşaklı kara verilmiştir.

(94)

Edirneli Ahmed

Analiz: Birinci hânedede düğâh perdesi üzerindeki sabâ dörtlüsü ile seyredilip

(95)
SABÂ PEŞREV
Nâz ü niyâz

Devr-i kebîr

Acemler

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

Zeyl

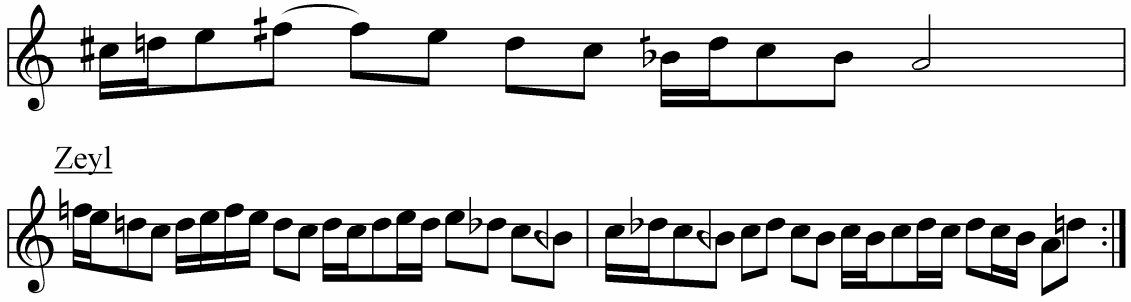
3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede öncelikle çargâh perdesi üzerinde hicazlı kalış yapılmış ve hâne düğâh üzerinde sabâ dörtlüsü gösterilerek son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde çargâh üzerinde hicazlı kalışları düğâh üzerinde uşşaklı kalış izlemiş, (b) bölümünde ise düğâh üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilip ardından aynı perde üzerindeki sabâ dörtlüsü kullanılmıştır. İkinci hânede ise hüseyinî dizisi gösterilip, inici hüseyinî dizisi ile düğâh perdesi üzerinde karar verilerek hâne son bulmuştur. Zeyl bölümüne acem perdesinden çargâha çargâhlı inişler ile gerilip düğâh üzerinde sabâ dörtlüsü ile kalınarak bölüm sona ermiştir. Üçüncü hânede ise hüseyinî ve düğâh perdeleri üzerinde hicazlı kalışlar yapılmış, zirgüleli hicaz dizisi kullanılmıştır. Zeyl bölümü bunun ardından aynen tekrarlanmıştır.

(96)
SABÂ PEŞREV

Çenber

Edirneli Ahmed

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

(c)

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesinde sabâ dörtlüsü gösterilerek kalışlar yapılmıştır. Mülâzime bölümünde ise çargâhta hicaz ile kalış yapılmış ardından düğâhta sabâ dörtlüsü kullanılmış ve bu perde üzerinde aynı dörtlü ile kalışlar yapılarak bölüm son bulmuştur. İkinci hâneye uşşak dizisi çıkıcı olarak kullanılarak tiz durağa çıkış ile girilmiş, çargâh üzerinde acem aşîran dizisi kullanılarak kalınmış, (b) bölümü boyunca bu perde üzerinde kalışlara devam edilmiş ve (c) bölümünde düğâh perdesi üzerinde sabâ dörtlüsü ile karar verilerek hâne sona ermiştir. Üçüncü hânede hüseyinî perdesinde hicaz çeşnili kalışlar yapılmış, bunu (c) bölümünde çargâhta hicazlı kalış izlemiş ve hâne düğâhta sabâ dörtlüsü ile karar verilerek son bulmuştur.

(213)
SABÂ PEŞREV
"Tevhîd"

Düyek

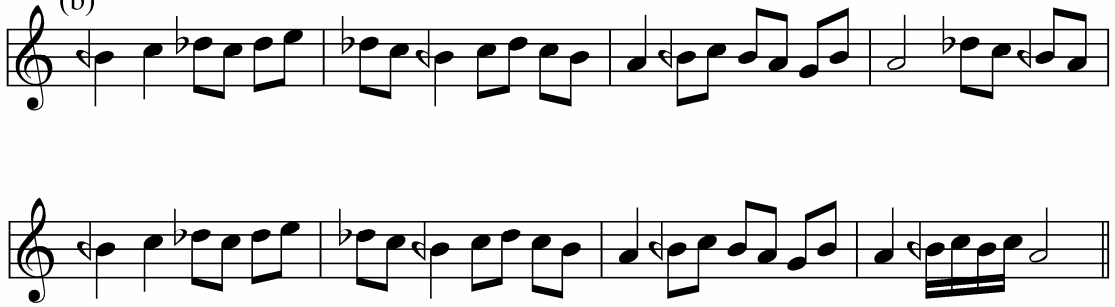
Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânenin (a) ve (b) bölümlerinde dügâh üzerinde sabâ dörtlüsü kullanılarak kalışlar yapılmıştır. Mülâzime bölümünde aynı yapı devam etmiş buna ek olarak çargâhta hicazla kalışlar yapılmış ve mülâzime dügâhta tam karar ile son bulmuştur. İkinci hânede hüseyinî ve dügâh perdelerinde uşşak, nevâda rast çeşnileriyle kalışlar yapıp dügâh perdesine hüseyinî beşlisi ile inilmiş ve dügâhta sabâ dörtlüsü ile kalış yapılarak hâne sona ermiştir. Üçüncü hânede ise çargâh perdesinde hicaz ve dügâh perdesinde sabâ dörtlüsü ile kalışlar yapılmış, hüseyinî perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilmiş ve dügâhta sabâ dörtlüsü ile tam karar verilerek hâne son bulmuştur.

(276)
SABÂ PEŞREV
"Sabâ reftâr"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

3. Hâne

Analiz: Birinci hanede düğâh perdesi üzerindeki sabâ dörtlüsü sesleri kullanılarak seyredilmiştir. Mülâzime bölümünde de aynı yapı kullanılmış belirgin bir kalış yapılmayıp mülâzime düğâhta sabâ dörtlüsü ile karar verilerek son bulmuştur. İkinci hânede hüseyinî perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilip nevâ ve gerdâniye perdelerinde rastlı kalışlar yapılmış ve düğâhta sabâ dörtlüsü ile karar verilerek hâne sona ermiştir. Üçüncü hânede düğâh perdesi üzerindeki uşşak ve uzzâl çeşnileri gösterilip hâne düğâhta hicazlı karar ile son bulmuştur.

(338)
SABÂ PEŞREV

Fahte

Vâhed

1. Hâne

Mülâzime

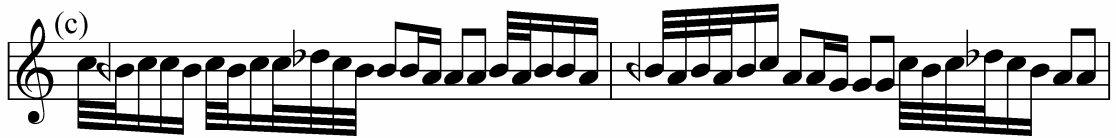
(a)

(b)

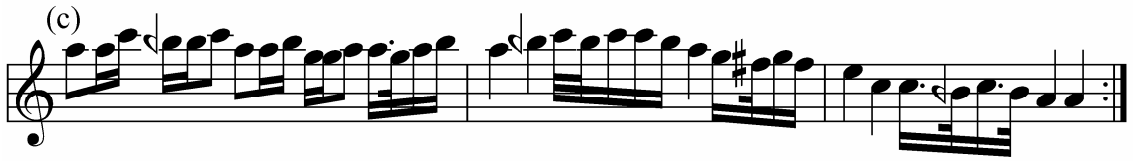
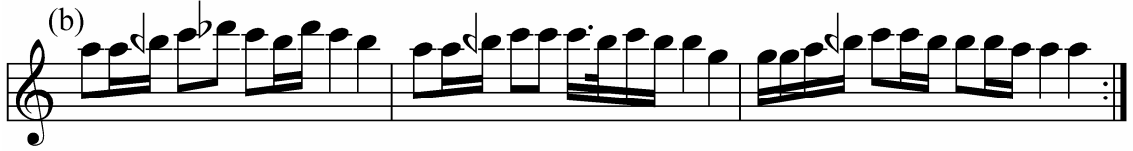
(c)

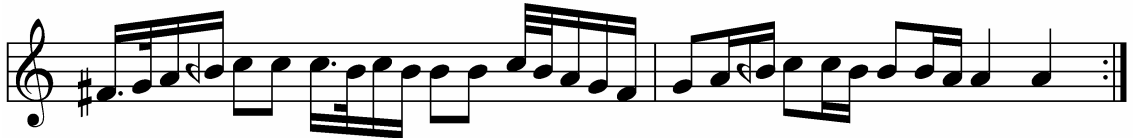
2. Hâne

(a)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâne boyunca düğâh perdesi üzerinde sabâ dörtlüsü ile kalışlar yapılmıştır. Mülâzimenin (a) bölümünde çargâh üzerinde hicaz çeşnisi ile kalış yapıldıktan sonra düğâhta sabâ dörtlüsü ile kalışlar yapılmış, bunu ırak perdesine kısa inişler yapılarak bestenigâr makâmı hissettirilmiştir, düğâhtaki sabâ dörtlüsü, rastta rast çeşnisinin gösterimlisini müteakiben düğâhta sabâ dörtlüsü ile karar verilerek mülâzime son bulmuştur. İkinci hâneye hüseyînî dizisi ile düğâhtan muhayyere çıkılarak girilip, muhayyer üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, (b) bölümünün girişinde bu perde üzerindeki sabâ dörtlüsü gösterilip ardından aynı perde üzerinde uşşaklı kalışlara devam edilmiş ve hüseyînî dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerine inilip karar verilmesiyle hâne sona ermiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde düğâhta uşşak ve segâhta segâhlı kalışlar yapılmış, ardından düğâh perdesi üzerindeki sabâ dörtlüsü gösterilmiş, yegâh perdesine rast, ırak perdesine segâh çeşnileri ile düşülmüş ve düğâhta uşşaklı kararlar hâne son bulmuştur.

(343)
SABÂ PEŞREV

Fahte

Vâhed

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

C. SABÂ ANALİZ SONUÇLARI

1. Sabâ Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Sabâ eserlerin analizleri incelendiğinde, eserlerin seyre büyük oranda karar perdesi olan düğâh ve civarından, iki eserde ise sabâ perdesinden başladığı görülmüştür.²⁵⁰ Karar perdesi ile başlayıp tize doğru seyreden ve sonunda yine düğâh perdesinde karar veren yapısıyla makam karakterinin çıkıcı olduğunu söyleyebiliriz.

Eserlerin analizi yapıldığında karşımıza dört tip yapı çıkmaktadır. Birinci tip iki eserde görülen tamamen hüseyinî makâmı ile seyreden, karar perdesi üzerinde hüseyinî veya uşşak ve hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşnilerinden oluşmuş şekildedir.²⁵¹ İkinci tip yine hüseyinî gibi seyredip, eserin içinde birkaç kez düğâh perdesi üzerindeki sabâ çeşnisini kullanıp, kararı yine düğâh üzerinde uşşak veya hüseyinî ile vermektedir.²⁵² Üçüncü tip hüseyinî gibi seyredip kararı düğâh perdesi üzerinde sabâ çeşnisi ile veren yapıdadır.²⁵³ Dördüncü ve en çok kullanılan yapı ise düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisine çargâh perdesi üzerindeki hicaz çeşnisinin eklenmesiyle oluşan günümüzde de kullanılan sabâ makam dizisinden oluşan yapıdır.

Eserler birinci hâne ve mülâzimelerde pestte irak, tiz de ise gerdâniye perdesine kadar olan bir genişlikte seyretmiş, ikinci hânelerde ise tiz çargâha kadar genişlemiştir.

Birinci hâne ve mülâzimelerde eserler karar sesi üzerindeki uşşak ve çargâh perdesi üzerindeki hicaz çeşnisinin birleşimi olan düğâh perdesi üzerindeki sabâ yapısını kullanılarak ve bu perde üzerinde kalışlar yaparak seyretmiştir. Çargâh perdesi üzerinde gerek hicazlı, gerekse çeşni göstermeksizin ısrarlı kalışlar görülmüş, ayrıca karar sesi üzerinde hüseyinî çeşnisi ile kalışlar da yapılmıştır. Çargâh perdesi güçlü durumundadır.

Eserlerin ikinci hânelerinde hüseyinî ve muhayyer perdeleri üzerinde uşşaklı, gerdâniye üzerinde rast ve evç üzerinde segâhlı kalışlar görülmüş, hüseyinî makâmı

²⁵⁰ 94 ve 213 numaralı eserler.

²⁵¹ 12 ve 13 numaralı eserler.

²⁵² 14 ve 92 numaralı eserler

²⁵³ 93 numaralı eser.

karakterinde seyredilmiştir. İkinci hânelerin kararları ise karar perdesi üzerinde hüseyinî ve sabâlı olarak eşit oranda kullanılmış biçimde görülmüştür.

Üçüncü hânelerde ise üç eser düğâhta zirgüle dizisi ile ²⁵⁴, üç eser düğâh üzerinde hicaz dizisi ile ²⁵⁵, bir eser düğâh üzerinde hisar makam dizisi ile ²⁵⁶ seyretmiş, kalan altı eser ise düğâh üzerindeki sabâ makam dizisini kullanmıştır.

Sabâ makâmında en fazla göze çarpan kalışlar hüseyinî, çargâh ve segâh perdeleri üzerindedir. Hüseyinî perdesi üzerinde gerek uşşak, kürdî ve hicaz, gerekse çeşnisiz, çargâh üzerinde kezâ hicaz veyâ çeşnisiz ve segâh perdesi üzerinde çeşnisiz kalışlar görülmüştür.

2. Cantemir'in Sabâ Makâmı Tarifi ile Sabâ Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir, makâmın düğâh perdesiyle seyre başladığını ardından segâh ve çargâha çıkıp çargâhta kısa bir kalış yaptıktan sonra sabâ perdesinde kendini gösterdiğini açıklamıştır. Eserler incelendiğinde eserlerin ortak özellikleri bölümünde de bahsedildiği üzere dört tip yapı görülmüş, Cantemir'in tarifinin dört numaralı tipe uyduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Cantemir sabâ perdesinden sonra nevâyı atlayarak hüseyinîye çıkan makâmın tam perdelerle tiz hüseyinîye kadar çıkabileceğini ve aynı yoldan geri dönüp kendi perdesini de gösterdikten sonra tam perdelerle inerek düğâhta karar verdiğini aktarır. Bu kısımda eserlerin büyük çoğunluğuna uymakta, fakat tiz hüseyinî perdesine değil en fazla tiz nevâ perdesine kadar çıkıldığı görülmektedir. Çargâh perdesi Cantemir'de de görüldüğü gibi güçlü perdesi durumundadır.

3. Analizi yapılan Sabâ Eserler ile Günümüzdeki Sabâ Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Günümüz nazariyâtçılarının sabâ tarifleri Cantemir'de çargâhta hicaz, düğâhta uşşak çeşnilerinin kullanıldığı dördüncü tip olarak zikrettiğimiz sabâ eserlerle benzerlik arz etmektedir. Fakat Karadeniz ve Özkan'ın hüseyinî perdesi yerine kullanıldığını

²⁵⁴ 13, 42 ve 95 numaralı eserler.

²⁵⁵ 93, 94 ve 274 numaralı eserler.

²⁵⁶ 96 numaralı eser.

söylediği, Töre-Karadeniz Sistemi'nde hisârek, Özkan'da dik hisar olarak adlandırılan perdenin Cantemir'deki eserlerde kullanılmadığı görölmüştür.

XVII. SEGÂH MAKÂMI

A. SEGÂH MAKAM TARİFLERİ

Eski nazariyâtçılarımızın şubeler arasında yer verdiği segâh Cantemir dönemine gelene kadar artık makamlar arasındaki yerini almış ve Cantemir tarafından kalın sesli tam perdelerin makamları arasında şu sözlerle tarif bulmuştur.

“Kendü perdesini kutb-ı dâire idüb gerek nermden tize gerek tizden nerme varsa üç perde ile kendüyi kendü perdesine karara götürüb ulu ve sahib-i karargâh olduğına beyân ve icra olunur.

Kendü perdesinden temâm perdeler ile tiz hüseyinî perdesine dek çıkmak ve yegâh perdesine dek inmek hükmi vardır.

Bu makâmın iki karargâhı vardır. Biri kendü perdesi ve kendü perdesinde karar kıldığı zamanda sâfî ve mücerred segâh makâmı icra olunur; ikinci karargâhı düğâh perdesidir ve öyle karar kıldığı zamanda terkebât-ı müsta’meleden mâye didikleri terkeb icra olunur. Bundan mâ’adâ segâh makâmına tâbi sûretâ makamlardan beste-nigâr didikleri makam ve geveşt terkibi olur.²⁵⁷

Kendi perdesini merkez olarak alan makâmın kalından inceye ya da inceden kalına üç perde ile kendini göstererek kendi perdesinde karar verdiğini aktaran Cantemir, makâmın tizde tiz hüseyinîye pestte yegâha kadar genişleyebileceğini açıklamıştır. Makâmın segâh ve düğâh perdeleri olmak üzere iki kararı olduğunu, segâhta karar verirse segâh makâmı düğâhta karar verirse mâye terkibi icra edilmiş olacağını ifade etmiş ve Beste-nigâr makâmı ile geveşt terkinin de segâh makâmına tâbi olduğu aktarmıştır.

Segâh makâmına on iki ana makam arasında yer veren Osman Dede, makâmı şu sözlerle tarif etmiştir. *“Bundan sonra benim için segâh gelsin isterim. Evvelâ edâ ile*

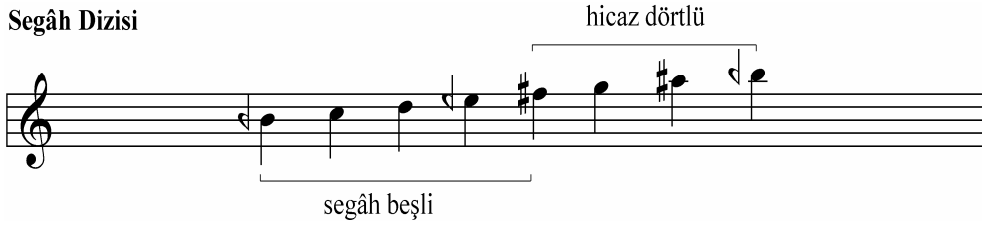
²⁵⁷ Tura, s.59

*perde-i segâh geldi. Sonra düğâh ve rast, tekrar düğâh ve sonra segâh ile temâm olur.*²⁵⁸

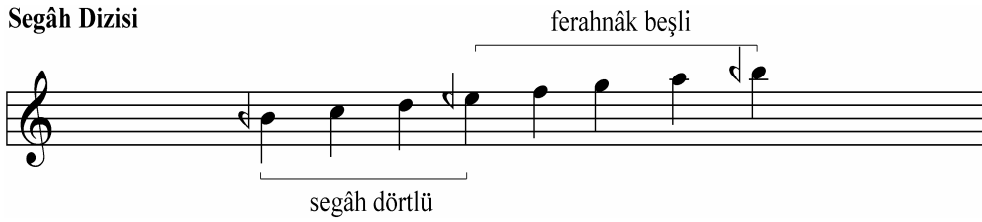
Arel- Ezgi Sistemi'nde çıkıcı bir makam olan segâhın durağı segâh, güçlüsü nevâ perdesidir. Makam dizinin sesleri sırası ile segâh, çargâh, nevâ, dik hisar, acem yahut eviç, gerdaniye, muhayyer yahut sünbüle ve tiz segâhtır. Nota yazılırken donanıma koma bemollü si ve mi ile bakiye diyezli fa yazılır.

H. Sadettin Arel makâmın dizisinin segâh beşlisinin tiz tarafına bir hicaz dörtlüsünün eklenmesiyle oluştuğunu aktarırken, Suphi Ezgi buna ilâve olarak pestte bir segâh dörtlüsüne tiz tarafta bir ferahnâk beşlisinin eklenmesinden söz etmiş ve bestekârların bu iki diziyi ayırt etmeksizin kullandıklarını söylemiştir. Bunlara ek olarak Arel, dizinin segâh beşlisinden daha tiz taraflarına çıkıldığında hicaz dörtlüsünün yerine birçok defa bûselik dörtlüsünün veya beşlisinin kullanıldığını ifade etmiştir.

Segâh Dizisi

Segâh Dizisi

Makâm seyre durak veya güçlüden başlayıp dizinin her tarafında dolaştıktan sonra segâh perdesinde karar verir.²⁵⁹

Karadeniz segâh makâmının seyre segâh ya da dizinin başka bir sesinden başlayıp segâh perdesinde karar verdiğini aktardıktan sonra inişte ve çıkışta farklı iki dizi kullandığını söylediği makâmın perdelerinin çıkarken segâh, çargâh, nevâ, hisârek,

²⁵⁸ Erginer, s.69

²⁵⁹ Arel, s.123; Ezgi, s.87

evç, gerdâniye, nim sünbüle ve tiz segâh; inerken segâh, çargâh, nevâ, hisârek, acem, gerdâniye, muhayyer ve tiz segâh olarak sıralamıştır.

Makâmın seyir ve çeşnisi için ise şu açıklamalara yer vermiştir.

“Çoklukla segâh veya ıskalanın uygun başka bir perdesinden terennüme başlayarak çargâh, nevâ, hisârek, eviç, gerdaniye, muhayyer, tiz segâh ve bazen tiz çargâh perdelerine kadar seyrederek. Dönüşte yalnız eviç yerine acem perdesi kullanarak aynı şekilde segâh perdesine kadar iner. Bu perde üzerinde ısrarlı duruşlar yaparak makamın hususî çeşnisini meydana getirir; ıskalanın pest tarafındaki nim kürdî ve rast perdelerini de kullanarak segâh perdesinde karar verir. Nim kürdî perdesini kullanmadan karar verdiği de olur. Hattâ ıskalanın pest tarafında nim kürdî yerine düğâh perdesi kullananlar da olmuştur. Zaharya'nın Çenber usûlünde bestelediği "Çeşm-i meygûnun ki bezm-i meyde canan döndürür" mısraı ile başlayan bestesinde pest nim kürdî perdesine kadar inilmiş ve pest segâh perdesi üzerinde de durulduktan sonra karar esnasında nim kürdî perdesi kullanılmadan segâh perdesinde karar verilmiştir. Bu makamın seyrini iyice anlamak için Itrî'nin bestelediği çok sanatlı Bayram Tekbîri'nin incelenmesini uygun görüyoruz.”²⁶⁰

İsmail Hakkı Özkan durağının segâh perdesi olduğunu ve makâmın çıkıcı bir seyir gösterdiğini aktardıktan sonra makâmın dizisinin şimdiye kadar yerinde segâh beşlisine evc perdesinde bir hicaz dörtlüsü eklenmesiyle oluştuğu şeklinde tarif edildiğini ama bu tarifi eksik olduğunu, makam dizisine bunların dışında başka çeşnilerinde karıştığını aktarmıştır. Özellikle pek çok eserde evc yerine acem perdesinin kullanıldığını yani eksik segâh beşlisinin daha çok tercih edildiğini, dik hisar perdesinin çoğu zaman hüseyinî ile yer değiştirdiğini ve böylece segâh perdesindeki segâh beşlisinin eksik ferahnâk ile yer değiştirdiğini, bu beşlinin makâma karışmasıyla nevâda bir bûselik dizisinin oluştuğunu, bazen de segâh perdesinde tam ferahnâk ile kalındığını açıklamıştır.

²⁶⁰ Karadeniz, s. 111,112

Makâmın güçlü perdesinin nevâ olduğunu aktaran Özkan, bakiye diyezli la (kürdî) perdesinin de yeden olarak kullanıldığını aktarmıştır. Asma karar perdeleri için ise nevâ üzerinde bûselik ve uşşak ile dik hisar perdesinde segâh veya ferahnâk ile çargâhta da rast ile kalış yapılabileceği bilgisini vermiştir.

Segâh makâmının yapısı gereği tizde zaten genişlemiş olduğunu aktaran Özkan, pestte ise dügâhta uşşakla, rastta rastla ve bazen de yegâhta rastla genişlediği bilgisini vermiştir.²⁶¹

²⁶¹ Özkan, s.297, 298, 299

B. SEGÂH ANALİZLER

Tablo 21: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı segâh eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	5	Muzaffer	Darb-ı Fetih	
2	6	Şerif	Darb-ı Fetih	
3	111	Şerif	Zincir	
4	174		Devr-i Kebîr	kaba(k) Devri
5	175		Devr-i Kebîr	
6	176		Düyek	Gıda-i Ruh
7	177		Düyek	Beste Nigâr
8	178		Fahte	Aksak Fahte-i Kebîr
9	179	Solakzade	Hâvi	
10	180		Sakîl	Sakîl-i Kebîr
11	181	Şerif	Çenber	
12	182		Düyek	Ruhban
13	183		Düyek	Segâh-ı Kebîr
14	216	Eyüblü Mehmed Çelebi	Devr-i Revân	
15	247		Semâî	
16	248	Ahmed Çelebi	Semâî	
17	249		Semâî	
18	274		Muhammes	Sûr-i Hümâyûn
19	275		Darb-ı Fetih	
20	293		Düyek	Sancak
21	317		Sakîl	Câmûs
22	318a		Düyek	Zülf-ü Nigâr
22	318b		Düyek	Zülf-ü Nigâr

(5)
SEGÂH PEŞREV

Darb-ı fetih

Muzaffer

1. Hâne

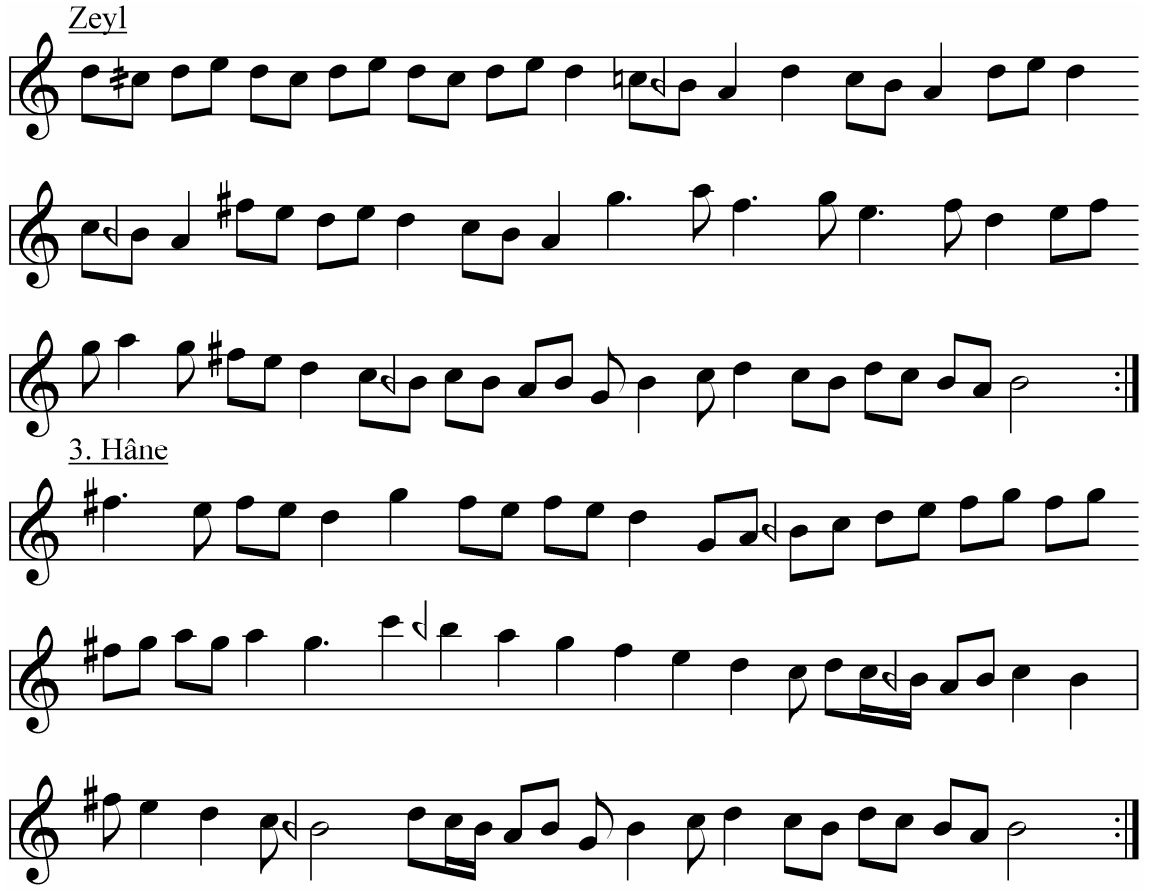

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hâneye rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi seyriyle girilip, rast perdesinde kısa bir kalış yapılmış, nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak, inici rast dizisiyle rast perdesi üzerine inilip hâne sonunda segâh perdesinde segâhlı tam karar yapılmıştır. Mülâzime bölümünde de birinci hâne olduğu gibi rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılmış, bölümün girişinde segâh perdesi zerinde ısrar edilmiş, arada düğâh perdesi üzerinde mâye makâmını hatırlatacak uşşaklı kalışlar yapılmış, nevâ üzerindeki rast çeşnisinin gösterilmesini müteakiben mülâzime segâh üzerinde segâhlı tam kararla son bulmuştur. İkinci hâne rast perdesi üzerinden tiz segâh perdesi üzerine rast dizisi kullanılarak çıkılmış, evc perdesi üzerinde segâhlı kısa bir kalıştan sonra nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş, segâh perdesi üzerinde segâhlı kalış yapılmış, hicaz perdesi kullanılarak rast perdesi üzerine düşülmüş ve böylece pençgâh makâmı hatırlatılıp hâne segâh üzerinde segâhlı tam kararla sona ermiştir. Zeyl bölümünün girişinde önce düğâh perdesi üzerinden gösterilip ardından

aynı perde üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmıştır. Bölümün devamında gerdaniye perdesi üzerine çıkılıp nevâ perdesi üzerinde rastlı kalınmış, gerdaniye perdesi üzerinden rast perdesine rast dizisi kullanılarak inilmiş ve hâne segâhlı tam kararla bitmiştir. Üçüncü hânedeki nevâ üzerinde rast çeşnili kalışlar yapıp rast dizisiyle gerdaniye perdesine çıkılmış bu perde üzerindeki rast çeşnisi gösterilerek yeniden nevâ perdesi üzerine rastla düşülmüş segâh perdesi üzerinde ferahnâk beşlisi ile kalış yapılmış ve hâne segâh perdesi üzerinde segâhlı karar vermiştir.

(6)
SEGÂH PEŞREV

Darb-ı fetih

Şerif

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hânede rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi sıkça gösterilip ardından segâh üzerinde segâhlı kalınmış, nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisiyle kalınmasını müteakip hâne segâh üzerinde segâh çeşnisiyle son bulmuştur. Mülâzimeye de birinci hânede olduğu gibi rast zerinde rast çeşnisiyle girilip ardından düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalış yapılmış, nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisiyle kalışın ardından düğâh perdesi üzerine yine uşşak çeşnisiyle düşülüp nevâ makâmı dizisi gösterilmiştir. Rast perdesi üzerinde rast çeşnisiyle kalındıktan sonra hâne segâh üzerinde eksik ferahnâk beşlisiyle üzerinde kalış yapılarak son bulmuştur. İkinci hânenin girişinde evc perdesi üzerinde durulup nevâ üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak muhayyer perdesine çıkılmış, ardından yine aynı çeşniyle nevâ perdesi üzerine düşülmüş, düğâh perdesi üzerine uşşakla düşülüp nevâ makam dizisi gösterilip segâh perdesi üzerinde eksik ferahnâk beşlisiyle kalınmış, tiz durak üzerinde kısa bir kalışı nevâ üzerinde rast çeşnili kalış takip etmiş ve hâne eksik ferahnâk beşlisi ile segâh perdesi üzerinde kalınarak sona ermiştir. Zeyl bölümü nevâ perdesi üzerinden düğâh perdesi üzerine uşşaklı düşüşlerle başlamış, ardından segâhta segâhlı ve düğâhta uşşaklı kalışlar yapıp,

böylelikle mâye makâmı gösterilmiştir. Son olarak bölüm segâh üzerinde eksik ferahnâk beşlisiyle sona ermiştir. Üçüncü hânede rast perdesi üzerinde rast çeşnisiyle kalınıp ardından segâh üzerinde segâhlı kalış yapılmıştır. Nim hicaz perdesinin kullanılması bir sabâ çeşnisi hissi uyandırır da düğâh perdesi üzerine inilmeyip segâh perdesi üzerinde çeşnisiz kalışlar yapılmış, hâne segâh üzerinde eksik ferahnâk beşlisiyle son bulmuştur.

(111)
SEGÂH PEŞREV

Zencir

Şerif

1. Hâne

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hâne segâh perdesi üzerinde segâhlı kalışlarla başlayıp, nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisinin gösterilmesini müteakip segâh üzerinde segâhlı kararlar sona ermiştir. İkinci hâne birinci hânenin evc perdesi üzerine aktarılmış hâli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hâne segâh perdesi üzerinde ferahnâk beşlisiyle sona ermiştir. Üçüncü hânedeki düğâh perdesi üzerinde hicaz çeşnisi gösterilip hâne ikinci hâneyle aynı şekilde sonuçlanmıştır.

(174)
SEGÂH PEŞREV
"Kabak Devri"

Devr-i kebîr

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede segâh perdesi üzerindeki segâh çeşnisi gösterilmiştir. Mülâzime bölümü rast perdesi üzerinde rastlı kalışla başlamış, ardından segâh perdesi üzerinde segâhlı kalınmış, rast perdesinde rast çeşnisiyle seyrin ardından hâne segâh perdesi üzerinde ferahnâk beşlisi kullanılarak sona ermiştir. İkinci hâneye nevâ üzerindeki rast çeşnisiyle girilip evc perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış, hüseyinî üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak muhayyer perdesine çıkılmış, ardından hüseyinî perdesine uşşak çeşnisiyle düşülmüş ve hâne segâh perdesi üzerinde ferahnâk beşlisi ile kalınarak sona ermiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümünde segâhta segâhlı ve dügâhta uşşaklı kalışlar yapıp mâye makâmı hatırlatılmış, ardından nevâ üzerinde rast çeşnisiyle kalınmış ve hâne diğer hânelerde de olduğu gibi segâh perdesi üzerinde karar vermiştir.

(175)
SEGÂH PEŞREV

Devr-i kebîr

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

Teslim

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede rast üzerindeki rast çeşnisi gösterilip segâh perdesi üzerinde segâhlı kalış yapılmıştır. Mülâzimenin (a) bölümüne segâh perdesi üzerinden nevâya segâh çeşnisiyle çıkılarak başlanmış ve bunu segâh perdesinde ferahnâk beşlili kalışlar takip etmiştir. Nevâ perdesi üzerinden rasta rast çeşnisiyle birkaç kez düşülmüş ve bölüm segâhta segâhlı kalışla sona ermiştir. Teslim bölümü ise mülâzimenin (a) bölümüyle aynıdır. İkinci hâneye rast dizisi çıkıcı olarak kullanılarak girilip evc perdesi üzerinde hicaz çeşnili kalışlar yapılmış, ardından nevâ üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş ve hâne segâh perdesi üzerinde ferahnâk beşlisi kullanılarak karar vermiştir. Üçüncü hânede nevâ üzerinde bûselik, segâh üzerinde eksik ferahnâk beşlili kalışlar yapılmış ve hâne segâh üzerinde segâhlı ta m kararlarla son bulmuştur.

(176)
SEGÂH PEŞREV
"Gıdâ-i rûh"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

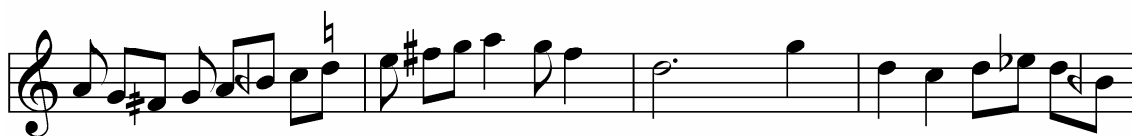
(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiş, düğâhta uşşak çeşnili küçük kalışlar yapılmış, segâhta segâhlı tam kararla hâne son bulmuştur. Mülâzime bölümü segâh perdesi üzerindeki ferahnâk beşlisinin gösterilmesiyle başlayıp, rast üzerindeki rast çeşnisi üzerinde seyredilmiş, bu rastın güçlüsü olan nevâ perdesi üzerinde rast, çargâhta çargâh, segâhta segâhlı kalışlar yapıp mülâzime segâhta segâhlı tam kararla sona ermiştir. İkinci hânenin (a) bölümünde nevâdaki rast çeşnisi üzerinde durulup, gerdaniye ve evc perdeleri üzerinde kalışlar yapılmış, (b) bölümünde ise nevâ, çargâh ve segâh perdeleri üzerinde kalışlar yapılarak rast üzerine rast çeşnisiyle düşülmüş ve hâne segâhlı tam kararla son bulmuştur. Üçüncü hânede ise çargâhta nikriz ve yerinde sabâ çeşnileri hissettirilip segâh üzerinde ferahnâk beşlisiyle karar verilmiştir.

(177)
SEGÂH PEŞREV
"Bestenigâr"

Düyek

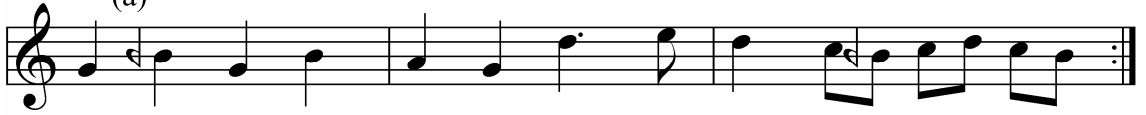
Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

(d)

(e)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi gösterilip segâh üzerinde segâhlı kalışlar yapılmıştır. Mülâzimenin (e) bölümüne kadar olan kısım birinci hâneyle benzer bir yapı göstermektedir. (e) bölümünde ise nevâda rastlı kısa bir kalış yapıldıktan sonra mülâzime segâhta segâhlı tam karala sona ermiştir. İkinci hâne evc perdesi üzerinde segâhlı kalışlarla başlamış, daha sonra nevâ üzerinde rast çeşnisiyle kalışlar yapıp hâne segâhta segâhlı kararlar son bulmuştur. Üçüncü hânede ise evcde segâh, nevâda ve gerdaniyede rast çeşnili kalışlar yapıp segâhta segâh çeşnisiyle tam karar verilmiştir.

(178)
SEGÂH PEŞREV
"Aksak fahte-i kebîr"

Fahte

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hâneye rastta rast çeşnisiyle girilip segâhta segâh ve rastta rastlı kalıplar yapılmış ve hâne segâhta segâhlı kararla sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümü rast makâmı dizisinin çıkıcı ve inici olarak kullanılmasından oluşup bölüm sonunda segâhta eksik ferahnâk beşlisiyle kalınmış, (b) bölümünde düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalıplar yapılarak mâye makâmı gösterilmiş, (c) bölümünde ise segâhta segâh ve inici rast dizisinin gösterilmesini müteakiben mülâzime segâhta eksik ferahnâk beşlisinin gösterilmesiyle sona ermiştir. İkinci hâneye rast dizisinin çıkıcı olarak gösterilmesiyle başlanıp, tiz segâh perdesi üzerine çıkılmış, bu perde üzerinde segâhlı kalışı evc perdesinde segâhlı kalış izlemiştir. (b) bölümünde ise segâh perdesi üzerinde segâh çeşnisi gösterilip hâne sonunda bu perde üzerinde tam karar yapılmıştır. Üçüncü hânedeki segâh makâmın dizisi sesleri kullanılarak seyredilmiş, hâne sonunda segâh üzerinde eksik ferahnâk beşlisi üzerinde karar verilmiştir.

(179)
SEGÂH PEŞREV

Hâvi

Solakzâde

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye segâh perdesi ile girilip rast üzerine rast çeşniyle düşülmüş, ardından segâhta segâhlı kalınmış ve hâne segâhta ferahnâk beşlisiyle kalınarak sona ermiştir. Mülâzimeye segâh makamının güçlüsü olan nevâ perdesi üzerinde ısrar edilerek girilmiş, segâhta segâhlı ve ferahnâk beşlisi ile kalışlar yapılmış, rast perdesi üzerindeki rast çeşni gösterilip, mülâzime birinci hânedeki de olduğu gibi segâh üzerinde ferahnâk beşlisiyle kalınarak sona ermiştir. İkinci hânedeki rast makamı dizisi çıkıcı ve inici olarak gösterildikten sonra segâh perdesi üzerinde ferahnâk beşlisi ile kalınarak karar verilmiştir. Üçüncü hânedeki ise sabâ çeşni kullanılarak düğâh üzerine uşşakla düşülmüş ve ardından ırak perdesi üzerinde segâhlı kalışla bestenigâr makamı gösterilmiştir. Hâne segâh üzerinde ferahnâk beşlili kararla sona ermiştir.

(180)
SEGÂH PEŞREV
"Sakîl-i kebîr"

Sakîl

Anonim

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

Analiz: Birinci hânede segâh üzerinde segâhlı ve rastta rastlı kalışlar yapıp, segâh perdesinde segâhlı kararlar hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde segâhtaki ferahnâk beşlisi sesleri üzerinde gezinilmiş, (b) bölümünde rast perdesi üzerinde rast çeşnisi kullanılarak, inilmiş ve segâhta ferahnâk beşlisi kullanılarak kalınmıştır. (c) bölümünde ise ırak perdesi üzerinde segâhlı kalışları bölüm sonunda segâh üzerinde segâhlı tam karar izlemiştir. İkinci hânede nevâ perdesi üzerinde rastlı kalışları hâne sonunda segâh üzerinde ferahnâklı kalış izlemiştir. Üçüncü hânenin (a) bölümüne nevâda rastlı kalışlarla girilip nevâ üzerinde rast dizisi kullanılarak tiz nevâyâ çıkılmış ve tiz segâh üzerinde segâhlı kalış yapılmıştır. (b) bölümünde ise gerdaniye ve nevâda rastlı kalışlar yapıp, segâhta ferahnâk beşlisi gösterilerek bu perde üzerinde tam kararlar hâne sona ermiştir.

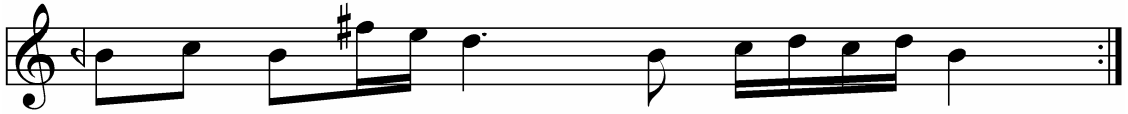
(181)
SEGÂH PEŞREV

Çenber

Şerif

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâne rast üzerinde rast çeşnişiyle başlayıp, segâhta segâhlı kalınmış, ardından güçlü sesi olan nevâ üzerinde kalışlar yapıp segâhta segâhlı tam kararla hâne sona ermiştir. Mülâzime bölümünde nevâ perdesi üzerinden rasta rast çeşnişiyle düşölüp rast dizisi çıkıcı olarak gösterildikten sonra segâhta segâhlı kalışla bölüm son bulmuştur. İkinci hânenin (a) bölümünde evc üzerinde segâhlı kalışlar yapıp nevâ üzerindeki rast çeşnişi seslerinde gezinilmiş ve hâne segâhta segâhlı karar vermiştir. Üçüncü hânedeki ise sabâ makâmına geçilip hâne sonunda segâh çeşnişiyle segâh perdesi üzerinde karar verilmiştir.

(182)
SEGÂH PEŞREV
"Ruhban"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Teslim

Analiz: Birinci hâne de ırak perdesi üzerinde segâh çeşnisiyle kalışlar yapılmış hâne segâh perdesinde segâh çeşnili kararlar son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde rast perdesinden nevâyâ rast çeşnisi ile çıkılıp bu perde üzerinde rastlı kalınmış ardından nevâ makam dizisi ile düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalınmıştır. (b) bölümünde ise çargâh üzerinde çargâhlı kalışlar göze çarpmakta ve bölüme ırak

zerinde segâhl kalla son verilmektedir. (c) bölümünde ise segâhta segâh, dügâhta uak ve rastta rast enileriyle kallar yaplm ve rastta rastl kalla mlâzime sona ermiştir. İkinci hânenin (a) bölümüne mülâzimenin (a) bölümü gibi girilmiş (b) bölümünde uakl karar ile hâne son bulmuştur. nc hânede rastta rast, ırakta ve segâhta segâh enileriyle kallar yaplp, teslim bölümünde ise ırak üzerinde segâh çeşnisiyle kalnmtır.

(183)
SEGÂH PEŞREV
"Segâh-ı kebîr"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

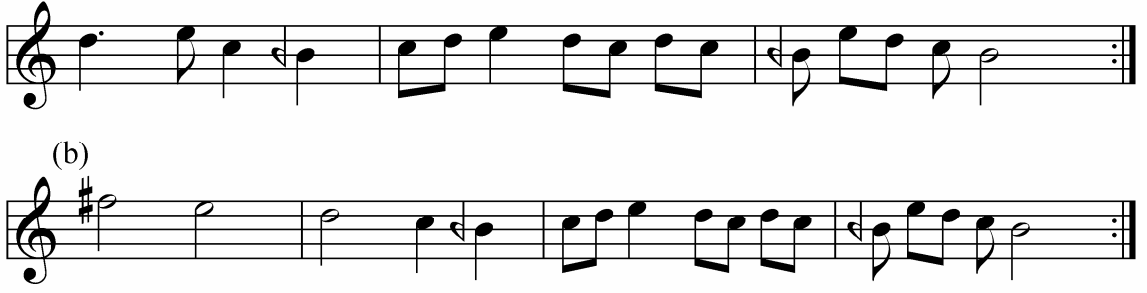
2. Hâne

3. Hâne

(a)

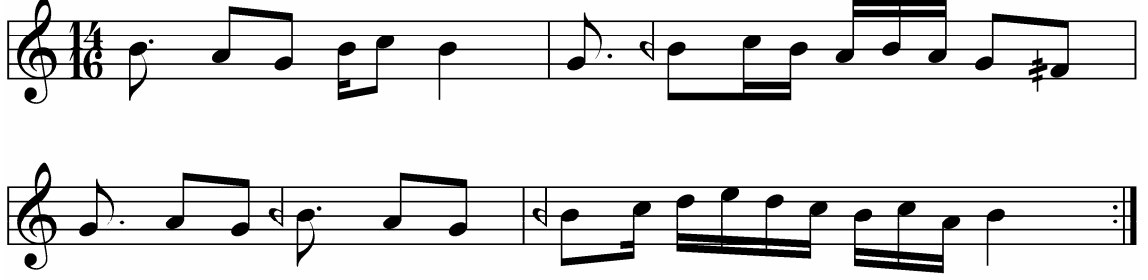
Analiz: Birinci hânede rast perdesindeki rast çeşnisi gösterilip segâh üzerinde segâhlı karar verilmiştir. Mülâzime bölümünde ise nevâda rastlı kalındıktan sonra, hüseyinî üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilmiş ve bunu segâhta segâhlı kalışlar izlemiştir. (b) bölümünde de rasttaki segâh çeşnisi üzerinde gezinilmiş ve segâhlı tam karar ile mülâzime son bulmuştur. İkinci hânede nevâdaki rast dizisiyle muhayyer perdesine çıkılmış, ardından gerdâniyede rast gösterilmiş, hâne sonunda ise segâhta segâhlı kalışla karar verilmiştir. Üçüncü hânenin girişinde evçte segâh, ardından nevâda rast gösterilip segâhta segâhlı kalınmış, hâne segâh üzerinde ferahnak beşlisi gösterilerek sona ermiştir.

(216)
SEGÂH PEŞREV

Devr-i revân

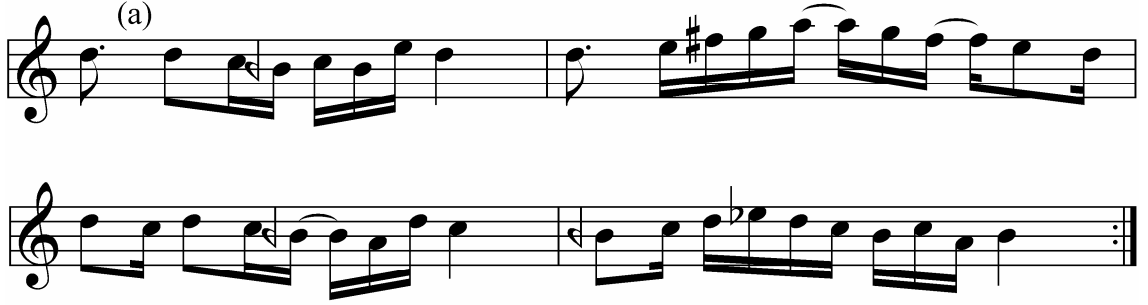
Eyyublü Mehmed Çelebi

1. Hâne

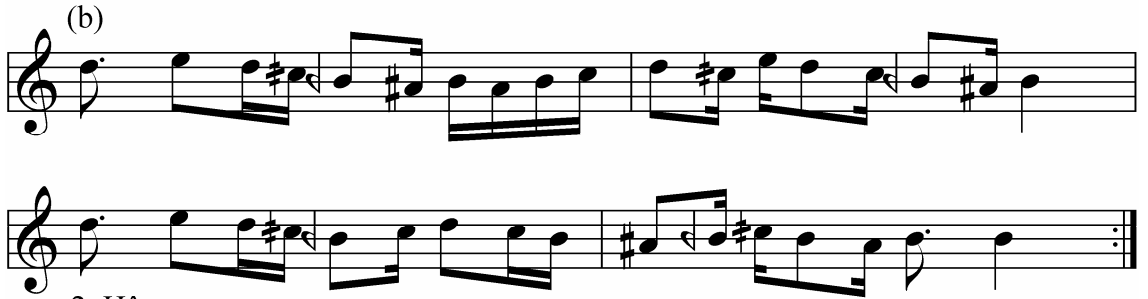

Mülâzime

(a)

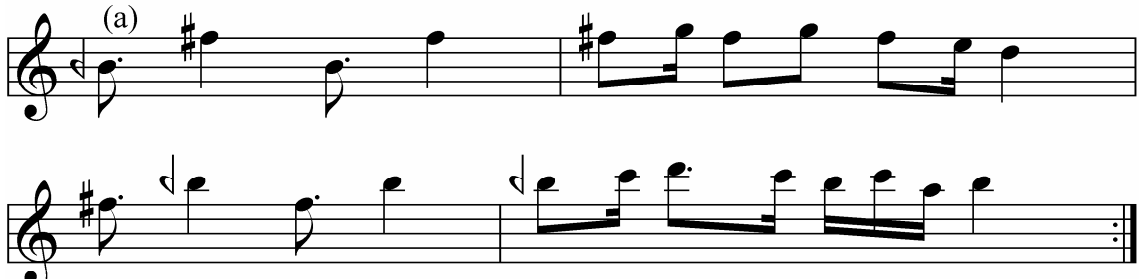

(b)

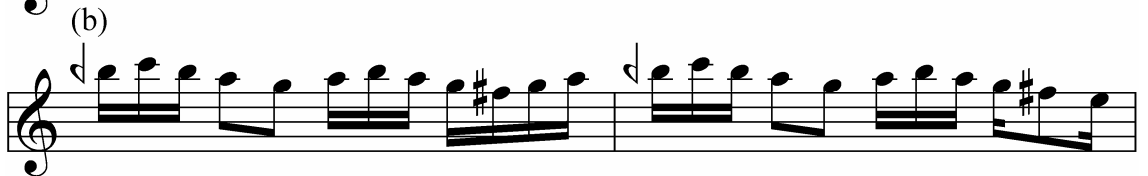

2. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye segâhlı girilip sonra rastta rast çeşnisi gösterilmiş ve hâne segâhta segâhlı kalışla son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde nevâ üzerinde rastlı kalışlar yapılmış, ardından segâh üzerine hüzzam makâmı hatırlatılarak (nevâ üzerindeki hicaz ile) inilmiş ve hâne sonuna kadar segâh üzerinde segâhlı kalışlar yapılmıştır. İkinci hânenin girişinde nevâ üzerindeki rast çeşnisi kullanılıp ardından tiz segâh perdesinde segâh çeşnisiyle kalınmıştır. Segâh makam dizisi kullanılarak inici bir seyirle segâh perdesi üzerine inilip tam kararlı hâne son bulmuştur. Üçüncü hânedeki önce pençgâh beşlisi kullanılmış, ardından yegâh perdesi üzerine rast çeşnisiyle düşülmüş ve hâne sonuna kadar segâhta segâh çeşnili kalışlar yapılmıştır.

(247)
SEGÂH SEMÂÎ

Semâî

Anonim

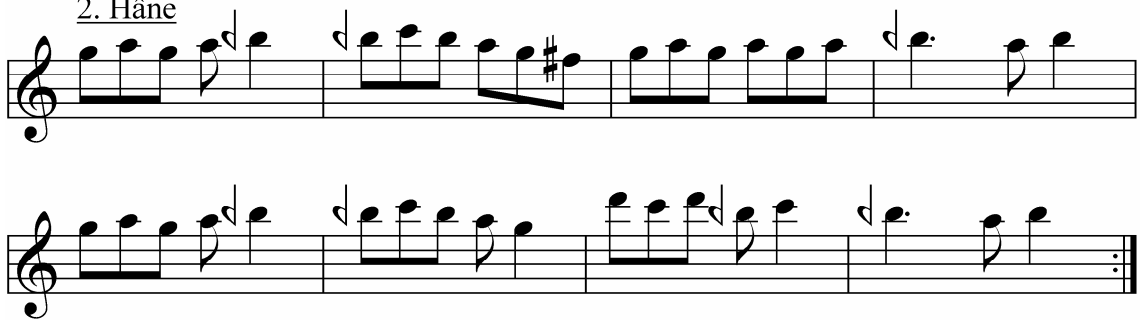
1. Hâne

Mûlâzime

2. Hâne

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye rast ve nevâ perdeleri üzerindeki rast çeşnileri dolayısıyla rast makâmı dizisi kullanılarak girilip hâne sonunda segâhta segâh çeşnisiyle kalınmıştır. Mülâzime bölümünde de rast dizisi inici olarak kullanılmış ve önce nevâda rast hâne sonunda ise segâhta segâh çeşnisiyle kalınmıştır. İkinci hânedeki gerdâniye üzerindeki rast çeşnisi kullanılıp tiz segâh perdesi üzerinde segâh çeşnili kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânenin girişinde önce dügâhta uşşak, segâhta segâh ve rastta rastlı kalışlar yapılmış, rastta rast çeşnisinin gösterilmesini nevâda rast ve segâhta segâhlı kalışlar izlemiştir.

(248)
SEGÂH SEMÂÎ

Semâî

Ahmet Çelebi

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

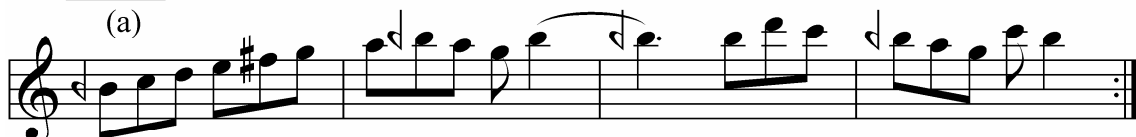

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye rast perdesindeki rast çeşnisi ile girilip hâne sonunda segâhta segâhlı karar verilmiştir. Mülâzime bölümünde önce segâhta segâhlı kalışlar üzerinde durulmuş, ardından rast dizisi çıkıcı olarak kullanılıp mülâzime segâh üzerine hüzzam makâmı hatırlatılarak (nevâ üzerindeki hicaz ile) son bulmuştur. İkinci hânedeki segâh makam dizisi çıkıcı olarak kullanılarak tiz durağa çıkılmış ve tiz durak üzerinde segâhlı kalışlar yapılarak hâne inci dizi gösterilip segâhta segâhlı tam karar ile son bulmuştur. İkinci hâneye segâh perdesi ile girilip düğâh üzerine uşşak çeşnisi ile düşülmüş, ardından nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak gerdâniye perdesine çıkılmış ve bu perde üzerinden inici bir seyirle dizi sesleri kullanılarak segâh perdesinde segâhlı tam karar verilmiştir.

(249)
SEGÂH SEMÂÎ

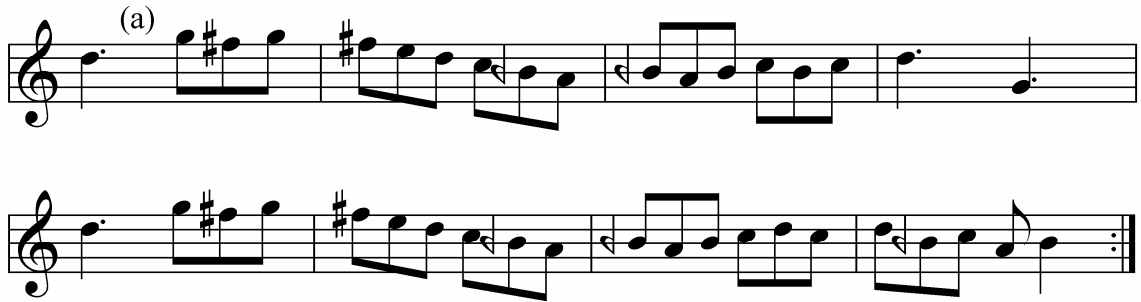
Semâî

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

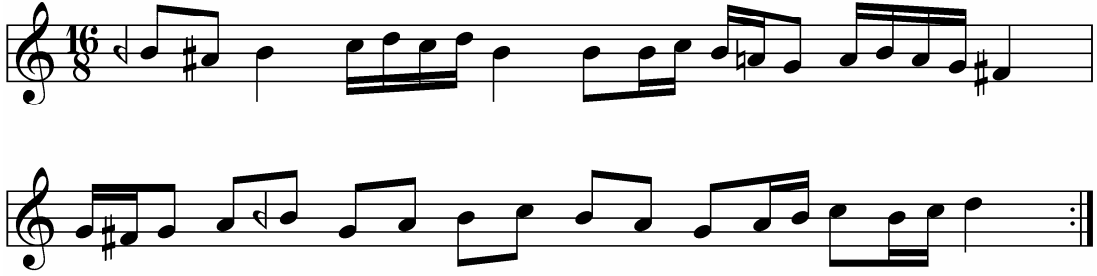
Analiz: Birinci hâneye segâh perdesi üzerinden girilip rast üzerindeki rast çeşnisi ile seyredilmiş, segâhta segâh, dügâhta uşşaklı kalışları hâne sonunda segâhta segâhlı tam karar izlemiştir. Mülâzime bölümüne ise neâ makam dizisi kullanılarak girilip, segâh üzerinde segâhlı kalınmış, ardından çargâhta çargâh, segâhta segâh, dügâhta uşşaklı kalışlar yapıp mülâzime segâhta segâhlı kararlar son bulmuştur. İkinci hâne nevâ üzerindeki rast çeşnisi gösterilip evç üzerinde segâhlı kalınmış, ardından ini bir seyirle segâh perdesi üzerine düşülmüş ve hâne segâhta segâhlı kalışla sona ermiştir. Üçüncü hânenin girişinde rastta nikriz çeşnisi kullanılmış, nevâ üzerinde küçük kalışlar yapılmış ve segâhta segâhlı tam karar ile hâne son bulmuştur.

(274)
SEGÂH PEŞREV
"Sûr-i hümayun"

Muhammes

Anonim

1. Hâne

Mülâzeme

(a)

(b)

(c)

(d)

2. Hâne

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye segâhta segâhlı kalışlarla girilip, ardından ırak perdesi üzerine segâh çeşniyle inilmiş ve rastta rast çeşni kullanılarak nevâ perdesine çıkılarak hâne son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde segâhta segâh çeşni ile nevâ perdesine çıkılıp, bu perde üzerinde rast çeşni ile kalış yapılmış, (b) bölümünde ise segâh makam dizisi sesleri üzerinde seyredilmiş, (c) bölümünün girişinde rasttaki bûselik gösterilip hemen ardından dügâhta uşşak ve yegâhta rast çeşnileri ile kalınmış, yine segâhta segâh çeşni ile nevâ perdesine çıkılmıştır, (d) bölümünde ise evçte segâh ve nevâda rast çeşnileri ile kalışlar yapıp mülâzime hüzzam makâmı hatırlatılarak (nevâ üzerindeki hicaz ile) son bulmuştur. İkinci hânenin girişinde nevâ üzerindeki rast yedeni de kullanılarak gösterilip hâne hüzzamlı kararla son bulmuştur. Üçüncü hânedeki nevâ üzerinde bûselik, segâhta segâh çeşnileri ile kalışlar yapıp, hâne segâhta segâhlı tam karar ile sona ermiştir.

(275)
SEGÂH PEŞREV

Darb-ı fetih

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

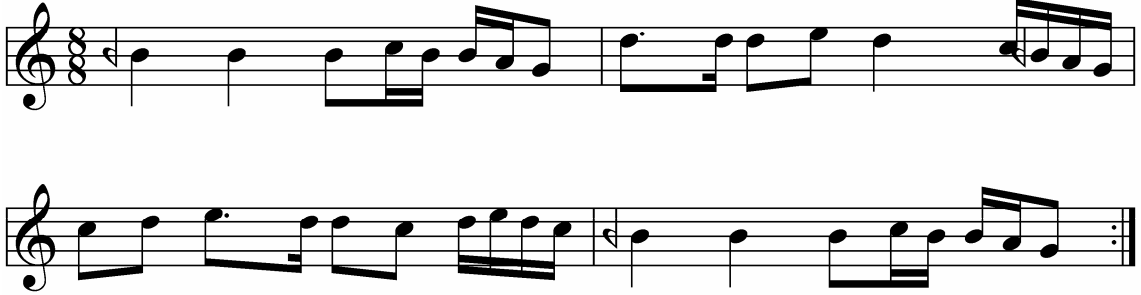
Analiz: Birinci hâneye segâh perdesi ile girilip rast perdesi üzerine rast çeşnisiyle inilmiş, ardından nevâ perdesi üzerine aynı çeşni ile çıkılmış ve segâhta segâhlı kalışlar yapılmıştır. Segâhtaki ferahnâk beşlisinin gösterilmesi ile hâne son bulmuştur. Mülâzime bölümünde nevâ üzerindeki rast çeşnisi ile girilip gezinildikten sonra mülâzime birinci hâne ile aynı yapıyı taşıyarak sona ermiştir. İkinci hâne evç ve tiz segâh perdeleri üzerinde segâhlı kalışlar yapılmış ve hâne sonunda segâhta ferahnâk beşlisi ile karar verilmiştir. Zeyl bölümünde segâh perdesi üzerinde segâhlı ve dügâhta uşşaklı kalışlar yapıldıktan sonra bölüm segâh perdesinde kararla son bulmuştur. Üçüncü hâne rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi sesleri ile gezinilip nevâda kalınmış, daha sonra çıkıcı diziyle gerdâniye perdesine çıkılıp, segâh perdesi üzerine ferâhnâk beşlisi ile inilerek hâne sona ermiştir.

(293)
SEGÂH PEŞREV
"Sancak"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

Teslim

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

Zeyl

4. Hâne

(a)

Analiz: Birinci hâneye segâh perdesi ile başlanıp rast üzerindeki rast çeşnisi gösterilmiştir. Mülâzime bölümünde de rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılarak nevâ perdesi üzerine çıkışlar yapılmış, ardından düğâh perdesi üzerine uşşaklıdüşülmüş, teslim sonuna kadar rastta rast çeşnisi ile seyredilip segâh perdesi üzerinde kalınarak bölüm son bulmuştur. İkinci hânedeki nevâda rast çeşnisi ile kalınıp, segâhta ferahnâk çeşnisi ile kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânedeki evç üzerinde segâhlı kalışları zeyl bölümünde nevâda rast ve segâhta segâhlı kalışlar izlemiştir. Dördüncü hâneye segâh perdesiyle girilip ırak üzerine segâh çeşnisiyle inilmiş ve hâne sonunda ırakta segâhlı kalış yapılmıştır.

(317)
SEGÂH PEŞREV

Sakîl

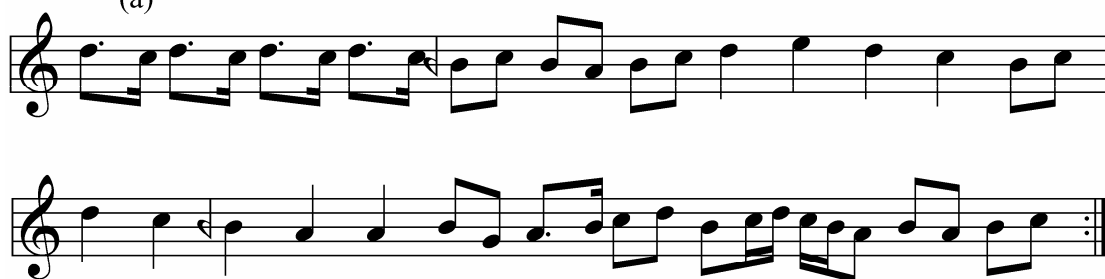
Câmûs

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede rast perdesi üzerindeki rast çeşnisi kullanılıp, segâh üzerinde segâhlı kalış yapılmıştır. Mülâzime bölümüne ise nevâ perdesiyle girilip dügâh perdesi üzerine uşşak çeşnisi ile inilmiş, rast perdesindeki rast çeşnisi sesleri ile seyredilip mülâzime sonunda segâh perdesinde segâh çeşnisi ile karar verilmiştir. İkinci hânede rastta ve nevâdaki rast çeşnileri gösterilip segâhta segâh ile kalış yapılmış, ardından evç, hüseyinî ve nevâ perdelerinde küçük kalışlar yapılarak dügâhta uşşak ile kalınmış ve hâne dügâhta uşşaklı kalışla son bulmuştur. Üçüncü hâneye ise segâhta segâh, rasat rast ve dügâhta uşşaklı kalışlarla girilip, segâhta kalış yapılmış, rast dizisinin çıkıcı olarak kullanılıp gerdâniye perdesine çıkışı, hüseyinî üzerinde uşşak kullanılarak muhayyer perdesine çıkış izlemiş ve hâne dügâhta uşşaklı kararla son bulmuştur.

(318a)
SEGÂH PEŞREV

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

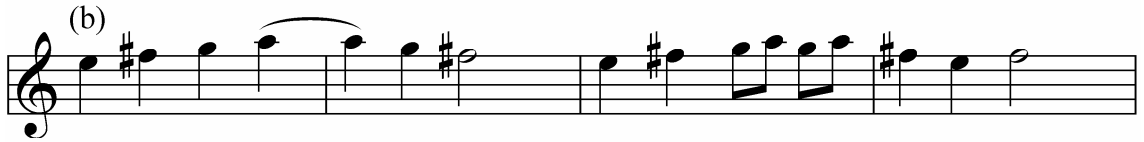

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede segâh perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapılmıştır. Mülâzime bölümüne düğâhta uşşak ile girilip nevâ perdesine çıkılmış, segâhta segâhlı kalışları rast perdesindeki rast çeşnisinin gösterilmesi izlenmiş ve (a) bölümü segâhta

segâhlî kalışla sona ermiştir. (b) bölümünde nevâ perdesi ile girilip rast perdesine rast çeşnisi ile inilmiş, ardından segâhta segâh dügâhta uşşaklı kısa kalışlar yapıp, segâhta segâhlî kararlarla mülâzime sona ermiştir. İkinci hânede nevâ perdesi üzerinde rast çeşnisi ile kalışlar yapılmış, ardından segâhta segâhlî kalışla hâne sona ermiştir. Üçüncü hâneye ise rast dizisi çıkıcı olarak kullanılarak girilip gerdâniye perdesine çıkılmış, ardından evç üzerinde segâhlî kalışlar yapılmış ve segâhta segâhlî tam karar ile hâne son bulmuştur.

(318b)
SEGÂH PEŞREV
"Zülf-i nigâr"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

Analiz: Bu eser (318a) no.lu eserin bir mertebe küçük olarak yazılmış hâlidir. Bu sebeple tekrar analizine gerek duyulmamıştır.

C. SEGÂH ANALİZ SONUÇLARI

1. Segâh Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Segâh eserler incelendiğinde eserlerin seyre segâh perdesi ile başladığı, hemen ardından rast perdesine inildiği ve tekrar segâh üzerine çıkıldığı görülmektedir. Segâh eserlerde rast makam dizisi ağırlığı görülmektedir. Bu dizi ile yapılan seyir neticesinde rast makam dizisinin üçüncü derecesi olan segâh perdesi üzerinde segâh çeşnisi ile karar verilmiştir. Dolayısıyla rast üzerinde rastlı ve nevâ üzerinde rastlı kalışlar dikkat çekmektedir. Makâmın güçlüsü rast makâmının da güçlüsü olan nevâ perdesidir ki bu deliller bu iki makâmın kardeş makamlar olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Eserler birinci hâne ve mülâzimelerde rast ve gerdâniye perdeleri arasında seyretmiş, ikinci hânelerde ise tiz nevâyâ kadar genişlemiştir.

Birinci hânelerde rast perdesi üzerinde rast ve segâh perdesi üzerinde segâhlı kalışlar ağırlıklı olarak görülmüştür. Mülâzimelerde ise yine rast makâmını oluşturan çeşniler olan rast ve nevâ perdeleri üzerinde rastlı kalışlar, ayrıca düğâh perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar ve nihâyet segâh makâmının karar perdesi olan segâh perdesi üzerinde segâhlı kalışlar göze çarpmaktadır.

Eserlerin ikinci hânelerinde nevâ perdesi üzerindeki rast çeşnisi ağırlıklı olarak kullanılmış, hüseyinîde uşşak, evcde segâh ve gerdâniyede rastlı kalışlar da görülmüştür. Ayrıca gerdâniyedeki rastın üçüncü derecesi olan tiz segâh perdesi üzerinde segâhlı kalışlar da yapılmıştır.

Üçüncü hânelerde birinci hâne ve mülâzimelerdeki yapı kullanılmıştır.

Eserlerde göze çarpan diğer asma kalışlar ırakta segâh, çargâhta çargâh, nevâda bûselikli kalışlardır.

2. Cantemir'in Segâh Makâmı Tarifi ile Segâh Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Kendi perdesini merkez olarak alan makâmın kalından inceye ya da inceden kalına üç perde ile kendini göstererek kendi perdesinde karar verdiğini aktaran Cantemir, makâmın tizde tiz hüseyîne pestte yegâha kadar genişleyebileceğini açıklamıştır. Eserlerin analizlerine bakıldığında bu tarif ile benzerlik arzeden bir yapı görülmektedir. Cantemir, makâmın segâh ve dügâh perdeleri olmak üzere iki kararı olduğunu, segâhta karar verirse segâh makâmı, dügâhta karar verirse mâye terkîbi icra edilmiş olacağını ifade etmişse de eserlerin kararları segâhta segâhlı olarak yapılmış, dügâhta mâyeli karar görülmemiştir. Dügâhta yapılan asma kalışlar eser içinde kullanılmıştır. Genişlemelerde ise gerek yegâha (bir eser dışında²⁶²), gerekse tiz hüseyîne genişlemesi görülmemiş, genişlemeler genelde ırak ve tiz nevâ ile sınırlı kalmıştır.

3. Analizi yapılan Segâh Eserler ile Günümüzdeki Segâh Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Analizi yapılan segâh eserlerin, günümüz segâh makâmı tarifleriyle karar perdesinin segâh, güçlü perdesinin nevâ olması dışında bir benzerliği görülmemektedir.

Koleksiyondaki segâh eserler daha çok rast makâmı özellikleri taşımakta, yalnızca karar perdesinin segâh olması bakımından rast makâmından farklılık göstermektedir.

Bunun nedeni segâh makâmının XVII. yüzyıla kadar rast makâmının bir türevi olarak kullanılmasıdır. XIX. yüzyıla ise segâh makâmının içeriği çok gelişmiş ve zenginleşmiştir. Yeni segâh içinde nevâda rast dışında nevâda bûselik, nevâda hicazda kullanılır olmuş, ırak makâmının seyrine benzer bir segâh seyri de ortaya çıkmış, hüseyî perdesinin yerini dik hisar perdesi almıştır.

²⁶² 274 numaralı eser.

XVIII. SÜNBÜLE MAKÂMI

A. SÜNBÜLE MAKAM TARİFLERİ

Safiyüddin’de ve onun takipçisi sayılan nazariyâtçılarda ismine rastlanılmayan sünbüle makâmını birleşik makamlar arasında sınıflandıran Cantemir, makâmı şu sözlerle tarif etmiştir.

“Sünbüle makâmı perde sahibidir ki muhayyer ile tiz segâhın arasında olan nim perdedir. Makam-ı merkûm üç nim perdeden ve üç makamdan mürekkebe olur. İptidâ olan nim perde kendü perdesidir. İkinci olan, acem perdesidir. Üçüncü olan sabâ perdesidir. Makâm-ı evvel, muhayyer’dir. Makâm-ı sâni, acem’dir. Makâm-ı sâlis, sabâ makâmıdır. Hareket-i âğâzesi muhayyer perdesinden şürû idüb temâm tiz perdeler ile tiz hüseyinî perdesine dek çıkar; andan avdet idüb diler ise kendü perdesi ile diler ise tiz segâh perdesi ile gerdâniye perdesine iner; andan evc perdesini aşub acem perdesine düşer; acemden hüseyinî perdesine gelüb kûçek terkibi yüzünden, birden çargâh perdesine sıçrar ve anda sabâ perdesini ohşayub gene çargâh perdesine döner; andan segâha, segâhtan düğâh perdesine gelüb karâr-u istirahat kılar.

Nazar kıl ki iptidâsı muhayyerdir, ortası acemdir ve edâsı sabâ makâmıdır. Bilgil ki sünbüle makâmından bülend-âvâz makam yoktur; öyle ki, şah mansur perdesinde hânendeler bu makamda tasnif olunan nesneleri degme hâl ile okuyabilürler.”²⁶³

Cantemir sünbüle makâmının perde sahibi makamlar arasında olduğunu ve muhayyer ile tiz segâh arasındaki perdenin sünbüle perdesi olduğunu aktardıktan sonra makâmın sünbüle, acem ve sabâ olmak üzere üç yarım perdeden ve üç makamdan meydana geldiğini açıklamıştır. Makâm seyre muhayyer perdesinden başlayıp tam perdelerle tiz hüseyinîye kadar çıkar, oradan tiz segâhla ya da kendi perdesiyle geri dönüp gerdâniye perdesine iner. Gerdâniyeden evc perdesini atlayıp acem, hüseyinî perdelerini seslendirdikten sonra kûçek terkibi yüzünden çargâh perdesine atlayıp sabâ

²⁶³ Tura, s.85

gösterdikten sonra tekrar çargâha döner. Çargâhtan segâha ve oradan da düğâha gelerek düğâh perdesinde karar verir.

Cantemir makâmın muhayyer makâmı gibi başlayıp ardından acem makâmı gösterip, sabâ makâmı gibi karar verdiğine dikkat çekmiştir. Son olarak Sünbüle makâmının çok tiz perdelerde dolaştığını bu nedenle hânendelerin eserleri şah mansur perdesinden okumakta zorlandıklarını ifade etmiştir.

Rabt-ı Tâbirât-ı Mûsikî'de Kutbü'n-nayî Osman Dede'nin şubeler arasında zikrettiği ve muhayyer makâmının şubesi olarak gösterdiği sünbülenin tarifi verilmemiştir.²⁶⁴

Arel'de sünbüle, Ezgi'de muhayyer sünbüle olarak isimlendirilmiş makâmın dizisi düğâhta sabâ cinsine acemde acem cinsi eklenmesiyle meydana gelmiştir.

İnici olan makâmın birinci derece güçlüsü muhayyer, ikinci derece güçlüsü, çargâh ve kararı düğâh perdesidir. Makâmın notası yazılırken si için koma bemolü re için bakiye bemolü konulur ve diğer perde değişiklikleri eser içinde gösterilir. Arel-Ezgi Sistemi'nde makâmın seyri için şu açıklamalar yapılmıştır.

“Makam tiz duraktan başlar, acem aşîran dizisine ait nağmeleri dolaştıktan sonra evvelâ orada ve sonra acemde muvakkaten durur ve müteakiben sabâ dizisinin nağmelerine geçerek çargâhta dahi bir asma karar yapıp sabâ dörtlüsünde veya dizisinde gezinerek durakta kalır.”²⁶⁵

²⁶⁴ Erguner, s.70,71

²⁶⁵ Ezgi, s:156,157; Arel, s.103,104

Ekrem Karadeniz'in *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları* isimli çalışmasında da muhayyer sünbüle olarak yer verilmiş makam için Karadeniz, bu makâm muhayyer ve sabâ makamlarının birleşmesinden meydana gelmiştir, demektedir. Karadeniz makâmın seyrini şu sözlerle tarif etmiştir.

*“Önce, gerdâniye ve muhayyer perdelerinden terennüme başlayıp sünbüle perdesini de kullanarak, gerekirse tiz çargâh perdesine kadar yükseldikten sonra, aynı şekilde hüseyinî perdesine kadar iner ve böylece muhayyer makâmının seyrini kısaca icra ettikten sonra sabâ makâmına geçerek acem, gerdâniye ve dik şehnaz perdeleriyle sabâ makâmının seyrine uyarak bu defa hisârek, sabâ, çargâh, segâh perdeleriyle düğâh perdesinde karar verir.”*²⁶⁶

İsmail Hakkı Özkan muhayyer sünbüle olarak yer verdiği makâmın, düğâh perdesinde karar verdiğini ve inici bir seyir izlediğini aktarmış ve makâmın dizisi için üç farklı şekilden söz etmiştir.

Birinci şekil çargâh dizisinin bir kısmıyla yerinde sabâ dizisinin birbirine eklenmesinden meydana gelmiştir. İkinci şekil ise gerdâniyede bir hicaz dörtlüsü + acemde bir çargâh beşlisi + yerinde sabâ makâmı dizisi + yerinde kürdî dörtlüsü şeklindedir. Üçüncü şekil ise nevâda acemli hüseyinî dizisi + acemde çargâh beşlisi + çargâhta hümayûn, uzzâl ve acemli uzzâl dizileri + yerinde sabâ makâmı dizisi + yerinde kürdî üçlüsü ya da dörtlüsü şeklindedir.

Makâmın birinci derece güçlüsünün muhayyer ikinci derece güçlüsünün çargâh perdesi olduğunu aktaran Özkan, asma karar perdelerinin acem, çargâh, segâh ve dik hisar olduğunu açıklamıştır. Ayrıca muhayyer sünbüle makâmında karara gidilirken yeden olarak rast perdesinin kullanıldığı bilgisini de vermiştir.²⁶⁷

Fikret Kutluğ ise sünbüle makâmını Sünbüle-i Kadim, sünbüle ve muhayyer sünbüle olarak üç farklı isimde izah etmiştir.²⁶⁸

²⁶⁶ Karadeniz, s.145

²⁶⁷ Özkan, s.396, 397

²⁶⁸ Kutluğ, s.349-351

B. SÜNBÜLE ANALİZLER

Tablo 22: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı sünbüle eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	40		Düyek	Semender
2	41		Devr-i Kebîr	Nazire-i Kutb-u Nâyî
3	97	Zurnazen İbrahim Ağa	Çenber	
4	258		Semâî	
5	259		Semâî	

(40)
SÜNBÜLE PEŞREV
" Semender"

Düyek

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

(d)

(e)

(f)

(g)

(h)

(i)

(j)

(k)

(l)

(m)

(n)

(o)

(p)

(q)

(r)

(s)

(t)

(u)

(v)

(w)

(x)

(y)

(z)

(aa)

(ab)

(ac)

(ad)

(ae)

(af)

(ag)

(ah)

(ai)

(aj)

(ak)

(al)

(am)

(an)

(ao)

(ap)

(aq)

(ar)

(as)

(at)

(au)

(av)

(aw)

(ax)

(ay)

(az)

(ba)

(bb)

(bc)

(bd)

(be)

(bf)

(bg)

(bh)

(bi)

(bj)

(bk)

(bl)

(bm)

(bn)

(bo)

(bp)

(bq)

(br)

(bs)

(bt)

(bu)

(bv)

(bw)

(bx)

(by)

(bz)

(ca)

(cb)

(cc)

(cd)

(ce)

(cf)

(cg)

(ch)

(ci)

(cj)

(ck)

(cl)

(cm)

(cn)

(co)

(cp)

(cq)

(cr)

(cs)

(ct)

(cu)

(cv)

(cw)

(cx)

(cy)

(cz)

(da)

(db)

(dc)

(dd)

(de)

(df)

(dg)

(dh)

(di)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Esere tiz durak perdesiyle girilip acem perdesi üzerinde acem aşîran ve hemen ardından yerinde sabâ çeşnisi gösterilmiş, ardından tiz durağa çıkılıp girişteki yapı aynen kullanılarak düğâhta sabâlî tam karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak seyredilmiş, ardından

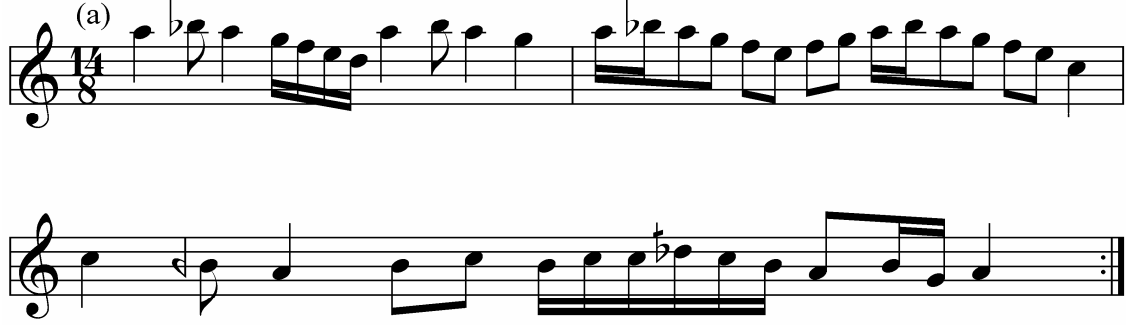
hüseyînîde kürdî çeşnisiyle kalış yapılmıştır.(b) bölümünde acem perdesi üzerinde acem aşîran çeşnisi ile durulup, düğâhta sabâlı kalış yapılmış, (c) bölümünde hüseyînî perdesindeki uşşak çeşnisi kullanılarak tiz durağa çıkılıp, evcde segâhlı kalış yapılmış ardından yine düğâhta sabâlı kalınmıştır. (d) bölümüne düğâh perdesi üzerindeki sabâ çeşnisi ile seyredilerek girilmiş, segâhta segâhlı kalışı, çargâhta çargâhlı kalış izlemiş ve hâne sonuna kadar düğâh perdesi üzerindeki sabâ dizisi ile seyredilerek mülâzime son bulmuştur. İkinci hâne hüseyînî perdesi üzerindeki kalış ile başlamış, ardından çargâhta çargâhlı kalış yapılmış, düğâh üzerindeki sabâ çeşnisi gösterildikten sonra hüseyînî makam dizisi ile gerdâniye üzerinden düğâha inilmiş, hâne düğâh üzerinde sabâ dizisinin gösterilmesiyle sona ermiştir. Üçüncü hâneye düğâhta sabâ çeşnisiyle girilip, tiz durağa çıkılmış ve uşşaklı kalış yapılmış, (b) bölümünde ise hüseyînî perdesi üzerindeki hicaz çeşnisi ile seyredilip düğâhta sabâlı kararlar hâne sona ermiştir.

(41)
SÜNBÜLE PEŞREV
"Nazîre-i kutb-i nâyî"

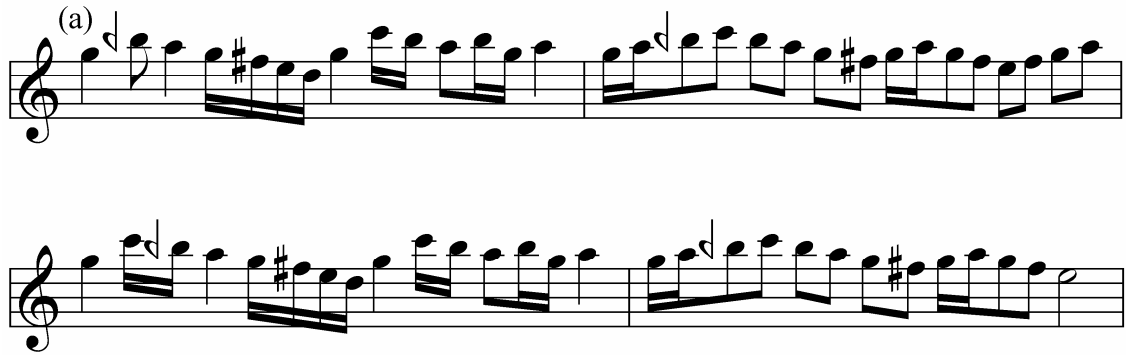
Devr-i kebîr

Anonim

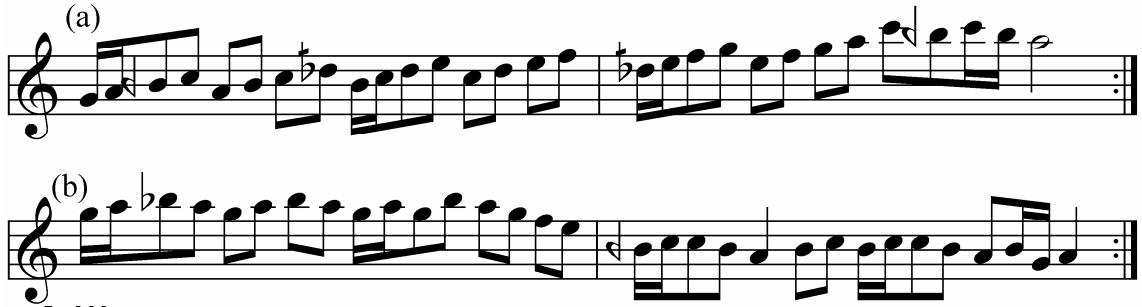
1. Hâne

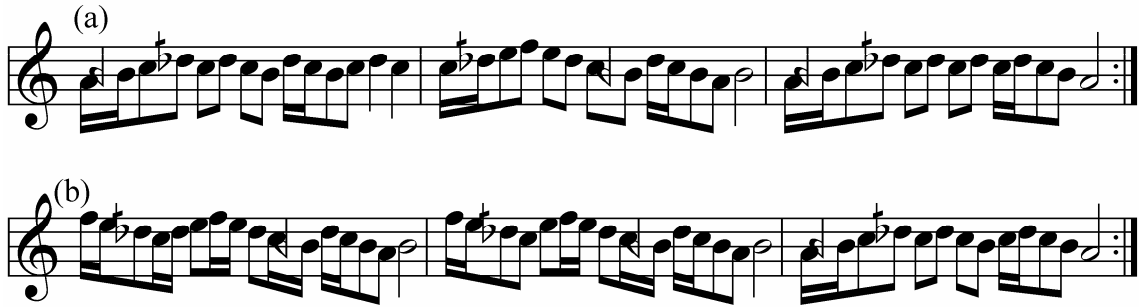
Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

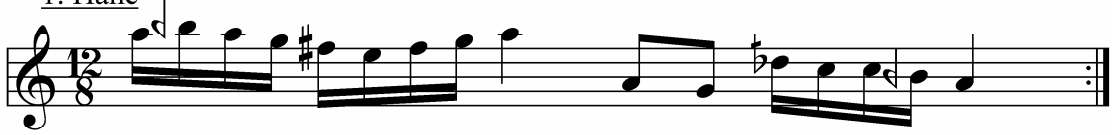
Analiz: Birinci hâneye tiz durak perdesi ile girilip, acem üzerindeki acem aşîran çeşnisinin sesleri ile seyredilmiş, düğâhta sabâlî kalış yapılmış, (b) bölümünde ise sümbüle makam dizisi kullanılarak tiz durağa çıkılmış, düğâhta uşşaklı kararlar hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümüne gerdâniye perdesi üzerinden girilip, rast çeşnisi ile nevâ perdesine inilmiş, muhayyerde uşşaklı kalışları hüseyinîde uşşaklı kalış izlemiş ve düğâhta uşşaklı kararlar (a) bölümü sona ermiştir. (b) ve (c) bölümlerinde düğâh perdesi üzerindeki sabâ çeşnisi ile seyredilmiştir. İkinci hânede sabâ makam dizisi kullanılarak tiz durağa çıkılmış ve uşşaklı kalınmış, acem üzerindeki acem aşîran çeşnisi gösterilmiş ve düğâhta karar vermiştir. Üçüncü hâneye düğâh perdesindeki sabâ çeşnisi ile girilip segâh perdesi üzerinde çeşnisiz kalışlar yapılmış, ardından düğâhta sabâlî karar verilmiştir.

(97)
SÜNBÜLE PEŞREV

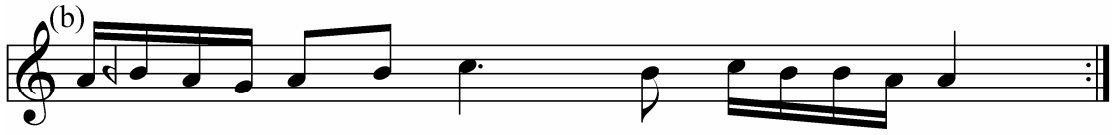
Çenber

Zurnazen İbrahim Ağa

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânede muhayyerde uşşaklı kalışı düğâhta sabâlı kalış izlemiştir. Mülâzimenin (a) ve (b) bölümlerinde düğâh perdesi üzerindeki sabâ makam dizisiyle seyredilip, (c) ve (d) bölümlerinde birinci hâne ve mülâzimenin (a) bölümü aynen kullanılarak karar verilmiştir. İkinci hâneye rast dizisiyle girilip muhayyerde uşaklı kalınmış, ardından nevâda bûselikli kalış yapıp, düğâhta sabâlı tam karar ile hâne son bulmuştur. Üçüncü hâneye düğâh perdesiyle girilip hüseyinî aşîran üzerine hicaz çeşnisi ile inilmiş, hâne düğâhta hicazlı kararlar son bulmuştur.

(258)
SÜNBÜLE SEMÂÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hâneye acem üzerindeki acem aşîran çeşnisi ile girilip çargâhta hicazlı kalınmış, hâne tiz durak üzerinden sabâ dizisi kullanılarak karara inişle son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde muhayyer perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilip bu perde üzerinde kalış yapılmış, (b) bölümünde muhayyerde ve hüseyînî de kürdîli ve çargâhta hicazlı kalışları düğâhta sabâlı kalış izlemiştir. (c) bölümünde ise düğâh perdesi üzerindeki sabâ çeşnisi ile seyredilmiştir. İkinci hâne acem üzerindeki acem aşîran ile girilip muhayyerde kürdîli kalınmış, düğâh perdesi üzerine sabâ dizisi kullanılarak inişle hâne son bulmuştur. Üçüncü hânedeki ise yerinde zirgüle makâmına geçilmiştir.

(259)
SÜNBÜLE SEMÂÎ

Semâî

Anonim

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede tiz durak üzerinden karara muhayyer makam dizisi kullanılarak inişler gözlenmiştir. Mülâzimedeki muhayyer hüseyinî ve düğâh perdelerinden uşşaklı kalışlar yapılmıştır. İkinci hânede uşşak dizisi üzerinde seyredilmiştir. Üçüncü hânede hüseyinî üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak kalış yapılmış, muhayyer dizisi ile tiz duraktan karara inilmiş ve tekrar muhayyer perdesi üzerine çıkılarak hâne son bulmuştur.

C. SÜNBÜLE ANALİZ SONUÇLARI

1. Sünbüle Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Analizini yaptığımız beş adet sünbüle eserden 259 numara ile kayıtlı semâînin muhayyer makâmında yazıldığı dikkati çekmiştir.

Kararı düğâh, birinci güçlü perdesi muhayyer olan makâma, inici olarak, genellikle de muhayyer perdesinden başlayan hüseynde kürdî cinsiyle girilmiştir. Kürdî cinsi içinde muhayyer perdesinin üstünde sadece sünbüle perdesi kullanılmıştır. Daha tiz perdelere muhayyerde uşşak cinsiyle çıkılmıştır. Çoğunlukla, hüseyin perdesinde kısa veya uzun bir kalış yapıldıktan sonra sabâ perdesi atlanarak düğâhta sabâyâ geçilmiştir. Sabâ perdesi motifin ikinci yarısında kullanılmıştır. Eserlerin hepsi düğâh üzerinde sabâ çeşniyle tam karar yaparak son bulmuştur. Dört sünbüle eserden ikisi kararda yeden kullanmazken ikisi rast perdesini yeden olarak kullanıp karar vermiştir.

Seyre tiz duraktan başlayan sünbüle eserlerin hepsi inici bir seyir göstermişlerdir. Genellikle tiz bölgede seyreden eserlerin pestte genişlemediği tizde ise tiz nevâyâ kadar çıktığı gözlenmiştir.

2. Cantemir'in Sünbüle Makâmı Tarifi ile Sünbüle Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir'in sünbüle makâmı için verdiği tarif, notasını verdiği dört eserin ortak seyir özellikleriyle tam bir uyum halindedir. Bu dört eserin hiçbirinde tiz hüseyin perdesine kadar çıkılmamış olması, Cantemir'in tarifine uymayan tek husustur.

Cantemir'in tarifine aykırı sayılabilecek bir nokta da şudur: Cantemir'in en başta kullanılması gerektiğini söylediği muhayyer makâmı, bazı eserlerde (meselâ Kutbü'n-Nayî'ninkine nazîre olan devr-i kebîr peşrevde) muhayyer makâmı birinci hânede değil ancak mülâzime de karşımıza çıkıyor.

3. Analizi yapılan Sünbüle Eserler ile Günümüzdeki Sünbüle Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

XX. yüzyıl nazariyâtçılarının muhayyer sünbüle ve sünbüle makamlarını birbirine karıştırdığı görülmektedir. Arel ve Ezgi, Cantemir'in notasını verdiği sünbüle eserlerle benzerlik gösteren makâmı farklı olarak adlandırmışlardır (Arel'de sünbüle, Ezgi'de muhayyer sünbüle). Ekrem Karadeniz de Ezgi gibi sabâ ile karar veren makâma muhayyer sünbüle adını vermiştir. Yalnız İsmail Hakkı Özkan, Sultan III. Selim'in buluşu olan muhayyer sünbüle makâmını dikkate almıştır. III. Selim'in muhayyer sünbüle makâmı, önceki sünbüle makâmından farklıdır: hüseyinî ve muhayyer perdeleri üzerindeki kürdî cinsinden sonra hicaz cinsi de kullanılır ve makam sabâ gibi değil, sabâ zemzeme gibi karar verir. Yani karardan önce segâh perdesi değil kürdî perdesi duyurulur. Aslında eski sünbüle makâmı artık kullanılmaz olduğu için Sultan III. Selim, adını değiştirerek ve bazı yeni unsurlar ekleyerek sünbüle makâmının hatırlanmasını sağlamıştır. Arel'in, Ezgi'nin ve Karadeniz'in eski sünbüle makâmını muhayyer sünbüle olarak adlandırması yanlıştır. Nitekim Fikret Kutluğ, İsmail Hakkı Özkan'dan daha titiz davranarak, eski sünbüle ve muhayyer sünbüle makâmalarını tarihî varoluşlarını dikkate alıp incelemiştir.

XIX. UŞŞAK MAKÂMI

A. UŞŞAK MAKAM TARİFLERİ

Safiyüddin Urmevî’de on iki ana makamdan birincisi olarak yer alan²⁶⁹ ve Safiyüddin’den önce de kullanıldığı bilinen²⁷⁰ uşşak makâmının yüzyıllar içinde değiştiği ve farklı dizilerle ifade bulduğu, nazariyât tarihçilerimiz tarafından bilinen bir gerçektir.²⁷¹

Cantemir, edvârında uşşak makâmı için ayrıca bir başlık açmamış, uşşak makâmının düğâh makâmından başka bir şey olmadığını söyleyerek uşşak tarifini düğâh makâmı içinde şu sözlerle aktarmıştır.

“Ehl-i mûsikâr, düğâh makâmını bu âna deĝin ne şekl fasl ideler mücâdele üzre dururlar ve ne idüğün dahi beyân ve izhâr eylememişler. Bazısı düğâh makâmı yoktur dirler, bazısı bir maddesiz şubedir dirler ve gayet teng olduĝu sebebi ile perde-i mezkûke üzre bir tasnîf olmuş nesne yokdur demek isterler ve buna göre dahi niçe niçe bîhûde ve akıldan hâric sözler aralarında şâyi iderler. Ol eclden hakîr bu mâkûle kimesnelerin muhtelit ve müşevveş güftelerine çok taaccüb idüb bu makâm-ı muazzam u kayyâmın zâtını ve târîfini bilmediklerine hayran kalırım çün tarîk-ı şâhî gibi mâsumlara dahi mâlûm olub rehnümâyâ hâcet kalmaz.

İmdi makâm-ı merkûmun zâtını ve keyfiyetini bilmek murâd iden gerekdir ki fasl-ı târîfini bir hoş tefûş ve tefahhus idüb ve teşrîhini hükm-i kânun-ı mûsikî üzre görüb ve hareket-i âğâzesi ile karâr-ıistirâhatine muttalî oldukdan sonra bu mâkûle hareketden ve bu dürlü karârdan ne makâm icra ve peydâ olunur, anlaya.

Hâl bu minvâl üzre oldukda târîf-i müfred makam şartı üzre, düğâh perdesinden ne makam zuhûr ider nazar kılalım. Bâlâda zîkr olunduĝu vech üzre düğâh perdesini kutb-ı dâire-i semân perdehâ idüb gerek nermden tîze gerek tîzden nerme hareket-i âğâze olunub ve kutb-ı merkûmda gelindikden sonra karâr üistirâhatinden uşşak makâmı peydâ vü icrâ olduĝuna azher-i mine’ş-şemsdir. Öyle ki

²⁶⁹ Uygu, s.93-171

²⁷⁰ Bardakçı, s.94,95

²⁷¹ Kutluğ, s.164,170; Levedoğlu Yılmaz, s.189,194

gayr makâmın şübhesine varmak bir vech ile ihtimâli yokdur. İmdi bu âna değin nâ-mâlûm ve nâ-mârûf olan düğâh perdesinin makâmı uşşak makâmı olduğına mümkir olan ayn-ı akldan âmâ olduğına çeşm-i heyûlânîden kör olan bile görür. Böyle oldukda lâzım gelür ki uşşak ismi ism-i galat ola yâhûd bu ismi gayr yüzden tefsîr ider var ise andan bir müşkil suâlim vardır. Suâlim dahi budur: Hakîr bu cins perdelerden şart-ı târîf-i müfred makam üzre uşşak makâmı pey-dâ ve icrâ olduğına isbât eyle-dim, çün düğâh makâmı uşşak makâmı değildir, niyâz iderim ki uşşak didikleri makam ne per-deden hareket-i âğâze ider ve ne perdede karâr kılar ve ne dürlü revîş ile kendü zâtını beyân idebilir? Hakîr düğâh sırf uşşak olduğına ve uşşak sırf düğâh perdesinden peydâ ve icrâ olduğuna kuvve-i defîl ile isbât eyledik, ol dahi düğâh uşşak ve uşşak düğâh olma-duğuna gösterdikden sonra uşşak nedir ve düğâh nedir, isbât ve ibrâz eylesün. Lâkin biz bu mâkûle imtihandan vaz geçüb düğâh perdesinin ve makâmın hakkında bildüğümüz nesneyi tefsîr-i kelâma ve enzâr-ı ayna getürmeğe sây idelim.

*Hükm-i düğâh: Düğâh perdesi ol kadar fasîh ve sâhib-i meydân bir perdedir ki değil yalnız kendü makâmına lâtîf ve lezîz sadâ ile garâib ve acâib terkibler mutî ve tâbî itdirir velâkin dahi niçe sâhib-i unvân ve ulu makamların penâh-ı istirâhatleri ve dârü'l karargâhları olur.*²⁷²

Cantemir, önce düğâh makâmının uşşak makâmından başka bir şey olmadığını açıklamış ve bunu kabul etmeyenlere meydan okumuştur. Düğâh perdesinden başlayıp kalın ve ince seslerde gezindikten sonra tekrar gelip düğâh perdesinde karar verilince uşşak makâmının meydana geleceğini aktaran Cantemir, düğâh perdesi için açık sözlü, meydan sahibi, güçlü bir perdedir diyerek tatlı ve güzel sesiyle terkîbleri kendine bağlar ve ulu makamların karar yeri olur demektedir.

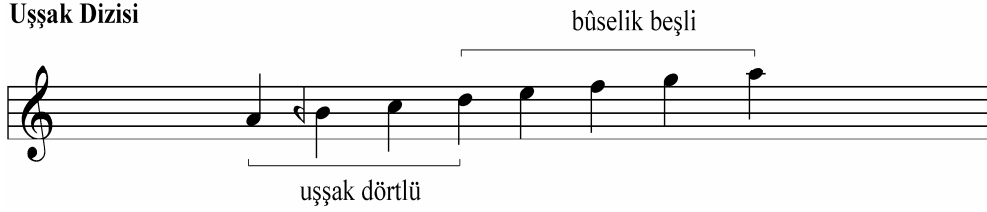
Cantemir'in çağdaşı Osman Dede düğâhı on iki ana makam arasında uşşığı da terkîbler arasında zikretmiş ama maalesef her ikisinin de tarifine yer vermemiştir.²⁷³

Arel- Ezgi Sistemi'nde kararı düğâh perdesi olan uşşak makâmı düğâhta bir uşşak dörtlüye nevâda bir bûselik beşli eklenmesiyle meydana gelmiştir. Makâmın

²⁷² Tura, s.51-53

²⁷³ Erguner, s.66-71

güçlüsü dörtlü ve beşlinin birleştiği yerdeki nevâ perdesidir. Perdelerin isimleri pestten tize doğru düğâh, segâh, çargâh, nevâ, hüseyinî, acem, gerdaniye ve muhayyer'dir. Çıkıcı olan makâmın notası yazılırken donanıma si için koma bemolü yazılır.²⁷⁴

Makâmın seyri için Ezgi şu açıklamaları yapmıştır.

“İptida, ekseriya karargâh ve bazen dördüncü güçlü nağmesinden icra edilir. Pestteki uşşak dörtlüsünde kendisini gösterir, ya durak veya güçlüde muvakkat bir karar yapar. Sonra tizdeki beşlide dahi seyir ederek durakta yedenli ve yahut yedensiz kalır. Bu Makâmda yeden sesi bir taninî aralığında olan (rast-sol) dur.”²⁷⁵

Töre-Karadeniz Sistemi’nde ise genellikle rast ve düğâh perdesinden seyre başlayıp düğâh perdesinde karar veren makam çıkış ve inişte farklı iki dizi kullanılır. Uşşak makam dizisi sesleri çıkışta sırası ile düğâh, segâh, çargâh, nevâ, hüseyinî, evc, gerdâniye ve muhayyer; inişte düğâh, uşşak²⁷⁶, çargâh, nevâ, hüseyinî, acem, gerdâniye ve muhayyer’dir.

Bu sisteme göre makâmın seyri ve çeşnisi şu sözlerle ifade edilmiştir.

“Rast, düğâh bazen de çargâh, nevâ perdelerinden terennüme başlayıp ıskaladaki perdelerle seyrederek nevâ perdesi üzerinde kısa duruşlar yapar ve inişte eviç yerine acem, segâh yerine de uşşak perdesi kullanarak düğâh perdesinde karar verir. Makâmın çeşnisi düğâh perdesi üzerinde yaptığı belirli duruşlarla ve inişte uşşak perdesini kullanmak suretiyle meydana getirilir. Bazı bestekârlar, eviç perdesiyle birlikte hisar perdesi de kullanmışlarsa da daha çok bayâti makâmına mahsus olan bu çeşni uşşak makâmının seyrinin esas şartlarından değildir. Karar esnasında bazen rast perdesi kullanıldığı ve pest tarafta yegâh perdesine kadar

²⁷⁴ Arel, s.20; Ezgi, s.57

²⁷⁵ Ezgi, s.57

²⁷⁶ Töre-Karadeniz Sistemi’ne göre segâh perdesinden 200 sent daha pest bir perdedir.

*inildiği de olur. Iskalaları bakımından çok geniş imkânlarla sahip olan ve her çeşit makâma geçiş yapmağa elverişli bulunan bu makam üzerinde Türk bestekârları çok işlemişler ve sayı olarak çok çeşitli eser örnekleri ortaya koymuşlardır. Türk mûsikîsinin hemen hemen en verimli makâmı olan uşşak makâmı gerçekten tesirli, kulağa hoş gelen armonik perdeleri bulunan elverişli iskalalara sahip geniş imkânlı bir makâmdır.*²⁷⁷

İsmail Hakkı Özkan uşşak makâmını Arel ile aynı şekilde tarif etmiştir. Arel'in tarifinden daha ayrıntılı bilgilere yer vermiş olan Özkan, makâmın daima pest taraftan yegâhta rastla genişlediğini aktarmıştır. Makâmın seyri için ise; *“Durak civarından, durağın altında genişlemiş bölgenin seslerinden seyre başlanır. Önce durak üzerindeki uşşak dörtlüsünün seslerinde dolaştıktan sonra dizinin iki tarafında karışık gezinip güçlü nevâ perdesinde yarım karar yapar. Bu arada gerekli yerlerde gereken asma kararlar ve diğer özellikler de gösterilir. Nihayet bütün dizide ve gerekiyorsa genişlemiş kısımda da karışık gezinildikten sonra dügâh perdesinde uşşak çeşnisi ile tam karar yapılır.”* açıklamalarına yer vermiştir.²⁷⁸

²⁷⁷ Karadeniz, s.94

²⁷⁸ Özkan, s.143,144,145

B. UŞŞAK ANALİZLER

Tablo 23: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı uşşak eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	98	Zurnazen İbrahim Ağa	Çenber	
2	99	Zurnazen İbrahim Ağa	Berevşan	
3	201	Solakzâde	Devr-i Kebîr	
4	202	Solakzâde	Sakîl	
5	203	Solakzâde	Hafîf	
6	204	Solakzâde	Düyek	Sülün
7	232	Kanbûsî Mehmed Çelebi	Hafîf	
8	345		Darb-ı Fetih	

(98)
UŞŞAK PEŞREV

Çenber

Zurnazen İbrahim Ağa

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

Zeyl

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile girilip güçlü nevâ perdesi üzerinde kalınmış, ardından yine karar perdesi üzerindeki uşşak perdesi kullanılarak hâne sonunda tam karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde segâhta segâh, düğâhta uşşak, (b) bölümünde ise nevâda bûselikli kalış yapılp, düğâhta tam

karar ile mülâzime son bulmuştur. İkinci hâneye uşşak makam dizisi kullanılarak tiz durağa çıkışla girilip, hüseynde uşşaklı kalınmış, zeyl bölümünde ise tiz duraktan karara uşşak makam dizisi kullanılarak seyredilmiştir. Üçüncü hânedeki düğâhta uşşak ve nevâda bûselikli kalışlar yapıp hâne zeyl bölümünün tekrarı ile son bulmuştur.

(99)

UŞŞAK PEŞREV

Berefşan

Zurnazen İbrahim Ağa

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

(a)

(b)

Eydan

Analiz: Birinci hânede karar perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi kullanılarak, nevâ perdesi üzerine çıkılmış, ardından düğâhta uşşaklı tam karar verilerek hâne sona ermiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde nevâ perdesindeki bûselik çeşnisi ile seyredilip bu perde üzerinde yarım karar verilmiş, (b) bölümünde ise karar perdesindeki uşşak yapısı üzerinde durulup mülâzime sonunda tam karar verilmiştir. İkinci hâneye tiz durak civarından girilmiş, nevâ üzerindeki rast çeşnisi de gösterilerek tiz durağa çıkılıp kısa kalışlar yapılmıştır. Ardından güçlü perdesinden karara doğru uşşak çeşnisi kullanılarak

inilmiş ve hâne sonunda tam karar verilmiştir. Üçüncü hânenin (a) ve (b) bölümlerinde nevâ perdesi üzerinde bûselik çeşnisiyle kalışlar yapılmıştır. İkinci hânenin son bölümünün aynen tekrarı ile eser son bulmuştur.

(201)

UŞŞAK PEŞREV

Devr-i kebîr

Solakzâde

1. Hâne

Mûlâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye rast perdesi üzerinde rastlı kısa bir kalışla girilip, ardından güçlü perdesine çıkılmış, yine rast üzerinde rastlı düşüşü dügâhta uşşaklı tam karar izlemiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde karar sesi ve güçlü arasında seyredilip, dügâhta uşşaklı karar verilmiş, (b) bölümünde nevâda bûselikli kalınmış, (c) bölümünde ise çargâhta çargâh ve dügâhta uşşaklı kalışlarla mülâzime sona ermiştir. İkinci hâneye karar sesi üzerinden uşşak makam dizisi kullanılarak tiz durağa çıkışla girilip, bu perde üzerinde kalınmış, tiz durak üzerinde uşşak çeşnisinin gösterilmesini, makam dizisinin inici olarak kullanılması ve dügâhta tam karar izlemiştir. Üçüncü hânedeki ise segâh perdesi üzerindeki eksik ferahnâk beşlisi gösterilip dügâhta uşşak ve rastta rastlı kalışlar yapıp, dügâhta tam karar ile hâne son bulmuştur.

(202)
UŞŞAK PEŞREV

Sakîl

Solakzâde

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

Teslim

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hâneye uşşak makâmının pest bölgeye genişlemesi olan rast çeşnisinin bir kısmı kullanılarak karara çıkışla girilmiş, ardından güçlü perdesine çıkılıp karara uşşaklı düşülmüş ve hâne güçlü perdesinde yarım kararla son bulmuştur.

Mûlâzimenin (a) bölümüne güçlü perdesi civarından girilmiş, uşşak çeşnisi ile karara inilmiş, nevâ üzerinde bûselik çeşnisi ile kalınmış ve düğâhta uşşaklı karar verilmiştir. (b) bölümünde ise çargâhta çargâh, segâhta segâhlı kısa kalışları rastta rastlı kalış izlemiştir. Mûlâzime (a) bölümünün teslim olarak kullanılması ile düğâhta tam karar vererek sona ermiştir. İkinci hânede nevâda bûselikli kalışlar yapıp, rastta rastlı kalınmış, ardından yine nevâ üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilerek seyredilip, hâne sonunda bu perde üzerinde yarım karar verilmiştir. Üçüncü hâneye karar sesinden girilip makam dizisi kullanılarak tiz durak civarına çıkılmış, nevâda bûselikli, düğâhta uşşaklı kalışlar yapıp, nevâ perdesinde yarım karar verilerek hâne son bulmuştur.

(203)

UŞŞAK PEŞREV

Hafif

Solakzâde

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hâneye rast perdesindeki rast çeşnisi üzerinde seyredilerek girilip, düğâhta uşşaklı tam karar verilmiştir. Mülâzimeye güçlü perdesi civarından girilip, ardından düğâhta uşşaklı kalışlar yapılmış, rast üzerinde rast çeşnisi ile seyri nevâda bûselik, çargâhta çargâhlı kalışlar izlemiş ve hâne düğâhta uşşaklı tam karar ile sona ermiştir. İkinci hânedeki nevâda bûselikli kalışlar yapıp çargâhta çargâh ve segâhta segâhlı durulmuş ve rastta rastlı kalışla hâne sona ermiştir. Üçüncü hâneye ise tiz durak civarından girilip karara makam dizisi kullanılarak inilmiş, segâhta segâhlı kalınmış ve hâne düğâhta uşşaklı tam kararla son bulmuştur.

(204)
UŞŞAK PEŞREV
"Sülün"

Düyek

Solakzâde

1. Hâne

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânede karar perdesi üzerindeki uşşak ve onun pest bölgeye genişlemesi kullanılarak seyredilmiştir. Mülâzime bölümünde nevâda bûselik, çargâhta çargâh, düğâhta uşşak ve rastta rastlı kısa kalışlar yapılp, hâne sonunda düğâhta uşşaklı tam karar verilmiştir. İkinci hâneye hüseyinî perdesi üzerinde kürdîli kalışlar ile girilip,

nevâda bûselikli yarım karar verilmiş, tiz durak civarından karar sesi üzerine makam dizisi kullanılarak inilmiş ve hâne bu şekilde son bulmuştur. Üçüncü hânedeki çargâh perdesi üzerinde ısrar edilmiş, hisar perdesi kullanılarak çargâh üzerinde kalınmış, hâne sonuna kadar karar perdesi üzerindeki uşşak ile seyredilmiştir.

(232)

UŞŞAK PEŞREV

Hafif

Kanbûsi Mehmet Çelebi

1. Hâne

Mülâzime

(a)

1.

2.

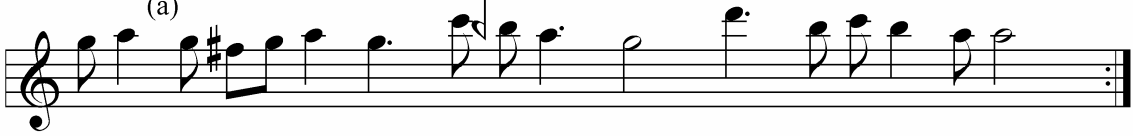

(b)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

Analiz: Birinci hânenin girişinde rastta rastlı kalışlar yapılp, hâne sonunda dügâhta uşşaklı tam karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde nevâda bûselikli kalınmış ardından makam dizisi kullanılarak rastta kadar inilmiş, birinci dolapta nevâ üzerinde yarım karar, ikinci dolapta ise dügâhta tam karar yapılmıştır. (b) bölümünde nevâda ve rastta rastlı kalışlar yapılmış ve hâne dügâhta uşşaklı tam kararla sona ermiştir. İkinci hâneye tiz durak civarından girilip, gerdâniyede rast ve muhayyerde uşşaklı kalışlar yapılmıştır. Üçüncü hânedeki çargâhta çargâhlı kalışı hâne sonunda dügâhta uşşaklı tam karar izlemiştir.

(345)
UŞŞAK PEŞREV

Darb-ı fetih

Anonim

1. Hâne

Teslim

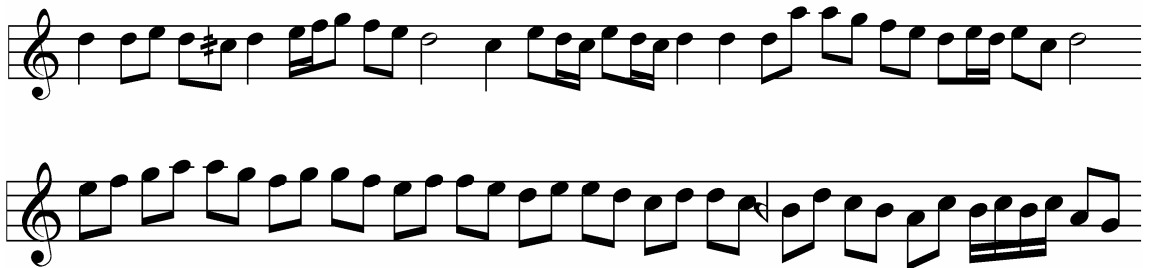
Mülâzime

Teslim

2. Hâne

Teslim

Zeyl

Teslim

3. Hâne

Teslim

Analiz: Birinci hâneye karar perdesi ile girilmiş, hüseyinî aşîran üzerine nişâbur çeşnisi ile düşülmüş, ardından düğâh perdesi üzerindeki uşşak çeşnisi ile seyre devam edilmiş, nevâ perdesinde bûselik ve çargâhta çargâhlı kalışları rastta rast ve hâne sonunda düğâhta uşşaklı tam karar izlemiştir. Mülâzime bölümünde çargâh perdesi üzerinde durulmuş, bu perde üzerinde kalışlar yapılmış, ardından nevâ üzerinde bûselikli kalışlar yapılmış ve mülâzimenin sonuna kadar uşşak makâmı dizisi ile seyredilmiştir. İkinci hânede nevâ perdesi üzerinde bûselik çeşnisi ile yedende gösterilerek kalışlar yapılmış ve mülâzime bölümünde olduğu gibi tiz duraktan karara doğru makam dizisi kullanılarak seyredilmiştir. Zeyl bölümünde rast perdesindeki bûselik çeşnisi gösterilip, nevâ üzerinde aynı çeşni ile kalış yapılmış ve ikinci hânenin sonu aynen tekrar edilerek bölüm sona ermiştir. Üçüncü hâneye güçlü perdesi civarından girilmiş, bu perde üzerindeki bûselik çeşnisi gösterilmiş, segâhta segâh, düğâhta uşşak ve rastta rastlı kısa kalışları hâne sonunda düğâhta uşşaklı tam karar izlemiştir.

C. UŞŞAK ANALİZ SONUÇLARI

1. Uşşak Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Koleksiyonda notası bulunan sekiz adet uşşak eserin ikisi Zurnazen İbrahim Ağa'ya dördü Solakzâde'ye biri Kanbûsi Mehmet Çelebi'ye aitken birinin ise bestekârı belli değildir. Yapılan analiz sonunda Solakzâde'ye ait dört eserin her birinin farklı perdelerle seyre başladığı dikkati çekmiştir. Uşşak eserlerin seyre genellikle düğâh perdesiyle başlayıp düğâh üzerindeki uşşakla seyrettiği görülmüştür. Seyre geveşt perdesiyle başlayan 202 numaralı eser ile rast perdesiyle başlayan 203 ve 232 numaralı eserlerinde düğâh üzerinde uşşakla seyretdikleri görülmüştür. Yalnızca 204 numaralı eser çargâh perdesiyle seyre başlamış ve inici bir seyir göstermiştir.

Genellikle çıkıcı, nadiren de çıkıcı-inici özellik gösteren uşşak makam dizisinin nevâda bûselik ve düğâhta uşşak cinslerinden meydana geldiği görülmüştür. Karar perdesi düğâh, güçlü perdesi ise nevâ olarak tespit edilen uşşak eserlerin hepsi düğâh perdesinde uşşak çeşnisi ile yedensiz karar vermiştir.

İncelenen eserlerin birinci hâne ve mülâzimelerinde makâmın dizisini oluşturan düğâhta uşşak ve nevâda bûselikli kalıplar dışında en çok rastta rast, segâhta segâh ve çargâhta çargâhlı asma kalıplar yapıldığı tespit edilmiştir. İkinci ve üçüncü hânelerde ise birinci hâne ve mülâzimedeki çeşniler aynen görülmekle beraber nadiren muhayyerde ve hüseynde uşşak çeşnili kalıplar yapıldığı görülmüştür.

Genellikle pest bölgede seyreden ve pestte hüseyne aşîran perdesine kadar genişlediği görülen uşşak eserlerin tizde genişleme göstermediği, eserlerin ikinci hânelerinde tiz çargâha kadar çıkıldığı yerler görülse de çoğunlukla muhayyer perdesine kadar hareket ettiği görülmüştür.

2. Cantemir'in Uşşak Makâmı Tarifi ile Uşşak Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Uşşak makâmını düğâh makâmından ayrı görmeyen Cantemir, uşşak makâmını ayrıca tarif etmemiş, düğâh makâmı başlığı altında uşşak için kısaca düğâh perdesiyle

seyre başlayıp kalın ve ince perdelerde dolaşıktan sonra düğâh perdesinde karar veren bir makâm şeklinde açıklamada bulunmuştur.

3.Analizi yapılan Uşşak Eserler ile Günümüzdeki Uşşak Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Koleksiyondaki eserlerin analiz sonuçlarına bakıldığında makâmının gerek makâmı meydana getiren çeşniler bakımından, gerek karar ve güçlü perdeleri bakımından ve gerekse seyir özellikleri bakımından günümüz nazariyâtçılarının uşşak tarifleriyle tutarlılık gösterdiği görülmüştür.

XX. UZZÂL MAKÂMI

A. UZZÂL MAKAM TARİFLERİ

Cantemir, ince seslere doğru giderken önümüze çıkan ara perdelerin makamları arasında sınıfladığı uzzâl makâmı için şu tarifi vermiştir.

“Uzzâl perdesi nevâ ile çargâh arasında olan nim perdeye dirler. Hareket-i âğâzesini düğâh perdesinden şürû idüb segâha çıkar; andan çargâh perdesini aşub kendi perdesine basar; andan, nevâ, hüseyî, evc çıkub, evcden diler ise gerdâniye perdesi ile, diler ise şehnaz perdesiyle tiz uzzâle ve tiz hüseyîye dek çıkmak hükmü vardır. Andan, gene ol yoldan avdet idüb düğâh perdesinde karar-u istirahat ider. Düğâh perdesinden dahi aşağı varmak murad ider ise, diler ise zengûle perdesiyle, diler ise rast perdesi ile nerm uzzâle dek iner ve gene ol tarîkden avdet idüb düğâh kararına gelür.

Terâkib-i müsta'meleden buna tâbi, hicaz didikleri terkidir ve iptidâ-yı âğâzesi ile ısfahan dahi buna tâbi ve mensubdur ve şehnaz makâmı tizde şedd yolundan ve zengûle nermde gene şedd yüzünden uzzâl makâmına karîb ve hem-mizâc olurlar.”²⁷⁹

Cantemir önce uzzâl perdesinin nevâ ve çargâh arasındaki yarım perde olduğunu ifade etmiş ve ardından uzzâl makâmının seyir özelliklerini açıklamıştır. Ses vermeye düğâh perdesinden başlayan makam segâha, ardından çargâh perdesini atlayarak uzzâle çıkar. Buradan nevâ, hüseyî ve evc perdelerini seslendirdikten sonra isterse gerdâniye isterse şehnaz perdelerini kullanarak tiz uzzâle yada tiz hüseyîye dek çıkama hükmü olan makam gene aynı yoldan geri dönüp düğâh perdesinde karar verir. Düğâh perdesinden daha pestte ise, isterse zengûle perdesiyle, isterse rast perdesiyle kalın uzzâle dek inebilir.

Cantemir hicaz terkîbinin bu makama bağlı olduğunu, ısfahanında seslendirilişinin başlangıcı bakımından bu makâma uyduğunu ve bağlandığını açıklamıştır.

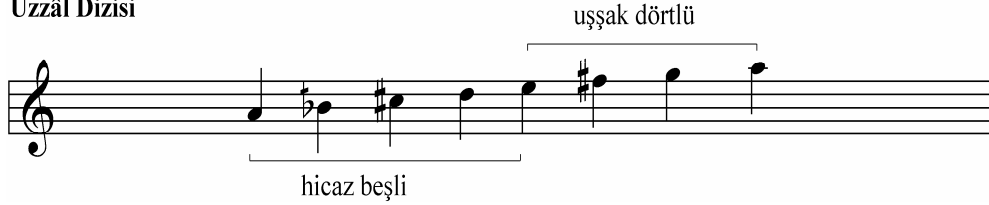
²⁷⁹ Tura, s.79-81

Osman Dede'nin *Rabt-ı tâbirât-ı mûsikî*'de on iki ana makam arasında yer verdiği uzzâl makâmının tarifi bulunmamaktadır.

Arel-Ezgi Sistemi'nde uzzâl makâmı H. Sadettin Arel'e göre düğâhta bir hicaz beşlisine tizde bir uşşak dörtlüsü eklenmesiyle; Suphi Ezgi'ye göre ise düğâhta bir hicaz dörtlüsüne nevâda bir rast beşlisi eklenmesiyle oluşur. Arel'in Uzzâl olarak açıkladığı makam ezgide hicaz; Ezgi'nin uzzâl olarak açıkladığı makam da Arel'de hicaz olarak tarif bulmuştur. Her iki durumda da makâm dizisi değişmemekte ama makâmın güçlü perdeleri Arel'de hüseyinî Ezgi'de nevâ olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁸⁰

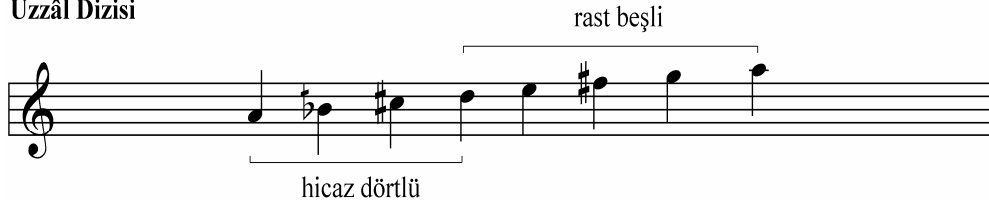
Arel'e göre;

Uzzâl Dizisi

Ezgi'ye göre;

Uzzâl Dizisi

Töre-Karadeniz Sistemi'nde uzzâl makâmı çoğunlukla nevâ ya da hicaz²⁸¹ perdesinden seyre başlayıp düğâh perdesinde karar verir. Nota yazılırken donanıma evc ve hicaz perdesine mahsus diyez işaretiyle kürdî perdesine mahsus bemol işareti yazılır. İniş ve çıkışta hicaz makâmıyla aynı diziye kullanan makam çıkışta evc inişte ise acem perdesiyle hareket eder.

²⁸⁰ Arel, s.21,22; Ezgi, s.65,66-68

²⁸¹ Töre-Karadeniz Sistemi'nde Arel Sistemi'ndeki nim hicaz perdesine hicaz perdesi, dik kürdî perdesine de kürdî denilmektedir.

Bu sisteme göre makâmın seyir ve çeşnisi şu şekilde tarif bulmuştur.

“Çoklukla hicaz ve nevâ perdesinden terennüme başlayıp aynen hicaz makâmı gibi seyreder. Seyir esnasında münasebet getirip evc ve acem perdelerini kısaca birlikte kullanır ve karardan evvel makâmın kendisine mahsus bir çeşnisi ile hicaz, nevâ ve hüseyinî perdelerini fazlaca kullandıktan sonra aynen hicaz makâmı gibi düğâh perdesinde karar verir. Makâmın hususî çeşnisi, seyir esnasında münasebet aldırarak eviç ve acem perdelerini kısaca birlikte kullanmak ve karardan evvel hicaz, nevâ ve hüseyinî perdelerini fazlaca kullanmak suretiyle meydana getirilir.”²⁸²

İsmail Hakkı Özkan'da Arel ile aynı tarifi vermiş, yerinde hicaz beşlisine hüseyinîde uşşak dörtlüsünün eklenmesiyle uzzâl makam dizisinin meydana geldiğini ifade etmiştir. Makâmın inici-çıkıcı bazen de çıkıcı olarak kullanıldığını aktaran Özkan, makâmın seyri için ise; güçlü veya karar perdeleri civarından seyre başlanıp, diziyi meydana getiren çeşnilerde karışık gezinilip, güçlü hüseyinî perdesinde uşşaklı yarım karar yapıldığını ve gerekli asma kararlarda gösterildikten sonra düğâhta hicaz çeşnisiyle tam karar yapıldığını açıklamıştır.²⁸³

²⁸² Karadeniz, s.105

²⁸³ Özkan, s.169,170

B. UZZÂL ANALİZLER

Tablo 24: Kantemiroğlu'nun notaya aldığı uzzâl eserlerin listesi

NO		BESTEKÂRI	USÛLÜ	ADI
1	15	Muzaffer	Darb-ı fetih	
2	29	Acemler	Düyek	Bostan
3	118		Devr-i kebîr	Büyük Devir
4	147	Hatîb	Düyek	Uzzâl-ı küçük
5	148	Ali Hoca	Berevşan	
6	209	Derviş Mehmed	Darb-ı fetih	
7	211		Fahte	
8	324	Sakîl		Turna
9	333	Muzaffer	Çenber	

(15)
UZZÂL PEŞREV

Darb-ı fetih

Muzaffer

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hâne düğâh perdesi üzerindeki uzzâl beşlisini kullanarak hüseyinî perdesine çıkarak başlamış, nîm hicaz ve muhayyer perdeleri arasında belirgin bir kalış göstermeden seyredilmiş, düğâh perdesi üzerinde uzzâl beşlisi ile karar verilerek hâne sona ermiştir. Mülâzimeye de güçlü üzerinden girilmiş uzzâl beşlisi gösterilerek düğâh perdesine kadar inici bir seyirle devam edilmiş, ardından nevâ perdesinde rastlı kalış yapılmıştır. Mülâzimenin sonunda ise uzzâl makam dizisi kullanılarak tiz durağa çıkılıp, hâne sonunda uzzâl beşlisi ile düğâh perdesinde tam karar verilmiştir. İkinci hâne hüseyinî perdesi üzerinde uşaklı kalışlar yapılmış, düğâh perdesi üzerine uzal makam dizisi gösterilerek inilmiş ve hâne sonunda düğâh perdesinde uzzâl beşlisi ile karar verilmiştir. Zeyl bölümü de ikinci hâneyle aynı yapıyı göstermektedir. Üçüncü hânenin girişinde hüseyinî ve muhayyer perdeleri üzerindeki hicaz çeşnileri kullanılarak girilip düğâh perdesine zirgüleli hicaz dizisi kullanılarak inilmiş ve hâne düğâhta uzal beşlisi ile karar verilerek sona ermiştir.

(29)
UZZÂL PEŞREV
"Bostan"

Düyek

Acemler

1. Hâne
(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

2. Hâne

3. Hâne

Analiz: Birinci hânenin (a) bölümüne hüseyinî perdesi ile girilip uzzâl beşlisi ile karar sesine düşülüp hemen ardından yeniden güçlü perdesine çıkılmıştır. (b) bölümünde ise tiz duraktan karar sesine uzzâl makam dizisi kullanılarak inilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinî üzerinde uşşak ve nevâ üzerinde rastlı kalışlar yapılmış, inici uzzâl makam dizisi ile tiz durak üzerinden karar sesine inilerek bölüm

sona ermiştir. (b) bölümünde ise hüseyinîden düğâh perdesine uzzâl beşlisi ile inilerek girilmiş bu yapı bölüm sonuna kadar işlenip düğâh perdesinde küçük yedenli hicaz çeşnisi ile mülâzime sona ermiştir. İkinci hânenin (a) bölümünde tiz durak üzerindeki uşşak ve hüseyinî perdesi üzerindeki hicaz çeşnileri kullanılmış, fakat hüseyinî perdesi gösterilmemiş, dik acem perdesi üzerinde kalış yapılmıştır. (b) bölümünde yerinde ırak makam dizisi kullanılarak bölüm sonunda ırak perdesi üzerinde segâhlı karar verilmiş, (c) bölümünde ise muhayyer perdesi üzerinden uzzâl makam dizisi kullanılarak düğâh perdesi üzerine inilmiş ve uzzâl beşlisi ile düğâh perdesinde tam karar verilmiştir. Üçüncü hânede düğâh perdesi üzerindeki zirgüleli hicaz makam dizisi kullanılıp belirli bir perde üzerinde kalış yapılmamış, hâne sonunda düğâh perdesi üzerinde uzzâl beşlisi kullanılarak tam karar verilmiştir.

(118)

UZZÂL PEŞREV

"Büyük devir"

Devr-i kebîr

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

(a)

(b)

(c)

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

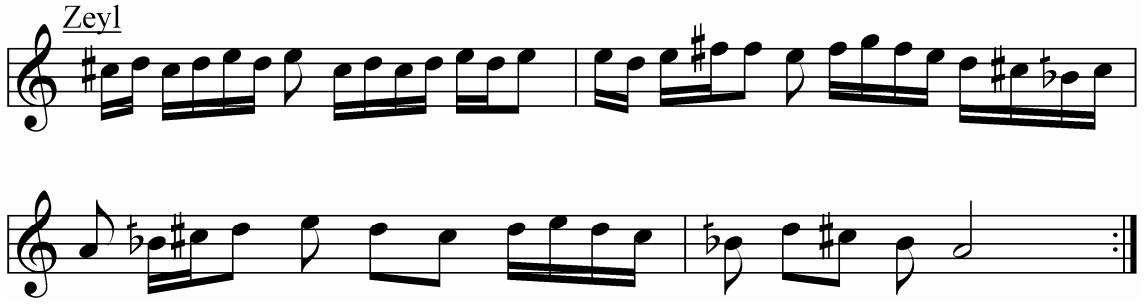
Analiz: Birinci hâne boyunca güçlü perdesinden karar sesine uzzâl beşlisi ile inilerek kalışlar yapılmıştır. Mülâzimenin başında da aynı yapı görülmüş, ardından hüseyinî perdesinde uşşaklı kalışlar yapılmış, hüseyinîde uşşak çeşnisi kullanılarak tiz durağa çıkılıp düğâh perdesi üzerine uzzâl makam dizisi kullanılarak inilmiş ve mülâzime bu şekilde son bulmuştur. İkinci hânedeki düğâh perdesinden muhayyer perdesine zirgüleli hicaz dizisi kullanılarak çıkılıp tekrar karar inilmiş, muhayyer üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış ve hâne zirgüleli hicaz dizisinin inici olarak kullanılıp düğâh perdesinde verilen karar ile sona ermiştir. Üçüncü hânedeki hüseyinî perdesi üzerinde uşşaklı kalışlar yapılmış (yeden olarak hisar perdesi kullanılarak), bunu hüseyinî perdesinde yine uşşaklı kalışlar izlemiş ve düğâh perdesinde uzzâl beşlisi ile karar verilerek hâne son bulmuştur.

(147)
UZZÂL PEŞREV
"Uzzâl-ı küçük"

Düyek

Hatîb

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerindeki uzzâl beşlisi kullanılmış, hüseyinî perdesi üzerinde durulmuş ve hâne düğâh üzerinde hicazlı kalışla son bulmuştur. Mülâzime bölümünde düğâhtaki uzzâl beşlisi üzerinde gezinilmiş ve bölüm sonunda karar sesi üzerinde hicazlı kalış yapılmıştır. İkinci hânede evc üzerinde segâh, hüseyinî üzerinde uşşak ve nevâda rastlı kalışlar yapılmıştır. Zeyl bölümünde ise düğâhtaki uzzâl beşlisi üzerinde seyredilerek düğâhta hicazla karar verilmiştir. Üçüncü hânede ise evc perdesi üzerinde segâhlı kalışlar hâkim olup, hâne sonunda hüseyinîde uşşaklı yarım karar ile hâne bitirilmiştir.

(148)
UZZÂL PEŞREV

Berefşan

Ali Hoca

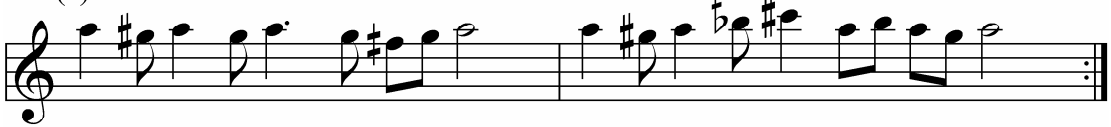
1. Hâne
(a)

Mülâzime
(a)

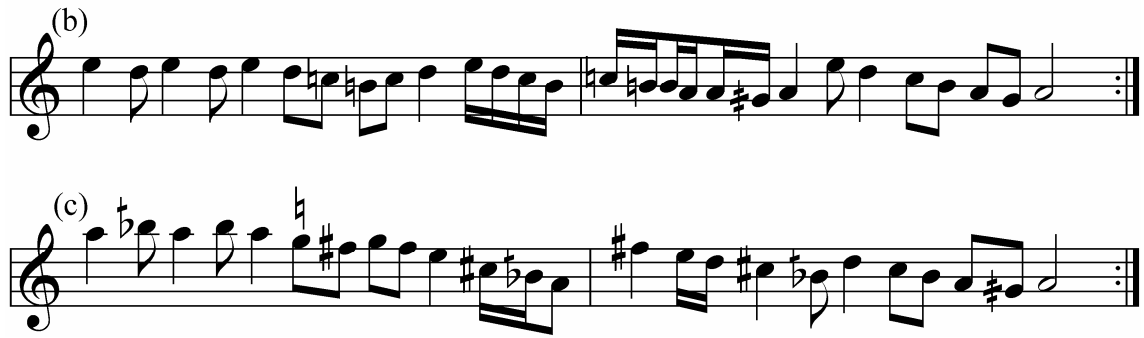

2. Hâne
(a)

3. Hâne
(a)

Analiz: Birinci hâne boyunca güçlü perdesinden karar sesine uzzâl beşlisi ile inilmiş ve hâne sonunda bu yapı ile karar verilmiştir. Mülâzimenin (a) bölümünde karar sesinden tiz durak üzerine zirgüleli hicaz dizisi kullanılarak çıkılıp, hüseyinî perdesi üzerinde hicazlı kalış yapılmış, (b) bölümünde tiz duraktan karar sesi üzerine zirgüleli hicaz dizisi ile inilip karar sesi üzerinde hicazlı kalınmış ve (c) bölümü sonunda düğâh perdesi üzerinde uzzâl beşlisi ile karar verilerek mülâzime son bulmuştur. İkinci hânedeki muhayyer perdesi üzerinde hicaz çeşnisi ile kalınmış, ardından zirgüleli hicaz dizisi iniçi olarak kullanılarak düğâh perdesi üzerine inilmiş ve hâne sonunda düğâh üzerinde hicazlı kalış ile hâne sona ermiştir. Üçüncü hânedeki zirgüleli hicaz dizisi kullanılarak seyredilmiş ve düğâh perdesi üzerinde hicazlı kalış ile hâne son bulmuştur.

(209)
UZZÂL PEŞREV

Darb-ı fetih

Derviş Mehmed

1. Hâne

Mülâzime

2. Hâne

Analiz: Birinci hânede düğâh perdesi üzerindeki uzzâl beşlisi sesleri ile seyredilmiş hüseyinî, nevâ ve nîm hicaz perdeleri üzerinde kısa kalışlar yapıp düğâh üzerinde hicazlı kalışla hâne son bulmuştur. Mülâzime bölümünde de aynı yapı kullanılmış, hüseyinî üzerinde uşşaklı kalış yapılmış ve mülâzime düğâh üzerinde hicazlı karar ile sona ermiştir. İkinci hâneye çıkıcı hicaz dizisi kullanılarak girilmiş, nevâ perdesinde rastlı kısa kalışlar yapılmış ve hâne düğâh perdesinde küçük yedenli hicaz çeşnisi ile karar verilerek sona ermiştir. Zeyl bölümünün girişinde düğâh perdesi üzerindeki küçük yedenli hicaz çeşnisi ile seyredilmiş, ardından hicaz perdesi üzerinde uzzâl beşlisi kullanılarak kalınmış ve bölüm düğâh üzerinde hicazlı kararlar son bulmuştur. Üçüncü hâneye ise nîm hicaz perdesi üzerinde çeşnisiz ve nevâ perdesi üzerinde rastlı kalışlar ile girilip, ardından düğâh perdesi üzerindeki uzzâl çeşnisi ile seyredilip bu perde üzerinde kalınmış ve hâne düğâh üzerinde hicazlı karar ile sona ermiştir.

(211)
UZZÂL PEŞREV

Fahte

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mülâzime

2. Hâne

(a)

(b)

3. Hâne

(a)

(b)

Analiz: Birinci hânenin (a) bölümünde hüseyinî perdesi üzerinde hicaz çeşnisi ile kalınmış, (b) bölümünde ise düğâh perdesi üzerindeki zirgüleli hicaz dizisi gösterilmiş ve bu perde üzerinde tam karar verilmiştir. Mülâzime bölümüne yerinde hicaz çeşnisi ile girilip ardından tiz durak üzerine zirgüleli hicaz dizisi kullanılarak çıkılmış, hüseyinî perdesi üzerinde hicaz çeşnili kalışlar yapıldıktan sonra, düğâh perdesi üzerinde uzzâl dizisi gösterilerek inilmiş ve karar verilmiştir. İkinci hâneye tiz durak perdesinden girilip bu perde üzerindeki kürdî çeşnisi kullanıldıktan sonra hüseyinî perdesinde hicazlı kalış yapılmıştır. Bunu müteakiben inici zirgüleli hicaz dizisi ile tiz duraktan karar sesine inilmiş ve bu perde üzerinde hicazlı kalışla hâne son bulmuştur. Üçüncü hânedeki hüseyinîde hicazlı, nîm hicaz ve dik kürdî perdelerinde çeşnisiz kalışlar yapılmış ve düğâh üzerinde hicazlı kalışla hâne son bulmuştur.

(324)
UZZÂL PEŞREV
"Turna"

Sakîl

Anonim

1. Hâne

(a)

(b)

Mûlâzime

(a)

(b)

2. Hâne

Zeyl

3. Hâne

Zeyl

Analiz: Birinci hânede hüseyinî perdesinde hicaz çeşnisi ile kalışlar yapıp ardından tiz duraktan karar sesi üzerine zirgüle dizisi kullanılarak inilmiş ve karar verilmiştir. Mülâzime bölümüne tiz durak üzerindeki hicaz çeşnisi ve bunu müteakiben

hüseyinî perdesindeki hicaz çeşnisi ile kalışlar yapılarak girilmiş, hüseyinî perdesindeki hicaz çeşnisi işlenerek devam edilmiş, hüseyinî perdesinde uşşaklı kalınmış ve mülâzime düğâh üzerindeki hicaz çeşnisi kullanılarak sona ermiştir. İkinci hâneye karar sesi üzerindeki zirgüle dizisi kullanılarak tiz durağa çıkışlarla başlanmış, zeyl bölümünde tiz durak üzerinden yine zirgüleli hicaz dizisi ile karara inilip bölüme son verilmiştir. Üçüncü hânedeyse yine zirgüleli hicaz dizisi ile seyredilmiş ve düğâhta hicazlı karar ile hâne son bulmuştur.

(333)
UZZÂL PEŞREV

Çenber

Muzaffer

1. Hâne

Mülâzime

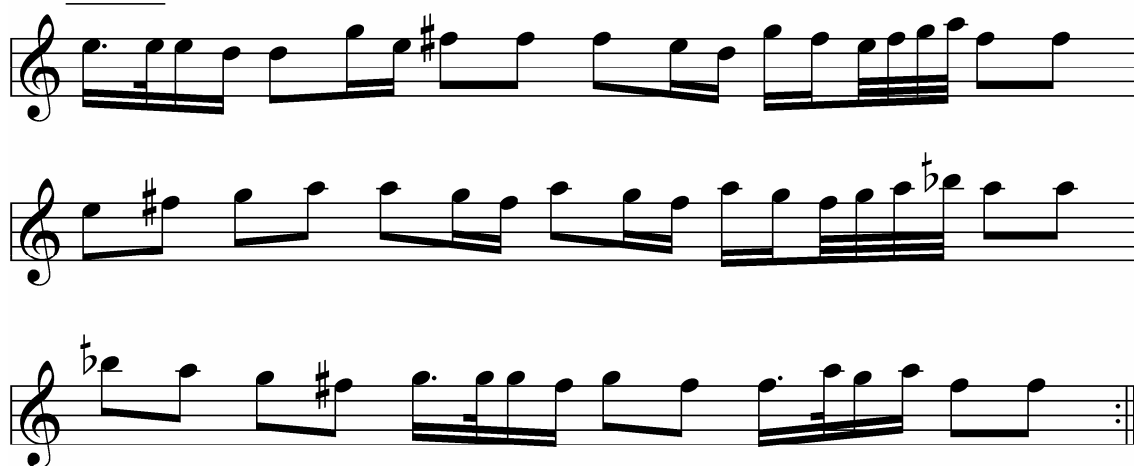
(a)

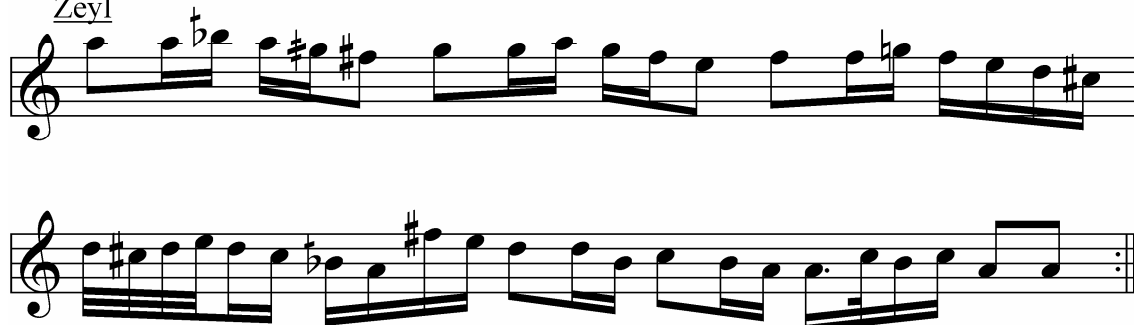
(b)

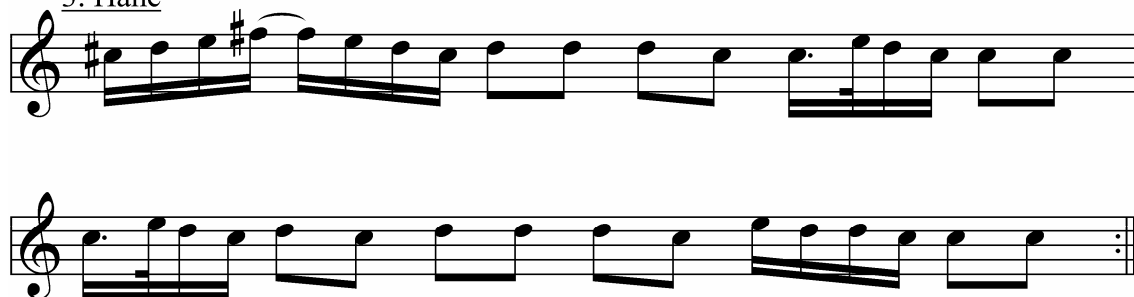
2. Hâne

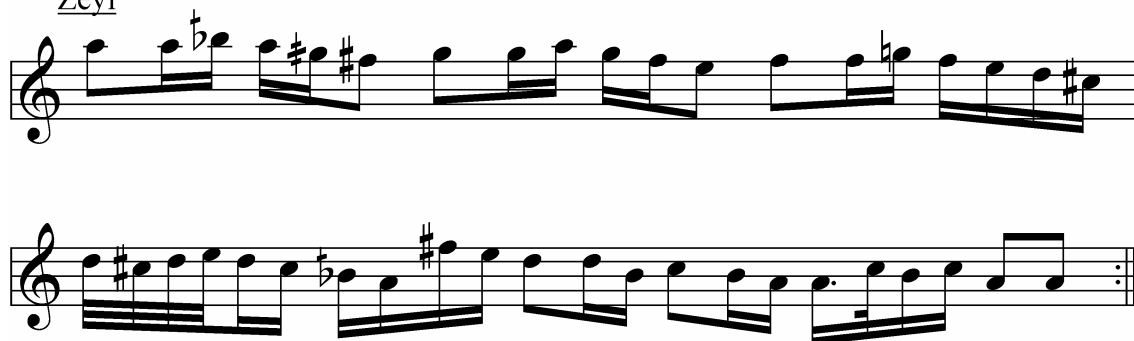
Zeyl

3. Hâne

Zeyl

Analiz: Birinci hânede güçlü sesi ile girişin ardından düğâh perdesine uzzâl beşlisi ile inilmiş ve düğâh perdesi üzerinde hicazlı kalışla hâne son bulmuştur. Mülâzimenin (a) bölümünde hüseyinî perdesinde uşşaklı kalışı, aynı perde üzerinde hicaz gösterildikten sonra tekrar uşşaklı kalış izlemiş, (b) bölümünde de hüseyinî üzerindeki uşşak çeşnisi işlenip mülâzime sonunda düğâh üzerinde hicaz çeşnisi ile karar verilmiştir. İkinci hânede evc perdesi üzerinde segâhlı kalışlar yapıp, tiz durak üzerindeki uşşak çeşnisi gösterilmiş ve evc üzerinde segâhlı kalışla hâne son bulmuştur. Zeyl bölümünde ise uzzâl makam dizisi tiz durak üzerinden karara inişte kullanılmış ve karar sesi üzerinde hicazlı kalışla bölüm sona ermiştir. Üçüncü hânede nîm hicaz perdesi üzerinde çeşnisiz kalışlar yapılmış ve zeyl bölümünün tekrarı ile eser son bulmuştur.

C. UZZÂL ANALİZ SONUÇLARI

1. Uzzâl Eserlerin Ortak Seyir Özellikleri

Kantemiroğlu koleksiyonunda yer alan uzzâl eserler analiz edildiğinde, dokuz adet uzzâl eserden 147, 221 ve 324 numarayla kayıtlı eserlerin zirgüleli hicaz makâmında yazıldığı tespit edilmiştir.

Analizi yapılan uzzâl eserlerin seyre karar perdesi olan düğâh ya da güçlü perdesi olan hüseyinî perdeleriyle başlayıp, düğâh üzerindeki uzzâl çeşnisini göstererek seyrettikleri görülmüştür. Eserlerin hepsi düğâh perdesinde uzzâl çeşnili tam kararla sona ermiştir. Karar esnasında eserlerin çoğu yeden kullanmazken yalnızca Acemlere ait 29 numaralı eserde zirgüle perdesi yeden olarak kullanılmıştır.

Düğâh üzerinde uzzâl beşli ile hüseyinî üzerinde uşşak dörtlünün birleşiminden oluşan uzzâl eserlerde sade bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Eserlerin birinci hâne ve mülâzimelerinde düğâhta uzzâl ve hüseyinîde uşşaklı kalıslardan sonra en çok düğâhta hicazlı ve nevâda rastlı asma kalıslar yapıldığı ve nim hicaz perdesinde de vurgulamalar yapıldığı dikkati çekmiştir. Eserlerin ikinci ve üçüncü hânelerinde ise yine makâmın ana çeşnilerinden sonra en çok evcde segâhlı, nevâda rastlı ve düğâhta hicazlı kalıslar yapılmıştır. Eserlerin ikinci ve üçüncü hânelerinde en çok zirgüleli hicaz makâmına geçilmiştir.²⁸⁴

Genel olarak inici nadiren de inici-çıkıcı özellik gösteren uzzâl eserler pestte genişleme göstermezken tizde de muhayyerden yukarıdaki perdeleri çok nadir kullanmıştır. Eserler birinci hâne ve mülâzime bölümlerinde muhayyer ve düğâh perdeleri arasında seyretmiş, ikinci ve üçüncü hânelerde de genellikle bu ses aralığında hareket etmekle beraber tiz çargâha çıkan nağmeler olduğu da dikkatten kaçmamıştır. Eserler pestte ve tizde melodik bir genişleme göstermemiştir ama bazı eserlerde²⁸⁵ hüseyinî aşîran ve düğâh perdeleri arasında tam dörtlü atlamalar ile muhayyer ve tiz hüseyinî perdeleri arasında tam beşli atlamalar yapıldığı görülmüştür.

²⁸⁴ 15 ve 29 numaralı eserlerin üçüncü hânesi ile 118 numaralı eserin ikinci hânesinde görülmüştür.

²⁸⁵ 209 ve 118 numaralı eserler.

2. Cantemir'in Uzzâl Makâmı Tarifi ile Uzzâl Eserlerin Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Cantemir, uzzâl eserlerin seyre düğâh perdesiyle başladığını aktarmıştır ama yapılan analizlerde hüseyinî perdesinden seyre başlayan eserlerin daha çok olduğu düğâhla başlayan eserlerinde hemen hüseyinî perdesine atladığı tespit edilmiştir.

Makâmın nerm uzzâlden tîz uzzâle kadar çok geniş bir seyir sahâsına sahip olduğunu aktaran Cantemir, tizde gerdâniye ya da şehnaz perdesi kullanılarak seyredilebileceği bilgini vermiştir. Cantemir'in notasını verdiği uzzâl eserlere bakıldığında ise genellikle düğâh ve muhayyer perdeleri arasında seyreden makâmın pestte neredeyse hiç genişlemediği tizde ise tam beşli bir iki atlama dışında en fazla tiz çargâha kadar çıktığı görülmüştür. Ayrıca şehnaz perdesinin kullanıldığı eserler genellikle hüseyinî üzerinde hicaz çeşnisi yani zirgüleli hicaz makâmı kullanıldığında karşımıza çıkmakta makâmın ana yapısı içinde bulunmamaktadır.

3. Analizi yapılan Uzzâl Eserler ile Günümüzdeki Uzzâl Makâmı Tariflerinin Karşılaştırılması

Arel makâmın dizisinin düğâhta hicaz beşlisine tizde bir uşşak dörtlü eklenerek, Ezgi ise düğâhta bir hicaz dörtlüsüne nevâda bir rast beşli eklenerek oluştuğunu aktarmaktadır. Cantemir'deki eserlerin Ezgi'nin tarif ettiği gibi değil, Arel'in tarif ettiği gibi hicaz beşlisine uşşak dörtlüsü olarak kullanıldığı görülmüştür.

Töre-Karadeniz Sistemi'nde ise makâmın seyre nevâ ya da hicaz perdesinden başladığı ve evc perdesinin inişte acem perdesi olarak kullanıldığı aktarılmıştır. Seyre genellikle karar ya da güçlü perdesinden başlayan uzzâl eserlerin iniş cazibesıyla acem perdesini kullandığına yok denecek kadar az rastlanmıştır.

Koleksiyondaki uzzâl eserlerin yalnızca İsmail Hakkı Özkan'ın uzzâl makâmı tarifine uygun özellikler gösterdiği tespit edilmiştir.

SONUÇ

Kantemiroğlu Edvârî'nda notası verilen yaklaşık kırk sekiz farklı makamdan bestelenmiş peşrev ve saz semâîlerinden en az beş eser örneği bulunan yirmi makam üzerinde makamsal analiz yaptık. Analizini yaptığımız her makâm için elde ettiğimiz sonuçları Cantemir'in ve XX. yüzyıl nazâriyatçılarının makâm tarifleriyle karşılaştırdık.

Yaptığımız bu karşılaştırmalar sonucunda acem, hüseyinî, muhayyer, nevâ, rast ve uşşak makamlarının Cantemir dönemindeki kullanımıyla günümüzdeki kullanımlarının aynı olduğu görülmüştür. Nevâ makâmı eserler içinde birkaç eserin bugünkü bayâtî makâmından bestelendiği görülmüşse de bu eserlerin belki nevâ faslı icrasında çalındığı için, belki de bir dikkatsizlik sonucu nevâ eserler içinde yer aldığını tahmin ediyoruz.

Evc, ırak, mâhur, nikriz ve sünbüle makamlarının bugünkü tarifleriyle çok küçük farklılıklar gösterdiği ama genel hatlarıyla bugünkü kullanımlarına yakın özellikte oldukları görülmüştür. Bayâtî, bûselik aşîrânî, bûselik, kürdî, pençgâh, rehâvî, sabâ, segâh ve uzzâl makamlarında ise farklı eser örneklerine tesadüf edilmiş, bu makamların tam olarak günümüzdeki şekliyle kullanılmadıkları anlaşılmıştır.

Koleksiyondaki bayâtî eserlerde bayâtî perdesinin kullanıldığı eser örneklerine, günümüzdeki bayâtî makâmı gibi kullanılan eser örneklerine ve makâmın her iki şeklinin çeşnilerinin de ortak kullanıldığı eser örneklerine rastlanmıştır.

Bûselik aşîran makâmı H.Sadettin Arel ve İ.Hakkı Özkan tarafından hüseyinî perdesi üzerindeki çeşnilerinin değişiklik göstermesine göre iki farklı şekilde tarif edilmiştir. Koleksiyondaki bûselik aşîran eserler ise Arel ve Özkan'ın sözüne ettiği iki şekilden yalnızca birinin özelliklerini taşımaktadır.

Cantemir dönemindeki bûselik makâmının günümüzde kullanılan bûselik makâmı ile alt çeşnilerinin ortak olması dışında bir benzerliği yoktur. Cantemir döneminde sade şekilde kullanılan makâmın zaman içinde geliştiği ve çeşni bakımından zenginleştiği görülmüştür.

Koleksiyondaki kürdî eserlerin birbirlerinden farklı olması, bazı eserlerin düğâhta kürdîli, bazı eserlerin düğâhta uşşaklı, bazı eserlerin ise düğâhta bir çeşni göstermeksizin karar vermesi dikkati çekmiştir. Koleksiyonda Cantemir'in nihâvend perdesinin kullanıldığını aktardığı kürdî tarifine de uymayan kürdî eserlerin yer alması tahminimizce o dönemde kürdî makâmının gelişimini sürdürmeye devam etmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Koleksiyondaki pençgâh makâmından bestelenmiş eserlerde Cantemir'in ve günümüz nazariyâtçılarının sözünü ettiği eski ve yeni pençgâh makâmından her ikisinin örneklerine rastlamakla beraber eski pençgâh makâmının kullanıldığı eserlerin daha fazla olduğu görülmüştür.

Günümüzde basit ve birleşik olarak iki şekilde tarif edilen rehâvi makâmının Cantemir döneminde yegâhta rastla genişleyen rast makâmından farklı olmadığı görülmüş, makâmın başka bir kullanılışına rastlanmamıştır.

Cantemir'in notasını verdiği sabâ eserler içinde de kürdî eserlerde olduğu gibi birbirinde farklı yapıda eserlere tesadüf edilmiştir.

Koleksiyondaki segâh eserlerin rast makâmı gösterip segâhta karar veren eski segâh makâmından bestelendiği, günümüzde kullanılan segâh makâmının o dönemde henüz kullanılmadığı görülmüştür.

Koleksiyondaki uzzâl eserler arasında bugün zirgüleli hicaz olarak adlandırılan makamdan bestelenmiş üç eser olduğu görülmüş, günümüz nazariyâtçılarının da kiminin uzzâl, kiminin hicaz olarak adlandırdığı makâmın çeşni olarak aynı olduğu görülmüş, makâmın ismi konusunda bir mutabakata varılamadığı anlaşılmıştır.

Bazı makamlarda Cantemir'in makâmı tarifi ile günümüz nazariyâtçılarının tariflerinin birbiriyle tutarlı olduğu ancak koleksiyondaki analiz edilen eserlerin bu tariflerle tutarlılık göstermediği görülmüştür. Tahminimizce bunun sebebi, bu makamların yeni yeni değişim göstermesi ve Cantemir'in hocalarından makâmı yeni kullanılışına göre öğrenmesi olabilir.

Bütün bu karşılaştırmalar sonunda Cantemir döneminin bazı makamların değişim çizgilerinde -eski ve yeni uygulamalarının örneklerine rastlanılan- bir geçiş dönemi olduğu söylenebilir.

Son olarak makamsal analizini yaptığımız eserlerin melodik özelliklerine dikkat ettiğimizde, genellikle Türk müziği eserlerinde kullanıldığı gibi yakın sesler arasında seyreden ve nadiren yapılan karar ile güçlü perdeleri arasında tam dörtlü ve tam beşli atlamalar dışında geniş aralıklı ses sıçramaların kullanılmadığı bir melodik yapıyla karşılaştık.

EKLER

EK 1. CD - Ses Kaydı

Kantemiroğlu Edvârı'nda notası verilmiş eserlerden bazılarının “Bezmârâ” grubu tarafından yapılmış ses kaydı örnekleri.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Arel, Hüseyin Sadettin. **Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri**, Hüsnü tabiat Matbaası, İstanbul, 1968

Ayverdi, Sâmiha. **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1999.

Bardakçı, Murat. **Maragalı Abdülkadir**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1986.

Cantemir, Dimitrie. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, (çev: Özdemir Çobanoğlu), C.I-II, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998.

Dimitrie Cantemir, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, 1975.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.V, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul, 1994.

Ezgi, Subhi. **Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi**, C.I, Millî Mecmua Matbaası, İstanbul, 1933.

Karadeniz, Ekrem. **Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Kutluğ, Yakup Fikret, **Türk Musikisinde Makamlar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

Mantran, Robert. **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (çev. Server Tanilli). C.I, Say Yayınları, Ankara, 1992.

Osmanlı, C.I-XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Özcan, Nuri. **Türk Mûsikîsi Tarihi Ders Notları**, İstanbul, 2000.

Özkan, İsmail Hakkı. **Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.

Popescu-Judet, Eugenia. **Prens Dimitrie Cantemir**, (çev. Selçuk Alimdar), Pan Yayınları, İstanbul, 2000.

Popescu-Judet, Eugenia. **Tanburî Küçük Artin**, Pan Yayınları, İstanbul, 2002.

Quataert, Donald. **Osmanlı İmparatorluğu, 1700–1922**, (çev. Ayşe Berkay), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Rasim, Ahmet. **Osmanlı Tarihi**, C.II, Emre Yayınları, İstanbul, 2002.

Şirin, Veli. **Ana Hatlarıyla Siyâsî ve Kültürel Osmanlı Tarihi**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996.

Tura, Yalçın. **Kantemiroğlu - Mûsikîyi Harflerle Tesbit ve İcra İlminin Kitabı**, C.I-II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Uygun, Mehmet Nuri. **Safiyyüddin Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbül-Edvârı**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1999.

Uz, Kâzım. **Musiki Istılâhatı**, (çev. Gültekin Oransay), Ayyıldız Basımevi, Ankara, 1964

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**, C.III, 1. kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Sürelî Yayınlar

Can, Halil. “Kantemiroğlu”. **Mûsikî Mecmuası**, Sayı 236, İstanbul, 1968

Sava, Miron. “*Kantemir’in Kişiliği*”, **Mûsikî Mecmuası**, Sayı 315, İstanbul, 1976

Üngör, Etem Ruhi. “*Kantemiroğlu ve Türk Mûsikîsi*”, **Mûsikî Mecmuası**, Sayı 315, İstanbul, 1976

Tezler

Çelik, Binnaz Başar. **Hızır Bin Abdullah’ın Kitabü’l Edvâr’ında Makamlar**, (Danışman: Yard. Doç. Dr. Nuri Özcan) Marmara Üniversitesi SBE (Doktora Tezi), İstanbul, 2001.

Erguner, Süleyman. **Kutb-i Nayi Osman Dede ve Rabt-ı Tâbirât-ı Mûsikî**, (Danışman: Yard. Doç. Dr. Nuri Özcan) Marmara Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991.

Levendoğlu Yılmaz, Oya. **XIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Varlığını Sürdüren Makamlar ve Değişim Çizgileri**, (Danışman: Prof. Dr. M. Cihat Can) Gazi Üniversitesi FBE (Doktora Tezi), Ankara, 2002.

Tekin, Hakkı. **Lâdikli Mehmet Çelebi ve er-Risaletü’l-Fethiyyesi**, (Danışman: Yard. Doç. Dr. Nuri Özcan) Niğde Üniversitesi SBE (Doktora Tezi), Niğde, 1999.

Web Sayfaları

Osmanlı Vakfı araştırmaları, 10.06.2007, <http://www.osmanli.org.tr/osmanlisultanlari-5-228.html>

Türk Mûsikisi Sitesi, 18.10.2007, <http://www.turkmusikisi.com/nazariyat/default.asp>